

โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓-๔ (การก - สมาส) : การตรวจชำระและศึกษา
มูลกัจจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถปริจเฉท : ไสธณวิมสา

พระมหาอดิศักดิ์ อภิปัญญา (คำตลป)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๙
ISBN 974-364-507-1

โยชนามูลกระจายนะ ปริเฉทที่ ๓-๔ (การก - สมาส) : การตรวจชำระและศึกษา

พระมหาอดิศักดิ์ อภิปญฺโณ (คำตลป)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๙

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

มูลกัจจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย – จตุตถปริจเฉท : โสณวิมฺสา

อภิปณฺณภิกฺขุนา รจิตา

อัย รจนาวิสโย

พุทธสตมฺหาปณฺธิตมฺหิจิตฺตวตฺถาย ปาลิภาสาสิกฺขาปริญฺญา
รจิตไ

ทญฺยรฏฺเฐ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยตนฺตสฺส

ปณฺธิตสฺมา ย ปกาสิโต

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยตนสุส ปณฺทิตสภาย อภัย รจนาวิสโย
พุทธสตมมหาปณฺทิตฏฐิติวตถาย ปาลิภาสาสิกขาปริญฺญา อนุมโต.

.....
(พระศรีสิทธิมนู)
วิชชาตนปติ

รจนาวิสโยวิมฺสหาย สมฺปาทกสภายสภาปติ
(พระมหาประนอม ฐมฺมาลฺงกาโร)

.....สามาชิโก
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

.....สามาชิโก
(ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล)

.....สามาชิโก
(นายจํารูญ ธรรมดา)

.....สามาชิโก
(นายนิมิตร โพธิพัฒน์)

รจนาวิสโยปริपालนาย สมฺปาทกสภาย	พระสุธีธรรมานุวัตร	สภาปติ
	ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล	สามาชิโก
	นายจํารูญ ธรรมดา	สามาชิโก

รจนาวิสยนาม : มุลกจุจายนโยชนาย (การก-สมาส) ตติย- จตุตถปริจเฉทา : โสณวิมสา
 อนุวิจารณ์ : อภิปญญิกขุ
 จิตติ : พุทฺธสตมมหาปณฺธิโต (ปาลี)
 รจนาวิสยปรีปาลนาย สมปาทกสภ :
 : พระสุธีธรรมานวັตร ปาลี IX, M.A., Ph.D.
 : ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล ปาลี IX, พธ.บ., ศษ.ม.
 : นายจํารูญ ธรรมดา ปาลี IV, มหาเวยุการณิกปกาสนียปตฺต,
 สาสนนช ธมฺมาจริย, B.Ed.
 อุปาธิลาภินิ : ๒๕๔๙ พุทฺธสเก สวณมาสสุส เตรสมทิน

สงเขปตฺโต

อถ สงเขปโต มุลกจุจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติยจตุตถกปฺปา วุจฺจนฺเต :
 ยา พุยากรณสุส สทฺทสฺสตาทิตฺเต วิตฺถาเรตุํ รจิตา โหติ, สา มุลกจุจายนโยชนา นาม. สา จ
 ลานนาสมเย พิงฺคนคเร สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรีนิพฺพานโต ปญฺจาย เอกุตฺตรวิสฺสตีวสฺสสทฺทสาธิเก
 วสฺสสเต “ภาณกิตฺติ”อิติ ลทฺธนาเมเน สทฺทวิทฺฐนา มหาเถเรน กมฺโพทฺทขรลิตฺตสงฺฆาตาย
 มาคฺธิกาสาเย รจิตา โหติ. ยา “หอสมฺมุตแห่งชาติ” อิติ ทยุยภาสาเย ลทฺธนามาย ปณฺณสา
 ลาย รตนโกสินฺทสฺส ตติยรชฺชกาเล รจิตมุลกจุจายนโยชนา อตฺถิ. สา เม อาหริตฺวา สรีรํ กตฺวา
 โสธิตา, ปุณ จ อญฺเฏวานิ ตาลปณฺณมุลกจุจายนโยชนาปกรณานิ โสณตฺถาย อาหริตฺวา วิมฺลสิ
 ตานิ: “หอสมฺมุตแห่งชาติ” อิติ ทยุยภาสาเย ลทฺธนามาย ปณฺณสาลาย “ฉบฺบํทอน้อย, ฉบฺบํ
 ทอทีบ” อิติ ทยุยภาสาเย ลทฺธนามานิ เทว, “พระเชตุพนวิมลมังคลาราม”อิติ ทยุยภาสาเย
 ลทฺธนาเม อาราม “สันติวัน” อิติ ทยุยภาสาเย ลทฺธนาม ปณฺณสาลาย “เทพมฺนุญ” อิติ ทยุยภาสาเย
 ลทฺธนามํ เอกํ, “สังฆักระจายวรวีหาร” อิติ ทยุยภาสาเย ลทฺธนาเม อาราม เอกํ, เอตฺถ มม
 สโมธานโต สพุพานิ ปญฺจ มุลกจุจายนโยชนาปกรณานิ อาหริตฺวา โสธิตานิ เจว วิมฺลิตานิ จ.

อิมสฺมี ปณีเม รจนาวิสเย ปญฺจ ปริจฺเฉทา :

ปจฺจิม ปริจฺเฉโท มุลกจุจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถกปฺปเส
 วิจยารมฺโภ วิจยวิสโย วิจยวตฺถานํ วิจยวิธิ อธิปฺเปตพุทฺธโกติ อตฺถเ ทิปฺเปติ.

หุติโย ปริจฺเจโท กมฺโพชกฺขรลิตฺตสงฺฆาตาย มาคฺธิกาสาय มูลกจฺจายนโยชนาย (การก-สมาส) ตติย - จตุตฺถกปฺเปสฺส สารตฺถาทิวเสน วีมัสสํสนฺทนฺนติ อตฺถํ ทีเปติ.

ตติโย ปริจฺเจโท ฅาณกิตฺติราชทินฺนนาเมเน มหาเถเรเน รจิตคณฺถํ ปริปฺปวํ กตฺวา โสธิตมูลกจฺจายนโยชนาย (การก-สมาส) ตติย - จตุตฺถกปฺปาติ อตฺถํ ทีเปติ.

จตุตฺถโย ปริจฺเจโท ปริสุทฺธํ ทญฺยภาสํ กตฺวา ทญฺยกฺขรลิตฺตสงฺฆาตาย มาคฺธิกาสาय มูลกจฺจายนโยชนาย (การก-สมาส) ตติย - จตุตฺถกปฺปปริวตฺตณฺนติ อตฺถํ ทีเปติ.

ปญฺจโม ปริจฺเจโท นิคมณกฺคาปริกปฺปนกฺกาติ อตฺถํ ทีเปติ.

วิจยกรณปโยชนํ เอวํ ทญฺยพฺพํ :

อยญฺหิ (การก-สมาส) ตติย - จตุตฺถปริจฺเจเท มูลกจฺจายนโยชนา มูลกจฺจายนตฺถ-ปริทีปนคณฺถฏา จกฺกิวํเส ตติยราชิโน ธมฺเมเน การิตกาเล เทญฺยกฺขรโต กมฺโพชกฺขรสงฺฆาเต มคฺธภาสาภูเต ตาลปณฺณโปตฺถเก ปริวตฺติตา. อยญฺจ คณฺโถ ปริปฺปวณฺโณ ตาลปณฺณโปตฺถกานํ อนุกฺกเมเน ลิตฺติโก ภิกฺขุอาทีหิ ปรมฺปราย อาหริตฺวา ลิกฺขิตฺโต. อยํ หิ มูลกจฺจายนตฺถปริทีปนคณฺถ-สงฺฆาตา มูลกจฺจายนโยชนา เตปิฏกํ เจว สทฺทนีติรูปสิทฺธินฺยาสคณฺเณ จ นิสฺสาย ฅาณกิตฺติ-เถเรเน รจิตา. อยํ มูลกจฺจายนโยชนาย (การก-สมาส) ตติย - จตุตฺถปริจฺเจเท สุตฺตาทีนิตฺเตโส ฐาตฺตปจฺจยาทีหิ สมฺปยุตฺโต, เตน สทฺทวิทฺฐา มหาเถเรเน การก-สมาสกปฺปสงฺฆาตา มูลกจฺจายนโยชนา พุทฺธสาสเน ภิกฺขุอาทีนํ โสตุกามานํ ลิกฺขิตฺตุํ รจิตา จ อยํ มยา ลิกฺขิตฺวา สฺสฺเชเน มนสิกริตพฺพา จาติ.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) : การตรวจชำระและศึกษา

ผู้วิจัย : พระมหาอดิศักดิ์ อภิปัญญา (คำตลป)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

: พระสุธีธรรมานุกวัตร ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.

: ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม.

: นายจำรูญ ธรรมดา ป.ธ.๔, ประกาศนียบัตรบาลีไวยากรณ์ใหญ่ (วัดท่ามะโอ),
สาสนนธชะ ธัมมาจริยะ, ศษ.บ.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรตและตรวจชำระคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) ศึกษาด้านเนื้อหา วิธีเขียนไวยากรณ์ และวิธีจาลลงในใบลาน เป็นคัมภีร์อธิบายความหมายของคำและความในคัมภีร์มูลกัจจายนะแต่งขึ้นที่เชียงใหม่ โดยพระญาณกิตติเถระ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในการตรวจชำระได้ใช้ต้นฉบับรดน้ำดำโท ร. ๓ ในหอสมุดแห่งชาติ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจาลได้สมบูรณ์กว่าทุกฉบับมาเป็นต้นฉบับ แล้วนำฉบับอื่นที่หาได้ และมีความสมบูรณ์พอที่จะนำมาตรวจชำระ ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ๒ ฉบับ คือ ฉบับทองน้อย, และฉบับทองทิพย์ ฉบับเทศมณฑลของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ ฉบับ และฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร อีก ๑ ฉบับ รวมเป็น ๕ ฉบับ

ในด้านเนื้อหาคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก และสมาส) แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๕ บท บทแรกเป็นบทนำ กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา และวิธีดำเนินการวิจัย, บทที่ ๒ ศึกษาโยชนามูลกัจจายนะ คือ ต้นฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการตรวจชำระ วิธีการและหลักเกณฑ์การตรวจชำระ วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ ข้อผิดพลาดที่พบในการจาร วิธีการเขียนคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ลักษณะภาษา และคุณค่าของคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก และสมาส), บทที่ ๓ โยชนามูลกัจจายนะที่ตรวจชำระแล้วพร้อมทั้งข้อผิดพลาด, บทที่ ๔ โยชนามูลกัจจายนะแปล, บทที่ ๕ ว่าด้วยบทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยพบว่า คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก และสมาส) มีการจารลงในใบลานอักษรขอม ภาษาบาลี ฉบับสมัยราชกาลที่ ๓ เป็นฉบับที่มีเนื้อหาที่สมบูรณ์ที่สุด และมีการแต่งคัดลอกต่อ ๆ กันมาหลายฉบับ ลักษณะการนำเสนอเนื้อหาในคัมภีร์โยชนา

(๔)

มูลก็จ่ายนะได้วิวัฒนาการมาจากสหทวิเสสอื่น ๆ คือ คัมภีร์สหทนีติ, คัมภีร์รูปสิทธิ, คัมภีร์ นยา
สะ เป็นต้น ด้วยการนำเนื้อหาจากคัมภีร์ต่าง ๆ มาปรับปรุงและแต่งเสริมเข้าไปในส่วนที่ไม่มี
ผู้ประพันธ์ไว้ เนื้อหาบางส่วนพระญาณกิตติเถระแต่งขึ้นเอง โดยเน้นการสร้างรูปคำ มีการยก
สูตร วุตติ และอุทาหรณ์จากคัมภีร์อื่น ๆ มาประกอบการอธิบายศัพท์เพื่อความสมบูรณ์ของคัมภีร์
ที่ท่านแต่ง ศึกษาแล้วทำให้เข้าใจง่าย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะอาศัยความเมตตา ความอนุเคราะห์ ความช่วยเหลือจากหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ คือ

พระราชเวที (สุรพล ชิตวาโณ ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม.) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร ได้เมตตาให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการวิจัยที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยเป็นอย่างมาก

พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริวาโณ ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เมตตาประสิทธิ์ประสาทความรู้ ให้การปรึกษา และเป็นประธานกรรมการในการทำวิจัยครั้งนี้ ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยเป็นอย่างมาก

พระศรีสิทธิมนี (พล อาภากร ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ได้เมตตาประสิทธิ์ประสาทความรู้ ให้การปรึกษา และได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยเป็นอย่างมาก

พระมหาอัม คมภิรปญโญ ป.ธ.๙ เจ้าอาวาสวัดบ้านโพนค้อ จังหวัดสกลนคร ได้เมตตาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ด้านภาษาบาลีให้แก่ผู้วิจัย

พระครูวิสุทธิกัลยาณกิจ เจ้าอาวาสวัดบรมสถล (ดอน) ได้เมตตาให้ความอุปถัมภ์ บัณฑิต ๔ ทำให้เกิดความสะดวกแก่ผู้วิจัย

พระครูไพโรจน์ปัญญาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสังข์กระจายวรวิหาร ได้เมตตาอนุญาตให้นำ คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร อักษรขอม กัณฑ์ที่ ๓ – ๔ (การก – สมาส) เพื่อตรวจชำระในการทำวิจัย

พระมหาสมปอง มุทิโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร มีเมตตาให้คำแนะนำ และถวายคัมภีร์อภิธานวิถนนา ปทฐปัสสธิ และกัจจายนสูตรแปล ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

พระมหาพร้อมเพรียง ภูริภาโณ วัดนิมมานรดี กรุงเทพมหานคร ได้ช่วยตรวจทาน อักษรขอม จัดรูปแบบ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยอย่างมาก

พระมหาไพโรจน์ ปญฺญาวชิโร วัดไร่เกาเต้านสำโรง จังหวัดนครปฐม ได้ช่วยตรวจทานกัจจายนสูตร และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยอย่างมาก

พระมหาชัยศรี กิตฺติปญฺโญ วัดสร้อยทอง กรุงเทพมหานคร ได้ช่วยพิสูจน์อักษร และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัย

พระมหาอุดม ปุญฺญาโก เจ้าหน้าที่ประจำหอสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร ได้ให้ความสะดวกในการตรวจสอบคัมภีร์มูลกัจจายนโยชนา ฉบับเทพชุมนุม

พระอาจารย์ชัยวัฒน์ อุฑฺโโก ได้เมตตาให้ความอุปถัมภ์ด้านปัจจัย ๔ อาจารย์สันติเมตตาประเสริฐ ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

อาจารย์จำรุณ ธรรมดา หัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจารย์เวทย์ บรรณกรกุล อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโศภิต นครปฐม ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้คำปรึกษาในกลุ่มคัมภีร์สังคหะ และเป็นกรรมการในการทำวิจัยครั้งนี้ ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยเป็นอย่างมาก

อาจารย์เสรี อาจสาคร ได้ช่วยตรวจชำระในส่วนของภาษาบาลี ช่วยให้คำแนะนำสำหรับการแปลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้เป็นอย่างมาก อาจารย์รังษี สุทนต์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ได้ให้คำแนะนำแนวทางที่เป็นประโยชน์แก่การทำวิจัย

เจ้าหน้าที่ประจำหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ช่วยเป็นภาระ ช่วยแนะนำ และช่วยถ่ายไมโครฟิล์มโยชนามูลกัจจายน ฉบับทองทิพย์ ฉบับทองน้อย อักษรขอม กัณฑ์ที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) เพื่อตรวจชำระในการทำวิจัย เจ้าหน้าที่ประจำมูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์สังคหะ เพื่อตรวจชำระในการทำวิจัย

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบูรพาจารย์ผู้ให้การสั่งสอนอบรม บิดา นายทุมมี-มารดา นางบุผา คำตลบ ญาติมิตร ตลอดจนผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้สนับสนุนผู้วิจัยให้ทำวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

พระมหาอดิศักดิ์ อภิปญฺโญ

วันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. สัญลักษณ์ ที่ใช้เป็นเครื่องหมายแสดงจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ที่มีใน
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้

()	เครื่องหมายวงเล็บ	ใช้กันข้อความที่ขยาย
ฯ เป ฯ	เครื่องหมายไปยาลใหญ่	ใช้ละข้อความภาษาบาลี
ฯ ล ฯ	เครื่องหมายไปยาลใหญ่	ใช้ละข้อความที่แปลเป็นภาษาไทย
ฯ	เครื่องหมายไปยาลน้อย	ใช้จบประโยคที่แปลเป็นภาษาไทย
.	เครื่องหมายมหัพภาค	ใช้จบประโยคภาษาบาลี
-	เครื่องหมายขีดบน	คั่นระหว่างเรื่องต่อเรื่อง และขึ้นหัวข้อย่อย
/	เครื่องหมายขีดทับ	คั่นระหว่างคัมภีร์ ข้อ และหน้า
“ ”	เครื่องหมายพินทุ์	ใช้คั่นใจความสำคัญ
,	เครื่องหมายจุลภาค	ใช้คั่นวรรคตอนของข้อความ

ข. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิมพา (บาลี) ๔/๑๒๕/๑๓๕ หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังคปาติ เล่ม ๔ ข้อ ๑๒๕ หน้า ๑๓๕.

พระสูตรตันตปิฎก

ที. ปา.	(บาลี) หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ. สุ.	(บาลี) หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก	(ภาษาบาลี)
ขุ. ชา. เอกก.	(บาลี) หมายถึง สุตตันตปิฎก เอกกนิปาต ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ม.ม.อ.	(บาลี) หมายถึง มชฺฌิมนิกาย ปปญจสูตรนี้ มชฺฌิมนปฏนัสกอุฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ.	(บาลี) หมายถึง องคุตตรนิกาย มโนรปุรณเฑณี เอกกนิปาตอุฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ. เถร. อ.	(บาลี) หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอุฏฐกถา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี) หมายถึง อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณิ อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ค. ไวยากรณ์บาลี

วิสุทฺธิ. มหาฏฺฐี.	หมายถึง	ปรหมตฺตมณฺฑชฺสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฏฺฐีกา
กจฺจ.	หมายถึง	กจฺจายนพฺยากรณํ
ปทฺฐป.	หมายถึง	ปทฺฐปสฺสิทฺธิ
ปทฺฐป. ฏีกา.	หมายถึง	ปทฺฐปสฺสิทฺธิฏีกา
สทฺท. สุตฺต.	หมายถึง	สทฺทนีติปกรณํ สุตฺตมาลา
นฺยาส.	หมายถึง	นฺยาสปกรณํ หรือ มุขมุตฺตที่ปนี
พาลา.	หมายถึง	พาลาวตาโร
พาลา. ฏีกา.	หมายถึง	พาลาวตารฏีกา
อตฺถพฺยา.	หมายถึง	อตฺถพฺยาชฺยานํ
โมคฺค.	หมายถึง	โมคฺคคฺคฺลฺลนพฺยากรณํ
มุข.	หมายถึง	มุขมุตฺตสาร
กาลาป.	หมายถึง	กาลาปวฺยากรณมฺ
สํปฺย.	หมายถึง	สํปฺยงฺฏีกาปาจ

ง. ฉบับโบราณที่มีใช้ตรวจชำระและศึกษาในวิทยานิพนธ์

ช.	หมายถึง	ฉบับเทพชุมนุมน
ท.	หมายถึง	ฉบับทองทิบ
น.	หมายถึง	ฉบับทองน้อย
ร.	หมายถึง	ฉบับรดน้ำดำไท
ส.	หมายถึง	ฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร

คำอธิบายตัวเลข และอักษรย่อ

๑. วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.ม.ฎีกา ๒/๒๔๑/๑๑๐ (บาลี) หมายถึง มชฺฌนิมิกาย ลินตฺตปฺปกาสนิ มุลปณฺณาสกฏีกา เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๒๔๑ หน้า ๑๑๐

๒. คำอธิบายปกรณ์วิเสส โดยระบุ สูตร/หน้า เช่น สทท. สุตต. ๕๕๕/๑๕๖ หมายถึง สูตรที่ ๕๕๕ หน้าที่ ๑๕๖

กจุจ. ๕๑๗ หมายถึง กจุจายนพยากรณ์ สูตรที่ ๕๑๗
 ปทฐป. ๔๘๘ หมายถึง ปทฐปสิทธิ สูตรที่ ๔๘๘
 ปทฐป. ฎีกา. ๑๐๙ หมายถึง ปทฐปสิทธิฎีกา หน้าที่ ๑๐๙
 สทท. สุตต. ๕๗๓ หมายถึง สททนีติปกรณ์ สุตตมาลา สูตรที่ ๕๗๓
 สทท. สุตต. วุ. หมายถึง สททนีติปกรณ์ สุตตมาลา วุตติ สูตรที่
 สทท. สุตต. อุ. หมายถึง สททนีติปกรณ์ สุตตมาลา อุทาหรณ์ สูตรที่
 นุยาส. ๒๗๕ หมายถึง นุยาสปกรณ์ สูตรที่ ๒๗๕
 นุยาส. วุ. ๒๕๙ หมายถึง นุยาสปกรณ์ วุตติ สูตรที่ ๒๕๙
 นุยาส. อุ. ๒๗๒ หมายถึง นุยาสปกรณ์ อุทาหรณ์ สูตรที่ ๒๗๒
 พาลา. ๑๒๕ หมายถึง พาลาวตาโร หน้าที่ ๑๒๕
 พาลา. ฎีกา. ๔๑๓ หมายถึง พาลาวตาโรฎีกา หน้าที่ ๔๑๓
 โมคค. วุ. ๒๒๗ หมายถึง โมคคคูลานพยากรณ์ วุตติ หน้าที่ ๒๒๗
 กลาป. ๑๒๙ หมายถึง กลาปวยากรณ์ หน้าที่ ๑๒๙
 สंप. ๑๓๔ หมายถึง สंपญฎีกาปาฐ หน้าที่ ๑๓๔

๓. อธิบายคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะใบลาน

ร. เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ หมายถึง ฉบับรดน้ำดำไท ของคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะที่
 จารเป็นฉบับใบลาน เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ มีจำนวน ๙ ผูก คือผูกที่ ๑ ถึง ผูกที่ ๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ (ภาษาบาลี)	(๑)
บทคัดย่อ (ภาษาไทย)	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๗)
สารบัญ	(๑๐)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓	ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔	ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๕	คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖	วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕

บทที่ ๒ ศึกษาคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส)

ด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง เนื้อหา วิธีการเขียนตำราไวยากรณ์ และวิธี
จารลงในใบลาน

๒.๑	ต้นฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการตรวจชำระ	๖
๒.๒	วิธีการดำเนินการวิจัยและหลักเกณฑ์การตรวจชำระ	๑๒
๒.๓	วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ	๑๗
๒.๔	ข้อผิดพลาดที่พบในการจาร	๑๙
๒.๕	ด้านเนื้อหาและแนวการเขียนตำราไวยากรณ์ในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก - สมาส)	๒๑
๒.๕.๑	สัมพันธะ แสดงหน้าที่ของบทที่มากในสูตร	๒๑
๒.๕.๒	ปทัชเฑาะ (ปทะ) การตัดบทในสูตร	๒๕
๒.๕.๓	ปทัตตะ แปลเนื้อความของบท	๒๗

๒.๕.๔ ปทวิคคหะ การวิเคราะห์บท	๓๒
๒.๕.๕ โจทนา การตั้งโจทย์ถาม	๓๕
๒.๕.๖ ปรีหาระ การตอบ	๓๖
๒.๕.๗ วินิจฉยะ การวินิจฉัย	๓๗
๒.๕.๘ รูปสาธนะ การสร้างรูปคำ	๔๐
๒.๖ วิธีการเขียนในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก-สมาส)	๔๒
๒.๗ ลักษณะภาษาที่ใช้ในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก-สมาส)	๔๓
๒.๘ คุณค่าของคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก-สมาส)	๔๕
บทที่ ๓ คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะที่ตรวจชำระแล้ว	
๓.๑ มูลกัจจายนโยชนาย (การก) ตติยปริจุฉโต :	๕๓
นามรูปที่ปนิย ฌฏจโม ปริจุฉโต	๕๓
๓.๒ มูลกัจจายนโยชนาย (สมาส) จตุตถปริจุฉโต :	๙๐
นามรูปที่ปนิย สตุตโม ปริจุฉโต	๙๐
บทที่ ๔ คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ แปล	
๔.๑ โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ (การก) :	๑๖๐
ปริเฉทที่ ๖ ในการกรุปที่ปนี	๑๖๐
๔.๒ โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๔ (สมาส) :	๑๙๘
ปริเฉทที่ ๗ ในนามรูปที่ปนี	๑๙๘
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ :	๒๙๑
๕.๑ บทสรุป	๒๙๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๙๒
บรรณานุกรม	๒๙๓
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. สงุเขปตฤกถา (สรุปความย่อ)	๓๐๒
ภาคผนวก ข.	๓๑๑
ประวัติผู้วิจัย	๓๓๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชาวโลก มีคัมภีร์หลักที่ใช้บันทึกคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระไตรปิฎก ในการจะศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจเนื้อความได้อย่างถูกต้องลึกซึ้งนั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ของภาษาบาลีเป็นอย่างดี เพราะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นได้บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ด้วยภาษาบาลี

การเรียนบาลีไวยากรณ์ในประเทศไทยนั้น เริ่มตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน แต่ละสมัยจะมีนักปราชญ์ได้แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านักปราชญ์เหล่านั้นจะต้องรู้ภาษาบาลีเป็นอย่างดี และคัมภีร์ที่ท่านใช้ศึกษาแล้วเรียนเป็นเบื้องต้นแรกเป็นคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ที่มีสูตร (หลักเกณฑ์ในการสร้างคำ) เช่น คัมภีร์มูลกัจจายน์ซึ่งเป็นตำราหลักมาตั้งแต่เดิม เนื้อหาของคัมภีร์นี้ยังคงใช้สูตรเป็นเครื่องกำหนดหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์ เพราะคัมภีร์นี้บรรจุเนื้อหาวิชาไว้เป็นหลักฐาน มีกฎเกณฑ์ ตัวอย่าง และคำอธิบายสูตรไว้ชัดเจนช่วยให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการแปลการแต่งเป็นอย่างดี^๑ เช่นเดียวกับคัมภีร์ไวยากรณ์ของภาษาบาลี ๓ คัมภีร์ คือ กัจจายน์-ไวยากรณ์ โมคคัลลานไวยากรณ์ และสัททพินิตไวยากรณ์ ซึ่งผู้เรียนจึงต้องท่องจำสูตรในคัมภีร์ให้ได้แม่นยำ เพราะการอ้างหลักเกณฑ์ จะต้องอ้างเป็นสูตรเท่านั้น จะอ้างลอย ๆ ไม่ได้ และการเรียนมูล (มูลกัจจายน์) นั้น ได้บุญแรงมาก ลงตัวเปก* หนึ่ง บุญนั้นสามารถช่วยป้องกันมารดาบิดา หรือญาติพี่น้องมิให้ตกนรกได้ และอาจช่วยญาติที่ตกนรกให้ผ่อนหนักเป็นเบาได้ ผงดินสอพองที่ใช้เขียนคัมภีร์มูลนั้น ถือกันว่าเป็นผงสิริมงคลก็มี^๒

^๑ ทรัพย์ ประกอบสุข. “กิริยาอาชยาดในบาลีไวยากรณ์มูลกัจจายน์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐). บทนำ.

* ผู้วิจัยเห็นว่า ในสมัยโบราณมีการจารึกด้วยการนำไม้ค้อนมาตีแกะเป็นตัวอักษร เมื่อจารึกหนึ่งตัว ก็จะมีเสียงดังเปก

^๒ พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า จิตปัญโญ ป.ธ.๙), **แบบเรียนวรรณคดีบาลี ประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์**, (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ๘๓.

โยชนามูลกัจจายนะ เป็นคัมภีร์อธิบายความหมายของคำและความในคัมภีร์มูลกัจจายนไวยากรณ์^๓ เป็นเครื่องมือช่วยให้เข้าใจภาษาบาลี อันเป็นภาษาสื่อสารธรรมความเป็นจริงของชีวิตตามการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเครื่องมือรองรับพระปริยัติธรรม พระปฏิบัติธรรม และพระปฏิเวธธรรม เมื่อมีผู้สนใจจึงได้เกิดการรวบรวมและแต่งโยชนามูลกัจจายนะขึ้นมาโดยอาศัยคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์ และกัจจายนวันณนา (นยาสะ) เป็นแหล่งในการค้นคว้าเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศาสนาพระปริยัติธรรม คือพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ให้มีความเข้าใจถ่องแท้ เป็นรากฐานแห่งสัมมาทิฐิ และสามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นมาปฏิบัติพัฒนาให้เกิดคุณภาวะสอดคล้องกับความรู้แก่ตนเองสังคมประเทศชาติ และพระศาสนา

คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะนี้ พระญาณกิตติเถระแต่งขึ้นที่เชียงใหม่ จารลงในใบลานด้วยอักษรขอม ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๔๖ – ๒๐๔๗^๔ เวลาเดียวกับการแต่งสัททพินทุอินวฎีกา อันเป็นผลงานของพระสัทธมมกิตติมหาอุสสเทวเถระ ซึ่งอยู่ในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๑^๕ พระญาณกิตติเถระ แต่งไว้ ๑๗ ผูก^๖

พระญาณกิตติเถระเกิดในยุคเดียวกันกับพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งนครเชียงใหม่ ท่านเจ้าพระราชาอยู่ที่วัดปณสาราม (แปลว่า วัดขุน) ซึ่งตั้งอยู่ ณ ทิศพายัพแห่งนครเชียงใหม่โบราณ เป็นอารามที่ร่มรื่นด้วยพฤกษชาติต่าง ๆ น่ารื่นรมย์^๗

คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ มี ๘ ปริจเฉท ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ปริจเฉทที่ ๓ คือการก และปริจเฉทที่ ๔ คือ สมาส การกและสมาสนี้มีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาศาสนาบาลี เพราะผู้ศึกษาจำเป็นต้องเข้าใจหลักวิธีการของการกและสมาส เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกด้วยภาษาบาลี ผู้วิจัยจึงนำคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ

^๓ รศ. ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ไวยากรณ์บาลี**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗-๑๘.

^๖ พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า จิตปัญโญ ป.ธ.๙), **แบบเรียนวรรณคดีบาลี ประเภทคัมภีร์บาลี-ไวยากรณ์**, หน้า ๓๕.

^๗ สิริ เพ็ชรไชย, **แนะนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๓.

เฉพาะการกและสมาส ที่จารด้วยอักษรขอมมาปริวรรตเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ตรวจชำระแปลเป็นภาษาไทยร่วมสมัย พร้อมคำอธิบาย ต่อจากพระมหาพริ้มเพียร ฐริภาโณ ซึ่งศึกษาวิจัยในปริเฉทที่ ๑-๒ (สนธิ - นาม) ซึ่งถือว่าเป็นฉบับพิมพ์อักษรไทยร่วมสมัยเป็นครั้งแรก เพื่อเป็นการนำเสนอภูมิปัญญาของบูรพาจารย์ไทยในอดีตที่ได้อุปการะแต่งบาลีไวยากรณ์ให้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อปริวรรต และตรวจชำระคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเท่าที่สำรวจพบ เฉพาะปริเฉทที่ ๓ และ ๔ (การก - สมาส) มาเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะในด้านเนื้อหา วิธีการเขียนตำราไวยากรณ์ และวิจารณ์ในโบราณ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นลักษณะของการปริวรรตและตรวจชำระ ได้มีการกำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

ศึกษาคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ฉบับภาษาบาลีอักษรขอม เฉพาะปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ คือ หอสมุดแห่งชาติ ๓ ฉบับ ฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ บัณฑิต บัณฑิตปลาย, ฉบับทองทิพย์, และฉบับทองน้อย บัณฑิต บัณฑิตปลาย, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ ฉบับ ได้แก่ ฉบับเทพชุมนุม, และฉบับวัดสังฆะกระจายวรวิหาร ๑ ฉบับ รวม ๕ ฉบับ

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การแปลคัมภีร์มูลกัจจายนะเป็นภาษาไทยและการวิจัยที่เกี่ยวข้องเท่าที่ผู้วิจัยค้นพบ คือ

๑.๔.๑ พระเทพวิสุทธิเวที (เจีย เขมโก) ตรวจชำระ “กัจจายนมูล นาม ปกรณ์” เนื้อหาว่าด้วย สนธิ นาม สมาส ตัทธิธ อาชยาต กิต อุณาติ และการก จากภาษาบาลีอักษรขอม เป็น

“พระเทพวิสุทธิเวที (เจีย เขมโก), กัจจายนมูล นาม ปกรณ์, (พระนคร : โรงพิมพ์มหา-มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๗๙).

ภาษาบาลีอักษรไทย แต่ท่านไม่ได้ระบุว่าท่านใช้ภาษาบาลีอักษรขอมฉบับใดบ้างมาตรวจชำระ นอกจากนั้น ในเชิงอรรถท่านได้อ้างอาคตสถานไม่มากนัก

๑.๔.๒ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แปลคัมภีร์กัจจายณะฉบับภาษาบาลีอักษรไทย เนื้อหาว่าด้วย สนธิ นาม การก สมาส ตัทธิต อาชยาต กิต และอุณาที^๙ ให้เป็นภาษาไทย เป็นครั้งแรก โดยที่ท่านได้แปลกัจจายณะตามแนวที่โบราณจารย์ได้แปลไว้แล้ว น่าจะเป็นสำนวนแปลที่อยู่ในโบราณ แต่ท่านถ่ายทอดเป็นภาษาไทยร่วมสมัยในยุคนั้น

๑.๔.๓ พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙) ได้นำคัมภีร์ “กัจจายนมูล นาม ปกรณ์” เนื้อหาว่าด้วย สนธิ นาม สมาส ตัทธิต อาชยาต กิต อุณาที และการก^{๑๐} โดยใช้ฉบับของพระเทพวิสุทธิเวที (เจียม เขมโก) ตรวจชำระเทียบเคียงกับต้นฉบับภาษาบาลีอักษรพม่า ซึ่งมีเนื้อความสมบูรณ์กว่าต้นฉบับเดิม โดยได้หาอาคตสถานจากคัมภีร์กัจจายณะฉบับพม่าที่ครบสมบูรณ์ และได้ตั้งชื่อใหม่ว่า “พระคัมภีร์บาลีกัจจายนมูล” และนอกจากนั้น ท่านได้แปลเป็นภาษาไทย โดยอาศัยฉบับแปลของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นแนวทางในการแปล

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สูตร	หมายถึง	บทที่แสดงกฎเกณฑ์
วุตติ	หมายถึง	คำอธิบายสูตร
อุทาหรณ์	หมายถึง	ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาอ้าง
วิกัปปี	หมายถึง	ข้อยกเว้นบางประการ
อนุพันธ์	หมายถึง	อักษรที่ติดมากับตัวปัจจัย ที่จะต้องถูกลบแน่นอน
โยชนา	หมายถึง	การแปลความหมายของรูปศัพท์
โลปะ	หมายถึง	การลบสระ หรือพยัญชนะ
อาเทศ	หมายถึง	การแปลงสระ หรือพยัญชนะ
เทวภาวะ	หมายถึง	การเขียนพยัญชนะโดยไม่มีสระคั่นในระหว่าง
กิตันตะ	หมายถึง	กลุ่มคำที่มีปัจจัย กิตก็อยู่ท้าย

^๙ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), **พระคัมภีร์กัจจายนแปล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, ๒๔๕๗).

^{๑๐} พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙), **พระคัมภีร์กัจจายนมูล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

การก	หมายถึง	บทที่เกี่ยวข้องด้วยกิริยา ทำกิริยาให้สำเร็จ
อการก	หมายถึง	บทที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยกิริยา ไม่สามารถทำกิริยาให้สำเร็จ

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ รวบรวมต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะฉบับภาษาบาลีอักษรขอม เฉพาะปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดสังฆกระจายวรวิหาร โดยนำมาปริวรรตเป็นภาษาบาลีอักษรไทย เทียบเคียงหาข้อมูลที่ถูกต้องใกล้เคียงกันมากที่สุด พร้อมทั้งตรวจชำระต้นฉบับตัวเขียนแล้วแปลเป็นภาษาไทย

๑.๖.๒ นำหลักฐานที่ได้มาศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหา วิธีการเขียนตำราไวยากรณ์ และวิจารณ์ในใบลาน

๑.๖.๓ รวบรวมต้นฉบับคัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะที่ตรวจชำระแล้ว และผลที่ได้จากการศึกษา

๑.๖.๔ จัดทำเป็นเอกสารรายงานการวิจัยเป็นภาษาบาลี และแปลเป็นภาษาไทย เพื่อนำเสนอต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้คัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะฉบับภาษาบาลีอักษรไทยและฉบับแปลเป็นภาษาไทย ปริเฉทที่ ๓ คือ การก และปริเฉทที่ ๔ คือ สมาส ที่ตรวจชำระอย่างสมบูรณ์

๑.๗.๒ ได้ทราบถึงเนื้อหา วิธีการเขียนตำราไวยากรณ์ และวิจารณ์ในใบลาน

๑.๗.๓ ทำให้เกิดความรู้ความสามารถในการประกอบศัพท์ตามหลักไวยากรณ์และนำไปประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนภาษาบาลีในปัจจุบันได้

บทที่ ๒

ศึกษาโยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) ในด้านเนื้อหา วิธีการเขียนตำราไวยากรณ์ และวิจารณ์ในใบลาน

๒.๑ ต้นฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการตรวจชำระ

การตรวจชำระได้นำต้นฉบับคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ เพื่อใช้ในการตรวจชำระ พบต้นฉบับตัวเขียนเป็นอักษรขอมที่มีความสมบูรณ์ที่สุด ได้นำฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ ที่สมบูรณ์กว่าทุกฉบับมาเป็นต้นฉบับ แล้วนำฉบับอื่นที่หาได้และมีความสมบูรณ์พอที่จะนำมาตรวจชำระ ที่นำมาจากหอสมุดแห่งชาติ วังเทเวศน์ ๓ ฉบับ คือ ฉบับรดน้ำดำไท บัณฑิต บัณฑิต, ฉบับทองน้อย บัณฑิต บัณฑิต, และฉบับทองทิพย์ นำมาจากวัดสังข์กระจายวรวิหาร ๑ ฉบับ และฉบับเทพชุมนุม นำมาจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ ฉบับ รวมโยชนามูลกัจจายนะที่ใช้ในการตรวจชำระทั้งหมดจำนวน ๕ ฉบับ แต่ละฉบับมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ มี ๒ บัณฑิต คือ

ก. บัณฑิต เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ ผูก มีหน้าลานละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕.๓ เซนติเมตร ยาว ๕๕.๕ เซนติเมตร ชื่อคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ หน้าลานปกปิดทองลายรดน้ำดำไท จารสมัยรัชกาลที่ ๓ เส้นจารอักษรขอม ภาษาบาลี มีจำนวน ๙ ผูก ผ้าห่อสีแดงทอยกดอกสีเขียว ไม่ปะกับเกล็ดหอย ใบลานอยู่ในสภาพดี อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (สมาส) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท คือ ปริเฉทที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องของนามต่อจากนามกัณฑ์ บัณฑิตนี้ ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ร.๑”

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าฉบับรดน้ำดำไท ร.๑ บัณฑิต เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ ผูก น่าจะเป็นต้นฉบับแรกที่คัดลอกกันต่อ ๆ มา เพราะตามประวัติการสร้างคัมภีร์ใบลานระบุไว้ว่าฉบับรดน้ำดำไท สร้างสำหรับหอหลวงเพื่อใช้ในการสอบไล่พระปริยัติธรรม หน้าปกคัมภีร์จึงเขียนลายรดน้ำปิดทองสวยงามประณีต เส้นจารสวยงามและยังได้มีการจารถูกต้องตามอักขรวิธีมากกว่าฉบับอื่น ๆ เช่น

(๑) ส่วนใหญ่ข้อพยัญชนะในที่ที่ไม่ข้อพยัญชนะวรรค เช่น กุจจิ kici เป็น กุจจิ kicci เป็นต้น

(๒) ส่วนใหญ่ไม่ซ้อนพยัญชนะในที่มีการซ้อนพยัญชนะวรรค เช่น กตตุกาโม ktúkaema เป็น กตตุกาโม ktukaema, ทิยทุโธม TiyeDÆa เป็น ทิยโธม TiyeZa เป็นต้น

(๓) การจาร พพ มีใช้ทั้ง ๒ แบบปนกัน คือ B< และ Bi เป็นต้น

(๔) มักนิยมรัสสะ อี เป็น อี เช่น ทีโธม TleXa เป็น ทีโธม TieXa เป็นต้น

(๕) ที่ใช้พยัญชนะ ฎ วรรค มักซ้อน ฎ หน้า จ เช่น ฎจา dæa ฎจยติ dæiyBi เป็นต้น

(๖) ส่วนใหญ่ใช้พยัญชนะ ฎ วรรค เช่น วุฑฺธิ vuTṣi เป็น วุฒิ vuZi เป็นต้น

๗. บัณฑิตวิทยาลัย เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ ผูก มีหน้าลานละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕.๓ เซนติเมตร ยาว ๕๕.๕ เซนติเมตร ชื่อคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ หน้าลานปกปิดทองลายรดน้ำดำไท่ จารสมัยรัชกาลที่ ๓ เส้นจารอักษรขอม ภาษาบาลี มีจำนวน ๘ ผูก ผ้าห่อสีเขียวทอยกดอกสีแดง ไม่ปะกับเกล็ดหอย ใบลานอยู่ในสภาพดี อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (สมาส) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท ว่าด้วยเรื่องสมาส บัณฑิตวิทยาลัยนี้ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ร.๒”

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าฉบับรดน้ำดำไท่ ร.๒ บัณฑิตวิทยาลัย เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ ผูก น่าจะเป็นต้นฉบับแรกที่คัดลอกกันต่อ ๆ มา เพราะตามประวัติการสร้างคัมภีร์ใบลานระบุไว้ว่าฉบับรดน้ำดำไท่ สร้างสำหรับหอหลวง เพื่อใช้ในการสอบไล่พระปริยัติธรรม หน้าปกคัมภีร์จึงเขียนลายรดน้ำปิดทองสวยงามประณีต เส้นจารสวยงามและยังได้มีการจารถูกต้องตามอักขรวิธีมากกว่าฉบับอื่น ๆ เช่น

(๑) ส่วนใหญ่ซ้อนพยัญชนะ เช่น ฤจฺจิ kici เป็น ฤจจฺจิ kic©i

(๒) ส่วนใหญ่ไม่ซ้อนพยัญชนะ เช่น กิตฺติสทุโธ kiptísPega เป็น กิตติสทุโธ kitísPega เป็นต้น

(๓) การจาร พพ มีใช้ทั้ง ๒ แบบปนกัน คือ B< และ Bi เป็นต้น

(๔) ส่วนมากใช้ ภ P แทน พ B เช่น ปุพฺพานิ buB’ani เป็น ปุพฺพานิ buBÖani

(๕) ป มีใช้ ๒ แบบ เช่น ปุพฺโพ bueBia และ โลโป elaeá เป็นต้น

(๖) ส่วนมากนิยมรัสสะ อี เป็น อี เช่น วิธียเต viFíytí เป็น วิธียเต viFiyti
ทีโฆ TieXa เป็น ทีโฆ TieXa เป็นต้น

(๗) บางแห่งใช้พยัญชนะ ต วรรณ เช่น ปถโม bfema ถาเน faen ถาติ
faBi เป็นต้น

๒.๑.๒ ฉบับทงน้อย มี ๒ บั๊น คือ

ก. บั๊นตัน เลขที่ ๒๖๓๖/๑-๑๑ ผูก มีหน้าลานละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ
๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๕๕ เซนติเมตร ชื่อคัมภีร์โยชนามูล-
กัจจายนะ หน้าลานปกปิดทองลายรดน้ำดำโท จารสมัยรัชกาลที่ ๓ เส้นจารอักษรขอม ภาษา-
บาลี มีจำนวน ๑๑ ผูก อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ผ้าห่อผ้าอัดลัด* ไม่ประทับลายลายกำมะลอ
ใบลานอยู่ในสภาพดี เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (สมาส) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท อันว่าด้วย
เรื่องของนามต่อจากนามกัณฑ์ ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “น.๑”

ข. บั๊นปลาย ฉบับทงน้อย เลขที่ ๒๖๓๖/๑-๘ ผูก มีหน้าลานละ ๕ บรรทัด
บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๕๕ เซนติเมตร ชื่อคัมภีร์
โยชนามูลกัจจายนะ หน้าลานปกปิดทองลายรดน้ำดำโท จารสมัยรัชกาลที่ ๓ เส้นจารอักษรขอม
ภาษาบาลี มีจำนวน ๘ ผูก อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ผ้าห่อผ้าอัดลัด ไม่ประทับลายทองจีน ใบลาน
อยู่ในสภาพดี เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (การก) มีจำนวน ๑ ผูก ๑ ปริเฉท ใช้อักษรย่อในการ
ตรวจชำระครั้งนี้ว่า “น.๒”

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ฉบับทงน้อย ทั้งบั๊นตัน และบั๊นปลาย น่าจะคัดลอก
ต่อ ๆ มา จากฉบับรดน้ำดำโท ร. ๓ และมีรอยแก้ไขตัวอักษรหลายแห่งตามฉบับ ร. เพราะผู้
ตรวจทานยัดฉบับ ร. เป็นหลักในการตรวจทาน การแก้ไขมีแก้ไขเพียงบางส่วน มิได้แก้ไขทั้งหมด
จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ฉบับ น. นี้ มีผู้จารกันหลายคน มิใช่จารคนเดียวทั้งฉบับ เพราะบางผูก
ลายมือต่างกัน และผู้ตรวจทานก็มีหลายคน ทั้งนี้เพราะมีรอยเก็ยขึ้นชื่อผู้ทานไว้ที่หน้าปกรองทางมุม
ด้านขวามือ บอกชื่อผู้ทานและจำนวนหน้าลานในแต่ละผูกอยู่ด้วย ดังนั้นข้อแตกต่างที่กล่าวมา
ข้างต้น จึงเป็นเพราะความรู้ด้านอักขรวิธีและความบกพร่องของผู้จารและผู้ทาน ก่องแก้ว วีระ
ประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทวารวรางกูร ให้ความเห็นว่า “พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

* คำว่า “อัดลัด” เป็นชื่อของผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือทองแล่ง แต่ไหม
มีจำนวนมากกว่า. คุรุยละเอียด พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพ ฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๕๓.

โปรดเกล้า ฯ ให้ช่างผู้หญิงฝึกหัดจารคัมภีร์พระไตรปิฎก และพระไตรปิฎกฉบับทองน้อยนี้ เป็นพระไตรปิฎกของหลวงชุดแรก ที่จารโดยมีฝีมือช่างผู้หญิง”^๒ ดังนั้น โยชนามูลกัจจายนะ ฉบับทองน้อย จึงเป็นฝีมือของช่างจารผู้หญิง คือ นางสนมกำนัลฝ่ายในที่มีลายมือสวยงาม แต่ขาดความรู้เรื่องอักขรวิธีในภาษาบาลี จึงทำให้มีข้อผิดพลาดมาก การแก้ไข และผิดพลาดของฉบับ น. ที่พบดังนี้

การแก้ไขที่พบ คือ

(๑) แก่ น เป็น ณ เช่น ปติญญานํ btØijan° เป็น ปติญญานํ btØijaN°

(๒) แก่ ภ เป็น พ เช่น บุพพานิ buBïani เป็น บุพพานิ buBÖani
ข้อผิดพลาดที่พบ คือ

(๑) ไม่ขึ้นพยัญชนะ เช่น นิคฺคโต ní:Ke}a เป็น นิคโต níKe}a เป็นต้น

(๒) จารอักษรเกิน เช่น อนวตฺตมฺหา GnvptYha เป็น อนวตฺตมฺหา GnvpttYha

(๓) จารสระตก เช่น หิมวฺตฺ หímv@tu เป็น หิมวฺตฺ หímv@t เป็นต้น

(๔) จารสระ โอ เป็นสระ เอ เช่น โคญฺณิลโย eKayõfníleya เป็น โคญฺณิลเย eKayõfníley เป็นต้น

(๕) จารสระ โอ เป็นสระ อา เช่น เมโข emeXa เป็น เมฆา emXa เป็นต้น

๒.๑.๓ ฉบับทองที่บ เลขที่ ๑๒๙๙๖/๑-๑๗ ผูก หน้าลานละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๕๗ เซนติเมตร ชื่อคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ หน้าลานปกปิดทอง เส้นจารอักษรขอม ภาษาบาลี มีจำนวน ๑๗ ผูก เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (สมาส) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท และโยชนามูลกัจจายนะ (การก) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ผ้าห่อสีแดงทอยกดอกสีเขียว ไม่ปะกับธรรมชาติ ใบลานอยู่ในสภาพดี ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ท.”

^๒ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทรวงกูร, คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๒๗), หน้า ๑๕ และ หน้า ๓๕.

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าฉบับทองที่บ้น่าจะได้จารคัดลอกต่อจากฉบับรดน้ำดำโท
ร. ๓ และได้จารในสมัย ร. ๓ โดยนำมาจัดลำดับการจารอักษรวิธีขึ้นใหม่ให้ถูกต้องตามหลัก
ไวยากรณ์มากขึ้น จัดอักษรให้กระชับขึ้น จารที่สระและรัสสระได้ถูกต้องอ่านแล้วเข้าใจง่าย เช่น

(๑) ไม่นิยมรัสสระ เช่น ทีโหม TleXa เป็นต้น

(๒) ไม่ขึ้นพยัญชนะในที่มีพยัญชนะขึ้น เช่น กุวจิ kic©I เป็น กุจิ
kici

(๔) ตัดคำให้สั้นลง เช่น เสส ปุพพสมั essM buBismM เป็น เสส
สมั essM smM เป็นต้น

๒.๑.๔ ฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร ชื่อเรียกเฉพาะไม่ปรากฏ แต่น่าเป็นฉบับล่องชาด
เพราะใบลานปิดทองล่องชาด^๓ อยู่ในตู้เก็บคัมภีร์ใบลาน วัดสังข์กระจายวรวิหาร หน้าลานละ ๕
บรรทัด บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๕๗ เซนติเมตร
อยู่ในสภาพเก่า ชื่อคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ การจารมีรอยเขียนแก้ด้วยหมึกปากกาสีดำ เส้น
จารอักษรขอมภาษาบาลี มีจำนวน ๑๓ ผูก เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (สมาส) มีจำนวน ๒
ผูก ๑ ปริเฉท แต่ในหอพบเพียงผูกที่ ๒ ที่ว่าด้วยเรื่องของนามต่อจากนามกัณฑ์ คือ ปริเฉทที่ ๓
และโยชนามูลกัจจายนะ (การก) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท ผ่าห่อสีแดงทอยกดอกสีแดงสลับเขียว
เก่า และขาดบ้าง ไม่ปะกับธรรมชาติ ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ส.”

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร น่าจะได้จารคัดลอกต่อ
จากฉบับ ท. แล้วมาจัดลำดับการจารอักษรวิธีขึ้นใหม่ให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์มากขึ้น จัด
อักษร ให้กระชับขึ้น รูปแบบการจารคล้ายคลึงกันและน่าจะจารสมัยเดียวกันกับฉบับล่องชาด คือ
สมัย ร. ๔ และยังมีการจารผิดพลาดของผู้จารอยู่หลายแห่ง ส่วนในการแก้ใหม่นั้น ใช้ปากกาหมึก
สีดำเขียนทับหรือเขียนไว้ข้างบนและข้างล่างคำที่ผิดหลายแห่ง นอกจากนี้ยังได้เขียนชื่อของ
ผู้ตรวจแก้ไว้ด้านขวามือของปกหน้าด้วย เช่น

^๓ คำว่า “ล่องชาด” หมายถึงทาสดลงในระหว่างสิ่งที่ทาทองหรือปิดทองแล้ว, ดูรายละเอียด
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๔.

(๑) จารสระ อี เป็นสระ อี เช่น ทีโฆ TieXa เป็น ทีโฆ TieXa เป็นต้น

(๒) จารสระ อ เป็นสระ อา เช่น สกฺยปฺตุตฺตานํ skübutpanM เป็น
สกฺยปฺตุตฺตานํ sakübutpanM เป็นต้น

(๓) ซ้อนพยัญชนวรรคในที่ไม้อ่อน เช่น มเต met เป็น มตฺเต mpet เป็น
ต้น

๒.๑.๕ ฉบับเทพชุมนุม ในหอสมุดสันติวัน เป็นฉบับจารขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ร. ๓ ทรงโปรดเกล้าให้สร้างไว้ประจำวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ชื่อคัมภีร์
โยชนามูลกัจจายนะ หน้าลานปกปิดทอง อยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จารสมัยรัชกาลที่ ๓
เส้นจารอักษรขอม ภาษาบาลี มี ๒ บั๊น คือ

ก. บั๊นต้น หน้าลานละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาด
ใบลานกว้าง ๕.๓ เซนติเมตร ยาว ๕๕.๕ เซนติเมตร มีจำนวน ๙ ผูก เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ
กัณฑ์ที่ ๕ (สมาส) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท (ว่าด้วยเรื่องของนาม ต่อจากนามกัณฑ์) ผ้าห่อ
สีแดงทอยกดอกสีเขียว ไม่ปะกับเกล็ดหอย ใบลานอยู่ในสภาพดี บั๊นต้นนี้ หน้าลานแรกของแต่
ละผูก มีการจารข้อความบอกไว้ตรงกลางลาน จารใจความว่า “หนังสือหลวงเดิมในแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานสร้างไว้สำหรับวัดเชตุพน” ใช้อักษรย่อในการ
ตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ซ.๑”

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ฉบับเทพชุมนุม บั๊นต้น น่าจะคัดลอกต่อ ๆ มา และ
จารลงในใบลานสมัยเดียวกันกับฉบับรดน้ำดำไท ร.๓ เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ มีการจารพยัญชนะใน
วรรค ฎ และวรรค ต มักจะใช้วรรค ฎ ตามอักขรวิธีที่คล้ายคลึงกับฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ เช่น

(๑) ส่วนใหญ่ซ้อนพยัญชนะในที่ไม้อ่อนพยัญชนวรรค เช่น กฺวจิ kici
เป็น กฺวจฺจิ kic©i เป็นต้น

(๒) ส่วนใหญ่ไม่ซ้อนพยัญชนะในที่ที่มีการซ้อนพยัญชนวรรค เช่น กิตฺติสทฺโท
kítítisPega เป็น กิตฺติสทฺโท kítisPega เป็นต้น

(๓) การจาร พุพ มีใช้ทั้ง ๒ แบบปนกัน คือ B< และ Bi เป็นต้น

(๔) มักนิยมรัสสระ อี เป็น อี เช่น ทีโฆ ทีโฆ TieXa เป็น ทีโฆ TieXa
เป็นต้น

(๕) ที่ใช้พยัญชนะ ฎ วรรค มักซ้อน ฎ หน้า จ เช่น ฎฺจา dæa ฎฺจฺยติ
dæiyBi เป็นต้น

(๖) ส่วนใหญ่ใช้พยัญชนะ ฎ วรรค เช่น วุฑฺธิ vuTṣi เป็น วุฒิ vuZi เป็นต้น

๗. บัณฑิตวิทยาลัย ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๗๐-๘๐ ตัวอักษร ขนาดใบลานกว้าง ๕.๓ เซนติเมตร ยาว ๕๕.๕ เซนติเมตร มีจำนวน ๘ ผูก เฉพาะโยชนามูลกัจจายนะ (การก) มีจำนวน ๒ ผูก ๑ ปริเฉท ผ้าห่อสีเขียวทอยกดอกสีแดง ไม่ปะกับเกล็ดหอย ใบลานอยู่ในสภาพดี บัณฑิตวิทยาลัยนี้ หน้าลานแรกของแต่ละผูก มีการจารข้อความบอกไว้ตรงกลางลาน จารใจความว่า “หนังสือหลวงเดิมในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานสร้างไว้สำหรับวัดเชตุพน” ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ข.๒”

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ฉบับเทพชุมนุม บัณฑิตวิทยาลัย น่าจะคัดลอกต่อ ๆ มา และจารลงในใบลานสมัยเดียวกันกับฉบับรดน้ำดำไท ร.๓ เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ มีการจารพยัญชนะในวรรค ฎ และวรรค ต มักจะใช้วรรค ฎ ตามอักขรวิธีที่คล้ายคลึงกับฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ เช่น

(๑) ส่วนใหญ่ขึ้นพยัญชนะ เช่น กุจิ kici เป็น กุจฺจิ kići เป็นต้น

(๒) การจาร พุพ มีใช้ทั้ง ๒ แบบปนกัน คือ B< และ Bi เป็นต้น

(๓) มักใช้ ภ P แทน พ B เช่น บุพฺพานิ buBṛani เป็น บุพฺพานิ buBÖani

(๔) มักนิยมรัสสะ อี เป็น อิ เช่น ทีโฆ TleXa เป็น ทีโฆ TieXa

(๕) บางแห่งใช้พยัญชนะ ต วรรค เช่น ปถโม bfema ถาเน faen เป็นต้น

๒.๒ วิธีการดำเนินการวิจัยและหลักเกณฑ์การตรวจชำระ

ในการดำเนินการวิจัยและการตรวจชำระ ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอนและหลักเกณฑ์ต่อไปนี้ คือ

๒.๒.๑ ค้นหาต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ภาษาบาลี อักษรขอม ที่เป็นสำนวนของพระญาณกิตติเถระ ในหอสมุดแห่งชาติ พบต้นฉบับอักษรขอม จำนวน ๓ ฉบับ ในหอสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ ฉบับ และในตู้เก็บคัมภีร์ใบลาน วัดสังฆการายววิหาร ๑ ฉบับ รวมต้นฉบับตัวเขียนทั้งหมด ๕ ฉบับ

๒.๒.๒ ปรีวรรตต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๕ ฉบับ เป็นอักษรไทย เฉพาะปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) แล้วนำมาเปรียบเทียบกัน

๒.๒.๓ ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะตัวอักษรที่จาร ความบกพร่องของการสะกดคำ ความผิดพลาดทางหลักไวยากรณ์ และสภาพความสมบูรณ์ทางกายภาพของใบลานต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๕ ฉบับ

๒.๒.๔ จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า ฉบับรดน้ำดำไท สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้น เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ และบันปลาย เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ ในหอสมุดแห่งชาติ ใช้อักษรย่อในการวิจัย และ

ตรวจชำระครั้งนี้ว่า “ร.๑ และ ร.๒” เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด ในแง่ของลักษณะตัวอักษรที่จาร ความถูกต้องของการสะกดคำ หลักไวยากรณ์และความสมบูรณ์ของใบลาน และสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฉบับแรกที่ใช้คัดลอกกันต่อ ๆ มา เพราะตามประวัติในการสร้างคัมภีร์ใบลานในสมัยรัตนโกสินทร์ ระบุว่า “ฉบับรดน้ำดำไท สร้างสำหรับหอหลวง เพื่อใช้ในการสอบไล่พระปริยัติธรรม” จึงถือว่าเป็นหนังสือชุดแรกที่สร้างก่อนฉบับอื่น ๆ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ฉบับรดน้ำดำไท “ร.๑, ร.๒” สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นหลัก และอาศัยต้นฉบับอื่นเป็นหลักฐานในการพิจารณา เพราะฉบับ ร. แม้จะสมบูรณ์ที่สุด แต่ก็มีใช้จะถูกต้องทั้งหมด ยังมีที่จารผิดพลาดบกพร่องอยู่บางส่วน

๒.๒.๕ การเลือกคำหรือข้อความที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุดจากต้นฉบับทั้ง ๕ มาใช้ในฉบับตรวจชำระครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ ดังนี้

๑. ยึดต้นฉบับส่วนมากเป็นเกณฑ์ ในกรณีที่บางคำอาจเขียนได้หลายแบบที่ยอมรับว่าเป็นแบบที่ถูกต้องทั้งหมด และต้นฉบับที่ใช้ในการตรวจชำระเขียนต่างกัน โดยเฉพาะพยัญชนะในวรรค ฎ และวรรค ต มักใช้แทนกันและมีการใช้อยู่ทั้ง ๒ แบบ ในช่วงที่จารต้นฉบับมักใช้วรรค ต มากกว่า แต่ในปัจจุบันนิยมใช้วรรค ฎ เช่น จเปตวา หรือ ถเปตวา, ปจโม หรือ ปถโม, ปจวิ หรือ ปถวิ, จาเน หรือ ถาเน ผู้วิจัยจะใช้ตามความนิยมในปัจจุบันและใช้คำนั้นไปตลอด โดยนำคำที่ไม่นิยมใช้ในปัจจุบันทำเป็นเชิงอรรถไว้

๒. ถ้าในฉบับที่ใช้ตรวจชำระทุกฉบับจารผิด หรือใช้ตัวสะกดผิด ผู้วิจัยจะถือว่าเป็นความบกพร่องผิดพลาดของผู้จาร ในกรณีนี้ผู้วิจัยจะใช้ถาตวัดสังคหปาฐนีสสยะ วจนาโดยพระวิสุทธาจารย์มหาเถระ ปริวรรต - แปล โดยพระราชปริยัติโมลี (อุปสโม) นายเสวี อาจสาคร นายวิชานนท์ สำน้อย, พจนานุกรม มคธ - ไทย รวบรวมเรียบเรียงโดย พันตรี ป. หลงสมบูรณ์, และพจนานุกรม บาลี - ไทย รวบรวมและเรียบเรียง โดยพระอุตรคณาธิการ (ชวนทร์ สระคำ) รศ. ดร. จำลอง สารพันธ์ิก ตรวจชำระให้ถูกต้อง

๓. พิจารณาข้อความอื่นประกอบ ซึ่งความหมายของเนื้อความ และคำศัพท์อื่นที่มีใช้อยู่ในที่ใกล้เคียงกัน เช่น คำว่า ธาตโว เป็น ธาตโว ข้อความตรงกัน ต่างกันแต่ในคำหน้าเป็น ธาตโว คำหลังเป็น ธาตโร ทั้งนี้เพราะ ว (v) และ ร (r) มีลักษณะคล้ายกัน ผู้จารอาจจะไม่ได้ทันพิจารณาให้ดี ดังนั้น จึงจารผิดกัน เมื่อพิจารณาดูเนื้อความแล้ว ที่ถูกต้องควรเป็น ธาตโว ผู้วิจัยจึงนำคำที่ผิดคือ “ธาตโร” ทำเป็นเชิงอรรถไว้ นำเอาคำที่ถูก คือ “ธาตโว” ไว้เป็นเครื่องตัดสิน

๔. การสะกดคำ หรือการซ้อนพยัญชนะตัวสะกดในต้นฉบับตัวเขียนบางฉบับมีพยัญชนะซ้อน บางฉบับไม่มีพยัญชนะซ้อน หรือบางครั้งในฉบับเดียวกันก็ยังมีใช้ทั้ง ๒ แบบ ผู้วิจัยจะใช้ตามธาวัตถสังคหปาฐนิตยสสยะ และพจนานุกรม ๒ เล่ม ตามข้อ ๕.๒ โดยนำเอาคำที่ผิดทำเป็นเชิงอรรถไว้ เช่น คำผิดคือ “วุฒิ” ทำเป็นเชิงอรรถ คำที่ถูกคือ “วุทธิ” เป็นเครื่องตัดสิน เป็นต้น เพื่อให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์บาลี

๕. ในกรณีที่ไม่มีฉบับใดฉบับหนึ่งสะกดตรงตามธาวัตถสังคหปาฐนิตยสสยะ และพจนานุกรมทั้ง ๒ เล่มดังกล่าว ส่วนใหญ่จะเป็นการจารที่ขะเป็นรัสสะ หรือจารรัสสะเป็นทีขะ โดยนำเอาคำที่ผิดทำเป็นเชิงอรรถไว้ เช่น คำผิดคือ “วิริยเต” ทำเป็นเชิงอรรถ คำที่ถูกคือ “วิริยเต” เป็นเครื่องตัดสิน เป็นต้น

๖. ในกรณีที่ฉบับใดฉบับหนึ่งจารคำหรือความซ้ำกัน หรือจารคำหรือข้อความตกหล่นไป ผู้วิจัยจะต้องตัดออกหรือเพิ่มเข้าโดยยึดต้นฉบับส่วนใหญ่เป็นหลักพิจารณาถึงความเหมาะสม เช่น ความรอบคอบของผู้จาร สภาพของต้นฉบับ ความถูกต้องในด้านภาษาและเนื้อความประกอบด้วย

๘. ในกรณีที่ใบลานทุกฉบับไม่มีการยกจุดติ หรืออุทาหรณ์ขึ้นมาอธิบายสูตร ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเป็นเพราะสูตรนั้นง่าย หรืออาจเป็นเพราะการจารข้ามลำดับสูตรก็เป็นได้ ผู้วิจัยจึงได้ใส่สูตรและเชิงอรรถเอาไว้

๙. ข้อบกพร่องเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ เช่น ผิดวจนะ ผิดลิงค์ เป็นต้น แต่ละฉบับมีข้อความแตกต่างกันไป และไม่มีฉบับที่อาจถือได้ว่าถูกต้องแม้แต่ฉบับเดียว ผู้วิจัยอาจจะพิจารณาข้อบกพร่องต่าง ๆ เหล่านี้ว่ามีมาอย่างไร และพยายามเปรียบเทียบกับทุก ๆ ฉบับ เพื่อหาฉบับที่ถูกต้องที่สุด ถ้าไม่มีฉบับหนึ่งถูกต้องจะพิจารณาเนื้อความและรูปประโยค ในการตัดสินให้ถูกต้องตามคัมภีร์กัจจายนะ โดยที่คำผิดทำเป็นเชิงอรรถไว้

๒.๒.๖. คำหรือข้อความที่ไม่ได้เลือกใช้ในฉบับที่ชำระแล้ว และคำหรือข้อความนั้น สะกดแตกต่างจากคำที่คัดเลื้อมมา ผู้วิจัยจะทำเชิงอรรถไว้ด้านล่างของหน้านั้น ๆ มีอักษรย่อบอกที่มาของต้นฉบับนั้น ๆ ตามหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. ข้อความที่ผิดเพี้ยนจากต้นฉบับที่ตรวจชำระ เช่น จารที่มสระ เป็น รัสสระ จารเกิน จารตก ตัวสะกดแตกต่างกัน เป็นต้น

๒. ทุกคำที่ใช้เป็นเชิงอรรถมีอักษรย่อของต้นฉบับตัวเขียนนั้น ๆ กำกับอยู่

๓. การทำเชิงอรรถบอกข้อความที่ผิดเพี้ยน หรือแตกต่างกันไว้ด้านล่างของหน้านั้น ๆ มีหมายเลขเชิงอรรถกำกับ เริ่มตั้งแต่หมายเลข ๑ ไปจนจบบท เมื่อเริ่มบทใหม่ก็จะเริ่มหมายเลข ๑ ใหม่ เช่นนี้ตลอดไป

๔. การทำเชิงอรรถคำหรือข้อความที่ยาวมาก ผู้วิจัยอาจจะละข้อความที่เหมือนกัน จะเขียนเฉพาะคำที่แตกต่างกันเพียงคำเดียว โดยใช้เครื่องหมาย (-) ใส่ไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังคำที่แตกต่างกัน เพื่อแทนความที่เหมือนกัน แต่ในกรณีที่เป็นคำสมาสยาว ๆ ต่อเนื่องกัน และมีคำที่แตกต่างกันหลาย ๆ คำ คือ เฉพาะคำต้นและคำสุดท้ายเท่านั้นที่ต่างกัน ส่วนคำที่อยู่กลางเหมือนกัน จะใส่เฉพาะคำที่ต่างกัน และใช้เครื่องหมาย (...) ละคำหรือข้อความที่เหมือนกัน

๕. มีคำหรือข้อความที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียนใช้ต่างกัน อาจจะเป็นความนิยมในสมัยที่จารต้นฉบับ และเป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันว่าถูกต้องใช้ได้ทั้ง ๒ แบบ ตามที่กล่าวแล้วในข้อ ๕.๑, ๕.๔, ๕.๕, และ ข้อ ๕.๖ คำเช่นนี้พบมากในต้นฉบับตัวเขียนทุกฉบับ หากนำมาใส่เชิงอรรถไว้ในฉบับที่ตรวจสอบชำระนี้จะเป็นการซ้ำซาก ไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ในกรณีนี้ ผู้วิจัยจะประมวลสรุปคำที่ใช้ต่างกันซึ่งพบมากทั้ง ๒ แบบ เปรียบเทียบกัน และใส่คำอ่านที่เลือกใช้ ในฉบับที่ตรวจสอบชำระไว้ในที่นี้ตามหลักเกณฑ์ในข้อ ๕ และจะไม่ใส่เชิงอรรถไว้ในฉบับที่ตรวจชำระ คำที่พบมากเหล่านี้ แบ่งเป็น ๖ กลุ่ม คือ

(๑) จารรัสสระ เป็น ที่มสระ

- อสโยคนตสฺส / อสโยคานตสฺส	ใช้	อสโยคนตสฺส
- พหุพพิหิ / พหุพพิหิ	ใช้	พหุพพิหิ
- พหุวจน / พหุวจน	ใช้	พหุวจน

(๒) จารที่มสระ เป็น รัสสระ

- ทีโฆ / ทีโฆ	ใช้	ทีโฆ
- ญวุตุวาวี	ใช้	ญวุตุวาวี

(๓) ใช้พยัญชนะต่างวรรคกัน (วรรค ฎ เป็น ต)

จ - ต

- จาเน / ถาเน	ใช้	จาเน
- จาติ / ถาติ	ใช้	จาติ
- ปจวี / ปถวี	ใช้	ปจวี
- ปจมา / ปถมา	ใช้	ปจมา

จ - ฎ

- จุฑม / จุฑ	ใช้	จุฑม
- พียจุม / พียจุ	ใช้	พียจุม

ณ - น

- ณปจโย / นปจโย	ใช้	ณปจโย

(๔) ใช้พยัญชนะต่างกัน แต่อยู่ในวรรคเดียวกัน (พ้องเสียง)

- สุนทร / สุนทร	ใช้	สุนทร
- พุชฌติ / พุชชติ	ใช้	พุชฌติ
- ยุชชนุเต / ยุชฌนุเต	ใช้	ยุชชนุเต

จ - ฅ

- กณจก / กณจก	ใช้	กณจก

พ - ภา

- อุทุมพร / อุทุมพร	ใช้	อุทุมพร
- ปุพพานิ / ปุพพานิ	ใช้	ปุพพานิ

(๕) มีพยัญชนะซ้อนหรือไม่มีพยัญชนะซ้อน

- กุวจิ / กุวจิ	ใช้	กุวจิ
- อิติ จิต / อิติจิต	ใช้	อิติ จิต
- นิจวุตตินา / นิจวุตตินา	ใช้	นิจวุตตินา
- อิวณฺเณ ยํ นวา / อิวณฺเณ ยนฺนวา	ใช้	อิวณฺเณ ยํ นวา
- จุฑมา / จุฑมา	ใช้	จุฑมา
- สทฺทนิตติยํ	ใช้	สทฺทนิตติยํ

(๖) นิคฺคหิต แปลงเป็นพยัญชนะตัวสะกด

- สัม / สงฺฆ	ใช้	สงฺฆ
- สัมขยา / สงฺขยา	ใช้	สงฺขยา
- สัมโยโค / สญฺโยโค	ใช้ทั้ง	๒ แบบ

๖. ผู้วิจัยทำเชิงอรรถบอกที่มาของเนื้อหาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ให้เป็นตัวเลขตามด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่มาของสูตร หรือคาถาในกรณีที่เป็นคาถา และเลขหน้า เป็นการบอกเชิงอรรถที่เป็นตัวเลขตามลำดับกับเชิงอรรถบอกคำหรือข้อความที่ผิดพลาด

สำหรับการสร้างรูปคำในเนื้อหาภาษาบาลี ที่เป็นสูตรใช้ตัวทับทิมทุกครั้ง เช่น

คามาคิ คามสทฺทโท ตโต จ วิภคฺติโย, สํ โย, อํ โย, นา หิ, ส
นํ, สฺมา หิ, ส นํ, สฺมิมํ, อิมินา อปาทานสญฺญา. อปาทานะ ปญฺจมี.

และทำเป็นเชิงอรรถบอกตัวเลขที่สูตรไว้ด้านล่างในการสร้างรูปคำ ที่อยู่ในเนื้อหาเดียวกัน มีการอ้างสูตรเดียวกันหลายครั้ง ผู้วิจัยทำเป็นเชิงอรรถเฉพาะในสูตรแรก เพื่อไม่ให้เป็นการกล่าวซ้ำซากอีก เช่น “อปาทานะ ปญฺจมี”ติ สฺมา, “อมฺหตฺมฺหนตฺราษพฺรหมอดตฺสขสฺตถูปตาทิหิ สฺมานาวา”ติ สฺมาสุส นา, ตโตติตา สสฺมินาสฺ. อนวตฺต, สฺมา, สฺมาหิสฺมินํ มหาภิรมฺหิ วา, อจิรวติ, สฺมา, เต อิตฺถิขยา โป, ปโต ยา.

ในการสร้างรูปคำนี้ สูตรว่า ตโตติตา สสฺมินาสฺ มี ๒ ที่ ทำเป็นเชิงอรรถไว้เฉพาะสูตรแรกเท่านั้น

สำหรับการยกสูตรขึ้นอ้างท่านพระญาณกิตติเถระ ได้ยกสูตรเต็มขึ้นอ้างในเบื้องต้น ต่อจากนั้นท่านจะใช้สูตรย่อแทน ในการใช้สูตรย่อมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

- ลักษณะใช้เครื่องหมายละ (ฯเปฯ) เช่น

สูตรว่า เตสุ วุฑฺธิโลปาคมวิการวิปริตาทฺเสสา จ. (กจจ. ๔๐๔, ปทฐป. ๓๗๐.)

ย่อเป็น เตสุ วุฑฺธิ ฯเปฯ ทฺเสสา จ. เป็นต้น

- ลักษณะใช้เครื่องหมายไขว่ปลา (...) เช่น

สูตรว่า ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย. (กจจ. ๑๐, ปทฐป. ๑๒.)

ย่อเป็น ปุพฺพ...

สูตรว่า นเย ปรี ยุตฺเต. (กจจ. ๑๑, ปทฐป. ๑๔.)

ย่อเป็น นเย... เป็นต้น

๒.๒.๗ เมื่อได้ฉบับที่ตรวจสอบชำระสมบูรณ์แล้ว ผู้วิจัยจะแปลเป็นภาษาไทย เนื่องจากคัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะนี้ ท่านพระญาณกิตติเถระ ได้ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก เน้นเรื่องการสร้างรูปคำและภาษาที่สละสลวยในการสร้างรูปคำทางไวยากรณ์บาลีเป็นหลัก บางครั้งก็ใช้สูตร

ย่อ ๆ ให้สั้นลง เนื่องจากมีการทำตัวรูปที่เหมือนกับรูปคำก่อน ๆ แล้ว ดังนั้น ผู้วิจัยจะพยายามแปลรักษารูปศัพท์ และรูปประโยคภาษาบาลีไว้ให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ได้ความชัดเจนขึ้น และใช้ภาษาเรียบง่าย กระชับ ได้ใจความที่เข้าใจง่าย

๒.๓ วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ

คัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะ ที่แต่งโดยพระญาณกิตติเถระ แต่งขึ้นในสมัยล้านนา มี การคัดลอกจารลงในใบลานกันต่อ ๆ มาหลายสมัยและหลายฉบับ หลายสมัยดังกล่าวไม่เห็นมี ปรากฏว่าอยู่ในหอสมุดใด พบแต่ฉบับที่จารในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยผู้วิจัยได้นำฉบับ ร. ๓ มีชื่อ ปรากฏ

ในคัมภีร์ใบลานว่าฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ บัณฑิต เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ ผูก และบันปลาย เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ ผูก เป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุดเป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ ใช้อักษรย่อในการตรวจชำระ ว่า “ร.๑, ร.๒” ผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมาของการคัดลอก โดยมีหลักเกณฑ์ตัดสิน คือ

๑. จารผิดเหมือนกัน

๒. จารตกเหมือนกัน

๓. จารซ้ำเหมือนกัน

๔. การจัดเรียงลำดับ ฉบับใดก่อนหลัง ฉบับใดคัดลอกต่อมา โดยศึกษาสมัยการสร้าง คัมภีร์ใบลานตามลำดับดังนี้

๔.๑ ฉบับรดน้ำดำไท ร.๑, ร.๒

จารในสมัย ร. ๓

๔.๒ ฉบับเทพชุมนุม ๕.๑, ๕.๒

จารในสมัย ร. ๓

๔.๓ ฉบับทองทิพย์

จารในสมัย ร. ๓

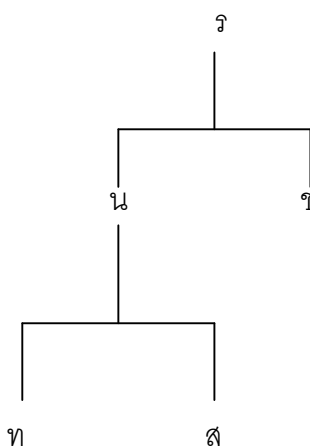
๔.๔ ฉบับทองน้อย น.๑, น.๒

จารในสมัย ร. ๓

๔.๕ ฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร

จารในสมัย ร. ๔

เมื่อได้นำวิธีการและหลักเกณฑ์การตรวจชำระดังกล่าวข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปในการ
 จารคัดลอกต้นฉบับตัวเขียน ตามแผนภูมิ ดังนี้

เส้นที่โยงกัน หมายถึง ฉบับ น. และ ช. คัดลอกมาจากฉบับ ร. (ต้นฉบับทำวิจัย)

ส่วนฉบับ ท. ฉบับ และฉบับ ส. คัดลอกมาจากฉบับ น. ทั้ง ๔ ฉบับ คือ ฉบับ
 น. ช. ท. ส. เป็นฉบับที่ใช้ตรวจทานฉบับ ร. (ต้นฉบับการทำวิจัย)

คำอธิบายอักษรย่อ

ร.

= ร.๑ หมายถึง ฉบับรดน้ำดำไท (๑) เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙

= ร.๒ หมายถึง ฉบับรดน้ำดำไท (๒) เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘

ช.

= ช.๑ หมายถึง ฉบับเทพชุมนุม (๑) บัณฑิต

= ช.๒ หมายถึง ฉบับเทพชุมนุม (๒) บัณฑิต

ท.

หมายถึง ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๑๒๙๙๖/๑-๑๗

น.

= น.๑ หมายถึง ฉบับทองน้อย (๑) เลขที่ ๒๖๓๖/๑-๑๑

= น.๒ หมายถึง ฉบับทองน้อย (๒) เลขที่ ๒๖๓๒/๑-๘

ส.

หมายถึง ฉบับวัดสังข์กระจายวรวิหาร

- ร.๑.....เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ หมายถึง โยชนามูลกัจจายณะ ฉบับรดน้ำดำโท ที่จารเป็นฉบับโบราณ บัณฑิต เลขที่ ๒๗๐๐/๑-๙ มีจำนวน ๙ ผูก คือ ผูกที่ ๑ ถึง ผูกที่ ๙
- ร.๒.....เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ หมายถึง โยชนามูลกัจจายณะ ฉบับรดน้ำดำโท ที่จารเป็นฉบับโบราณ บัณฑิต เลขที่ ๒๖๓๓/๑-๘ มีจำนวน ๘ ผูก คือ ผูกที่ ๑ ถึง ผูกที่ ๘

๒.๔ ข้อผิดพลาดที่พบในการจาร

๒.๔.๑ จารผิดเพราะความไม่รอบคอบของผู้จาร

จารสระตก เช่น

- หิมวัตตุ	เป็น	หิมวัต
- อาวิกโรมิ	เป็น	อาวิกโรม
- สมมุติปปโยโค	เป็น	สมมุติปปโยค

จารพยัญชนะตก เช่น

- นิวาเรนติ	เป็น	วาเรนติ
- อนาทราภาวา	เป็น	อนาทราภา
- อาหริโต	เป็น	อาหริ
- อนุดริ	เป็น	อนุด
- โยเซตพุ	เป็น	เซตพุ
- สญญากรณ	เป็น	สญญากร

จารสลับ เช่น

- ฌฐี	เป็น	สฐี
- วสนโต	เป็น	สวนโต

จารนิคหิต เป็น อา เช่น

- อปาทานสญญ	เป็น	อปาทานสญญา
- อนุดิก	เป็น	อนุดิกา

จารสระ อ เป็น อา เช่น

- สกฺยาปุตฺตาน	เป็น	สกฺยาปุตฺตาน

จารสระ อา เป็น อ เช่น

- อาปาทาน	เป็น	อปาทาน

จารสระ	อิ	เป็น	โอ	เช่น
-	อดุอิ	เป็น	อดุโ	
จารสระ	อี	เป็น	ติ	เช่น
-	อิมสุส	เป็น	ติมสุส	
จารสระ	ไอ	เป็น	อา	เช่น
-	เมโฆ	เป็น	เมฆา	
จารสระ	อุ	เป็น	โ	เช่น
-	ผลูปจาววเสน	เป็น	ผลูปจาววเสน	
จารสระ	อึ	เป็น	อ	เช่น
-	วิสยนิสฺสเทโส	เป็น	วิสยสฺสเทโส	
จารสระ	อึ	เป็น	อิ	เช่น
-	วิธิยเต	เป็น	วิธิยเต	
จารสระ	อ	เป็น	ต	เช่น
-	อดุสทฺโท	เป็น	ตตุสทฺโท	
จารสระ	อา	เป็น	โ	เช่น
-	สมาสา	เป็น	สมาโส	
-	ยาวสทฺทฺรหิตา	เป็น	ยาวสทฺทฺรหิโต	
จารสระ	อา	เป็น	อ	เช่น
-	สพฺพนามการเต	เป็น	สพฺพนามกรเต	

๒.๔.๒ จารผิดเพราะขาดความรู้ด้านอักขรวิธี

จารพยัญชนะซ้อนในคำที่ไม่ซ้อน เช่น

- อเปติ เป็น อปเปติ
- กิตฺติสทฺโท เป็น กิตติสทฺโท

จารพยัญชนะไม่ซ้อนในคำที่ซ้อน เช่น

- นิคฺคโต เป็น นิคโต

๒.๔.๓ จารผิดเพราะพยัญชนะมีเสียงพ้องกัน

ท T เป็น ธ F เช่น

- ลุฑฺทโก เป็น ลุฑธโก

น n เป็น ณ N เช่น

- ปติญานัน เป็น ปติญานัน

ณ N เป็น น n เช่น

- ณปจฺจโย เป็น นปจฺจโย

๒.๔.๔ จารผิดเพราะมีรูปคล้ายกัน

ข x เป็น ก k เช่น

- ปกฺขณฺตวิสโย เป็น ปกฺกณฺตวิสโย

ค K เป็น ต t เช่น

- สุกคฺตํ เป็น สุกตฺตํ

ต t เป็น ช C เช่น

- วตฺตติ เป็น วชฺชติ

ป b เป็น ม m เช่น

- ปร เป็น มร

๒.๕ ด้านเนื้อหา และแนวการเขียนตำราไวยากรณ์ในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก- สมาส)

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าในเนื้อหาและการเขียนตำราไวยากรณ์โยชนามูลกัจจายนะ มีการอธิบายที่ประกอบด้วยวิธีการหลายอย่างดังนี้

๒.๕.๑ สัมพันธะ แสดงหน้าที่ของบทที่มาก ในสูตรกัจจายนะ

สำหรับคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะนี้ เนื่องจากเป็นงานเขียนที่แสดงกฎเกณฑ์ให้ครอบคลุมการสร้างรูปคำที่เรียกว่า “พระพุทธานุส” อันเป็นที่ชุมนุมแห่งโลกียตถะ และโลกุตต-
รตถะ ซึ่งเมื่อติเหตุกสฤษณ์ตนบุคคลเข้าศึกษาปฏิบัติอย่างเต็มกำลังความสามารถแล้ว อาจบรรลุ
ความเป็นสังฆคณมี สุปฏิปันโน ภคฺวโต สวากสงฺโฆ เป็นต้นได้ ดังนั้น ผู้รจนาก็ต้อง
แสดงสัมพันธให้ชัดเจน เพื่อจัดความสงสัยของนิสิตทั้งหลาย ผู้ใช้คัมภีร์กัจจายนะ เป็นอุปกรณ์
ในการตรวจชำระทำหุตตบท ให้เป็นสุตฺตบท สร้างบรรทัดฐานไว้เป็นแบบอย่าง และรักษาสัตต
ศาสนให้สถาพรสืบต่อไป

สำหรับคำว่า สัมพันธนี้ หมายถึง ความเชื่อมต่อกันด้วยดี ในการสังวรณนา
กัจจายนะสูตรนั้น ท่านแสดงสัมพันธไว้ ๓ ประการ คือ

(๑) แสดงความเชื่อมต่อกันระหว่างกัณฑ์

(๒) แสดงความเชื่อมต่อกันระหว่างสูตรหน้ากับสูตรหลัง

(๓) แสดงความเชื่อมต่อในสูตร เพื่อตัดความสงสัยของเหล่าศิษย์

ในรูปสิทธิปริกัรณ ท่านผู้รจนาแสดงอนุสนธิ ระหว่างนามกัณฑ์กับการกัณฑ์ไว้ในรูปแบบของอปธานุสนธิว่า

อถ วิมุตตีมตฺตเกทา วุจฺจเต.^๔

และแสดงอนุสนธิระหว่างการกัณฑ์กับสมาสกัณฑ์ไว้ว่า

อถ นามานเมว อญฺญมญฺญสมฺพณฺณํ สมาสติ นามนิสฺสิตตฺตา สยญฺจ นามิตกตฺตา นามานนฺตรํ สมาส วุจฺจเต.^๕

ในคัมภีร์กัจจายนสูตรตนิทเทศ ท่านผู้รจนาแสดงอนุสนธิ ระหว่างนามกัณฑ์กับการกัณฑ์ไว้ในรูปแบบของปุพฺพปาธานุสนธิว่า

เอวํ เสยฺยตฺติกาณํ สตฺตวิมุตฺตยฺนตํ ทฺวิธํ นามปทํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ นามปทสฺส สญฺญาปุพฺพพฺกมํ อตฺถํ ทสฺเสตฺถ “**ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานน**”ติอาทิ อารทฺธํ.^๖

และแสดงอนุสนธิระหว่างการกัณฑ์กับสมาสกัณฑ์ไว้ว่า

เอวํ สตฺตวิมุตฺตยฺนตานํ ทฺวินฺนํ นามปทานํ จกฺการกาทิตฺตเกทา ทสฺเสตฺวา อถ ตฺวาจกฺภาเวน อญฺญํ นานปฺการํ ทสฺเสตฺถ **นามานํ สมาส ยุตฺตตฺตโต**ติอาทิ อารทฺธํ.^๗

ในคัมภีร์กัจจายนวัณณนา ท่านแสดงอนุสนธิระหว่างนามกัณฑ์กับการกัณฑ์ไว้ในรูปแบบของปุพฺพปาธานุสนธิว่า

เอวํ ตโต จ วิมุตฺติโยตฺยาทีนา ชินฺวณยฺุตฺตลึงฺคโต วิสยฺภูตวิมุตฺตูปฺตติ ทสฺเสตฺวา วิสยฺภูตํ การกาทิตฺตวิเสสํ ทสฺเสตฺถ **ยสฺมาทเปติ**ตฺยาทีกํ การกาการกวิธาน-มารกียเต.^๘

และแสดงอนุสนธิระหว่างการกัณฑ์กับสมาสกัณฑ์ไว้ว่า

^๔ พระพุทธปิยะเถระ, **ปทฺฐปฺปติ**, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เฉลิมชาตุการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^๖ พระสัทธัมมโชติปาโลเถระ, **กัจจายนสูตรตนิทเทศ**, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยราชวันการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕.

^๘ พระวิจิตรวาทะ, **กัจจายนวัณณนา**, (กรุงเทพมหานคร ฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยราชวันการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๓.

เอว **ยสมาทเปติ**ตยาที่หิ วิสยภูตํ ทฺวาทสวํ การกาการกํ ทสฺเสตฺวา เตสฺส การกาการเกสฺส สสมฺพนฺธการกทีปํ สมาสนามํ ทสฺเสตฺ นามานํ สมาส ยุตฺตตฺถิโกติ มหาวิสยํ ยุตฺตตฺถิสมาสสญฺญาสุตฺตมารภียเต.^๙

ในคัมภีร์กัจจายน์ตถทีปนี ท่านพระอินทริยาภิวังศ์ แสดงอนุสนธิระหว่างนามกัณฑ์กับการกัณฑ์ไว้ในรูปแบบของบุพพปาปราณฺสนธิว่า

เอว ตโต จ วิภตฺติโยตฺยาทีนา ชินฺวจนฺยุตฺตลฺิงคโต วิสยฺภูตวิภตฺตฺบุปฺตตี ทสฺเสตฺวา วิสยภูตํ การกาทิตฺตฺวิเสสํ ทสฺเสตฺ **ยสมาทเปติ**ตยาที่กํ การกาการกวิธานมารภียเต^{๑๐}.

และแสดงอนุสนธิระหว่างการกัณฑ์กับสมาสกัณฑ์ไว้ว่า

เอว **ยสมาทเปติ**ตยาที่หิ วิสยภูตํ ทฺวาทสวํ การกาการกํ สุตฺตวิํ เนว- การกนาการญจ ทสฺเสตฺวา เตสฺส สสมฺพนฺธการกทีปํ สมาสนามํ ทสฺเสตฺ นามานํ สมาส ยุตฺตตฺถิโกติ มหาวิสยํ ยุตฺตตฺถิสมาสสญฺญาสุตฺตํ อาห^{๑๑}

สำหรับในโยชนามูลกัจจายนะ ท่านแสดงอนุสนธิระหว่างนามกัณฑ์กับการกัณฑ์ไว้ในรูปแบบของบุพพปาปราณฺสนธิว่า

เอว เสยฺยตฺถิกานํ นามกปฺปํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ การกสามิสญฺญาวิธานสทิตํ วิภตฺติเน อตฺถเกทปฺปกาสกํ การกกปฺปํ ทสฺเสนฺโต **“ยสมาทเปติ”**ตฺยาทีมาห.^{๑๒}

และแสดงอนุสนธิระหว่างการกัณฑ์กับสมาสกัณฑ์ไว้ว่า

สามญฺญวิสเสสสญฺญาวิธายกสฺสฺเตสฺส สามญฺญาสญฺญาวิธายกสฺสฺตํ ปจฺมํ วตฺตพฺพนฺติ มนสิกตฺวา **“นามานํ สมาส ยุตฺตตฺถิโก”**ติ สุตฺตมาห. สุตฺตสฺส อตฺถํ วิวฺรณฺโต **“เตสน”**ตฺยาทีมาห.^{๑๓}

จากข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นอนุสนธิระหว่างนามกัณฑ์กับการกัณฑ์ และระหว่างการกัณฑ์กับสมาสกัณฑ์ของคัมภีร์ นี้ท่านแสดงไว้ เพื่อให้เห็นความกลมกลืนลื่นไหลของเนื้อความ โดยไม่สะดุด หรือขาดตอน

^๙ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๔๑.

^{๑๐} พระอินทริยาภิวังศ์, **กัจจายน์ตถทีปนี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทย-รายวันการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๓.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๕๑.

^{๑๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๔๕.

^{๑๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๖.

ในข้อที่สองท่านแสดงอนุสนธิระหว่างสูตร มี ๒ นัย เรียกว่า ปุพพาปธานุสนธิ คือความเชื่อมต่อกันระหว่างสูตรหน้ากับสูตรหลัง และอนุสนธิของบทจากสูตรหน้าที่ตามเข้ามาในสูตรหลังที่ตามเข้ามาเสริมหน้าที่หรือจำกัดขอบเขตหน้าที่ของสูตรนั้น ๆ ในที่นี้ผู้วิจัยจักนำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

ในคัมภีร์รูปลัทธิ ท่านแสดงอนุสนธิระหว่างสูตรหน้ากับสูตรหลังไว้ในรูปแบบของ ปุพพาปธานุสนธิว่า

-การกัณฑ์ เช่น เยน วา กยิรเต ตั กรณนฺติ อิตฺ วาติ วตฺตเต.^{๑๔} กุวลี ทฺติยา, อตฺถเถติ จ วตฺตตฺนเต.^{๑๕} สมฺปทานนฺติ วตฺตเต.^{๑๖}

-สมาสกัณฑ์ เช่น นามานํ สมาสํ ยุตฺติ สมาสวិชาเน สพฺพตฺถ วตฺตเต.^{๑๗} อตฺถวสา วิภตฺติวิปริณาไมติ วิปริณาเมณ ยุตฺตตฺถานนฺติ วตฺตเต.^{๑๘} ตฺถยาธิกรณ, ปเท, อิตฺถิยํ ภาสิตปฺมิตฺถิ ปุมาว เจติ จ วตฺตเต.^{๑๙}

ในคัมภีร์กัจจายนวัณณา ท่านแสดงอนุสนธิระหว่างสูตรหน้ากับสูตรหลังไว้ในรูปแบบของปุพพาปธานุสนธิว่า

-การกัณฑ์ เช่น อิทานิ อวเสสฺสํ จตฺตฺส การเกสฺส โอกาสการกฺสฺส มหา-วิสยตฺตา ตํ ทสฺสเถตุํ โยธาโร ๗เปฯ สนฺติมาห.^{๒๐} เอวํ อปฺปฏฺจานนฺตฺเต การเก ทสฺสเถตฺวา อิทานิ ปฏฺจานนฺตฺติ กตฺตฺการกํ โย กโรติ ส กตฺตฺตาติ อาห.^{๒๑}

-สมาสกัณฑ์ เช่น สพฺพา สาธารณสยญฺญานนฺตรํ วิเสสสญฺญาว วตฺตตฺตฺวา. ตถาปิ สพฺพสาธารณวิธิตฺสสนฺตํ เตสํ วิภตฺติโย โลปา เจติ วตฺตตฺ.^{๒๒} โส นปฺสกลิงฺโค

^{๑๔} พระพุทธปัยเยระ, ปทฺรูปลัทธิ, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์เฉลิมชาตุการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๓.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๓.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๔.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๕.

^{๒๐} พระวิจิตรวาทะ, กัจจายนวัณณา, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน-การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๖.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๒๗.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๔๔.

“อุปสคคบุพพุโก อพฺยธิภาโว”ติ สุตฺตโต นิภฺษนฺตํ. ๔เปฯ โส กตรลฺงฺโค ทฏฺจพุโพติ ปุจฺฉาย
สฺติ โส นปฺสกลฺงฺโคว ทฏฺจพุโพติ ทสฺเสนฺโต โส นปฺสกลฺงฺโคติ วุตฺตํ.^{๒๓}

ด้วยวิธีแห่งบุพพปาปธานุสนธิ์นี้ ทำให้นิสิตนักศึกษาเห็นความต่อเนื่องกันระหว่างสูตร
หน้ากับสูตรหลัง ทั้งนี้เพื่อแสดงความเกี่ยวข้องกันด้วยการส่งต่ออำนาจของวิริสูตรและอธิการสูตร

ในข้อที่สาม ท่านแสดงความสัมพันธ์ของบทที่อยู่ในสูตรเดียวกัน ว่าแต่ละบททำ
หน้าที่อะไร ในโยชนามูลกัจจายนะท่านให้ความสำคัญน้อยมาก ผู้วิจัยจะขอเสนอพอเป็น
ตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ในการกถกัณฑ์ เช่น

นํานาติ ปทํ กุลาติ ปทสฺส วิเสสนํ. กุลาติ ปทํ ปพฺพชิตาติ ปเท อปาทานํ.^{๒๔}

ในการกถกัณฑ์ เช่น

นํามานนฺติ ปทํ สมฺมาโยติ ปเท สมฺพนฺโ. ^{๒๕} อวิจิตฺติ ปทํ อปฺริติ ปเท
อปาทานํ. ^{๒๖} อปฺริติ ปทํ ภวคฺคมนฺตเรติ ปทสฺส วิเสสนํ. ^{๒๖} ยสฺสาติ ปทํ วิปฺจุฉนฺนํ ปเท กมฺมํ.^{๒๗}

ในสมาสกัณฑ์ เช่น

สฺมาเสติ ปทํ วุตฺตมานนฺติ ปเท อาธาวโร.^{๒๘}

ประโยชน์ของการเชื่อมต่อข้อความ ทำให้นักศึกษาทราบถึงความเกี่ยวข้องกันของบท
แต่ละบทในประโยคนั้นได้โดยตลอดไป ตั้งแต่คันถารัมภะ จนถึงนิคมคาถา หรือนิคมวจนะ เพื่อใช้
ประเมินวันเวลาในการศึกษา และความรู้ความเชี่ยวชาญที่จะพึงได้

๒.๕.๒ ปทัจเจทะ การตัดบท

สำหรับการที่จะตัดบทกัจจายนสูตรได้นั้น เบื้องต้นต้องทราบก่อนว่า ในพระบาลี
อรรถกถา ฎีกา หรือคั่นถันตระ ที่รจนาขึ้นด้วยมคธภาษานี้ จะเรียกว่าบทได้ต้องมีวิภัตตินาม หรือ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๔๕.

^{๒๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๕.

^{๒๕} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๖.

^{๒๖} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๔.

^{๒๗} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๕.

^{๒๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๓๕.

วิภัติอาชยาตอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นที่สุด ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า ปทนต์ วิภัติอนนต์ ปทมา^{๒๙}. และบทที่ใช้มี ๔ อย่างคือ นามบท เช่น อสุโส อาชยาตบท เช่น ธาตติ อุปสัคคบท เช่น อภิ และนิปาตบท เช่น ขลฺ ดูสังคหคาถาที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ปทํ จตุพฺพิธํ นามา- ขฺยาโตปสคฺคญจ,
นิปาตญฺจาติ วิญญฺหิ อสุโสขลฺวาทิธาตติ.^{๓๐}

ในคัมภีร์นยาสปกรณ์เป็นต้น ท่านแสดงวิธีตัดบทให้เป็นตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยขอนำวิธีปทัชเจตนันมาแสดงให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ในคัมภีร์กัจจายนสูตรตนิทเทส ท่านตัดบทที่อยู่ในแต่ละสูตรไว้ เพื่อความสะดวกในการศึกษาของนิสิตในที่นี้จักยกในส่วนที่เป็นการกัณฑ์และสมาสกัณฑ์ขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในการกัณฑ์ เช่น

สูตรว่า ยสฺมาทเปติ ภยมาตเตเต วา ตทปาทานิ. ท่านตัดบทไว้ดังต่อไปนี้
ยสฺมาติ เอกํ ปทํ. อเปตตีติ เอกํ ปทํ. ภยนฺตตีติ เอกํ ปทํ. อาทเตเตติ เอกํ ปทํ. วาติ เอกํ ปทํ.
ตณฺติ เอกํ ปทํ. อปาทานนฺติ เอกํ ปทํ. วิภตฺยณฺตปทวิภาควเสน สตุตปทมิทฺตติ ทฺนุจพฺพ^{๓๑}.

ในสมาสกัณฑ์ เช่น

สูตรว่า นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺตฺโต ท่านตัดบทไว้ดังต่อไปนี้ นามาติ เอกํ ปทํ.
สมาสติ เอกํ ปทํ. ยุตฺตตฺตฺโตติ เอกํ ปทํ. วิภตฺยณฺตปทวิภาควเสน ตปทมิทฺตติ สตุตตณฺติ ทฺนุจพฺพ^{๓๒}.

จากตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกขึ้นแสดงนี้จะเห็นว่า การตัดบทแต่ละแห่งนั้น ท่านกำหนดเอาวิภัติเป็นที่สุดทั้งนั้น คือที่เป็นนามบท เช่น อกฺขรา, ชินฺวาจนฺยุตฺตํ และที่เป็นนิปาตบท เช่น อปิ, หิ, และ จ และวิธีการตัดบทเช่นนี้ สามารถใช้กับกัจจายนสูตรได้ทั้งหมด และแม้ในโยชนามูลกัจจายนะ ในเวลาที่ท่านผู้รจนาอธิบายคำไวยากรณ์และคำบริหาระ ท่านก็ใช้เป็นบทเหมือน ตัวอย่าง

^{๒๙} พระสารีบุตรเถระ, สารัตถทีปนี ปจฺจิม ภาค, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

^{๓๐} ปทฺรป. ฎีกา. ๓๐.

^{๓๑} พระสัทธัมมโชติปาโลเถระ, กัจจายนสูตรตนิทเทส, (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๘๖.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๕.

การกัณฑ์ เช่น

โก อัจฉริย “วิกปฺปนตุํ วา”ติ ปทํ กิมตุํ อัจฉริเยน ปยุชฺชติ ?^{๓๓}

สมาสกัณฑ์ เช่น

นามานํ อิติ ปทํ กิมตุํ อัจฉริเยน วุตฺตํ ?^{๓๔} ภาสิตปฺมา อิติ ปทํ อัจฉริเยน วุตฺตํ ?^{๓๕} ภาสิตปฺเมติ ปทํ กิมตุํ อัจฉริเยน วุตฺตํ ? ขตฺติยพณฺฐทวาริกายาทีสุ สติปิ กมฺม-
ธารยตุเต ทารกสทฺทสุส นียติตฺถิวาจกตฺตา ภาสิตสทฺทสุส นียตปฺมตฺตาวาโต อธิ วุตฺตวิธานํ น
โหตีติ ภาปนตุํ ภาสิตปฺเมติ ปทํ มยา วุตฺตํ.^{๓๖}

ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยว่า เพราะเหตุไร ในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะนี้ ท่านผู้รจนาก็
เรียกว่า กุวจิ นวา วา จ เป็นต้นเหล่านี้ว่าบท เพราะท่านลง สี ปฐมาวิภตติด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ**
ปฐมา แล้วลง สี วิภตติด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโสปสฺสคฺคินิปาตาทีหิ จ.**

ประโยชน์ของการตัดบท ทำให้นักศึกษาสามารถกำหนดจำนวน

- บทของแต่ละสูตรได้
- บทที่ตามมาจากสูตรอื่น ๆ ได้
- บทที่มีในสูตร และบทที่ตามมานั้นพร้อมทั้งอำนาจหน้าที่

๒.๕.๓ ปัตถะ แปลเนื้อความของบท

องค์คุณของสูตรข้อที่ว่า สวรรตตะ (มีเนื้อความชัดเจน) ดังนั้นแต่ละบทที่ประกอบ
กันขึ้นเป็นสูตร ต้องมีความหมาย ฉะนั้นคัมภีร์ที่เป็นสังวรรณนาของคัมภีร์กัจจายณะนั้น ท่าน
ผู้รจนา แสดงความหมายของบทเหล่านั้นไว้ ๓ แบบ คือ

- สังฆณณตฺตพพะ กับสังฆณณนา
- วิวรรณะ กับวิวริยะ
- ปทฺฐจกถา

สังฆณณตฺตพพะ กับสังฆณณนา เป็นการอธิบายความโดยยกบทที่เห็นว่ายาก
มีเนื้อความที่นักศึกษาควรรู้ควรทราบ เพื่อความเข้าใจเนื้อหาในที่นั้น ๆ เช่น **สนฺธิกปฺป-**

^{๓๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๗.

^{๓๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๕.

^{๓๕} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๓๗.

^{๓๖} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๓๕.

นิทฺธิฏฺฐานนฺตรนฺติ นิทฺธิฏฺสสนฺธิกปฺปสฺส อนนฺตเร กาเล. บทว่า **สนฺธิกปฺปนิทฺธิฏฺฐานนฺตรํ** เป็นสังวณณตัพพบท คือเป็นบทที่จะต้องอธิบายความ เพราะความเป็นสันตถบท ส่วนอีก ๓ บทที่เหลือ เป็นสังวณณนาบท คือเป็นบทที่แสดงความหมาย โดยมุ่งให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อความ อย่างถ่องแท้ ในโยชนามูลกัจจายนะได้ยึดถือแนวอธิบายความอย่างนี้ไว้เช่นกัน ผู้วิจัยขอเสนอ พหุเป็นตัวอย่างดังนี้

ในการรกัณท์ เช่น

อเปตฺติ อปฺพุโพ อิธาคฺ คตฺติ วตฺตเต, ติ. ฎวาทิตฺ อ, “**กฺวจิ ธาตุ- วิภตฺติปจฺจยํ ทิมฺวิปริตาเทสโลปาคมา จ**”ติ อปฺจฺยโลโป อิการสฺส เอ จ, **ปฺพุพฺพมโธ... สรโลโป... นเย...**^{๓๗} **กฺุณฺนทฺติโยติ อุกฺกทกฺกทฺติโย.**^{๓๘} **นามปฺปิโยเคปิ สฺสาโตตฺยาทินํ นามานํ** ปโยเคปิ ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสฺสณฺณํ โหติ.^{๓๙} **การกมฺชฺเชติ** อปาทานการกานํ มฺชฺเช กฺริยามชฺเช วา.^{๔๐}

ในสมาสกัณท์ เช่น

เตสนฺติ เอตฺถ ตสฺสทฺโท ปกฺขนฺตวิสโย.^{๔๑} **ปฺยฺชฺชมานปทฺตถานนฺติ** ปทํ อปฺยฺชฺชมานปทฺตํ นีวตฺตตฺตํ ปกฺขิตฺตํ. ปทานํ อตฺถิ ปทฺตถา, ปฺยฺชฺชมานานํ ปทฺตถา- ปฺยฺชฺชมานปทฺตถา. ยุตฺโต อตฺถิ ยุตฺตตฺตฺถิ. เตสํ^{๔๒} **โลโป โหติ**ติ ลฺลฺปนํ โหติ.^{๔๓} **นปฺสฺสกลฺิงฺคว ทฺฏฺฏพฺโพติ** นปฺสฺสกลฺิงฺโค เอว เวทิตฺพุโพ.^{๔๔}

วิจารณ์ กับวิจารณ์ะ การอธิบายความโดยเรียงบทเดิมและบทที่ต้องการอธิบายไว้ ติดต่อกันไป โดยไม่ใช้ อิติ ศัพท์เข้ามาเป็นตัวแบ่งแยกข้อความ การอธิบายในลักษณะนี้ปรากฏ ในคัมภีร์ธัมมปทฺฐกถาโยชนา คัมภีร์ธัมมปทฺฐวิจฺจณ และคัมภีร์กัจจายนสารโยชนา ผู้วิจัยขอยก ข้อความในคัมภีร์ดังกล่าวขึ้นนำเสนอเพื่อให้เห็นเป็นบรรทัดฐานพหุเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

^{๓๗} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๔๕.

^{๓๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๓.

^{๓๙} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๔.

^{๔๐} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๕.

^{๔๑} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๖.

^{๔๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๖.

^{๔๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๑.

^{๔๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๕.

ในคัมภีร์ัมมปัทมสูตรกาโยชนา เช่น

โย ทณฺฑน อทณฺฑนุ
ทสนฺนมณฺณตฺร จานํ

อปปทฏฺเจสฺส ทุสฺสติ,
ชิปปเมว นิคฺจจติ.

อทณฺฑนุ กายทณฺฑนาทิริหิตตฺตา ทณฺฑนุสฺส อปปทฏฺเจสฺส อตฺตโน จ
ปรสฺส จ อโทสนิเยสฺส ชีณาสววิสเยสฺส โย โย โกจิ. **ทณฺฑน** กายทณฺฑนาทิตณฺฑน. **ทุสฺสติ**
อปฺราภํ กโรติ จ, โส อปฺราธกาเล โส ปุคฺคโล. **ทสนฺน** ทสฺวิททุกฺขการณานํ. **อณฺณตฺร จานํ**
อณฺณตฺร การณํ. **ชิปป** เอว สีมเมว. อธิ โลเกเยว. **นิคฺจจติ** ปาปฺณาติ^{๔๕}.

ในคัมภีร์ัมมปทวิวรรณ เช่น

โย ทณฺฑน อทณฺฑนุ
ทสนฺนมณฺณตฺร จานํ

อปปทฏฺเจสฺส ทุสฺสติ,
ชิปปเมว นิคฺจจติ.

โย ปุคฺคโล **ทณฺฑน** ตวจเนน วา สตุเถน วา **อปปทฏฺเจสฺส** โทสฺวิวิทฺเตสฺส ชเนสฺส
ทุสฺสติ ทุพฺพิกมมํ กโรติ, โส ปุคฺคโล ทสนฺนํ **อณฺณตฺร จานํ** ทุคฺคตฺติสฺสงฺขาตํ ชิปป เอว **นิคฺจจติ**
ปาปฺณาติ.^{๔๖}

ในคัมภีร์กัจจายนสารโยชนา เช่น

ยเตฺรตฺเต ใน วิธียนฺเต
โสณฺตุโต ตตฺร กมฺมาโท

ตฺยาทิปปฏฺตโย จ เต,
ทฺติยาที ยถารหํ.

ตตฺรายํ โยชนา :- **ยเตฺรตฺเต** ยตฺถ กมฺมาทฺยตฺเต. **ตฺยาทิปปฏฺตโย จ** ตฺวิภตฺตาทิ-
อาชฺยาตาทโย จ. **เต** วาจกา. **ตฺทฺธิตํ** ตฺทฺธิตวากํ **อวธิวชฺชเต** อปทานุชฺฌิตกตฺตาทฺยตฺโต
ภเว. **กิตํ** กิตวากํ **สามิวชฺเช** สามุชฺฌิตสการณโก ภเว. **สมาโส** สมาสการโก **อชฺเเล** สพฺพตฺถ
การเก สมฺพนฺธ ภาเว, เต อาชฺยาตาทโย วาจกา **โนวิธียนฺเต** น สาธียนฺเต. **โส** กมฺมาทฺยตฺโต.
อนฺตุโต อวฺตุโต นามาติ. **ตตฺร** กมฺมาโท ตตฺถ กมฺมาทอุมฺหิ. **ทฺติยาที** ทฺติยาทิวภตฺติโย.
ยถารหํ ยถารหํ สฺยฺญฺติ^{๔๗}.

ส่วนในโยชนามูลกัจจายนะท่านผู้รจนา ได้ยึดถือแนวอธิบายท่านองนี้แล้วรจนาไว้ก็มี
ผู้วิจัยขอยกข้อมูลที่พบเห็นขึ้นนำเสนอเป็นข้อเปรียบเทียบกับคัมภีร์ทั้ง ๒ ที่กล่าวมาพอเป็น
ตัวอย่างดังนี้

^{๔๕} ฐมม. โย. -/๕๓/๒๘.

^{๔๖} ฐมม. วิ. -/๔๑.

^{๔๗} สทฺท.ฎีกา. ๑/๔๗/๔๐๓.

การกัณฑ์ เช่น

มาตา มาตุชา ปุตตสุมา **รหิตา** วิรหิตา ทานาทีนิ กตฺวา ตํ ผลํ ตสฺส ปุตตสฺส เทติ.^{๔๘} ภคินี **ยโต** กาลโต **อริยาย** อุตฺตมาย ชาติยา ชาโต อหํ สญฺจิจุจ ปาณํ ชีวิตา ไวโรเปตา นาภิชานามิ, **ยโต** กาลโต อหํ อตฺตานํ สรามิ, **ยโต** กาลโต อหํ **วิญญุตํ** ปณฺชิตภาวํ ปณฺชิตคฺคุณํ วา ปตฺโต อสฺมิ.^{๔๙} ชนา ตณฺฑุลาตณฺฑุลโต กาเก **รกฺขนฺติ**, นิวาเรนฺติ. ชนา **ยวา** ยวสฺสโต คาโว ปฏฺิเสเณนฺติ.^{๕๐} **คามธมฺมา** คามวาสีเน เสวนํ ธมฺมา, **วสธมฺมา** ลามกานํ ธมฺมา, **อสทฺธมฺมา** เมถุนธมฺมา **อารติ** อารมณํ วิรติ วิรมณํ **ปฏฺิวิรติ** ปฏฺิ วิรมณํ.^{๕๑}

สมาสกัณฑ์ เช่น

โย ภควา **เมธํ** ปญฺณํ กโรติ ชเนติ **อิติ** ตสฺมา **โส** ภควา เมธฺกโร นาม.^{๕๒} ยา กถา นครสฺส สมีเป วตฺตติ **อิติ** ตสฺมา **สา** กถา อฺปนฺคร.^{๕๓} **ตฺริยํคตฺเถ** ตฺริยานํ อวย-
วตฺเถ.^{๕๔} **ปนสทฺโท** วิเสสฺตฺเถ.^{๕๕} **อิติสทฺโท** จปนฺตฺเถ.^{๕๖} ตํ อูทาหรณํ ยถา กตมํ ? จกฺขุ จ
โสตฺถฺจาติ จิตฺ.^{๕๗}

ปทฺฐจกถา การอธิบายความแนวเล่าเรื่องโดยเรียงเรียงคำอธิบายเป็นของตนเอง
ซึ่งคัมภีร์สังวรณนาต่าง ๆ นิยมยึดเป็นแนวในการรจนาคัมภีร์ ผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลในลักษณะ
ดังกล่าวพอเป็นตัวอย่างดังนี้

ในคัมภีร์รูปสัทธิ

การกัณฑ์ เช่น

^{๔๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๘.

^{๔๙} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๘.

^{๕๐} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๘.

^{๕๑} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๕.

^{๕๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๓.

^{๕๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๖.

^{๕๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๐๔.

^{๕๕} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๒๑.

^{๕๖} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๒๒.

^{๕๗} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๐๓.

Page 47 of 352

อพฺยयीภาวสมาสาทีสุ ฌสุ สมาเสสุ อพฺยयीภาวสมาสสุส ปุพฺพปทตฺถปฺปธานตฺตา อพฺยयीภาว-สญ
ญาสาธกํ สุตฺตมารภนฺโต “อุปสคฺคณิปาตฺตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว”ติ สุตฺตมาห. อุป ๔เปฯ โก
ติ ปทํ สมาโสติ ปทสฺส วิเสสน^{๖๕}

จากข้อความที่ผู้วิจัยนำเสนอมา ทำให้เห็นถึงประโยชน์ในการแสดงปทัตถะนี้ เพื่อให้
นักศึกษากำหนด

- เนื้อความของแต่ละบทได้โดยไม่ผิดเพี้ยน
- ขอบเขตของเนื้อความที่ต้องการได้โดยสะดวก

๒.๕.๔ ปทวิคคหะ ตั้งวิเคราะห

การตั้งวิเคราะหนี้ มีความสำคัญในการแสดงเนื้อความเป็นอย่างยิ่ง เพราะ
แสดงเนื้อความของบทนั้น ๆ ด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ทำให้สำเร็จเป็นเนื้อความที่ต้องประสงค์ด้วย
อำนาจแห่งสาธนะ เป็นอุปกรณบ่งชี้เนื้อความที่เป็นกัตตุ กัมมะ หรือกิริยาเป็นอาทิ แต่ว่าเบื้องต้น
ผู้จะตั้งวิเคราะหบทใด ๆ ก็ตาม ต้องทราบก่อนว่า บทนั้น ๆ ตั้งวิเคราะหได้หรือไม่ ผู้วิจัยได้พบ
ข้อความที่แสดงถึงบทที่ตั้งวิเคราะหไม่ได้ มีจำนวน ๖ บท ดังคาถาสังคหะที่ท่านกล่าวไว้ว่า

รฺพฺพหิขฺยาตํ นิปาตญฺจ- ปสคฺคาลปนํ ตถา,
สพฺพนามนฺติเมเตสุ น กโต ฌสุ วิคฺคโห.

บทที่เหลือจาก ๖ บทนอกจากนี้เท่านั้น ที่สามารถนำมาตั้งวิเคราะหได้ และควร
เพิ่มขึ้นไปอีกว่า รูปวิเคราะหนั้นมี ๒ แบบคือ

- (๑) สปทวิคคหะ การตั้งวิเคราะหด้วยบทของตนเอง เช่น ภวนํ ภวิตพฺพ.
- (๒) อสปทวิคคหะ การตั้งวิเคราะหด้วยบทอื่น เช่น อพฺพชฺฌิตี พุทฺโธ.

รูปวิเคราะห ๒ แบบอีกประเภทหนึ่ง คือ

- (๑) ธาตุวิคคหะ การตั้งวิเคราะหด้วยธาตุของตนเอง เช่น อพฺพชฺฌิตี พุทฺโธ.
- (๒) ธาตวตฺถวิคคหะ การตั้งวิเคราะหด้วยธาตุที่แสดงอรรถของตน เช่น อวคฺคฺจฺจตฺติ

พุทฺโธ.

รูปวิเคราะห ๒ แบบอีกประเภทหนึ่ง คือ

- (๑) ลหุวิคคหะ การทำวิเคราะหโดยเบ็ดเสร็จในครั้งเดียว เช่น นกฺขรณฺตฺติ อกฺขรา.

^{๖๕} คู่มือวิทยานิพนธ์นี้, หน้า ๘๖.

(๒) ครุวิคคหะ การแยกทำวิเคราะห์ไปโดยลำดับที่ละขั้นตอน เช่น ขรรุตีติ ขรา, น ขรา อกขรา

เมื่อทราบข้อมูลพื้นฐานแล้ว ผู้วิจัยก็นำรูปวิเคราะห์จากคัมภีร์นยาสะ รูปสัทธิตีเป็นต้นมาแสดงก่อน จากนั้นจึงยกกรุปวิเคราะห์ในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ขึ้นแสดงเปรียบเทียบพอให้เห็นเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

คัมภีร์นยาสะ ในการกักณฑ์ เช่น

กโรตีติ การโก^{๖๖}. ธาตโว จ นามานิ จ ธาตุนามานิ^{๖๗}. รกฺขนํ อตุโก เยสนุเต รกฺขนตุถา^{๖๘}.

ในสมาสกักณฑ์ เช่น

อุเปจฺจ อตุถํ สชฺชชฺชตีติ อุปสคฺคา. ปทานมาทิมชฺฌาวสาเนสุ นิปตฺนตีติ นิปาตา. อุปสคฺคา จ นิปาตา จ อุปสคฺคินิปาตา.^{๖๙} ปาณินิ จ ตฺริยานิ จ โยคฺคานิ จ เสนา จ ปาณิตฺตฺริยโยคฺคเสนา. ขุทฺททานิ ชนฺตฺกานิ ขุทฺทชนฺตฺกานิ. วิวิธเณกาเรน วิรุทฺธา วิวิธวิรุทฺธา. วิวิธธา จ เต สภาคา จาติ วิสภาคา.^{๗๐}

คัมภีร์ปทฐปสัทธิตี ในการกักณฑ์ เช่น

เอกมฺปิ อตุถํ กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ วิภชฺชตีติ วิภตฺติโย^{๗๑}. กรียตีติ กมฺม^{๗๒}. อจฺจนฺตํ นิรฺนตฺรํ สํโยโค อจฺจนฺตสํโยโค^{๗๓}. กรียเต อนเณนาติ กรณฺ^{๗๔}. สมฺมา ปทียเต อสฺสชาติ สมฺปทานํ, ปฏิกฺคาคาโก^{๗๕}.

^{๖๖} พระวชิรพุทธเถระ, **นยาสปกรณ**, (ลำปาง: ท่ามะโอ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๕. (อัคราณา) ๖๕ - ปิฎฺเฐ.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๒๑.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๒๓.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๕๘.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๐๒.

^{๗๑} พระพุทธปัทมเถระ, **ปทฐปสัทธิตี**, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เฉลิมชาัญการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๑.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๓.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๔.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๖.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๒.

ในสมาสกัณฑ์ เช่น

อพยยานํ อตฺตพณํ วิภาวยตีติ อพฺยयीภาโว. อนพฺยยํ อพฺยยํ ภวตีติ วา
อพฺยयीภาโว.^{๗๖} นามานิ สฺยาทวิภตฺตยฺนฺตานิ สมสฺสเตติ สมาส, สงฺฆิปปยตีติ อตฺตโก.^{๗๗}

สำหรับในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ผู้วิจัยก็นำเสนอพอเป็นแนวทางในการศึกษา
เฉพาะส่วนที่ปรากฏในการกัณฑ์และสมาสกัณฑ์ดังต่อไปนี้

ในการกัณฑ์ เช่น

อุปสคฺคโยคา อาทิ เยสํ การกมชฺชมานํ เต อุปสคฺคาทโยติ กจฺจายนพาลาว-
ตารการกานํ มคฺเคน วิคฺคโห กาทพฺโพ. ฐปฺสิทธิการกมคฺเคน ปน “อุปสคฺคโยโค อาทิ ยสฺส
นิปาตปโยคสฺส โส อุปสคฺคโยคาที”ติ วิคฺคโห กาทพฺโพ.^{๗๘}

ทฺวณฺจ อนฺติกญฺจ ทฺวณฺตีกํ. อทฺธา จ กาโล จ อทฺธกาลา. อทฺธากาลานํ
นิมฺมานํ ปริจฺเจโท อทฺธกาลนิมฺมานํ. ตฺวปจฺจยสฺส โลโป ตฺวาลोโป. ทิสฺสาหิ โยโค ทิสฺสโยโค.
ทิสฺสา จ ทิสฺสา จ ทิสฺสโยโค, “สฺฐปฺยานเมกเสสฺสวสฺสทินฺ”ติ เอกเสสฺ. วิภชฺชนํ วิภตฺติ. อารตฺติยา ปโยโค
อารปฺปโยโค. ติสฺสทฺทสฺส โลโป. ปุพฺพสทฺทเทน โยโค ปุพฺพโยโค. คฺคณสฺส วจฺนํ คฺคณวจฺนํ.
ทฺวณฺตีกญฺจ อทฺธกาลนิมฺมานญฺจ ตฺวาลोโป จ ทิสฺสโยโค จ วิภตฺติ จ อารปฺโยโค จ สฺสทฺทญฺจ
โมจฺนญฺจ เหตุ จ วิวิทญฺจ ปมาณญฺจ ปุพฺพโยโค จ พนฺธนญฺจ คฺคณวจฺนญฺจ ปณฺหญฺจ
กถนญฺจ โถกญฺจ อกตฺตา จ ทฺวณฺตีกทฺทชฺชเปฯ โถกาทตฺตา.^{๗๙}

ในสมาสกัณฑ์ เช่น

นปฺปฺสกลิงฺคํ เอตฺตสฺสาติ นปฺปฺสกลิงฺโค.^{๘๐}

รฺกฺชชา จ ตินฺนานิ จ ปิสุ จ ฐณฺณานิ จ ชนปฺทา จ รฺกฺชช ๗เปฯ ปฺทา.
รฺกฺชชติณ ๗เปฯ ชนปฺทา อาทโย เยสํ เต รฺกฺชช ๗เปฯ ปฺทาทยโย.^{๘๑}

อํ อาทิ เยสํ เต อมาทโย, ปฺรานิ จ ตานิ ปฺทานิ จาติ ปฺรปฺทานิ.^{๘๒}

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๓.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๔.

^{๗๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๒.

^{๗๙} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๑.

^{๘๐} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๕.

^{๘๑} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๐๕.

^{๘๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๑๔.

ประโยชน์ของการแสดงวจนัตถะ เพื่อให้ นักศึกษาสามารถแยกศัพท์ต่าง ๆ ที่ท่าน รจนาไว้ด้วยอำนาจสนธิบ้าง สมาสบ้าง ตัทธิตบ้าง นอกจากนั้น ยังสามารถแยกบทต่าง ๆ โดย ความเป็น อุปสัค ธาตุ วิภัติ บัณฑิต เป็นต้น ซึ่งเมื่อสำเร็จแล้วใช้เป็นกิริยาบทที่เรียกว่าอาชยาตบ้าง กิตตบทบ้าง และทำให้ทราบความหมายได้อย่างถูกต้องทั้งแนวลึกและแนวกว้าง เข้าใจถึงความ เป็นเอกลักษณ์และเอกลักษณ์ของบทต่าง ๆ ที่พบเห็นในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ทั้งยัง ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมาก ในเมื่อเลือกคำศัพท์เหล่านั้นไปรจนาเป็นคัมภีร์อธิบายประเภท ต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ปัจจุฉนอย่างหาประมาณมิได้ ปริยัติอุคคณกามบุคคล จึงควร มนสิการให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

๒.๕.๕ โจทนา การตั้งโจทย์ถาม

เบื้องต้นควรทราบถึงการถามที่เรียกว่าปุจฉาก่อน ในมัชฌิมนิกายมูล ปณณาสอรรถกถา^{๘๓} เป็นต้น พระอรรถกถาจารย์ แสดงคำปุจฉาไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑) อธิฐฐุชิตนาปุจฉา คำถามเพื่อให้กระจ่างในสิ่งที่ตนยังไม่เห็น
- ๒) ทิฐฐุสังสันทนาปุจฉา คำถามเพื่อเทียบกับสิ่งที่ตนเห็นแล้ว
- ๓) วิมตติเจตนาปุจฉา คำถามเพื่อตัดความสงสัย
- ๔) อนุมติปุจฉา คำถามเพื่อรับอนุมติ
- ๕) กเถตุกัมยตาปุจฉา คำถามโดยใครจะกล่าวเสียเอง

ในที่นี้ ท่านหมายเอา กเถตุกัมยตาปุจฉา เพราะท่านประสงค์ที่ถามเพื่อตอบเอง ดังที่ ท่านกล่าวไว้ว่า

กา จ ปน ตาโย วิมตติโยติ ปุจฉา น ยุชชติ. กสฺมา สุตเต สรุเปน สุยาที่น นิทฺธิฐฐุชิตา สนฺเทหสุสากาเวตติ โจทนา? โน น ยุชชติ. ยถา हि “กฺุสฺสธมฺโม”ติ วจเน วุตเต กฺุสฺสกาเว ภาเตปิ กเถตุกัมยตาย ปุจฉติ “กตเม ธมฺมา กฺุสฺสา”ติ, เอว “สุยาทโย วิมตติโย”ติ ชานนฺโตปิ อาจริโย อญฺเภาโต วีย ปุจฉติ “กา จ ปน ตาโย วิมตติโย”ติ. ตสฺมา เอสา ปุจฉา ยุชชเตว^{๘๔}.

^{๘๓} ม.ม.อ. ๒/๔๔๘/๒๔๒, ส.ส.อ. ๒/๑/๕, อ.อ.อ.อ. ๑/๑๓๐/๕๒, อ.ก.ส.อ. ๑/๑/๑๐๒.

^{๘๔} พร้อมเพรียง ภูริญาโณ, “มูลกัจจายนโยชนาย (สนธิ – นาม) ปฐม – ทุตติปริจเฉท ๑ โสชน วิมุตตา”, (กรุงเทพ ฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า. ๑๐๒-๑๐๓.

ในโยชนามูลกัจจายนะ ท่านผู้รจนาประสงค์จะให้เกิดแนวความคิด ที่นักศึกษาสามารถเป็นตัวของตัวเอง โดยนำวิธีสร้างรูปคำ ไปใช้ได้อย่างอิสระ ภายใต้กฎเกณฑ์ หรือข้อยกเว้นทางไวยากรณ์ จึงแสดงข้อความโต้แย้ง หรือข้อความคล้อยตาม จึงกล่าวกเถตถัมมตา ปุจฉาไว้บ่อยครั้ง ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในการกถกัณฑ์โยชนานี้ ท่านผู้รจนาได้ตั้งคำถามไว้เช่น

กสุมา สุตเต นามคฺคหณิ กาคู “อฺรสุมา ชาโต ปฺตฺโต” ตฺยาทีสุปิ จ “ชน” อิจฺเจว มาทีนํ ธาตุณํ วิชฺชมานตา ธาตุคฺคหณเณว อปาทานสญฺญา สีขุณฺติ ?^{๘๕}

อถ กิमतฺถํ “ปณฺเห กถเน”ติ ปฺน วุตฺตนาติ ?^{๘๖}

สมฺปาทานํ อิติ อนเนน สญฺญากรณเณ กฺว สุตเต อตฺถโก ภวติ ?^{๘๗}

โก อจฺริย “วิกฺปฺนตฺถํ วา”ติ ปทํ กิमतฺถํ อจฺริเยน ปยุชฺชติ ?^{๘๘}

ในสมาสกถกัณฑ์โยชนานี้ ท่านผู้รจนาได้ตั้งคำถามไว้ เช่น

“นามานํ” อิติ ปทํ กิमतฺถํ อจฺริเยน วุตฺตํ ?^{๘๙}

โก อจฺริย “สมาส” อิติ อนเนน สญฺญากรณเณ กฺว สุตเต อตฺถโก ภวติ ?^{๙๐}

โก อจฺริย “ทิกฺ” อิติ อนเนน สญฺญากรณเณ กฺว สุตเต อตฺถโก ภวติ ?^{๙๑}

ประโยชน์ในการตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้เกิดความทรงจำอย่างมั่นคงขึ้น เพื่อให้เกิดแนวคิดที่ควรหาคำตอบที่เหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์ และข้อยกเว้นที่เรียกว่าสูตร อันเป็นพื้นฐานแห่งความเป็นอักษรโกศลละ

๒.๕.๖ บริหาระ การตอบ (วิชันนา)

ในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะนี้ ท่านประสงค์จะแสดงเนื้อความให้ชัดเจน เพื่อขจัดความสงสัย ของนักศึกษา ผู้ใช้คัมภีร์นี้ เมื่อตั้งคำถามด้วยกเถตถัมมตาปุจฉาแล้ว ก็แสดงคำตอบไว้ ทุกแห่งไป ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

^{๘๕} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๔.

^{๘๖} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๖.

^{๘๗} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๗.

^{๘๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๗.

^{๘๙} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

^{๙๐} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

^{๙๑} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๐๕.

ในการกัณฑ์โยชนา ท่านผู้รจนาแสดงคำวิชันไว้ เช่น

สจฺจํ. ตถาหิ อสฺติ นามคฺคหณฺณ ธาตุคฺคหณํ เกวลํ อาชฺยุตฺตนํ วทติ, ตถา
ปสฺสฺสฺติ “พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ อญฺเฐตฺตฺติยา”ตฺยาทีเสวว อปาทานสญฺญา ย ภาวิตพฺพ.^{๙๒}

อนิจฺจตฺถํ, สติ หิ ปญฺเห กถเน กมฺมาธิกรณฺสฺส วิกปฺเปน ปญฺจมี วิริยเต.
เตนาห “ทุติยา จ ตติยา จ, อภิธมฺมํ, อภิธมฺเมเน วา”ติ^{๙๓}.

สมฺปทานํ อิติ อนเนน สญฺญากรณฺณ อตฺถเก “**สมฺปทานเ จตฺตฺติ**”ติ สุตฺเต
ภาวติ.

ธาดุนามานํ ปโยเค วา อฺปสฺสคฺคปโยเค วา นิปาตปโยเค วา น วา ปโยเค
ธาดุนามาทินํ นามปโยเค สติ อตฺถวิกปฺปนตฺถํ สมฺปทานตฺถํ “วิกปฺปนตฺถํ วา”ติ ปทํ มยา
ปยุชฺชติ.^{๙๔}

ในสมาสกัณฑ์โยชนานี้ ท่านผู้รจนาแสดงคำวิชันไว้ เช่น

“เทวทฺตฺโต ปจติ” อิติ อฺุหาหฺรณฺณ อาชฺยุตฺเตน สฺมาโส น โหตีติ ทสฺสนตฺถํ
“นามานนุ”ติ ปทํ มยา วุตฺติ^{๙๕}.

โก สิสฺส “สฺมาส” อิติ สญฺญากรณฺณ อตฺถเก. “**กฺวจิ ๗เปฯ รนฺโต**” อิติ
สุตฺเต ภาวติ ^{๙๖}.

โก สิสฺส “ทิกุ” อิติ อนเนน สญฺญากรณฺณ อตฺถเก “**ทิกุสฺเสกตฺต**” อิติ สุตฺเต
ภาวติ ^{๙๗}.

ประโยชน์ในการแสดงคำตอบ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องตามขอบเขตที่
กำหนดไว้ในแต่ละสูตร และเพื่อให้ทราบถึงอำนาจหน้าที่ของสูตร ของบทที่ตามมาด้วยอำนาจของ
อธิการสูตร ที่เชื่อมโยงสูตรต่าง ๆ ให้มีเนื้อความติดต่อกันไปตามหน้าที่ของตน ๆ

๒.๕.๗ วินิจจยะ วินิจจย

^{๙๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๔.

^{๙๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๖.

^{๙๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๖๗.

^{๙๕} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

^{๙๖} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

^{๙๗} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๐๕.

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ ประสงค์เพื่อให้เป็นคู่มือการศึกษาคัมภีร์ไวยากรณ์ สายกัจจายนะ ดังนั้นเมื่อเห็นข้อมูลในส่วนใดที่ควรจะเพิ่มพูนความรู้ให้มั่นคง ก็ได้นำมติจาก คัมภีร์อื่น ๆ ทั้งในสายเดียวกันและต่างสายกันมารวมไว้ เพื่อให้สันติศึกษาได้ทราบกฎเกณฑ์ที่ แตกต่างกันไป ซึ่งท่านมักนำมาใช้ในงานประพันธ์ ที่ผู้รจนาดำเนินการแสดงวิธีแห่งรูปสำเร็จให้ ปราศจากปุนรุดติโทษะ ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอในส่วนของกรกฎกัณฑ์ และในส่วนของสมาสกัณฑ์ พอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในการกรกฎกัณฑ์ เช่น

นุยาเส ปน “อาทิกถณน กาลภาเวสุ เจติ สุตตสฺส นิสฺเสนตฺถํ การก-
มฺชฺเฒ ปญฺจมี โหติ”ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ.^{๙๘}

อตุลพฺยาชฺยานเ ปน “ปกฺโข ทฺวินฺนํ กตฺตสฺส ตฺตํ มชฺโฌ กตฺตมฺมานํ มชฺโฌ
กสฺมา อปาทานการกานํ มชฺโฌ กสฺมา อธิกรณานํ มชฺโฌ ทฺวินฺนํ กิริยานํ มชฺโฌ”ติ วุตฺตํ.
รูปสฺสิทฺธิยํ ปน “กมฺมาปาทานการกานํมชฺเฒ”ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ.^{๙๙}

สทฺทนีติยํ ปน “อเปจฺจ อิตฺ อาทาทิตฺติ อปาทานํ, อิตฺ วตฺถุโต กายวเสน
จิตฺตวเสน วา อปคฺนฺตฺวา อณฺณํ วตฺถุํ คณฺหาตฺติ อตฺถิ. เกจฺ ปน ‘อปเนตฺวา อาทาทิตฺติ
อปาทานนฺ’ติ วทฺนฺติ, เตสํ มเต อิตฺ อตฺตานํ จิตฺตํ วา อปเนตฺวา”ติ อตฺถิ อคฺควํสาจริเยน
วุตฺตํ.^{๑๐๐}

สทฺทนีติยํ “ริเตวินาโยเค พุติยา จ, ริเต วินา อิจฺเจเตหิ โยเค ปญฺจมี พุติยา
ตติยา จ โหติ”ติ วุตฺตํ.^{๑๐๑}

รูปสฺสิทฺธิยํ ปน “อาทิสทฺเทน นิปาตปโยคสฺส คณฺณ, อปิคฺถณน กมฺมาปาทาน-
การกํ มชฺเฒปี ปญฺจมี กาลทฺธานเหี”ติ วุตฺตํ.^{๑๐๒}

พาลาวตารสทฺทนีตีสฺส ปน “อปาทานกมฺมการกานํ วา ปุพฺพาปรกิริยานํ วา
มชฺเฒ”ติ วุตฺตํ.^{๑๐๓}

^{๙๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๖.

^{๙๙} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๕.

^{๑๐๐} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

^{๑๐๑} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๗.

^{๑๐๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๗.

^{๑๐๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๕.

รูปสิทธิฎีกายัม ปน “วาสทุโท” ยัม อเปติ อาทิตตตวิกปเปนา”ติ วุตตัม^{๑๐๔}.

อญเณ อาจริยา กลาปานุสาเรน “เตสํ ปรมุญยุปติยา”ติ^{๑๐๕} ปริภาสาสุตตัม

ปจจนา ปกขีสุ.^{๑๐๖}

ในสมาสกัณท์ เช่น

นุยาเสปิ “อิโต ปญฺจาย พุรหุมนสรวปฺยนิทานิ วุตฺติยํ วุตฺตนเยเนว
สุวิญญะยฺยานิ”ติ วุตตัม.^{๑๐๗}

อตุตฺตพฺยาชฺชยานะ “อิติธฺมํ ตฺถุยาธิกรณะ ปเท เจ ภาสิตปฺมา อิตฺถิ ปฺมาว ทฺม
จพฺพวา”ติ วุตตัม^{๑๐๘}.

โมคคัลลฺลานวุตฺติยํ ปน “อิติธฺมํ ภาสิตปฺมาเวกตฺเถ. อิตฺติธฺมํ วุตฺตมาเน เอกตฺถ
สมาธิกรณะ อุตฺตรปเท ปเร ภาสิตปฺมา อิตฺถิ ปฺมา ว โหติ. กุมารภริยา, ทิฆฆงฺโข
ยฺวชาโย”ติ^{๑๐๙} วุตตัม^{๑๑๐}.

สทฺทนีติยํ ปน “เกสญฺจิ ครุณํ มเตน นครสทฺทสมิปสทฺเทหิ ยถากุณํ ฌญฺจิป
จเมกวจนานิ ภวนฺติ, ตโต วิมตฺติโลเป กเต ‘นครสมิป’ อิติ ปทํ ภวติ, ตโต สมิปสทฺทสฺส
จาเน สมิปตฺถวาจโก อูปิตฺติ อูปสคฺโค ติฏฺฐติ, เหวํ ‘นครอุป’ อิติ จิตฺตสฺส ปทสฺส เหมจฺจุปริยวเสน
วณฺณปริยาโย ทิสฺสตีติ เวทิตฺพนุ”ติ วุตตัม.^{๑๑๑}

รูปสิทธิฎิ “ตฺถุติธฺมํ อายาติปจฺจยวเสน พุริชฺชสฺสาปิลฺงคฺสฺส ปกตฺติภาโว โหติ”ติ
วุตตัม.^{๑๑๒}

พาลาวตาเร ปน “เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒนุ”ติ เขตฺตคฺกเมว วุตตัม.^{๑๑๓}

^{๑๐๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

^{๑๐๕} กวีราชสุเมธสรรร, กลาปวฺยากรณมฺ, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยราชวัน
การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๐.

^{๑๐๖} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๗๘.

^{๑๐๗} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๘๗.

^{๑๐๘} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๔๑.

^{๑๐๙} โมคคัลลนเถระ, โมคคัลลนพฺยากรณมฺ, (ร่างกึ่ง : พุทธศาสนสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๒๗.

^{๑๑๐} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๔๑.

^{๑๑๑} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๗.

^{๑๑๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๗.

^{๑๑๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๗.

กลาเป ปน “ปุมาว ภาสิตนปุมานุนปุรณยาทีสุ ถิยํ ตุลยาธิกรณ. ถิยํ วตฺตมาโน ภาสิตปฺสโก นปฺสโกว ภวติ ถิยํ วตฺตมาเน ตุลยาธิกรณ ปุรณยาทิวชฺชิตะ ปเท ปโรโต. โสภณภริโย ทิฆชงฺโฆ”ติ^{๑๑๔} วุตฺติ^{๑๑๕}.

การที่ท่านผู้จนานำมติต่าง ๆ มาบันทึกไว้ในงานประพันธ์ของท่านนี้ เท่ากับว่าท่านให้ความเคารพต่อสัททนต์บัญญัติโดยยอมรับมติของท่าน การกระทำเช่นนี้นับเป็นเนติให้อนุชนทั้งหลาย ต้องสำเหนียกให้มาก เมื่อต้องอยู่ในฐานะแห่งผู้วินิจฉัยปาฐะต่าง ๆ อันมาในพระบาลีเป็นต้นแม้เห็นพิรุณ ก็ไม่ควรดูเบาด้วยวินิจฉัยเอาตามอำเภอใจ ควรสอบสวนด้วยนิติศาสตร์และอาคตสถานเสียก่อน เมื่อมั่นใจว่ารู้ทั้งผิดและถูกแล้วจึงวินิจฉัยเถิด

๒.๕.๘ รูปสถานะ การสร้างรูปคำ

เนื่องจากคัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะนี้ ท่านผู้ประพันธ์ มุ่งรจนาเพื่อแสดงขั้นตอนการสร้างรูปคำ ดังนั้นผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ควรนำขั้นตอนการสร้างรูปคำจากคัมภีร์อื่น ๆ มานำเสนอ ก่อน จากนั้นจึงนำขั้นตอนการสร้างรูปคำในโยชนามูลกัจจายณะ ขึ้นแสดงเปรียบเทียบพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ผู้จนานำได้ยึดถือเอาแนวการสร้างรูปคำในคัมภีร์นยาสะ เป็นแม่แบบในการแสดงลำดับวิธีสร้างรูปคำในคัมภีร์โยชนามูลกัจจายณะ ดังนั้นผู้วิจัยขอยกลำดับวิธีสร้างรูปคำ ในคัมภีร์นยาสะมาแสดงให้เป็นที่เห็นก่อน ในที่นี้ขอยกวิธีสร้างคำว่า “พุทฺธสุมมา” ในวากยะว่า อญฺญตติตฺติยา พุทฺธสุมมา ปราเชนฺติ และ หิมวตา ในวากยะว่า หิมวตา ปภวนฺติ ปญฺจ มหานทียะ มาแสดงเป็นตัวอย่าง

พุทฺธสุมมาติ พุทฺธสทฺทโต ชินวจนานิการมธิกิจฺจ “ตโต จ วิภตฺติโย”ติ วิภตฺตฺยฺ-ปฺตฺตี กตฺวา ทฺติยาปฺสฺสฺเค ปฺราปฺพุทฺทสฺส ชี ชเยตีมฺสฺส ยุตฺตตฺตา ธาตุปฺปโยเค อนนฺตร-สฺสฺตฺตฺมธิกิจฺจ อิมินา อปาทานสฺสญฺญํ กตฺวา “อปาทาเน ปญฺจมี”ติ ปญฺจมฺเยกวจนสุมมา วิภตฺติมฺหิ กเต รุปิ.

หิมวตาติ หิมสทฺทโต หิโม อสฺส อตฺถิตี อตฺเถ “ตทสฺสฺตฺถิตี วี เจ”ติ วตฺตมาเน “คุณาทีโต วนฺตฺ”ติ วนฺตฺปฺจฺจํ กตฺวา ตทฺธิตฺตฺตา “ตทฺธิตฺตฺมาสกิตกานามมฺวาทเวตฺตนาทีสุ เจ”ติ นามมฺว กตฺวา “ตโต จ วิภตฺติโย”ติ วิภตฺตฺยฺ-ปฺตฺตี กตฺวา สฺตฺตฺตฺมวิภตฺติปฺสฺสฺเค ปฺพุทฺทสฺส ภู

^{๑๑๔} กวีราชสุพรรณวรรชะ, กลาปวฺยากรณมฺ, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๕.

^{๑๑๕} คู่วิทยาพนธ์นี้, หน้า ๑๔๑-๒.

สตตยาบมิตีมุสส ปโยคตตฺตา ธาตุปปโยเค อิมินา อปาทานสญญํ กตฺวา “อปาทาเน ปญจมี”ติ ปญจมุยกวจนสมุภาวิภตฺตี กตฺวา “อมฺหตฺมฺหนตฺราชนพฺรหมตฺตสขสตุปปิตาทีหิ สุมา นาเว”ติ สมุวจนสฺส นาพฺยปทสฺส กตฺวา “อมฺหสฺส มมฺ สวิภตฺตีสฺส เส, นตฺสฺส นฺโต, นตฺสฺส เว วา”ติ วตฺตมาเน “โตติตา สสฺมีนาสฺสุ”ติ สวิภตฺตีสฺส นตฺสฺส ตาทฺเตเส กเต ฐปฺ.^{๑๖๖}

ในกัจจายนวิถณนทานแสดงขั้นตอนการสร้างคำไว้ ซึ่งผู้วิจัยขอยกวิธีสร้างคำว่า “พุทฺธสฺมา” ในวากยะว่า อญฺญตฺติตฺถียา พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ และ หิมวตา ในวากยะว่า หิมวตา ปภวนฺติ ปญฺจ มหานทียอ มาแสดงเป็นตัวอย่าง

พุทฺธสฺมาติ พุทฺธสทฺทสฺส ปราปฺพุทฺธาตฺตโยคตฺตา พุตฺติยาปสงฺเค อิมินาปาทาน-
สญญํ กตฺวา สุมภาวิภตฺติมฺหิ กเต ฐปฺ.

หิมวตาติ หิมวนตฺสทฺทสฺส ปภวตฺติติ เอตฺถ ปฺพุทฺธพฺพธาตฺตโยคตฺตา สตฺตมฺปิปสงฺเค อิมินาปาทานสญญํ กตฺวา สมุวจนเน กเต ตสฺส “อมฺหตฺมฺหนตฺ ๔เปฯ นาเว”ติ สุตฺเตน นากาโร
กตฺวา “อมฺหสฺส ๔เปฯ เส, นตฺสฺส นฺโต, นตฺสฺส เสวา”ติ วตฺตมาเน “โตติตา สสฺมีนาสฺสุ”ติ สวิภตฺตีสฺส นตฺสฺส ตาทฺเตเส กเต ฐปฺ.^{๑๖๗}

ยังมีคัมภีร์ที่แสดงวิธีสร้างรูปคำเช่น คัมภีร์อภิธัมมัตถวินิยายในอรรถกถา ในที่นี้ ผู้วิจัย
ขอนำเสนอวิธีสร้างคำโดยยกคำว่า “สทฺธา ในวากยะว่า ยา ธมฺมชาติ สทฺทหติ อิติ ตสฺมา สา
ธมฺมชาติ สทฺธา” มาแสดงเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

สทฺธา. สํพุทฺโฬ ธา สทฺทหน, “อิตฺถิมตฺตียโว วา”ติ อ, “อิตฺถิมโต อาปจฺโย,
วคฺคนตฺ... วชาติหิ”ติอาทินา นสฺส โท.^{๑๖๘}

สำหรับวิธีสร้างคำในโยชนามูลกัจจายนะนี้ ท่านแสดงไว้ทุกอุทาหรณ์ ทั้งอุทาหรณ์
ของสูตรและอุทาหรณ์ของใจทกะ ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

ในการกัณฑ์ ขอยกวิธีสร้างคำว่า “พุทฺธสฺมา” ในวากยะว่า อญฺญตฺติตฺถียา พุทฺธสฺมา
ปราเชนฺติ และ หิมวตา ในวากยะว่า หิมวตา ปภวนฺติ ปญฺจ มหานทียอ มาแสดงเป็นตัวอย่างดังนี้

พุทฺธ, อิมินา อปาทานสญฺญา กตฺวา. “อปาทาเน ปญจมี”ติ สุมา.

^{๑๖๖} พระวชิรพุทธเถระ, ญายสปรกณ, (ลำปาง : ท่ามะโอ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๖, (อัคราณา) หน้า ๒๒๒.

^{๑๖๗} พระวิฑิตาเถระ, กัจจายนวิถณน, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๕.

^{๑๖๘} พระญาณกิตติเถระ, อภิธมฺมตฺถวินิยา ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา (พุตฺติโย ภาค), (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

หิมวันตุ, อปาทานสญญา, “อปาทาเน ปญจมี”ติ สุม่า, “อมุหตุมนหตุราช-
 พุรหมตตสขสตุปิตาทีหิ สมา นาวา”ติ สุมาสฺส นา, ไตติตา สสมินาส^{๑๑๙}.

ในสภาคณบดี ขอยกวิธีสร้างคำว่า “กฉินทุสฺส” มาแสดงเป็นตัวอย่างดังนี้

กจันสฺส กจันตฺถาย อากตํ ทุสฺสํ กจันทุสฺสํ. กจันจัวร์ตฺถาย อากตํ ทุสฺสนฺติ
 อธิปฺปาย. กจันสทฺทโต จตฺตเถกวจนํ ส, **สาคโม เส**, ทุสฺสสทฺทโต สี, “สินฺ”ติ สีสฺส อํ,
ปฺพุพฺพมโธ จิ ะเปฯ ซเย, สรโลโปมาเทสฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตฺ ปรกติ, **นเย ปรี ยุตเต**. ก
 จันสฺส ทุสฺสนฺติ อตฺเถ “**อมาทโย ปรปเทภี**”ติ สมาสํ กตฺวา ตปฺบุรีสสณฺณา กตฺตพฺพา. “**นา**
มานํ ะเปฯ ยุตตตฺโถ”ติ สุตฺเตน สมาสสณฺณา กตฺตพฺพา, “**เตสํ วิภตฺติโย โลปา เจ**”ติ สุตฺ
 เตน วิภตฺติโลโป, “**ปรกติ จสฺส สรนฺตสฺเส**”ติ ปกติภาโว กโต, “**ตทฺธิตสฺมาสกิตกา-**
นามวาทเวตฺตนาทิสฺส เจ”ติ สุตฺเตน สมาสสฺส นามภาโว, ตโต จ วิภตฺติโย, “**ลิจฺจคตฺเถ**
ปจฺมา”ติ สี, “สินฺ”ติ สีสฺส อํ, **ปฺพุพฺพมโธ... สรโลโป ะเปฯ ตฺ ปรกติ, นเย...** “กจันทุสฺสนุ”ติ
 รุปสัทธิ^{๑๒๐}.

๒.๖ วิธีการเขียน ในคัมภีร์กัจจายนโยชนา (การก - สมาส)

กรมการงานคัมภีร์ด้วยภาษาบาลี สัทสัทธัญญ ทานวงเกณฑการรจนาไว้ ๓
แบบ คือ

๑. บทประพันธ์ประเภทป๊อปปูล่า ที่เรียกกันว่าร้อยกรองในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสันสกฤตเรียกว่า จันท์ บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่านผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะ มักจะแต่งเรื่องสื่อกลิตนิต โดยมากรจนาขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ท่องจำ และสาธยายเป็นต้น แต่ในการก และสมาสไม่มีบทประพันธ์ประเภทป๊อปปูล่า

๒. บทประพันธ์ประเภทคหะ ที่เรียกกันว่าร้อยแก้วในพระบาลีเรียกว่า ไวยากรณ์ ในสันสกฤตเรียกว่า จุณนยะ บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่านผู้จنانิยมใช้คำศัพท์โดยทั่ว ๆ ไป ที่ปราศจากโทษ มักจะจินาในรูปของกถา โดยมากรจนาขึ้นเพื่ออธิบายขยายความ บันทึกรื่องราวให้ปรากฏสืบไปในอนาคต แต่ในการกและสมาสเป็นบทประพันธ์ประเภทคหะ

๓. บทประพันธ์ประเภทมิสสะ เป็นบทประพันธ์ ที่รจนาผสมปรัชญาและคัมภีร์เข้าด้วยกัน เป็นที่นิยมประพันธ์กันมาก เพราะสามารถเติมเต็มเนื้อความสมบูรณ์ได้เท่าที่ต้องการ

๑๑๕ คุวิทยานิพนธ์นี้, หน้า ๕๓.

๑๒๐ คูวิทย์ยานิพนธ์นี้, หน้า ๘๓-๘๘.

ทั้งสามสามารถใส่ความไพเราะด้านสำเนียงเสียงขับ พรั่งพร้อมด้วยสัททาลังการ อรรถาลังการ สุทธิภาวะ ตลอดจนนัยต่าง ๆ ทั้งยวมกและปะเหฟฟี่ที่ซ่อนเร้นอรรถไว้อย่างแนบเนียน แต่ในการกและสมาสไม่มีบทประพันธ์ประเภทวิมลสละ

บทประพันธ์ทั้ง ๓ ประเภทนั้น แม้จะรจนาได้อย่างถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ และหลักฉันทลักษณ์แล้วก็ตามเกิด หากมิได้ประดับด้วยสัททาลังการอรรถาลังการแล้วก็นับว่าดงามระดับหนึ่ง แต่ยังมีต้องตา เพราะมีอาจสร้างประทับใจได้ ที่สุดบทประพันธ์นั้นก็จะถูกลืมเลือนไป มิมีผู้ใดใส่ใจคิดถึงอีก ตรงกันข้ามหากบทประพันธ์นั้นประดับด้วยสัททาลังการ อรรถาลังการยิ่งมาก ก็ยิ่งเป็นเหมือนทำทนายภูมิปัญญาของผู้อ่านมากขึ้น ทั้งเป็นที่นิยมชมชอบ เพราะสร้างความประทับใจได้มีผู้ลืมน้อยเลย แม้จะผ่านกาลเวลาเนิ่นนานสักเพียงใด ท่านพระสังฆ-รักขิตมหาสาหมิได้แสดงอุปมาอุปไมยไว้อย่างเป็นรูปธรรมที่อาจจับต้องได้ว่า

อนวชฺชํ มุขมฺโภช- มนวชฺชา จ ภาวตี,
อลงฺกตาว โสภนฺเต ก็ นฺทุเตนิลฺงกตา.^{๑๒๐}

โยชนามูลกัจจายนนี้เป็นบทประพันธ์ประเภทที่ ๓ ถึงจะไม่เพริศแพร้วพรรณรายด้วยสัททาลังการ และอรรถาลังการมากมายนัก แต่ก็มีปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง เช่น บทประพันธ์ในส่วนที่เป็นคาถาพันธะ ปรากฏอยู่ในคันถารัมมะและในนิคมคาถา ในคาถาพันธะเหล่านั้นงดงามด้วยสัททาลังการ อรรถาลังการ และสุทธิภาวะ ในสถานที่ควรจะเป็น แต่บทประพันธ์ในส่วนที่เป็นการกถกัณฑ์และสมาสกัณฑ์นี้ เป็นการรจนาด้วยจกณียบท ลักษณะของอลังการจะจึงปรากฏเป็นไปอย่างธรรมชาติสามัญเท่านั้น

๒.๗ ลักษณะภาษาที่ใช้ในคัมภีร์กัจจายนโยชนา (การก – สมาส)

ในโยชนามูลกัจจายนนี้ ท่านผู้รจนาได้ใช้สำนวนภาษาที่ง่าย ๆ ด้วยประสงค์ให้เป็นประโยชน์แก่ฆราวาสบุคคลนั่นเอง ในสำนวนที่ดูเหมือนง่ายนั้นท่านได้ซ่อนนัยที่ลึกซึ้งไว้ด้วย

สำหรับคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนนี้ ท่านผู้รจนาได้แสดงนัยต่าง ๆ ไว้ ซึ่งผู้วิจัยขอยกเฉพาะนัยที่ปรากฏในสมาสกัณฑ์นำเสนอตัวอย่างพอเป็นแนวในการศึกษาดังต่อไปนี้

๑. อุปลักขณนัย วิธีที่กล่าวถึงสิ่งของที่เป็นชุด โดยยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งมา ก็เป็นอันเข้าใจได้ว่า เขาได้ในเรื่องที่เป็นชุดเดียวกันนั้นด้วย เช่นคำว่า ลพฺทฺธตปฺตฺโต ราชกุมารโ (พระราชกุมารได้

^{๑๒๐} พระคันธสารากวีวงศ์, สุโพธาลังการมัญชร, (กรุงเทพ ฯ : ห.จ.ก. ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

จักรแล้ว) คำว่า ลพฐาตปฺโต นั้นเป็นอุปลักษณะนัย เพราะเมื่อกล่าวถึงการได้เสวตจักรเพียงอย่างเดียว แต่ก็หมายถึงการได้เบญจกกุศลภณทัตถะทั้งหมด

ส่วนโยชนามูลก็กระจายนะ ท่านผู้จนาได้กล่าวถึง อุปลักษณะนัยไว้ในสมาสกัณท์ ว่า รูปสิทธิ “ตปฺปฺริเส”ติ ปทํ อุปฺลภฺทฺทฺว เณ วุตฺต.^{๑๒๒} (ในคัมภีร์รูปสิทธิกล่าวบทว่า ตปฺปฺริเส ไว้ด้วยอำนาจแห่งอุปลักษณะนัย) นี่มีอธิบายว่า ในคัมภีร์รูปสิทธิภณนัยนั้น ท่านผู้จนาว่า บทว่า ตปฺปฺริเส ไว้ในวุตติของสูตรว่า กทฺ กุสฺส และ กาทฺปฺตฺเถสฺส จ แต่ในคัมภีร์ก็กระจายนะ ไม่มีบทว่า ตปฺปฺริเส อยู่ในวุตติของสูตรทั้งสองดังกล่าวมา ทำให้ทราบว่าการอาเทศ กุ เป็น ก หรือ อาเทศ กุ เป็น กา นั้นนอกจากใช้ในตปฺปฺริสสมาสได้แล้ว วิธีนี้ยังสามารถใช้ในกัมมธรรยสมาสได้อีกด้วย

๒. นิทสสนนัย วิธีกล่าวถึงสิ่งที่ปรากฏอย่างหนึ่ง โดยหมายถึงสิ่งทั้งหมด เช่นปาฐะว่า สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูตฺตฺติว คำว่า โภชนานิ ในปาฐะนี้ หมายถึงปัจจัยเครื่องอาศัยอย่างอื่น ๆ มีจีวรเป็นต้นที่ได้มาจากความศรัทธาเลื่อมใสของสาธุชน และนิทสสนนัยนี้ยังมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นอีกหลายประการเช่น อุปฺโคฆาต, ทิฏฺฐนฺต, อุทาหรณ, สาธก, ฌาปก, หรือบางที่เรียกว่า เทสนาสีล สำหรับในคัมภีร์ก็กระจายโยชนานี้มีปรากฏอยู่หลายแห่ง ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

อิมสฺส เอกสฺเสว สุตฺตสฺส วุตฺติยํ “นคฺรา นิคฺคโต ราชา, ภูมิตฺ นิคฺคโต รโส”ติ อุทาหรณทฺวํ วุตฺต.^{๑๒๓}

ตํ อุทาหรณํ ยถา กิ ? **อุกฺโต**ติ มาติโต จ ปิตฺโต จ. อูร, อปาทานสญฺญา, “**อปาทาเน ปญฺจมี**”ติ สฺมา, ภูมิกฺโขโต อปาทานสญฺญา, “**กฺวจิ โต ปญฺจมยฺตฺเถ**”ติ โต.^{๑๒๔}

“นามานํ” อิติ ปทํ กิเมตฺถํ อจฺริเยน วุตฺตํ ? “เทวทฺตฺโต ปจฺติ” อิติ อุทาหรณ อาชฺยาเตน สมาส น โหติติ ทสฺสณตฺถํ “นามานนฺ”ติ ปทํ มยา วุตฺต.^{๑๒๕}

ปาฐะว่า นคฺรา นิคฺคโต ราชา, และ ภูมิตฺ นิคฺคโต รโส ทั้งสองนี้ท่านยกขึ้นแสดงเป็นอุทาหรณ์ ในวุตติของสูตรว่า ธาตุนามานมุปลคฺคโยคาคทิสฺวปิ จ เมื่อประกอบกับธาตุที่มีอุปสัคนำหน้าและประกอบกับนามศัพท์ ให้ตั้งบทนั้นเป็นอปาทานการกะแล้วลงปัจญจมีวิภตติ หรือจะลงโตปัจจัยแทนวิภตติก็ได้เช่นกัน

^{๑๒๒} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๑๔๕.

^{๑๒๓} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๒.

^{๑๒๔} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๔.

^{๑๒๕} คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า ๕๐.

ปฐะว่า อุกโต มาติโต ปิตติโต แสดงความเป็นอุทาหรณ์ของสูตรเดียวกัน ส่วนตั้งแต่ คำว่า อูร, อปาทานสญญา นี่เป็นการแสดงวิธีสร้างรูปสำเร็จ ซึ่งเป็นนิทสนบพของสูตรว่า ธาตุนา มา ฯ เปฯ ปี จ นั้นเอง

ปฐะว่า เทวตโต ปจติ นี้ท่านยกขึ้นแสดงเป็นอุทาหรณ์ของวิสัยนา ในเมื่อตั้งปุจฉา ว่า นามานนฺติ กิมตฺถ ? ในสูตรว่า **นามานํ สมาส ยุตตตโต**

๓. ทันทัจเจทนนฺย วิธีเหมือนการตัดงาช้าง ในวิธีนี้ควรทราบว่าจะถูกตัดออกจาก กันแล้วย่อมมีรูปที่แตกต่างกันไป นี่เป็นวิธีเรียบเรียงอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเช่น **เสฏฺฐนฺติ** ปสฺตตฺตฺร. บทสว่า เสฏฺฐํ เป็นสังฆณณตฺตพพท (บทที่ต้องอธิบาย) บทว่า ปสฺตตฺตฺร เป็นสังฆณณนาบท (บทที่แสดงไขความ) จะเห็นว่า บทว่า เสฏฺฐํ นั้นมีรูปแบบที่เปลี่ยนไป แม้จะยังเป็นตฺตทิตเดียวกัน ในโยชนามูลกัจจายนะ ปรากฏปฐะที่เป็นทันทัจเจทนนฺย เช่น **ปหิตพฺโพติ** มหิต. นอกจากนี้ยังมี อีกลักษณะหนึ่งคือ พรรณนาความในลักษณะแสดงวิคคหะเช่น วจนตฺตโต จ โส วโร จาติ วจนตฺตวโร. คำว่า วจนตฺตวโร ปรากฏอยู่ใต้นถารัมภะของคัมภีร์กัจจายนพยากกรณ โดยปฐะ ประกอบเป็นทุตติยวิภตติว่า วจนตฺตวโร แต่ในกัจจายนโยชนา กลับแสดงรูปเป็นปฐะประกอบด้วย ปฐมาวิภตติ ลักษณะเช่นนี้เป็นเหมือนตัดงาช้างออกมาแล้วแกะสลักขึ้นรูปใหม่เป็นต้น วิธีการ เช่นนี้ ย่อมมีให้เห็นอยู่เนือง ๆ ในการรจนาคัมภีร์โดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อนักศึกษาพบลักษณะแห่ง สังฆณณตฺตพพท และสังฆณณนาบทในทำนองนี้ ก็พึงทราบเถิดว่าท่านผู้รจนากล่าวไว้โดย ทันทัจเจทนนฺย

จากที่ผู้วิจัยนำเสนอวิธีการเขียนคัมภีร์กัจจายนโยชนามาจะเห็นว่าท่านผู้รจนาคัมภีร์ ได้ แสดงความรู้ในงานประพันธ์ด้วยเชิงโวหารที่สมบุรณ์ด้วยโวยากรณ์ที่ชัดเจนอลังการที่งามสง่า และนัยต่าง ๆ ที่เพิ่มความไพเราะในการอ่านออกเสียง

๒.๘ คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนโยชนา (การก – สมาส)

การกกันท์ คือ ปริจเฉทว่าด้วยอรรถของวิภตตินามทั้ง ๗ หมวด มีหลักเกณฑ์ในการ ลงวิภตติอย่างเป็นระบบช่วยให้เข้าใจวิธีการประกอบวิภตตินามอย่างเหมาะสมซึ่งจะอำนวยความสะดวกให้เข้าใจภาษาบาลี เป็นอย่างดี ความเข้าใจเช่นนี้ส่งผลให้สามารถศึกษาพระไตรปิฎกได้ อย่างถูกต้องตามอรรถและพยัญชนะ ดังนั้นพระพุทฺธิปิยะจึงกล่าวการกกันท์ต่อจากนามกันท์

การก คือ บทนามที่ลงวิภตติแล้ว สามารถทำให้กิริยาสำเร็จได้โดยตรงและโดยอ้อม การกที่ทำกิริยาโดยตรงชื่อว่า กตฺตการก แปลว่า “การกคือผู้ทำ” เช่น **ปุริโส มคฺคํ คจฺจติ** (บุรุษไปสู่หนทาง) บุรุษใน **ปุริโส** เป็นผู้ทำกิริยาการไปโดยตรง เพราะกิริยาการ ไปจะเกิดขึ้น

ไม่ได้โดยปราศจากบุรุษ ส่วนการกที่ทำกริยาโดยอ้อมได้แก่การก ๕ อย่างอื่น ซึ่งเป็นเครื่องสนับสนุนกัตตุการกให้ทำกริยาได้เท่านั้น ไม่ใช่ผู้ทำกริยาจริง เช่น **ปุริโส มคค์ คจฺจติ** หนทางในคำว่า **มคค์** เป็นเครื่องสนับสนุนการไปของบุรุษ เพราะเมื่อไม่มีหนทางก็ไม่มีกริยา “ไป” ของบุรุษนั้นตั้งอยู่ในหนทางเสมอ แม้กรณการกเป็นต้นก็มีนัยเดียวกัน

การกมีคุณค่า ดังนี้

๑. มีคุณค่าในการแต่งรูปประโยค หรือผูกประโยคบาลีได้ตามลักษณะแห่งการกทั้ง ๖ ประเภท
๒. มีคุณค่าในการสร้างประโยค หรือวากยสัมพันธ์^{๑๒๖} ความเกี่ยวเนื่องระหว่างนามกับกริยาและมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับกริยา กำหนดพากย์ที่เรียงไว้แล้วให้รู้ว่า บทไหนเข้ากับบทไหน
๓. มีคุณค่าให้ทราบถึงบทนามที่ลงวิภัตินามทั้ง ๗ หมวด มีหลักเกณฑ์ในการลงวิภัติติอย่างเป็นระบบช่วยให้เข้าใจวิธีการประกอบวิภัตินาม

การก มี ๖ ประเภท คือ^{๑๒๗}

๑. **กัตตุการก** การกคือผู้ทำ ประกอบด้วยความสามารถในการทำกริยาให้สำเร็จ เช่น **ปุริโส มคค์ คจฺจติ** (บุรุษไปสู่หนทาง)
๒. **กรรมการก** การกคือผู้ถูกระทำ ประกอบด้วย ความสามารถที่เกี่ยวข้องด้วยกริยา เช่น **ปุริโส โอทนํ ปจติ** (บุรุษหุงข้าว) ในขณะที่หุงข้าวอยู่ ข้าวเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยกริยาการหุงอยู่เสมอ ส่วนบุรุษแม้จะเป็นผู้ทำกริยาหุง แต่อาจจะไม่เกี่ยวเนื่องกับการหุงตลอดเวลา เพราะเมื่อก่อไฟแล้ว อาจจะไปนอนหลับก็ได้ ข้าวในคำว่า **โอทนํ** จึงประกอบด้วยความสามารถที่เกี่ยวข้องด้วยกริยา
๓. **กรณการก** การกคือเครื่องกระทำ ประกอบด้วยความสามารถในการทำกริยาให้สำเร็จมากกว่ากรรมการกเป็นต้น เช่น **ทาดฺเตน วิหิ ลฺลนาติ** (เกี่ยวข้าวด้วยเคียว) เคียวในคำว่า **ทาดฺเตน** เป็นเครื่องมือในการทำกริยาเกี่ยวข้าว ถ้าไม่มีเคียวแล้วการเกี่ยวข้าวย่อมจะเกิดขึ้น

^{๑๒๖} พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า จิตปญฺโญ ป.ธ), **แบบเรียนวรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ๔๐.

^{๑๒๗} พระคันธสารากวีวงศ์, **ปทรูปติทมิฏฐรี เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยราชวันการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑๘-๕๑๙.

ไม่ได้ ส่วนใหญ่กรรมการกเป็นต้นมักปรากฏว่ามีอยู่ก่อนกรรมการก เช่น มีข้าวที่จะต้องเกี่ยว แต่กรรมการกเป็นสิ่งที่ผู้กระทำกริยาจำเป็นต้องแสวงหาเมื่อทำกริยานั้น ๆ ดังนั้น กรรมการก จึงปรากฏว่าเป็นเครื่องมือในการทำกริยาให้สำเร็จมากกว่ากรรมการกเป็นต้น โดยยกเว้นกัตตุการก

๔. สัมปทานการก การกคือที่ให้ (ผู้รับ) ประกอบด้วยความสามารถในการรับสิ่งของหรือกริยา เช่น **ภิกขุสุส จีวร ททาติ** (ถวายจีวรแด่ภิกษุ) **พุทธสุส สิลามเต** (ยอมสรวเสริญพระพุทธเจ้า) ภิกษุในคำว่า **ภิกขุสุส** เป็นผู้รับของคือจีวร ส่วนพระพุทธเจ้าในคำว่า **พุทธสุส** เป็นผู้รับกริยาสรวเสริญ จึงประกอบด้วยความสามารถในการรับสิ่งของหรือกริยา

๕. อปาทานการก การกคือแดนหลีกออก ประกอบด้วยความสามารถในการหลีกออกจากกริยา เช่น **คามา อเปนติ มุนโย** (มุนีทั้งหลายยอมหลีกออกจากหมู่บ้าน) หมู่บ้านในคำว่า **คามา** เป็นแดนหลีกออกจากกริยาของบทกัตตาคือมุนี จึงประกอบด้วยความสามารถในการหลีกจากกริยา

๖. โอกาสการก การกคือที่ตั้ง ประกอบด้วยความสามารถในการดำรงกริยาไว้ เช่น **ภูมิสุ มนุสสา จรณติ** (มนุษย์เที่ยวไปบนพื้นดิน) พื้นดินในคำว่า **ภูมิสุ** เป็นที่ตั้งของกริยาเที่ยวไป จึงประกอบด้วยความสามารถในการดำรงกริยาไว้

สมาสกัณท์ คือ ปริจเฉทว่าด้วยวิธีสร้างคำใหม่แบบหนึ่งโดยคำตั้งแต่ ๒ คำ ขึ้นไปมารวมกันเข้าทำให้เกิดคำใหม่ขึ้นมา เช่น **กุล + ปุตตา = กุลปุตตา, นิล+อุปล = นิลุปล** เป็นต้น

สมาส คือ การประกอบอรรถ ได้แก่ เนื้อความของคำนามทั้งหลายพร้อมทั้งอุปสัคและนิบาตเข้ามาเป็นเนื้อความเดียว ข้อสังเกตคือ สูตรทั้ง ๓ เน้นว่า สมาสเป็นการประกอบเนื้อความ หมายความว่า คำนามที่นำมาสมาสกันเป็นคำนามซึ่งลงวิภัติ มีเนื้อความหรือความหมายแห่งวิภัติปรากฏ ตัวอย่างเช่น

กจินทสุส เป็นการประกอบเข้าด้วยกันของ **กจินส** กับ **ทสุส** เมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้ว เนื้อความซึ่งมีความหมายแห่งวิภัติอยู่ด้วยก็เข้ามารวมกันเป็นคำเดียวโดยมีรูปย่อลง แต่เนื้อความที่มาแต่วิภัตตินั้นยังคงอยู่ **กจินทสุส** จึงแปลว่า ผ้าเพื่อกฐิน

สาริปุตโตโมคคูลานา เป็นการประกอบคำศัพท์เข้าด้วยกันของ **สาริปุตโต** **๑** **โมคคูลานา** **๑** พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย เมื่อประกอบเข้าด้วยกัน ก็ยอรูปเข้ามาเป็น **สาริปุตโตโมคคูลานา** มีความหมายซึ่งยังคงเนื้อความจากที่มาเดิมว่า พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ

สมาสมีคุณค่า ดังนี้

๑. มีคุณค่าเพื่อใช้วิภัติให้น้อยลง หรือการย่อบทตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไปให้เข้าเป็นบทเดียวกันตัวอย่าง เช่น รณโย ปุตุโต = ราชปุตุโต, ปตุโต จ จิวร จ = ปตุตจิวร เป็นต้น
๒. มีคุณค่าเพื่อจะให้น้ำความเข้ากันในทางสัมผัสเข้าสมาสกันแล้ววิภัติจะไม่บกก็ดี ตัวอย่าง บทนาม ๒ บท ย่อเป็นสมาส เช่น อรสิ โลโม = อรสิโลโม (พราหมโน)
๓. มีคุณค่าเพื่อตัดความยืดยาวแห่งภาษาให้สละสลวยยิ่งขึ้น เช่น เทวานมินุโท, ปุริสุตโตโม

บทที่ ๓
มูลกัจจายนโยชนา ปริโสธิตา

๓.๑ มูลกัจจายนโยชนาย (การก) ตติยปริจเฉทो.

-(การกกปเป) นามรูปทีปนิยํ จญฺฐโม ปริจเฉทो. (กณโฑ)^๑

๒๗๑., ๘๘. ยสฺมาทเปติ ภยมาทตเต วา ตทปาทานํ.^{*}

เอวํ เสยฺยตฺถิกานํ นามกปฺปํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ การกสามิ-
สญฺญาวิธานสฺส^๒ วิมุตฺตึนํ อตฺถเกทปฺปกาสกํ การกกปฺปํ ทสฺเสนฺโต “ยสฺมา ทเปติ”-
ตฺยาทิมาน. การโก ยสฺมา การกา อเปติ,^๓ ยสฺมา การกา ภยํ ชายติ,^๔ การโก ยสฺมา
การกา อาทตฺเต วา ตํ การกํ อปาทานํ นาม. ทกาโร อาคโม. อเปตฺติ^๕ อปฺพุโพ
อิธาทฺ^๖ คติยํ วตฺตเต. ติ, ภูวาทีโต อ, “กฺวจิ ธาตุวิมุตฺติปจฺจยानํ ทิมวิปริตฺตาเทสโลปาคมา
จ”ติ^๗ อปฺจฺยโลโป อิการสฺส เอ จ, ปุพฺพมโร...^๘ สรโลโป...^๙ นเย...^{๑๐} อเปตฺติ^{๑๑} ปเทน
น เกวลํ อปคฺมนกิริยา เอว สงฺคหิตา.^{๑๒} อถ โข นิคฺคมนนินวารณกิริยาปิ สงฺคหิตา. เตน วุตฺตํ

^๑ กจจ. ปทฐป. “กณโฑ”ติ ปาฐุ ทิสฺสติ.

^{*} ปุริโม กจจายเน, ปจฺฉิม ปทฐปสฺสิทฺธิยํ สุตฺตกฺกโม. ปสฺสิตพฺพํ ๓๑๑ ปีฏฐุ, มูลกัจจายน-
โยชนาย ตาลปณฺณคณฺเถ เอตฺถนฺตเร สุตฺตํ นตฺถิ, อนุวิจารโก สุตฺตํ อาหริตฺวา ปกฺขิปี.

^๒ ส. การกํ สามิสญฺญาวิธานํ สหิตํ.

^๓ ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อปเปติ.

^๔ ท.,น.๒,ส. “ชายติ”ติ น ทิสฺสติ.

^๕ ส. อปเปติ.

^๖ ท.,ส. “อิธาท”ติ น ทิสฺสติ.

^๗ ท.,น.๒,ส. “ติ” น ทิสฺสติ. กจจ. ๕๑๗., ปทฐป. ๔๘๘.

^๘ กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^๙ กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๐} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๑} ส. อปเปติ.

^{๑๒} ช. ๒ สงฺคหิตํ.

“นครา นิคุตโต ราชชา, ปาปา จิตฺตํ นิวารเย”ติ.^{๑๓} **อาทตฺเตติ**^{๑๔} อาปุพุโพ ทา ทาเน, เต, **ภูวาทีโต** **อ**^{๑๕}, อปจฺยโลโป, “**ปรเทวภาโว ฐาเน**”ติ^{๑๖} วาสทโท วุตตสมฺจุโย สติ^{๑๗} อตฺตพฺยาชฺยานมฺขมตฺตสวเรสุ^{๑๘} วุตฺตํ. ฐปฺสิทฺธิกํ ปน “**วาสทโท**” ยํ อเปติอาทิตฺต-
วิกฺปฺเปนา”ติ^{๑๙} วุตฺตํ. อปเนตฺวา อิตฺโต อาททาตีติ^{๒๐} อปาทานํ ชโน อิตฺโต การกา^{๒๑} อตฺตานํ
อปเนตฺวา อาททาติ อิติ ตสฺมา อวิวิฏฺตํ^{๒๒} วตฺตอปาทานํ นาม. สทฺทนีติยํ^{๒๓} ปน “**อเปจฺจ**”^{๒๔} อิตฺโต
อาททาตีติ อปาทานํ,^{๒๕} อิตฺโต วตฺตโต กายวเสน จิตฺตวเสน วา อปคฺนตฺวา อญฺญํ วตฺตํ
คณฺหาตีติ อตฺโต.^{๒๖} เกจิ ปน ‘อปเนตฺวา อาททาตีติ อปาทานนฺ’ติ วทฺนฺติ, เตสํ มเต^{๒๗} อิตฺโต
อตฺตานํ จิตฺตํ วา อปเนตฺวา”ติ^{๒๘} อตฺโต อคฺควํสาจริเยน วุตฺโต. อยํ อปาทานสญฺญา อตฺตโต^{๒๙}
รฺพฺหิตฺโต จ กตฺตาติ^{๓๐} ทฺวญฺญพฺ. การโก ยสฺมา วา การกา อเปติ, ยสฺมา วา การกา ภา-
ชาเย,^{๓๑} การโก ยสฺมา วา อาทตฺเต, ตํ การกํ^{๓๒} อปาทานสญฺญํ โหติ.

^{๑๓} ท.,น.๒,ส. “ติ” น ทิสฺสติ.

^{๑๔} ท.,“อาทตฺเตติ” น ทิสฺสติ.

^{๑๕} กจฺจ. ๒๙๕., ปทฺฐป. ๘๙,๓๐๗.

^{๑๖} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “อิตฺติ” น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๒๘., ปทฺฐป. ๔๐.

^{๑๗} ท.,ส. วุตตสมฺจุโย.

^{๑๘} อตฺตพฺยา,มฺขมตฺตสวเร. อิทฺททานิ ปิตฺถกํ ตาลปณฺเณ ทิสฺสติ.

^{๑๙} ส. อเปติอาทิตฺตวิกฺปฺเปนา”ติ ทิสฺสติ. ปทฺฐป. ฐีกา. ว. ๘๘/๑๐๙.

^{๒๐} ส. อาททาติ.

^{๒๑} ร. ๒, น.๒, ช. ๒ การกา.

^{๒๒} ท.,น.๒, อวิวิฏฺตํ.

^{๒๓} ร. ๒, สทฺทนีติยํ.

^{๒๔} ส.,พ. อเปจฺจ.

^{๒๕} ส. อปาทานํ.

^{๒๖} ร. ๒,ท., ส., น.๒, ช. ๒ วุตฺตํ

^{๒๗} ท.,ส., มเต. น.๒,ช. ๒ มเตเน.

^{๒๘} สทฺท. สุตฺต. ว. ๕๕๕/๑๕๖.

^{๒๙} ท.,น.๒, อนฺทตฺโต.

^{๓๐} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ กตฺตาติ.

^{๓๑} ส. ชาโต.

^{๓๒} ร. ๒, น.๒, ช. ๒ การณํ.

คามาทิ^{๓๓} คามสทฺทโต^{๓๔} ตโต จ วิภตฺติโย,^{๓๕} สี โย, อํ โย, นา หิ, ส นํ,
สฺมา หิ, ส นํ, สฺมิ สฺ,^{๓๖} อิมินา อปาทานสญฺญา. อปาทานเน ปญฺจมี.^{๓๗} เอกมฺหิ วตฺตพ
เพ “เอกวจนฺน”ติ สฺมา, “สฺมาสฺมินํ วา”ติ^{๓๘} สฺมาสฺส อา, ปุพฺพมโร... สรโลโป ฯเปฯ
ปกติ,^{๓๙} นเย ปรี ยุตฺเต, คามนฺครปาปอุปชฺฌายสทฺทานิ^{๔๐} อปาทานสญฺญา. อปาทาน
ปญฺจมี, สฺมาสฺมินํ วา,^{๔๑} ปุพฺพมโร... สรโลโป... นเย ... นนุ “นคฺรา นิคฺคโต ราชา”ติ
อุทฺทาหรณํ “ภฺมิตโต นิคฺคโต รโส”ติ อุทฺทาหรณน สทิสํ, กสฺมา^{๔๒} อุปริสฺสุตฺเต นามคฺคหณฺณเว
อปาทานสญฺญา กตฺตพฺพา, กสฺมา^{๔๓} อิมินา อปาทานสญฺญา กตฺตาติ ? สจฺจํ. ตถาปิ
นิคฺคมนกรียเมว สนฺธาย อิมินา อปาทานสญฺญา กตา. “นคฺรา นิคฺคโต”ติ กิตฺนตฺสฺส
นามพฺยปเทสาคตภาวํ สนฺธาย อิมินา อปาทานสญฺญา กตา. ยถิ [“๔๔”] กิตฺนตฺสฺส
นามพฺยปเทสาคตภาวํ^{๔๕} สนฺธาย อิมินา อปาทานสญฺญา กตา. “นคฺรา นิคฺคโต ราชา”ติ
อุทฺทาหรณํ อุปริสฺสุตฺเต วุตฺตํ ? วมฺมุตฺติ. ยถิ กิตฺนตฺสฺส นามพฺยปเทสาคตภาวํ สนฺธาย อิมินา
อปาทานสญฺญา กตา. “ภฺมิตโต นิคฺคโต รโส”ติ อุทฺทาหรณํ อิมิสฺส สุตฺตสฺส วุตฺติยํ วุตฺตํ ?
วมฺมุตฺติ. สทฺทนิตฺติยญฺ^{๔๖} อปโต คมนกรีย^{๔๗} “ยโต อเปติ, ยโต วา อาคจฺฉติ,^{๔๘}

^{๓๓} ท.,น.,๒,ส. “ติ” น ทิสฺสติ.

^{๓๔} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ “คามสทฺทโต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๓๕} กจฺจ. ๕๔., ปทฺรป. ๖๒.

^{๓๖} กจฺจ. ๕๕., ปทฺรป. ๖๓.

^{๓๗} กจฺจ. ๒๕๙., ปทฺรป. ๘๙,๓๐๗.

^{๓๘} กจฺจ. ๑๐๘., ปทฺรป. ๙๐.

^{๓๙} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺรป. ๓๓๓.

^{๔๐} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ อุปชฺฌาย.

^{๔๑} ท.,น.,๒,ส., “ติ” น ทิสฺสติ.

^{๔๒} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ ตสฺมา.

^{๔๓} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ ตสฺมา.

^{๔๔} ส. เอตฺถนฺตเร “จา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๕} ท.,ส. พฺยปเทสาคตภาวํ.

^{๔๖} ท.,ส.,ช. ๒ สทฺทนิตฺติยญฺ.

^{๔๗} ท.,ส.,ช. ๒ อปตคฺมนกรีย.

^{๔๘} ส. คจฺฉติ.

ตปาทานน^{๕๙}ติ อิมสฺส^{๕๐} เอกสฺเสว สุตตสฺส วุตฺติยํ “นคฺรา นิคฺคโต ราชฯ, ภูมิตฺ นิคฺคโต^{๕๑}
รโส”ติ^{๕๒} อุทาหรณทฺวํ วุตฺตํ.^{๕๓}

อปาทานํ อิติ อเนน สญฺญากรณน กฺวตฺถิ ตสฺมี สุตฺเต อตฺถิ ภาวติ.
อปาทานํ อิติ อเนน สญฺญากรณน อตฺถิ “อปาทาเน ปญฺจมี” อิติ สุตฺเต ภาวติ. **อปาทาน**
อิจฺจเนนาติปิ อตฺถิ อปาทานํ อิติ อเนนาติ เจเท.^{๕๔} นิคฺคหิตโลโป.

๒๗๒., ๓๐๙. ธาตุนามานมุปลศฺคโยคาคีสุวปี จ.

มุปลศฺคโยคา อาทิ เยสํ^{๕๕} การกมฺชฺฌานํ เต มุปลศฺคคาทโยติ กจฺจายน-
พาลาวตารการกานํ^{๕๖} มคฺเคน วิคฺคโห กาทพฺโพ. ฐปฺสิทฺธิการกมคฺเคน ปน “มุปลศฺคโยโค
อาทิ ยสฺส นิปาตปโยคสฺส โส มุปลศฺคโยคาคี”ติ^{๕๗} วิคฺคโห กาทพฺโพ. สทฺทนีติยํ ปน “ยฺชนํ
โยโค, สทฺทนามานํ มุปลศฺคโยเคหิ โยโค มุปลศฺคโยโค นามาติ คเหตุพฺโพ. น คณฺณนามานํ
มุปลศฺคโยโค. ตถา หิ ‘อุภโต สฺสาโต’^{๕๘} ปฺตฺโตติอาทิสฺส มุปลศฺค วิชฺชมาเนปิ มุปลศฺคโยโค
นาม น ภาวตี”ติ^{๕๙} วุตฺตํ. “**ยสฺมา ทเปตี**”^{๖๐}ตฺยาทิ ปุพฺพปฺรสุตฺเตหิ อวิหิตลฺกฺขณานํ
ธาตุนามานํ ปโยเค ยํ การกํ วตฺตเต, มุปลศฺคโยคาคีสุวปี จ ยํ การกํ วตฺตเต, ตํ การกํ
อปาทานสญฺญา^{๖๑} หนิ. ธาตุนํ ปโยเค วตฺตมานํ อปาทานการกํ.

ตาว ปจฺมํ มยา วุจฺจเต :- ปฺราปฺพุพฺพสฺส ชี อิติ เอตสฺส ธาตฺสฺส ปโยเค วตฺตมาโน^{๖๒}

^{๕๙} สทฺท. สุตฺต. ๕๕๕/๑๕๖.

^{๕๐} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ทิมสฺส.

^{๕๑} ส. นิคฺโต.

^{๕๒} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๕๕/๑๕๗.

^{๕๓} ส. อุทาหรณทฺววุตฺตํ ยํ วุตฺตํ.

^{๕๔} ส.,พ, เจเท.

^{๕๕} น.๒,ช. ๒ “เยสํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๕๖} พาลา. ฐีกา. ๔๑๓.

^{๕๗} ปทฺฐป.

^{๕๘} ท. สฺโต ชาโต.

^{๕๙} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๖๐/๑๕๘.

^{๖๐} กจฺจ. ๒๗๑., ปทฺฐป. ๘๘,๓๐๘.

^{๖๑} ท.,น.๒, อปาทานสญฺญ.

^{๖๒} ท.,น.๒ เอตฺถนฺตเร “วตฺตมาโน”ติ น ทิสฺสติ .

โย การโก อเสยฺโห, อญฺเยะหิ การเกหิ สหิตี^{๖๓} อภิวิทฺตุ อสกุณฺเณยฺโย, โส การโก
อปาทานสญฺโฆ โหติ. ปราสพุโท ปุพฺพุโ เอตสฺมา ธาตุโตติ ปราพุพุโ. สหียติ อภิ-
ภวียตีติ เสยฺโห, น เสยฺโห อเสยฺโห. อปาทานํ อิติ สญฺเภา ยสฺส โส อปาทานสญฺโฆ. ตํ
ยถา โส อปาทานสญฺโฆ การโก กตโม? อถ วา ตํ อูทาหรณํ ยถา กิ? อญฺเยะติติยา
พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ, ปราชิตา ภวนฺติ. พุทฺธ, อิมินา อปาทานสญฺเภา กตา. “**อปาทาเน
ปญฺจมี**”ติ^{๖๔} สฺมา, ปุพฺพุพฺพุส^{๖๕} ภู อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส ปโยเค ยโต การกโต
อจฺฉินฺนปฺปโก, ^{๖๖} โส การโก อปาทานสญฺโฆ โหติ. ปภาติ ผลํ เอตสฺมาติ ปโก. อจฺฉินฺน-
ปโก อจฺฉินฺนปฺปโก. ตํ อูทาหรณํ ยถา กิ^{๖๗}? คงคา ยมฺนา อจิรวติ มหิ สรรภูติ อิมาย ปญฺจ
มหานทีโย หิมวตา หิมวตฺตปฺพุตฺตา^{๖๘} ปภวนฺติ ปจฺมํ อฺปฺปชฺชุนฺติ. กณฺณมฺณฺทพฺพนาทโย สตฺต
มหาสฺรา อนวตฺตมฺหา^{๖๙} ปภวนฺติ, อวจฺฉินฺนา^{๗๐} ปวตฺตุนฺติ. **กุนฺนทีโย**ติ อูทกนทีโย.
หิมวตฺต.^{๗๑} อปาทานสญฺเภา. “**อปาทาเน ปญฺจมี**”ติ สฺมา, “**อมฺหตฺมหนฺตฺราชพุรฺหมอตฺตสข-
สตุฏฺฐิปิตาทิหิ สฺมา นาวา**”ติ^{๗๒} สฺมาสฺส นา, โตติตา **สสฺมินาสฺ**.^{๗๓} อนวตฺต,^{๗๔} สฺมา, **สฺมาหิ-
สฺมินํ มหาภิมฺหิ วา**,^{๗๕} อจิรวติ, สฺมา, เต อิตฺถิขยา ไป,^{๗๖} ปโต ยา.^{๗๗}

^{๖๓} ร. ๒, ท., น. ๒, ส., ข. ๒ สหิตฺตุ.

^{๖๔} กจฺจ. ๒๕๙., ปทฐป. ๘๙, ๓๐๗.

^{๖๕} ส. ปุพฺพุพฺพุส.

^{๖๖} ท., น. อจฺฉินฺนปฺปโก.

^{๖๗} ส. “ตํ อูทาหรณํ ยถา กิ”ติ น ทิสฺสนฺติ.

^{๖๘} ท., ส. หิมวตฺตปฺพุต.

^{๖๙} ท., ส., ข. ๒ อนวตฺตมฺหา.

^{๗๐} ส. อวจฺฉินฺนา.

^{๗๑} ส. หิมวตฺต.

^{๗๒} กจฺจ. ๒๗๐., ปทฐป. ๑๒๐.

^{๗๓} กจฺจ. ๑๒๗., ปทฐป. ๑๐๒.

^{๗๔} ส. อนวตฺตต.

^{๗๕} กจฺจ. ๙๙., ปทฐป. ๘๑.

^{๗๖} กจฺจ. ๕๙., ปทฐป. ๑๘๒.

^{๗๗} กจฺจ. ๑๑๒., ปทฐป. ๑๘๓.

นามปโยเคปี^{๗๘} **สุชาโต**ตยาที่นํ นามานํ ปโยเคปี ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ
อปาทานสญฺญํ โหติ. อปีสทฺโท อเปกฺขตฺโถ. กสฺมา สุตฺเต นามคฺคหณํ กาดํ “อฺรสุมา ชาโต
ปฺตฺโต” ตยาที่สฺปิ จ “ชน” อิจฺเจวมาที่นํ ธาตุนํ วิชฺชมานตา ธาตุคฺคหณเนว อปาทานสญฺญา
สิขุณฺติ ? สจฺจํ. ตถา หิ^{๗๙} อสฺติ นามคฺคหณ ธาตุคฺคหณํ เกวลํ อาชฺยาตฺนํ วทฺติ, ตถา
ปสฺสตี “พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ อณฺณตฺติยา” ตยาที่สฺเรว อปาทานสญฺญาย ภวิตฺพุทฺ. น ปน
“อฺรสุมา สฺสุชาโต ปฺตฺโต” ตยาที่สฺวปี^{๘๐}”ติ สงฺกา สียา. ตนฺนํวตฺตตฺถํ นามคฺคหณํ ตณฺจ
ธาตุคฺคหณํ สา จริยกิริยาวากํ กิตฺนํ สงฺคณฺหาติ. กิริยาวากา หิ ธาตุโวติ ตณฺจ
กิตฺตฺจณฺตํ^{๘๑} วิเสสนเมว สงฺคณฺหาติ. กิตฺนํ ? “ชฺชฺญชน” อิจฺเจว อาทโย ธาตุโว ยทา กิตฺนตา
นามพฺยปเทสฺมาคฺจณฺตํ, ตทา เตเนว นามคฺคหณนํ สงฺคณฺหาติ.

ตํ อฺุทาหรณํ ยถา กิ ? **อฺุภโต**ติ มาติโต จ ปีติโต จ. อฺุร, อปาทานสญฺญา.
“**อปาทาเน ปณฺจมี**”ติ^{๘๒} สฺมา. ภูมิจฺุภโต อปาทานสญฺญา^{๘๓}. “**ภฺวจิ โต ปณฺจมยตฺเถ**”ติ^{๘๔}
โต.

อฺุปสคฺคโยคาที่สฺวปี จ วชนตฺถาทิคฺคหณานํ^{๘๕} อป อิจฺเจวมาที่นํ อฺุปสคฺคานํ
โยคาที่สฺวปี จ ยํ การกํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ.

ตํ อฺุทาหรณํ ยถา กิ ? วาณิชา สาลาย สาลํ อปวชฺชิตฺวา อายนฺติ.
กิตฺติสทฺโท^{๘๖} พฺรหฺมโลกา พฺรหฺมโลกํ อาภิปฺยาปีตฺวา^{๘๗} อพฺภุคฺจจฺติ.^{๘๘} เทโว เมโส^{๘๙} ปพฺพตา

^{๗๘} ท., น. ๒, ส. นามปโยเค.

^{๗๙} ท., ส. ตถาปี.

^{๘๐} ส. สฺวปี.

^{๘๑} ส. กิตฺนํ.

^{๘๒} กจฺจ. ๒๕๙., ปทฺฐป. ๘๙, ๓๐๗.

^{๘๓} ท., น. ๒, ส. ภูมิจฺุภโตอปาทานสญฺญา.

^{๘๔} กจฺจ. ๒๔๘., ปทฺฐป. ๒๖๐.

^{๘๕} ท. วชนตฺถาทิคฺคหณานํ, น. ๒ วชนตฺถาทิคฺคหณานํ, ส., ข. ๒ วชนตฺถาทิคฺคหณานํ.

^{๘๖} น. ๒, ส., ข. ๒ กิตฺติสทฺโท.

^{๘๗} ส. อาภิปฺยาปีตฺวา.

^{๘๘} ท. อพฺภุคฺจจฺติ.

^{๘๙} ท. เมโส.

ปพพตํ อูปริ วชฺชิตฺวา วสุสฺสตี. สทฺทนีติยํ^{๙๐} ปน “ปพฺพตฺสฺส อูทฺธํ สมฺนฺตโต เทโว วสุสฺสตี”ติ^{๙๑}
 วุตฺตํ. พุทฺธสฺมา พุทฺธเณ ปติ สทฺธิโส สาริปฺพุโต เตมาสํ ฌมฺมเทสฺสนาย ฌมฺมเทสฺสนตฺถํ
 มหาชนํ อาลปฺติ. ฌฏฺฐาสิโก ฌฏฺฐํ อสฺส เตลิโน^{๙๒} เตลสฺมา ปติ ททาตีติ นิยาเตติ. อูปลสฺมา
 สิโก^{๙๓} อูปลํ^{๙๔} อสฺส ปทุมสํมิกกฺส ปทุมสฺมา ปติ ททาติ. กนกสํมิโก กนกํ อสฺส หิริญฺญ
 สํมิกกฺส หิริญฺญสฺมา ปติ ททาติ. สาล, อิตฺถยโต^{๙๕} อาปจฺโย,^{๙๖} ปุพฺพ...^{๙๗} สรโล
 โป...^{๙๘} นเย...^{๙๙} อปาทานสญฺญา, “อปาทาเน ปญฺจมี”ติ^{๑๐๐} สฺมา, อา โฆ,^{๑๐๑} “ฆโต
 นาทีนฺน”ติ^{๑๐๒} สฺมาสฺส อาโย, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... พุรฺหมโลก ปพฺพต
 อปาทานสญฺญา

“อปาทาเน ปญฺจมี”ติ สฺมา, “สฺมาสฺมีนํ วา”ติ^{๑๐๓} สฺมาสฺส^{๑๐๔} อา, ปุพฺพ... สรโลโป...
 นเย... พุทฺธ เตล ปทุม หิริญฺญํ, [^{๑๐๕}] “อปาทาเน ปญฺจมี”ติ สฺมา, อาทิกฺคเณน การกมฺช
 เณปี อปาทานกมฺมการกานํ วา ปุพฺพปาริกิริยานํ วา มชฺเณปี ปญฺจมีวิภตฺติ โหติ.

^{๙๐} น.๒,ส.,ข. ๒ สทฺทนีติยํ.

^{๙๑} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๖๑/๑๕๘.

^{๙๒} ท. เตลสํมิโน.

^{๙๓} ส. อูปลสํมิโก.

^{๙๔} ส. อูปลํ.

^{๙๕} ท.,น.๒ อิตฺถยมโต, ส.,ข. ๒ อิตฺถยโต .

^{๙๖} กจฺจ. ๒๓๗., ปทฺฐป. ๑๗๖.

^{๙๗} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๙๘} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๙๙} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๑๐๐} กจฺจ. ๒๕๙., ปทฺฐป. ๘๙,๓๐๗.

^{๑๐๑} ๖๐., ปทฺฐป. ๑๗๗.

^{๑๐๒} ๑๑๑., ปทฺฐป. ๑๗๙.

^{๑๐๓} กจฺจ. ๑๐๘., ปทฺฐป. ๙๐.

^{๑๐๔} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ข. ๒ “สฺมาสฺสา”ติ น ทิสฺสตี.

^{๑๐๕} ท., ส. เอตฺถนฺตเร “อปาทานสญฺญา”ติ ทิสฺสตี.

การกมฺชฺเณติ อปาทานการกานํ มชฺเณ กุริยามชฺเณ วา.^{๑๐๖} อตฺถพฺยาขฺยาเน^{๑๐๗} ปน “ปกฺโข ทฺวินฺนํ กตฺตฺสฺตฺตํ มชฺเณ กตฺตฺกมฺมานํ มชฺเณ กสฺมา อปาทานการกานํ มชฺเณ กสฺมา อธิกรณานํ มชฺเณ ทฺวินฺนํ กุริยานํ มชฺเณ”ติ วุตฺตํ. ฐปฺสํทฺธิยํ ปน “กมฺมาปาทานการกานํ^{๑๐๘} มชฺเณ”ติ^{๑๐๙} เอตฺตกเมว วุตฺตํ. พาลาวตารสทฺทนีตฺสํ^{๑๑๐} ปน “อปาทานกมฺมการกานํ วา ปุพฺพปาริกิรฺยานํ วา มชฺเณ”ติ^{๑๑๑} วุตฺตํ. อปฺสทฺเทน “น เภวํ อการกมชฺเณ ปญฺจมี โหตี”ติ ญาเปติ. **ปญฺจมีวิภตฺตี**ติ อิมินา อปาทานสญฺญา ฝลฺลฺปจาวเรน วุตฺตา. เตน อตฺถพฺยาขฺยาเน “อปาทานสญฺญา ฝลฺลฺปจาวเรน^{๑๑๒}” อธิ ปญฺจมีวิภตฺติ วุจฺจติ, ยถา เสมฺโห คฺกุโร”ติ วุตฺตํ. ฐปฺสํทฺธิยํกามฺปิ “ปญฺจมีติ วิสยํนิทฺเทโส”^{๑๑๓} อปาทาน-สญฺญา วุตฺตาติ ทฺวํชฺพฺพา”ติ^{๑๑๔} วุตฺตํ. สทฺทนีตฺยํปิ^{๑๑๕} “การกการิรฺยานํ มชฺเณ”ติ^{๑๑๖} จ. อตฺถโยชนกมฺวเสน^{๑๑๗} ทฺวินฺนํ อปาทานกมฺมการกานํ วา ปุพฺพปาริกิรฺยานํ วา มชฺเณ จิตา กาลทฺธา จ อปาทานสญฺญา โหนตี”ติ^{๑๑๘} วุตฺตํ. ตสฺมา อปาทานสญฺญา “ฝลฺลฺปจาวเรน ปญฺจมี-วิภตฺตี”ติ วุตฺตา.^{๑๑๙} นฺยาเส ปน “อาทิกฺชนน กาลภาเวสฺส เจติ สุตฺตสฺส นิสฺสณตฺถํ การกมชฺเณ ปญฺจมี โหตี”ติ^{๑๒๐} เอตฺตกเมว วุตฺตํ. **ปฏฺชสฺมา วิชฺฌตฺติ มิคฺนติ** ลุทฺธโก อิตฺทิวสโต ปฏฺชสฺมา มิคํ วิชฺฌตฺตีติ อตฺถโยชนกมฺว :- การกวเสน กิริยวเสน ปน ลุทฺธโก อชฺช

^{๑๐๖} ท. อปาทานกมฺมการกานํ มชฺเณ กุริยามชฺเณ วา, น. อปาทานการกานํ มชฺเณ กุริยามชฺเณ วา.

^{๑๐๗} อตฺถพฺยา. อิทฺนทานิ โปตฺถกํ ตาลปณฺเณ ทิสฺสติ.

^{๑๐๘} ส. กมฺมาปาทานการกา.

^{๑๐๙} ปทฺฐป. ฐีกา. ๑๒๔.

^{๑๑๐} น.๒,ส.,ช. ๒ พาลาวตารสทฺทนีตฺสํ. พาลา. ๑๑๖

^{๑๑๑} สทฺท. สุตฺต. ว. ๕๖๘/๑๖๐. ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อปาทานกมฺมการกานํ กิริยานํ วา มชฺเณ.

^{๑๑๒} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ฝลฺลฺปจาวเรน .

^{๑๑๓} ส. วิสยํนิทฺเทโส.

^{๑๑๔} ปทฺฐป. ฐีกา. ๑๑๑.

^{๑๑๕} ท. สทฺทนีตฺยํปิ, น.๒,ส.,ช. ๒ สทฺทนีตฺยํปิ.

^{๑๑๖} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ปญฺจกฺวจากาลทฺฐกฺวา.

^{๑๑๗} ท.,ส. อตฺถโยชนกมฺวเสน.

^{๑๑๘} สทฺท. สุตฺต. ว. ๕๖๘/๑๖๐.

^{๑๑๙} ท. วุตฺตํ.

^{๑๒๐} นฺยาส. ว. ๒๗๒/๒๒๓.

มิกัง วิชฺฌิตฺวา ปกฺขสฺมา วิชฺฌตฺติ เอตฺถ อิตฺถิ หิ อปาทานสฺส มิคฺคฺนฺติ กมฺมสฺส จ มชฺฌญฺโต ปกฺโข, ตสฺมา อปาทานสญฺญา. ปกฺข อิตฺติ จิตฺตํ กตฺวา อาทิสทฺเทน “กาลภาเวสฺส จา”ติ^{๑๒๑} สุตฺตํ ปฏฺิเสธตฺวา “อปาทาเน ปญฺจมี”ติ^{๑๒๒} สุตฺเตน ปญฺจมี กาทพฺพา. ลุทฺทโก^{๑๒๓} อิตฺถิ จ านโต โกสา กุณฺธํ วิชฺฌตฺติ, ลุทฺทโก^{๑๒๔} อชฺช กุณฺธํ วิชฺฌิตฺวา โกสา วิชฺฌตฺติ. อิสฺสิ อิตฺถิ ทิวสโต

มาสสฺมา โภชนํ ภุญฺชติ, อิสฺสิ อชฺช โภชนํ ภุญฺชิตฺวา มาสสฺมา ภุญฺชติ.

อปิคฺคฺชนเนน นิปาตปฺปโยเค รหิตา^{๑๒๕} วิเต นานา วินาติอาทึนํ นิปาตานํ ปโยเคปิ ปญฺจมีวิภตฺติ โหติ พุติยา จ ตติยา จ โหติ. นนุ จ “รหิตา มาตุชา รหิตา มาตุชํ รหิตา มาตุชนา”ติอาทิสฺส **มาตุชา**ติอาทึนํ อธิปาคฺคฺชนํ นิปาตปฺปโยคสฺมาปิ อปาทานสญฺญา “วิธานตฺถนุ”ติ มนุสฺสํ สกฺกญฺเยยตฺตา “อปาทาเน ปญฺจมี”ติ สิชฺฌนฺติ. **มาตุชน**ติ รหิตา- สทฺทสฺส ปชนตฺถตฺตา^{๑๒๖} **อปิคฺคฺชนเนน** นิปาตปโยเคปิ ปญฺจมีวิภตฺติ โหติติอาทึ วุตฺตนฺติ. ปติปทฺวิธานา ปญฺจมี มาตาทึ พุติยํ ตติยํ จาติ อปิคฺคฺชนเนน นิปาตปโยเคติอาทึ วุตฺต. ยทฺเยวํ กสฺมา เนว วุตฺตํ, อปิคฺคฺชนเนน นิปาตปโยเคปิ ปญฺจมี น โหติติ สงฺกา สียา? ตนฺนิวตฺตตฺถํ อาทึคฺคฺชนํ การกมชฺฌมฺสงฺคฺชนตฺถํ อปิคฺคฺชนํ นิปาตปโยคสงฺคฺชนตฺถํ. **มาตุชา**ติ อฺฐาหรณํ สุตฺเตน อปาทานสญฺญา “อปาทาเน ปญฺจมี”ติ สุตฺเตน ปญฺจมี โหติ. **มาตุชํ** **มาตุชนา**ติ ทฺวเย ปน สุตฺเตน อปาทานสญฺญา กตา, อปิสทฺเทน พุติยา ตติยา วิภตฺติโย โหณฺติ. อถ วา “**มาตุชา**”ติอาทิสฺส สุตฺเต อปาทานสญฺญา, อปิสทฺเทน ปญฺจมี พุติยา ตติยา วิภตฺติโย อปาทานการเกยว โหณฺติ. เตन สทฺทนีติยํ^{๑๒๗} “วิเตวินาโยเค พุติยา จ, วิเต วินา อิจฺเจเตหิ โยเค ปญฺจมี พุติยา ตติยา จ โหติ”ติ^{๑๒๘} วุตฺตํ. ฐปฺปสิทฺธิยํ ปน

^{๑๒๑} กจฺจ. ๓๑๑๓., ปทฺฐป. ๓๒๒๗.

^{๑๒๒} กจฺจ. ๒๕๙., ปทฺฐป. ๘๙, ๓๐๗.

^{๑๒๓} ร. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ ลุทฺทโก.

^{๑๒๔} ร. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ ลุทฺทโก.

^{๑๒๕} ท., ส. วิรหิตา.

^{๑๒๖} ส. ปชฺชตฺถตฺตา.

^{๑๒๗} น., ๒, ส., ข. ๒ สทฺทนีติยํ.

^{๑๒๘} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๖๖/๑๕๙.

“อาทิสทุเทเน นิปาตปโยคสุส คหณํ, อปิคคเณน กมฺมาปาทานการกํ มชฺฌเมปี^{๑๒๙} ปญฺจมี
กาลทฺธานเนหิ”ติ^{๑๓๐} วุตฺตํ.

ตตฺถายมธิปฺปาโย :- สุตฺเต อาทิสทุทสุส อฺปสคฺคโยคสทุทสนฺนิธานโต อาทิสทุ
เทเน นิปาตปโยคสุส คหณํ กตํ. อธิคฺคเณน กมฺมาปาทานการกมชฺฌเมปี กาลทฺธานา
อปิสทุเทหิ ปญฺจมีติ วิสยนิทุเทเสน อปาทานสญฺญา วุตฺตา, ตสฺมา สุตฺเตเน นิปาต
โยเค^{๑๓๑}

อปาทานสญฺญา เจว กาลทฺธานํ. อปาทานสญฺญา จ^{๑๓๒} กตา “อปาทานเน ปญฺจมี”ติ^{๑๓๓}
สุตฺเตเน ปญฺจ [๑๓๔] โหติติ. มาตา มาตฺฐา ปุตฺตสฺมา รหิตา วิรหิตา ทานาทินิ^{๑๓๕} กตฺวา ตํ ผลํ
ตสฺส ปุตฺตสฺส เทติ, มาตา มาตฺฐํ รหิตา ทานาทินิ กตฺวา ตํ ผลํ ตสฺส เทติ, มาตา มาตฺ
เสน วา รหิตา ทานาทินิ กตฺวา ตํ ผลํ ตสฺส เทติ. มาตฺโต ชายตฺติติ มาตฺไซ, ปุตฺโต. มาตฺช
สุตฺเตเน อปาทานสญฺญา กตา “อปาทานเน ปญฺจมี”ติ สุตฺเตเน สฺมา, “สฺมาสมินํ วา”ติ^{๑๓๖} ส
มาสุส อา, ปุพฺพ...^{๑๓๗} สรโลโป...^{๑๓๘} นเย...^{๑๓๙} มาตฺช สุตฺเตเน อปาทานสญฺญา อปิสทุเท
หุตฺติยา โหติ. ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... มาตฺช สุตฺเตเน อปาทานสญฺญา อปิสทุเทเน ตติยา
โหติ. นา, อโต เนน^{๑๔๐}, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ปเรสุปี เอสเว นโย. ปุคฺคโล สทุม
มา วิเต วินา, กุโต ฆมฺมา สุขํ ลภติ. สทุมมํ วิเต สทุมเมน วา วิเต กุโต ฆมฺมา สุขํ ลภติ.

^{๑๒๙} ท.,ส. กมฺมาปาทานการกมชฺฌเมปี.

^{๑๓๐} ปทฺฐป. ๑๒๗-๘.

^{๑๓๑} ท.,น.๒,ส. นิปาตปโยเค

^{๑๓๒} ท.,น.๒,ช. ๒ “จ”ติ ทิสฺสติ ส. “ปิ”ติ ทิสฺสติ

^{๑๓๓} กจฺจ. ๒๕๙., ปทฺฐป. ๘๙,๓๐๗.

^{๑๓๔} ส. มา ทิสฺสติ

^{๑๓๕} ส. ทานานิ ทิสฺสติ

^{๑๓๖} กจฺจ. ๑๐๘., ปทฺฐป. ๙๐.

^{๑๓๗} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๑๓๘} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๑๓๙} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๑๔๐} กจฺจ. ๑๐๓., ปทฺฐป. ๗๙.

“ริเต สทฺธมฺมา กุโต สุขํ ภวตี”^{๑๔๑} สทฺทนีติปาโจ.^{๑๔๒} นานาติ ปทํ กุลาติ ปทสฺส วิเสสนํ. กุลาติ ปทํ ปพฺพชิตาติ ปเท อปาทานํ. อตฺตพฺยาชฺยาเน “กุลา อตฺตโน กุลํ นานา ปหายเต ภิกฺขุ ปพฺพชิตา”^{๑๔๓} ติ วุตฺตํ. สทฺธมฺมา วินา นตฺถนฺน.^{๑๔๔} โกจิ ธมฺโม นาโถ โลเก วิชฺชติ, ส^{๑๔๕} อฺปฺลภติ, โส นตฺถิ. สทฺธมฺมํ วินา สทฺธมฺเมน วา วินา นตฺถนฺน.^{๑๔๖} โกจิ นาโถ โลเก วิชฺชติ, โส นตฺถิ. พุทฺธสฺมา วินา พุทฺธํ วินา พุทฺธเณ วา วินา นตฺถนฺน.^{๑๔๗} โกจิ ปุคฺคโล นาโถ โลเก วิชฺชติ, โส ปุคฺคโล นตฺถิ.

จสทฺทคฺคณห์ ปน กิมนฺตฺถนฺติ โจทน์ สนฺธาย “จสทฺทคฺคณห์”^{๑๔๘} ติอาทิมาน. จสทฺทคฺคณห์ วิเสสธาดฺธนามุปลคฺคณิปาตปฺปโยคการมชฺเชน อญฺญสมิปี สทฺทปฺปโยเค ปญฺจมีวิภตฺติวิธินิเทศเน อปาทานสญฺญา โหติ. ภคินี ยโต กาลโต อริยาย อุตฺตมาย ชาตียา ชาโต อหํ สญฺจิจุจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา นาภิชานามิ, ยโต กาลโต อหํ อุตฺตานํ สรามิ, ยโต กาลโต อหํ วิญฺญตํ ปณฺตฺติทวํ ปณฺตฺติคฺคณํ วา ปตฺโต อสมิ.^{๑๔๙} จกฺขุณฺทริยํ อสํวตฺตํ วิหรนฺตํ เอนํ ปุคฺคลํ ยตฺวาธิกรณํ, ยโต เหตุ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกฺุสลา ธมฺมา อนฺวาสเวยฺยํ^{๑๕๐} อชฺโหมตฺถเรยฺยํ อนฺุพนฺธเรยฺยนฺติ. ปทพฺพํ ปาลิยํ นตฺถิ, อญฺจกถาวจํ นตฺถิ.^{๑๕๑}

๒๗๓., ๓๑๐. **รทฺทณฺตฺถานมิจฺจิตํ.**

รทฺทณฺจฺฉานนํ^{๑๕๒} ธาตุนํ ปโยเค สติ, ยํ การกํ กตฺตุนา อิจฺจิตํ, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. ชนา ตณฺฑุลลาตณฺฑุลโต กาเก รทฺทณฺติ, นิวาเรณฺติ.^{๑๕๓} ชนา ยวา ยวสฺสโต คาโว ปฏฺิเสเธณฺติ.

^{๑๔๑} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๖๖/๑๕๙.

^{๑๔๒} น.๒,ส.,ช. ๒ สทฺทนีติปาโจ.

^{๑๔๓} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อญฺญ.

^{๑๔๔} ท.,ส. “ส” ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๔๕} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อญฺญ.

^{๑๔๖} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อญฺญ.

^{๑๔๗} ส. อสมิ.

^{๑๔๘} ร. ๒,น.๒,ส.,ช. ๒ อนฺวาสเวยฺย.

^{๑๔๙} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “อตฺถิ” ติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๑๕๐} ท.,น.๒ รทฺทณฺจฺฉาน, ส.,ช. ๒ รทฺทณฺตฺถาน.

สิสฺสฺส อฺปฺพชฺชฌายา อนุตฺตรายติ นิสฺสยติ. วาติ ปทํ กิเมตฺถํ อจฺฉริเยน วุตฺตํ ? วา
 ติ ปทํ สตฺตมมฺวิภคฺตยตฺถํ สตฺตมมฺวิภคฺตติชฺชตฺถํ มยา วุตฺตํ. เยน การเกณ อตฺตโน อทสฺสํ อิจฺฉิตํ,
 ตตฺถ การเก สตฺตมมฺวิภคฺตติ โหตีติ ฌาปนตฺถํ วาคฺคฺคฺคฺคฺค, ตสฺมา สุตฺเตน **เชตฺวเนติ** อฺอุททาหรเณ
 อปาทานสญฺญํ กตฺวา ตสฺมี ปญฺจมีปสงฺเค^{๑๕๔} วาคฺคฺคฺคฺคฺค นินฺวาเรตฺวา **“ปญฺจมยตฺถเ จา”**
 ติ^{๑๕๕} สุตฺเตน สตฺตมมฺ กาทพฺพาทิ อธิปฺปาโย. รุปลิทธิยํ **“วาติ กิ ? เชตฺวเน อนุตฺตรหิโต”**
 ติ^{๑๕๖} วุตฺตํ. เอตฺถายํ อธิปฺปาโย :- วาติ ปทํ อจฺฉริเยน วุตฺตํ กิเมตฺถํ ? **“ปญฺจมยตฺถเ จา”**
 ติ สุตฺเตน “เชตฺวเน อนุตฺตรายติ”ติ อฺอุททาหรเณ อปาทานเณ สตฺตมมฺวิภคฺตติ โหตีติ ฌาปนตฺถํ
 วาคฺคฺคฺคฺค กตํ. เชตฺวณจฺานาติ ปน อตฺถิ คเหตฺพโ. พาลาวตารเณ ปน “วากาเรณ สตฺตมมฺ
 จา”ติ^{๑๕๗} วุตฺตํ. สทฺทนีติยํ^{๑๕๘} ปน “ยตฺถิทธิยอนุตฺตรายติ.”^{๑๕๙} ยสฺมี จาเน โกจิ อิทฺธิยา
 อนุตฺตรายติ, ตํ จาณฺญํ การํ^{๑๖๐} โฉกาสสญฺญํ โหติ. สว เทวตา อนุตฺตรหิตา ปพฺพเต คนฺธ
 มาทเน,^{๑๖๑} เชตฺวเน อนุตฺตรหิโต ภควา.^{๑๖๒} ตโต สฺส ทุมฺมโน ยกฺโข ตตฺถ
 เถวณตฺตรายถ.^{๑๖๓}

១២៣ ឧ.ស. (បាលី) ២៥/៤៥២/៤១៨.

Page 77 of 352

สุทฺธณฺจ โมจนฺณจ^{๑๗๖} เหตุ จ วิวิตถฺวณฺจ ปมาณณฺจ ปุพฺพโยโค จ พนฺธนณฺจ คุณฺวณฺณจ ปณฺหณฺจ กถณณฺจ โถกณฺจ อกตฺตา จ ทฺวณฺณตฺกทฺธ ๔เปฯ โลกากตฺตา. **ทฺวณฺณตฺก ๔เปฯ อกตฺตริ** อิติ เอเตสฺส อตฺเถสฺส^{๑๗๗} ปโยเคสฺส จ เตสฺส ทฺวณฺณตฺกทฺธทฺธ ปโยเคสฺส จ ยํ การกํ อวธิฏฺฐติ เหตุ- กมฺมาทิจฺจ^{๑๗๘} วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสณฺณํ โหติ. ทฺวโร เอว อตฺถโก ทฺวณฺณตฺก. **จสท** โท “อตฺเถสฺส จ ปโยเคสฺส จา”ติ โยเซตฺพุทฺโ. สทฺทนีติยํ ปน^[๑๗๙] “ปโยเคสฺส จา”ติ^{๑๘๐} ปาโจ อตฺถิ.

ทฺวณฺณตฺกปโยเค ยํ การกํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสณฺณํ มยา ตาว วุตฺตํ.^{๑๘๑} ทฺวโร อตฺถโก เยสฺส สทฺทานํ เต ทฺวณฺณตฺก. ทฺวณฺณตฺกานํ ปโยโค ทฺวณฺณตฺกปโยโค. นพฺการคาโม อิติ กิ่ว กิตฺตํ ทฺวโร.^{๑๘๒} ชโน ทฺวโรทว อาคมม อาคนฺตฺวา. เต โฆสปุริสา นีรตฺถกปุริสา^{๑๘๓} อิมสฺมา ฐมฺมวินยา อารกา ทฺวโร. **ทฺุตฺติยา จ ตติยา จาติ** อธิ สุตฺเต **จสทฺเทน** ทฺุตฺติยา ตติยา จ โหนฺติ. เต นฺยาเส “**จสทฺทคฺคเณน** อณฺวตฺถ ปณฺจมีวิภตฺติ จ ญฺจ “**ทฺุตฺติยาตติยาวิภตฺติโย จ สจฺจคฺคเณน**”ติ^{๑๘๔} วุตฺตํ. นฺยาสฏฺฐีกายมฺปิ “**สจฺจเตน** อปาทานสณฺณํ”^{๑๘๕} กตฺวา ตสฺมี **“อปาทานเน ปณฺจมี”**ติ^{๑๘๖} ปณฺจมีปสงฺเค^{๑๘๗} ตทปฺปวาทา **จสทฺทคฺคเณน** ญฺจ ยาทโย กาทพุทฺธา”ติ^{๑๘๘} วุตฺตํ. อตฺถพุทฺธายานรूपสิทฺธิพาลาวตารสฺสปี ยถากุณฺม “**จคฺคเณน** ทฺวณฺณตฺกทฺธ ทฺุตฺติยาทโย อนฺวาทิยนฺเต”ติ, “**จสทฺเทน** ยถาโยคํ”^{๑๘๙} ทฺุตฺติยา ตติยา ญฺจ **“จา”**ติ

^{๑๗๖} น.๒,ส.,ช. ๒ ปโมจนณฺจ.

^{๑๗๗} ส. “อตฺเถสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๗๘} ท.,น.๒,ส. คเหตุกมฺมาทิจฺจ.

^{๑๗๙} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “ตํ”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๘๐} สทฺท. สุตฺต. ว. ๕๗๑/๑๖๑.

^{๑๘๑} ท.,ส. วุจฺจเต, น.๒,ช. ๒ วุตฺเต.

^{๑๘๒} ท.,ส. กิตฺตกทฺวโร. ๒

^{๑๘๓} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ นีรตฺถกปุริสา.

^{๑๘๔} นฺยาส. อ. ๒๗๕/๒๒๕.

^{๑๘๕} ส. อปาทานสณฺณวา.

^{๑๘๖} กจฺจ. ๒๙๕., ปทฺฐป. ๘๙,๓๐๗.

^{๑๘๗} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ปณฺจมีปสงฺเค.

^{๑๘๘} สํปฺย. ๑๓๔.

^{๑๘๙} ท.,น.๒,ส. ยถา ปโยเค.

,^{๑๙๐} “จกาเรน กุวจิ ทุตติยา ตติยา ฌฐี จา”ติ^{๑๙๑} จ วุตตํ. รูปสิทฺธิกัฏฏายมปิ “หุริ คามนฺติ อาทีสุ”^{๑๙๒} อธิ สุตเต จสทฺเทน ทุตติยา จ^{๑๙๓} ตติยา จา”ติ^{๑๙๔} วุตตํ. ชโน หุริคาม”^{๑๙๕} หุริโต คามา อาคโต, เต โมฆปริสา อิมํ ฌมฺมํ วินย”^{๑๙๖} อารกา, เต โมฆปริสา อนเนน ฌมฺมวินเยน วา อารกา อิจฺเจวมาที อุทาหรณํ . คาม อิมินา สุตเตน อปาทานสญฺญา กตา. จสทฺเทน ทุตติยา, **ปฺพุพพมโธ...**^{๑๙๗} **สรโลโป...**^{๑๙๘} **นเย...**^{๑๙๙} คาม อิมินา อปาทานสญฺญา [^{๒๐๐}]. จสทฺเทน ตติยา. **อโต เนน,**^{๒๐๑} [^{๒๐๒}] **สรโลโป... นเย...**

อนฺติกตฺเถ ยํ การกํ วุตตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. ชโน อนฺติก”^{๒๐๓} คามา อาคโต. เสเสสุปิ เอเสว นโย.

อหุทกาลนิมฺมานะ ยํ การกํ วุตตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. อถ วา อหุทกาลนิมฺมานะ คมฺยมาเน ยํ การกํ วุตตเต,^{๒๐๔} ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. เตน รูปสิทฺธิกัฏฏ “ตสฺมี คมฺยมาเน”ติ^{๒๐๕} วุตตํ. อโต มหฺรฺราย จตุสฺส โยชเนสฺส สํกสฺส” [^{๒๐๖}], อตุถิ พหุ

^{๑๙๐} ปทฺฐป. ๑๓๐.

^{๑๙๑} พาลา. ๑๑๘ .

^{๑๙๒} น.๒,ส. หุริคามนฺติ.

^{๑๙๓} ท.ส. “จา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๙๔} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๑๓.

^{๑๙๕} ท. หุริ คาม.

^{๑๙๖} ท. ฌมฺมวินย.

^{๑๙๗} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๑๙๘} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๑๙๙} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๒๐๐} [] ส. เอตฺถนฺตเร “กตา”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๐๑} กจฺจ. ๑๐๓., ปทฺฐป. ๗๙.

^{๒๐๒} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “ปฺพุพพ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๐๓} ท.,น.๒,ส. อนฺติกา.

^{๒๐๔} ท.,ส.,ช. ๒ อตุถิ.

^{๒๐๕} ปทฺฐป. ๑๓๐. ส. คมฺยมาเนติ.

^{๒๐๖} [] ท.,น.๒,ส. เอตฺถนฺตเร “นคฺรณ”ติ ทิสฺสติ.

ชนา ตตุถ สกฺกสฺสนคเร วสนฺติ, ภิกฺขเว อิตฺโต ภาทกปฺปโต เอกนวุตฺติกปฺเป เอกนวุตฺติยา กปฺปมตฺตเก วิปสฺสี นาม ภคฺวา โลเก อุปาที.^{๒๐๗} ไวติ นิปาตมตฺตํ. “อิตฺโต ไช^{๒๐๘} ภิกฺขเว เอกนวุตฺติกปฺเป”ติ^{๒๐๙} สทฺทนีติยํ.^{๒๑๐} อิตฺโต ภิกฺขเวติ ไชสทฺทนีโต ปาโจปิ อตฺถิ. อิตฺโต มาสโต ตินฺณํ มาสํ อจฺเจเนน อตฺถิกเก อหํ ปรินิพฺพายิสฺสามิ. อิม, อิมินา สุตฺเตน อปาทาน- สญฺญา กตา. “กฺวจิ โต ปญฺจมยตฺเถ”ติ^{๒๑๑} โต, “อิมสฺสึ ถํทานิหโตเรสุ จา”ติ^{๒๑๒} อิมสฺสึ อี, “ตฺวาทโย วิภตฺติสญฺญาโย”ติ^{๒๑๓} โตปจฺจยสฺส วิภตฺติสญฺญา.^{๒๑๔} มจฺจุ, “อิตฺถิมโต อาปจฺจโย”ติ^{๒๑๕} อา, ปุพฺพ...^{๒๑๖} สรโลโป...^{๒๑๗} นเย...^{๒๑๘} อปาทานสญฺญา. “อปาทาน- ปญฺจมี”ติ^{๒๑๙} สุมา, อา โฆ,^{๒๒๐} ฆโตนาทึนํ,^{๒๒๑} []^{๒๒๒} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... มจฺจุยาติ ฐปี.

ตฺวาลเป ตฺวราปจฺจยนตฺตสฺส สทฺทสฺส น วิสเย กมฺมาธิกรณฺสฺส ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. **ปาสาทา** สกฺกเมยฺยาติ เอตฺถ ปาสาทํ อภิชฺชิตฺวา ตมฺหา ปาสาทา อญฺญํ ปาสาทํ สกฺกเมยฺยาติ อตฺถิ. เอส นโย “**ปุพฺพตา** สกฺกเมยฺย, **หตฺถิกฺขนธา**

^{๒๐๗} ส. อุทปาที.

^{๒๐๘} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ เหตุฉนฺตเร “ไช”ติ น ทิสฺสตี.

^{๒๐๙} สทฺท. สุตฺต. อุ. ๕๗๑/๑๖๒.

^{๒๑๐} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “สทฺทนีติยํ”ติ สทฺทตฺถ ปาโจ ทิสฺสตี.

^{๒๑๑} กจฺจ. ๒๔๘., ปทฺฐป. ๒๖๐.

^{๒๑๒} กจฺจ. ๒๓๔., ปทฺฐป. ๒๖๕.

^{๒๑๓} กจฺจ. ๒๔๗., ปทฺฐป. ๒๖๑.

^{๒๑๔} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “โตปจฺจยสฺส วิภตฺติสญฺญา”ติ น ทิสฺสนฺติ.

^{๒๑๕} กจฺจ. ๒๓๗., ปทฺฐป. ๑๗๖.

^{๒๑๖} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๒๑๗} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๒๑๘} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๒๑๙} กจฺจ. ๒๙๕., ปทฺฐป. ๘๙,๓๐๗.

^{๒๒๐} กจฺจ. ๖๐., ปทฺฐป. ๑๗๗.

^{๒๒๑} กจฺจ. ๑๑๑., ปทฺฐป. ๑๗๙.

^{๒๒๒} [] ท.,น.๒,ส. เหตุฉนฺตเร “อา โฆ” ทิสฺสตี.

สงกเมยยา”ติ เอตถาปิ. อาสนา วุฏฺฐเหยยาติ อาสเน นิสีทิตฺวา ตมฺหา อาสนา วุฏฺฐเหยยาติ อตฺถโก.

ทิสายเค ยํ การกํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. อวิจิตฺโต อูปริ ยาวภาวคฺคมนฺตเรติ ปาโจ. **อวิจิตฺโต อูปริภาวคฺคมนฺตเรติ** ยาวสทฺทหิตา^{๒๒๓} ปาโจ^{๒๒๔} ยฺชชติ. เยสฺส ตตฺตนิกาया อวิจิตฺโต อูปริ ภาวคฺคมนฺตเร ภาวคฺคสฺส เวมฺชฺเช อูปปชฺชนฺติ.^{๒๒๕}

อวิจิตฺติติ ปทํ อูปรีติ ปเท อปาทานํ. อูปรีติ ปทํ ภาวคฺคมนฺตเรติ ปทสฺส วิเสสนํ. ภาวคฺคสฺส อนฺตฺรํ^{๒๒๖} ภาวคฺคมนฺตรํ. มกาโร อาคโม. ยโต จานโต เขมํ อตฺถิ. ชนา ยโต ทิสโต ภควนฺตํ อสฺสํ.^{๒๒๗} ภิกฺขุ ปาทตลา อูหํ เกสฺมตฺถกา อโธ ตจฺปรียนฺตํ นานปฺปการสฺส นานปฺปการเณ อสฺสจฺฉิโน อสฺสจฺฉิโน ปูริ อิมเมว กายํ ปจฺเจเวกฺขติ.^{๒๒๘}

วิภตฺเต ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. ยโต ธมฺมโต, “**ณฺณจฺฉิ จา**”ติ^{๒๒๙} จสทฺเทเน ณฺณจฺฉิ จ โหติ. จสทฺโท สมฺมจฺยตฺถโก. น เกวลเมว ยสฺมี นิทฺธารณวิสเย วิภตฺติ อตฺถิ. ตสฺส อปาทานสญฺญา. อถ โข ตสฺมี ณฺณจฺฉิ. ยทฺธิํ สุกตวินยํ, โย อยํ สุกตวินโย, โส ฉนฺนํ^{๒๓๐} ปาสถฺทานํ ธมฺมานํ ฉนฺนํ^{๒๓๑} ปาสถฺเทหิ ธมฺเมหิ ปวโร ปวโร. ฐปฺสทฺธิ-อาทิสฺส ปน “ยทฺธิํ สุกตวินโย”ติ^{๒๓๒} อตฺถิ.

อารปฺปโยเค ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. **คามธฺมมา** คามวาสีํ เสวณํ ธมฺมา,^{๒๓๓} **วสธฺมมา** ลามกานํ ธมฺมา, **อสทฺธมฺมา** เมถุนธฺมมา **อารติ** อารมณํ วิรติ วิรมณํ **ปฏิวิริติ** ปฏิ วิรมณํ.

^{๒๒๓} ท.,น.๒,ส. ยาวสทฺทหิตา.

^{๒๒๔} ท.,น.๒,ส. เอตฺถนฺตเร “ปาโจ”ติ น ทิสฺสติ .

^{๒๒๕} ส. อูปปชฺชนฺติ.

^{๒๒๖} ส.,ช. ๒ อนฺตํ.

^{๒๒๗} ส. อสฺสํ.

^{๒๒๘} ท.,น.๒,ส. ปจฺเจเวกฺขติ.

^{๒๒๙} กจฺจ. ๓๐๘., ปทฺฐป. ๓๑๗.

^{๒๓๐} น.๒ ฉนฺนํ^{๒๓๐}ติ, ส. ฉนฺนํ^{๒๓๐}ติ.

^{๒๓๑} น.๒,ส.,ช. ๒ ฉนฺนํ^{๒๓๑}ติ.

^{๒๓๒} ปทฺฐป. ๑๓๑

^{๒๓๓} ท.,ส.,ช. ๒ เสวณธฺมมา.

สุทธตถะ ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม อปาทานสญญัม โหติ. **โลภานิเยหิ ธมฺเมหิ**ติ
โลกุสฺส กรณฺเห สภาเคหิ.^{๒๓๔} **อนุปฺกฺกฺโรติ** อญฺจฺจโต.

ปโมจนตถะ ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม อปาทานสญญัม โหติ.

เหตุวตฺตเต [^{๒๓๕}] ยัม วตฺตเต, **วิวิตตถะ**^{๒๓๖} ยัม วตฺตเต, **ปมาณตถะ** ยัม วตฺตเต,
ตัม การกัม อปาทานสญญัม โหติ. สุกตวิทฺติยา **ทิสฺโส นว วิทฺติโย ปมาณิกา** สุกตสงฺฆา
ภิกฺขุณา การตพฺพา. มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส วฑฺฒกํ ปุริสสฺส อฑฺฒเตพฺสฺสหา, อฑฺฒนฺ เตรสฺสหา
ธา สุกตสงฺฆา การตพฺพา.

ปฺพุพฺโยเค^{๒๓๗} ปจฺมตฺถสทฺทปโยเค ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม อปาทานสญญัม โหติ.

พฺนฺธนตถะ ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม อปาทานสญญัม โหติ. **จสทฺเทน ตติยา** [^{๒๓๘}]
โหติ. สเตน [^{๒๓๙}] อธิฏฺฐเนน อธิฏฺฐตฺเทน^{๒๔๐} รณฺหา นโร พทฺโธ.

คณวจเน ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม อปาทานสญญัม โหติ. **อิสฺสรียาติ อิสฺสรียสฺส**
ภาวโต.^{๒๔๑}

ปญฺहे สติ ตฺวาลเป ตฺวาลเปวิสเย **กมฺมาธิกรณฺสฺ** ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม
อปาทานสญญัม โหติ. **เอวฺนฺติ** เอวํ วุตฺตนฺเยน อูทาหรณํ โยเชตพฺพ.^{๒๔๒}

กถเน สติ ตฺวาลเป **กมฺมาธิกรณฺสฺ** ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม อปาทานสญญัม โห
ติ. นนฺ ตตฺตร ตฺวาลเป **กมฺมาธิกรณ** สมฺภาวโต “ตฺวาลเป”ติ อิมินาว สิชฺฌติ. อถ^{๒๔๓} กิमतฺถํ
“ปญฺเห”^{๒๔๔} กถเน”ติ ปุณฺ วุตฺตนฺติ? อนิจฺจตฺถํ. สติ หิ ปญฺเห กถเน **กมฺมาธิกรณฺสฺ** วิกปฺเปน

^{๒๓๔} ท. สภาเคหิ สภาเคหิ.

^{๒๓๕} [] ท., ส., ข. ๒ เอตฺถนฺตเร “จ”ติ ทิสฺสติ. กจฺจ. ๒๔๔., ปทฺฐป. ๒๔๔.

^{๒๓๖} ท. วิวิตตฺตเต.

^{๒๓๗} ท., น., ๒, ส. ปฺพุพฺโยเคตฺถ.

^{๒๓๘} [] ท., ส. เอตฺถนฺตเร “จ”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๓๙} [] ว. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ เอตฺถนฺตเร “ว”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๔๐} ว. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ อธิฏฺฐตฺเทน.

^{๒๔๑} ท., ส., ข. ๒ อิสฺสรีย ภาวโต, น. อิสฺสรีย ภาวโต.

^{๒๔๒} น. เชตพฺพ.

^{๒๔๓} ท., ส. อถวา.

^{๒๔๔} ว. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ ปญฺเห

ปญจมี วิริยเต.^{๒๔๕} เตหนา^{๒๔๖} “พุทฺธิยา จ ตติยา จ, อภิธมฺมํ, อภิธมฺเมน วา”ติ. ตตฺร เกน พุทฺธิยา, ตติยา วิริยเตติ. อิท จ **คหณนาติ** ปญฺเห กถเน ตฺวาลเป กมฺมาธิกรณสฺส ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. ปการโต ตสฺมี การณ พุทฺธิยา ตติยา จ [^{๒๔๗}] โหติติ ทฎฺฐพฺพ.

กรณ กรณญฺเต โลกตฺเถ :- ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. จสทฺเทน ตติยา จ^{๒๔๘} โหติ.

อกตฺตริ จ ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ. กตฺตตา ๗เปฯ วิปฺลตฺตา อฺปนฺน^{๒๔๙} จกฺขุวิญญาณํ โหติ.

ทฺฐนฺติกาทีหิ เสเสสฺสปี^{๒๕๐} อตฺถสฺส เย อปาทานปฺปโยคา มยา โนปทฺธิจฺจา, น อฺปทฺธิจฺจา. **จสทฺทคฺคหณน** เต อปาทานปฺปโยคา ปโยควิจฺกฺษณนฺติ โยเชตพฺพวา. **จสทฺเทน** สุตฺตาคตฺตปโยคโต อปาทานปฺปโยคานํ อปาทานสญฺญา กตฺตพฺพวาติ อธิปฺปาย.

๒๗๖., ๘๔. ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.

การโก ยสฺส วา การกสฺส ฐาตุกาโม, สจฺจาทิกํ ยสฺส วา การกสฺส โรจเต, การโก การกสฺส^{๒๕๑} วา ฐตฺตาทิกํ ธารยเต, ตํ การกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. สมฺมา ปกาเรน อสฺส อาทาทตฺติ สมฺปทานํ, อยมฺปิ สญฺญา อปาทานสญฺญา วิย อนฺนวตฺตโต รุพฺพิโต จ กตฺตาติ ทฎฺฐพฺพ. สจฺจํ สมณสฺส โรจเต รุจิ, อภิลาสํ กโรติ.

สมฺปทานํ อิติ อนนฺน สญฺญากรณน กฺว สุตฺเต อตฺถโก ภวติ ? สมฺปทานํ อิติ อนนฺน สญฺญากรณ^{๒๕๒} อตฺถโก **“สมฺปทานน จตฺตถิ”**ติ^{๒๕๓} สุตฺเต ภวติ.

โก อาจริย “วิกปฺปนตฺถํ วา”ติ ปทํ กิमतฺถํ อาจริยน ปยุตฺตติ ? ฐาตุณามานํ ปโยเค วา อฺปสคฺคปโยเค วา นิปาตปโยเค วา น วา ปโยเค ฐาตุณามาทีนํ นามปโยเค สติ

^{๒๔๕} ท.,น. วิริยเต.

^{๒๔๖} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ข. ๒ อาห จ.

^{๒๔๗} [] ท.,ส. เขตฺถนฺตเร “ทียเต ตนฺ”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๔๘} ท.,ส. “จ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๔๙} ท. อฺปนฺน.

^{๒๕๐} น.๒,ส. เสเสสฺสปี.

^{๒๕๑} ท.,น.๒,ข. ๒ กายสฺส, ส. ยสฺส.

^{๒๕๒} ท.,ส. สญฺญากรณน.

^{๒๕๓} กจฺจ. ๒๙๓., ปทฺฐป. ๘๕,๓๐๑.

อตฺตวิกปฺปนตฺถํ สมฺปทานตฺถํ “วิกปฺปนตฺถํ วา”ติ^{๒๕๔} ปทํ มยา ปยุชฺชติ. วิกปฺปนํ อตฺตโก ยสฺส ตํ วิกปฺปนตฺถํ.

นราปโยเคติ ธาตุนามาทีนํ อปโยเค วาติ อตฺตโก. อาจริยา “สทฺทสทฺโท นปฺปสกลิงฺโกปิ อตฺถิ”ติ กตฺวา วา “สทฺทหนฺ”ติ ปจฺนติ.

๒๗๗., ๓๐๓. สิลาฆนฺจาสปธารปิทฺททฺทิสฺสยฺยราธิกฺขปจฺจาสฺสณฺณูปตฺติคิณ ปุพฺพกตฺตารโจนตฺตตฺตตฺตมตฺตถาลมตฺตมณฺณานาทรปฺปาณินิคตฺยตฺตถกมฺมนิอาสิสฺสตฺตสมฺมุติ ภิยฺยสฺสตฺตมยฺตฺตเถสฺ จ.

ปติ จ อา จ ปจฺจา. ปจฺจาหิ ปโร สฺสณฺณ ปจฺจาสฺสณฺณ. อนุ จ ปติ จ อนุปติ,^{๒๕๕} อนุปตฺติหิ ปโร คิณฺณ อนุปตฺติคิณฺณ. ปจฺจาสฺสณฺณ จ อนุปตฺติคิณฺณ จ ปจฺจาสฺสณฺณอนุปตฺติคิณฺณ. ปุพฺพโ จ สฺส กตฺตา จาติ ปุพฺพกตฺตา. ปจฺจาสฺสณฺณอนุปตฺติคิณฺณํ ปุพฺพกตฺตา ปจฺจาสฺสณฺณอนุปตฺติคิณฺณปุพฺพกตฺตา. อาทฺรณํ คุรุทฺรณํ อาทฺโร, อนุทฺโร ปริภโว. ปาณฺนติ ชีวนฺติ สตฺตา เอเตนาติ ปาณฺ, ชีวิตฺตฺนทฺริยํ. ปาณฺ เอตฺสฺส สตฺตฺสฺส อตฺถิตี ปาณฺ. น ปาณฺ อปาณฺ. อนุทฺเร อปาณฺ อนุทฺเร-ปาณฺ. **อนุทฺเรติ** อนุทฺเรวฺสยฺติ อตฺตโก. มณฺณตฺติยา อนุทฺเรปฺปาณฺ มณฺณานาทรปฺปาณฺ. สิลาฆํ จ หนฺ จ จา จ สโป จ ธาโร จ ปิโห จ กุโร จ ทฺโห จ อิสฺสา จ อฺสุยา^{๒๕๖} จ วาโร จ อิกฺโข จ ปจฺจาสฺสณฺณอนุปตฺติคิณฺณปุพฺพกตฺตา จ อารโจนตฺตโก จ ตตฺตโก จ ตฺตมตฺตโก จ อตฺตมตฺตโก จ มณฺณานาทรปฺปาณฺ จ สิลาฆนฺจ ปฺเปฯ ทฺรปฺปาณฺ. ตสฺมี สิลาฆํ ปฺเปฯ ปาณฺนิ. คมนํ คติ, คติ อตฺตโก เยสํ ธาตุณํ เต คตฺยตฺตา, คตฺยตฺตานํ กมฺมํ คตฺยตฺตกมฺมํ. ตสฺมี

คตฺยตฺตกมฺมนิ. สตฺตมฺมียา อตฺตโก สตฺตมยฺตฺตโก. อาสิสฺสตฺตโก จ สมฺมุติ จ ภิยฺโย จ สตฺตมยฺตฺตโก จ อาสิสฺสตฺตสมฺมุติภิยฺยสฺสตฺตมยฺตฺตโก.^{๒๕๗}

สิลาฆํ ปฺเปฯ อิสฺส อิติ เอเตสํ ธาตุณํ ปโยเค, อฺสุยตฺตานญฺ^{๒๕๘} ปโยเค,

^{๒๕๔} ท.,น.,๒,๓. “สมฺปทานตฺถาย วา”ติ. ข. ๒ “วิกปฺปนตฺถาย วา”ติ.

^{๒๕๕} ส. อนุปติจ.

^{๒๕๖} ท. หนฺญฺโจ จ สโป จ ธโร จ ปิโห จ กุโร จ ทฺโห จ อิสฺโส จ อฺสุโย. น.๒,๓. ๒ หนฺญฺโจ จ สโป จ ธาโร จ ปิโห จ กุโร จ ทฺโห จ อฺสุโย. ส. หนฺญฺโจ จ สโป จ ธาโร จ ปิโห จ กุโร จ ทฺโห จ อฺสุยา.

^{๒๕๗} ท.,ส. อาสิสฺสตฺตสมฺมุติภิยฺยสฺสตฺตมยฺตฺตโก.

^{๒๕๘} ท. อฺสุยตฺตานญฺ, น.๒,๓. อฺสุยตฺตานญฺ.

วาทิกขปโยเค ^[๒๕๙], ปจฺจาสฺยอนุปตฺติคณานํ ปุพฺพกตฺตริ ^[๒๖๐], อาโรจนตฺเถ, ตตฺตเถ, ตุมตฺเถ, อลมตฺเถ, มณฺณตฺปโยเค, อนาทเร คมฺยมาเน อปฺปาณินิ, ^[๒๖๑] คตฺยตฺถานํ ธาตุนํ ^[๒๖๒] กมฺมณิ, อาสีสฺสเถ จ สมนฺนตฺตริยสฺสตฺตมยตฺเถสฺส จ, ยํ การกํ วตฺตเต, ตํ การกํ สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ.

อุสฺสยตฺถานญฺจาติ จสฺสทฺโท ธาตุนํ ปโยเค จ **อุสฺสยตฺถานํ** ^[๒๖๓] ปโยเค จาติ โยเชตพฺพโ. **ปุพฺพกตฺตริ จาติ จสฺสทฺโท** วาติ ฯเปฯ โยเค, ปจฺจา ฯเปฯ กตฺตริ จาติ โยเชตพฺพโ.

สิลาฆาตฺตสฺส ปโยเค ยํ วตฺตเต, ตํ สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ. ขโน พุทฺธสฺส สิลาฆเต, โธเมติ. **สกนฺติ** สกสฺส อตฺตโน ฌญฺยตฺเถ ทฺติยา.

หนฺนปโยเค ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ. ขโน มยฺหเมว หนฺนเต, อปฺนฺยติ, อปฺลปฺติ, อลฺลปฺสฺลลปํ ^[๒๖๔] น กโรตฺติ อตฺถโ.

จาปโยเค ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ. วพฺเพกํ สกฺยปฺตฺตานํ ^[๒๖๕] อฺปฺตฺติญฺเจยฺย, อฺปฺสํกเมยฺย, อฺปฺญฺจเหยฺยาติ อตฺถโ.

สปปโยเค ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ ^[๒๖๖] สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ. ขโน มยฺหเมว สปปเต , สปปํ กโรติ.

ธารปโยเค **ธาร** อิติ ธาตฺตสฺส ปโยเค โย อธิณฺสํมิโก อตฺถิ, ^[๒๖๗] ตํ สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ. ขโน เต สฺวณฺณํ ธารยเต อธิณฺวเสน คณฺหาติ. อธิณํ กตฺวา คณฺหาตฺติ อตฺถโ.

ปีหปโยเค โย อิจฺฉิตฺ อตฺถิ, ^[๒๖๘] ตํ การกํ สมนฺนทานสฺสญฺญํ โหติ. อนุยตฺติตฺติยา พุทฺธสฺส ปีหณฺนติ, ปตฺถณฺนติ. ยโต กาลโต ภทฺทนฺตฺสฺส อหํ อิจฺฉามิ. สทฺทนีติยํ ปน “อิตฺ” ^[๒๖๙]

^{๒๕๙} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตฺเร “ว”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๖๐} [] ท.,ส.,ช. ๒ เอตฺถนฺตฺเร “จ”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๖๑} ท.,น.๒,ส. อปฺปาณินิ.

^{๒๖๒} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “ธาตฺถนฺนํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๖๓} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “อุสฺสยตฺถานนฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๖๔} ท.,น.๒,ส. อลฺลปฺสฺลลปํ.

^{๒๖๕} ส. สกฺยปฺตฺตานํ.

^{๒๖๖} ท.,น.๒ “การกนฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๖๗} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อตฺถโ.

^{๒๖๘} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อตฺถโ.

อิจฺฉามิ ภทฺทนต์สุสาติ อิทํ ปน^{๒๗๐} สริจฺฉาโยเค^{๒๗๑} กมฺมณิ จฺญายฺนฺตํ ปทฺท^{๒๗๒}ติ^{๒๗๓} วุตฺตํ.

กฐ ๖ เปฺยโยเค ยํ ปติ โกโร, ตํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. ชโน เทวทตฺตสฺส โภชยติ, กุชฺฌมติ. มหาวีร ตฺวํ ตสฺส รณฺโณ กุชฺฌม. อณฺณตติตฺติยา สมณานํ อีสยฺนฺติ, น สหฺนฺติ. ตติตฺติยา ลามกิทฺเทน ลามเคเรน^{๒๗๓} สมณานํ อุตฺตยฺนฺติ.^{๒๗๔} โทสํ อวิกโรนฺติ. พุทฺธนา คุณวณฺเฑน คุณสมิทธิยา คุณวณฺฑานํ อุตฺตยฺนฺติ, กา วิชานตํ วิชานนฺตานํ อุตฺตยา.^{๒๗๕}

ราช อิกฺข อิติ เอเตสํ ธาตุณํ ปโยเค อภิตตสฺส ราชาทิโน ยสฺส การกสฺส กมฺม-
วิกฺขยา ปนตฺถนฺจ พุราหฺมณาทินา ปฺน วิปฺจุจฺณํ^[๒๗๖] โหติ, ตํ การกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ.

ยสฺสาติ ปทํ วิปฺจุจฺณนฺติ ปเท กมฺมํ. วิวิธํ ปฺจุจฺณํ วิปฺจุจฺณํ. กมฺมสฺส วิกฺขยาปณํ กมฺมวิกฺขยาปณํ. จสทฺโท เอวสทฺทตฺเถ วตฺตติ. สุภาสฺสากมฺมสฺส กถาปนตฺถ-
เมวาทิ อตฺถโก. **ทฺติยา จาติ** “สฺลิลาฆ”ตฺยาทิสฺสฺเต จสทฺเทน ทฺติยา โหติ. เตน พาลาวตฺตาเร “เอตฺ
เถว จกาเรน ทฺติยา”ติ^{๒๗๗} วุตฺตํ. ฐปฺสิทฺธิยํ ปน^[๒๗๘] “วาทิการโต”^{๒๗๙} ทฺติยา จ”ติ^{๒๘๐} วุตฺตํ. **อา**
ราโรติ มม อารานํ อณฺโณ^{๒๘๑} เม อาราโร ราชานํ. อตฺถพฺยาชฺยานे ปน “**อาราโรหิ**
รณฺโณติ เนมิตฺตโก อหํ ปฏฺฐจฺเ สมานิ รณฺโณ สุภาสฺสากมฺมํ อโรจยามีติ อตฺถโก”ติ^{๒๘๒} วุตฺตํ.
สทฺทนีติยํ ปน “ตตฺถ จ ทฺติยา อาราโรหิ รณฺโณ. อาราโรหิ ราชานนฺ”ติ^{๒๘๓} วุตฺตํ. **กฺยาหํ** ก็ อหํ

^{๒๖๗} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ ยโต.

^{๒๖๘} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ “ปนา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๖๙} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ สจฺจาทิโยเค.

^{๒๗๐} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๕๔/๑๔๗.

^{๒๗๑} ท.,ส. โลภาเคเรน.

^{๒๗๒} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ “อฺตฺตยฺนฺตํ”ติ สทฺทตฺถ ปาโจ ทิสฺสติ.

^{๒๗๓} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ อุตฺตยฺน.

^{๒๗๔} [] ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ เอตฺถนฺตเร “วิวิธํ ปฺจุจฺณนฺ”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๗๕} พาลา. ๑๑๓.

^{๒๗๖} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ กมฺมตฺเถ.

^{๒๗๗} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ “วาทิการโต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๗๘} ปทฺฐป. ๑๒๔.

^{๒๗๙} ท.,น.๒ รณฺโณ.

^{๒๘๐} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ จริยา โภจยามีตฺตยติ.

^{๒๘๑} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๕๔/๑๔๘.

[๒๔๔] ตัมภว ชนสุส ทสฺสนาย จกฺขุ วีย มณฺเณ. **อุปสมปทาเปกฺโขติ** อุปสมปทํ อเปกฺโขติ. รูป สิทฺธิฏฺเฐกา ยํ ปน “อายสฺมนนฺตฺติ เอตฺถ กมฺมตฺเต **ทฺติยา**”ติ^{๒๔๕} วุตฺตํ.

ปจฺจาสฺสณ ๖เปฯ **ปุพฺพกตฺตริ** จาติ อิทํ จปีตํ “**สุณฺเณติ**”ติอาทิ วิตุถารวณฺ. **สุณฺเณติสฺส** ธาตุสฺส **ปจฺจายเเค** สติ ปติอาโยเค^{๒๔๖} สติ, ปุพฺพสฺส ยสฺส กิริยาสงฺฆาตสฺส กมฺมโน โย กตฺตา, โส กตฺตา สมฺปทานสญฺโฆ โหติ. **กมฺมสทฺโทติ** กิริยาราคิ “**กมฺมปฺป- วจฺนียุตฺเต**”ติ^{๒๔๗} ยถา. อถ วา **วสนโต**^{๒๔๘} ปุพฺพสฺส ยสฺส วจฺนสงฺฆาตสฺส กมฺมโน โย กตฺตา นิพฺพุตฺตโก การโก, โส สมฺปทานสญฺโฆ โหติ. อตฺถพฺยาชฺยาเนปิ “**กมฺมโนติ** ปทํ กิริยา

^{๒๔๙} เวจฺจนกมฺมสฺส จ วาจกนฺ”ติ วุตฺตํ. รูปสิทฺธิยํ ตมฺภูฏิกายญจ ยถากมฺมํ “**ปุพฺพสฺส** **วจฺนกมฺมสฺส**”^{๒๕๐} กตฺตา”ติ,^{๒๕๑} [๒๕๒] “**เอตํ** อโวจาติ เอตฺถ วุจฺจมานสฺส สวณโต ปุพฺพสฺส นิพฺพุตฺตนียกมฺมฏฺธสฺส วจฺนสฺส กตฺตา นิพฺพุตฺตโก”^{๒๕๓}ติ จ วุตฺตํ. สทฺทนีติยํ ปน “**สุณฺเณติสฺส** **ธาตุสฺส** **ปจฺจายเเค** โย เอตฺถสฺส **กมฺมโน**”^{๒๕๔} กตฺตา, โส สมฺปทานสญฺโฆ โหติ. ตํ ยถา ? ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ ภิกฺขโวติ, ภทฺนเตติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสสฺส. เอตฺถ จ ภควา อามนฺตณกิริยาสฺสณ กมฺมฏฺธานํ ภิกฺขุณํ กตฺตา หุตฺวา ปจฺจาสวณกิริยาสฺสณ สมฺปทานํ โหติ.

สุณฺเณติสฺส ธาตุสฺส ปโยเค ทฺวิสฺส กมฺเมสฺส ยํ กมฺมํ ปุพฺพกตฺติกมฺมตฺตา, ตสฺส กมฺมโน ปุพฺพสฺส โย กตฺตา โส สมฺปทานสญฺโฆ โหติ. ตํ ยถา ? ภิกฺขุ ชนํ ธมฺมํ สาเวติ, ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนฺนคิณาคิ. ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน ปตฺติคิณาคิ. สาธุการทานาทินา ตํ อุตฺถสาหยตีติ อตฺถ. เอตฺถ จ ชนฺนติ อกถิตกมฺมํ. ธมฺมนฺติ กถิตกมฺมํ. ภิกฺขุ ปน สวณกิริยา-

^{๒๔๔} [] น.๒,ส.,ช. ๒ เอตฺถนฺตเร “อหนฺ”ติ ทิสฺสติ.

^{๒๔๕} กจฺจ. ๒๙๗., ปทฺฐป. ๗๖,๒๔๔. ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๐๗.

^{๒๔๖} ส. อาโยเค.

^{๒๔๗} กจฺจ. ๒๙๙., ปทฺฐป. ๒๔๔.

^{๒๔๘} ส. สวณโต.

^{๒๔๙} ท. กิริยายเจว.

^{๒๕๐} ท.,ส. วจฺนสฺส กมฺมสฺส.

^{๒๕๑} ปทฺฐป. ๑๒๔.

^{๒๕๒} [] ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ เอตฺถนฺตเร “วจฺนสฺสาติ” ทิสฺสติ .

^{๒๕๓} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๐๗. ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ นิพฺพุตฺตา.

^{๒๕๔} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ กมฺมสฺส.

วเสน กัมมภูตสุส ฐมมสุส กตฺตา หุตฺวา อนุคายนปตฺวิคิณกิริยาวเสน^{๒๙๕} สมฺปทานํ โหตีติ ทุมฺมพฺพนุ^{๒๙๖}ติ วุตฺตํ. พาลาวตาเร ปน^{๒๙๗} “ปฺพพฺพกิริยาติ วจนกิริยา ตสุส^{๒๙๘} กตฺตา ภควา”ติ^{๒๙๙} วุตฺตํ.

ภิกฺขุติ กมฺมํ อกฺกิตกมฺมํ เอตฺนติ กมฺมํ กกิตกมฺมํ อกฺกิตนฺติ ยํ อปาทา นาทิวเสสกถาหิ อกิตฺตติ, ตํ อกฺกิตํ. ปฺพพฺพสุส ยสุส กมฺมโน โย กตฺตา อตฺถิ, โส กตฺตา “โย กโรติ ส กตฺตา”ติ สุตฺตวจนเนน ภควาติ เวทิตพฺโพติ โยชนา. **เอวํ ยสฺสา**ติอาทินํ คมนํ.

ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจุสฺสอัสฺสํ, ปฏิสฺสณฺสี. อาคมิกา ปน ภควโต วจนํ ปจฺจุสฺสอัสฺสนฺติ ฌญฺจีปโยคํ อิจฺฉนฺติ,^{๓๐๐} ภิกฺขุ พุทฺธสุส อาสฺสนฺติ วจนกฺวา โหณฺติ.

คินฺสส ธาตุสฺส **อนุปติโยเค** สติ ปฺพพฺพสุส [^{๓๐๑}] กมฺมโน โย กตฺตา, ปฺพพฺพกตฺตา สมฺปทานสญฺโฆ โหติ. ชโน ตสุส ภิกฺขุโน อนุคิณนาติ. อนุสทฺทํ กโรติ. ชโน ตสุส ภิกฺขุโน ปตฺติคิณนาติ.

อิทาหิ กตฺตูกมฺมสมฺปทานวิเสสํ ทสฺสเสตฺถ “โย วเทตี”ติอาทิมาน. โย ภควาทิการ โก วเทตี สาเวติ จ,^{๓๐๒} โส การโก “กตฺตา”ติ ปณฺหิตฺเตน วุจฺจติ. ยํ วุตฺตํ วตฺตพฺพํ วจนาทิกํ การกํ, ตํ “กมฺมํ”ติ วุจฺจติ. โย การโก ภิกฺขุโน ปตฺติญฺญานํ^{๓๐๓} ชนฺสส ปสฺสสนฺส^{๓๐๔} จ ปฏิกุ คาหโก, สปปฏิจฺจโย. ตสุส การกสฺส สมฺปทานํ สมฺปทานสญฺญํ วิชานียา, วิชานเยย ปณฺหิตฺโต.

อาโรจนตฺเถ ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. **อามนฺตยา**มีติ อาโรจยามี.

^{๒๙๕} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ อนุคายนปตฺวิคิณกิริยาวเสน.

^{๒๙๖} สทฺท. สุตฺต. จ. ๕๕๔/๑๔๘.

^{๒๙๗} ท.,ส. “ปนา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๒๙๘} ท.,น.๒,ส. ตสุสา.

^{๒๙๙} พาลา. ๑๑๓.

^{๓๐๐} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ฌญฺจีปโยคมิจฺฉนฺติ.

^{๓๐๑} [] ท.,น.๒,ส. เอตฺถนฺตเร “ยสฺสา”ติ ทิสฺสติ.

^{๓๐๒} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ สาเวติ จ น ทิสฺสติ.

^{๓๐๓} ท. ปตฺติญฺญานํ.

^{๓๐๔} ท.,น.๒,ส. ปสฺสสนฺญจ.

ตทตเถ ยัม วตตเต, ตัม การกัม สมุปทานสญญัม โหติ. โส อตฺโถ ยสฺส โส ตทตฺโถ. อตฺถสทฺโท^{๓๐๕} จ ปโยชนา การณาทิ วจโน. อถวา ตสฺส อตฺโถ ปโยชนํ ตทตฺโถ. อุนสฺส จีวรสฺส ปาริปุริยา ปุรณตฺถํ.

ตุมตเถ ยัม วตตเต, ตัม การกัม สมุปทานสญญัม โหติ. ตัมปจฺจยสฺส อตฺโถ ตุมตฺโถ. ตัมปจฺจเยน วา สหโน สหิตฺโต อตฺโถ^{๓๐๖} ตุมตฺโถ. พุทฺโธ โลกานุกมฺปาย โลกํ อานุกมฺปิ ตุม

อตฺถาย สุขาย โลกเก อุปฺปชฺชติ. **อตฺถาย สุขายาติ** ปททวํ ตุมตฺถสมุปทานสญฺญา. ฅาปนตฺถํ น อหริตฺถํ, ตปฺปโยเคน^{๓๐๗} ปน สห จรณวเสน อหริตฺถํ. เตน ฐปสฺสทฺธิพาลาวตาร- สทฺทหนฺตีสุ ตุมตฺถาธิกาวเร อิทํ ปททวํ นตฺถิ. ภิกฺขุ ฅาสฺสวิหาราย ฅาสฺส วิหริตฺถํ ปิณฺธุปาทํ^{๓๐๘} ปฏฺฐิเสวติ. อถ วา ภิกฺขุณฺโณ ฅาสฺสวิหาราย ฅาสฺส วิหริตฺถํ. อตฺถพฺยาชฺชยานเ ปน “ตุมตฺเถ ตัมปจฺจยนตฺสฺส ฅาตฺสฺส อปฺปยุชฺชมานสฺส อตฺเถ ยัม กมฺมํ วตตเต, ตัม การกัม สมุปทานสญญัม โหติ. โลกานุกมฺปาย พุทฺโธ โลกเก อุปฺปชฺชติ. ตตฺถ ตัมปจฺจยนฺโต กรธาคฺค ฅเปฯ โลกานุกมฺปิ กาคฺคํ อุปฺปชฺชติ”ติ วุตฺตํ.

อลมตฺถปโยเค อลฺสทฺทปโยเค อตฺถปโยเค จ^{๓๐๙} สมุปทานสญฺญโอบ โหติ. อลฺ อิติ สทฺโท อรหติ ปฏฺฐิขิตฺเต จ อิติ^{๓๑๐} อตฺถทวเ วตตติ. เม มม พุทฺโธ อลฺ อรหติ, เม มม รชฺชํ อลฺ อรหติ, มลฺโล มลฺลสฺส อลฺ, สมตฺโถ.

ปฏฺฐิขิตฺเต ปตฺติเกชปวิสเย สมุปทานสญฺญา^{๓๑๑} วุจฺจติ. ^{๓๑๒} “อลฺ เม หิริญฺญ- สฺวณฺณเณนา”ติ มหาสฺสทฺสสนปาลิ. หิริญฺญสฺวณฺณเณน เม อลฺ น อตฺโถ อิติ มหาสฺสทฺสสนโน ราชา อาห. อิติสทฺโท ตปฺปโยคสหจรณวเสน อหริโต.^{๓๑๓}

^{๓๐๕} ส. ตตฺถสทฺโท.

^{๓๐๖} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ “สหิตฺโต อตฺโถ”ติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๓๐๗} ท.,น.,๒,ช. ๒ ปนตฺถํ อหริตฺถปฺปโยเคน, ส. ปนตฺถํ น อหริตฺถํ, ตปฺปโยเคน.

^{๓๐๘} ท.,น.,๒ ปิณฺธุปาทํ.

^{๓๐๙} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ “อลฺสทฺทปโยเค อตฺถปโยเค จา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๓๑๐} ท.,น.,๒,ส “อิติ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๓๑๑} ท. สมุปทานสญฺญโอบ.

^{๓๑๒} ท.,น.,๒,ช. ๒ วุจฺจเต.

^{๓๑๓} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ อาหโต.

มณณานาทรปภาณินิ อิทํ จปนํ มณณติปปโยเค อนาถเร คมฺยมาเน
อปฺปภาณินิ อปฺปภาณินิภูเต กมฺมตฺถเยว อิมินา สุตฺเตน สมฺปทานสญฺญา โหติ. อหํ
ตฺวํ กฏฺจสฺส กฏฺจํ กตฺวา มณฺเณ มณฺณามิ, อหํ ตฺวํ กลิงฺครสฺส กลิงฺครํ ทาฺรขณฺโณ
กตฺวา มณฺเณ.

อนาถเรติ ปทํ กิเมตฺถํ อัจฺฉริเยน วุตฺตํ ? “สฺวณฺณนฺตํ มณฺเณติ อฺอุทาหรณฺ สติ,
มณฺณติปปโยเค อปฺปภาณินิ อนาถารากา^{๓๑๔} อิมินา สุตฺเตน สมฺปทานสญฺญา น โหตี”ติ
ฉาปนตฺถํ **อนาถเร**ติ ปทํ มยา วุตฺตํ.

อปฺปภาณินิติ ปทํ กิเมตฺถํ อัจฺฉริเยน วุตฺตํ ? คทฺธรํ ตฺวํ มณฺเณติ อฺอุทาหรณฺ,
คทฺธรสทฺทสฺส มณฺเณติ กมฺมภาเว อนาถเร จ สติปิ ปาณินิ^{๓๑๕} จ อิมินา สมฺปทานสญฺญา
น โหตีติ ฉาปนตฺถํ “อปฺปภาณินิ”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ.

คตฺยตฺถกมฺมนิ :- คตฺยตฺถานํ ธาตฺวนํ กมฺมนิ สมฺปทานสญฺญา โหติ. อตฺถ-
พฺยาขฺยาเน ปน “คตฺยตฺถกมฺมนิ คตฺยตฺถานํ ธาตฺวนํ ปรินิปฺพนฺทนฺทกริยานํ สรรีพฺยาจาร-
กริยานํ กมฺมนิ สมฺปทานสญฺญา โหตีติ วุตฺตํ. อปฺโป สตฺโต สคฺคาย สคฺคํ คจฺฉติ. สงฺโฆ
ภิกฺขุ^{๓๑๖} มฺลายน อปฺตฺติมฺลํ ปตฺติกสฺสเยยฺย อากขฺเมยฺย. ปตฺติพุทฺโธ^{๓๑๗} กสฺสธาคฺคํ คตฺยํ วตฺตเต.
ทฺติยา จาติ พาลาวตาร **“จกาเรน ทฺติยา”**ติ^{๓๑๘} วุตฺตํ. นฺยาสรูปสํหิ^{๓๑๙} อตฺถพฺยาขฺยาเนสุ
“กมฺมตฺถ ทฺติยาติ ทฺติยา”ติ วุตฺตํ.

อาสีสตฺเถ จ ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. อาสีสนํ อาสี, โส [^{๓๒๐}]
เอว อตฺถิ อาสีสตฺเถ. ทีฆายฺ เอว ทีฆายฺโก. **กฺสณฺ**ติ อาโรคฺยํ. **อตฺถนฺ**ติ หิตํ ปโยชนํ วา.

สมฺมตฺติปปโยเค^{๓๒๑} ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. ภิกฺขุสฺส
สงฺฆสมฺมตฺติยา สงฺฆสมฺมตฺติ อณฺุบตฺร จเปตฺวา ติจีวเรน วิปฺปวตฺตํ^{๓๒๒} วิปฺปวาสิตฺถํ น วตฺตติ

^{๓๒๓}
,

^{๓๑๔} ท.,ส.,ช. ๒ อนาถารากา.

^{๓๑๕} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ปาณินิ วา.

^{๓๑๖} ท.,น.๒,ส. ภิกฺขุ.

^{๓๑๗} ท.,น.๒,ส. “ปตฺติพุทฺโธ”ติ น ทิสฺสติ .

^{๓๑๘} พาลา. ๑๑๔ ท. ปน ทฺติยาติ, ส. พาลาวตารเน ทฺติยาติ.

^{๓๑๙} ปทฺธ. ๑๒๕.

^{๓๒๐} [] ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ เอตฺถนฺตเร “อาสีโส”ติ ทิสฺสติ.

^{๓๒๑} ท.,น.๒,ส. สมฺมตฺติปปโยเค.

น. ยุทธชาติ. ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย ปสฺสितุํ เม สมฺมุติ สมฺมุนนํ สาธุ.

ภิกษุยุปปโยเค ยัม วตฺตเต, ตัม การกัม สมฺปทานสญฺญํ โหติ. ภิกฺขุโยโส มตฺตยาตติ
อติเรกุปฺปมาณาย.

สตตมยตเถ โอกาสการเก สติ, ตํ การกํ สมุพาทนสญญํ โหติ. อหํ อสฺส
ตฺยฺหญฺจ ตมตฺถํ อวภิโรมิ, สกฺโก ตสฺส เม ปาตุรโหสิ, ปาตุรวิ.

อดุลคุณเณน พหุส อักษรปโยเคส ปทวากุปโยเคส^{๓๒๔} วตุตมานการกานํ
สมฺปทานสญฺญา ทิสฺสติ, โหติ. **อดถํ อสฺสติ พยาเปตฺติ** อกฺขโร ปทวากุยาภิชายโก อกฺขรสท
โท.

สารตฺเถ ๑ อุตฺตมตฺเถ จินฺตาปนตฺเถ ๑ สมฺปทานสญฺญา โหติ. ชโน ตสฺส
 ชนสฺส สาสนํ ปิณฺณยุย, เปสฺsey. ยถา ภควา โน อมฺหากํ ฌมฺมํ พฺยากรเมยฺย, ตถาปิ อหํ เตสํ
 ชนानํ พฺยาการิสฺสํ, พฺพุเธน เม ก็ อตฺถิ อิติ ชโน อาห. อกฺขรปฺปโยคสฺส ปท-
 วากยปฺปโยคสฺส อนุเบบิ ปโยคา สมฺปทานปฺปโยคา ปโยควิจฺจขณฺเห โยเชตพฺพา.

จสททคณฺห์ วิกปฺปนตฺถํ อจฺจวริเยน กตํ. เปเกจि สทฺททา สมฺปทานปฺปโยคิคา มยา
 โนปทิจฺจฯ, จคฺคคณฺห์^{๓๒๕} เตสํ สทฺทานํ คณฺหนตฺถํ กตํ อิติ อตฺถํ วิกปฺปิยติ^{๓๒๖}
 วาสทฺโท. วิกปฺปนํ อตฺถโก ยสฺส ตํ วิกปฺปนตฺถํ. วิกปฺปนตฺถญฺจ ตํ วาคคณฺหนญฺจาทิ
 วิกปฺปนตฺถวาคคณฺห์. วิกปฺปนตฺถวาคคณฺหนสฺส อณุกขุณฺณํ วิกปฺปนตฺถวาคคณฺหนานุกขุณฺณํ.
 สมฺปทานสฺส ปโยคา สมฺปทานปฺปโยคา. สมฺปทานปฺปโยเค นิยุตฺตา สมฺปทานปฺปโยคิคา.
 เตสํ คณฺหมามีติ ปาโจี ยุตฺตตโร. เตน อตฺถพฺยาขยานเย^{๓๒๗} “เกจि สทฺททา สมฺปทานปฺปโยคิคา,
 เตสํ คณฺหมามีติ อตฺถํ วิกปฺปิยติ วาสทฺโท”ติ วุตฺตํ. ตํ อทฺททหรณํ ยถา กิ^{๓๒๘}.

กาวจิ พุติยา ตติยาฉฐีสตมยตเถสฺ จาติ สีลามาธิปปโยเค สนนเตสฺ พุติ
 ยาทติยา ฉฐีสตมยตเถสฺ ยํ วตฺตเต, ตํ กาวกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. จสทฺทโท สมฺมจฺเจตฺถ, น
 เภวเลมเว เยเกจิ สทฺทา สมฺปทานปปโยคิกา, เตสํ คณณามิตฺติ อตฺถํ วิภวปฺปยติ วาสทฺโท. อถ

๓๒๒ ท., น.๒, วิปฺปวฏฺฐิ .

๓๒๓ ท. วชชติ.

๓๒๔ ร. ๒, ท., น. ๒, ส., ข. ๒ ปทวากุยปโปโยคสุ.

๓๒๕ ร. ๒, ๗., น. ๒, ๘., ๗. ๒ ว่า คหณ.

๓๒๖ ร. ๒, ท..น. ๒, ส..ช. ๒ “วิกปฺปยติ”ติ สพพตถ ปาโจ ทิสสติ.

๓๒๗ ท., น.๒, ๙. อตถพยายานเน เยเกจิ.

๓๒๘ น.๒,๔.,๗. ๒ เขตถนนตเร “กิน”ติ น ทิสสติ.

โ ข สิลามาธิปปโยเคสุ สนนเตสุ พุติยาตติยาจฺญจีสตฺตมฺยตฺเถ ยํ วตฺตเต, ตํ การกํ กุวจิ
สมฺปทานสญฺญํ โหตีติ อตฺถํ วิกปฺปิยติ.

พุตฺติยตฺเถ อาราโห เม ราชานํ.

ตตฺติยตฺเถ กุวจิ พุติยา ตติยาจฺญจีสตฺตมฺยตฺเถสุ จา, มยํ ฌนฺนุชยสฺส รณฺโ
ณ อสกุทตา ภวามาติ อตฺถเ.

จฺญจฺยตฺเถ มหโต คณาย สภตฺตา เม.

สตฺตมฺยตฺเถ ตฺยฺหฺนฺจสฺส อวิกโรมิ.^{๓๒๙}

๒๗๘., ๙๓. **โยธโร** ตโมกาส.

โย การโก กตฺตุมฺมาทิกิริยาย อาราโห, ตํ การกํ โอกาสสญฺญํ โหติ. อารายนฺติ
ติฏฺฐนฺติ กิริยาโย ตสฺมินฺติ อาราโห. อธิกรณฺ ฌปจฺจโย.^{๓๓๐} อถ วา อา ภูโส^{๓๓๑} กิริยํ ฐาเวตีติ
อาราโห. อวกฺสนฺติ กิริยาโย โย^{๓๓๒} ตสฺมินฺติ โอภาโส. “อาเรยฺยพฺยาปนีย คุปฺสิเลสนียวิสย-
การณาทินา อาราโหํ จตฺตพฺพิทฺตปฺกาโร”ติ ทสฺเสตฺตํ “สุวาราโ”ติอาทิ วุตฺตํ. อารายพฺยาปิกํ
อาเรยฺยวตฺถุ^{๓๓๓} เอตฺตสฺส อตฺถิตี พฺยาปิโก. “ทณฺหาทิตฺ อิกอิ,^{๓๓๔} วิสฺสทฺเทน อาเรยฺเยน คุป-
สิเลสนํ อสียนํ คุปฺสิเลโส. คุปฺสิเลสํ อรหตีติ คุปฺสิเลสิโก. ฌโก.^{๓๓๕} อาเรยฺยสฺส คุปฺตฺติ-
ปวตฺติฏฺฐจฺจนาตาย วิสยญฺโต เวสยโก. สกตฺเถ ฌโก. สามีปเณ^{๓๓๖} นียุตฺโต สามิปโก. ฌโก.

ตตฺถ จตฺตพฺพิเชสุ อาราเรสุ พฺยาปิโก ตาว มยา วุตฺตํ. ชีรํ ชเลสุ ติฏฺฐติ.

คุปฺสิเลสิโก มยา วุจฺจเต. ราชา ปริยงเก ปลฺลงเก เสติ. สงฺฆเ อาสเน
คุปฺวิภูโจ นิสินฺโน.

เวสยโก มยา วุจฺจเต. วายู ฌนฺตฺลิกฺเข วายนฺติ จรฺนฺติ,^{๓๓๗} สกฺกฺมา อากาเส จรฺน-
ติ.

^{๓๒๙} ท.,ส. อวิกโรมิ.

^{๓๓๐} ช. ๒ นปจฺจโย.

^{๓๓๑} ท.,น.,๒,ส. ภูโส.

^{๓๓๒} ท.,น.,๒,ส. “โย”ติ น ทิสฺสติ.

^{๓๓๓} ท.,ส. อารายพฺยาปิกํ อาเรยฺยํ วตฺถุ, น.๒ อารายพฺยาปิกํ อาเรยฺยวตฺถุ.

^{๓๓๔} กจฺจ. ๓๖๖., ปทฺรป. ๔๐๐.

^{๓๓๕} ท.,ส. “ฌโก”ติ น ทิสฺสติ.

^{๓๓๖} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ สมีเป.

^{๓๓๗} ร. ๒,ท.,น.,๒,ส.,ช. ๒ วายู ฌนฺตฺลิกฺเข วายติ จรติ.

สามิปีโก มยา จุจเต. หตุถิโน วเน จรณฺติ, โสโส ไตวโทโต ปาลคาโม วา ตตุถายํ อตุถิ. ชนา^{๓๓๘} วเช คาวิ คาวิโย ชีริ ทุหนฺติ. ภควา สาวตฺถิยํ เชตวเน วิหริติ. โสโส

สทฺโท เอตฺถ อตุถิตฺติ โสโส. **สทฺธาติโต ฌ.**^{๓๓๙} **โควไซติ**^{๓๔๐} โคญฺถนิลโย.^{๓๔๑}

โอกาสํ อิติ อนเนน สญฺญากรณเนน กฺว สุตฺเต อตุถิ^{๓๔๒} ภวติ ? โอกาสํ อิติ อนเนน สญฺญากรณเนน อตุถิ “**โอกาสเส สุตฺตมํ**” อิติ^{๓๔๓} สุตฺเต ภวติ.

๒๗๙., ๘๒. เยน วา กยิเรเต ตํ กรณํ.

เยน วา กตฺตุโน อุปฺปกรณญฺเตน การเกน กิริยํ กตฺตา กรียเต,^{๓๔๔} กตฺตา เยน วา การเกน ปสฺสตี^{๓๔๕} กตฺตา เยน วา [^{๓๔๖}] สฺฐนาติ, ตํ การกํ กรณสญฺญํ โหติ. วาสทฺโท ปสฺสตี สฺฐนาตีติ กรียาทุยํ สมฺมุจฺจโนติ. อสตี หิ วาคฺคหณเณ, เยน กรียเต, ตํ กรณนฺติ วุตฺเต เยว.

หตุเถน กมฺมํ กริตฺติอาที่เสว^{๓๔๗} กรณสญฺญา ภเวยฺย. น ปน “จกฺขุณา ฐปํ ปสฺสตี, โส เตเน สทฺทํ สฺฐนาตี”ติ, ตสฺมา วาคฺคหณตฺถํ วาคฺคหณํ. เตนาห วุตฺติยํ “เยน วา กรียเต, เยน วา ปสฺสตี, เยน วา สฺฐนาติ”ตฺยาทิ. **กรียเตติ** สทฺโท หิ กรณกรียาปตฺติวาทโก. อิทาธิปเปโต นาภินิพฺพุตฺตนกรียาวาทโก. สาทิปปเตตา วาคฺคหณเนน วิญฺญาติ. อญฺญถาปิ วาคฺคหณเมว

น

^{๓๓๘} ท.,น.๒,ส. คาโว.

^{๓๓๙} กจจ. ๓๗๐., ปทฐป. ๔๐๕.

^{๓๔๐} ท.,น.๒,ส. วชฺชติ.

^{๓๔๑} ท.,ส. โคญฺถนิลเย.

^{๓๔๒} ท.,น.๒ กฺวอตุถเ, ส.,ช. ๒ กฺว อตุถิ.

^{๓๔๓} กจจ. ๓๐๒., ปทฐป. ๙๔,๓๑๙.

^{๓๔๔} ท.,ส. “กยิเรเต”ติ สทฺทพฺพุต ปาโจ ทิสฺสตี, น. อถวา กรียเต.

^{๓๔๕} ท.,น.๒,ส. กิริยํ กตฺตา กยิเรเต.

^{๓๔๖} [] ท.,น.๒ เอตฺถนฺตเร “การเกน ปสฺสตี กตฺตา เยน วา สฺฐนาตี”ติ ทิสฺสตี, ช. ๒ เอตฺถนฺตเร “การเกน”ติ ทิสฺสตี.

^{๓๔๗} น.๒ กตฺตาติอาที่เสว.

กาดพุนนฺติ. อถ วา **กรียเตติ** ปทํ กรียานิพฺพุตฺตนเมว วทติ. วาคุคฺชนํ ตํ ปญฺจตุถํ
อตุตฺตญฺ. ^{๓๔๘} ทฺวิธํ หิ กรียานิพฺพุตฺตํ มุตฺตวาทปทตฺตพฺยาปนกรียาย อภิปฺพุตฺตํ ^{๓๔๙}
ทฺวิญฺสุตฺตปทตฺตพฺยาปนกรียาย ^{๓๕๐} จ สติ ^{๓๕๑} วาคุคฺชนเณ มุตฺตวาทปทตฺตการพฺยาปนกรียา-
นิพฺพุตฺตนเมว สงฺคณฺหาติ. เนตฺรณฺติ ตทฺถยวเสน กรียานิพฺพุตฺตํ โหติตี ปญฺจตุถํ
วาคุคฺชนํ.

กรณํ อิติ อเนน สญฺญวาทกรณเณ กฺว สุตฺเต อตุโ ^{๓๕๒} ภาวติ, กรณํ อิติ อเนน สญ-
ญวาทกรณเณ อตุโ **“กรณ ตติยา”** ^{๓๕๓} อิติ สุตฺเต ภาวติ.

๒๘๐., ๗๕. ยํ กโรติ ตํ กมฺม.

กตฺตา ^[๓๕๔] ยํ การํ กโรติ, กตฺตา ยํ วา การํ ปสฺสตี, กตฺตา ยํ วา การํ
สุณฺนาตี, ตํ การํ กมฺมสญฺญํ โหติ. กรียเต ตํ กรียาย ปาปฺญนียเตตี วา กมฺม. **รถํ จตฺตฺนตี**
นิพฺพุตฺตีกมฺม. รูปํ, สทฺทฺทฺนตี ปตฺตีกมฺม. ^{๓๕๕} **กณฺทกํ, วิสนฺตี อนิจฺจิตฺตกมฺม.**

กมฺมํ อิติ อเนน กฺว สุตฺเต อตุโ ภาวติ ? กมฺมํ อิติ อเนน อตุโ **“กมฺมตฺเต ทฺติ**
ยา”

อิตี ^{๓๕๖} สุตฺเต ภาวติ.

๒๘๑., ๗๗. โย กโรติ ส กตฺตา.

โย การโก อตฺตปฺปชาโน นุตฺวา คมนปจฺจนาทิกํ ^{๓๕๗} กิริยํ กโรติ, สาธเตตี, โส การโก
กตฺตฺสญฺโณ โหติ.

^{๓๔๘} ท.,ส. อตุตฺตรญฺญญ.

^{๓๔๙} ส. อภินิพฺพุตฺตํ.

^{๓๕๐} น.๒,ส. ทฺวิญฺสุตฺตปทตฺตพฺยาปนกรียาย.

^{๓๕๑} ท.,น.๒,ส. อสตี.

^{๓๕๒} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ “กฺวอตุโ”ติ สพฺพุตฺถ ปาโจ ทิสฺสตี.

^{๓๕๓} กจฺจ. ๒๘๖., ปทฺรป. ๘๓,๒๙๑.

^{๓๕๔} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ รตฺถาทิกํ.

^{๓๕๕} น.๒,ส.,ช. ๒ ปตฺตีกมฺม.

^{๓๕๖} กจฺจ. ๒๙๗., ปทฺรป. ๗๖,๒๘๔.

^{๓๕๗} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ คมนปจฺจนาทิกํ.

กตฺตฺ อิติ อเนน กฺว สุตฺเต อตฺถิ ภาวติ ? กตฺตฺ อิติ อเนน อตฺถิ “กตฺตริ จ”
อิตฺติ^{๓๕๘} สุตฺเต ภาวติ.

๒๘๒., ๒๙๕. โย กาเรติ ส เหตุ.

ปรสฺส กิริยกรณภาเวน หิโนติ คจฺจติ ปวตฺตติ^{๓๕๙} เหตุ. เหตุ อิติ สญฺญา
เอตฺตฺสชาติ เหตุสญฺญา. กตฺตา จาติ กตฺตฺสญฺญา. เอวํ วุตฺตนเยน “โส ปุริโส”ตฺยาทิกํ โยเชตพฺพํ.
เหตุ อิติ อเนน กฺว สุตฺเต อตฺถิ ภาวติ ? เหตุ อิติ อเนน อตฺถิ “ธาดฺวํ ๗เปฯ เหตุวตฺ
เถ”อิตฺติ^{๓๖๐} สุตฺเต ภาวติ.

๒๘๓., ๙๑. ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามิ.

ยสฺส วา อตฺถชาตฺสฺส ปริคฺคโห ๓นํ ตํ อตฺถชาตํ สามิสญฺญํ โหติ. ปริสมนฺตโต
สพฺพธา วาคคณฺหาเย คณฺหาตีติ ปริคฺคโห, ๓นํ. สามิ อิติ อเนน กฺว สุตฺเต อตฺถิ ภาวติ ? ส
มิ อิติ อเนน อตฺถิ “สามิสฺมิ จญฺจ”อิตฺติ^{๓๖๑} สุตฺเต ภาวติ. อญฺเญ อจฺริยา กลาปานุสาเรน
เตสํ ปรมุญฺยปฺปติมฺหิ^{๓๖๒} ปริภาสาสุตฺตํ ปจฺจา ปกฺขิสฺสุ อุมายสํ^{๓๖๓} ปตฺติ อุมายปฺปตฺติ. การ
กานนฺติ
นิทฺธารณํ. อุมายมฺหิ เทว เทว การเก สมฺปตฺเต, ยํ การกํ สุตฺตานุกุมวเสน ปริ อตฺถิ,
ตญฺเญว การกํ^{๓๖๔} โหติ. กลาเปติ เต ปริ อุมายปตฺตา วิตฺติ สุกตํ^{๓๖๕} วุตฺตํ.

๒๘๔., ๖๕. ลิงฺคตฺเถ ปจฺจมา.

เอวํ การกสญฺญาทิวินายกสุตฺตานิ ทสฺเสตฺวา อิทานิ วิมุตฺตึนํ อตฺถวิภาคทสฺสน-
วเสน ลิงฺคตฺถาที่สุ วิมุตฺติวินายกสุตฺตานิ ทสฺเสนโต “ลิงฺคตฺเถ ปจฺจมา”ติ^{๓๖๖} อาทิมาน. ลิงฺคตฺ

^{๓๕๘} กจฺจ. ๒๘๘., ปทฺฐป. ๗๘, ๒๙๓.

^{๓๕๙} ร. ๒, ท., น., ๒, ส., ๗. ๒ ปวตฺตติ.

^{๓๖๐} กจฺจ. ๔๓๘., ปทฺฐป. ๕๔๐.

^{๓๖๑} กจฺจ. ๓๐๑., ปทฺฐป. ๙๒, ๓๑๕.

^{๓๖๒} กลาป. ๑๑๐ ท., น., ส., พ. ปรมุญฺยปฺปติมฺหิ

^{๓๖๓} ท., ส. อุมายสฺ.

^{๓๖๔} ส. การณํ.

^{๓๖๕} ท., น., ๒, ๗. ๒ สุกตํ.

^{๓๖๖} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

ถาภิ-ธานมตฺเถ ลิงฺคตฺถสฺส ปุริสาทิลิงฺคตฺถสฺส อภิธานมตฺเต กถณมตฺเต โยเชตพุเพ ปจฺมาวิภตฺติ
โหติ.

ลิงฺคตฺถสฺส อตฺถโก ลิงฺคตฺถโก. ลิงฺคตฺถสฺส อภิธานํ กถณํ ลิงฺคตฺถอภิธานํ. ลิงฺคตฺถอภิธานํ เอ
วมตฺตํ ปมาณํ ลิงฺคตฺถอภิธานมตฺตํ. รูปสิทฺธิฏฺเฐกาเย “อภิธานมตฺเต กถณมตฺเตเยว โยเชตพุเพ”
ติ^{๓๖๗} วุตฺตํ. สุตฺเต อภิธานสทฺโท นตฺถิ กสฺมา วุตฺโตติ. **ลิงฺคตฺถเอติ** ปเท สุตฺตมี
ภาวสตุตฺตมี

น อชาธสตุตฺตมีติ ภาเปตฺถุ อภิธานสทฺโท วุตฺโต. **มตฺตสทฺโท** กมฺมานิ อตฺถวิเสสกถณ^{๓๖๘} นีวาเรติ.
อถวา ลิงฺคตฺถอภิธานมตฺเต สทฺเท ปจฺมาวิภตฺติ โหติ. ลิงฺคตฺถโก อภิธิยติ กถียติ^{๓๖๙}
เอเตนาติ ลิงฺคตฺถอภิธาน, สทฺโท. ลิงฺคตฺถเอ วิภตฺติ โหติติ อปฺปตฺตมาภาวา อภิธานสทฺโท วุต
โต.

ลิงฺคตฺถเอติ สุตฺตมี, วิสยสตุตฺตมี. นฺยาเสปี “สทฺโท วิสยชาธราภาเวน วุตฺตํ ยฺชชตฺติติ ปน สิ
กตฺวา^{๓๗๐} ลิงฺคตฺถเอ วิภตฺตยาปฺปตฺตมาภาวา ลิงฺคตฺถอภิธานเ ยุตฺโต ยฺชชตฺติ”ติ วุตฺตํ. **จาทิ** นิปาโต
สมฺมจฺจยาทิตฺถโก. วาสทฺโท วิภตฺตยาทิตฺถโก. **อหิ**ติ นิปาตปทปฺปวณตฺถโก. **เร, อเร** อิติ เทว
อามนฺตฺตนา.

๒๘๕., ๗๐. **อาลปนเ จ.**

อาลปนตฺถาธิเก ลิงฺคตฺถอภิธานมตฺเต ลิงฺคตฺถสฺส อภิธานมตฺเต กถณมตฺเต
โยเชตพุเพ ปจฺมาวิภตฺติ โหติ. อาลปนํ เอว อตฺถโก อาลปนตฺถโก. อาลปนตฺถเณ อธิกํ อาลปนตฺ
ถาธิกํ. อถ วา อาลปนตฺถาธิเก ๔เปฯ มตฺเต สทฺเท ปจฺมาวิภตฺติ โหติ. อาลปนตฺถโก อธิโก
ยสฺส สทฺทสฺส โส อาลปนตฺถาธิโก. อถ วา อาลปนตฺถาธิเก ลิงฺคตฺถเอ สติ ลิงฺคตฺถอภิธานมตฺเต
สทฺเท ปจฺมาวิภตฺติ โหติ.

๒๘๖., ๘๓. **กรณเ ตติยา.**

เตน วุตฺตํ นฺยาเส “อาลปนเ สติ ลิงฺคตฺถเอ ปจฺมา^{๓๗๑} [๓๗๒] เอว
ลิงฺคตฺถอาลปนตฺถสฺส ปจฺมาวิภตฺติวิธายกานิ เทว สุตฺตานิ ทสฺเสตฺวา อิทานิ กรณสหาทิ-

^{๓๖๗} ปทฺฐป. ฎีกา. ๘๘.

^{๓๖๘} ท., น., ๒, ส. อตฺถํ วิเสสกถณ.

^{๓๖๙} ร. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ อภิธิยติ กถียติ.

^{๓๗๐} ร. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ มนสิกตฺวา.

^{๓๗๑} กจจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓. นฺยาส. ๒๔๕.

^{๓๗๒} [] ร. ๒, ท., น., ๒, ส., ข. ๒ เอตฺถนฺตฺเร “ว โหติ”ติ ทิสฺสติ.

โยคาคีสุ ตติยาวิภคติ วิธายกานิ สตุต สุตตานิ ทสฺสเนโต “กรณ ตติยา”^{๓๗๓}ติอาทิมาห. ชโน ปทฺฐเจน มนสา เจ ภาสติ วา กโรติ วา.

๒๘๗., ๒๙๖. **สหทธิโยเค จ.**

สห อาทิ เยสฺ เต สหทธิโย. สหทธิโน โยโค สหทธิโยโค. สหทธิโยคตฺเถ จ สหทธิโยเค อตฺเถ จ สติ ตติยาวิภคติ โหติ. **สหทธิโยคตฺเถ จาติ** สหทธิโยเค อตฺเถ จาติ ปทฺฐเจโท. **สรา- สเร โลป.**^{๓๗๔} สุตฺเต จสทฺทสฺส อวุตฺตสมฺมจฺยตฺตตฺตา อตฺเถ”ติ วุตฺตํ. สหสทฺทาที่นํ อตฺเถติ อตฺถิ. สงฺฆิ คคฺเคน ภิกฺขุณา สหปปี อปฺสํ กเรยฺย. ทกฺขิณา สหสฺเสน สมํ มิตา, ปริจฺฉินฺนา.

๒๘๘., ๒๙๗. **กตฺตริ จ.**^{๓๗๕}

๒๘๙., ๒๙๗. **เหตุวตฺเถ จ.**

เหตุ เอว อตฺถิ เหตุวตฺเถ. ชโน อนฺเนน อนฺนเหตุนา วสฺติ.

๒๙๐., ๒๙๘. **สตุตมยตฺเถ จ.**^{๓๗๖}

๒๙๑., ๒๙๙. **เยนจฺวิกาวโร.**

องฺคํ อสฺส สรรสฺส อตฺถิติ อยํ. อยํสฺส วิกาวโร อยํจฺวิกาวโร. พฺยาธิมตฺตา เยน อยํเคน อยํคิโน วิกาวโร ปณฺฑิตฺเตน ลกฺขียเต. ตตฺถ อยํเค ตติยาวิภคติ โหติ. พฺยาธิ เอตฺถมํ อตฺถิติ พฺยาธิมํ. ชโน เนตฺเตน กาวโร^{๓๗๗} ปสฺสติ.

๒๙๒., ๓๐๐. **วิเสสเน จ.**

วิเสสียติ วิเสสิตพฺพํ อนฺนาติ วิเสสนํ, โคตฺตาติ.

๒๙๓., ๓๐๕. **สมฺปทาเน จตฺตฺถิ.**

อิทานิ สมฺปทานนโมโยคาคีสุ จตฺตฺถิวิธายกานิ เทว สุตฺตานิ ทสฺสเนโต “**สมฺปทาเน จตฺตฺถิ**”ติอาทิมาห. ชโน สมณฺสฺส วา พฺราหฺมณฺสฺส วา ทาตา โหติ.

สมฺปทานคฺคฺเคน เจตฺถ ทานโรปนาธารณสิลาสมฺมชฺสาสปฺชาโรปิห ฯเปฯ สตุตมยตฺถาภิเก สงฺคณฺหาติ. ตสฺมา ปฺน^{๓๗๘} “**นโมโยคาคีสุวปี จา**”^{๓๗๙}ติ สุตฺตํ วุตฺตํ.

^{๓๗๓} กจ. ๒๘๖., ปทฺฐป. ๘๓, ๒๙๑.

^{๓๗๔} กจ. ๑๒., ปทฺฐป. ๑๓.

^{๓๗๕} อิมสฺมํ สุตฺเต วุตฺติ จ อูทาหรณานิ จ น ทิสฺสนฺติ

^{๓๗๖} อิมสฺมํ สุตฺเต วุตฺติ จ อูทาหรณานิ จ น ทิสฺสนฺติ

^{๓๗๗} ท. กรณ, น. ๒, ช. ๒ กาวโร, ส. การณ.

^{๓๗๘} ร. ๒, ท., น. ๒, ส., ช. ๒ “ปฺน”ติ น ทิสฺสติ.

๒๙๔., ๓๐๕. นโมโยคาทีสุวปี จ.

นมสา โยโค^{๓๔๐} นโมโยโค.^{๓๔๑} นโมโยโค อาที เยส เต นโมโยคาทโย. ฐปสีทุธิ-
ฎีกาย^{๓๔๒} “อปีสทุโท สปปิณฺฑน.^{๓๔๓} จคฺคหณํ จตฺตถิกคฺคหณานุกถมนตฺถนุ”ติ^{๓๔๔} วุตฺตํ. นโม-
โยคาทีสุวปี จ สมนฺเตสฺ จตฺตถิวิภตฺติ โหติ. “พุทฺธวีร นโม เต อตฺถุติ โยชนา”ติ^{๓๔๕} ฐปสีทุธิ-
กา.

เตติ ปทํ อตฺถุติ ปเท สมฺปทานํ, อุชฺชยเถรคาถาวณฺณนํ “เตติ ปณามกิริยาย
สมฺปทานกิตฺตณฺ”ติ^{๓๔๖} วุตฺตํ. นโม กโรหิ นาคสฺสชาติ วมฺมิกปาฬิ.^{๓๔๗} ตฺวํ นาคสฺส
ชีณาสวสฺส นโม กโรหิ. มหาราช เต สฺวาคตํ สฺ อาคตํ.

๒๙๕., ๘๙. อปาทานเน ปญจมี.

อปาทานกถตฺถสฺ ปญจมีวิธายกานิ เทว สุตฺตานิ ทสฺเสนฺโต “อปาทานเน ปญจมี”
ติ อาทิมาน.

๒๙๖., ๓๑๔. การณตฺถเอ จ.

กรณตฺถเอ จาติ สุตฺเตน วิกปฺเปน ปญจมี โหติ. กสมฺมา ? เหตุวตฺถเอ ตติยาย
จ วิหิตตฺตา. จตฺถนํ อริยสจฺจํ ยถาภูตํ อนนฺุโพธา อปฺปฏิเวธา.^{๓๔๘}

๒๙๗., ๗๖. กมฺมตฺถเอ ทุตฺติยา.

เอวํ ทิสฺมทฺธานํ อีสํ ธาวิตํ^{๓๔๙} สํสริตฺตํ สมฺพนฺโธ. กสมฺมาทีสุ ทุตฺติยาวิธายกานิ ปญจ
สุตฺตานิ ทสฺเสนฺโต “กมฺมตฺถเอ ทุตฺติยา”ติอาทิมาน. กรียตีติ กมฺมํ. กมฺมํ เอว อตฺถเอ กมฺมตฺถเอ.

^{๓๔๗} กจจ. ๒๙๕., ปทฐป. ๓๐๕.

^{๓๔๐} ส. โยคา.

^{๓๔๑} ท. นโมโยคา.

^{๓๔๒} ท., น. ๒ ฐปสีทุธิย.

^{๓๔๓} ท. สปปิณฺฑน.

^{๓๔๔} ปทฐป. ฎีกา. ๑๐๙.

^{๓๔๕} ปทฐป. ฎีกา. ๑๐๙.

^{๓๔๖} เถร. อ. ๑/๔๗/๑๘๕. ร. ๒, ท., น. ๒, ส., ข. ๒ เตติ ปทํ นโมติ ปเท สมฺปทานนฺติ.

^{๓๔๗} ท., น. ๒, ข. ๒ วมฺมิกปาฬิ.

^{๓๔๘} ร. ๒, ท., น. ๒, ส., ข. ๒ อปฺปฏิเวธา.

^{๓๔๙} ท., น. ๒, ส. อิทํ สมนฺธาวิตํ.

๒๔๘., ๒๔๗. กาลุธานมจันตสโยเค.

กาลุธานิ ทพพคุณกริยา^{๓๔๐} อจันตสโยเค นิรุตตรสโยเค สติ กาลุธานิ วาจี^{๓๔๑} ลิงเคหิ ทุตติยาวิภตติ โหติ. **อจันตสโยเค**ติ ปทํ กิมตุถํ อัจริเยน วุตตํ. **สวัจเร กุพพาตติ** ปโยเค สมนเตสุปี กาลุธานนส อจันตสโยคสส อภาวา อิมินา ทุตติยา น โหติติ ภาปนตุถํ “อจันตสโยเค”ติ ปทํ มยา วุตตํ.

๒๔๙., ๒๔๘. กมมปฺปวณฺเณยฺยเต.

ปวฺจเต ปวณฺเณ. กมฺมนิ อนฺเณยฺยโย. กมฺมํ ปวณฺเณ ยสํ อปฺสคฺคณิปาตานํ เต กมมปฺปวณฺเณ. ^{๓๔๒} ยฺยชฺชตฺติติ ยุตฺตํ, จานํ. กมมปฺปวณฺเณ ยุตฺตํ กมมปฺปวณฺเณยฺยเต. กมมปฺปวณฺเณยฺยเต จานเ ทุตติยาวิภตติ โหติ. อถ วา ยฺยชฺชนํ ยุตฺตํ. กมมปฺปวณฺเณยฺยติ ยุตฺตํ. กมมปฺปวณฺเณยฺยเต. กมมปฺปวณฺเณยฺยเต สติ ลิงคฺคมา ทุตติยาวิภตติ โหติ. ตํ โข ปน ภควนฺตํ^{๓๔๓} โคตมํ ตสฺส ภควโต^{๓๔๔} โคตมสฺส เอวํ กุลฺยาณเ สเ ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธเติ. อา วเสน สุนฺทรตโร กิตฺติสทฺโท คุณโฆโส อพฺภุคโต อภิกุคฺคโต สกลโลกํ พฺยาปีตฺวา อพฺภุคฺจจฺติ. ชนา ชิตํ^{๓๔๕} โพธิสตุตํ อนฺนปพฺพชฺชีสุ.

๓๐๐., ๒๔๖. คติ พุทธิ ภูช ปจฺ หร กร สยาทีนํ การิตเ วา.

คติ พุทธิ ภูช ปจฺ หร กร สยาทีนํ ธาตุนํ ปโยเค การิตเ สติ กมฺมนิ วา วิภปฺเปเน ทุตติยาวิภตติ โหติ. เอวํ ปริโสธฺยาทิวจณํ โยเชตพฺพํ. เอวํ สพฺพตฺถ สพฺพสฺมํ การิตเ เณณยณฺนาเป-
ณฺนาปยการิตปจฺยวิสเย^{๓๔๖} ทุตติยา โหติ. **คตฺยตฺเถ**ติ วิสยนิทฺเทโส. **จา**ติ อนฺนกทฺธมนํ. ชโน สุทํ นาธิคฺจเจยฺย, อหํ ทฺคคฺตํ นาธิคฺจจามิ. อิทํ สุตฺตํ อณฺเณยฺยเยหิ ปจฺจนา ปกฺขิตํ, เตน ฐปฺสิทฺธิพาลาวตารสฺส ปพฺพา สุตฺเตน อิทํ สุตฺตํ นตฺถิ. กจฺจายเน ปน “**คตฺยตฺเถ จา**”ติ อิทํ สุตฺตํ ปจฺมํ วตฺวา “**คติพุทธิภูชปจฺหกรสยาทีนํ การิตเ วา**”ติ สุตฺตํ ปจฺจนา วุตฺตํ. นฺยาเส ปน “**คติพุทธิ ๗เปฯ การิตเ วา**”ติ^{๓๔๗} สุตฺตํ ปจฺมํ วตฺวา “**คตฺยตฺเถ จา**”ติ^{๓๔๘} สุตฺตํ ปจฺจนา วุตฺตํ.

^{๓๔๐} ข. ๒ ทพพคุณกริยาหิ.

^{๓๔๑} ท.,ส. กาลุธานวาจีหิ.

^{๓๔๒} ท.,น.๒ กมฺมสฺส วณฺเณยา.

^{๓๔๓} ส. ภวานฺตํ.

^{๓๔๔} น.๒,ส. โภโต.

^{๓๔๕} ท.,ส.,ข. ๒ ปพฺพชิตํ.

^{๓๔๖} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ข. ๒ ณาเปณฺนาปยการิตปจฺยวิสเย.

^{๓๔๗} นฺยาส. ว. ๒๕๙.

๓๐๑., ๙๒. สามิสฺมี ฦจฺจิ.

ฦจฺจิสฺสตุตฺถมีสงฺฆาตวิภวตฺติทฺวยวิธายกานิ ตีณิ สุตฺตานิ ทสฺสเนนฺโต “สามิสฺสรวา”ติ-
อาทิมาห. สามิ ๑ อีสฺสโร ๑ อธิปติ ๑ ทายาทิ ๑ สกฺขี ๑ ปติฏฺฐ ๑ ปสฺสฺสโต^{๓๙๙} ๑ กุสโล ๑
สามิ ๕เปฯ กุสลา. ๑สทฺโท สมฺมจฺยตฺถ. เตน อตฺถนํ โกวิโท, อตฺถสฺส โกวิโท, อมฺมจฺเจ ตาต
ชนา นิ ธีเร, อตฺถสฺส โกวิเทติอาทิเก สงฺคณฺหาติ. กิสมฺมญฺจิ ปโตฏเก ๑สทฺโท นตฺถิ. สามิอฺสิ
สร ๕เปฯ กุสลา อิติ เอเตหิ สทฺเทหิ ปโยเค ปยฺชชเน^{๔๐๐} สติ ฦจฺจิวิภวตฺติ สตุตฺถมี ๑ โหติ.
ทาทพฺพนฺติ ทายํ. ทายํ^{๔๐๑} อททาตีติ ทายาทิ. ปติฏฺฐติ ปาฏิกโก ปุริโส. กุสโลติ เณโก.

๓๐๒., ๙๔ โสกาเส สตุตฺถมี.^{๔๐๒}

๓๐๓., ๓๒๑. สามิสฺสรวาธิปติ ทายาท สกฺขี ปติฏฺฐปสฺส กุสเลหิ ๑.^{๔๐๓}

๓๐๔., ๓๒๒. นิทธารणे ๑.

นิทธารणे คมฺยมาเน ฦจฺจิ ๕เปฯ สตุตฺถมี ๑. คาวินํ อนฺตเร กณฺหา กณฺหคฺคณฺยตฺ
ตา คาวี สมฺปนฺนชรีตมา.^{๔๐๔}

๓๐๕., ๓๒๓. อนาทเร ๑.

อนาทเร คมฺยมาเน ฦจฺจิ ๕เปฯ สตุตฺถมี ๑.

๓๐๖., ๒๘๙. กุวฺจิ ทุตฺติยา ฦจฺจินมตฺเต.

อิทานิ อญฺญวิภวตฺตฺเต ทุตฺติยวิธายกานิ เทว สุตฺตานิ ทสฺสเนนฺโต “กุวฺจิ ทุตฺติยา
ฦจฺจินมตฺเต”ติอาทิมาห. อปิสฺสฺสติ นิปาตมตฺตํ. โภ อคฺคิเวสฺสน ติสฺโส อูปมาโย มํ ปฏฺฐิํ
อูปฏฺฐิํหึสฺ.

๓๐๗., ๒๙๐. ตติยาสตุตฺถมีนญ.

ตติยา ๑ สตุตฺถมี ๑ ตติยาสตุตฺถมี. โคตโม สมณํ มํ มยา สทฺธิํ สเจ นาลปิสฺสฺสติ,
ยทิ น ภาสฺติ. ตถญฺ มํ มยา นาภิภาสฺติ.^{๔๐๕} เอวํ ตติยตฺเต ทุตฺติยา โหติ.

^{๓๙๘} นฺยาส. ว. ๒๖๐.

^{๓๙๙} ท., น. ๒, ส. ปสฺสฺสโต.

^{๔๐๐} ท., ส. ปยฺชชมาเน.

^{๔๐๑} ร. ๒, น. ๒, ส., ข. ๒ “ทายนฺ”ติ น ทิสฺสฺสติ.

^{๔๐๒} อิมสฺมี สุตฺเต วุตฺติ ๑ อุตฺทาหรณานิ ๑ น ทิสฺสฺสนฺติ

^{๔๐๓} อิมสฺมี สุตฺเต วุตฺติ ๑ อุตฺทาหรณานิ ๑ น ทิสฺสฺสนฺติ

^{๔๐๔} ร. ๒, ท., น. ๒, ส., ข. ๒ สมฺปนฺนชรีตมา มรฺรชรีตมา.

ปุพฺพณฺหสมณฺนํติ ปุพฺพณฺหสมเย. เอกํ สมยํ, เอกสฺมี สมเย ภควา สาวตฺถิยํ
วิหรีตํติ สมฺพนฺโธ.

๓๐๘., ๓๑๗. **ฉฺฉ. จ.**

อญฺญวณฺนํตฺตํเต ฉฉ. จ. วิธายกานํ เทว สุตฺตานิ ทสฺสเนโต “ฉฉ. จ.”ติอาทิมาน. ^{๔๐๖}
กถฺยาณมา เม มยา กตา. ^{๔๐๖} สฺสํกฺขิตา จตฺรติโย เจกิตฺติโย นจฺจคฺตสฺส นจฺจคฺเต กุสลา
เจกา. ตํ รกฺสส อญฺจปจฺจกานํ อญฺจปจฺจคฺเต กุสโล อสฺส.

ภวจฺฉิติ ปทํ กิเมตํ อาจาริเยน วุตฺตํ? “เทสํโต อานนฺท มยา ธมฺโม, อานนฺโท
อตุเถสฺส วิจฺญานํ”ติ อุกาหรณฺสฺส สนฺเตสฺสปี ตติยาสฺสตฺตมฺยตฺตํเต **ภวจฺฉิ**ทสฺส ^{๔๐๗} นินฺวาโรตฺต
ตา อิมินา ฉฉ. จ. น โหตีติ ภาวนตฺตํ “**ภวจฺฉิ**”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ.

๓๐๙., ๓๑๘. **ทฺติยาปญฺจมีนญฺ.**

ชนา ตสฺส ตํ ชนํ วตฺตาริ ^{๔๐๘} ภวนฺติ.

สฺสตา อสฺสวตฺตาริ อสฺสวตฺตาริ ^{๔๐๙} ธมฺมสฺส ธมฺมโต ปริหาณฺติ. **สฺสสฺสา**ติ สฺส
โต. สฺสเพ สฺสตา ทนฺทสฺส ทนฺทโต ตสฺสติ. **มจฺจ**นฺติ มจฺจโต. อาสฺสํ วิสํ เอเตสฺส นฺติ อาสฺสํ
สา.
อสุส อ.

๓๑๐., ๓๒๔. **กมฺมกรณนิมิตฺตตฺตํเต สฺสตฺตมิ.**

กมฺมกรณตฺตํที ^{๔๑๐} สฺสตฺตมิวิธายกานํ ปญฺจ สุตฺตานิ ทสฺสเนโต “กมฺมกรณ-
นิมิตฺตตฺตํเต สฺสตฺตมิ”ติอาทิมาน. กมฺมญฺจ กรณญฺจ นิมิตฺตญฺจ กมฺมกรณนิมิตฺตานิ.
กมฺม-กรณนิมิตฺตานิ เอว อตฺถา กมฺมกรณ ๔เปฯ นิมิตฺตตฺตํ. “**ตทฺทปโรธนา**”ติ ^{๔๑๑} ปริภาส
โต สฺสตฺตมฺยํ กมฺมกรณฺส. **ภิกฺขุ**สฺสติ ภิกฺขุ. ภิกฺขุ หตฺถสฺส หตฺถนิ ปิณฺฑาย
ปิณฺฑกฺกนฺตฺตํเต จรณฺติ. ทีปํ จมฺเมสฺส จมฺมนิมิตฺตํ ชเนน หนฺนเต.

^{๔๐๕} ส. นานิกาสล.

^{๔๐๖} น.๒,ส.,ช. ๒ กตฺตา.

^{๔๐๗} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ ภวจฺฉิทสฺส.

^{๔๐๘} ส. วตฺตาริ.

^{๔๐๙} ท.,น.๒,ส. อสฺสวตฺตาริ อสฺสวตฺตาริ.

^{๔๑๐} ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ กรณตฺตํที.

^{๔๑๑} กจฺจ. ๕๖., ปทฺธ. ๖๔.

๓๑๑., ๓๒๕. สมปทานะ จ.

สมมา ปิยติ เอตสสาติ สมปทานัง. ททาติโยเคเวราย “ตทนุโปรธนา”^{๔๑๒} วจนโต. สงฺฆะ สงฺฆสฺส ทินฺนํ มหปฺพลํ โคตมิ, ตํ สงฺฆะ เทหิ, วตุเถ ตยา สงฺฆะ ทินฺเน อหณฺเณ ว ตยา ปุชฺชิตะ ภวิสฺสามิ.

๓๑๒., ๓๒๖. ปณฺจมยตุเถ จ.

ปณฺจมียา อตุโธ ปณฺจมยตุโธ. ภุชณตถปฺปโยเคเวราย กทลิสฺสุติ กทลิสฺสี.

๓๑๓., ๓๒๗. กาลภาเวสุ จ.

ภวนํ ภาวิ, กิริยา. กาลิ จ ภาวิ จ กาลภาวา. ลกฺขณฺยกิริยา ย กตฺตริ ปยุชฺชมาเน กาลภาเวสุ จ สตุตฺตมวิภตฺติ โหติ. ปยุชฺชมาเนติ ลกฺขณฺยกิริยา. โภชียมาเนสุติ เอตถ โภชนฺยกิริยา ยสฺส กสฺสจฺจ คมนฺยกิริยาโยปลกฺขณํ. อิตฺตสฺสทอ อาทยตุโธ. เตเน อิจฺจุเจวมาทิ อุทาทรณฺติ อตุโธ.

๓๑๔., ๓๒๘. อุปุทธาธิกิสฺสรวจเน.

[^{๔๑๓}] อุปุ จ อธิ จ อุปาธิ. “อุปาสินฺน”^{๔๑๔}ติ วตฺตพฺเพ ฉณฺฐีโลปํ กตฺวา “อุปาสี”^{๔๑๕}ติ วุตฺตํ. ฐปฺปสิทฺธิกัฏฺเฐ ปน “เอตถ จ นิสฺสทอ ลุตฺตนิทฺธิกฺโขจฺจ”^{๔๑๖} เวทิตฺตพฺโพ”^{๔๑๗}ติ วุตฺตํ. อิสฺสรวจฺจ วจฺจํ อิสฺสรวจฺจํ. [^{๔๑๘}] วายสฺส วตฺตุนิ ตํ อิสฺสรวจฺจํ, อธิกวจฺจํ จ อิสฺสรวจฺจณฺเณ อธิกิสฺสรวจฺจํ. จสฺสทอ น เกวลํ อณฺเณตฺเถ สตุตฺตม วิภตฺติ โหติ. นฺยาสาทิสฺส ปน อุปุทธาธิกิสฺสรวจฺจเนสุ จ สทฺททวฺยรหิตํ อาคตํ. อุปุ อธิ อิติ เอเตสํ สทฺทานํ ปโยเค ยุชฺชมาเน คมฺยมาเน อธิกิสฺสรวจฺจเนสุ สตุตฺตมวิภตฺติ โหติ. อถ วา อธิโก จ อิสฺสโร จ อธิกิสฺสรา. อธิกิสฺสรวจฺจํ วจฺจํ อธิกิสฺสรวจฺจํ. อุปุ อธิ อิจฺจุเจเตสํ สทฺทานํ ปโยเค อธิกิสฺสรวจฺจเนสุ คมฺยมาเนสุ สตุตฺตมวิภตฺติ โหติ. โทณฺ ขาริยํ ขาริยา อุปุ อธิโก, จตุราพฺพหํ โทณฺ นาม. ขาริติ โทณฺญจทวฺยํ. กหาปณํ นิกฺเข นิกฺขสฺสวณฺณโต^{๔๑๙} อุปุ อธิกํ. นิกฺขนฺติ ปณฺจปรีมาณํ สฺวณฺ

^{๔๑๒} กจ. ๕๖., ปทฐป. ๖๔.

^{๔๑๓} [] น.๒,ส. เอตถนฺตเร “อุปโป ๔เปยฺ สฺส ติปทนุ”^{๔๑๔}ติ ทิสฺสติ, ท.,ช. ๒ เอตถนฺตเร “อุปโป ๔เปยฺ สฺส ติปทนุ”^{๔๑๕}ติ ทิสฺสติ.

^{๔๑๔} ร.๒, ท., น.๒, ส., ช.๒ สุตฺตนิทฺธิกฺโขจฺจ.

^{๔๑๕} ปทฐป. ฐีกา. ๑๒๖.

^{๔๑๖} [] ท.,ส. เอตถนฺตเร “อิตฺสรวจฺจนุ”^{๔๑๗}ติ ทิสฺสติ.

^{๔๑๗} ท.,น.๒,ส, นิกฺเขสุ วณฺณโต.

โณ. สหุทนีตี^{๔๑๘} พาลาวตาเรสุ^{๔๑๙} ปน “ซารียา โทโณ อธิโก, นิฏขสุส กหาปนํ อธิกนุ”ติ
อญฺญตฺเต โยชนาวเสน อตฺถิ วุตฺโต. ปญฺจาลา^{๔๒๐} พุรุมทตฺเต อธิ อิสฺสรา. โคตมิ นจฺเจ อธิ
อิสฺสรา.

พุทฺโธ เทเวสุ อธิอิสฺสโร รูปสึทฺธิํ ปน “เทเวหิ พุทฺโธ อธิโก”ติ^{๔๒๑} วุตฺตํ. “เทวานํ อธิสฺสโร
พุทฺโธ”ติ^{๔๒๒} พาลาวตาเร วุตฺตํ. “อธิ พุรุมทตฺเต ปญฺจาลา^{๔๒๓}”ติอาทีนิ วากฺยปทานิ
คเหตฺพุทฺธานิ.

๓๑๕., ๓๒๙. มณฺฑิตุสสุกฺเกสฺส ตติยา จ.

อสุกฺกสฺส ภาโว อสุกฺกํ, สพฺยาปารตา. มณฺฑิตฺโต จ อสุกฺกญฺจ มณฺฑิตุสสุกฺกา.
ตถาคโต วา พุทฺโธ ตถาคโต วา สปปุริโส ฅาณน จ ปสฺสีติโต. ตถาคตฺตสฺส โคตฺตํ ยสฺส โส
ตถาคตโคตฺโต.

อิติ การกรุปทีปนิยํ อญฺจโม ปริจฺเจโท สมตฺโต.

^{๔๑๘} สหุท. สุตฺต. อ. ๖๔๕/๑๙๘.

^{๔๑๙} พาลา. ๑๒๕.

^{๔๒๐} ท.,ส.,ช. ๒ ปญฺจาโล.

^{๔๒๑} ปทฺฐป. ๑๔๑, ร. ๒,ท.,น.๒,ส.,ช. ๒ พุทฺโธ อธิสฺสโร.

^{๔๒๒} พาลา. ๑๒๕.

^{๔๒๓} ท.,ส.,ช. ๒ ปญฺจาโล.

๓.๒ มุลกจายนโยชนาย (สมาส) จตุตถปริจเจโท.

(สมาสภปเป) นามรูปทีปนิย สุตตโม ปริจเจโท.

๓๑๖., ๓๓๑ นามาน์ สมาโส ยุตตตโต

สามณณวิเสสสนญา วิธายกสุตเตสุ สามณณสนญาวิธายกสุตติ ปจมี วุตตพพุนติ มนสิกตวา “นามาน์ สมาโส ยุตตตโต”ติ สุตตมา. สุตตสสุ อตถิ วิวรรณโต “เตสน”ตยาทิมาห. ปยุชชมานปทตถานัน เตส นามาน์ โย ยุตตตโต อตถิ, โส ยุตตตโต สมาสสนญา โหติ. สุตเต เต สนติ [๔๒๓] เอว นามิกวิตติเน อตถปภทปภาสกัม การกภป ทสเสตวา อิทานิ นามานเมว อณู มณณสนญินัน สมาโสติ นาม นิสสิตตตวา สยญจ นามิกตตวา “นามานนตริ สมาโส”ติ วุตตเจต [๔๒๔] มนสิกตวา สมาสภากัม สมาสภป ทสเสนโต “นามาน์ สมาโส ยุตตตโต”ติ- อาทิมาห. สุตเต [๔๒๕] ปท นตติ. วุตติยัม กิมตถัม ปกขิตนติ เหฏฐา ? นามภปเป ยถาวุตตนามานัน คหณตถัม “เตสน”ติ ปทัม ปกขิตต. เตสนติ เอตถ ตสทโท ปกขณตวิสโย. [๔๒๖] เตน มหาฐิกายั “ยานิ ปุพเพ ทสสิตานิ นามาน”ติ วุตต. ปยุชชมานปทตถานนติ ปทัม อปยุชชมานปทตถ [๔๒๗] นีวตตตถัม ปกขิตต. ปทานัน อตถิ ปทตถา, ปยุชชมานนัน ปทตถา ปยุชชมานปทตถา. ยุตโต อตถิ ยุตตตโต.

นามานนติ ปทัม ยุตตตโตติ ปเท สมพนุโ. ปยุชช ๔เปฯ นนติ ปทัม นามานนติ ปทสสุ วิเสสนัน. อถ วา ปยุชชมานปทตถานัน วิเสสนาติปการวเสน อณูมณณปยุชชมาน- ปทตถานัน สยาทิวิตตยนตานิ “กจินสสุ ทสสน”ติ อาทิวกายะ ภินนตถานัน เตส นามาน์ โย ยุตตตโต ยุตตตถาโต “กจินทสสน”ติ อาทิโก ปทสมุททาโย, โส ปทสมุททาโย สมาสสนญา โหติ. ยุตโต ส อตถิ [๔๒๘] สมพนุโ วา [๔๒๙] ยสสุ โส ยุตตตโต. อิมสมิ นเย. นามานนติ ปทัม สมุททาโยติ ปเท สมพนุโ. นามาน์ ยุตตตโต ปทสมุททาโย สมาโส นามาติ สุตตสสุ อตถิ. เตน รูปสิทธิฎิกายั

[๔๒๓] [] ท. เอตถนตเร “ปท นตติ วุตติย”ติ ทิสสติ.

[๔๒๔] ร. ๑, น. ๑, ข. ๑ วุตตพพุนติ. ท. วุตตเจตติ.

[๔๒๕] [] ร. ๑, ท., น. ๑, ข. ๑ เอตถนตเร “เตสน”ติ ทิสสติ.

[๔๒๖] ร. ๑, น. ๑, ข. ๑ ปกขณตวิสโย.

[๔๒๗] ท. อปยุชชมานปทตถ.

[๔๒๘] ร. ๑, น. ๑, ข. ๑ ส ตตโต. ท. ส ตโต.

[๔๒๙] [] ท. เอตถนตเร “อตถิ”ติ ปาโส ทิสสติ.

“ปยุชชมานปทตถานนติ วิเสสนาธิปการวเสน อญมณญญํ ปยุชชมานปทตถานํ เตสํ สุยาธิ-
วิมุตตยุนตานํ ‘รณฺโณ ปุริโสติอาทิวาเกย ภิณฺณตถานํ นามานํ โย [^{๔๓๐}] ยุตตตถุฏโต ‘ราชปุริโส’ติ
อาทิกโก ปทสมุททาโย,^{๔๓๑} โส สมาสโต นามาติ อตฺถโก”ติ^{๔๓๒} วุตฺตํ. สมาสอุททาหรณํ ทสฺสเนนโต
“กจินฺตฺส ทสฺสนุ”ติอาทิมาน. “กจินฺตฺส ทสฺสํ กจินฺตฺสสนฺติอาทินิ วิคฺคหฺสทิตานิ อุททาหรณานิ
กจฺจายนเถเรน กตานิ”ติ^{๔๓๓} สทฺทนีติยํ วุตฺตํ. นุยาเสปิ “อิโต ปฏฺจาย พุรหฺมสฺสปรียนฺตานิ
วุตฺตียํ วุตฺตยนเยเนว สุวิญญเยยฺยานิ”ติ^{๔๓๔} วุตฺตํ. สีนฺพิทฺทเร ปน วิคฺคหฺสทิตานิ อุททาหรณานิ
อตฺถิ. ตสฺมา วิคฺคหฺสทิตานิ ปจฺจาอาจริเยหิ กุลปฺตตถานํ สุขวิญญาปนตฺถํ นุยาสโต อุทฺทริตฺวา
กจฺจายเน ปกฺขิตฺตตถานีติ เวทิตพฺพานีติ.^{๔๓๕} ยถิ หิ วิคฺคเห กจฺจายเนน กเต วิคฺคโห นุยาเสน
กาตพฺโป ภาเวยฺย. กจินฺตฺส กจินฺตฺถาย อาภตํ ทสฺสํ กจินฺตฺส. กจินฺตฺสวฺรตฺถาย อาภตํ ทสฺสนฺติ
อธิปฺปาโย.^{๔๓๖} กจินฺตฺสทฺโต จตฺตเถกวจนํ ส, สาคโม เส,^{๔๓๗} ทสฺสสทฺโต สิ, “สินฺ”ติ^{๔๓๘} สิสฺส
อํ, ปุพฺพมโธ จิ ๖เปฯ ซเย,^{๔๓๙} สรโลโปมาเทสฺสจฺยาทิมฺหิ สรโลเป ตฺว ปกฺติ,^{๔๔๐} นเย ปรี
ยุตฺเต.^{๔๔๑} กจินฺตฺส ทสฺสนฺติ อตฺถเ “อมาทโย ปฺรปเทภี”ติ^{๔๔๒} สมาสํ กตฺวา ตปฺปุริสสญฺญา
กตฺตพฺพา. “นามานํ ๖เปฯ ยุตตตถุฏโต”ติ^{๔๔๓} สุตฺเตน สมาสสญฺญา กตฺตพฺพา, “เตสํ วิกตฺติโย

^{๔๓๐} [] ท. เอตฺถนฺตเร “โย ยุตตตถุฏโต”ติ ปาจา ทิสฺสนฺติ

^{๔๓๑} ท. ปทตฺถสมุททาโย.

^{๔๓๒} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๓๐.

^{๔๓๓} สทฺท. สุตฺต. อ. ๖๗๕/๒๑๔.

^{๔๓๔} นุยาส. อ. ๒๗๕/๒๒๕.

^{๔๓๕} ร.๑, ท., ซ.๑ เวทิตพฺพานิ.

^{๔๓๖} ร.๑, ท., ซ.๑ อธิปฺปาโย.

^{๔๓๖} ท. วิกตฺติโย โลโป.

^{๔๓๗} กจฺจ. ๑๖., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๔๓๘} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๔๓๙} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๔๔๐} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๔๔๑} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๔๔๒} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

^{๔๔๓} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๑๑.

โลปา เจ”ติ^{๔๔} สุตเตน วิภตติโลโป, “ปกติ จสฺส สรณตฺสเส”ติ^{๔๕} ปกติภาโว กโต, “ตทฺธิต
สมาสกิตกานามวาทเวตฺตนาทิสฺส เจ”ติ^{๔๖} สุตเตน สมาสสฺส นามภาโว, ตโต จ วิภตติโย,^{๔๗}
“ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา”ติ^{๔๘} สฺสิ, “สินฺ”ติ^{๔๙} สิสฺส อํ, ปุพฺพมโธ...^{๕๐} สรโลโป ฯเปฯ ตฺว ปกติ,^{๕๑}
นเย...^{๕๒} “กจิณฺทฺสสนฺ”ติ ฐปฺสฺสฺสฺส. อาคนฺตฺกสฺส อตฺถาย อาภตํ ภตฺตํ อาคนฺตฺกภตฺตํ.
อาคนฺตฺกสฺสทโต จตฺตฺเถส, สาคโม เส,^{๕๓} ภตฺตสฺสทโต สฺสิ, สฺสิ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
“อาคนฺตฺกสฺส ภตฺตฺน”ติ อตฺเถ “อมาทโย ปรปฺเทภี”ติ สมาสํ กตฺวา ตปฺปฺริสฺสสฺสวณฺา^{๕๔}
กตฺตพฺพา, นามานํ สมาสํ ยุตฺตตฺถโก,^{๕๕} เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ปกติ ฯเปฯ นตฺสฺส,
ตทฺธิต ฯเปฯ ทิสฺส จ,^{๕๖} “ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา”ติ สฺสิ, สฺสิ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

ชีวิตญฺจ ตํ อินฺทฺริยญฺจ อิติ ตสฺมา ชีวิตินฺทฺริยํ. ชีวิตญฺจ ตํ อินฺทฺริยญฺเจติ อตฺเถ
“ทฺวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารโย”ติ^{๕๗} สมาสกมฺมธารยสฺสวณฺา กตฺตพฺพา, นามานํ สมาสํ ยุตฺตตฺ
ถโก. จ ต อิจฺเจเต สทฺทา “วุตฺตตฺถานมปฺโยโค”ติ^{๕๘} สกฺกตคฺคณฺเ^{๕๙} วุตฺตตฺสฺสวณฺเ ลุปฺปฺนฺเต, อธิ กจฺ
จายเน เตสํสทฺเทน จ ตสทฺทา ลุปฺปฺนฺเต. เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตฺสฺส, ตทฺธิต
ฯเปฯ สฺส จ, “ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา”ติ สฺสิ, สฺสิ,^{๖๐} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ตฺถยฺยาธิกรณปฺปฺสฺสฺสวณฺเ

^{๔๔} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๔๕} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๔๖} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๔๗} กจฺจ. ๕๔., ปทฺฐป. ๖๒.

^{๔๘} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๙} ท. “สินฺ”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๕๐} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๕๑} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๕๒} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๕๓} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๕๔} ท. สมาสตปฺปฺริสฺสสฺสวณฺา.

^{๕๕} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๕๖} ร.๑, ท., ข.๑ ตทฺธิตสฺมา ฯเปฯ ทิสฺส จ. กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๕๗} กจฺจ. ๓๒๔., ปทฺฐป. ๓๓๙.

^{๕๘} ร.๑, ท., ข.๑ วุตฺตตฺถานมปฺโยโค.

^{๕๙} ร.๑, ท., ข.๑ สกฺกตคฺคณฺเ.

สุ จ, “ลึงคตเถ ปจมา”ติ ลี, ลี,^{๔๖๐} ปุพพ... สรโลโป... นเย... ตูลยาธิกรณปฐิหตุตถ์
จตสททโยโค. จสทโท ภินนนิมิตตสญญาปนตถ์ปี ปกขิตโต ตูลยาธิกรณปฐิหตุตถ์ อิติสทโท
นาม ลากเหตุวิสญญาปนตถ์ ปกขิตโต, อิติสทโท ปวตติจฉาวเสน ปกขิตโต. โส หิ กิสมินฺติ
กัญจิ เอรูเป กมฺมธารยสมาเส ปกขิตโตปี อปกขิตโตปี อตฺถิ. ตถา หิ ปญฺจานานํภิกขุ “อิตฺติ
จ โส สตฺตโม จ อิตฺติสตฺตโม”^{๔๖๑} ธมฺมปาลาจริเยน วุตฺตํ. เทรสภกฺกจากถายปี อิติสทททริโต
กมฺมธารยสมาโส วุตฺโต. ตสฺมา อิติสทโท วิคฺคหกรณกาเล ปกขิตโตปี อปกขิตโตปี ยฺชฺชติ.

สมณนา จ พุรุมณนา เจติ อตฺเถ “นามานํ สมฺมจฺจโย ทวนฺโท”^{๔๖๒} ทวนฺทสญญา
กตตพฺพา. นามานํ สมาสโย ยุตตตฺถิ, “วุตฺตตฺถานมปฺปโย”^{๔๖๓} สุตฺเตน วา เตสํสทฺเทน วา
จสทโท ลุปฺเป, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตทฺธิต ๔เปฯ สุ จ,
“ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, “สพฺพโยนินมาเอ”^{๔๖๔} โยสฺส อา, ปุพฺพมโธ... สรโลโป ๔เปฯ
ตุ ปกฺติ, นเย... กจฺจายเน ปน “สมณฺณ จ พราหฺมณฺณ จา”ติ ปาโจ อตฺถิ. ตสฺส รุปี เอรูเมว
กาตพฺพ.

สาร์สทฺทโต ฌญฺเจกวนํ, เเต อิตฺติชฺชา โป, อโฆ รสฺสเม ๔เปฯ สวปี จ,^{๔๖๕}
ปโต ยา.^{๔๖๖} ปุตฺตสทฺทโต ลี, “โส”^{๔๖๗} ลีสฺส โอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สารียา ปุตฺโตติ
วากฺเย “อมาทโย ปรรปเทภี”^{๔๖๘} ตปฺปฺริสสญญา กตตพฺพา. นามานํ สมาสโย ยุตตตฺถิ,
ปุพฺพรูปี กาตพฺพ,^{๔๖๙} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตทฺธิต ๔เปฯ ทิสฺ จ,
“ลึงคตเถ ปจมา”ติ ลี, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สารีปุตฺตโมคฺคัลลานา อิตฺติ จิตฺ.

^{๔๖๐} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๔๖๑} ปญฺจ. ๒๖๒.

^{๔๖๒} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๔๖๓} ท. วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค.

^{๔๖๔} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฺฐป. ๖๙.

^{๔๖๕} กจฺจ. ๘๔., ปทฺฐป. ๑๔๔.

^{๔๖๖} กจฺจ. ๑๑๒., ปทฺฐป. ๑๘๓.

^{๔๖๗} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๔๖๘} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

^{๔๖๙} ท. “ปุพฺพรูปี กาตพฺพ”อิตฺติ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

อุภยตถ ลิ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทโต ลีโลโป, สารีปฺตโต จ โมคคฺคฺลาโน จาติ วาญเย “นามานํ สมุจฺจโย ทฺวณฺโท”ติ ทฺวณฺทสญฺญา กตฺตพฺพา, นามานํ สมาสฺ ยุตฺตตฺถ, “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ สุตฺเตน จสทฺทโลโป, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺถे ปจฺมา”ติ โย, สพฺพโยนินฺมาเอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

พฺราหฺมณโณ จ คหปฺติโก จาติ วาญเย “นามานํ สมุจฺจโย ทฺวณฺโท”ติ ทฺวณฺทสญฺญา กตฺตพฺพา, นามานํ สมาสฺ ยุตฺตตฺถ, “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ จสทฺทโลโป, วิภตฺติ โลโป, ปกฺติ,^{๔๗๐} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺถे ปจฺมา”^{๔๗๑}ติ โย, โยสฺส อา, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... “นามานํ” อิติ ปทํ กิมนฺตํ อจฺริเยน วุตฺตํ ? “เทวทฺตโต ปจฺติ” อิติ อุทฺทาหรเณ อาชฺยาเตน สมาสฺ น โหตีติ ทสฺสณฺตํ “นามานนฺ”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ.

“ยุตฺตตฺถ” อิติ ปทํ กิมนฺตํ อจฺริเยน วุตฺตํ ? ภาวฺ รมฺโอบ ปุตฺโต เทวทฺตตฺสฺส”ติ อญฺญมญฺญานเปกฺเข อุทฺทาหรเณ อยุตฺตตฺถตฺถาย สมาสฺ น โหตีติ ทสฺสณฺตํ “ยุตฺตตฺถ”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ.

โก อจฺริย “สมาส” อิติ อนเณ สญฺญากรเณน กฺว สุตฺเต อตฺถเณ ภาวติ ? โภ ลีลฺส “สมาส” อิติ สญฺญากรเณน อตฺถเณ. “กฺวจฺิ ฯเปฯ รณฺโต”^{๔๗๒} อิติ สุตฺเต ภาวติ.

๓๑๗., ๓๓๒. เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

สามญฺญสมาสวิธานิ อนฺตรํ สมาสสฺส วิภตฺติโลปวิธายกํ สุตฺตมาห “เตสนฺ”ตฺยาที. โลเปตฺตพฺพาติ โลปา, ลูปฺ เจทเณ, “ณฺโย เจ”ติ^{๔๗๓} กมฺมณิ ณฺโย, การิตํ วิย ญานฺนพฺนฺโธ,^{๔๗๔} การิตานํ โณ โลป,^{๔๗๕} อสฺยิคนฺตสฺส วุทฺธิ การิต,^{๔๗๖} นเย...^{๔๗๗}

^{๔๗๐} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๔๗๑} ท. “ลึงฺคตฺถे ปจฺมา”ติ ปาฐา น ทิสฺสณฺติ. กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๗๒} กจฺจ. ๓๓๗., ปทฺฐป. ๓๕๐.

^{๔๗๓} กจฺจ. ๕๔๑., ปทฺฐป. ๕๕๒.

^{๔๗๔} กจฺจ. ๖๒๑., ปทฺฐป. ๕๕๓.

^{๔๗๕} กจฺจ. ๕๒๓., ปทฺฐป. ๕๒๖.

^{๔๗๖} กจฺจ. ๔๘๓., ปทฺฐป. ๕๒๗.

^{๔๗๗} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

สมาส ๔แบบ กิตกานนฺติ ปทํ วิมตฺติ ๔แบบ คมานนฺติ ปเท สมฺพนฺโร. สมาส
๑ ตพฺวิโต ๑ อาขยาโต ๑ กิตโก ๑ สมาสตพฺวิตาขยาตกิตกา อาขยาโตติ อายาทิจฺจุเย
สํคณฺหาติ. กิสมฺมฺญิ โปตฺถเก ปน “สมาสตพฺวิตาขยาตกิตกปฺปानนฺ”ติปิ ปาโง อตฺถิ. โส น ยุตฺโต.
ยทฺธิ ๑ กิโต อิติ กปฺปิยติ ปริจฺฉยตีติ^{๔๔๔} กิตกปฺโป. “ปจฺจุโย”ติ เอวํ อตฺถเก คหิเต ยุตฺตํ วีย ทิสฺสตี,
ปฺริโมเยว ปาโง สฺนุหฺรตโร. วิมตฺติ ๑ ปจฺจุโย ๑ ปทญฺจ อกฺขโร ๑ อาคโม ๑ วิมตฺติ ๔แบบ คมา.
จสฺสพฺเพน น เกวลเมว สมาสานํ วิมตฺติโลปนียาติ ภาเปติ. โลโป โหตีติ ลฺลฺปนํ โหติ. “โลโป”^{๔๔๕}
จา”ติปิ อตฺถิ, ตํ น ยฺยฺชติ. วสฺสิฏฺฐสฺส อปจฺจนฺติ อตฺถเก “วา ฌปจฺเจ”ติ^{๔๔๖} สุตฺเตน
ฌปจฺจุโย, “วุตฺตตฺตถานมปฺปโยโค”ติ สุตฺเตน อปจฺจสฺสทฺทโลโป, “เตสํ วิมตฺติโย โลปา จา”ติ
สุตฺเต เตสํสฺสพฺเพน วิมตฺติโลปา^{๔๔๗} “เตสํ โฌ โลปนฺ”ติ^{๔๔๘} ฌโลโป.^{๔๔๙} “วฏฺฐาทิสฺสรสฺส วา

๔๘๓) ท. “ณโลโป”ติ น ทิสสติ.

อัสโยคนตสฺส สเน จา^{๔๙๐}ติ วุทธิ, ปุพฺพมโธ...^{๔๙๑} สรโลโป มา^{๔๙๒}ฯเปฯ ตฺ ปกตี^{๔๙๓}ติ ปุพฺพ...
 สรโลโป... ปรสฺส^{๔๙๓} ปกตีภาโว จ, นเย ปรํ ยุตเต.^{๔๙๔} ตทฺธิตสฺมาสฯเปฯ สฺ จ,^{๔๙๕}
 “ลิจฺจตฺเต ปจฺมา”ติ^{๔๙๖} ลี, โส,^{๔๙๗} ปุพฺพ... สรโลโป...^{๔๙๘} นเย... [^{๔๙๙}]“วาสิฏฺโฐ”ติ ฐปฺสฺส^{๕๐๐}ติ.
 วินตฺยา อปจฺนติ อตฺเต “เนยฺโย กตฺติกาที”ติ^{๕๐๑} เนยฺยปจฺโย, วุตฺตตฺถานมป-
 ปโยโค, เตสํ สทฺเทน วิมตฺติโลโป, เตสํ โณ โลโป, วุทธาทีฯเปฯ สเน จ,^{๕๐๒} ปุพฺพมโธ...
 สรโลโป... นเย... ตทฺธิตฯเปฯ สฺ จ, “ลิจฺจตฺเต ปจฺมา”ติ ลี, โส,^{๕๐๓} ปุพฺพ... สรโลโป...
 นเย...

จสทฺทคฺคณํ อวธฺรณตฺถํ โลปสฺส นีวตฺตนตฺถํ อจฺริเยน วุตฺตํ. ปภสทฺทปฺปโท^{๕๐๔}
 กร กรณ, ฎวาทโย ธาตโว,^{๕๐๕} ธาตฺสสนฺโตโลโปเนกสฺส จ,^{๕๐๖} “กมฺมตฺเต ทฺติยา”ติ^{๕๐๗} อํ,

^{๔๙๐} กจจ. ๔๐๐., ปทฐป. ๓๖๔.

^{๔๙๑} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๔๙๒} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ อมา. กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๔๙๓} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ ปรสฺส สรสฺส.

^{๔๙๔} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๔๙๕} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๔๙๖} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๙๗} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๔๙๘} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๔๙๙} [] ท. เขตฺถนฺตเร “วินตฺยทฺทโต”ติ ทิสฺสตี.

^{๕๐๐} ท. “วาสิฏฺโฐ”ติ ฐปฺสฺสตี.

^{๕๐๑} กจจ. ๓๔๖., ปทฐป. ๓๖๗.

^{๕๐๒} กจจ. ๔๐๐., ปทฐป. ๓๖๔.

^{๕๐๓} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๕๐๔} ท. ปภสทฺทปฺปโท.

^{๕๐๕} กจจ. ๔๕๗., ปทฐป. ๔๒๔.

^{๕๐๖} กจจ. ๕๒๑., ปทฐป. ๔๒๕.

^{๕๐๗} กจจ. ๒๙๗., ปทฐป. ๗๖, ๒๘๔.

ปุพพมโธ... สรโลโป... นเย... “สพฺพโต ญวตุวาวี วา”ติ^{๕๐๘} อปฺจฺโย, นเย ปรี ยุตเต. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... “อมาทโย พรปเทภี”ติ^{๕๐๙} สฺมาโส กาทพฺโ, จสฺทฺเทเน วิภตฺตฺโโลโป, วคฺคฺนตํ วา วคฺเค.^{๕๑๐}

อมตสทฺทฺพุปปโท ทท ทาเน, ญวาทโย ธาตโว, ธาตฺสฺสนฺโต โโลโปเนกสฺสรสฺส^{๕๑๑} จ, “กมฺมตฺเถ ทฺติยา”ติ^{๕๑๒} อํ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... “สพฺพโต ญวตุวาวี วา”ติ อปฺจฺโย, ปุพฺพ... สร... นเย... ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อมาทโย พรปเทภี, จสฺทฺเทเน วิภตฺตฺโโลโป, วคฺคฺนตํ วา วคฺเค.

ทีปสทฺทฺพุปปโท กร กรเณ, เสลฺ ปุพฺพสมํ.

โย ภควา เมธํ ปญฺณํ กโรติ ชเนติ อิติ ตสฺมา โส ภควา เมธฺงฺโร นาม. เมธาสทฺทฺพุปปโท กร กรเณ, เสลฺ ปุพฺพสมํ.

๓๑๘., ๓๓๓. **ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส.**

กิตฺติวิภตฺตฺโโลปานิ^{๕๑๓} ปกฺติวิวิธานมารณฺโต “ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺสา”ติอาห. วิภตฺตฺสิ ลุตฺตาสฺ สมาสปทสฺส สมาสปทฏตฺส สรณฺตสฺส อสฺส ลึงฺคสฺส รุปา^{๕๑๔} ปกฺติภุตฺตฺรปานิ โหนฺติ. ตทฺธิตอายาทิปฺจฺยาลิํ ลึงฺคํ นาม ตสฺมา ตณฺนิวตฺตฺนตฺถํ สมาสปทสฺสาติ ปกฺขิตฺตํ. สโร อนุโต ยสฺส โส สรณฺโต, อตฺถํ ลึงฺเคหิ ภาเปตฺติติ ลึงฺคํ สมาสปทํ. “ปกฺติรฺูปานี”ติ วตฺตพฺเพ นิสฺสย อากาโร กตฺวา^{๕๑๕} “ปกฺติรฺูปา”ติ วตฺตํ. ปกฺติภุตฺตฺรปานิ รฺูปานิ ปกฺติรฺูปา. รฺูปสทฺโท อธิปฺปายวเสน ปกฺขิตฺโต. ปกฺติรฺูปํ นาม ลุตฺตสฺสรสฺส ปุณฺนายนวเสน^{๕๑๖} เวทิตพฺพํ. รฺูปสทฺธิยํ “ตทฺธิตอายาทิปฺจฺยวเสน

^{๕๐๘} กจฺจ. ๕๒๗., ปทฺรฺูป. ๕๖๘.

^{๕๐๙} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺรฺูป. ๓๕๑.

^{๕๑๐} กจฺจ. ๓๑., ปทฺรฺูป. ๔๙.

^{๕๑๑} กจฺจ. ๕๒๑ปทฺรฺูป. ๔๒๕.

^{๕๑๒} กจฺจ. ๒๙๗., ปทฺรฺูป. ๗๖, ๒๘๔.

^{๕๑๓} ท. กิตฺติวิภตฺตฺโโลปานิ.

^{๕๑๔} ร.๑, ท., ช.๑ ปกฺติ รฺูปา.

^{๕๑๕} ท. “กตฺวา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๕๑๖} ท. ปุณฺนายนวเสน.

ทวิธสุสาปปัจจุสสุ ปกติภาโว โหติ”ติ^{๕๑๗} วุตฺตํ. นุยาสพาลาวตารสฺ จสทฺทสฺส กิณฺจิ ผลํ น วุตฺตํ. รุปสฺสทริยํ “จสทฺทเทณ กัสสมุทฺทอภิปฺปจฺจยตาทีสุ นิคฺคหิตนฺตสุสาป”ติ^{๕๑๘} วุตฺตํ. สทฺทนีติยํ^{๕๑๙} “อิทฺทปฺปจฺจยตา อิจฺจเวมาที”^{๕๒๐} สรณฺโต. กัสสมุทฺทโยติ อิทํ พุณฺณชนนุ”ติ^{๕๒๑} วุตฺตํ. กลาเป “น จกาโร โลปมเปกฺขเต”ติ วุตฺตํ.

จกฺขุ จ โสตญฺจ อิติ จิตฺ, “ลิจฺคตฺเถ ปจฺจมา”ติ^{๕๒๒} สุตฺเตน จกฺขุสทฺทโต จ โสต- สทฺทโต จ สิวิกตฺติโหติ, “เสสโต โลปํ คสิปปี”ติ^{๕๒๓} สุตฺเตน จกฺขุสทฺทโต ปรสฺส สีนํ โลโป. “จกฺขุญฺจา”ติปิ อตฺถิ. “นิคฺคหิตญฺจา”ติ^{๕๒๔} นิคฺคหิตาคโม, “สพฺพาสมาวุโสปสคฺคนิปาตาทีหิ จา”ติ^{๕๒๕} สุตฺเตน จสทฺทโต ปรสฺส^{๕๒๖} สีนํ โลโป, “สิน”ติ^{๕๒๗} สุตฺเตน โสตสทฺทโต ปรสฺส^{๕๒๘} สีนํ อมาเทโส, ปุพฺพมโธ...^{๕๒๙} สรโลโป ๔เปฯ ตฺว ปกฺติ,^{๕๓๐} นเย ปรี ยุตฺเต.^{๕๓๑} จกฺขุ จ โสตญฺจาติ จิตฺ, “นามานํ สมฺมจฺโย ทวนฺโท”ติ^{๕๓๒} ทวนฺทสมาโส กตฺตพฺโพ, นามานํ สมาสํ ยุตฺตตฺถิ,^{๕๓๓} “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ จสทฺทโลโป, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๕๓๔} ปกฺติ จสฺส

^{๕๑๗} ปทฺฐป. ๑๔๔.

^{๕๑๘} ปทฺฐป. ๑๔๕.

^{๕๑๙} ท., น. ๑ “สทฺทนีติย”ติ สทฺทตฺถ ปาโจ ทิสฺสติ.

^{๕๒๐} สทฺท. สุตฺต. จ. ๖๙๓/๒๒๐.

^{๕๒๑} สทฺท. สุตฺต. จ. ๖๙๔/๒๒๑.

^{๕๒๒} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๕๒๓} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๕๒๔} ท. “นิคฺคหิตญฺจา”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๓๗., ปทฺฐป. ๕๗.

^{๕๒๕} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๕๒๖} ท. “ปรัสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๕๒๗} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๕๒๘} ท. “ปรัสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๕๒๙} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๕๓๐} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๕๓๑} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๕๓๒} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๕๓๓} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

สรนตฺสส, ^{๕๓๕} “ตถา ทวนฺเท ปาณิตฺตริยโยคฺคเสนงฺคฺชฺททกชฺนฺตฺกวิวิธวิธวิสภาคตฺถาทินญฺเจ”
ติ ^{๕๓๖} นปฺสฺกตฺตํ, เอกตฺตญฺจ กตํ, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, ^{๕๓๗} “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, ลี, ^{๕๓๘}
ปฺพพ... สรโลโป... นเย...

มุข จ นาสิกฯ จ อิติ จิตํ “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, มุขสทฺทนาสิกาสทฺทจสทฺทเทหิ
สิวิมฺตติ โหติ, “สิน”ติ สุตฺเตน มุขสทฺทโต ปฺรสุส ลีโน อํ, ปฺพพ... สรโลโป... นเย...^{๕๓๙}
“เสสโต โลปํ คสิป”ติ นาสิกาสทฺทโต ลีสุส โลโป, “สพฺพาสมาวุโส ๒เปฯ หิ จา”ติ จสทฺทโต
ลีโน โลโป. มุขํ จ นาสิกฯ จาติ จิตํ, นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท, นามานํ समाโส
ยฺตฺตตฺโต, ^{๕๔๐} วุตฺตตฺถานมปฺโยโค, เตสํ วิมฺตติโย โลปา จ, ^{๕๔๑} ปกฺติ จสฺส สรนตฺสส, ^{๕๔๒}
ตถา ทวนฺเท ๒เปฯ ทินญฺจ, กฺวจิ สมาสฺนต ๒เปฯ การฺนฺโต, ^{๕๔๓} “สโร รสฺโส นปฺสเก”ติ ^{๕๔๔}
อาสฺส รสฺโส, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, ลี, ปฺพพ... สรโลโป... นเย...

ราชปฺตฺต อิติ จิตํ, “สามิสฺมี ฌฏฺฐิ”ติ ^{๕๔๕} ราชสทฺทโต ฌฏฺฐิกวณฺ, “ราชสฺส รณฺโณ
ราชิโน เส”ติ ^{๕๔๖} สวิมฺตติสุส ราชสทฺทสุส รณฺโณ อิตฺยาเทโส, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ ปฺตฺตสทฺทโต ลี,
“โส”ติ ^{๕๔๗} ลีสุส โอ, ปฺพพ... สรโลโป... นเย... รณฺโณ ปฺตฺโตติ จิตํ, อมาทโย ปฺรปเทภิ, ^{๕๔๘}

^{๕๓๕} กจจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๕๓๕} [] ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ เอกตฺตญฺจเร “ลุตฺตสโร อาทิต”ติ ทิสฺสติ.

^{๕๓๖} กจจ. ๓๒๒., ปทฺฐป. ๓๕๙.

^{๕๓๗} กจจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๕๓๘} กจจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๕๓๙} [] ท. เอกตฺตญฺจเร “สพฺพ ๒เปฯ ทินญฺจ จสทฺทโต ลีโลโป”ติ ทิสฺสติ.

^{๕๔๐} กจจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๕๔๑} กจจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๕๔๒} กจจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๕๔๓} ท. “กฺวจิ สมาสฺนต ๒เปฯ การฺนฺโต”ติ น ทิสฺสติ. กจจ. ๓๓๗., ปทฺฐป. ๓๕๐.

^{๕๔๔} กจจ. ๓๔๒., ปทฺฐป. ๓๓๗.

^{๕๔๕} กจจ. ๓๐๑., ปทฺฐป. ๙๒, ๓๑๕.

^{๕๔๖} กจจ. ๑๓๕., ปทฺฐป. ๑๑๘.

^{๕๔๗} กจจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๕๔๘} กจจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

นามานัน สมานัส ยุตตตโย, “เตส วิภตติโย โลปา จา”ติ โอการโลโป, วิภตติโลเป กเต,
“รณูปปุตติ”ติ รูปปสงเค สติ “ปกติ จสฺส สรณตสฺส”ติ ราชปุตติ อิติ ปกติภาโว, ตทฺธิต ฯเปฯ
สุ จ, “ลึงคตเถ ปจฺมา”ติ สิ, โส, ปุพฺพมโร... สรโลโป... นเย... ราชปฺริส อิติ จิตฺ, ราชสทฺทโต
ณฺญเฏกาวณํ, ราชสฺส รณโยราชินี เส, ปฺริสสทฺทโต สิ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
รณโย ปฺริสอติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, นามานัน สมานัส ยุตตตโย, เตส วิภตติโย
โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, ลึงคตเถ ปจฺมา, [๕๔๙] โส,
ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

๓๑๙., ๓๓๐. อุปสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว.

อพฺยयीภาวสมานัสทิสฺส ฌสฺส สมานสฺส อพฺยयीภาวสมานสฺส ปุพฺพปทฺตูปปธานตฺตา
อพฺยयीภาวสณฺณาสาทกํ สุตตฺตมารณโต “อุปสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว”ติ สุตตฺตมาห.
อุป ฯเปฯ โกติ ปทํ สมานสฺสติ ปทสฺส วิเสสนํ.

ยา กถา นครสฺส สมเป วตฺตติ อิติ ตสฺมา สา กถา อุปนคฺร. อุปนคฺร อิติ
จิตฺ, “ลึงคตเถ ปจฺมา”ติ^{๕๕๐} สุตฺเตน อุปสทฺทโต สิ, “สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ ทินิ จา”ติ^{๕๕๑}
สิโลโป, “สามิสฺมิ ฌญฺจ”ติ^{๕๕๒} นครสทฺทโต ฌญฺจ ส, สาคโม เส,^{๕๕๓} “อุปสคฺคณิปาตปุพฺพโก
อพฺยयीภาโว”ติ^{๕๕๔} สมานัส^{๕๕๕} อพฺยयीภาวสณฺณา กตฺตพฺพา, นามานัน สมานัส ยุตตตโย,^{๕๕๖}
เตส วิภตติโย โลปา จ,^{๕๕๗} ปกติ จสฺส สรณตสฺส,^{๕๕๘} ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ,^{๕๕๙}

^{๕๔๙} [] ท. เอตฺถนฺตเร “สิ”ติ ทิสฺสติ.

^{๕๕๐} กจฺจ. ๒๔๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๔๓.

^{๕๕๑} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๔๒.

^{๕๕๒} กจฺจ. ๓๐๑., ปทฺฐป. ๙๒, ๓๑๕.

^{๕๕๓} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๕๕๔} กจฺจ. ๓๑๙., ปทฺฐป. ๓๓๐.

^{๕๕๕} ท. สมานัส.

^{๕๕๖} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๕๕๗} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๕๕๘} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๕๕๙} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

โส นปฺสกลิงโค,^{๕๖๐} “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ สิ, “อํ วิภตฺตินมการนตา อพฺยयीภาวา”ติ^{๕๖๑}
สิสฺส อํ, ปุพฺพ...^{๕๖๒} สรโลไป...^{๕๖๓} นเย...^{๕๖๔} นฺยาสรูปสิทฺธิสทฺทนีติพาลาวตารกลาเปสฺส เอวเมว
รูป^{๕๖๕} อจาริเยหิ กตํ. สทฺทนีตฺติยํ ปน “เกสณฺจิ ครุณํ มเตน”^{๕๖๖} นครสทฺทสมีปสทฺเทหิ
ยถากุณมํ ญฺญูจิปจเมกวจนานิ ภวนฺติ, ตโต วิภตฺติโลเป กเต ‘นครสมีป’ อิติ ปทํ ภวติ,
ตโต สมีปสทฺทสฺส จาเน สมีปตฺถวาจโก อูปิตฺติ อุปสคฺโค ติฏฺฐติ, เอว ‘นครอุป’ อิติ จิตฺตสฺส
ปทสฺส^{๕๖๗} ญฺญูจิปริยวเสน วณฺณปริยาโย^{๕๖๘} ทิสฺสตีติ เวทิตฺพนุ”ติ^{๕๖๙} วุตฺตํ. นฺยาเส “พฺรณํ
อภาโว นิทฺทรณํ, มสกันํ อภาโว นิมฺมสกันฺติ วิคฺคโห พหฺวจนวเสน วุตฺโต. เย เย พุราหฺมณา
วฺจฺจมานํ ปฏิปาฏิยา นิสฺสํหนฺติ ยถาวฺจฺจ, ^{๕๗๐} อิมินา วิคฺคเหเน ยถาสทฺโท วิจฺจวาทโกติ ทฺวํจฺจ. โฟ.
นฺยาเส ปน “วฺจฺจมานํ ปฏิปาฏิยถาวฺจฺจ”ติ วิคฺคโห ยถาสทฺทสฺส ปฏิปาฏิ วิจฺจตฺถวาจกํ ตํ
คเหตฺวา วุตฺโต. วฺจฺจมานํ ปฏิปาฏิ ยถาวฺจฺจ. รุปสิทฺธิสทฺทนีตฺติสฺส “วฺจฺจมานํ ปฏิปาฏิ ยถาวฺจฺจ, เย
เย วฺจฺจมา วา ยถาวฺจฺจ”ติ^{๕๗๑} วุตฺตํ. พาลาวตาเร ปน “เย เย วฺจฺจมา ยถาวฺจฺจ”ติ^{๕๗๒}
เอตฺตคกเมว วุตฺตํ. ญมฺมา จิตฺตํ อธิกิจฺจ ปวตฺตณฺติ อธิจิตฺตํ. ญมฺมาติ พหฺวจนํ สมฺปยุตฺตํ
สมาธิํ สนฺธาย กตณฺติ ทฺวํจฺจ. **ติโรติ** ปฺรภาโค. นาวา โสตสฺส ปติ นีวตฺติตฺวา อุตฺถาภิมฺขา
นฺตฺวา วตฺตติ ปติโสตํ. **ปติสทฺโท** นีวตฺตณฺตฺเถ วตฺตติ. นิตฺถอ อิติ จิตํ, นิสทฺทโต สิ, ทฺรธสทฺทโต

^{๕๖๐} กจจ. ๓๒๐., ปทฺฐป. ๓๓๕.

^{๕๖๑} กจจ. ๓๔๑., ปทฺฐป. ๓๓๖.

^{๕๖๒} กจจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๕๖๓} กจจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๕๖๔} กจจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๕๖๕} ท. เอวรูปเมว รูป.

^{๕๖๖} ท. มเต จ.

^{๕๖๗} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ สทฺทสฺส.

^{๕๖๘} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ วณฺณปริยาโย.

^{๕๖๙} สทฺท. สุตฺต. อ. ๖๙๖/๒๒๓.

^{๕๗๐} นฺยาส. อ. ๓๑๙/๓๐๑.

^{๕๗๑} ปทฺฐป. ๑๔๗, สทฺท. สุตฺต. อ. ๖๙๖/๒๒๖, นฺยาส. อ. ๓๑๙/๓๐๑.

^{๕๗๒} พาลา. ๕๔.

ณฐิ์ส, สาคโม เส,^{๕๗๓} เสลล์ ปุพพสมม. ปะเทวภาโว จาเน,^{๕๗๔} นิมสก อิติ จิตต, นิสททโต สิ, มสกสททโต ณฐิ์ส,^{๕๗๕} เสลล์ ปุพพสมม. ปะเทวภาโว จาเน, ยถาธุตม อิติ จิตต, ยถาสทททตม- สทเทหิ ปจมาโย, “สพพาสมาวุโสปสคคณิปาตาทิหิ จา”ติ^{๕๗๖} ยถาสททโต โยสุส โลโป, “สพพ- โยนิมาเอ”ติ^{๕๗๗} วุตตมสททโต โยสุส อา, ปุพพ...^{๕๗๘} สรโลโป...^{๕๗๙} นเย...^{๕๘๐} ยถาธุตมา อิติ รูป ภาวติ. อุปสคคณิปาตปุพพโก อพยยิภาโว,^{๕๘๑} นามาน สมาส ยุตตตโต, เตส วิภตติโย โลปา จ,^{๕๘๒} ปกติ จสส สรนตสส, ตททิต ๖เปฯ ส จ, โส นปุสกลิงโค,^{๕๘๓} “ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, “อ วิภตติ ๖เปฯ ยิภาวา”ติ โยสุส อ, ปุพพ... สรโลโป... นเย... ยาวสททโต สิ, ชีวสททโต ส, สาคโม เส, เสลล์ ปุพพสมม. อธิสททโต ปจมา โย, “สพพาสมาวุโส ๖เปฯ หิ จา”ติ โยโลโป, จิตตสททโต อ, ปุพพ... สรโลโป... นเย...อธิจิตต อิติ รูป ภาวติ. อุปสคคณิปาตปุพพโก อพยยิภาโว, นามาน ๖เปฯ ตตตโต, เตส วิภตติโย โลปา จ, ปกติ ๖เปฯ นตสส, ตททิต ๖เปฯ ส จ, โส นปุสกลิงโค, “ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, “อ วิภตติ ๖เปฯ ยิภาวา”ติ โยสุส อ, ปุพพ... สรโลโป... นเย... ติโรสททโต สิ, สิลโป, ปพพตสททโต ส, สาคโม เส. ปติสททโต ส,^{๕๘๔} สิตสททโต อ. อนุตสททโต สิ, “สพพาสมาวุโส ๖เปฯ หิ จา”ติ สิลโป, ปาสาทสททโต ส, สาคโม เส, อุปสคคณิปาตปุพพโก อพยยิภาโว, เสลล์ ปุพพสมม.

^{๕๗๓} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๕๗๔} กจจ. ๒๘., ปทฐป. ๔๐.

^{๕๗๕} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ สณฐิ์.

^{๕๗๖} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๕๗๗} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๕๗๘} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๕๗๙} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๕๘๐} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๕๘๑} กจจ. ๓๑๙., ปทฐป. ๓๓๐.

^{๕๘๒} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๕๘๓} กจจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

^{๕๘๔} ท. สิ.

โม อัจฉริย “อพฺพยียภาโว”อิติ อเนน สญฺญาภรณน กว สุตฺเต อตุโธ ภวติ? โม สิสฺส “อพฺพยียภาโว” อิติ อเนน สญฺญาภรณน อตุโธ “อํ วิมตฺติ ฯเปฯ ภาวา”อิติ^[๕๘๕] สุตฺเต ภวติ.

๓๒๐., ๓๓๕. **โส นปฺสกลิงฺโค.**

อพฺพยียภาวสฺส ปุพฺพปทตฺถปฺปธานตฺตา อลฺิงฺคตฺเถ สมฺปตฺเต “โส นปฺสกลิงฺโค”ติ นปฺสกลิงฺคตฺถวិชาเยกสฺสุตฺตมาห. “ส นปฺสกลิงฺโค”ติปิ ปาโฐ. ปุพฺพม...^{๕๘๖} โลปลฺภจ ตตฺรภาโร”ติ^{๕๘๗} โอลฺโป, อการาคโม จ. นเย...^{๕๘๘} โส นปฺสกลิงฺโคติ ปทฺจฺเจโท. นปฺสกลิงฺโคว ทฏฺฐพฺโพติ นปฺสกลิงฺโค เอว เวทิตฺพฺโพ. นปฺสกลิงฺคํ เอตฺตสฺสาติ นปฺสกลิงฺโค.

[๕๘๕] กถา อิตฺถิยํ อธิกิจฺจ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา สภา กถา อธิตฺถิ. อธิตฺถิ อิทํ อูทาหรณํ นฺยาเส นตฺถิ. [๕๘๖] กถา กุมาริยํ อธิกิจฺจ วตฺตเต อิติ ตสฺมา สภา กถา อธิกุมาริ. นฺยาเส จ “อธิกุมาริ”ติ^{๕๘๙} วิคฺคโห กโต. มณิกายาติ อุกทปาฏิยา. อธิอิตฺถิ อิติ จิตฺ, อธิสทฺทโต สิ, สพฺพาสมา ฯเปฯ ทิทฺ จ,^{๕๙๐} อิตฺถิสทฺทโต สฺมิ, เต อิตฺถิขยา โป,^{๕๙๑} อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปิ จ,^{๕๙๒} ฆปโต สฺมิ ยํ วา,^{๕๙๓} อธิ อิตฺถิยํ อิติ รูปํ ภวติ. อุปสฺสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺพยียภาโว,^{๕๙๔} นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโธ,^{๕๙๕} เตสํ วิมตฺติโย

^{๕๘๕} [] ท. เอตฺถนฺตเร “เอโท ปุพฺพม... โลปลฺภจ ตตฺรภาโร”ติ โอลฺโป, อการาคโม จ. นเย.... อพฺพยียภาวสฺส ปุพฺพปทตฺถปฺปธานตฺตา อลฺิงฺคตฺเถ สมฺปตฺเต “โส นปฺสกลิงฺโค”ติ นปฺสกลิงฺคตฺถวิชาเยกสฺสุตฺตมาห. นปฺสกลิงฺโคว ทฏฺฐพฺโพติ นปฺสกลิงฺโค เอว เวทิตฺพฺโพ. ๒ นปฺสกลิงฺคํ เอตฺตสฺสาติ นปฺสกลิงฺโคติ ทิสฺสติ.

^{๕๘๖} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๕๘๗} กจฺจ. ๒๗., ปทฺฐป. ๓๙.

^{๕๘๘} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๕๘๙} [] ท. เอตฺถนฺตเร “ยา”ติ ทิสฺสติ.

^{๕๙๐} [] ท. เอตฺถนฺตเร “ยา”ติ ทิสฺสติ.

^{๕๙๑} นฺยาส. อ. ๓๒๐/๓๐๑.

^{๕๙๒} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๕๙๓} กจฺจ. ๕๙., ปทฺฐป. ๑๘๒.

^{๕๙๔} กจฺจ. ๘๔., ปทฺฐป. ๑๔๔.

^{๕๙๕} กจฺจ. ๒๑๖., ปทฺฐป. ๑๘๐.

^{๕๙๖} กจฺจ. ๓๑๙., ปทฺฐป. ๓๓๐.

โลปา จ,^{๕๙๘} ปกติ ฯเปฯ นุตส,^{๕๙๙} โส นปฺสกลิงฺโค, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๖๐๐} ลิงฺคตฺเถ
 ปจฺมา,^{๖๐๑} [๖๐๒] สโร รสฺโส นปฺสเก,^{๖๐๓} “อณฺณสฺมา โลโป จา”ติ^{๖๐๔} ลิลโป, ปุพฺพมโร...
 สรา สเร โลป,^{๖๐๕} นเย... พาลาวตาเร^{๖๐๖} ปน “อิติสทฺทา สฺมี, สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ
 จา”ติ^{๖๐๗} สฺมีโน โลโป, อิตฺถีสทฺทา สฺมี, อโฆ ร ฯเปฯ ปี จ,^{๖๐๘} ฌปโต สฺมี ยํ วา,
 ปุพฺพมโร... สรา สเร โลป, นเย... อิตฺถิยนฺติ จิตฺ, อฺปสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว,
 นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต,^{๖๐๙} ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, โส นปฺสกลิงฺโค, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,
 ยทาทีนา^{๖๑๐} เอกวเจเนน, “ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, สโร รสฺโส นปฺสเก, “อณฺณสฺมา โลโป
 จา”ติ ลิลโปติ วุตฺตํ. อิติสทฺทโต ลี, ตสฺส โลโป, กุมารีสทฺทโต สฺมี, อโฆ รสฺส ฯเปฯ สฺปิ
 จ,^{๖๑๑} ฌปโต สฺมี ยํ วา, [๖๑๒] อฺปสคฺค ฯเปฯ ภาโว, นามานํ สมาสํ ยุตฺตฺโต, เตสํ
 วิภตฺติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, โส นปฺสกลิงฺโค, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,
 “ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา”ติ โย, สโร รสฺโส นปฺสเก, อณฺณสฺมา โลโป จ. นฺยาสวฺตุตฺนเยน^{๖๑๓}
 ปน กุมารีสทฺทโต สวิภตฺติ, เตสํ ปุพฺพมฺ.

^{๕๙๘} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๕๙๘} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๕๙๙} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๖๐๐} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๖๐๑} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๖๐๒} [] ท. เหตุณฺตเร “ลี”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๐๓} กจจ. ๓๔๒., ปทฐป. ๓๓๗.

^{๖๐๔} กจจ. ๓๔๓., ปทฐป. ๓๓๘.

^{๖๐๕} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๖๐๖} พาลา. ๕๓.

^{๖๐๗} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๖๐๘} กจจ. ๘๔., ปทฐป. ๑๔๔.

^{๖๐๙} ท. “นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต”ติ น ทิสฺสนฺติ.

^{๖๑๐} กจจ. ๓๙๑., ปทฐป. ๔๒๓.

^{๖๑๑} ร.๑, ท., ข.๑ สฺวปิจ.

^{๖๑๒} [] ท. เหตุณฺตเร “อิติ กุมาริยํ อิติ ฐปนํ”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๑๓} ท. นฺยาเส วุตฺนเยน.

อุปวฐ อิติ จิตฺ, อุปสทฺทโต สฺมี, ตสฺส โลโป, วฐสทฺทโต ญฺจิสฺ, เปฯ อโฆ เปฯ
ปี จ, ปโต ยา,^{๖๑๔} อุปวฐยา อิติ ฐป. อุปสคฺค เปฯ ภาโว, นามานํ เปฯ ยุตฺตตฺโต,
เตสฺ เปฯ ปา จ, ปกฺติ เปฯ นตฺสฺส, โส นปฺสกลิงฺโก, ตทฺทิต เปฯ สฺ จ, “ลึงคตฺเถ
ปจฺมา”ติ ลี, สโร รสฺโส นปฺสเก, อญฺญสฺมา โลโป จ, อุปคฺงคา อิติ จิตฺ,^{๖๑๕} อุปสทฺทา สฺมี,
ตสฺส^{๖๑๖} โลโป, คฺงคาสทฺทา ญฺจิสฺ, อา โฆ,^{๖๑๗} “มโต นาทีนฺน”ติ^{๖๑๘} สฺสฺ อาโย, ปุพฺพ...
สรโลโป...^{๖๑๙} นเย... อุปคฺงคาย อิติ ฐป. อุปสคฺค เปฯ ภาโว, นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺโต,
วิมตฺติโลโป, ปกฺติ จสฺส สรณตฺสฺส, โส นปฺสกลิงฺโก, ตทฺทิต เปฯ สฺ จ, ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ
ลี, “สโร รสฺโส นปฺสเก”ติ อาสฺส รสฺโส,^{๖๒๐} “อํ วิมตฺตินมการนฺดา อพฺยยิภาวา”ติ^{๖๒๑} ลี
อํ. อุปมณิกา อิติ จิตฺ,^{๖๒๒} อุปสทฺทา สฺมี, มณิกาสทฺทา ญฺจิสฺ เปฯ เสลฺ ปุพฺพสมํ.

๓๒๑., ๓๔๙. **ทิกฺขุเสกตฺตํ.**

โส นปฺสกลิงฺโกติ^{๖๒๓} ปทสฺส อนฺวตฺตฺนโต ตทฺทิตฺ อิทํ สุตฺตํ วตฺตพฺพนฺติ มนฺสิกฺตฺวา
“ทิกฺขุเสกตฺตฺน”ติ สุตฺตมาห. **ทิกฺขุสฺสาติ** สฺมาหารทิกฺขุสฺ.

ติโลก อิติ จิตฺ, ติโลกสทฺเทหิ ปจฺมาโย, “ติจตฺนํ ติสฺโส จตฺสฺโส ตโย จตฺตาริ
ตีณิ จตฺตาริ”ติ^{๖๒๔} วิมตฺติยา สห ติสทฺทสฺส ตโยอาเทโส, “สพฺพโยนีนมาเอ”ติ^{๖๒๕} โยสฺส อา,

^{๖๑๔} กจฺจ. ๑๑๒., ปทฐป. ๑๘๓.

^{๖๑๕} ท. “อิตฺติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๖๑๖} ท. “ตสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๖๑๗} กจฺจ. ๖๐., ปทฐป. ๑๗๗.

^{๖๑๘} กจฺจ. ๑๑๑., ปทฐป. ๑๗๙.

^{๖๑๙} กจฺจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๖๒๐} ท. “อาสฺส รสฺโส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๖๒๑} กจฺจ. ๓๔๑., ปทฐป. ๓๓๖.

^{๖๒๒} ท. “อิตฺติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๖๒๓} กจฺจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

^{๖๒๔} กจฺจ. ๑๓๓., ปทฐป. ๒๓๐.

^{๖๒๕} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

ปุพฺพ...^{๖๒๖} สรโลโป...^{๖๒๗} นเย...^{๖๒๘} ตโย โลกา, ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กมฺมธารโย,^{๖๒๙}
 นามานํ สมาสํ ยุตตตฺถโย,^{๖๓๐} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๖๓๑} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๖๓๒}
 สงฺขยาปฺพุโ ทิคุ,^{๖๓๓} อุภ ตปฺปฺริสา,^{๖๓๔} ทิคุสฺเสกตฺตํ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๖๓๕} “ลึงฺคตฺถ
 ปรจมา”ติ^{๖๓๖} ลี, ลี,^{๖๓๗} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

ตโย ทณฺหา อิติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, นามานํ สมาสํ ยุตตตฺถโย, เตสํ
 วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ ฯเปฯ ตสฺส, สงฺขยาปฺพุโ ทิคุ, อุภ ตปฺปฺริสา, ทิคุสฺเสกตฺตํ,
 ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลี, ลี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

ตีณิ นยนานิ, ตโย ลิงฺคา อิติ จิตฺ, เสสํ ปุพฺพสมํ.

จตฺสฺส ทิสฺสา อิติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ โย, นามานํ ฯเปฯ ยุตตตฺถโย, เตสํ ฯเปฯ
 ปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, สงฺขยาปฺพุโ ทิคุ, อุภ ตปฺปฺริสา, จตฺทิสฺสา อิติ ฐปฺ.
 ทิคุสฺเสกตฺตํ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺถ ปรจมา”ติ ลี, “กฺวจิ สมาสฺนตฺตคตฺตานมการนฺโต,^{๖๓๘}
 สโร รสฺสํ นปฺสเก”ติ^{๖๓๙} อาการสฺส รสฺสํ, “สินฺ”ติ ลี, ลี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

^{๖๒๖} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๖๒๗} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๖๒๘} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๖๒๙} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๖๓๐} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๖๓๑} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๖๓๒} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๖๓๓} กจจ. ๓๒๕., ปทฐป. ๓๔๘.

^{๖๓๔} กจจ. ๓๒๖., ปทฐป. ๓๔๑.

^{๖๓๕} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๖๓๖} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๖๓๗} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๖๓๘} ท. “กฺวจิ สมาสฺนตฺตคตฺตานมการนฺโต”ติ น ทิสฺสนฺติ. กจจ. ๓๓๗., ปทฐป. ๓๕๐.

^{๖๓๙} กจจ. ๓๔๒., ปทฐป. ๓๓๗.

ปญจ อินฺทริย อิติ จิตฺ, ปญจาทินมกาโร,^{๖๔๐} “อโต นิจจณฺ”^{๖๔๑} โยสุสฺ นิ, “โยสุ กตนิ การโลเปสฺ ทิฆนฺ”^{๖๔๒} อการสุสฺ ทิฆเ, ปญจ อินฺทริยานิ อิติ รูป.^{๖๔๓} เสสํ ปุพฺพสมํ.

๓๒๒., ๓๕๙. ตถา ทวนฺเท ปาณิตฺตริยโยคคเสนงคฺชทุทชฺชนตฺกวิวิธวิรุทฺธ-
วิสภาคตฺถาทินญจ.

ตถา ทวนฺเท สมาสเ สมาสทวนฺทสมาสเ ปาณิตฺตริย ฯเปฯ มาทึนํ อตฺถานํ เอกตฺตํ
นปฺปสกลิงคตฺถจฺ โหติ. ตถาคณฺหํ ทิคฺสุสฺโสเปเมน สมาสทวนฺทคณฺหตฺถํ. สมาสติ ปทํ โหติติ
ปเท อาธาริ.

ตํ อูทาหรณํ ยถา กตมํ ? จกฺขฺ จ โสตญฺจาติ จิตฺ, นามานํ สมฺจุจโย ทวนฺโท,^{๖๔๔}
[^{๖๔๕}] นามานํ สมาสเ ยุตฺตตฺถเ,^{๖๔๖} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๖๔๗} ปกฺติ จสฺส สรณตฺสส,^{๖๔๘}
ตถา ทวนฺเท ฯเปฯ ทินญจ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๖๔๙} “ลิจฺคตฺถเ ปจฺมา”^{๖๕๐} ลี, “สินฺ”^{๖๕๑}
ลิสฺส อํ, ปุพฺพ...^{๖๕๒} สรโลโป...^{๖๕๓} นเย...^{๖๕๔}

^{๖๔๐} กจฺจ. ๑๓๔., ปทฺฐป. ๒๕๑.

^{๖๔๑} กจฺจ. ๒๑๘., ปทฺฐป. ๑๙๖.

^{๖๔๒} กจฺจ. ๘๘., ปทฺฐป. ๑๔๗.

^{๖๔๓} ท. “ปญจาทินมกาโร, “อโต นิจจณฺ”ติ โยสุสฺ นิ, “โยสุ กตนิ การโลเปสฺ ทิฆนฺ”ติ อการสุสฺ
ทิฆเ, ปญจ อินฺทริยานิ อิติ รูป”ติน ทิสฺสนติ.

^{๖๔๔} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๖๔๕} [] ท. เอตฺถนฺตเร “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค จสฺสทุทโลโป”ติ ทิสฺสติ. น. เอตฺถนฺตเร “วุตฺตตฺถา
นมป-
ปโยโค”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๔๖} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๖๔๗} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๖๔๘} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๖๔๙} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๖๕๐} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๖๕๑} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๖๕๒} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๖๕๓} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๖๕๔} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

มุขญจ นาสิกกา จ อิติ จิตฺ, นามานํ สมุจจโย ทวนโท, วุตตตถานมปโปโยโค, นามานํ สมาโส ยุตตตโต, เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตถา ฯเปฯ ทินฺนจ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ สฺ, “สโร รสฺโส นปฺสเก”ติ^{๖๕๕} อนฺตสฺส รสฺสตฺตํ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จวฺ จ มํสญจ โลหิตญฺจาติ รูปํ จิตฺ, เสสํ ปุพฺพสมํ. เอวํ ปาณยฺงคตฺเถ ปาณินํ สตฺตานํ อวยวตฺเถ เอกตฺตํ นปฺสกลึงคตฺตญฺจ โหติ.

สงฺข^{๖๕๖} จ ปณฺทว จ อิติ จิตฺ, สงฺขสทฺทโต สฺ, โส,^{๖๕๗} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทโต สฺ, สทฺทพาส ฯเปฯ หิ จ.^{๖๕๘} ปณฺทวสทฺทโต สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทโต สฺ, ตสฺส โลโป. สงฺโข จ ปณฺทวโว จ อิติ จิตฺ, นามานํ ฯเปฯ ทวนโท, นามานํ สมาโส ยุตตตโต, เตสํ วิภตติโย โลปา จ, จสทฺทโลโป,^{๖๕๙} ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตถา ฯเปฯ ทินฺนจ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... คีตฺวาทิตฺนตฺตาทินํ รูปํ วุตตสทฺทสเมว. ททฺทริติ เภริวิเสโส. เทณฺทิมฺนฺติ มํคฺลภริ. อณฺณตฺถ ทินฺทิมฺนฺติ อตฺถิ. เอวํ ตฺริยงคตฺเถ ตฺริยานํ อวยวตฺเถ เอกตฺตํ นปฺสกลึงคตฺตญฺจ โหติ.

ผาลนฺติ กสฺสโก. ปาจนนฺติ ปโตโท. ยฺคญจ นงฺคญจ ยฺคนงฺคลฺ. เอวํ โยคคฺงคตฺเถ โยคานํ อวยวตฺเถ เอกตฺตญฺจ นปฺสกลึงคตฺตญฺจ โหติ. เสเสสฺสปี เอสฺว นโย.

จมฺมฺนฺติ สรวารณฺถลกํ. กลาโปติ คฺณิสํ. ทฺโสติ สฺขุมกิปฺปิลโก.^{๖๖๐} “สาธุ ปณฺณาวณฺวานโร”ติ ปาลิปณฺณาวณฺสทฺทสฺส อตฺถิภาเวน^{๖๖๑} นิตฺสฺสนํ.

โก อตฺถโก ยสฺสาติ กิมตฺถํ. อาทิสทฺเทน ทาสิทาสํ ฯเปฯ อิจฺเจวมาทฺธิ อฺฐาหารณํ คเหตุพฺพนฺติ สมฺพณฺโธ. ทาสี จ ทาส จ อิติ จิตฺ, ทาสีสทฺทโต สฺ, เสสโต โลปํ คสิปฺ,^{๖๖๒}

^{๖๕๕} กจจ. ๓๔๒., ปทฺฐป. ๓๓๗.

^{๖๕๖} ร. ๑, ท., น., ข. ๑ ส. สํข.

^{๖๕๗} กจจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๖๕๘} กจจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๖๕๙} ท. “จสทฺทโลโป”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๖๐} ท. “กฺณฺจติ สฺขุมกิปฺปิลิกา”ติ ทิสฺสติ. น. “กฺณฺจติ สฺขุมกิปฺปิลิก”ติ ทิสฺสติ. ข. ๒ “กฺณฺจติ

สฺขุม-

กิปฺปิลิก”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๖๑} ท. อตฺถิภาเวน.

จสททา ลี, ตสฺส โลโป. ทาสททา ลี, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสททา ลี, ลีโลโป, ทาสี จ ทาโส จ อิติ รูป, นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท, นามานํ สมาโส ยุตตฺตโต, วุตตตฺตานมปฺปโยโค, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณตสฺส, ตถา ทวนฺเท ฯเปฯ ทินฺนญ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ยทฺนุปฺปนา นีปาตนา”^{๖๖๓} ลีชฺฌนฺติ”ติ สุตฺเตน กฺวจาที อาทินา วา รสฺสตุตฺ, “ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, ลี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อิตฺถี จ ปฺมา จ อิติ จิตฺ, นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท, เสสํ ปุพฺพสฺมํ. ยทฺนุปฺปนาทินา รสฺสตุตฺ.^{๖๖๔}

๓๒๓., ๓๖๐. วิชาสา รุกฺข ติน ปสฺส ธน ธณฺณ ชนปทาทีนญ.

รุกฺขา จ ตินานิ จ ปสฺส จ [^{๖๖๕}] ธณฺณานิ จ ชนปทา จ รุกฺข ฯเปฯ ปทา. รุกฺขติน ๒เปฯ ชนปทา อาทโย เยสํ เต รุกฺข ๒เปฯ ปทาทย. นฺยาเส “จสทฺโท สมุจฺจยตฺโต”ติ^{๖๖๖} วุตฺตํ. สมุจฺจโย นาม สมฺปิณฺชนํ.^{๖๖๗} เตน น เกวลํ ปาณฺธุริย ๒เปฯ ตตฺถาทินํ เอกตฺตํ นปฺสกลิงฺคญจ โหติ.^{๖๖๘} อถ โข รุกฺข ๒เปฯ ปทาทีนํ เอกตฺตํ นปฺสกลิงฺคตฺตญจ โหติติ ภาเปติ. เตน พาลาวตาร “อาทิสทฺเทน อญฺเญสฺสปี วา”ติ^{๖๖๙} วุตฺตํ. รุกฺขติน ๒เปฯ วมาทีนํ อตฺถานํ เอกตฺตํ นปฺสกลิงฺคญจ ทวนฺทสฺมาเสว วิชาสาวิกปฺเปน โหติ.

อสฺสตุโต จ กปิตฺโน^{๖๗๐} จ อิติ จิตฺ, นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท,^{๖๗๑} นามานํ สมาโส ยุตตฺตโต,^{๖๗๒} วุตตตฺตานมปฺปโยโค, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๖๗๓} ปกฺติ จสฺส สรณตสฺส,^{๖๗๔}

^{๖๖๒} ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๖๖๓} ร.๑, ท., ข.๑ “นีปาตนา”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๓๙๑., ปทฺฐป. ๔๒๓.

^{๖๖๔} ท. ยทาทีนา รสฺสตุตฺ.

^{๖๖๕} ท. [] เอตฺถนฺตเร “ธนาณิ จา”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๖๖} นฺยาส. ร. ๓๒๓/๓๐๓.

^{๖๖๗} ท. “สมฺปิณฺชนตฺถนา”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๖๘} ท. “นปฺสกลิงฺคญจ ทวนฺทสฺมาเส สมาส โหติ”ติ ทิสฺสติ.

^{๖๖๙} ร. ๑, ท., น., ข.๑ ทวนฺเท มญฺเญสฺสปี วา”ติ วุตฺตํ. พาลา. ๕๓.

^{๖๗๐} ท. อสฺสตุโต จ กปิตฺถโน. ร.๑, ข.๑ อสฺสทฺฐโจ จ กปิตฺฐโจ.

^{๖๗๑} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๖๗๒} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๖๗๓} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

วิชาสาฯ เปฯ ทินญจ, ตทฺธิตฯ เปฯ สฺ จ,^{๖๗๕} “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ^{๖๗๖} ลี, ลี,^{๖๗๗} ปุพฺพ...^{๖๗๘} สรโลโป...^{๖๗๙} นเย...^{๖๘๐} อสฺสตุถฺโต จ กปิตโน จ อิติ จิตฺ, นามานํ สมฺมจฺจโย ทวฺนฺโท, เปฯ ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, วิชาสาสทฺเทน อิมินา เอกตฺตาทฺทิน อกรณํ, ตทฺธิตฯ เปฯ ทิสฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ โย, สพฺพโยนินฺมาเอ,^{๖๘๑} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... “อฺสฺสตุถฺกปิตนา”ติ รุปฺสิทฺธิ.^{๖๘๒} เสสํ วุตฺตฺรฺรฺปฺสทิสานิ.

อาทิกฺคณฺห์ กิเมตฺถ ? อาทิสทฺเทน สวชฺชานาวชฺชํ เปฯ กณฺหสฺสุกา วา อิติ อูทาหรณานิ คเหตุพฺพานิ.

๓๒๔., ๓๓๙. ทวิปเท ตฺลฺยาธิกรณ กมฺมธารโย.

ตฺลฺยาธิกรณ ทวิปเท สมฺมสฺยนฺเต,^{๖๘๓} โส สฺมาโส กมฺมธารโย นามาติ ยุตฺตตฺโต. ทวิปเท ตฺลฺยาธิกรณ อิติ จิตฺ, “กมฺมตฺเถ ทฺติยา”ติ^{๖๘๔} สฺตฺเตน โย, อโต นิจฺจ,^{๖๘๕} “สพฺพ-โยนินฺมาเอ”ติ^{๖๘๖} โยสฺส เอ, ปุพฺพ...^{๖๘๗} สรโลโป...^{๖๘๘} นเย...^{๖๘๙} ทวิปทานิ ตฺลฺยาธิกรณานิ ยทา

^{๖๗๕} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๖๗๕} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๖๗๖} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๖๗๗} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๖๗๘} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๖๗๙} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๖๘๐} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๖๘๑} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฺฐป. ๖๙.

^{๖๘๒} ปทฺฐป. ๑๗๑. ท. “อฺสฺสตุถฺกปิตนา”ติ รุปฺสิทฺธิ”ติ น ทิสฺสนฺติ. พ. “อฺสฺสตุถฺกปิตนา รุปฺสิทฺธิ”ติ

ทิสฺสนฺติ

^{๖๘๓} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ “สมฺมสฺยนฺเต”ติ สพฺพตฺถ ปาโง ทิสฺสนฺติ.

^{๖๘๔} กจฺจ. ๒๙๗., ปทฺฐป. ๗๖, ๒๘๔.

^{๖๘๕} ท. “สฺตฺเตน โย, อโต นิจฺจ”ติ น ทิสฺสนฺติ. กจฺจ. ๒๑๘., ปทฺฐป. ๑๙๖.

^{๖๘๖} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฺฐป. ๖๙.

^{๖๘๗} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๖๘๘} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๖๘๙} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

ปณฺธิเตน สมฺมสนฺเต ตทา โส สฺมาโส กมฺมธารยสฺสโณ โหติ. ทฺวิปทานิ ตฺลฺยาธิกรณานิ
ปทพฺพเย ปจฺมา. อถ วา ปณฺธิตา ทฺวิปทานิ ตฺลฺยาธิกรณานิ นามิกานิ ยทา สมฺมสนฺเต, ตทา
โส สฺมาโส กมฺมธารยสฺสโณ โหติ. **สมฺมสนฺเต**ติ ปเท “ภาวกมฺเมสฺส โย”^{๖๙๐} สฺมฺมสนฺเต ภาว-
สทฺเทน กตฺตริ โย โหติ. รุปรสฺสทฺธิ “ทฺวิปเท ตฺลฺยาธิกรณเณ สตี”^{๖๙๑} วุตฺตํ. พาลาวตาเร ปน
“สมฺมานาธิกรณา เทว ปทา”^{๖๙๒} ยทา^{๖๙๓} สมฺมสนฺเต”^{๖๙๔} วุตฺตํ. สทฺทนีติยํ ปน “เทว ปทานิ
สมฺมสนฺติ ตฺลฺยาธิกรณานิ, โส กมฺมธารโย”^{๖๙๕} สฺมฺมสนฺเต”^{๖๙๖} วุตฺตํ. มหนฺต ปุริส อิติ จิตฺ, อุกฺกตฺ
ปจฺเมกวจนํ สี, “โส”^{๖๙๗} สีสฺส โอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทตฺสทฺทปฺปโยโค, มหนฺโต
จ โส ปุริโส จาติ วิคฺคโห, **ทฺวิปเท ตฺลฺยาธิกรณเณ**^{๖๙๘} **กมฺมธารโย**, นามานํ **สฺมาโส**
ยฺตุตฺตโต,^{๖๙๙} **เตสํ วิมตฺติโย โลปา จ**,^{๗๐๐} **ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส**,^{๗๐๑} “**ยฺตุตฺตตฺถานมปฺปโยโค**”^{๗๐๒}
จ ต อิติ สทฺทโลโป,^{๗๐๓} “**มหนฺ**”^{๗๐๔} **มหา ตฺลฺยาธิกรณเณ ปเท**”^{๗๐๕} **มหนฺตสทฺทสฺส มหา, ตทฺธิ**
ฯเปฯ ที่สฺ จ,^{๗๐๖} “**ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา**”^{๗๐๗} สี, “โส”^{๗๐๘} สีสฺส โอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

^{๖๙๐} กจจ. ๔๔๐., ปทฺฐป. ๔๔๕.

^{๖๙๑} ปทฺฐป. ๑๔๘.

^{๖๙๒} ร.๑, ท., น.๑, ข.๑ ทฺวิปทา.

^{๖๙๓} ท. “ยทา”^{๖๙๔} น ทิสฺสตี.

^{๖๙๔} พาลา. ๔๕.

^{๖๙๕} สทฺท. สฺมฺมสนฺเต. ๗๐๒/๒๒๙.

^{๖๙๖} ท. “ยฺตุตฺต”^{๖๙๗} น ทิสฺสตี.

^{๖๙๗} กจจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๖๙๘} ร.๑, ท., ข.๑ ตฺลฺยาธิกรณเณ.

^{๖๙๙} กจจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๗๐๐} กจจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๗๐๑} กจจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๗๐๒} ท. จโส สทฺทโลโป.

^{๗๐๓} ร.๑, ท., ข.๑ มหนฺตํ, ท. มหนฺตํ.

^{๗๐๔} กจจ. ๓๓๐., ปทฺฐป. ๓๔๐.

^{๗๐๕} กจจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๗๐๖} กจจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

กณฺหสฺสโป, นีลุปฺปลํ, โลหิตจฺนุทฺทนนฺ”ติ ตีณิ ปุพฺพสทิสานิ. พุราหฺมณี จ สา ทาริกา เจติ จิตฺ, ทุวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารย, นามานํ สมาส ยุตฺตตฺโต, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, “วุตฺตตฺตานมปฺปโยโค”ติ จ ต อติ^{๗๐๗} สทฺทโลโป, “กมฺมธารยสฺสญฺเ”^{๗๐๘} จา”ติ^{๗๐๙} ปุพฺพปเท ปุณฺณมิว กตฺวา อีปจฺจยสฺส อภาวกรณํ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา”ติ ลี, เสสโต โลปํ คสิปิ.^{๗๑๐} ขตฺติยา จ สา กณฺเฏว เจติ จิตฺ, ปุเร วีย สมาสสญฺเภา วิภตฺติโลป- ปกฺติภาว, “วุตฺตตฺตานมปฺปโยโค”ติ จ ต อติ สทฺทโลโป, “กมฺมธารยสฺสญฺเ จา”ติ ปุณฺณมิว กตฺวา อปจฺจยสฺส อภาวกรณํ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลี, เสสโต โลปํ คสิปิ.

กมฺมธารย อติ อเนนสญฺเภากรณเณ กว สฺตฺเต อตฺโต ภวติ ? กมฺมธารย อติ อเนน สญฺเภากรณเณ อตฺโต “กมฺมธารยสฺสญฺเ”^{๗๑๑} จ”อติ สฺตฺเต ภวติ.

๓๒๕., ๓๔๘. สงฺขยาปุพฺโพ ทิคฺ.

ติมล อติ จิตฺ, ติสทฺททฺมสทฺทโต โย, ติจตฺนํ ติสฺโส จตฺสฺโส ตโย จตฺตาริ ตีณิ จตฺตาริ,^{๗๑๒} อโต นิจฺจํ,^{๗๑๓} โยสฺ กตฺนิกาโรเปสฺ ทิฆํ,^{๗๑๔} ตีณิ มลานิ อติ จิตฺ, ทุวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารย,^{๗๑๕} นามานํ ฯเปฯ ตตฺตโต,^{๗๑๖} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๗๑๗} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๗๑๘} สงฺขยาปุพฺโพ ทิคฺ, อุภ ตปฺปฺริสา,^{๗๑๙} ทิคฺสฺเสกตฺ,^{๗๒๐} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๗๒๑} ลี, ลี,^{๗๒๒} ปุพฺพ...^{๗๒๓} สรโลโป...^{๗๒๔} นเย...^{๗๒๕} ติโลกนฺตฺติอาทินํ จตฺนํ ฐปฺ วุตฺตเมว.

^{๗๐๗} ท. จสาติ.

^{๗๐๘} น.๑ กมฺมธารยสฺสญฺเ.

^{๗๐๙} กจฺจ. ๓๓๒., ปทฺฐป. ๓๔๓.

^{๗๑๐} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๕.

^{๗๑๑} น.๑ กมฺมธารยสฺสญฺเ.

^{๗๑๒} กจฺจ. ๑๓๓., ปทฺฐป. ๒๓๐.

^{๗๑๓} กจฺจ. ๒๑๘., ปทฺฐป. ๑๙๖.

^{๗๑๔} กจฺจ. ๘๘., ปทฺฐป. ๑๔๗.

^{๗๑๕} กจฺจ. ๓๒๕., ปทฺฐป. ๓๓๙.

^{๗๑๖} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๗๑๗} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๗๑๘} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๗๑๙} กจฺจ. ๓๒๖., ปทฺฐป. ๓๔๑.

สตฺตโคธาวรรสทฺทโต โย, “**ปญฺจาทีนมกาโร**”^{๗๒๖} สห โยวิมุตติยา อนุตฺตรสฺส อกาโร, อโต นิจุํ, โยสุ กต ๖เปฯ **ทีฆํ**, สตฺต โคธาวรรานิ อิติ จิตํ, **ทฺวิปเท ๖เปฯ** กมฺมธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ.

โม อจฺริย “**ทิกุ**” อิติ อนนฺน สญฺญากรณน กฺว สฺสฺเต อตุโธ ภาวติ ? โม สิสฺส “**ทิกุ**” อิติ อนนฺน สญฺญากรณน อตุโธ “**ทิกุสฺเสกตฺตํ**” อิติ สฺสฺเต ภาวติ.

๓๒๖., ๓๔๑. อุภ ตปฺปฺริสา.

นสทฺทา สิ, “**สพฺพาสมาวุโส ๖เปฯ ทีหิ จา**”^{๗๒๗} สิลโโป, พฺราหฺมณสทฺทา สิ, “**โส**”^{๗๒๘} สิสฺส โอ, ปุพฺพ...^{๗๒๙} สรโลโป...^{๗๓๐} นเย...^{๗๓๑} น พฺรหฺมโณ อิติ จิตํ, **ทฺวิปเท** ตฺลยาธิกรณ กมฺมธารโย,^{๗๓๒} นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต,^{๗๓๓} เตสํ วิมุตติโย โลปา จ,^{๗๓๔} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๗๓๕} **อุภ ตปฺปฺริสา, “อตุตํ นสฺส ตปฺปฺริเส**”^{๗๓๖} นสฺส อตุตํ,

^{๗๒๐} กจฺจ. ๓๒๑., ปทฺฐป. ๓๔๙.

^{๗๒๑} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๗๒๒} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๗๒๓} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๗๒๔} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๗๒๕} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๗๒๖} กจฺจ. ๑๓๔., ปทฺฐป. ๒๕๑.

^{๗๒๗} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๗๒๘} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๗๒๙} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๗๓๐} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๗๓๑} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๗๓๒} กจฺจ. ๓๒๔., ปทฺฐป. ๓๓๙.

^{๗๓๓} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๗๓๔} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๗๓๕} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๗๓๖} กจฺจ. ๓๓๓., ปทฺฐป. ๓๔๔.

ตฤติต ฯเปฯ ทีสุ จ,^{๗๓๗} “ลึงคตเถ ปจมา”ติ^{๗๓๘} สี, สี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... นวสโล
อิตติ จิตฺ, เสสํ ปุพฺพสมํ.

ปญจภิกขุสทฺทโต โย, ปญจาทีนมหการ,^{๗๓๙} อิวณฺณวณฺณา ฌลา,^{๗๔๐} ลโต ไวกาโร
จ,^{๗๔๑} เวโวสุ โล จ.^{๗๔๒} ปญจ ภิกขโว อิตติ จิตฺ, ทวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมธารโย, นามานํ
สมาโส ยุตตฺตโต, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, “สงฺขยาปุพฺโพ
ทิกฺข”ติ^{๗๔๓} สมหารทิกฺ, [๗๔๔] ตฤติต ฯเปฯ ทีสุ จ, “ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, ฆปโต จ โยนํ
โลโป,^{๗๔๕} “โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฆ”ติ,^{๗๔๖} นสทฺทา สี, “สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ จา”ติ
สีโลโป,^{๗๔๗} ปญจภิกขุสทฺทา สี,^{๗๔๘} [๗๔๙] “เสสโต โลปํ คสิป”ติ^{๗๕๐} สีโลโป.^{๗๕๑} น ปญจภิกขุ อิตติ
รูป.^{๗๕๒} ทวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมธารโย, นามานํ ฯเปฯ ยุตตฺตโต, เตสํ วิภตฺติโย โลปา
จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, อุภา ตปฺปริสา, อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส, ตฤติต ฯเปฯ ทีสุ จ,
“ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, ฆปโต จ โยนํ โลโป, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ, อปญจ ภิกขุ อิตติ รูปํ สีทฺธํ.

^{๗๓๗} กจจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๗๓๘} กจจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๗๓๙} กจจ. ๑๓๔., ปทฺฐป. ๒๕๑.

^{๗๔๐} ท. “อิวณฺณวณฺณา ฌลา”ติ น ทิสฺสติ. กจจ. ๕๘., ปทฺฐป. ๒๙.

^{๗๔๑} กจจ. ๑๑๙., ปทฺฐป. ๑๕๕.

^{๗๔๒} กจจ. ๙๗., ปทฺฐป. ๑๕๖.

^{๗๔๓} กจจ. ๓๒๕., ปทฺฐป. ๓๔๘.

^{๗๔๔} [] ท. เอตฺถนฺตเร “อุภา ตปฺปริสา”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๔๕} กจจ. ๑๑๘., ปทฺฐป. ๑๕๖.

^{๗๔๖} กจจ. ๘๘., ปทฺฐป. ๑๔๗.

^{๗๔๗} ท. “สีโลโป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๔๘} ท. โย.

^{๗๔๙} [] ท. เอตฺถนฺตเร “ฆปโต จ โยนํ โลโป, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๕๐} กจจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๗๕๑} ท. “เสสโต โลปํ คสิป”ติ สีโลโป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๕๒} ท. จิตฺ.

ปณฺจภิกฺขุ อิติ รสฺสปาโจปิ อตฺถิ. ทิคุสฺมาเส กเต “ทิคุสฺเสกตฺตํ”ติ กตํ. สฺสิ, สฺสิโลโป. นปณฺจภิกฺขุ-
อิตฺถาทีสุปิ สฺสิ.

ปณฺจ วสฺส อิติ จิตฺ, ปณฺจสทฺทวสฺสสทฺทโต โย, ปณฺจาทินมกาโร, อโต นิจํ,^{๗๕๓} โยสุ
ฯเปฯ ที่ฆํ, ปณฺจวสฺसानิ อิติ ฐปฺ,^{๗๕๔} ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถิ,
วิมตฺติโลปกตฺติภาว, สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ, [^{๗๕๕}] ทิคุสฺเสกตฺตํ,^{๗๕๖} ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, สฺสิ, สฺสิ,^{๗๕๗}
ปฺพุพ... สรโลโป... นเย... นปณฺจวสฺส อิติ จิตฺ, นสทฺทปณฺจวสฺสสทฺทโต สฺสิ, สพฺพา ฯเปฯ ทิ จ.
สฺสิ, สฺสิ, ปฺพุพ... สรโลโป... นเย... นปณฺจวสฺส อิติ ฐปฺ,^{๗๕๘} ทฺวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ
ฯเปฯ ยุตฺตตฺถิ, เตสํ วิมตฺติ ฯเปฯ ปา จ, ปกตฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, อุมะ ตปฺปริสา,
อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส, ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, สฺสิ, สฺสิ, ปฺพุพ... สรโลโป... นเย...

ปณฺจ คว อิติ จิตฺ, อุมายตฺถ โย, ปณฺจาทินมกาโร, สพฺพโยนินมาเอ,^{๗๕๙} ปฺพุพ...
สรโลโป... นเย... ปณฺจ ควา อิติ ฐปฺ,^{๗๖๐} ทฺวิปเท ฯเปฯ รโย, สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ,^{๗๖๑}
นามานํ ฯเปฯ ยุตฺตตฺถิ, วิมตฺติโลปกตฺติภาว, [^{๗๖๒}] ทิคุสฺเสกตฺตํ, ตทฺธิต ฯเปฯ ที่สุ จ, สฺสิ,
สฺสิ, ปฺพุพ... สรโลโป... นเย... ปณฺจภาวํ อิติ ฐปฺสิทฺธิ.^{๗๖๓} นปณฺจ ภาว อิติ จิตฺ, อุมายตฺถ สฺสิ, เสสํ
ปฺพุพสมํ. ปณฺจโคติ จิตฺ, อุมายตฺถ^{๗๖๔} โย, ปณฺจาทินมกาโร, “โยสุ จา”ติ^{๗๖๕} โสสุส อาโว,

^{๗๕๓} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๗๕๔} ท. “ที่ฆํ, ปณฺจวสฺसानิ อิติ ฐปฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๕๕} [] ท. เอตฺถนฺตเร “อุมะ ตปฺปริสา”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๕๖} กจจ. ๓๒๑., ปทฐป. ๓๔๙.

^{๗๕๗} กจจ. ๑๒๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๗๕๘} ท. “อิตฺติ ฐปฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๕๙} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๗๖๐} ท. “อิตฺติ ฐปฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๖๑} ท. “สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๖๒} [] ท. เอตฺถนฺตเร “สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ อุมะ ตปฺปริสา ทิคุสฺมาโส ตปฺปริสณฺโณ”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๖๓} ท. “ปณฺจภาวํ อิตฺติ ฐปฺสิทฺธิ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๖๔} ท. “จิตฺ อุมายตฺถ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๖๕} กจจ. ๗๔., ปทฐป. ๑๖๙.

“ตโต โยนโม ตู”^{๗๖๖} สุตเต ตุสสเทเน โยสส โอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ปญจคาโว, ^[๗๖๗] นามานํ สมาสเ ยุตตตโต, ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, สงฺขยาปุพฺโพ ทิคุ, ปุพฺพรูปํ กาทพฺพํ. วิภตฺติโลปกตติภาวา, ทิคุสเสกตตํ, “กวจิสมาสนุตคตตานมการนโต”^{๗๖๘} อปจโย, “โอ สเร จา”^{๗๖๙} โอการสฺส โอ, ตทฺธิต ฯเปฯ ทิสฺ จ, ส, ปญจคาวนฺติปิ อตฺถิ. ^[๗๗๐] น ปญจคว อิตฺติ จิตํ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ทสฺสว อิตฺติ จิตํ, อุมยตฺถ โย, เสสํ ปุพฺพสมเมว. น ทสฺสวอิตฺติ จิตํ, ส, โลโป, เสสํ ปุพฺพสมํ. สตฺตโคธาวริตฺติ จิตํ, อุมยตฺถ โย, ปญจา ฯเปฯ กาโร, อโต นิจจํ, โยสฺส ฯเปฯ ทิฆํ, ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. นสฺตฺตโคธาวริตฺติ จิตํ อุมยตฺถ ส, ^{๗๗๑} เสสํ ปุพฺพสมํ. รูปสฺสิทฺธิํ ปน “สตฺต โคธาวริโย สตฺตโคธาวริ, ‘กวจิ สมาสนุตคตตานมการนโต’^{๗๗๒} สุตเตน อภาวา”^{๗๗๓} วุตฺตํ. สทฺทนีติยํ ปน “สตฺต โคธาวริโย สมาสฺสา ^{๗๗๓} สตฺตโคธาวริ”^{๗๗๔} วุตฺตํ.

ปญจ ปุณฺณิโยติ สมาสทิกุ, ^{๗๗๕} ปุณฺณสทฺทา อีปจโย, ปญจปฺปฺลิสทฺทโต โย, ปญจาทินมกาโร, ปญจ ปุณฺณิ, โย, “อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺสวปี จา”^{๗๗๖} อีสฺส รสฺส, ปญจ ปุณฺณิโย อิตฺติ รูปํ. นามานํ ฯเปฯ ตตฺโต, ^{๗๗๗} ทวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารโย, ^[๗๗๘] สงฺขยาปุพฺโพ ทิคุ, ^{๗๗๙}

^{๗๖๖} กจจ. ๒๐๕., ปทฺฐป. ๑๖๐.

^{๗๖๗} [] ท. เอตฺถนฺตเร “ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย สมาสสณฺญา วิภตฺติโยโลโป ปกตํ ฯเปฯ นุตสฺส สงฺขยาปุพฺโพ ทิคุ อุมย ตปฺปฺริสา ทิคุสเสกตตํ”^{๗๖๘} ทิสฺสติ.

^{๗๖๘} กจจ. ๓๓๗., ปทฺฐป. ๓๕๐.

^{๗๖๙} ร.๑, ข.๑ “โอ สเร จา”^{๗๖๙} น ทิสฺสติ. กจจ. ๗๘., ปทฺฐป. ๓๑.

^{๗๗๐} [] ท. เอตฺถนฺตเร “สมาสนฺเต อาปจโย สทฺทนีนํมาเอ น ทสฺสว อิตฺติ จิตํ ส, โลโป เสสํ ปุพฺพสมํ สตฺตโคธาวริ อิตฺติ จิตํ”^{๗๗๑} ทิสฺสติ.

^{๗๗๑} ท. “อุมยตฺถ ส”^{๗๗๑} น ทิสฺสติ.

^{๗๗๒} ปทฺฐป. ๑๕๔.

^{๗๗๓} ท., น.๑ สมาสทา.

^{๗๗๔} สทฺท. สุตฺต อ. ๗๓๕/๒๖๙.

^{๗๗๕} ท. อสมาสทิกุ.

^{๗๗๖} กจจ. ๘๔., ปทฺฐป. ๑๔๔.

^{๗๗๗} ท. “ปญจ ปุณฺณิโย อิตฺติ รูปํ, นามานํ ฯเปฯ ตตฺโต”^{๗๗๗} น ทิสฺสติ.

^{๗๗๘} [] ท. เอตฺถนฺตเร “นามานํ สมาสเ ยุตตตโต”^{๗๗๘} ทิสฺสติ.

^{๗๗๙} ท. “สงฺขยาปุพฺโพ ทิคุ”^{๗๗๙} น ทิสฺสติ.

เตส วิมุตติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, ^{๗๘๐} ทิคุสเสกตตํ, ตทุติต ฯเปฯ ทิสุ จ, “ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, ฆปโต ฯเปฯ โลโป, โยสุ ฯเปฯ ทิฆ, ปญจปฺปูลิ อิติ รูปสิทฺธิ.^{๗๘๑} นปญจปฺปูลิ อิติ จิตํ, นสทฺทา สิ. สิลโลโป, ปญจปฺปูลิสทฺทโต สิ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ,^{๗๘๒} นปญจปฺปูลิ อิติ รูป, ทฺวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารโย, นามานํ ฯเปฯ ยุตตตฺโต, อุภ ตปฺปฺริสา, เสสํ ปุพฺพสมํ.^{๗๘๓} อตตํ นสฺส ตปฺปฺริเส, ตทุติต ฯเปฯ ทิสุ จ, สิ, เสสโต โลโป คสิปิ.

ปญจ คาวิโยติ สมหารทิกุ,^{๗๘๔} ปญจสทฺทา โย, ปญจาทีนมหากโร, โคสทฺทโต นทาทีโต วา อี,^{๗๘๕} “คาว เส”ติ^{๗๘๖} สุตเต คาว อิติ โยควิภาเคน โอการสฺส อาโว, นเย... ปุพฺพมโร... สรโลโป... นเย... “ตทุติต ฯเปฯ ทิสุ จา”ติ สุตเต จสทฺเทน นามมิว กรณํ. “ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, ปญจคาวิโย, เต อิตฺติชยาโป,^{๗๘๗} อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปี จ,^{๗๘๘} ปญจ คาวิโย, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, นามานํ ฯเปฯ ตตตฺโต, วิมุตติโลปปกติภาวา, สงฺขยา-ปุพฺโพ ทิคุ, ^{๗๘๙} ตทุติต ฯเปฯ ทิสุ จ, “ลึงคตเถ ปจมา”ติ โย, ฆปโต จ โยนํ โลโป, โยสุ ฯเปฯ ทิฆ, ปญจ คาวี อิติ รูปสิทฺธิ.^{๗๙๐}

สมหารทิกุ นาม นปญจคาวี อิติ จิตํ,^{๗๙๑} นสทฺทา สิ, สิสฺส^{๗๙๒} โลโป, ปญจคาวี-สทฺทา โย, ฆปโต จ โยนํ โลโป, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, นามานํ ฯเปฯ ยุตตตฺโต, อุภ

^{๗๘๐} [] ท. เอตฺถนฺตเร “สงฺขยาปุพฺโพ ทิคุ อุภ ตปฺปฺริสา”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๘๑} ท. “ปญจปฺปูลิ อิติ รูปสิทฺธิ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๘๒} ท. “เสสโต ฯเปฯ สิปิ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๘๓} ท. “เสสํ ปุพฺพสมํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๘๔} ท. อสมหารทิกุ.

^{๗๘๕} กจฺจ. ๒๓๘., ปทฺฐป. ๑๘๗.

^{๗๘๖} กจฺจ. ๗๓., ปทฺฐป. ๑๗๔.

^{๗๘๗} กจฺจ. ๕๙., ปทฺฐป. ๑๘๒.

^{๗๘๘} กจฺจ. ๘๔., ปทฺฐป. ๑๔๔.

^{๗๘๙} [] ท. เอตฺถนฺตเร “อุภ ตปฺปฺริสา ทิคุสเสกตตํ”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๙๐} ท. “อิตฺติ จิตํ”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๙๑} ท. “สมหารทิกุ นาม นปญจคาวี อิติ จิตํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๙๒} ท. “คสฺส”ติ ทิสฺสติ.

ตปฺปริสา, อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส, ตทฺหิต ๕เปฯ ทิสฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ โย, ฆปโต จ โยนํ โลโป.

โม อจฺริย^{๗๙๓} “ตปฺปริส” อิจฺจเนน สญฺญากรณน กว อตฺถิ ภาวติ ? โม สิสฺส^{๗๙๔} “ตปฺปริส” อิจฺจเนน อตฺถิ “อตฺตํ นสฺส ตปฺปริส” อิติ สุตฺเต ภาวติ.

๓๒๗., ๓๕๑. อมาทโย พรปเทภิ.

อัม^{๗๙๕} อาทิ เยสํ เต อมาทโย, ปราณี จ ตาณี ปทานิ จาติ พรปทานิ. พรปเทภิติ อวิเสเสน วุตฺเตปี “นามานํ สมาส”ติ^{๗๙๖} อธิการโต “นาเมหิ”ติ วุตฺติยํ วุตฺติ.

ภูมิกต อิติ จิตํ, ภูมิสทฺทา “กมฺมตฺเถ ทฺติยา”ติ^{๗๙๗} สุตฺเตน อัม, [๗๙๘] เต อิตฺติชฺยา โป^{๗๙๙} อัม^{๘๐๐} นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ, คตสทฺทา สิ “โส”ติ^{๘๐๑} สิสฺส โอ, ปุพฺพ...^{๘๐๒} สรโลโป...^{๘๐๓} นเย...^{๘๐๔} ภูมิกโต, อมาทโย พรปเทภิ, นามานํ ๕เปฯ ยุตฺตตฺถิ, ปุพฺพรูปํ กาทพฺพ.^{๘๐๕} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๘๐๖} สมสฺยนฺเต.^{๘๐๗} ปกฺติ จสฺส สรณตสฺส,^{๘๐๘} ตทฺหิต ๕เปฯ ทิสฺ จ,^{๘๐๙} สิ,

^{๗๙๓} ท. “โม อจฺริย”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๙๔} ท. “โม สิสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๗๙๕} ร.๑, ข.๑ อ.

^{๗๙๖} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๗๙๗} กจฺจ. ๒๙๗., ปทฺฐป. ๗๖, ๒๘๔.

^{๗๙๘} [] ท. เอตฺถนฺตเว “อวิญฺญณฺวณฺณนา ฌลลา”ติ ทิสฺสติ.

^{๗๙๙} ท. “เต อิตฺติชฺยา โป”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๕๙., ปทฺฐป. ๑๘๒.

^{๘๐๐} ร.๑, ท., ข.๑ อมฺโม. กจฺจ. ๘๒., ปทฺฐป. ๑๔๙.

^{๘๐๑} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๘๐๒} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๘๐๓} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๘๐๔} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๘๐๕} ท. “ปุพฺพรูปํ กาทพฺพ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๘๐๖} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๘๐๗} ท. “สมสฺยนฺเต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๘๐๘} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๘๐๙} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อปายคต อิติ จิตฺ,^{๔๑๐} อปายสทฺทา อํ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
คตสทฺทา สิ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อปายํ คโต,^{๔๑๑} อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ
สมาโส ยุตตตฺโต, วิภตฺติโลปปกติภาวา, ตทฺธิต ๖เปฯ ทิสฺ จ, สิ, โส.

สพฺพตฺติสทฺทา “กาลทฺธานมจฺจนตฺสโยเค”ติ^{๔๑๒} [๔๑๓] สุตฺเตน อํพุตฺติยา, เต
อิตฺติขฺยา โป,^{๔๑๔} อโหม นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ, โสภนสทฺทา สิ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
สพฺพตฺติ โสภโน, อมาทโย ปรปเทภิ, เสสํ ปุพฺพสมํ.

อิสุสฺสทฺทา นา, อโต เนน,^{๔๑๕} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... กตสทฺทา สิ, “สินฺ”ติ^{๔๑๖}
สิสุสฺ อํ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อิสุสฺเรน กตฺนฺติ ฐปฺ,^{๔๑๗} อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ
๖เปฯ ตตฺตฺโต, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตฺสส, ตทฺธิต ๖เปฯ ทิสฺ
จ, สิ, สิ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สลฺลสทฺทา นา, อโต เนน, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
วิทฺธสทฺทา สิ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สลฺเลน วิทฺธ, อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ
๖เปฯ ตตฺตฺโต, วิภตฺติโลปปกติภาวา, ตทฺธิต ๖เปฯ ทิสฺ จ, สิ, โส.

กจินฺทฺสสํ, อาคนฺตุกภตฺตฺนฺติ ทฺวินฺนํ ฐปฺ ญฺญูจฺวตฺตเมว.^{๔๑๘}

เมณฺุสทฺทา สฺมา, “สฺมาสฺมีนํ วา”ติ^{๔๑๙} สฺมาสฺส^{๔๒๐} อา, ปุพฺพ... สรโลโป...
นเย... อเปตสทฺทา สิ, โส, เมณฺุนา อเปโต, อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ ๖เปฯ ตตฺตฺโต,
เตสํ ๖เปฯ ปา จ, ปกติ จสฺส สรณตฺสส, ตทฺธิต ๖เปฯ ทิสฺ จ, สิ, โส, ปุพฺพ...

^{๔๑๐} ท. อปายคโต.

^{๔๑๑} ท. “อปายํ คโต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๑๒} กจฺจ. ๒๙๘., ปทฺฐป. ๒๘๗.

^{๔๑๓} [] ท. เอตฺถนฺตเร “พุตฺติยา”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๑๔} ท. “สุตฺเตน อํพุตฺติยา, เต อิตฺติขฺยา โป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๑๕} กจฺจ. ๑๐๓., ปทฺฐป. ๗๙.

^{๔๑๖} ท. “สินฺ”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๔๑๗} ท. “ฐปฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๑๘} ท. วุตฺตเมว.

^{๔๑๙} กจฺจ. ๑๐๘., ปทฺฐป. ๙๐.

^{๔๒๐} ท. “สฺมาสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

สรโลโป... นเย... มชฺเฌ ปุพฺพมโธ... สรา สเร โลโป,^{๔๒๑} ทีฆ,^{๔๒๒} นเย... ราชภย อิติ จิตํ
ราชสทฺทา สฺมา, “อมฺหตฺมฺหนตฺ ราช ฯเปฯ สฺมานา วา”ติ^{๔๒๓} สฺมาสฺส นภาโว, นามฺหิ ร
ณฺดา วา,^{๔๒๔} ภยสทฺทา สี, สี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ญณฺดา ภยํ, อมาทโย ปรป
เทภิ, เสลํ
ปุพฺพสมํ. จีรสทฺทา สฺมา, สฺมาสมินํ วา, ภยสทฺทา สี, สี, จีราภยํ, อมาทโย ปรปเทภิ,
เสลํ ปุพฺพสมํ.

ราชปฺตุโต, ราชปฺริโสติ ทฺวินนํ ฐปํ วุตฺตเมว. ญณฺดสทฺทา^{๔๒๕} ญฺจฺจํ,^{๔๒๖} สฺนํหิสุ จ,^{๔๒๗}
ราชิสทฺทา สี, เสสโต โลโป คสิปิ, ญณฺดานํ วาสิ, อมาทโย ปรปเทภิ, เสลํ ปุพฺพสมํ.

ฐเป สญฺญาติ ฐปารมฺมณฺ อฺปปนฺนสญฺญา. ฐปสทฺทา สฺมึ, “สฺมาสมินํ วา”ติ สฺมึ
วจนฺตฺส^{๔๒๘} เอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สญฺญาสทฺทา สี, ตสฺส โลโป, ฐเป สญฺญา, อมาทโย
ปรปเทภิ, ตทฺธิต ฯเปฯ ทีสุ จ, สี, เสสโต ฯเปฯ สีปิ.^{๔๒๙} เสลํ ปุพฺพสมํ. สํสารสทฺทา สฺมึ,
สฺมาสมินํ วา, ทฺกฺขสทฺทา สี, สี, สํสारे ทฺกฺขํ, อมาทโย ปรปเทภิ, ตทฺธิต ฯเปฯ ทีสุ จ,
“ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา”ติ^{๔๓๐} สี, สี.

๓๒๘., ๓๕๒. อญฺญปทตฺเตสฺส พหุพฺพีหิ.

ทฺติยาตปฺปฺริสาทโย ฉ ตปฺปฺริเส ยถากฺกเมณ พหุพฺพีหิ^{๔๓๑} ทสฺเสตฺถ “อาคตฺสมณฺ”ติอาทิ
วุตฺตํ. อาคตฺสมณฺ อิมํ สงฺฆารามํ อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเตสฺส พหุพฺพีหิ, นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต,^{๔๓๒}

^{๔๒๑} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๔๒๒} กจจ. ๑๕., ปทฐป. ๑๗.

^{๔๒๓} กจจ. ๒๗๐., ปทฐป. ๑๒๐.

^{๔๒๔} กจจ. ๑๓๗., ปทฐป. ๑๑๖.

^{๔๒๕} ท. ญณฺดสทฺทานํ.

^{๔๒๖} ท. “ญจฺจํ”ติ น ทิสฺสติ .

^{๔๒๗} กจจ. ๘๙., ปทฐป. ๘๗.

^{๔๒๘} ท. “สฺมึ วจนฺตฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๒๙} ท. “ตทฺธิต ฯเปฯ ทีสุ จ, สี, เสสโต ฯเปฯ สีปิ”ติ น ทิสฺสติ. กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๔๓๐} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๓๑} ท. “พหุพฺพีหิ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๓๒} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

ปุพฺพฐปํ กาทพฺพํ.^{๔๓๓} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๔๓๔} [๔๓๕] “วุตตตฺถานมปฺปโยโค”ติ สุตฺเตน วา, เตสํสทฺเทน วา อิมํ สงฺฆารามนฺติ สทฺธานํ โลโป, สมฺมสฺยนฺเต,^{๔๓๖} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๔๓๗} ตทฺธิต ๒เปฯ ทิสฺส จ,^{๔๓๘} “ลิจฺจคฺคเถ ปจฺจมา”ติ^{๔๓๙} สฺสิ, สฺโส,^{๔๔๐} ปุพฺพ...^{๔๔๑} สรโลโป...^{๔๔๒} นเย...^{๔๔๓} อากตฺตสมณฺหา สทฺเทน ปุจฺฉิตมตฺถํ ภาเปตฺถุ “สงฺฆาราม”ติ ปกฺขิตตฺถุ. ชิตานิ อินฺทริยานิ อเนน สมณฺเณน อิติ จิตฺตํ. อญฺญปทตฺถสฺส พหุพฺพพิหิ, นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺถุ, วิภตฺติโลปคฺคภาวฺวา, “วุตตตฺถานมปฺปโยโค”ติ อิมํ สมณฺหาติ^{๔๔๔} ปททฺทฺยสฺส โลโป, ตทฺธิต ๒เปฯ ทิสฺส จ, สฺสิ, สฺโส, ปุพฺพ... สร...นเย...^{๔๔๕} มชฺฌเณ, ปุพฺพมโธ... สรสา สเร โลโป,^{๔๔๖} นเย... ทินฺโน สฺสโก ยสฺส รณฺเภา,^{๔๔๗} นิคฺคตา ชนา, อสฺมา^{๔๔๘} คามา, ฉินฺนา หตฺถา ยสฺส ปุริสสฺส, สมฺปนฺนानิ สสฺसानิ^{๔๔๙} ยสฺมี ชนปเท อิติ ฐปานิ จเปตพฺพานิ. อญฺญปทตฺถสฺส พหุพฺพพิหิ, นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺถุ, ปุพฺพฐปํ

^{๔๓๓} ท. “ปุพฺพฐปํ กาทพฺพํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๓๔} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๔๓๕} [] ท. เอตฺถนฺตเว “ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๓๖} ท. “สมฺมสฺยนฺเต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๓๗} ท. “ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส”ติ น ทิสฺสติ. กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๔๓๘} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๔๓๙} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๔๐} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๔๔๑} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๔๔๒} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๔๔๓} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๔๔๔} ท. “อเนน สมณฺเณนาติ” ทิสฺสติ.

^{๔๔๕} ท. “ปุพฺพ... สร...นเย...”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๔๖} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๔๔๗} ร.๑, ท., ช.๑ รณฺเภา.

^{๔๔๘} ท. ยสฺมา.

^{๔๔๙} ท. สสฺसानิ สมฺปนฺนानิ.

กาดพัพ.^{๔๕๐} เตส วิภตติโย โลปา จ,^[๔๕๑] “วุตตตถานมปโปโยโค”ติ ยราชิตยาที่^{๔๕๒} โลโป,
สมสฺยนฺเต. ปกติ จสฺส สรณตสฺส,^{๔๕๓} ตทฺธิต ฯเปฯ ทิสฺ จ, สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป...
นเย...

นิโครธสทฺทา ส, สาคโม เส,^{๔๕๔} ปริมณฺทลสทฺทา สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป...
นเย... นิโครธสฺส ปริมณฺทโล, อมาทโย ปรปเทภิ,^{๔๕๕} นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโก, เตส วิภตติโย
โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, ตทฺธิต ฯเปฯ ทิสฺ จ, สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป...
นเย... อูปมาปุพฺพพหุพีหิ ทสฺเสนโต “นิโครธสฺสา”ตยาทิมาห. นิโครธปริมณฺทลสทฺทา สฺ, โส,
ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อิวสทฺทา สฺ, สทฺพาสมาวุโส ฯเปฯ ทิหิ จ,^{๔๕๖} ปริมณฺทลสทฺทา สฺ,
โส, ยสทฺทราชกุมารสทฺทโต ส, สาคโม เส, นิโครธปริมณฺทโล อิว ปริมณฺทโล ยสฺส ราชกุมารสฺส
อิติ จิตฺ, อณฺวปทตฺเถสฺส พหุพฺพีหิ, นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโก, เตส วิภตติโยโลปา จ, ปกติ จสฺส
สรณตสฺส, “วุตตตถานมปโปโยโค”ติ สุตฺเตน วา เตสํ สทฺเทน วา อิวปริมณฺทลยิตฺยาที่^{๔๕๗}
สทฺทานํ^{๔๕๗} โลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ ทิสฺ จ, สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...

จกฺขุสทฺทา ส, สาคโม เส, ภูตสทฺทา สฺ, โส, จกฺขุสฺส ภูโต, อมาทโย ปรปเทภิ, เสํ
ปุพฺพสมํ. จกฺขุสฺส ภูโตติ ปณฺณามยจกฺขุสฺส ปชฺชนํ,^{๔๕๘} จกฺขุสฺส ภูโต^{๔๕๙} อิว ภูโตติ, จกฺขุปชฺชนํ
อิว ภวนํ, จกฺขุภูตสทฺทา สฺ, โส, อิวสทฺทา สฺ, ตสฺส โลโป, ภูตสทฺทา สฺ, โส, ยสทฺทา ส, สาคโม
เส, ภควนฺตฺสทฺทา ส, ไตติตา สสฺมีนาสฺ,^{๔๖๐} จกฺขุภูโต อิว ภูโต ยสฺส ภควโต อิติ จิตฺ, อณฺว-

^{๔๕๐} ท. “ปุพฺพพหุ” กาดพัพ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๕๑} [] ท. เอตฺถนฺตเร “ปกติ ฯเปฯ นฺตสฺส”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๕๒} ท. “ยสฺส รณฺโณ ตยาที่”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๕๓} ท. “สมสฺยนฺเต. ปกติ จสฺส สรณตสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๕๔} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๔๕๕} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

^{๔๕๖} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๔๕๗} ท. อิวปริมณฺทลยิตฺยาที่ ปทานํ.

^{๔๕๘} ท. ปณฺณามยจกฺขุสฺส ปชฺชนํ.

^{๔๕๙} ท. จกฺขุภูโต.

^{๔๖๐} กจฺจ. ๑๒๗., ปทฺฐป. ๑๐๒.

ปทตเถสฺ พหุพพีหิ, นามานํ ๗เปฯ ตตตโต, เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส,
“วุตตตถานมปโยโค”ติ อิวภูตภควนฺตฺ^{๔๖๑} อิติ สหฺทานํ โลโป, ตทฺธิต ๗เปฯ ทิสฺ จ, สฺ, โส,

สฺวณฺณสทฺทา ส, สาคโม เส, วณฺณสทฺทา สฺ, โส, สฺวณฺณสฺส วณฺโณ, อมาทโย
ปรปเทภิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. สฺวณฺณวณฺณสทฺทา สฺ, โส, วียสทฺทา สฺ, สทฺพาสมาวุโส ๗เปฯ ทิหิ จ,
วณฺณสทฺทา สฺ, โส, ยสทฺทา ส, สาคโม เส, ภควนฺตสทฺทา^{๔๖๒} ส, โตติตา สสฺมินาสฺ,
สฺวณฺณวณฺโณ วีย วณฺโณ ยสฺส ภควโต อิติ จิตฺ, อณฺณปทตเถสฺ พหุพพีหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ.

พฺรหฺมสทฺทา ส, “อฺตุตฺ สนาสฺ”ติ^{๔๖๓} อสฺส อฺ, อิวณฺณวณฺณา ฌลา,^{๔๖๔} ฌลโต สสฺส
โน วา,^{๔๖๕} สรสทฺทา สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... พฺรหฺมโน สโร, อมาทโย ปรปเทภิ,
นามานํ ๗เปฯ ตตตโต, วิภตติโลปปกติภาวา, ตทฺธิต ๗เปฯ ทิสฺ จ, สฺ, โส, พฺรหฺมสรสทฺทา ส
, โส, อิวสทฺทา ส, ตสฺส โลโป, สรสทฺทา สฺ, โส, ยสทฺทโต ส, สาคโม เส, ภควนฺตสทฺทา^{๔๖๖} ส,
โตติตา สสฺมินาสฺ, พฺรหฺมสโร อิว สโร ยสฺส ภควโต อิติ จิตฺ, อณฺณปทตเถสฺ พหุพพีหิ,
เสสํ ปุพฺพสมํ. กรวีกสทฺทา ส, สาคโม เส, สรสทฺทา สฺ, โส, กรวีกสฺส สโร อิติ จิตฺ, เสสํ^{๔๖๗} ปุพฺพมิว.
กรวีกสโร อิว สโร ยสฺส ภควโต อิติ จิตฺ, เสสํ ปุพฺพสมํ.

อินฺทฺริยสํวรานํ^{๔๖๘} วิญฺญนํ ปรมโกสลลฺลชฺชนนฺตํ ภินฺนาภิกฺรณน พหุพพีหิ
สทฺธี ทฺวณฺทกมฺมธารยาทิกฺพฺพา ตฺลฺยาภิกฺรณน พหุพพีหิโย ทสฺเสนฺโต “สยํ ปติ ๗เปฯ
หารา”ติอาทิมาน. ปณฺณ จ ปุปฺผ จ ผล จ สทฺทโต สฺ, สฺ,^{๔๖๙} จสทฺทโต สฺสฺส โลโป, ปณฺณํ จ
ปุปฺผํ จ ผลํ จ อิติ จิตฺ, นามานํ ๗เปฯ ทฺวณฺโท,^{๔๗๐} นามานํ ๗เปฯ ตตตโต, เตสํ วิภตติโย

^{๔๖๑} ท. อิวภูต ยสฺส ภควโต.

^{๔๖๒} ท. ภควนฺตสทฺทา.

^{๔๖๓} กจฺจ. ๑๙๘., ปทฺฐป. ๒๙.

^{๔๖๔} กจฺจ. ๕๘., ปทฺฐป. ๑๒๓.

^{๔๖๕} กจฺจ. ๑๑๗., ปทฺฐป. ๑๒๔.

^{๔๖๖} ท. ภควนฺตสทฺทา.

^{๔๖๗} ท. “เสสํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๖๘} ท. อิทานิ ปาวจเน.

^{๔๖๙} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๔๗๐} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, “วุตตตถานมปฺปโยโค”ติ จสฺสทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ โย, อโต นิจฺจํ,^{๔๗๑} โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ,^{๔๗๒} สยฺเวยสทฺทา นา, สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ ทิฆิ จ, ปตฺติตสทฺทา โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ, มทา สเร,^{๔๗๓} นเย... สยเมว ปตฺตานิ อิติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต, วิภตฺติโลปปกติภาวา, “วุตตตถานมปฺปโยโค”ติ เวยสทฺทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ, สยํ ปตฺติตสทฺทา^{๔๗๔} โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ, จสฺสทฺทา สิ, สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ จ, ตสทฺทา โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ, ปณฺณปฺปผลสทฺทา โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ฯ ทิฆิ, จสฺสทฺทา สิ, โลโป, สยํปตฺตานิ [^{๔๗๕}] ตานิ ปณฺณปฺปผลานิ จ อิติ จิตฺ, ทวิปเท ตุลยาทิกฺรณ กมฺมธารโย,^{๔๗๖} นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณตสฺส, “วุตตตถานมปฺปโยโค”ติ จสฺสทตฺสทฺท อิติ^{๔๗๗} สทฺทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, “ลึงคตฺเถ ปจฺมา”ติ โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ. วายฺสทฺทา สิ, เสสโต โลโป คสิปิ, จสฺสทฺทา สิ , สพฺพาสมา ฯเปฯ หิ จ. โดยสทฺทา สิ, สิ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสฺสทฺทา สิ, โลโป. วายฺ จ โดยํ จ อิติ จิตฺ, นามานํ ฯเปฯ ทวนฺโท, [^{๔๗๘}] วิภตฺติโลปจสฺสทฺทโลปปกติภาวา,^{๔๗๙} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ. เยสนฺติ เยสํ ตาปฺसानํ.^{๔๘๐} สยํ ฯเปฯ ผลสทฺทโต, โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ, จสฺสทฺทา สิ, สพฺพา ฯเปฯ ทิฆิ จ. วายฺโดยสทฺทา โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆิ. จสฺสทฺทา สิ, [^{๔๘๑}] โลโป. สยํ ปตฺติตปณฺณปฺปผลานิ จ วายฺโดยานิ จ อิติ

^{๔๗๑} กจฺจ. ๒๑๘., ปทฺฐป. ๑๙๖.

^{๔๗๒} กจฺจ. ๘๘., ปทฺฐป. ๑๔๗.

^{๔๗๓} กจฺจ. ๓๔., ปทฺฐป. ๕๒.

^{๔๗๔} ท. สยํปตฺติตสทฺทา.

^{๔๗๕} [] ท. เอตฺถนฺตเร “จ”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๗๖} กจฺจ. ๓๒๔., ปทฺฐป. ๓๓๙.

^{๔๗๗} ท. จสฺสทฺทตานิ.

^{๔๗๘} [] ท. เอตฺถนฺตเร “นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๗๙} ท. วิภตฺติโลปปกติภาวา จสฺสทฺทโลโป.

^{๔๘๐} ท. “เยสนฺติ เยสํ ตาปฺसानํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๘๑} ร.๑,น.๑,ช.,ส. เอตฺถนฺตเร “วาโย วา ฺยุตฺตํ”ติ ทิสฺสติ.

จิตต์,

นามานํ ฯเปฯ ทฺวณฺโ, นามานํ ฯเปฯ ตฺตฺโต, วิภตฺติโลปจสฺทฺทโลปกตฺติภาว, ^{๔๔๒}
 ตฺทฺทิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, อโต นิจจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆํ, เยสนฺติ เยสํ ตาปฺसानํ. สยํปตฺติต ฯเปฯ
 โตยสฺทฺทา โย, อโต นิจจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆํ. เอวสฺทฺทา สิ, [^{๔๔๓}] ตสฺส โลโป, อิวณฺเณ ยํ
 นวา, ^{๔๔๔} ปุพฺพ... สร...นเย...อาหารสฺทฺทา โย, สพฺพโยนินฺมาเอ, ^{๔๔๕} ปุพฺพ... สรโลโป....
 นเย... ยสฺทฺทา นํ, สพฺพนามานํ นมฺหิ จ, ^{๔๔๖} สพฺพโต นํ สํसानํ, ^{๔๔๗} ตสฺทฺทา โย, สพฺพนาม-
 การเต ปจฺโม, ^{๔๔๘} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สยํ ปตฺติต ฯเปฯ โตยานิเยว อาหารา เยสํ เต อี
 ติ จิตฺ, นามานํ ฯเปฯ ตฺตฺโต, ^{๔๔๙} อณฺณปทตฺเตสฺ พหฺพพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. “วุตตฺตภา
 นมปฺป-โยโค”ติ เอวยตฺสทฺทานํ ^{๔๕๐} โลโป. “ยเมตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตตฺตเมวา”ติ อิทํ วจฺนํ [^{๔๕๑}]
 วตฺตพฺพํ. กสฺมา ? เหฏฺฐา สฺรูปสฺส อภาวโต นฺยาเส อตฺถิ ภาวทฺสฺสนโต จ ยเมตฺถ ฯเปฯ วุตตฺตเม
 วาติ

อิทํ
 วิคฺคหฺพานิ กจฺจายเนน น กตฺตานีติ ^{๔๕๒} ณาเปติ. ปนสทฺโท วิเสสฺตฺโต. ทฺวณฺโ จ กมฺมธารโย จ
 ทฺวณฺทกมฺมธารยา. ทฺวณฺทกมฺมธารยคพฺภา อนฺโตคฺชา ยสฺส โส ทฺวณฺทกมฺมธารยคพฺโ. ตฺลฺยํ
 อธิกรณํ ยสฺส โส ตฺลฺยาธิกรณ, ตฺลฺยาธิกรณ จ โส พหฺพพิหิ จาติ ตฺลฺยา ฯเปฯ พหฺพพิหิ. สยํปตฺติ
 ฯเปฯ โตยสฺทฺทโต หิ, สฺหิสฺวกาโร เอ. ^{๔๕๓} อาหารสฺทฺทา สิ, โส, ยสฺทฺทา นํ, ตสฺทฺทา โย,
 ปุพฺพสมํ. ^{๔๕๔} สยํ ปตฺติต ฯเปฯ โตเยหิ อาหารา เยสํ เต อิตฺติ จิตฺ, นามานํ สฺมาโส. ^{๔๕๕} อณฺณ-

^{๔๔๒} ท. วิภตฺติโลปกตฺติภาว จสฺทฺทโลโป.

^{๔๔๓} [] น.๑. เอตฺถนฺตเร “วาโย วา ยุตฺตํ”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๔๔} กจฺจ. ๒๑., ปทฺฐป. ๒๑.

^{๔๔๕} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฺฐป. ๖๙.

^{๔๔๖} กจฺจ. ๑๐๒., ปทฺฐป. ๒๐๒.

^{๔๔๗} กจฺจ. ๑๖๔., ปทฺฐป. ๒๐๓.

^{๔๔๘} กจฺจ. ๑๖๔., ปทฺฐป. ๒๐๐.

^{๔๔๙} ท. “นามานํ ฯเปฯ ตฺตฺโต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๔๕๐} ท. “เอว เยสํ เต สทฺทานํ”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๕๑} [] ท. เอตฺถนฺตเร “น”ติ ทิสฺสติ.

^{๔๕๒} ท. กตฺตานีติ.

^{๔๕๓} กจฺจ. ๑๐๑., ปทฺฐป. ๔๐.

^{๔๕๔} ท. “ปุพฺพสมํ”ติ น ทิสฺสติ.

ปทตเถสฺส พนฺพพฺพิทฺธิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ^{๘๙๖} อํ ปนาติ^{๘๙๖} ปเท ปนสทฺโท วจนาถฺกาโร. อํ “ทวนุ
ทกมฺม-ธารยคฺคฺโค”ติ ปาโจ ยุตฺตโต. **อิตฺติสทฺโท จปนตฺโต.** นานาปการสทฺทา โย, **สพฺพโยนินฺมา**
เอ. ทุมสทฺทา โย. ^{๘๙๗} สมํ^{๘๙๗} นานาปการา ทูมา อิตฺติ จิตฺ, **นามานํ สฺมาโส...** ทฺวิปเท ๔เปฯ ธาโรโย,
เตสํ วิภตฺติโย.^{๘๙๘} ^{๘๙๘} เตสํคณเณน ปการสทฺทโลโป. ^{๘๙๙} เสสํ ปุพฺพสมํ. ^{๘๙๙} ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, โย,
ตสฺส อ. นานาทุมสทฺทา “**อปาทาเนหิ ปญฺจมี**”ติ^{๙๐๐} **หิ, สฺหิสฺสวกาโร เอ, ปุพฺพ... สร... นเย...**
ปติตสทฺทา โย, **อโต นิจฺจํ, โยสฺ ๔เปฯ ทิฆํ,** นานาทูเมหิ ปตฺตานิ อิตฺติ จิตฺ, **อมาทโย** ปฺรปเทภิ,
ปุพฺพมिव. นานา ๔เปฯ ปติตสทฺทา โย, **นิ, ทิฆ.** เอวสทฺทา สฺโลโป. ปุพฺพสทฺทา โย, **นิ, ทิฆ**
จ.^{๙๐๑} ^{๙๐๑} นานา-ทุมปตฺตานิ เอว ปุพฺพานิ อิตฺติ จิตฺ, **นามานํ สฺมาโส,**^{๙๐๒} **ทฺวิปเท ๔เปฯ ไรโย,**
เอวสทฺทา โลโป, ^{๙๐๓} ^{๙๐๓} เสสํ ปุพฺพํ. นานา ๔เปฯ ปุพฺพสทฺทา **หิ, สฺหิสฺสวกาโร เอ, วาสิตสทฺทโต**
อาปจฺจโย, **ปุพฺพ... สรโลโป...นเย... สฺ, เสสโต โลโป คสิปิ,** นานาทุมปติตปุพฺพนิ **วาสิตา อิตฺติ จ**
ิตฺ, อมาทโย ๔เปฯ ปเทภิ, ^{๙๐๔} ^{๙๐๔} เสสํ ปุพฺพํ. นานา ๔เปฯ **วาสิตสทฺทา** อาปจฺจโย, **สฺ, สฺโลโป.** สานุสทฺ
ทา **สฺ, เสสโต...**^{๙๐๕} ^{๙๐๕} ยสทฺทปพฺพตฺราชสทฺทา^{๙๐๕} **ส, สาคโม เส.** นานา ๔เปฯ **วาสิตา** สานุ ยสฺส
ปพฺพตฺราชสฺส อิตฺติ จิตฺ, **อภฺยปทตเถสฺส พนฺพพฺพิทฺธิ.** ^{๙๐๖} ^{๙๐๖} เสสํ ปุพฺพํ. **วาสิตสทฺทโต** อา, **สฺ, โลโป.**
सानุสทฺทา **สฺ, โลโป, วาสิตา** สานุ อิตฺติ จิตฺ, **นามานํ สฺมาโส...** **ทฺวิปเท ๔เปฯ ไรโย, เตสํ วิภตฺติโย**
โลปา จ, **ปกติ จสฺส**
สรนฺตสฺส. อิตฺถิยมฺภา ๔เปฯ ปุมาว เจ.^{๙๐๖} ^{๙๐๖} **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ.**^{๙๐๗} ^{๙๐๗} **สฺ, เสสโต โลโป คสิปิ.**

^{๘๙๕} ท. “นามานํ สฺมาโส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๘๙๖} ท. “สํ ปนาติ” ทิสฺสติ.

^{๘๙๗} ท. “ทุม โย อา”ติ ทิสฺสติ.

^{๘๙๘} ท. “วิภตฺติโลโป ปกติ ๔เปฯ นฺตสฺส”ติ ทิสฺสติ.

^{๘๙๙} ท. “เสสํ ปุพฺพสมํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๐๐} กจฺจ. ๒๙๕., ปทฺฐป. ๘๙, ๓๐๗.

^{๙๐๑} กจฺจ. ๖๐๓., ปทฺฐป. ๗.

^{๙๐๒} ท. “นามานํ สฺมาโส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๐๓} ท. “เสส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๐๔} ท. เสสโต.

^{๙๐๕} ท. ยปพฺพตฺราชสทฺทา.

^{๙๐๖} กจฺจ. ๓๓๑., ปทฺฐป. ๓๕๓.

^{๙๐๗} ท. นามานํ ๔เปฯ ตตฺตโต ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส สฺ.

สาเปกขตเต สติปิ คมกตดา สมาสติ สมฺพนฺธิสทฺทานํ สาเปกขตเต สติปิ สมาส วิภยตฺถสฺส
คมกตดา ฅาปคตฺตา^{๙๐๘} ภาวติ. นานา ฅเปฯ ปุปุผ, หิ, สฺหิสฺสวกาโร เอ, วาสิตฺตานุ, สฺ, โลโป, ย,
ปพฺพตฺราซ ส, สาคโม เส, นานา ฅเปฯ ปุปุผเอหิ วาสิตฺตานุ ยสฺส ปพฺพตฺราซสฺส อิติ จิตฺ, อญฺญ-
ปทตฺถสฺส พฺพหฺพหิ. เสสํ ปุพฺพสมํ. ปนสทฺโท ปฺน วตฺตพฺโพ.^{๙๐๙} โย อปฺป ฅารยติ อิติ ตสฺมา สฺ
อมฺพฺพโร. สฺ อมฺพฺพโร โก ? ปชฺชุนฺโน^{๙๑๐} เมโส. อมฺพฺพสทฺทปท ฅร ฅรณ,^{๙๑๑} ภูวาทโย ฅาตฺโว,^{๙๑๒}
ฅาตฺสนฺโต^{๙๑๓} โลโปเน.^{๙๑๔} อมฺพฺพสทฺทา อํ, อโม นิคฺคหิตํ ฅลเปหิ,^{๙๑๕} “สพฺพโตณฺวตฺวาวิ วา”ติ^{๙๑๖}
อปฺจฺจโย, ปุพฺพ...สร... นเย... ตทฺธิต ฅเปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
นามานํ สมาส,^{๙๑๗} อมาทโย ปรปเทหิ, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ตทฺธิต...สฺ, สฺ,
ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... นามานํ สมาส... อมาทโย [^{๙๑๘}]. เตสํ วิภตฺติโย โลโป จ ตทฺธิต...
สฺ, สฺ, ปุพฺพมโร...สรโลโป... นเย... วิสทฺทา สฺ, โลโป, ฅาลมฺพสทฺทา สฺ, สฺ, นเย... ทฺวิปเท
ตฺถยาธิกรณ กมฺมฅารโย, วิภตฺติโลปคฺติภาว, ตทฺธิต ฅเปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ, นเย...ปุพฺพ...
อิวณฺโณ ยํ นวา,^{๙๑๙} “โทธสฺส เจ”ติ^{๙๒๐} จสทฺเทน วสฺส โฟ, สฺโลโป,^{๙๒๑} นเย... พฺยาลมฺพสทฺทา
สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป...นเย... จสทฺทา สฺ, โลโป . ตสทฺทา สฺ, ฅตเตสํ โต, สฺ, ปุพฺพ...
สรโลโป... นเย... อมฺพฺพรสทฺทา สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทา สฺ, โลโป, อิตฺสทฺทา

^{๙๐๘} ร.๑, ท., น.๑, ซ.๑ โพธกตฺตา.

^{๙๐๙} ท. ปนสทฺโท น วตฺตพฺโพ.

^{๙๑๐} ร.๑, ซ.๑ ปชฺชุนฺโห.

^{๙๑๑} ท. อมฺพฺพสทฺทปทปทฅรณ.

^{๙๑๒} กจฺจ. ๔๕๗., ปทฺฐป. ๔๒๔.

^{๙๑๓} ท.ฅาตฺวณฺตฺสฺส.

^{๙๑๔} กจฺจ. ๕๒๑., ปทฺฐป. ๔๒๕.

^{๙๑๕} กจฺจ. ๓๐., ปทฺฐป. ๕๘.

^{๙๑๖} กจฺจ. ๕๒๗., ปทฺฐป. ๕๖๘.

^{๙๑๗} ท. “นามานํ สมาส”ติ น ทิสฺสนฺติ.

^{๙๑๘} ร.๑, ซ.๑ ปรปเทหิ.

^{๙๑๙} กจฺจ. ๒๑., ปทฺฐป. ๒๑.

^{๙๒๐} กจฺจ. ๒๐., ปทฺฐป. ๒๗.

^{๙๒๑} ท. ส. “สฺโลโป”ติ น ทิสฺสติ.

สุมา, โลโป,^{๙๒๒} พุยาละมโป จ โส อมฺพุโร จ อิติ จิตฺ, ทุวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เตสฺ วิภตฺติโย
 โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ จตฺติสทฺทโลโป,^{๙๒๓} ตทฺธิต
 ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... มชฺฌเม ปุพฺพมโร, สรา สเร โลโป,^{๙๒๔} ทิฆ, ^{๙๒๕}
 นเย... พุยาละมพามุพฺพสทฺทา ส, สาคโม เส, พินฺทุสทฺทา ส, เสสโต โลโป คสิปิ, อมาทโย
 ปรปเทภิ, เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โลโป. พุยาละมพา ฯเปฯ พินฺทุ-
 สทฺทา^{๙๒๖} หิ, สุนฺหิสฺส จ.^{๙๒๗} จุมฺพิต, สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... พุยา ฯเปฯ พินฺทุหิ
 จุมฺพิตอ อิติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, วิภตฺติโลโปปฏฺติภาวา,^{๙๒๘} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส,
 พุยา ฯเปฯ จุมฺพิตสทฺทา ส, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ญฺฐสทฺทา ส, โส, ปุพฺพ... สร...
 นเย...^{๙๒๙} ยปพฺพตฺราชสทฺทา ส, สาคโม เส, พุยาละมพา ฯเปฯ จุมฺพิตอ ญฺฐ ยสฺส ปพฺพต-
 ราชสฺส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเถสฺ พนฺทุพฺพิหิ, วิภตฺติโลโป,^{๙๓๐} สพฺพํ ปุพฺพสมํ. จุมฺพิต, สฺ,
 ญฺฐ ส, โส, จุมฺพิตอ ญฺฐอ อิติ จิตฺ, ทุวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. พุยา ฯเปฯ พินฺทุ, หิ,
 สุนฺหิสฺส จ, จุมฺพิตญฺฐ, ส, โส, ยปพฺพตฺราช, ส,^{๙๓๑} สาคโม เส, พุยาละมพามุพฺพพินฺทุหิ
 จุมฺพิตญฺฐ ยสฺส ปพฺพตฺราชสฺส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเถสฺ พนฺทุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. นสทฺทา ส,
 สพฺพาสฺมาวุโส ฯเปฯ หิ จ. ปิตสทฺทา โย, สพฺพโยนินฺมาเอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...
 น ปิตา อิติ จิตฺ, ทุวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เตสฺ ฯเปฯ โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,
 อุมฺเภ ตปฺปฺริสา,^{๙๓๒} อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส,^{๙๓๓} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, สพฺพโยนินฺมาเอ,

^{๙๒๒} ท.ส. “อิตฺสทฺทา สุมา, โลโป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๒๓} ท. จตฺสทฺทโลโป, ส. จสฺทฺทโลโป.

^{๙๒๔} กจฺจ. ๑๒., ปทฺฐป. ๑๓.

^{๙๒๕} กจฺจ. ๑๕., ปทฺฐป. ๑๗.

^{๙๒๖} ท.,ส. พินฺทุ.

^{๙๒๗} กจฺจ. ๘๙., ปทฺฐป. ๘๗.

^{๙๒๘} ส. วิภตฺติโลโป ปปฏฺติภาวา.

^{๙๒๙} ท.,ส. “ปุพฺพ... สร... นเย...”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๓๐} ร.๑, ข.๑ วิภตฺติโลปาหิ.

^{๙๓๑} ท. “โส ยปพฺพตฺราช ส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๓๒} กจฺจ. ๓๒๖., ปทฺฐป. ๓๑๔.

^{๙๓๓} กจฺจ. ๓๓๓., ปทฺฐป. ๓๔๔.

ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... พล, สิ, สี่, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทา สิ, ตสฺส โลโป,
ปรกฺกมสทฺทา^{๙๓๔} สิ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทา สิ, โลโป. ชฺติสทฺทา^{๙๓๕} สิ, เสสโต
โลโป คสิปิ, จ, สิ, โลโป. พลํ จ ปรกฺกโม จ ชฺติ จ อิติ จิตํ, นามานํ ๗เปฯ ทฺวณฺโท, วิภตฺติ-
โลปาธิ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ, โย, อมิตสทฺทา โย, สทฺพโยนินฺมาเอ, ปุพฺพ... สรโลโป...
นเย... พลปรกฺกมชฺติ, “ลิจฺจคฺตเถ ปจฺมา”ติ โย, ยตจาคต, ส, สาคโม เส. อมิตา^{๙๓๖} พลปรกฺกมชฺติโย
ยสฺส ตจาคตสฺส อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเถสฺส พฺนุพฺพีหิ, วิภตฺติโลปาธิ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๗เปฯ
สฺ จ, สิ, เสสโต โลโป คสิปิ. อฺร, สิ, สี่, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จสทฺทา สิ, โลโป,
อฺกฺข, สิ, สี่, จ, สิ, โลโป. อํส, สิ, สี่, จ, สิ, สิลोโป, พานฺ, สิ, สิลोโป, จ, สิ, สิลोโป, อฺรํ จ
อฺกฺขํ จ อํสํ จ พานฺ จ อิติ จิตํ, นามานํ ๗เปฯ ทฺวณฺโท, วิภตฺติโลปาธิ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๗เปฯ
สฺ จ, โย, ลโต โวกาโร จ,^{๙๓๗} เวโวสุ โล จ,^{๙๓๘} มชฺฌเ ปุพฺพ... สรโลโป...^{๙๓๙} นเย... ปิณ,
โย, สทฺพโยนินฺมาเอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อฺรกฺขํสพานฺ, โย, โยสฺส โว, อฺสฺส อตฺตํ,
ยตจาคต, ส, สาคโม เส, ปิณฺรกฺขํสา พานโว^{๙๔๐} ยสฺส ตจาคตสฺส อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเถสฺส
พฺนุพฺพีหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ, สิ, เสสโต โลโป คสิปิ. มชฺฌเ ปุพฺพ... สรา
สเร... กฺวจาสวณฺณ...^{๙๔๑} นเย...^{๙๔๒} ชฺงฺฆนาติภฺกฺกิตฺตํ, สิ, สี่, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, สิ
, โลโป. วทฺน, สิ, สี่. จ, สิ, โลโป. ชฺงฺฆน, สิ, สี่. จ, สิ, โลโป. อฺร, สิ, โลโป. จ, สิ, โลโป.^{๙๔๓}
ชฺงฺฆนา, สิ, โลโป. จ, สิ, ตสฺส โลโป, คณฺทํ จ วทฺนํ จ ธนํ จ อฺร จ ชฺงฺฆนํ จ อิติ จิตํ,
นามานํ ๗เปฯ ทฺวณฺโท, วิภตฺติโลปาธิ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ, โย, ฆปโต จ โยนํ

^{๙๓๔} ท.,ส. ปรกฺกม.

^{๙๓๕} ท.,ส. ชฺติ.

^{๙๓๖} ร.๑, ข.๑ อมิตฺตา.

^{๙๓๗} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๙๓๘} ร.๑, ข.๑ “เวโวสุ โล จ”ติ น ทิสฺสติ.

กจจ. ๙๗., ปทฐป. ๑๕๖.

^{๙๓๙} ท.,ส. สราสเรโลโป.

^{๙๔๐} ร.๑, ท., น.๑, ส., ข.๑ ปิณฺา อฺรกฺขํ สพานโว.

^{๙๔๑} กจจ. ๑๔., ปทฐป. ๑๖.

^{๙๔๒} ท.,ส. “มชฺฌเ ปุพฺพ... สราสเร... กฺวจาสวณฺณ... นเย...”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๔๓} ท.,ส. เสสโต โลโป คสิปิ.

โลโป,^{๙๔๔} ปีนสททโต โย, โลโป, คณฺท ๒เปฯ ชงฺฆนา โย, [^{๙๔๕}] โลโป, ยาสททโต ส, ฆสญฺญา,^{๙๔๖} ฆปโต สฺมึสํ สํสา,^{๙๔๗} สํสาเสวกวจเน สฺ จ,^{๙๔๘} โฆ รสฺส.^{๙๔๙} นาริ ๒เปฯ ปสญฺญา, ปโต ยา,^{๙๕๐} อโฆ รสฺสเมกวจนโยสวปี จ.^{๙๕๑} ปินา คณฺท ๒เปฯ ชงฺฆนา ยสฺสา นาริยา อิติ จิตฺ, อญฺณปทตฺเตสฺ พุพฺพพีหิ, วิภตฺติโลปกตติภาว, “วุตตตฺถานมปฺปโยโค”ติ ยสฺสา นาริยา สทฺทโลโป, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต โลโป คสิปี. สฺร, โย, สทฺทโย ๒เปฯ เอ. จ, สฺ, โลโป. อสฺร, โย. จ, สฺ. ครุฬ, โย. จ, สฺ. มนฺช, โย. จ, สฺ. ภูชค, โย. จ, สฺ. คณฺทพฺพ, โย, สทฺทโย ๒เปฯ เอ. จ, สฺ, โลโป. สฺรา จ อสฺรา จ ครุฬฯ จ มนฺชา จ ภูชคา จ คณฺทพฺพา จ อิติ จิตฺ, นามานํ ๒เปฯ ทวนฺโท, วิภตฺติโลปกตติภาว, จสทฺทโลโป, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สทฺทโย ๒เปฯ เอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... มชฺฌเณ ปุพฺพ... สรา สเร โลโป, ทิฆิ,^{๙๕๒} นเย... ปวรสทฺทา, โย, สทฺทโยนินฺมาเอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, สฺ, สทฺพา ๒เปฯ ทิฆิ จ, ตสทฺทา โย, สทฺพนามการนฺเต,^{๙๕๓} ปจฺโม,^{๙๕๔} สฺรา ๒เปฯ คณฺทพฺพ, โย, ตสฺส^{๙๕๕} อา, จ, สฺ, โลโป. ปวรา จ เต สฺรา ๒เปฯ คณฺทพฺพา จ อิติ จิตฺ, ทวิปเท ๒เปฯ รโย, เสสํ ปุพฺพสมิ. ปวร ๒เปฯ คณฺทพฺพ, นํ, สฺนํหิสฺ จ. มกฺก, โย, อโต นิจจํ, โยสฺ ๒เปฯ ทิฆิ. ปวร ๒เปฯ มกฺกานิ อิติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, วิภตฺติโลปาทิ ปุพฺพมิว. ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, โย, ตสฺส นิ, ทิโฆ. ปวร ๒เปฯ มกฺก, นํ, สฺนํหิสฺ จ. กฺก, โย, อโต นิจจํ, โยสฺ ๒เปฯ ทิฆิ.

^{๙๔๔} กจจ. ๑๑๘., ปทฐป. ๑๔๖.

^{๙๔๕} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “โย น”ติ ทิสฺสติ.

^{๙๔๖} ท.,ส. “ฆสญฺญา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๔๗} กจจ. ๑๗๙., ปทฐป. ๒๐๔.

^{๙๔๘} กจจ. ๖๒., ปทฐป. ๒๐๖.

^{๙๔๙} กจจ. ๖๖., ปทฐป. ๒๐๕.

^{๙๕๐} กจจ. ๑๑๒., ปทฐป. ๑๘๓.

^{๙๕๑} กจจ. ๘๔., ปทฐป. ๑๔๔.

^{๙๕๒} ท.,ส. “ทิฆิ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๕๓} ท.,ส. สทฺพนามการนฺเต.

^{๙๕๔} กจจ. ๑๖๔., ปทฐป. ๒๐๐.

^{๙๕๕} ท.,ส. “ตสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

ปวร ฯเปฯ มกุฏานัน ภูฏานัน อิติ จิตฺ^{๙๕๖} อมาทโย ปรปเทภิ, เสลํ ปุพฺพสมํ. ปวร ฯเปฯ มกุฏ-
 ภูฏ, สฺ, สฺหิสฺวการิ เอ. จุมฺพิต, โย, “สพฺพ ฯเปฯ เอ”ติ โยสฺส อา. ปุพฺพ... สรโลโป...
 นเย... ปวร ฯเปฯ ภูฏสฺ จุมฺพิตา อิติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, วิมตฺติโลปกตติภาวา, ตทฺธิต
 ฯเปฯ สฺ จ, โย, ตสฺส อา, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ปวร ฯเปฯ จุมฺพิต, โย, สพฺพ ฯเปฯ
 เอ. เอว, สฺ, โลโป. เสล, โย, ตสฺส^{๙๕๗} อา. ปวร ฯเปฯ จุมฺพิตา เอว เสลา อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท
 ฯเปฯ ธารโย, วิมตฺติโลปกตติภาวา, “วตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ เอวสทฺทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย,
 ตสฺส อา. ปวร ฯเปฯ เสล, หิ, สฺหิสฺวการิ เอ. สงฺฆมฺภูต, โย, ตสฺส อา. ปวร ฯเปฯ เสเลหิ
 สงฺฆมฺภูต จรณ^{๙๕๘} อิติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, เสลํ ปุพฺพสมํ. ปวร ฯเปฯ สงฺฆมฺภูต, โย,
 สพฺพโย ฯเปฯ เอ. จรณ, โย, ตสฺส อา. ยตถาคต, ส, สาคโม เส. ปวร ฯเปฯ เสเลหิ
 สงฺฆมฺภูต จรณา ยสฺส ตถาคตสฺส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเถสฺส พนฺพพฺพิ, เสลํ ปุพฺพสมํ.^{๙๕๙}
 สงฺฆมฺภูต, โย, ตสฺส อา. จรณ, โย, สพฺพโยนินมาเอ. สงฺฆมฺภูต จรณา อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท
 ตฺลยา. ปวร ฯเปฯ เสล, หิ, สฺหิสฺวการิ เอ. สงฺฆมฺภูตจรณ, โย, ตสฺส อา. ยตถาคต, ส, สาคโม
 เส. ปวร ฯเปฯ เสเลหิ สงฺฆมฺภูตจรณา ยสฺส ตถาคตสฺส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเถสฺส พนฺพพฺพิ,
 เสลํ ปุพฺพสมํ. [^{๙๖๐}] จตุ, โย, ติจฺจุนฺนํ ติสฺโส จตฺตฺส ตโย จตฺตาริ ตินิ จตฺตาริ.^{๙๖๑} ทิสฺสา,
 โย, [^{๙๖๒}] สมฺสญฺญา, สมฺปโต จ โยนํ โลโป.^{๙๖๓} ย, ส, สาคโม เส. ต, สฺ, “เอตเตสํ

^{๙๕๖} ท.,ส. “อมาทโย ปรปเทภิ, วิมตฺติโลปาทิปุพฺพมิว. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, ตสฺส นิ,
 ทิโส. ปวร ฯเปฯ มกุฏ, นํ, สฺนํหิสฺ จ. ภูฏ, โย, อโต นิจจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิโส. ปวร ฯเปฯ มกุฏานัน ภูฏานัน อิติ
 จิตฺ”ติ
 น
 ทิสฺสติ.

^{๙๕๗} ท.,ส. “ตสฺส”ติ สพฺพตฺถ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๙๕๘} ท.,ส. “จรณา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๕๙} ท.,ส. “เสลํ ปุพฺพสมํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๖๐} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “ยสฺสาติ ยสฺส ปุคฺคสฺส”ติ ทิสฺสติ.

^{๙๖๑} กจุจ. ๑๓๓., ปทฐป. ๒๓๐.

^{๙๖๒} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “สพฺพ ฯเปฯ เอ, ปุพฺพ. ๒.. สรโลโป... นเย...”ติ ทิสฺสติ.

^{๙๖๓} ท.,ส. “สมฺสญฺญา, สมฺปโต จ โยนํ โลโป”ติ น ทิสฺสติ.

โต”ติ^{๙๖๔} ไส. จตฺตฺสฺส ทิสฺสา ยสฺส ไส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพฺพิหิ, นามานํ สฺมาไส
 ยุตฺตตฺโต, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรรนตฺสฺส, “ยทฺนุปฺปนนา”ตฺยาทินา^{๙๖๕}
 อากฺการสฺส^{๙๖๖} รสฺส, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, ไส, ปฺรเทวภาโว จาเน.^{๙๖๗} จตฺตฺทิสฺสํ จตฺตฺทิสฺสํ
 คมนสมตฺโต ปุคฺคโลติ อธิปฺปาโย. ปญฺจ, โย, ปญฺจาทินมกาโร. จกฺขุ, โย, โยนํ นิ ๒เปฯ หิ,^{๙๖๘}
 โยสฺ ๒เปฯ ทิฆ. ย, ส, สาคโม เส. ต, สฺ, “เอตเตสํ โต”ติ ไส. ปญฺจ จกฺขุณิ ยสฺส ไส อิติ
 จิตฺ, อญฺญ-ปทตฺเตสฺ พหุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต โลปํ
 คสิปิ. ทส, โย, ปญฺจา ๒เปฯ กาโร. พล, โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ๒เปฯ ทิฆ. ย, ส,
 สาคโม เส. ต, สฺ, “เอตเตสํ โต”ติ ไส. ทส พลานิ ยสฺส ไส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเตสฺ
 พหุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. สฺ, ไส. น, สฺ, สพฺพา ๒เปฯ หิ จ. อนฺต, สฺ, สฺ. น อนฺตํ
 อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ๒เปฯ ธารโย, วิภตฺติโลปกฺติภาวา, อุภตฺตปฺปฺริสา, สเร อนฺ,^{๙๖๙} นเย...
 ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, [๙๗๐] อนฺต, สฺ, สฺ. ภาณ, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ยตถาคต,
 ส, สาคโม เส. อนฺตํ ภาณํ ยสฺส ตถาคตสฺส อิติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ.
 สฺ, ไส. นมิตฺ อิติ จิตฺ, นสทฺทโต สฺ, โลโป. มิตสทฺทา, สฺ, สฺ. ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... น มิตํ
 อิติ จิตฺ,^{๙๗๑} ทฺวิปเท ๒เปฯ ธารโย, วิภตฺติโลปกฺติภาวา, อุภตฺตปฺปฺริสา, อตฺตํ นสฺส
 ตปฺปฺริเส,^{๙๗๒} ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ. ฆณ, สฺ, สฺ. เหว, สฺ, โลโป, สรีร, สฺ, สฺ. ฆณํ เหว สรีรํ
 อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ๒เปฯ ธารโย, นามานํ สฺมาไส ยุตฺตตฺโต, วิภตฺติโลปกฺติภาวา,
 “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ เหวสทฺทโลโป,^{๙๗๓} ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ. อมิต, สฺ, สฺ, ปุพฺพ...

^{๙๖๔} กจจ. ๑๗๔., ปทฐป. ๒๑๑.

^{๙๖๕} กจจ. ๓๙๑., ปทฐป. ๔๒๓.

^{๙๖๖} ท.,ส. “อากการสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๖๗} กจจ. ๒๔., ปทฐป. ๔๐.

^{๙๖๘} กจจ. ๒๑๗., ปทฐป. ๑๙๙.

^{๙๖๙} กจจ. ๓๓๔., ปทฐป. ๓๔๕.

^{๙๗๐} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “สฺ สฺ”ติ ทิสฺสติ.

^{๙๗๑} ท.,ส. “น มิตํ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๗๒} กจจ. ๓๓๓., ปทฐป. ๓๔๔.

^{๙๗๓} ท.,ส. “เหวสทฺทโลโป”ติ น ทิสฺสติ.

สรโลโป... นเย... สมณสิริ, สี, สี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ยตถาคต, ส, สาคโม เส.
อมิตํ สมณสิริ ยสุส ตถาคตสุส อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเตสุ พหุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. นมิต
อิตติ จิตํ, นสทฺทา, สี, สพฺพา ฯเปฯ หิ จ, มิตสทฺทา โย, สพฺพโยนินฺมาเอ, ปุพฺพ... สร-
โลโป... นเย... นมิตฺตา อิตติ จิตํ,^{๙๗๔} ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, วิภตฺติโลปกตฺติภาว, อุมะ
ตปฺปฺริสา, อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส, ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, ตสุส อ. พล, สี, สี. จ, สี,
โลโป. ปรกฺกม, สี, โส. จ, สี, โลโป. พล จ ปรกฺกโม จ อิตติ จิตํ, นามานํ สมฺมจฺโย
ทฺวณฺโท, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, “สพฺพโยนินฺมาเอ”ติ โยสุส อ. อมิต, โย
, สพฺพโย ฯเปฯ เอ. เอว, สี, โลโป. พลปรกฺกม, โย, โยสุส อ. อมิตา เอว พลปรกฺกมา อี
ติ จิตํ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, สพฺพโยนินฺมาเอ.
อมิต ฯเปฯ กฺกม, โย, สพฺพโยนินฺมาเอ. ปตฺต, โย, “สพฺพโย ฯเปฯ เอ”ติ อ. ย, นา, อโต
เนน,^{๙๗๕} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ตถาคต, นา, อโต เนน, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...^{๙๗๖}
ต, สี, “เอตเตสํ โต”ติ โส. อมิตพลปรกฺกมา ปตฺตา เยน ตถาคเตน โส อิตติ จิตํ, อญฺญ-
ปทตฺเตสุ พหุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, สี, โส. “ปรเทวภาโว จาน”ติ
ปสุส เทวภาโว.^{๙๗๗} มตฺต, โย, สพฺพโยนินฺมาเอ. เอว, สี, โลโป. ฆมร, โย, ตสุส อ. มตฺตา
เอว ฆมรา อิตติ จิตํ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, ตสุส อ.
มตฺตฆมร, นํ, สฺสนฺนิสฺสุ จ. คณ, โย, สพฺพ ฯเปฯ เอ. มตฺตฆมรณํ คณา อิตติ จิตํ, อมาทโย
ปรปเทภิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, โยสุส อ. มตฺตฆมรคณ, หิ, สฺสนฺนิสฺสุวาทโร เอ.
จุมฺพิต. โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ. มตฺตฆมรคณหิ จุมฺพิตานิ อิตติ จิตํ, อมาทโย
ปรปเทภิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, โยสุส นิ, ทิฆ. วิกสิต, โย, อโต นิจฺจํ,
โยสุ ฯเปฯ ทิฆ. เอว, สี, โลโป. ปุพฺพ, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ฯเปฯ ทิฆ. วิกสิตานิ เอว
ปุพฺพานิ อิตติ จิตํ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, โย, อโต นิจฺจํ,
โยสุ ฯเปฯ ทิฆ. มตฺต ฯเปฯ จุมฺพิต, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ฯเปฯ ทิฆ. วิกสิตปุพฺพ, โย, ตสุส นิ

^{๙๗๔} ท.,ส. “นมิตฺตา อิตติ จิตํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๗๕} กจฺจ. ๑๐๓., ปทฺฐป. ๗๙.

^{๙๗๖} ท.,ส. “ปุพฺพ. ๒.. สรโลโป... นเย...”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๗๗} ร.๑, ท., ส., ข.๑ ทฺวิภาโว.

, ทีโฆ. ย, นั, สพพนามาน นัมมิ จ,^{๙๗๘} สพพโต นั สัสนา,^{๙๗๙} นเย... ต, โย, สพพนามการเต ปจโม, ปุพพ... สรโลโป... นเย... มตตมมรคณจุมพิตานิ วิกสิตานิ ปุปฺพานิ เยสํ เต อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเถสุ พนฺนุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, โย, สพพ-โยนินมาเอ. วลฺลิต, ส, เสสโต โลโป คสิปิ, จ, ส, โลโป. นาคฺคฺกุช, ส, โส. จ, ส, โลโป. วลฺลิต จ นาคฺคฺกุช จ อิติ จิตํ, นามานํ สมฺมจฺจโย ทวนฺโท, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, โย, ตสฺส อ. มตตมมร ๔เปฯ ปุปฺพ, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ. เอว, ส, โลโป. วลฺลิตนาค-คฺกุช, โย, อ. มตตมมร ๔เปฯ ปุปฺพานิ เอว วลฺลิตนาคคฺกุช อิติ จิตํ, ทวิปเท ๔เปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, โย, ตสฺส อ. มตต ๔เปฯ คฺกุช, หิ, สฺหิสฺสวกาโร เอ. อุปโสภิต, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ, มตต ๔เปฯ คฺกุชหิ อุปโสภิตานิ อิติ จิตํ, อมาทโย ปรปเทหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, โย, ตสฺส นิ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ. มชฺฌเณ ปุพฺพมโธ... สรา สเร โลโป, “กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต”ติ^{๙๘๐} อุตฺส อ, นเย... มตต ๔เปฯ ภาต, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ. กนฺท, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ. ย, ส, สาคโม เส. ต, ส, “เอตเตสํ โต”ติ โส. มตต ๔เปฯ โสภิตานิ กนฺทราหิ ยสฺส โส อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเถสุ พนฺนุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, ส, โส. อุปโสภิต, โย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ, กนฺท, โย, ตสฺส นิ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ, ทวิปเท ๔เปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, โย, โยสฺส นิ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ. มตต ๔เปฯ คฺกุช, หิ, สฺหิสฺสวกาโร เอ. อุปโส ๔เปฯ รโย, อโต นิจฺจํ, โยสุ ๔เปฯ ทีฆํ, ยปพฺพตราช, ส, สาคโม เส. ต, ส, “เอตเตสํ โต”ติ โส. มตต ๔เปฯ คฺกุชหิ อุปโสภิต-กนฺทราหิ ยสฺส ปพฺพตราชสฺส โส อิติ จิตํ, อญฺญปทตฺเถสุ พนฺนุพฺพิหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, ส, โส. มชฺฌเณ ปุพฺพ... สรา สเร โลโป, “กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต”ติ อุตฺส อ, นเย...^{๙๘๑} คฺกุช, ส, โส. ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, ส, โลโป. ติน, ส, ส. จ, ส, โลโป. คฺกุช จ ติน จ อิติ จิตํ, นามานํ สมฺมจฺจโย ทวนฺโท, เสสํ ปุพฺพสมํ.^{๙๘๒} ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ,

^{๙๗๘} กจจ. ๑๐๒., ปทฐป. ๒๐๒.

^{๙๗๙} กจจ. ๑๖๘., ปทฐป. ๒๐๓.

^{๙๘๐} กจจ. ๑๔., ปทฐป. ๑๖.

^{๙๘๑} ท., ส. “อุตฺส อ, นเย...”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๘๒} ร.๑, ข.๑ “เสสํ ปุพฺพสมํ”ติ น ทิสฺสติ.

โย, อโต นิจุจ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. นานาปการ, โย, อโต นิจุจ^{๙๘๓} โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. เอว, สี, โลโป. รุกขติณ, โย, ตสุส นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. นานาปการานิ เอว รุกขติณานิ อิติ จิตฺ,^{๙๘๔} ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, วิภตฺติโลปกตติภาว, “วุดต ฯเปฯ โยโค”ติ ปการเอวสทฺทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, ตสุส นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. นานารุกขติณ, หิ, สฺหิสฺวกาโร เอ, ปตฺติ. โย, ตสุส นิ, โยสุ กตนิการโลเปสฺ ทีฆ. นานารุกขติณเหิ ปตฺติตานิ อิติ จิตฺ,^{๙๘๕} อมาทโย ปรปเทภิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. นานา ฯเปฯ ปตฺติ, โย, อโต นิจุจ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. เอว, สี, โลโป. ปุปฺผ, โย, ตสุส นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ, ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, ตสุส นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. นานา ฯเปฯ ปุปฺผ, หิ, สฺหิสฺวกาโร เอ. อฺปฺโสภิตกนฺทร, โย, อโต นิจุจ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ, อมาทโย ปรปเทภิ, เสสํ ปุพฺพสมํ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, โย, ตสุส นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. มชฺฌเณ ปุพฺพ... สรา สเร โลโป, กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต. นานา ฯเปฯ ภิต, โย, อโต นิจุจ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ, กนฺทร, โย, ตสุส^{๙๘๖} นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ. ยเสลราช, ส, สาคโม เส. ต, สี, “เอตเตสํ โต”ติ โส. นานา ฯเปฯ ภิตานิ กนฺทรานิ ยสุส เสลราชสฺส โส อิติ จิตฺ, อณฺณปทตฺเตสฺ พนฺพพฺพิ, เสสํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สี, โส. [^{๙๘๗}] มฺสฺล, สี, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, สี, สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ ทีหิ จ, หล, สี, , โส. จ, สี, โลโป. ปพฺพต, สี, โส . จ, สี, โลโป. ตร, สี, เสสโต โลโป คสิปิ. จ, สี, โลโป. กลิงฺคร, สี, โส . ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, สี, โลโป. สร, สี, โส. จ, สี, โลโป. ธนุ, สี, โลโป. จ, สี, โลโป. ตธา, สี, โลโป. อสิ, สี, โลโป. จ, สี, โลโป.^{๙๘๘} โทมร, สี, โส. ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, สี, สพฺพา ฯเปฯ ทีหิ จ, มฺสฺลโล จ ฯเปฯ โทมโร จ อิติ จิตฺ,^{๙๘๙} นามานํ

^{๙๘๓} ท.,ส. “อโต นิจุจ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๘๔} ท.,ส. “นานาปการานิ เอว รุกขติณานิ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๘๕} ท.,ส. “นานารุกขติณเหิ ปตฺติตานิ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๘๖} ท.,ส. “ตสุส”ติ สพฺพตฺถ ปาโจ น ทิสฺสติ.

^{๙๘๗} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “อฺปฺโสภิตกนฺทรานิ กนฺทรานิ อิติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ, นานา ฯเปฯ ปุปฺผ, หิ, สฺหิสฺวกาโร เอ, อฺปฺ ฯเปฯ รโย, นิ, โยสุ ฯเปฯ ทีฆ, ยเสลราช ส สาคโมเส, ต, สี, “เอตเตสํ โต”ติ, อณฺณปทตฺเตสฺ พนฺพพฺพิ เสสํ ปุพฺพสมํ,”ติ ทิสฺสติ.

^{๙๘๘} ร.๑, ท., ข.๑ “จ, สี, สีโลโป ฯ อสิ, สีโลโป”ติ ทิสฺสติ.

^{๙๘๙} ท.,ส. “มฺสฺลโล จ ฯเปฯ โทมโร จ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

สมุจฺจโย ทวนุโท,^{๙๙๐} นามานํ สมาสํ ยุตตตฺถิ, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส
 สรณฺตสฺส, “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ จสฺสทฺทโลโป, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, โย, “สพฺพโยนินฺมาเอ”ติ
 โยสฺส อา,^{๙๙๑} ปฺพพ... สรโลโป... นเย... นานาปการ, โย, สพฺพ ๒เปฯ เอ . เอว, สฺ, โลโป. มุ
 สล ๒เปฯ ปร,^{๙๙๒} โย, ตสฺส อ. นานาปการา เอว มุสล ๒เปฯ โทมรา อิติ จิตฺ,^{๙๙๓} ทฺวิปเท ๒เปฯ
 ธารโย, เสสํ ปฺพพสมํ. “วุตฺตตฺถา ๒เปฯ โยโค”ติ ปการเอวสทฺทโลโป, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, โย,
 “สพฺพ ๒เปฯ เอ”ติ โยสฺส อ. ^{๙๙๔} นานา ๒เปฯ ปร, ^{๙๙๕} โย, ตสฺส อ, ปฺพพ... สรโลโป... นเย
 ... หตฺถ, สฺ, สฺหิสฺวการิ เอ, ย, นํ, สพฺพนามานํ นมฺหิ จ, สพฺพโต นํ สํสาณํ. ต, โย, “สพ
 พนามกรเต”^{๙๙๖} ปจฺจโม”ติ โยสฺส ^{๙๙๗} เอ, ปฺพพ... สรโลโป... นเย... นานามุสล ๒เปฯ โทมรา
 หตฺถเอสฺส เยสํ เต อิติ จิตฺ,^{๙๙๘} อญฺญปทฺตเอสฺส พหุพฺพีหิ, วิภตฺติโลปปกฺติภาวา,^{๙๙๙} นามานํ
 สมาสํ ยุตตตฺถิ, เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ
 ยตฺสทฺทโลโป,^{๑๐๐๐} ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, “ลึงฺคตฺถ ปจฺจมา”ติ โย, สพฺพโยนินฺมาเอ, ปฺพพมโร...
 สรโลโป... นเย... พหุพฺพีหิ อิติ อเนน สญฺญากรณเณน กว สุตฺเต อตฺถิ ภาวติ ? พหุพฺพีหิ อิติ
 อเนน สญฺญากรณเณน อตฺถิ พหุพฺพีหิมฺหิ จ อิติ สุตฺเต ภาวติ.

๓๒๙., ๓๕๗. นามานํ สมุจฺจโย ทวนุโท.

จนฺทิม, สฺ, โส,^{๑๐๐๑} ปฺพพ...^{๑๐๐๒} สรโลโป...^{๑๐๐๓} นเย...^{๑๐๐๔} จ, สฺ, โลโป. สฺริย, สฺ,

^{๙๙๐} ร.๑, ๒.๑ “นามานํ สมุจฺจโย ทวนุโท”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๙๑} ท.,ส. “โยสฺส อ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๙๒} ร.๑, ๒.๑ มว.

^{๙๙๓} ท.,ส. “นานาปการา เอว มุสล ๒เปฯ โทมรา อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๙๔} ท.,ส. “โยสฺส อ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๙๕} ร.๑, ๒.๑ มว.

^{๙๙๖} ท.สพฺพนามกรเต.

^{๙๙๗} ท.,ส. “โยสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๙๘} ท.,ส. “นานามุสล ๒เปฯ โทมรา หตฺถเอสฺส เยสํ เต อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๙๙๙} ท.,ส. “วิภตฺติโลปปกฺติภาวา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๐๐๐} ท.,ส. เยสํ สทฺทโลโป.

^{๑๐๐๑} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๐๐๒} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

โส. จ, ส, โลโป. นามานํ สมุจโย ทวนโท, นามานํ समाโส ยุตตโต,^{๑๐๐๕} เตสํ วิภตติโย
โลปา จ,^{๑๐๐๖} ปกติ จสส สรณตสส,^{๑๐๐๗} “วุตตตถา ฯเปฯ โยโค”ติ จสททโลโป, ตททิต ฯเปฯ
ส จ,^{๑๐๐๘} “ลึงคตเถ ปจมา”ติ^{๑๐๐๙} โย, สพพโยนินมาเอ,^{๑๐๑๐} สมณพราหมณา, สारिया पुट्टโต
सारिपुट्टโต.^{๑๐๑๑} สारिपुट्टโตโมคคูลานา, พราหมณคหปติกาติ จตุนํ รูป วุตตเมว. ยม, ส, โส. จ,
ส, โลโป. วรณ, ส, โส. จ, ส, โลโป. นามานํ ฯเปฯ ทวนโท, เสสํ ปุพพสมํ.^{๑๐๑๒} กุเวร, ส, โส.
จ, ส, โลโป. วาสว, ส, โส. จ, ส, โลโป. นามานํ ฯเปฯ ทวนโท, เสสํ ปุพพสมํ.

ทวนท อิจจเนน สญญากरणน กว สุตเต อตโต ภาวติ. ทวนท อิจจเนน สญญากरणน
อตโต. ทวนทฐา วาอิติ^{๑๐๑๓} สุตเต ภาวติ.

๓๓๐., ๓๔๐. มหตํ มหา ตุลยาธิกรณ ปเท.

ตูลยาธิกรณ ปเทติ ตูลยาธิกรณ อุตตรปเท ปเร. มหนุต, ส, โส,^{๑๐๑๔}
ปุพพ...^{๑๐๑๕} สรโลโป...^{๑๐๑๖} นเย...^{๑๐๑๗} เอว, ส, สพพา ฯเปฯ หิ จ.^{๑๐๑๘} ปุริส, ส, โส. มหนุตโต

^{๑๐๐๓} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๐๐๔} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๐๐๕} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๐๐๖} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๑๐๐๗} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๑๐๐๘} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๐๐๙} ท.,ส. “ลึงคตเถ ปจมา”ติน ทิสฺสติ. กจจ. ๒๔๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๔๓.

^{๑๐๑๐} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๑๐๑๑} ท.,ส. “सारिया पुट्टโต สारिपुट्टโต”ติน ทิสฺสติ.

^{๑๐๑๒} ท.,ส. “เสสํ ปุพพสมํ”ติน ทิสฺสติ.

^{๑๐๑๓} กจจ. ๑๖๕., ปทฐป. ๒๐๘.

^{๑๐๑๔} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๐๑๕} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๐๑๖} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๐๑๗} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๐๑๘} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๔๒.

เอว ปุริโส อิติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ ธาโร,^{๑๐๑๙} นามานํ สมาสฺ ยุตตฺตฺโก,^{๑๐๒๐} เตสํ วิภตฺติโย
 โลปา จ,^{๑๐๒๑} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๑๐๒๒} “วุตตฺตฺถานมปฺปโยโค”ติ เอวสทฺทฺโลโป. มหตฺ มหา
 ตฺลฺยาธิกรณ ปเท, [^{๑๐๒๓}] ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๑๐๒๔} “ลฺิงคตฺเถ ปจฺมา”ติ^{๑๐๒๕} สฺ, โส. ปุพฺพ...
 สรโลโป... นเย... มหฺนฺต,^{๑๐๒๖} สฺ, นทาทีโต วา อี,^{๑๐๒๗} เสสโต โลปํ คสฺปิ.^{๑๐๒๘} เอว, สฺ, โลโป.
 เทว, สฺ, อีปจฺจโย,^{๑๐๒๙} เสส ฯเปฯ สฺปิ, มหฺนฺตี เอว เทว อิติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ รโย, [^{๑๐๓๐}]
 “กมฺมธารยสญฺญเว จา”ติ^{๑๐๓๑} ปุพฺพปเท อีการสฺส นฺวตฺติ. มหฺนฺตสทฺทฺสฺส มหา, “วุตต ฯเปฯ
 โยโค”ติ เอวสทฺทฺโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺ, มหฺนฺต, สฺ, สฺ,^{๑๐๓๒} ปุพฺพ...
 สรโลโป... นเย... เอว, สฺ, โลโป. พล, สฺ, สฺ, มหฺนฺต, สฺ, สฺ. เอว, สฺ, [^{๑๐๓๓}] นาค, สฺ, โส.
 มหฺนฺต, สฺ, โส, เอว, สฺ, โลโป. ยส, สฺ, โส. มหฺนฺต, สฺ, สฺ. เอว, สฺ, โลโป. ปทุม, สฺ, สฺ.
 มหฺนฺต,^{๑๐๓๔} สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ, เอว, สฺ, โลโป. นที, สฺ, เสสโต โลปํ,^{๑๐๓๕} มหฺนฺตี เอว นที

^{๑๐๑๙} กจจ. ๑๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๑๐๒๐} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๐๒๑} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๑๐๒๒} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๑๐๒๓} [] ท.,ส. เหตุณฺตเร “อุภา ตปฺปฺริสา”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๐๒๔} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๐๒๕} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๑๐๒๖} ท.,ส. มหฺนฺตี.

^{๑๐๒๗} ท.,ส. “นทาทีโต วา อี”ติ น ทิสฺสติ. กจจ. ๒๓๘., ปทฐป. ๑๘๗.

^{๑๐๒๘} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๑๐๒๙} ท.,ส. “อีปจฺจโย”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๐๓๐} [] ท.,ส. เหตุณฺตเร “นามานํ ฯเปฯ ยุตตฺตฺโก”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๐๓๑} กจจ. ๓๓๒., ปทฐป. ๓๔๓.

^{๑๐๓๒} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๐๓๓} ร.๑, ข.๑ “โลโป ผล, สฺ, สฺ. ทวิปเท ฯเปฯ รโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. มหฺนฺต, สฺ, โส. เอว, สฺ, โลโป”ติ
ทิสฺสติ.

^{๑๐๓๔} ท.,ส. มหฺนฺตี.

^{๑๐๓๕} ท.,ส. โลโป.

อิตติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ สมาสํ ยุตตตฺโต. “กมุทธารยสญฺเณ จ”ติ อีการุสฺส นินฺตติ. มหฺนตํ ฯเปฯ ปเท, เอวโลโป,^{๑๐๓๖} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ, มหฺนต, สฺ, โส. เอว, สฺ, โลโป. มฺ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ. [^{๑๐๓๗}] มหฺนต, สฺ, โส. เอว, สฺ, โลโป, คหปติก, สฺ, โส. มหฺนต, สฺ, สฺ. เอว, สฺ, โลโป. ธน, สฺ, สฺ. ทวิปเท ฯเปฯ รโย. เสํ ปุพฺพสมํ. มหฺนตํ สฺ, โลโป. เอว, สฺ, โลโป. ปญฺญา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ. ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ ฯเปฯ ตตตฺโต. “กมุทธารยสญฺเณ จ”ติ อีการุสฺส นินฺตติ. มหฺนตสฺส มหาเทโส, เอวโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต โลโป คสฺปิ.

กิสฺมึจฺ โปตุถเก กานปิ อุตฺทาหรณานิ อูปฺปาฏฺยา จิตฺตานิ. อปาทานํ “อรวณฺสตุโต นามน, จกฺกวตฺติ มหฺพฺพล”ติอาทิ ปาฬิ ทสฺสนโต มหาเทโส กฺวจิ โหติ. มหฺนต, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สฺรโลโป... นเย... เอว, สฺ, โลโป. ผล, สฺ, สฺ, มหฺนตํ เอว ผลํ อิตติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ รโย, วิทฺตติโลปกฺติภาวํ. พฺหฺวจนฺสทฺเทน มหฺนตสฺสทสฺส มหาเทโส. “วุตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ^{๑๐๓๘} เอวโลโป, [^{๑๐๓๙}] ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สฺรโลโป... นเย... วคฺเค โฆสาโฆสา ฯเปฯ ปจฺมา.^{๑๐๔๐} มหฺนต, สฺ, สฺ. เอว, สฺ, โลโป.^{๑๐๔๑} ธน, สฺ, สฺ. ทวิปเท ฯเปฯ รโย. เสํ

^{๑๐๓๖} ท.,ส. วุตฺตตฺตาน ฯเปฯ เอวโลโป อฺมา ตปฺปฺริสา.

^{๑๐๓๗} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ ฯเปฯ ตตตฺโต, เสํ ฯเปฯ ปาจ, ปกฺติ ฯเปฯ นฺตสฺส มหฺนตํ ฯเปฯ ปเท, มหาเทโส, วุตฺตตฺตา ฯเปฯ โยโค, เอวโลโป, เสสโต โลโป คสฺปิ, มหฺนต, สฺ, โส, เอว, สฺ, คหปติก, สฺ, โส, มหฺนต, สฺ, สฺ, เอว, สฺ, ธน, สฺ, สฺ, ทวิปเท ฯเปฯ รโย, มหฺนต, สฺ, โลโป, เอว, สฺ, กญฺญา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ, ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ ฯเปฯ ตตตฺโต, “กมุทธารยสญฺเณ จ”ติ อีการุสฺส นินฺตติ, มหาเทโส, เอวโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต โลโป คสฺปิ,ติ ทิสฺสนฺติ, น. “มหฺนต, สฺ, โส. เอว, สฺ, โลโป, คหปติก, สฺ, โส.

มหฺนต, สฺ, สฺ. เอว, สฺ, โลโป. ธน, สฺ, สฺ. ทวิปเท ฯเปฯ รโย. เสํ ปุพฺพสมํ. มหฺนตํ สฺ, โลโป. เอว, สฺ, โลโป. ปญฺญา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ. ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ ฯเปฯ ตตตฺโต. “กมุทธารยสญฺเณ จ”ติ อีการุสฺส นินฺตติ. มหฺนตสฺส มหาเทโส, เอวโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต โลโป คสฺปิ”ติ ทิสฺสนฺติ.

^{๑๐๓๘} ท.,“วุตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ น ทิสฺสนฺติ.

^{๑๐๓๙} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “อฺมา ตปฺปฺริสา”ติ ทิสฺสนฺติ.

^{๑๐๔๐} กจฺจ. ๒๙., ปทฺฐป. ๔๒.

^{๑๐๔๑} ท.,ส. “สฺ, โลโป”ติ น ทิสฺสนฺติ.

ปุพฺพสมํ. ตทฺหิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ. ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...^{๑๐๔๒} วคฺเค ๒เปฯ ปจฺมา. มหนฺต, สฺ, สฺ. เอว, สฺ, โลโป. ภย, สฺ, สฺ. ทฺวิปเท ๒เปฯ รโย. เสสํ ปุพฺพสมํ. วคฺเค ๒เปฯ ปจฺมา.

๓๓๑., ๓๕๓. อิตฺถิยํ ภาสิตปฺมิตฺติ ปุมาว เจ.

อิตฺถิยํ วุตฺตมาเน ตฺลฺยาริกรณ ปเท ปเรสํ เจ ภาสิตปฺมา อิตฺถิ ปุมา อิว ปณฺหิตน ทฏฺ จพฺพ. “ตฺลฺยาริกรณ ปเท สติ”^{๑๐๔๓} สทฺทนีติยํ วุตฺตํ. สเจติ ปทํ ภาสิตปฺมาติ ปเท ปริกปฺโป. ภาสิตปฺมาติ ปทํ อิตฺถิยํ ปทสฺส วิเสสนํ. ภาสิตปฺมา ยาย อิตฺถิยา สา อิตฺถิ ภาสิตปฺมา. ทีฆา, สฺ, ชฺฆา, สฺ, เสสโต โลโป คสิปิ.^{๑๐๔๔} ย, ส, สาคโม เส.^{๑๐๔๕} ต, สฺ, เอตเตสํ โต”^{๑๐๔๖} ติ, ^{๑๐๔๗} ส, ^{๑๐๔๘} ทีฆา ชฺฆา ยสฺส สฺ อิตฺติ จิตํ, ^{๑๐๔๙} อณฺณปทตฺเตสฺ พนฺพพิทฺ, ^{๑๐๕๐} นามานํ สมา ๒เปฯ ตตฺตฺโต,^{๑๐๕๑} เตสํ ๒เปฯ โลปา จ,^{๑๐๕๒} “วุตฺต ๒เปฯ โยโค”^{๑๐๕๓} ติ ยสฺส สฺ สทฺทโลโป. “อิตฺถิยมฺภา ๒เปฯ ปุมาว เจ”^{๑๐๕๔} ติ ปุพฺพปเท อาการสฺสาภาโว, อุตฺตรปเท อาการสฺสาภาโว จ. ตทฺหิต ๒เปฯ สฺ จ,^{๑๐๕๕} สฺ, ส, ปุพฺพ...^{๑๐๕๖} สรโลโป...^{๑๐๕๗} นเย...^{๑๐๕๘} กลฺยาณา, สฺ, โลโป. ภริยา, ส, เสสโต โลโป คสิปิ,^{๑๐๕๙} ย, ส, สาคโม เส. ต, ส, เอตเตสํ โต”^{๑๐๖๐} ติ, ส. กลฺยาณา ภริยา

^{๑๐๔๒} ท.,ส. “ปุพฺพ... สรโลโป... นเย...”^{๑๐๔๒} ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๐๔๓} สทฺท. สฺตฺต. ฎ. ๗๑๔/๒๕๖.

^{๑๐๔๔} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๑๐๔๕} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๑๐๔๖} กจฺจ. ๑๗๔., ปทฺฐป. ๒๑๑.

^{๑๐๔๗} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๑๐๔๘} กจฺจ. ๓๒๘., ปทฺฐป. ๓๕๒.

^{๑๐๔๙} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๑๐๕๐} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๑๐๕๑} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๑๐๕๒} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๑๐๕๓} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๑๐๕๔} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๑๐๕๕} ท.,ส. “เสสโต โลโป คสิปิ”^{๑๐๕๕} ติ น ทิสฺสติ.

ขตุติยพณฺหุ, สี, โลโป. ๑, สี, โลโป. ตา, สี, เอตเตสํ โต,^{๑๐๖๓} สีโลโป.
 ภริยา, สี, โลโป.^{๑๐๖๔} ๑, สี, โลโป. อิติ, สุมา, สุมาสูสี โลโป.^{๑๐๖๕} ขตุติยพณฺหุ ๑ สา
 ภริยา ๑ อิติ จิตํ, ทวิเปเต ฯเปฯ ธารโย,^{๑๐๖๖} เสสํ ปุพฺพสมํ. สทฺธา, สี, เสสโต ฯเปฯ
 สปิ.^{๑๐๖๗} เอว, สี, โลโป. [^{๑๐๖๘}] ธน, สี, สี,^{๑๐๖๙} ปุพฺพ...^{๑๐๗๐} สร...^{๑๐๗๑} นเย...^{๑๐๗๒} สทฺธา เอว

๑๐๖๗ กจ.จ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

ธัน อิติ จิตฺ,^{๑๐๗๓} ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโก,^{๑๐๗๔} เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๑๐๗๕} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๑๐๗๖} “วุตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ เภวสทฺทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ. ปุพฺพ... สร... นเย... ปญฺญา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ. จ, สฺ, โลโป. ต, สฺ, สฺ. [^{๑๐๗๗}] ธน, สฺ, สฺ, , ปุพฺพ... สร... นเย... จ, สฺ, โลโป. ปญฺญา จ ตํ ธนํ จ อิติ จิตฺ,^{๑๐๗๘} ทวิปเท ฯเปฯ รโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. สทฺธา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ. เภว,^{๑๐๗๙} สฺ, โลโป. ธน, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สทฺธา เภว ธนํ อิติ จิตฺ,^{๑๐๘๐} ทวิปเท ฯเปฯ รโย, นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโก. วิภตฺติโลปํ ปกฺติภาวา. “วุตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ เภวสทฺทโลโป, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ. ปญฺญา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สฺปิ. เภว, สฺ, โลโป. ธน, สฺ, สฺ, ปุพฺพมธฺ... สรโลโป... นเย... ปญฺญา เภว ธนํ อิติ จิตฺ, ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ.

สุตฺเต ตฺถยาธิกรณํ ปเทติ ปททฺวยสฺส วตฺตมานตฺตา พฺราหฺมณพฺนฺธุริยาติ-
อาทีนํ ก็ อูทาหรณานิ กมฺมธารยสฺมาสวเสเนว วตฺตพฺพา,^{๑๐๘๑} ตสฺมา นฺยาเส วุตฺโต,
“พฺราหฺมณพฺนฺธุ จ สภา ภริยา เจ”ติ^{๑๐๘๒} วิคฺคโห วุตฺโตว. กมฺมธารยสฺสเบติ อาธารสฺสตฺมิ.
จาติ อเปกฺขตฺถโก. เตน น เกวลเมว พฺพพฺพิทิสฺมาเส ปุมาวาทิตฺโส โหติ. อถ โข กมฺม-

^{๑๐๖๔} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “ตา สฺ เอตฺเตสํ โต”ติ สฺ โลโป”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๐๖๕} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๐๖๖} กจฺจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๐๖๗} กจฺจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๐๖๘} กจฺจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๐๖๙} ท.,ส. จ สฺ โลโป สทฺธา จ สภา ธนํ จ อิติ จิตฺ.

^{๑๐๗๐} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๐๗๑} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๗๐.

^{๑๐๗๒} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๑๐๗๓} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “เอตฺเตสํ โต”ติ สฺ โลโป”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๐๗๔} ท.,ส. “ธน, สฺ, สฺ จ, สฺ โลโป ปญฺญา จ สภา ธนํ จ อิติ จิตฺ”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๐๗๕} ท.,ส. จ.

^{๑๐๗๖} ท.,ส. “สทฺธา เภว ธนํ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๐๗๗} ท.,ส. วตฺตพฺพานิ.

^{๑๐๗๘} นฺยาส. อ. ๓๓๑/๓๑๑.

ธารโยปัติ ภาเปติ. กุมมธารโย อิติ สณฺหา เอตฺตสฺสาติ กุมมธารยสณฺโณ. เอตฺต สณฺนคฺคณฺโณ
สุตฺตธฺตฺตฺนุ”ติ^{๑๐๘๓} รูปสฺสทฺธิฏฺฐิกายํ วุตฺตํ. กุมมธารยสณฺโณ [๑๐๘๔] อิตฺถิยํ วุตฺตมาเน ตฺถุยาธิกรณ
ปเท ปเร^{๑๐๘๕} สติ วา ปุพฺเพ สเจ ภาสิตปฺมา อิตฺถิ อิทานิ อิตฺถิ วาจโก โส สทฺโท ปฺมาว
ปณฺทิตฺเตน ทฺวฏฺฐพฺโพ.

สมาเสติ ปทํ วุตฺตมาเนติ ปเท อธฺาโร. พฺราหฺมณีสทฺทโต สฺสิ, เสสโต ๔เปฯ สฺสิ. ๑,
สฺสิ, สฺสิโลโป. ต, สฺสิ, “เอตฺเตสฺ โต”ติ ทาริกา, สฺสิ, เสสโต ๔เปฯ สฺสิ. ๑, สฺสิ, โลโป. พฺราหฺมณิ ๑
สา ทาริกา ๑ อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ๔เปฯ รโย, นามานํ ๔เปฯ ตตฺตฺโต, “วุตฺต ๔เปฯ โยโค”ติ
จตาสทฺทโลโป^{๑๐๘๖} “กุมมธารยสณฺโณ จ”ติ^{๑๐๘๗} ปุพฺพปเท อีการสฺส นีวตฺติ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺสิ ๑,
สฺสิ, เสสโต ๔เปฯ สฺสิ. ขตฺติยา, สฺสิ, เสสโต ๔เปฯ สฺสิ. เอว, สฺสิ, สทฺทพา ๔เปฯ ทฺธิ ๑. กณฺหา, สฺสิ,
เสสโต ๔เปฯ สฺสิ, ขตฺติยา เอว กณฺหา อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ๔เปฯ รโย, นามานํ ๔เปฯ ตตฺตฺโต,
“วุตฺต ๔เปฯ โยโค”ติ เอวสทฺทโลโป. “กุมมธารยสณฺโณ จ”ติ ปุพฺพปเท อาการสฺส นีวตฺติ.
ตทฺธิต ๔เปฯ สฺสิ ๑, สฺสิ, โลโป.

“ภาสิตปฺเม”ติ ปทํ กิमतฺถํ อจฺริเยน วุตฺตํ. “ขตฺติยพฺนฺนุทาริกา”ตฺยาทีสุ สติปิ กุมม-
ธารยตฺเต ทาริกาสทฺทสฺส นียตฺติวาทจกตฺตา ภาสิตสทฺทสฺส นียตปฺมตฺตาภาวโต อิท วุตฺต-
วิชานํ น โหตีติ ภาปนตฺถํ “ภาสิตปฺเม”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ. ขตฺติย,^{๑๐๘๘} ญฺจิสฺ, อา โฆ,^{๑๐๘๙} ฆโต
นาทีน,^{๑๐๙๐} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... พนฺนุ, สฺสิ, โลโป. ขตฺติยาย พนฺนุ อิติ จิตฺ, อมาทโย
ปรปเท,^{๑๐๙๑} นามานํ ๔เปฯ ตตฺตฺโต, เตสฺ ๔เปฯ โลปา ๑, ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,

^{๑๐๘๓} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๓๙.

^{๑๐๘๔} [] ร.๑, ท., ส., ข.๑ เอตฺตฺนฺตเร “จ สมาส”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๐๘๕} ท., ส. “ปเร”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๐๘๖} ท., ส. จสทฺทโลโป.

^{๑๐๘๗} กจฺจ. ๓๓๒., ปทฺฐป. ๓๔๓.

^{๑๐๘๘} ท., ส. ขตฺติยา.

^{๑๐๘๙} ท., ส. “อา โฆ”ติ น ทิสฺสติ.

กจฺจ. ๖๐., ปทฺฐป. ๑๗๗.

^{๑๐๙๐} กจฺจ. ๑๑๑., ปทฺฐป. ๑๗๙.

^{๑๐๙๑} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

“กวจาติมชฌตฺตรานน”ติอาทินา^{๑๐๙๒} อาการสฺส รสฺสตุตฺ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ. ขตฺติยพฺนฺ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ. จ, สฺ, โลโป. ตา, สฺ, เอตเตสฺ โต, สฺโลโป. ทาริกา, สฺ, โลโป. จ, สฺ, โลโป.^{๑๐๙๓} ขตฺติยพฺนฺ จ สา ทาริกา จ อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, นามานํ ฯเปฯ ตตฺตโต, “วฺตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ จสสทฺทโลโป. อิมินา อุตฺตรปเท อิตฺธิปจฺยสฺส นีวตฺติ น โหติ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ, พฺราหฺมณ ฯเปฯ ส, สาคโม เส.^{๑๐๙๔} พฺนฺ, สฺ, เสสโต โลโป คสิปิ. พฺราหฺมณสฺส พฺนฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ ฯเปฯ ตตฺตโต, เตสฺ ฯเปฯ โลปา^{๑๐๙๕} จ, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โลโป. พฺราหฺมณพฺนฺ, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ. จ, สฺ, โลโป. ตา, สฺ, เอตเตสฺ โต, สฺโลโป. ทาริกา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ. จ, สฺ, โลโป.

พฺราหฺมณพฺนฺ จ สา ทาริกา จ อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, เสสํ ปุพฺพสมํ. ปญฺญา, สฺ, เสสโต ฯเปฯ สิปิ. เอว, สฺ, โลโป. รตน, สฺ, สฺ.^{๑๐๙๖} ปุพฺพ... สร... นเย... ปญฺญา เอว รตนํ อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, นามานํ ฯเปฯ ตตฺตโต, เตสฺ ฯเปฯ โลปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, “วฺตฺต ฯเปฯ โโค”ติ เอวสทฺทโลโป.^{๑๐๙๗} อิมินา ปุพฺพปเท อาการสฺส อนีวตฺติ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, สฺ . ปุพฺพ... สร... นเย...

ทฺวิสฺ สุตฺเตสฺ ปน นานาจริยวาทํ วทามิ :- นฺยาเส ปจฺมสฺสฺเต ปุพฺพุตฺตรปทานํ ปุณฺณวาทิตฺเต วุตฺโต. เตน นฺยาเส “อิตฺธิยมโต อาปจฺยโยติ”^{๑๐๙๘} ชฺงฺขสทฺทโต กตฺสฺส อาปจฺยสฺส อาการโต^{๑๐๙๙} ปหฺตสทฺทโต อาปจฺยโย^{๑๑๐๐} กตฺวา อิตฺธิยํ ภาสิตปฺมิตฺถิ ปุณฺณว เจ”ติ^{๑๑๐๑} ปุณฺณว

^{๑๐๙๒} กจจ. ๔๐๓., ปทฐป. ๓๕๔.

^{๑๐๙๓} ท.,ส. “จ, สฺ, โลโป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๐๙๔} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๑๐๙๕} ร.๑, ๗.๑ โลโป.

^{๑๐๙๖} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๐๙๗} ท.,ส. เอวโลโป.

^{๑๐๙๘} กจจ. ๒๓๗., ปทฐป. ๑๗๖.

^{๑๐๙๙} ท. ภาวํ กตฺวา. ส. อาการํ กตฺวา.

^{๑๑๐๐} ท.,ส. ปุณฺณทิสทฺทโต กปจฺยโย.

^{๑๑๐๑} กจจ. ๓๓๑., ปทฐป. ๓๕๓.

กตฺวา “อิติปิโสธมฺโม อปฺปจฺจโยติ วุตฺตมาเน นทาติโต วา อิติ”^{๑๑๒} กตฺสฺส อีปฺปจฺจยฺสฺส อภาวํ
กตฺวา”ติ”^{๑๑๓} ๑ วุตฺตํ. ฐปฺปสิทฺธิฎฺฐีกายมฺปิ “ยทิ หิ นฺยาเส วุตฺตนเยเน อุตฺตรปทฺสฺสาปิ
ปุมภาวาทิเทโส สียา”ติ”^{๑๑๔} วุตฺตํ.

“กมฺมธารยสญฺญเ จา”ติ สุตฺเตเน ปุพฺพปทฺสฺส ปุมภาวาทิเทโส วุตฺโต. นฺยาเส สติปิ
กมฺมธารยตฺเต ทาริกาสทฺทสฺส นียติตฺติวาทกตฺตา ภาสิตสทฺทสฺส อนียติตฺติวาทกตฺตา.^{๑๑๕}
ภาสิตสทฺทสฺส นียมปุมตฺตภาวาทิติ”^{๑๑๖} วุตฺตตฺตา เจว ฐปฺปสิทฺธิฎฺฐีกาย “ยทิ หิ อุตฺตรปทฺสฺสาปิ
ปุมภาวาทิเทโส วิหิตฺโต สียา”ติ”^{๑๑๗} วุตฺตตฺตา ๑ อุตฺตรปทฺสฺส ปุมภาวาทิเทโส วิย ทิสฺสติ. **ปิโยโคติ**
น ปากฺโข. พาลาวตารเป ทวีสุ **อิติปิโส ภาสิตปุมิตฺติ ปุมาว เจติ**, ปุมภาวาทิเทสาปุพฺพตฺตร-
ปทฺสฺส อธิปฺปจฺยานํ อภาโว “กมฺมธารยสญฺญเ จา”ติ ปุพฺพปทฺสฺส ปุมาว กเต อธิปฺปจฺยานาถินํ
นิวุตฺตติ”^{๑๑๘} วุตฺตํ. สทฺทนีติยํ “ปรปเทปิ อิตฺติปิโสธมฺมปฺปจฺยานาถิ อธิปฺเปติ”^{๑๑๙} ปุพฺพสฺสวเต วุตฺตํ.
อุตฺตรสฺสวเต ปุพฺพปทฺสฺส อิตฺติปิโสธมฺมปฺปจฺยานาถิ วุตฺโต. ฐปฺปสิทฺธิ”^{๑๒๐} ปน อิตฺติปิโส ภาสิตปุมิตฺติ
ปุมาว เจ, อิตฺติปิโสธมฺม วุตฺตมาเน ตฺถยาธิกรณ”^{๑๒๑} ปเท ปเร ปุพฺพภาสิตปุมาว”^{๑๒๒} อิตฺติวาทโก สทฺโท
อติปิ เจ, โส ปุมาว ทฺถยพฺโพ”ติ ปุพฺพปทฺสฺส อิตฺติปิโสธมฺมปฺปจฺยานาถิ. **กวจาติมชฺฌมุตฺตรานํ ทิมรส**
สา ปจฺจเยสุ ๑ ๒เปฯ อุตฺตรปทฺสฺสนุตฺตสฺส สรฺสสฺส รสฺสวเต”^{๑๒๓} กมฺมธารยสญฺญเ ๑ สมาส อิตฺติปิโส
วุตฺตมาเน ตฺถยาธิกรณ อุตฺตรปทฺสฺส ปเร ปุพฺพภาสิต”^{๑๒๔} อิตฺติวาทโก สทฺโท ปุพฺเพ ภาสิตปุมาว เจ

^{๑๑๒} กจ. ๒๓๘., ปทฺฐป. ๑๘๗.

^{๑๑๓} นฺยาส. อ. ๓๓๒/๓๑๑.

^{๑๑๔} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๔๐.

^{๑๑๕} ท.,ส. ภาสิตสทฺทสฺส นียติตฺติวาทกตฺตา.

^{๑๑๖} นฺยาส. อ. ๓๓๒/๓๑๑.

^{๑๑๗} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๔๐.

^{๑๑๘} พาลา. ๔๖.

^{๑๑๙} สทฺท.สฺสวเต. อ. ๗๑๔/๒๕๘.

^{๑๑๒๐} ปทฺฐป. ๑๖๓.

^{๑๑๒๑} ร.๑, ๒.๑ ตฺถยาธิกรณ.

^{๑๑๒๒} ท.,ส. ปุพฺเพ ภาสิตปุมาว.

^{๑๑๒๓} ท.,ส. อุตฺตรปทฺสฺสนุตฺตสฺส สรฺสสฺส รสฺสวเต.

^{๑๑๒๔} ท.,ส. ปุพฺเพ ภูโต.

โส ปุมาว ทฏฐพโพติ, ปุพฺพปเท^{๑๑๕} อิตฺติยํปจฺจยสฺส นินฺตติ โหตี”ติ วุตฺตํ. อตฺตพฺยาชฺชานเ
“อิตฺติยํ ตฺลุยาริกรเณ ปเท เจ ภาสิตปุมา อิตฺถิ ปุมาว ทฏฐพฺพา”ติ วุตฺตํ. โมคฺคฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
“อิตฺติยํ ภาสิตปุเมเวกตฺเถ. อิตฺติยํ วตฺตมาเน เอกตฺถสฺมาริกรเณ อุตฺตรปเท ปเร ภาสิตปุมา
อิตฺถิ ปุเมว โหติ. กุมารริโย, ที่มฺช
ปุณฺณยาทีสุ^{๑๑๖} ติยํ ตฺลุยาริกรเณ ติยํ วตฺตมาเน ภาสิตปุสโก นปุสโกว ภวติ ติยํ วตฺตมาเน^{๑๑๗}
ตฺลุยาริกรเณ ปุณฺณยาทิวชฺชิตฺเต ปเท ปเรโต. โสภนริโย ที่มฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
วุตฺตํ. อตฺตโต ปุพฺพสฺส
ปฺรสฺส จ ปุภาโว ภวตีติ ปุพฺพสฺสวเต ปุพฺพตฺตรปทานํ ปุมาวาทิตฺเตโส วุตฺโต. อุตฺตรสฺสวเต ปุพฺพ-
ปทสฺสว ปุมาวาทิตฺเตโส วุตฺโต.

๓๓๓., ๓๔๔. อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส.

ตปฺปฺริเส วตฺตมานสฺส [^{๑๑๘}] ปทสฺส อุตฺตรปเท ปเร อตฺตํ โหติ.

๓๓๔., ๓๔๕. สเร อน.

ตปฺปฺริเส วตฺตมานสฺส นสฺส^{๑๑๙} ปทสฺส สเร ปเร อนาเทโส โหติ. **อนสฺสตี**
คทฺรโก, น, ส, สพฺพา ฯเปฯ ทิธี จ.^{๑๑๒๐} **อสฺส, ส, โส,**^{๑๑๒๑} **ปุพฺพ...**^{๑๑๒๒} **สรโลโป...**^{๑๑๒๓} **นเย...**^{๑๑๒๔}
น อสฺสตี อิติ จิตฺตํ, **ทฺวิปเท ฯเปฯ รโย,**^{๑๑๒๕} **เสลล์** ปุพฺพสฺม. **เตสส์ ฯเปฯ โลปา จ,**^{๑๑๒๖} **ปกติ จสฺส**

^{๑๑๑๕} ท.,ส.ปุพฺเพ ปเร.

^{๑๑๑๖} โมคฺค. ๒๒๗.

^{๑๑๑๗} ท.,ส. ปุภาสิตปุสกาปนนปุณฺณยาทีสุ.

^{๑๑๑๘} ท.,ส. ติยมาเน.

^{๑๑๑๙} กลาป. ๑๒๙.

^{๑๑๒๐} [] ท.,ส. เขตฺตณฺตเร “นสฺส”ติ ทิสฺสตี.

^{๑๑๒๑} ร.๑, ข.๑ “นสฺส”ติ น ทิสฺสตี.

^{๑๑๒๒} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๔๒.

^{๑๑๒๓} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๑๒๔} กจฺจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๑๒๕} กจฺจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๑๒๖} กจฺจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๑๒๗} กจฺจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๑๑๒๘} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

สรนตฺตสฺส,^{๑๑๒๙} อุภะ ตปฺปรีสา,^{๑๑๓๐} สเร อนุ, นสทฺทสฺส สหิตตฺตา^{๑๑๓๑} “นเย ปรี ญตฺเต”ติ
ปรนยณฺ. น, ลี, โลโป. อีสฺสร. ลี, โส, ปุพฺพ... สร... นเย... น อีสฺสร อิติ จิตฺ,
ทฺวิปเท ๒เปฯ รโย, เสสํ ปุพฺพสมฺ. น, ลี, โลโป. อริย, ลี, โส. เสสํ ปุพฺพสมฺ. น, ลี, [^{๑๑๓๒}] โลโป.
อิตฺถี, ลี, เสสโต ๒เปฯ ลีปิ. น อิตฺถี อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ๒เปฯ รโย, อุภะ ตปฺปรีสา, สเร อนุ
, นเย... ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, ลี, เสส ๒เปฯ ลีปิ.^{๑๑๓๓}

๓๓๕., ๓๔๖. กทฺ กุสฺส.

กุสฺสทฺโต, ลี, เสสโต ๒เปฯ ลีปิ,^{๑๑๓๔} อนุ, ลี, ลี,^{๑๑๓๕} ปุพฺพ...^{๑๑๓๖} สรโลโป...^{๑๑๓๗}
นเย...^{๑๑๓๘} กุ อนุ อิติ จิตฺ,^{๑๑๓๙} ทฺวิปเท ๒เปฯ รโย,^{๑๑๔๐} วิมตฺติโลปกตฺติภาว, กทฺ กุสฺส,
ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ,^{๑๑๔๑} ลี, ลี, ปุพฺพ... สร... นเย... กุ, ลี, โลโป, อสนฺ, ลี, ลี, ปุพฺพ...
สรโลโป... นเย... ทฺวิปเท ๒เปฯ รโย, เสสํ ปุพฺพสมฺ. ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, ลี, ลี, ปุพฺพ...
สร...นเย...^{๑๑๔๒} กทฺสฺสนฺนตฺติปิ อตฺถิ. “ปรเทวภาโว จาเน”ติ^{๑๑๔๓} สสฺส ทฺวิภาโว.^{๑๑๔๔}

^{๑๑๒๙} กจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๑๑๓๐} กจ. ๓๒๖., ปทฐป. ๓๔๑.

^{๑๑๓๑} ท.,ส. อหิตตฺตา.

^{๑๑๓๒} [] ท.,ส. เอตฺถนตฺเร”สพฺพา ๒เปฯ ทฺวิจ”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๑๓๓} ท.,ส. “ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, ลี, เสส ๒เปฯ ลีปิ”ติ น ทิสฺสติ. กจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๑๑๓๔} ท.,ส. สพฺพา ๒เปฯ ทฺวิจ. กจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๑๑๓๕} กจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๑๓๖} กจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๑๓๗} กจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๑๓๘} กจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๑๓๙} ท.,ส. “กุ อนุ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๔๐} กจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๑๑๔๑} กจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๑๔๒} ท.,ส. “ปุพฺพ... สร... นเย...”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๔๓} กจ. ๒๘., ปทฐป. ๔๐.

^{๑๑๔๔} ท.,ส. “สสฺส ทฺวิภาโว”ติ น ทิสฺสติ.

ตปฺปริเสติ อธิการิ วชฺเชตฺวา “**กทฺ กุสฺสา**”^{๑๑๔๕} โยควิภาเคน พหุพฺพีหิ สฺมาเสปิ
 กุสฺส กทฺ โหติ. กุจฺฉิตํ อนุํ เอตฺสฺสาติ กทฺโน. เอวํ กทฺสฺสโน, **อณฺณปทฺเถ พหุพฺพีหิ**,^{๑๑๔๖}
 เสสํ ปุพฺพสมํ.^{๑๑๔๗} “สเร”ติ ปทํ กิเมตฺถํ อจฺริเยน วุตฺตํ? “กุทฺทรา เยสน”ตฺยาทีสุ ปโยเคสฺส สติปิ
 กุสฺสทฺเต สรฺสฺส อปฺตฺโต^{๑๑๔๘} อิมินา กุสฺส กทฺ โหติติ ภาปนตฺถํ “สเร”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ.
 กุสฺสทฺเต, โย, **สพฺพาส ะเปฯ ทิหิ จ**,^{๑๑๔๙} ทาราสทฺเต, โย, ฆสฺสณฺวา, **ฆปฺโต จ โย**
โลโป.^{๑๑๕๐} ย, นํ, **สพฺพนามานํ นมฺหิ จ**,^{๑๑๕๑} **สพฺพโต นํ สํสํ**,^{๑๑๕๒} ต, โย, **สพฺพนาม-**
การเต ปจฺโม.^{๑๑๕๓} กุ ทาราส เยสํ เต อิติ จิตํ **อณฺณปทฺเถสฺส พหุพฺพีหิ**, **นามานํ ะเปฯ**
ตตฺตฺโต,^{๑๑๕๔} **เตสํ ะเปฯ โลปา จ**,^{๑๑๕๕} **ปกฺติ จสฺส สรฺนตฺส**,^{๑๑๕๖} “**วุตฺตตฺตา ะเปฯ โยโค**”ติ
 ย-ตสฺสทฺทโลโป.^{๑๑๕๗} **ตทฺธิต ะเปฯ สฺ จ, โย. “กุวฺจิ สมาสฺนตฺตตฺตา”**^{๑๑๕๘} ตฺยาทีนา อาการสฺส อตฺตํ.^{๑๑๕๙}
สพฺพโยนินมาเอ.^{๑๑๖๐} กุ, โย, [๑๑๖๑] **สพฺพาสมาวุโส**.^{๑๑๖๒} ปฺตฺต, โย, “**สพฺพโยนินมาเอ**”ติ^{๑๑๖๓} อา.

^{๑๑๔๕} กจฺจ. ๓๓๕., ปทฺฐป. ๓๔๖.

^{๑๑๔๖} กจฺจ. ๓๒๘., ปทฺฐป. ๓๕๒.

^{๑๑๔๗} ท.,ส. “อณฺณปทฺเถ พหุพฺพีหิ, เสสํ ปุพฺพสมํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๔๘} ท.,ส. อภาวา.

^{๑๑๔๙} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๑๑๕๐} ท.,ส. ทาร ะเปฯ โย, **สพฺพโยนินมาเอ**, ปุพฺพ...สรฺโลโป...นเย... กจฺจ. ๑๑๘., ปทฺฐป. ๑๔๖.

^{๑๑๕๑} กจฺจ. ๑๐๒., ปทฺฐป. ๒๐๒.

^{๑๑๕๒} กจฺจ. ๑๖๘., ปทฺฐป. ๒๐๓.

^{๑๑๕๓} กจฺจ. ๑๖๔., ปทฺฐป. ๒๐๐.

^{๑๑๕๔} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๑๑๕๕} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๑๑๕๖} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๑๑๕๗} ท.,ส. เยสํ เต สทฺทโลโป.

^{๑๑๕๘} กจฺจ. ๓๓๗., ปทฺฐป. ๓๕๐.

^{๑๑๕๙} ท.,ส. “กุวฺจิ สมาสฺนตฺตตฺตา”ตฺยาทีนา อาการสฺส อตฺตํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๖๐} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๑๑๖๑} [] ท.,ส. “โลโป”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๑๖๒} ท.,ส. “สพฺพาสมาวุโส”ติ น ทิสฺสติ.

ย, นั. ต, โย. เสสํ ปุพฺพสมํ ว. กุ, โย, โลโป. เคน, โย, **สพฺพ ฯเปฯ เอ.** เคนสทฺโท ปุํลิจฺโคปิ อตฺถิ.
กุ, โย, โลโป. วตฺถ, โย, **อโต นิจุํ,**^{๑๑๖๔} “**สพฺพโยนินฺมาเอ**”ติ นิสุส^{๑๑๖๕} อา. ย, นั, [^{๑๑๖๖}]
กุ วตฺถา เยสํ เต อิติ จิตฺ, **อณฺณปทตฺถสฺส พหุพฺพิหิ.**^{๑๑๖๗} เสสํ ปุพฺพสมํ. กุ, โย, โลโป. ทาสี,
โย, ปสณฺณา, **ขมฺปโต จ โยนํ โลโป.**^{๑๑๖๘} ย, นั . ต, โย, สมํว ฯเปฯ กุ ทาสี เยสํ เต อิติ
จิตฺ, [^{๑๑๖๙}] เสสํ ปุพฺพสมํ.

๓๓๖., ๓๔๗. กาปฺปตฺถสฺส จ.

อปฺปตฺถสฺส วตฺตมานสุส กุ อิติ เอตฺตสฺส ปทสฺส กา อาเทโส โหติ.
รูปสฺสทฺธิยํ^{๑๑๗๐} ตปฺปฺริเสติ ปทํ^{๑๑๗๑} อปฺลกฺขณวเสน วตฺตํ. กลาเป หิ “กุสทฺทสฺส ตปฺปฺริเส”^{๑๑๗๒} อี สตฺถ
วตฺตมานสุส กา อาเทโส ภวตี”ติ^{๑๑๗๓} วตฺตํ. กุ, สิ, **สพฺพ ฯเปฯ หิ จ.**^{๑๑๗๔} ลวณ, สิ, **สี.**^{๑๑๗๕}
กุ ลวณํ อิติ จิตฺ,^{๑๑๗๖} **ทฺวิปเท ฯเปฯ รโย,**^{๑๑๗๗} วิภตฺติโลปปกฺติภาว, **กาปฺปตฺถสฺส**^{๑๑๗๘} **จ,**

^{๑๑๖๓} ท.,ส. “สพฺพโยนินฺมาเอ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๖๔} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๑๑๖๕} ท.,ส. “อโต นิจุํ, “สพฺพโยนินฺมาเอ”ติ นิสุส”ติ น ทิสฺสนฺติ.

^{๑๑๖๖} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “ ต, โย “ติ ทิสฺสติ.

^{๑๑๖๗} กจจ. ๓๒๘., ปทฐป. ๓๕๒.

^{๑๑๖๘} กจจ. ๑๑๘., ปทฐป. ๑๔๖.

^{๑๑๖๙} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “กุ, โย , ทาส, โย, อา” ติ ทิสฺสติ.

^{๑๑๗๐} ปทฐป. ๑๕๓.

^{๑๑๗๑} ท.,ส. ปท.

^{๑๑๗๒} ท.,ส. ตปฺปฺริเสหิ.

^{๑๑๗๓} กลาป. ๑๓๐.

^{๑๑๗๔} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๑๑๗๕} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๑๗๖} ท.,ส. “กุ ลวณํ อิติ จิตฺ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๗๗} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๑๑๗๘} ท.,ส. กุสฺส ก. กจจ. ๓๓๖., ปทฐป. ๓๔๗.

ตฤติต ฯเปฯ สฺ จ,^{๑๑๗} ลี, ลี. กุ ปุโป^{๑๑๘} ยสฺส วณฺสฺส ตํ กาปุโป วนํ.^{๑๑๙} กุ, ลี, โลโป.
ปุโป, ลี, ลี. อนุณปทตฺเตสฺส พนฺพพฺพิ,^{๑๑๒} ทฺวิปเท ฯเปฯ รโย, [^{๑๑๓}] เสลฺ ปุพฺพสมํ.

โก อตฺถเ ยสฺส ตํ กิมนฺตํ. พนฺวจนคฺคหณฺน อนฺนปฺกตฺเตสฺส^{๑๑๔} กุจฺฉิตฺเตสฺส^{๑๑๕}
วตฺตมานสฺส กุ อิจฺเจตฺตสฺส สทฺทสฺส กา กฺวจิ โหติ. กุ, ลี, โลโป. ปุริส, ลี, โส,^{๑๑๖}
ปุพฺพ...^{๑๑๗} สรโลโป...^{๑๑๘} นเย...^{๑๑๙} กุ ปุริโส อิติ จิตํ, ทฺวิปเท ฯเปฯ ธารโย, [^{๑๑๑๐}] วิภตฺติ-
โลปฺกตฺติภาวา. อิมสฺมี^{๑๑๑๑} พนฺวจนน กุสฺส กา, ตฤติต ฯเปฯ สฺ จ, ลี, โส, ปุพฺพ... สร...
นเย... กุ, ลี, โลโป. ปุริส, ลี, โส. กุ ปุริโส อิติ จิตํ, ทฺวิปเท ฯเปฯ รโย, เสลฺ ปุพฺพสมํ.
กาอาเทศภาวา. ตฤติต ฯเปฯ สฺ จ, ลี, โส, ปุพฺพ... สร... นเย...

๓๓๗., ๓๕๐. กฺวจิ สมาสฺนตคฺคตฺตานมการนฺโต.

สมาสฺสฺส อนฺตํ คตา อนฺเต จิตา, สมาสฺนตคฺคตฺตานํ สมาสอนฺเต จิตานํ
นามานํ^{๑๑๑๒} อนฺโต กฺวจิ อกาโร โหติ. เทว, นํ, สฺนฺหิสฺ จ.^{๑๑๑๓} ราช, ลี, สฺยา จ,^{๑๑๑๔}

^{๑๑๑๗} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๑๑๘} ท.,ส. “กุ ปุโป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๙} ท.,ส. ตฤติตํ วนํ, ร.๑, ข.๑ ตทิตํ วนํ.

^{๑๑๑๒} ท.,ส. “อนุณปทตฺเตสฺส พนฺพพฺพิ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๓} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “วิภตฺติโลปฺกตฺติภาวา”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๔} ท.,ส. อนฺนปฺกตฺเตสฺส.

^{๑๑๑๕} ท.,ส. “กุจฺฉิตฺเตสฺส”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๖} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๑๑๗} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๑๑๘} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๑๑๙} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๑๑๑๐} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๑๑} ท.,ส. “อิมสฺมี”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๑๒} ท.,ส. “นามานํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๑๑๑๓} กจจ. ๘๙., ปทฐป. ๘๗.

^{๑๑๑๑๔} กจจ. ๑๘๙., ปทฐป. ๑๑๓.

ปุพฺพ...^{๑๑๙๕} สรโลโป...^{๑๑๙๖} นเย...^{๑๑๙๗} เทวานํ ราชชา อิติ จิตํ, อมาทโย ปรปเทภี,^{๑๑๙๘}
 นามานํ ๗เปฯ ตตฺตฺโต,^{๑๑๙๙} เตสํ ๗เปฯ โลปา จ,^{๑๒๐๐} ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๑๒๐๑}
 ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ,^{๑๒๐๒} สฺ, อิมินา อนฺตสฺส อการสฺส^{๑๒๐๓} อการาเทโส. “โส”ติ^{๑๒๐๔} สฺสฺส โอ,
 ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... เทว, นํ, สฺนํหิสฺ จ. ราช, สฺ, สฺยา จ, เสสํ ปุพฺพสมํ. อิมินา
 อนฺตสฺส อการาเทสํภาโว. “สฺยา จ”ติ สฺสฺส อา, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... เทว, นํ, สฺนํหิสฺ
 จ. สข, สฺ, สฺยา จ. เทวานํ สขชา อิติ จิตํ, อมาทโย ปรปเทภี,^{๑๒๐๕} เสสํ ปุพฺพสมํ. อนฺตสฺส
 อการาเทโส. โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... เทว, นํ, สฺนํหิสฺ จ. สข, สฺ, สฺยา จ, ปุพฺพ...
 สรโลโป... นเย... อมาทโย ปรปเทภี, เสสํ ปุพฺพสมํ. อนฺตสฺส อการาเทสํภาโว. สฺยา จ,
 ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ปญจ, โย, ปญฺจาทีนํมกาโร.^{๑๒๐๖} อห, โย, อโต นิจจํ,^{๑๒๐๗} โยสฺ
 ๗เปฯ ทิฆุ.^{๑๒๐๘} ปญจ อหานิ อิติ จิตํ, ทวิปเท ตฺลุยาทิกฺรณ กมฺมธารโย,^{๑๒๐๙} สงฺขยาปุพฺโพ
 ทิคุ,^{๑๒๑๐} นามานํ ๗เปฯ ตตฺตฺโต, เตสํ ๗เปฯ โลปา จ, ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,

^{๑๑๙๕} กจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๑๙๖} กจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๑๙๗} กจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๑๙๘} กจ. ๓๒๗., ปทฐป. ๓๕๑.

^{๑๑๙๙} กจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๒๐๐} กจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๑๒๐๑} กจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๑๒๐๒} กจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๒๐๓} ท.,ส. อการสฺส.

^{๑๒๐๔} กจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๒๐๕} กจ. ๓๒๗., ปทฐป. ๓๕๑.

^{๑๒๐๖} กจ. ๑๓๔., ปทฐป. ๒๕๑.

^{๑๒๐๗} กจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๑๒๐๘} กจ. ๘๘., ปทฐป. ๑๔๗.

^{๑๒๐๙} ท.,ส. “ทวิปเท ตฺลุยาทิกฺรณ กมฺมธารโย”ติ น ทิสฺสติ, ข. ๒ ทวิปเท ตฺลุยาทิ, กจ.

๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๑๒๑๐} กจ. ๓๒๕., ปทฐป. ๓๔๘.

ทิสฺสเสกตฺตํ,^{๑๒๑๑} ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, สฺ, อิมินา อการสฺส อกาโร, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย ... มชฺฌเม ปุพฺพมธฺ... สรา สเร โลป,^{๑๒๑๒} ทิฆิ.^{๑๒๑๓} นเย. ปญฺจ, โย, ปญฺจาทินมกาโร. โค, โย, โยสฺ จ,^{๑๒๑๔} “ตโต โย นโม ตฺว”ติ^{๑๒๑๕} สฺตฺเต ตฺสทฺเทน โยสฺส โอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ปญฺจ คาโว อิติ จิตฺ, ทฺวิปเท ตฺลยา ๒เปฯ รโย,^{๑๒๑๖} สงฺขยาปุพฺโพ ทิคฺ, นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺโต, วิมตฺติโลปปฏิกาวา, ทิสฺสเสกตฺตํ, ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, ปญฺจโคสทฺทโต,^{๑๒๑๗} สฺ, อิมินา อนฺเต อปฺจฺโย [^{๑๒๑๘}]. “โอ สเร จ”ติ^{๑๒๑๙} โยสฺส อโว. นเย... สฺ.^{๑๒๒๐} ปุพฺพ... สรโลโป ... นเย... อถวา ปญฺจโคสทฺทโต, สฺ, อิมินา [^{๑๒๒๑}] อนฺเต อปฺจฺโย, “โอ สเร จา”ติ โยสฺส อโว, นเย... สฺ. ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อถ วา ปญฺจโคสทฺทโต, สฺ, อิมินา โยสฺส อการสฺส อตฺตํ,^{๑๒๒๒} “เตสฺ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปริตาทเสสา จา”ติ^{๑๒๒๓} วิการาคโม, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จตฺต, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... จ, สฺ, โลโป. อฺปาหนา, สฺ, เสสโต โลปํ คสิปิ.^{๑๒๒๔} จ, สฺ, โลโป. จตฺตํ จ อฺปาหนา จ อิติ จิตฺ, นามานํ สมฺจฺโย ทฺวนฺโท,^{๑๒๒๕} นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺโต, เตสฺ ๒เปฯ ปา จ, ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺ,

^{๑๒๑๑} กจฺจ. ๓๒๑., ปทฺฐป. ๓๔๙.

^{๑๒๑๒} กจฺจ. ๑๒., ปทฺฐป. ๑๓.

^{๑๒๑๓} ท.,ส. “ทิฆิ”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๑๕., ปทฺฐป. ๑๗.

^{๑๒๑๔} กจฺจ. ๗๔., ปทฺฐป. ๑๖๙.

^{๑๒๑๕} กจฺจ. ๒๐๕., ปทฺฐป. ๑๖๐.

^{๑๒๑๖} ท.,ส. “อิตฺติ จิตฺ, ทฺวิปเท ตฺลยา ๒เปฯ รโย”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๑๗} ท.,ส. “สทฺทโต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๑๘} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “โหติ”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๒๑๙} กจฺจ. ๗๘., ปทฺฐป. ๓๑.

^{๑๒๒๐} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๑๒๒๑} [] ท.,ส. เอตฺถนฺตเร “โอ การสฺส อา”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๒๒๒} ส. “อนฺเต อปฺจฺโย, “โอ สเร จา”ติ โยสฺส อโว, นเย... สฺ. ปุพฺพ... สรโลโป...

นเย... อถ วา ปญฺจโคสทฺทโต, สฺ, อิมินา โยสฺส อการสฺส อตฺตํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๒๓} กจฺจ. ๔๐๔., ปทฺฐป. ๓๗๐.

^{๑๒๒๔} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๑๒๒๕} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

“วุดต ฯเปฯ โค”ติ จโลโป. “ตถา ทวนเท ฯเปฯ ทินญจ”ติ^{๑๒๒๖} นปุสกลิงเค กตฺตํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, อนปุสกลิงคตฺตํ, อาปจฺยสฺสาภาโว. อิมินา อากาสสฺ อตฺตํ,^{๑๒๒๗} สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... อุป, สฺมี, สพฺพา ฯเปฯ ทิหิ จ.^{๑๒๒๘} สรท, ส, สาคโม เส,^{๑๒๒๙} อุป สรทสฺส อิติ จิตฺ, อุปสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยยิภาโว,^{๑๒๓๐} นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต, เตสํ ฯเปฯ ปา จ, โส นปุสกลิงโค,^{๑๒๓๑} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, อิมินา อนุตฺตสฺส อตฺตํ. อํ วิภตฺตินมฺมการนฺตา อพฺยยิภาวา,^{๑๒๓๒} ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... วิสาล, โย, อโต นิจฺจํ, โยสฺ ฯเปฯ ทิฆํ. อกฺขิ, โย, โยนํ นิ นปุสเกหิ,^{๑๒๓๓} โยสฺ ฯเปฯ ทิฆํ. ย, ส, สาคโม เส. ต, สฺ, “เอตเตสํ โต”ติ^{๑๒๓๔} โส. วิสาลานิ อกฺขิณิ ยสฺส โส อิติ จิตฺ, อณฺณปทฺตเถสฺ พหุพฺพิหิ,^{๑๒๓๕} นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต, เตสํ ฯเปฯ โลปา จ, ปกฺติ ฯเปฯ นุตฺตสฺส, “วุดต ฯเปฯ โยโค”ติ ยตฺสทฺทโลโป,^{๑๒๓๖} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, อิมินา อิตฺสฺ อตฺตํ. “โส”ติ สิตฺสฺ โอ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... วิ, สฺ, สพฺพาส ฯเปฯ ทิ จ, มฺข, สฺ, สฺ, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ย, ส, สาคโม เส. ต, สฺ, “เอตเตสํ โต”ติ, โส, วิมุขํ ยสฺส โส อิติ จิตฺ, อณฺณปทฺตเถสฺ พหุพฺพิหิ, นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺโต, วิภตฺติโลปปกฺติภาวา, “วุดต ฯเปฯ โยโค”ติ ยตฺโลโป,^{๑๒๓๗} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, อิมินา อากาสสฺ อตฺตํ, โส.

โก อตฺโต ยสฺส ตํ กิमतฺถํ? การคฺคณเณ น อการนฺตสฺส สมาสสฺส อนฺต-
ภูตสฺส อากาสสฺส อากาโรภาวเตสํ โหนฺติ. ปจฺจกฺข, สฺ, โส, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ฌมฺ,

^{๑๒๒๖} กจฺจ. ๓๒๒., ปทฺฐป. ๓๕๙.

^{๑๒๒๗} ท.,ส. “อ”ติ สพฺพตฺถ ปาโจ ทิสฺสติ.

^{๑๒๒๘} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๑๒๒๙} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๑๒๓๐} กจฺจ. ๓๑๙., ปทฺฐป. ๓๓๐.

^{๑๒๓๑} กจฺจ. ๓๒๐., ปทฺฐป. ๓๓๕.

^{๑๒๓๒} กจฺจ. ๓๔๑., ปทฺฐป. ๓๓๖.

^{๑๒๓๓} กจฺจ. ๒๑๗., ปทฺฐป. ๑๙๙.

^{๑๒๓๔} กจฺจ. ๑๗๔., ปทฺฐป. ๒๑๑.

^{๑๒๓๕} กจฺจ. ๓๒๘., ปทฺฐป. ๓๕๒.

^{๑๒๓๖} ท.,ส. ยสฺส โส สทฺทโลโป.

^{๑๒๓๗} ท.,ส. ยสฺส โส สทฺทโลโป.

สี, สี. ย, ส, สาคโม เส. ต, สี, “เอตเตสฺ โต”ติ สี, ปจฺจกฺโข ธมฺโม ยสฺส สี
อิตฺติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพฺพิหิ, วิมุตฺติโลปาที สพฺพํ ปุพฺพสมํ. ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ,
สี, การสทฺเทน อการสฺส อการาเทโส, “เสสโต โลปํ คสิปี”ติ สีโลโป. สุรฺภิ, ญฺฐิสี,
สญฺญา,^{๑๒๓๔} ฌลโต สสฺส โน วา.^{๑๒๓๕} คนฺธ, สี, สี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... สุรฺภิน
คนฺธอ อิตฺติ จิตฺ, อมาทโย ปรปเทภิ, นามานํ ๔เปฯ ตตฺตโต. เตสฺ ๔เปฯ โลปา จ, ปกฺติ ๔เปฯ
นตฺสส, ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, สี, การสทฺเทน อการสฺส อการาเทโส,^{๑๒๔๐} เสสโต โลปํ คสิปี.
ทุ, สี, สพฺพาส ๔เปฯ หิ จ, คนฺธ, สี, สี, ปุพฺพ... สรโลโป... นเย... ทุคนฺธอ อิตฺติ จิตฺ, ทฺวิปเท
๔เปฯ โย, วิมุตฺติโลปปกฺติภาว, ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, สี, การสทฺเทน อการสฺส อการา,^{๑๒๔๑}
สีโลโป.^{๑๒๔๒} ปฺติ, สี, เสสโต ๔เปฯ สีปี, เหว, สี, สพฺพาส ๔เปฯ หิ จ. คนฺธ, สี, สี. ปฺติ
เหว คนฺธอ อิตฺติ จิตฺ, ทฺวิปเท ๔เปฯ รโย, วิมุตฺติโลปปกฺติภาว, “วุตฺต ๔เปฯ โยโค”ติ เหวโลโป,
ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ, สี, การสทฺเทน อการสฺส อการโร.^{๑๒๔๓} สีโลโป. นฺยาเส ปน “ปฺติโน คนฺธอ”ติ^{๑๒๔๔}
วุตฺต. ปฺติ, ส, ฌลโต สสฺส โน วา. คนฺธ, สี, สี, ปุพฺพ... สร... นเย... อมาทโย ปรปเทภิ,
เสสํ ปุพฺพสมํ.

การคฺคฺคณน เตเนว นทฺยนฺตา จาติ เตเนว การคฺคฺคณน นทฺยนฺตา จ
กตฺวณฺตา^{๑๒๔๕} จ ปจฺจโย โหติ. พหุ, โย, ลโต โวการโร จ,^{๑๒๔๖} เวโวสุ โล จ,^{๑๒๔๗} นทฺสทฺโต,
โย, ย, สฺมึ. ต, สี, เอตเตสฺ โต, สี, พหโว นทฺโย ยสฺมึ สี อิตฺติ จิตฺ, อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพฺพิหิ,

^{๑๒๓๔} ท.,ส. สญฺญา, ข. ๒ ฌสญฺญา.

^{๑๒๓๕} กจฺจ. ๑๑๗., ปทฺฐป. ๑๒๔.

^{๑๒๔๐} ท.,ส. อี.

^{๑๒๔๑} ร.๑, ข.๑ อการโร.

^{๑๒๔๒} ท.,ส. อีสฺสีโลโป.

^{๑๒๔๓} ท.,ส. อสฺส อี.

^{๑๒๔๔} นฺยาส. อ. ๓๓๗/๓๑๕.

^{๑๒๔๕} ร.๑, ข.๑ “กตฺวณฺตา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๔๖} กจฺจ. ๑๑๙., ปทฺฐป. ๑๕๕.

^{๑๒๔๗} กจฺจ. ๙๗., ปทฺฐป. ๑๕๖.

นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต, ^{๑๒๔๔} ปกฺติ ฯเปฯ สรณฺตสฺส, “วฺตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ ยตฺสทฺทโลโป.^{๑๒๔๕} การสทฺเทน กปฺจโย. “อิติยํ ภาสิตฺปฺมิตฺถิ ปฺมาว เจ”ติ^{๑๒๕๐} ปฺมมิว กตฺตฺตา อีการสฺส อภาวกรณํ. “เตสฺ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปริตาเทสา จ”ติ อการสฺส อิการิ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส. นฺยาเส “พฺหุ นทฺโย ยสฺมี ชนปฺเทติ”^{๑๒๕๑} วิคฺคฺโห วฺตฺโต, พฺหุ, โย, ฆปฺโต จ โยนํ โลโป,^{๑๒๕๒} โยสฺ กต ฯเปฯ ทิฆํ. นทฺ, โย, เสสํ ปฺพพฺสมํ. พาลาวตาเร ปน “พฺหุนทฺโก, สมฺพุทฺโธ เอตฺถ ยทาพินา รสฺโส”ติ^{๑๒๕๓} วฺตฺตํ. พฺหุ, โย, ลโต โวกาโร จ, เวโวสฺ โล จ, กตฺตฺ, โย, อญฺญสฺวารตฺตํ,^{๑๒๕๔} นเย... ตโต โย นโม ตฺ, ปฺพพ... สรโลโป... นเย... ย, ส, สาคโม เส, ต, สฺ. เอตฺเตสํ โต, โส, พหฺโว กตฺตาโร ยสฺส โส อิติ จิตฺ, อญฺญปทฺเตสฺ พฺหุพฺพิณิ, วิภตฺติ- โลปฺปกติภาวา, “วฺตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ ยตฺโลโป.^{๑๒๕๕} การสทฺเทน กปฺจโย. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส.

๓๓๘., ๓๕๖. นทฺมิหา จ.

นทฺมิหา เจติ เอตฺถ นทฺ อิทํ อิตฺถิวกานํ อีการุการานํ นามเมว นทฺิวกานํ นามํ, เตน “อีทฺตฺตฺตฺโย นทฺิติ สฺตฺตํ กลาเป วฺตฺตํ. พฺหุ, โย, ลโต โวกาโร จ.”^{๑๒๕๖} [๑๒๕๗] กนฺติ, โย, อโฆ รสฺสเม ฯเปฯ จฺจาตินา^{๑๒๕๘} รสฺโส. ย, ส, สาคโม เส,^{๑๒๕๙} พหฺโว กนฺติโย ยสฺส โส อิติ

^{๑๒๔๔} [] ท., ส. เอตฺถนฺตเร “เตสํ ฯเปฯ โลปา จ”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๒๔๕} ท., ยสฺมี โส สทฺทโลโป, ส. ยสฺส โส สทฺทโลโป.

^{๑๒๕๐} กจฺจ. ๓๓๑., ปทฺฐป. ๓๕๓.

^{๑๒๕๑} นฺยาส. อฺ. ๓๓๗/๓๑๕.

^{๑๒๕๒} กจฺจ. ๑๑๘., ปทฺฐป. ๑๔๖.

^{๑๒๕๓} พาลา. ๕๐.

^{๑๒๕๔} กจฺจ. ๒๐๐., ปทฺฐป. ๑๕๙.

^{๑๒๕๕} ท., ส. ยสฺส โลโป.

^{๑๒๕๖} กจฺจ. ๑๑๙., ปทฺฐป. ๑๕๕.

^{๑๒๕๗} [] ท., ส. เอตฺถนฺตเร “เวโวสฺ โล จ”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๒๕๘} กจฺจ. ๘๔., ปทฺฐป. ๑๔๔.

^{๑๒๕๙} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

จิตต์, อดุลยปทเถสุ พนุพพีหิ,^{๑๒๖๐} นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโธ,^{๑๒๖๑} เตสํ ฯเปฯ โลปา จ,^{๑๒๖๒}
 ปกติ ฯเปฯ นุตสฺส,^{๑๒๖๓} อิมินา กปฺจโย, ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๑๒๖๔} กฺวจาทิมชฺฌตฺตราทินา^{๑๒๖๕}

รสฺโส, สฺ, โส.^{๑๒๖๖} พนุ, โย, ลโต โวกาโร จ,^{๑๒๖๗} เวโวสุ โล จ,^{๑๒๖๘} นาริ, โย, ย, ส, สาคโม เส.
 พนฺว นาริโย ยสฺส อิติ จิตฺ, อดุลยปทเถสุ พนุพพีหิ, วิภตฺติโลปปกติภาวา, ยโลโป, อิมินา
 กปฺจโย, “อิตฺถิยํ ภาสิตปฺมิตฺถิ ปฺมาว เจ”ติ^{๑๒๖๙} อีการสฺส อตฺตํ,^{๑๒๗๐} “เตสฺ วุทฺธิโลปาคม
 วิการ-วิปริตาทเสสา จ”ติ^{๑๒๗๑} อีการสฺส อีการโร,^{๑๒๗๒} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส. ธถ วา พนุ
 นาริ-สทฺทโต กปฺจโย “กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานน”ติอาทินา รสฺสตฺตํ. ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส.
 พนุ, โย, ลโต ฯเปฯ กาโร จ, เวโวสุโล จ. นที, โย, ย สฺมึ. พนฺว นทีโย ยสฺมึ อิติ จิตฺ
 , อดุลยปทเถสุ พนุพพีหิ, นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโธ, เตสํ ฯเปฯ ปา จ, ปกติ ฯเปฯ
 นุตสฺส, “วฺตฺต ฯเปฯ โค”ติ ยโลโป,^{๑๒๗๓} อิมินา กปฺจโย, อิตฺถิยํ ฯเปฯ ว เจ”ติ อีการสฺส
 อตฺตํ,^{๑๒๗๔} “เตสฺ ฯเปฯ สว จ”ติ อีการสฺส อีการโร,^{๑๒๗๕} ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, สฺ, โส. นฺยาเส
 “พนุ กนฺติโย ยสฺส พนุ กนฺติโก”^{๑๒๗๖}ติอาทิวคฺคโห วฺตฺโต. อตฺถพฺยาชฺยานน พนฺนทิกโก”ติ อฺทฺทหฺรณํ

^{๑๒๖๐} กจจ. ๓๒๘., ปทฐป. ๓๕๒.

^{๑๒๖๑} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๒๖๒} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๑๒๖๓} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๑๒๖๔} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๒๖๕} ท.,ส. กฺวจาทิมชฺฌาทินา. กจจ. ๔๐๓., ปทฐป. ๓๕๔.

^{๑๒๖๖} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๒๖๗} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๑๒๖๘} กจจ. ๙๗., ปทฐป. ๑๕๖.

^{๑๒๖๙} กจจ. ๓๓๑., ปทฐป. ๓๕๓.

^{๑๒๗๐} ท.,ส. “อีการสฺส อตฺตํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๗๑} กจจ. ๔๐๔., ปทฐป. ๓๗๐.

^{๑๒๗๒} ท.,ส. อสฺส อี.

^{๑๒๗๓} ท.,ส. ยสฺมึ โส สทฺทโลโป.

^{๑๒๗๔} ท.,ส. “อีการสฺส อตฺตํ”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๗๕} ท.,ส. อสฺส อี.

ยสุส พุทฺถกนฺตโก^{๑๒๗๖}”ติอาทิวคฺคโห วุตฺโต. อตฺถพฺยาขฺยาเน พุทฺธกโก”ติ อุทฺทหาหรณํ ปจฺมํ วุตฺตํ. กิสุมิญฺจ กจฺจายเน อิทํ ปจฺมํ วุตฺตํ. ฐปฺสํทริยํ “พุทฺธกโก”ติ กปจฺจโย, “กฺวจาติมชฺฌตฺตรานน”ติ-อาทินา รสฺสตฺตฺน”ติ^{๑๒๗๗} วุตฺตํ.

๓๓๙., ๓๕๘. ขายาย ตฺถํ ชานิ ปติมฺหิ.

สฺมาสนฺเต วตฺตมาเน ปติมฺหิ ปเรติ ขายาย ตฺถํชานิ.^{๑๒๗๘} ขายา, สฺติ, เสสโต ฯเปฯ

สิปฺ. ^{๑๒๗๙} จ, สฺติ, โลโป. ปติ, สฺติ, ^{๑๒๘๐} สพุทฺธส ฯเปฯ หิ จ. ^{๑๒๘๑} จ, สฺติ, โลโป. ^{๑๒๘๒} ขายา จ ปติ จ อิติ จิตฺ, นามานํ ฯเปฯ พุทฺธโก, ^{๑๒๘๓} นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโก, ^{๑๒๘๔} “วุตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ จ โลโป. อิมินา ขายาสทฺทสุส ตฺถํอาเทโส. ตตฺถิต ฯเปฯ สุ จ, ^{๑๒๘๕} สฺติ, เสสโต ฯเปฯ สิปฺ. ขายา, สฺติ, โลโป. จ, สฺติ, โลโป. ปติ, สฺติ, โลโป. จ, สฺติ, โลโป. ขายา จ ปติ จ อิติ จิตฺ, นามานํ ฯเปฯ พุทฺธโก, นามานํ ฯเปฯ ตตฺถโก, “วุตฺต ฯเปฯ โยโค”ติ จโลโป. อิมินา ^{๑๒๘๖} ขายาสทฺทสุส ชานิ อาเทโส. ^{๑๒๘๗} ตตฺถิต ฯเปฯ สุ จ, สฺติโลโป.

๓๔๐., ๓๕๕. ญนฺมฺหา จ.

คณฺฐมิคฺคสิญฺจสุส อโย อตฺถิตฺติ คณฺฐีโว. คณฺฐีโว, สฺติ, โส. ^{๑๒๘๘} ปุพฺพมฺโห... ^{๑๒๘๙} สรโลโป... ^{๑๒๙๐} นเย... ^{๑๒๙๑} ญ, สฺติ, เสสโต ฯเปฯ สิปฺ. ^{๑๒๙๒} ย, ส, สาคโม เส. ^{๑๒๙๓} คณฺฐีโว

^{๑๒๗๖} ญายาส. อ. ๓๓๘/๓๑๕.

^{๑๒๗๗} ปทฺฐป. ๑๖๔.

^{๑๒๗๘} ท. ขายาย ตฺถํชานิ, ส. ข. ๒ สมนฺพฺนโ.

^{๑๒๗๙} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๑๒๘๐} ท., ส. โลโป. ปติ, สฺติ.

^{๑๒๘๑} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๑๒๘๒} ท., ส. ปติ, สฺติ, สฺติโลโป, จ สฺติ.

^{๑๒๘๓} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๑๒๘๔} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๑๒๘๕} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๑๒๘๖} ท., ส. “อิมินา”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๘๗} ท., ส. ชานิ.

^{๑๒๘๘} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

ธนู ยสุส อิติ จิตฺ, อภฺยปทตฺเถสฺ พหุพฺพิทฺ,^{๑๒๙๔} นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺเถ,^{๑๒๙๕} เตสํ ฯเปฯ
ปา จ,^{๑๒๙๖} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๑๒๙๗} “วฺตฺตตฺถานมฺปโยโค”ติ ยโลโป.^{๑๒๙๘} อิมินา
อปจฺจโย.^{๑๒๙๙} ปุพฺพ... “วโมทฺทนฺตานนฺ”ติ^{๑๓๐๐} อฺสุสฺ ว,^{๑๓๐๑} นเย ปรี ยุตฺเต. ตทฺธิต ฯเปฯ
สุ จ,^{๑๓๐๒} สฺ, เสสโต โลปํ คสฺปิ. คณฺทวณฺณจาติปิ อตฺถิ.

๓๔๑., ๓๓๖. อํ วิมตฺตินมฺการนฺตา อพฺยयीภาว.

อุป, สฺ, สพฺพาสฺมาวุโสปสฺสคฺคณิปาตาทีหิ จ.^{๑๓๐๓} กุมฺภ, ส, สาคโม เส.^{๑๓๐๔} อุป
กุมภสฺส อิติ จิตฺ, อฺปสฺสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว,^{๑๓๐๕} นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺเถ,^{๑๓๐๖}
เตสํ วิมตฺติโย โลปา จ,^{๑๓๐๗} ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๑๓๐๘} ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ,^{๑๓๐๙} สฺ

^{๑๒๙๔} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๑๒๙๕} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

^{๑๒๙๖} กจฺจ. ๑๑., ปทฺฐป. ๑๔.

^{๑๒๙๗} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๑๒๙๘} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๑๒๙๙} กจฺจ. ๓๒๘., ปทฺฐป. ๓๕๒.

^{๑๒๙๙} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๑๒๙๖} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๑๒๙๗} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๑๒๙๘} ท.,ส. “ยโลโป”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๒๙๙} ท.,ส. อปจฺจโย.

^{๑๓๐๐} กจฺจ. ๑๘., ปทฺฐป. ๒๐.

^{๑๓๐๑} ท.,ส. “ว”ติ ทิสฺสติ.

^{๑๓๐๒} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๑๓๐๓} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๑๓๐๔} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๑๓๐๕} กจฺจ. ๓๑๙., ปทฺฐป. ๓๓๐.

^{๑๓๐๖} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๑๓๐๗} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๑๓๐๘} ท.,ส. “ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส”ติ น ทิสฺสติ. กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๑๓๐๙} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

นปัสกสิญโค,^{๑๓๑๐} “ลึงคตเถ ปจมา”ติ^{๑๓๑๑} สิ, อิมินา สีสฺส อัม, ปุพฺพ...^{๑๓๑๒} สรโลโป...^{๑๓๑๓}
 นเย...^{๑๓๑๔}

“กุวจี”ติ ปทํ กิมตฺถํ อัจริเยน วุตฺตํ ? “อริจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน”ติ อุตฺทาหรณํ สติปิ
 อพฺยयीภาเว กุวจิตฺตสฺส นินวาทิตตฺตา สสฺส อัม โหตีติ ภาปนตฺถํ “กุวจี”ติ ปทํ มยา วุตฺตํ. จิตฺตํ
 อริจิตฺตสฺส วุตฺตตีติ^{๑๓๑๕} อริจิตฺโต,^{๑๓๑๖} ตสฺส อริจิตฺตสฺส.

๓๔๒., ๓๓๗. สโร รสฺโส นปฺสเก.^{๑๓๑๗}

๓๔๓., ๓๓๘. อญฺญสฺมา โลโป จ.^{๑๓๑๘}

อิติ สมาสรูปทีปนิยํ สตุตฺตโม ปริจฺเจโท สมตฺโต.

^{๑๓๑๐} กจจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

^{๑๓๑๑} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๑๓๑๒} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๓๑๓} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๓๑๔} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๓๑๕} ท., ส. วุตฺตติ.

^{๑๓๑๖} ท., ส. “อริจิตฺโต”ติ น ทิสฺสติ.

^{๑๓๑๗} อิมสฺมี สตุเต วุตฺติ จ อุตฺทาหรณานิ จ น ทิสฺสนติ.

^{๑๓๑๘} อิมสฺมี สตุเต วุตฺติ จ อุตฺทาหรณานิ จ น ทิสฺสนติ.

บทที่ ๔
คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะแปล

๔.๑ โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ (การก) แปล

-ปริเฉท (กัณฑ์)^๑ ที่ ๖ ในนามรูปทีปนี (ในกัณฑ์ว่าด้วยเรื่องการก)

๒๗๑., ๘๘. ยสฺมาทเปติ ภยมาตฺเต วา ตปาทาน.^๒

ท่านพระกัจจายนมหาเถระ ครั้นแสดงนามกับปะแก่บุคคลผู้แสวงหาพระนิพพาน อันประเสริฐ ด้วยประการฉะนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงการกกับปี อันประกาศถึงประเภทแห่ง เนื้อความของวิภคติทั้งหลาย พร้อมกับวิธีแห่งชื่อของการกและสามี จึงกล่าว คำว่า “ยสฺมา ทเปติ” ดังนี้ เป็นต้น ๙ การก ย่อมหลัก ออกจากการกใด, หรือว่า ภัยย่อมเกิดขึ้น จากการกใด, การก ย่อมถือเอาเหตุจากการกใด การกนั้นชื่อ อปาทาน ๙ ลง พุทธยฺยชนะอาคม ๙ บทว่า **อเปติ** มีวิธี สำเร็จรูป ดังต่อไปนี้ อธิ ธาตุ มี อุป เป็นบทหน้า ย่อมเป็นไปในความไป ๙ ลง ติ วัตตมานา วิภคติ, ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **ภวาทิโต อ,**^๓ ลบ อ ปัจจัย และ อาเทศ อี เป็น เอ ด้วยสูตรว่า “**กฺวจิ ธาตุวิภคติปัจจยานิ ทิมวิปริตาเทสโลปาคมา จ**”^๔ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพมโร...**^๕ ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^๖ นำพยัญชนะ ไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^๗ ด้วยบทว่า “**อเปติ**” ท่านอาจารย์ จะได้สังเคราะห์ อาเทศเฉพาะ “**อปคมนกิริยา**” (กิริยาหลักไป) อย่างเดียว หามิได้ ๙ โดยที่แท้แล ท่านยัง รวบรวมอาเทศ แม้กิริยาออกไปและห้าม ๙ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า “**นคฺรา นิคฺคโต ราชฯ, ปาปา จิตฺตํ นิวารเย**” ๙ บทว่า “**อาทตฺเต**” มีวิธีสำเร็จรูปดังต่อไปนี้ ทา ธาตุมี อา เป็น

^๑ กจจ., ปทฐป. เป็น กัณฑ์.

^๒ ลำดับตัวเลขและสูตร ในคัมภีร์ “กัจจายนพฺยาकरण” และ “ปทฐปสัทธิ”. ไม่มีปรากฏในโยชนามูลกัจจายนะ แต่ผู้วิจัยได้ใส่ไว้ในที่นี้ เพื่อสะดวกแก่การศึกษา พึงดูภาคผนวกหน้า ๓๑๑.

^๓ กจจ. ๔๔๕., ปทฐป. ๔๓๓.

^๔ กจจ. ๕๑๗., ปทฐป. ๔๘๘.

^๕ กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^๖ กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^๗ กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

บทหน้า ย่อมเป็นไปในความให้, ลง เต วัตตมานา วิภตติ ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **ภวาทิโต อ,**^๘ ลบ อ ปัจจัย, ทำ ตุ สทิสพยัญชนะทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า **ปรเทวภาโว ฐาน**^๙ วาศัพท์ เป็น วุตตสมุจจยะ เมื่ออธิบายอย่างนั้น ในคัมภีร์อรรถกถาขยาน^{๑๐} และ มุขมัตตสาระ^{๑๑} ท่านก็กล่าวไว้แล้ว ๕ อนึ่ง ในคัมภีร์ปทูปสทธิฎีกา^{๑๒} พระพุทธปิยมหาเถระก็กล่าวไว้แล้วว่า วาศัพท์นี้ ย่อมเป็นไปในอรรถวิกัป^{๑๓} มี **อเปติ** เป็นต้น ๕ ชื่อว่า อปาทาน เพราะอรรถว่า หลีกไปแล้ว คือ จากไปจากที่นี่ คือ ชนนำตนออกจากเหตุนี้ คือหลีกออก เพราะฉะนั้น คือ เพราะเหตุนี้ สิ่งที่ถูกหลีกออกนั้นชื่อว่า วัตถูปาทาน ๕ แต่ว่าในคัมภีร์สัททนีติ^{๑๔} พระอัครวงษ์เถระ กล่าวเนื้อความนี้ไว้แล้วว่า บุคคลหลีกออกจากสถานที่นี้แล้ว ย่อมจับจองที่อื่น เหตุนี้ สถานที่นั้น ชื่อว่า อปาทาน, คือ ที่เป็นแดนหลีกออก ความก็คือ บุคคลออกมาแล้ว จากสถานที่นี้ด้วย กายหรือด้วยจิต ย่อมจับจองสถานที่อื่น ๕ ส่วนเกจิอาจารย์กล่าวว่า บุคคลนำออกแล้ว จากสถานที่นี้ ย่อมจับจองสถานที่อื่น เหตุนี้สถานที่อื่นเป็นที่นำออกนั้น ชื่อว่า อปาทาน, ตามมติของท่านเกจิอาจารย์นั้น พระอัครวงษ์เถระถือเอาเหตุผลความได้ว่า นำตน หรือจิตออกจากสถานที่นี้ ๕ นักศึกษาพึงทราบว่ อปาทานสัญญา^{๑๕} อันท่านกระทำไว้แล้ว ทั้งโดยอรรถ และโดย รูปที่ ศัพท์ ๕ การก ย่อมหลีก ออกจากการกใด, หรือว่า ภัยย่อมเกิดขึ้น จากการกใด, การก ย่อมถือเอาเหตุจากการกใด, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ๕

บทว่า **คาม** มีวิธีสำเร็จรูปดังต่อไปนี้ หลังจาก คาม ศัพท์ ลง วิภตติ ด้วยสูตรว่า **ตโต จ วิภตติโย,**^{๑๖} ให้วิภตติ ชื่อ สุมา ด้วยสูตรว่า **สิ โย, อ โย, นา นิ, ส น, สุมา นิ, ส น, สมิ, ส,**^{๑๖} ตั้งชื่ออปาทาน ด้วยสูตรนี้ ๕ ลงปัญจมีวิภตติในอปาทาน ด้วยสูตรว่า **อปาทาน**

^๘ กจจ. ๒๙๕., ปทูป. ๘๙, ๓๐๗.

^๙ กจจ. ๒๘., ปทูป. ๔๐.

^{๑๐} อตฺตพฺยา. ยังปรากฏอยู่ในใบลาน.

^{๑๑} มุข. ยังปรากฏอยู่ในใบลาน.

^{๑๒} ปทูป. ฎีกา. จ. ๘๘/๑๐๙.

^{๑๓} คำว่า วิกัป หมายถึง ความดำรงมั่นอย่างต่าง ๆ ชื่อว่า วิกัป. ดู พระอัครวงษ์เถระ รจนา พระธรรมโมลี ตรวจชำระ พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร ป.ธ. ๙ จำรูญ ธรรมดา แปล, **สัททนีติ สุตตมาลา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒๖.

^{๑๔} สทฺท. สุตต. จ. ๕๕๕/๑๕๖.

^{๑๕} กจจ. ๕๔., ปทูป. ๖๒.

^{๑๖} กจจ. ๕๕., ปทูป. ๖๓.

ปญจมี^{๑๗} ๕ เมื่อเอกวจนะอันท่านจะพึงกล่าว ลง สุม่า วิภัตติ ที่เป็นเอกวจนะ อาเทศ สุม่า เป็น อา ด้วยสูตรว่า “**สุม่าสุมินิ วา**”,^{๑๘} แยกพยัญชนะออกจากสระด้วยสูตรว่า **ปุพฺพมโ**... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป ๕ เปฯ ปกติ**,^{๑๙} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปริ ยุตฺเต**, ตั้ง คาม ศัพท์ นคร ศัพท์ ปาป ศัพท์ อุพฺพชฌาย ศัพท์ ชื่อ อปาทาน ๕ ลง ปัญจมีวิภัตติในอปาทาน ด้วยสูตรว่า **อปาทานเ ปญจมี** อาเทศ สุม่า เป็น อา ด้วยสูตรว่า “**สุม่าสุมินิ วา**”, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพมโ**... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป**... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย**... ถามว่า อุทาหรณ์ว่า “**นครา นิคฺคโต ราชา**” เป็นเช่นกับอุทาหรณ์ว่า “**ภูมิต นิคฺคโต รโส**” มิใช่หรือ, เพราะเหตุอะไร ท่านจึงกระทำ อปาทานสัญญา เฉพาะนามศัพท์ ในสูตรข้างบน, คือ เพราะเหตุไร ท่านจึงตั้งชื่อว่า อปาทาน ๕ ตอบว่า จริงอย่างนั้น ๕ ท่านหมายอาเทศกิริยาที่หลักออกไปเท่านั้นจึงตั้งชื่อ อปาทาน ด้วยสูตรนี้ ๕ ท่านหมายอาเทศภาวะที่แสดงขึ้นเป็นนามแห่ง กิตบพที่มีกิตกเป็นที่สุด ว่า **นครา นิคฺคโต** จึงตั้งชื่อ อปาทาน ด้วยสูตรนี้ ๕ ถามว่า ถ้าท่านหมายอาเทศความที่ **กิตนต** ถูกยกขึ้นแสดงเป็นนามแล้ว ตั้งชื่อเป็น อปาทาน ด้วยสูตรนี้ อุทาหรณ์ว่า “**นครา นิคฺคโต ราชา**” อันท่านก็ต้องกล่าวไว้ในสูตรข้างหน้า ๕ ตอบว่า นั้น ถูกต้อง ๕ ถามว่า ถ้าท่านหมายอาเทศความที่แห่ง **กิตนตสมาส** ถูกยกขึ้นแสดงเป็นนามแล้วจึงตั้งชื่อเป็น อปาทาน ด้วยสูตรนี้ ๕ อุทาหรณ์ว่า “**ภูมิต นิคฺคโต รโส**” พระกัจจายนมหาเถระ กล่าวไว้แล้วในวุตติแห่งสูตรนี้ ๕ ตอบว่า ชื่อนั้น ถูกต้อง ๕ อนึ่ง ในคัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา^{๒๐} พระอัครวงสเถระกล่าวถึงกิริยาที่หลักไป จากที่นี้ไว้เป็นอุทาหรณ์ทั้งสองว่า “**นครา นิคฺคโต ราชา ภูมิต นิคฺคโต รโส**” ในวุตติแห่งสูตรเดียวกันนั่นเองนี้ว่า บุคคลย่อมหลีกเลี่ยงจากที่ใด, หรือว่า บุคคลย่อมมาจากที่ใด, ที่นั้นชื่อว่า อปาทาน ๕

ถามว่า ประโยชน์อะไร ด้วยการกระทำชื่อ ด้วยบทนี้ว่า อปาทาน คือ ประโยชน์อะไรย่อมมีในสูตรนั้น ๕ ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อ ด้วยบทว่า อปาทาน ดังนี้ ๕ ย่อมมีในสูตร ว่า “**อปาทานเ ปญจมี**” ดังนี้ ๕ แม้ปารู้ว่า **อปาทาน อิจฺจนเ** ดังนี้ก็มิอยู่บ้าง ตัดบทเป็น **อปาทานิ และ อเนน** ลบนิคหิต ๕

^{๑๗} กจจ. ๒๕๙., ปทฐป. ๘๙, ๓๐๗.

^{๑๘} กจจ. ๑๐๘., ปทฐป. ๙๐.

^{๑๙} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๒๐} สทท. สุตต. อ. ๕๕๕/๑๕๗.

๒๗๒., ๓๐๙. ธาตุนามานมุปสัคคโยคาคทิสวปี จ.

นักศึกษาพึงทำวิเคราะห์ ตามแนวทางแห่งคัมภีร์ของการก ในคัมภีร์กัจจายนะ และ พาลาวตารว่า^{๒๑} การประกอบอุปสัคคทั้งหลาย เป็นเบื้องต้นแห่งท่ามกลางของการกเหล่าใด การก เหล่านั้น ชื่อว่า **อุปสัคคาคทโย** (มีการประกอบอุปสัคคเป็นเบื้องต้น) ๕ แต่ว่าตามแนวทางของการก ในคัมภีร์รูปสิทธิตี^{๒๒} พระพุทธปิยมหาเถระตั้งรูปวิเคราะห์ไว้ว่า การประกอบอุปสัคค เป็นเบื้องต้น แห่งการประกอบนิบาตใด การประกอบนิบาตนั้นชื่อว่า **อุปสัคคโยคาคทิส** (มีการประกอบอุปสัคค เป็นเบื้องต้น) ๕ แต่ในคัมภีร์สัททนิติ^{๒๓} พระอัครวงษ์เถระกล่าวไว้แล้วว่า การประกอบชื่อว่า โยคะ, อนึ่ง ในครั้งนี้นำทราบว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง สุทธนาม และอุปสัคค ชื่อว่า อุปสัคคโยคะ ๕ ไม่ใช่ ความสำคัญระหว่างคุณนามกับอุปสัคค ๕ ดังเช่น **สุชาโต** ในข้อความเบื้องต้นว่า ‘**อุภโต สุชาโต ปุตุโต**’ (บุตรเกิดดีแล้ว ทั้งสองฝ่าย) ในตัวอย่างนี้แม้ คำคุณนามว่า ชาโต จะมี สุ อุปสัคคประกอบ อยู่ เป็นรูปว่า **สุชาโต** ก็ตาม ก็ไม่ได้ชื่อว่า อุปสัคคโยคะ ๕ การกโดยย่อเป็นไปในการประกอบ ธาตุและนาม ที่มีลักษณะอันมิได้กระทำไว้แล้วด้วยสูตรข้างต้นและสูตรเบื้องปลาย เป็นต้นว่า “**ยสุ มา ทเปติ**”^{๒๔} ดังนี้, และการกใด ย่อมเป็นไปแม้ในการประกอบด้วยอุปสัคคเป็นต้น การกนั้นชื่อว่า อปาทาน ๕

อปาทานการก เป็นไปอยู่ในการประกอบธาตุทั้งหลาย ๕ เราจะกล่าวไว้ก่อนคือ กล่าวไว้ตอนต้น ๕ การกใดที่ไม่ได้ถูกครอบงำ เป็นไปในการประกอบ ธาตุนี้คือ ชี อันมี ปรา เป็น บพหน้า, คือ อันการกทั้งหลายเหล่าอื่นครอบงำอำนาจได้, การกนั้นชื่อว่า อปาทาน ๕ ปรา ศัพท์ เป็นบพหน้า จากธาตุนั้น เพราะเหตุนี้ ธาตุนั้นชื่อว่า มี ปรา เป็นบพหน้า ๕ การก ได้ชื่อว่า เสยะ, เพราะอันการกเหล่าอื่น ครอบงำ คือ ควบคุมได้ ๕ การกที่การกเหล่าอื่นควบคุมไม่ได้ ชื่อว่า อเสยะ ๕ การหมายรู้ว่า อปาทาน มีอยู่ แก่การกใด การกนั้นชื่อว่า อปาทานสัญญา ๕ การกที่ชื่อว่า อปาทานนั้น เป็นอย่างไร คือ เป็นไหน ? อีกอย่างหนึ่ง อุทาหรณ์นั้นเป็นไหน ? คือ อัญญเดียรถียทั้งหลาย ย่อมพ่ายต่อพระพุทธเจ้า, คือ ย่อมเป็นผู้พ่ายแพ้ ๕ ตั้งพุทธบาท เป็นอปา ทาน ด้วยสูตรนี้ ๕ ลง สุมปัญญามี ด้วยสูตรว่า “**อปาทาเน ปญญมิ**”,^{๒๕} การกใดที่เกิดก่อนโดย ไม่ขาดสายจากการกใด ในการประกอบกับธาตุนั้น คือ ภู ธาตุ ที่มี ป เป็นบพหน้า, การกนั้น ชื่อ

^{๒๑} พาลา. ฎีกา. ๔๑๓.

^{๒๒} ปทฐป.

^{๒๓} สทฐ. สุตต. อุ. ๕๖๐/๑๕๘.

^{๒๔} กจจ. ๒๗๑., ปทฐป. ๘๘, ๓๐๘.

^{๒๕} กจจ. ๒๕๙., ปทฐป. ๘๙, ๓๐๗.

ว่า อปาทาน ๙ ชื่อว่า ปภวะ เพราะวจนัตถะว่า เป็นแดนหลังออกแห่งผล ๙ แดนหลังออกแห่งผลอันไม่ขาดสาย ชื่อ อจฺฉินฺนปฺปภว ๙ อุทาหรณ์นั้นเป็นอย่างไร คือ แม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ สาย คือ **คงคา ยมนา อจิรวดี มหิ สรรภู** ย่อมเกิดก่อน คือเกิดครั้งแรก จากภูเขาคิณวินด์ คือภูเขาคิณพานด์ ๙ สระใหญ่ทั้ง ๗ มี กัณณะและมณฑลสระเป็นต้น ย่อมเกิดก่อน จากความไม่เป็นไปนั้น, แม่น้ำที่ไหลไปไม่ขาดสายย่อมดำเนินไป ๙ บทว่า **กุนฺนทโย** ได้แก่ แม่น้ำน้อย ๙ คือ ตั้งหิมาวันตุ ศัพท์ เป็น อปาทานการก ๙ ลง สุมมา ปัญฺจมีวัฏฏติ ในอปาทาน ด้วยสูตรว่า “**อปาทานะ ปญฺจมี**” อาเทศ สุมมา เป็น นา ด้วยสูตรว่า “**อมฺหตุมนฺตฺราชพรหมตฺตสฺสตุปิตาทิหิ สุมานาว**”^{๒๖} อาเทศ นตุ กับ นา เป็น ตา ด้วยสูตรว่า **โตติตา สสฺมินาสฺ**^{๒๗} ๙ ตั้ง อนวตฺตมฺหา ศัพท์ เดิมเป็น อนวตฺต ลง สุมมา ปัญฺจมีวัฏฏติ อาเทศ สุมมา เป็น มฺหา ด้วยสูตรว่า **สุมานิสฺสมีนํ มฺหาภิรมฺหิ วา**^{๒๘} ๙ อจิรวติยา ศัพท์เดิมเป็น อจิรวติ ลง สุมมา ปัญฺจมีวัฏฏติ ตั้ง อี การันต์ อิตถิลิงค์ชื่อ ป ด้วยสูตรว่า **เต อิตฺติขฺยา โป,**^{๒๙} อาเทศ สุมมา เป็น ยา ด้วยสูตรว่า **ปโต ยา**^{๓๐} ๙

การกใด ย่อมเป็นไปแม้ในการประกอบ กับนามศัพท์ทั้งหลายมีว่า แม้ในการประกอบกับนามศัพท์ มีสุชาติเป็นต้น, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ๙ อปี ศัพท์ เป็น อเปกขัตถะ ๙ ถามว่า เพราะเหตุไร ? ความมีอยู่แห่งธาตุทั้งหลายมี ธนธาตุ เป็นต้น ในอุทาหรณ์ว่า “**อุรฺสฺมา ชาโต ปฺตุโต**” ดังนี้เป็นต้น จึงสำเร็จเป็นอปาทานได้ด้วย ธาตุศัพท์ นั้นเอง เพื่อจะกระทำการนามศัพท์ไว้ในสูตรนี้ ? ตอบว่า ชื่อนั้นเป็นความจริง ๙ จริงอย่างนั้น เมื่อไม่มีนามศัพท์ ธาตุศัพท์ ย่อมกล่าวถึงบทที่มีอาชยาตเป็นที่สุดเพียงอย่างเดียว ๙ นักศึกษาพึงเห็นอย่างนั้น พึงมีอปาทานในอุทาหรณ์ว่า “**พุทฺธสฺมา ปฺราเชนฺติ อญฺญตฺติธฺยา**” ดังนี้เท่านั้น ๙ แต่ไม่พึงมีความสงสัยในอุทาหรณ์ว่า “**อุรฺสฺมา ชาโต ปฺตุโต**” ดังนี้เป็นต้น ๙ นามศัพท์และธาตุศัพท์ ย่อมมีเพื่อจะห้ามเนื้อความนั้น ย่อมรวบรวมอาเทศ บทที่มีกิจเป็นที่สุดซึ่งกล่าวถึงกิริยาที่เป็นไป ๙ และรวบรวมอาเทศกิตบทนั้นที่เป็นบทวิเสสนะว่า จริงอยู่ ธาตุทั้งหลายย่อมกล่าวกิริยาเป็นอย่างไร ? ธาตุทั้งหลาย มี ชี ธาตุ ภู ธาตุ และชน ธาตุ เป็นต้น ย่อมมาถึงการตั้งเป็นนาม ที่มีกิตตปัจจัยเป็นที่สุดในการใด, ในกาลนั้น ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมนับสงเคราะห์อาเทศด้วยนามศัพท์ ๙

^{๒๖} กจจ. ๒๗๐., ปทรูป. ๑๒๐.

^{๒๗} กจจ. ๑๒๗., ปทรูป. ๑๐๒.

^{๒๘} กจจ. ๙๙., ปทรูป. ๘๑.

^{๒๙} กจจ. ๕๙., ปทรูป. ๑๘๒.

^{๓๐} กจจ. ๑๑๒., ปทรูป. ๑๘๓.

อุทาหรณ์เป็นอย่างไร ? คือ บทว่า **อุภโต** ได้แก่ ฝ่ายมารดา และฝ่ายบิดา ฯ ตั้ง
อุรุ ชื่อ อปาทาน ฯ ลง สุม่า ปัญจมีวิภัตติในอปาทาน ด้วยสูตรว่า “**อปาทานเน ปญจมี**” ฯ ตั้ง
ภูมิ และ อุทะ ศัพท์ เป็น อปาทาน ฯ ลง โตปัจจย ด้วยสูตรว่า “**ภวจิ โต ปญจมยตเถ**”^{๓๑} ฯ

การกดย่อมเป็นไป แม้ในการประกอบด้วยอุปสัค คือ และในการประกอบด้วยอุป
สัคทั้งหลาย มี อุป เป็นต้น แห่งศัพท์มี วนชนตฺถ ศัพท์เป็นต้น, การกนั้นชื่อว่า อปาทาน ฯ

อุทาหรณ์นั้นเป็นอย่างไร ? คือ พอดีทั้งหลาย ย่อมหลีกเลี่ยงแล้วไป ฯ ชื่อเสียง
ย่อมแผ่จรกระจ่ายครอบคลุมพรหมโลก ฯ ฝนย่อมเว้นจากภูเขาแล้วจึงตก ฯ แต่ว่าในคัมภีร์
สัททนีติสุดตมาลา^{๓๒} พระอัครวังสเถระกล่าวไว้ว่า ฝนย่อมตกโดยรอบในเบื้องบนแห่งภูเขา ฯ
พระสารีบุตรผู้เช่นกับด้วยพระพุทธเจ้า ย่อมเรียกมหาชน เพื่อการแสดงธรรมเทศนาตลอดสาม
เดือน ฯ เจ้าของหม้อย่อมให้ คือ ย่อมมอบคั้นน้ำมันให้แก่เจ้าของหม้อ เจ้าของดอกบัวย่อมให้
ดอกบัวคั้นแก่เจ้าของดอกบัว เจ้าของทองคำ ย่อมคั้นทองคำแก่เจ้าของทองคำ ฯ สาลาย ศัพท์
เดิมเป็น สาล, ลง อาปัจจย ด้วยสูตรว่า **อิติถิมโต อาปัจจโย,**^{๓๓} แยกพยัญชนะออกจากสระ
ด้วยสูตรว่า **ปฺพพมโ**...^{๓๔} ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป**...^{๓๕} นำพยัญชนะไป
ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย** ...^{๓๖} ตั้งเป็น อปาทาน, ลง สุม่า ปัญจมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า
“**อปาทานเน ปญจมี,**” ตั้ง อา ชื่อ สม ด้วยสูตรว่า **อา โฆ,**^{๓๗} อาเทศ สุม่า เป็น อาย ด้วยสูตรว่า
“**มโต นาทีน,**”^{๓๘} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **สรโลโป**... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย**... ตั้ง พรหมโลก
และ ปพพต ชื่อ อปาทาน ลง สุม่า ปัญจมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “**อปาทานเน ปญจมี,**” อาเทศ สุม่า
เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุมาสมินิ วา,**^{๓๙} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบ

^{๓๑} กจจ. ๒๔๘., ปทฐป. ๒๖๐.

^{๓๒} สทท. สุตต. อุ. ๕๖๑/๑๕๘.

^{๓๓} กจจ. ๒๓๗., ปทฐป. ๑๗๖.

^{๓๔} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๓๕} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๓๖} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๓๗} กจจ. ๖๐., ปทฐป. ๑๗๗.

^{๓๘} กจจ. ๑๑๑., ปทฐป. ๑๗๙.

^{๓๙} กจจ. ๑๐๘., ปทฐป. ๙๐.

สละหน้า ปกติสละหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสละหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย** ..., ตั้ง พุทธ ศัพท์ เตล ศัพท์ ปทุม ศัพท์ หิรญญ ศัพท์ เป็น อปาทาน แล้วลง สุมา ปัญจมีวิภัตติ ในอปาทาน ด้วยสูตรว่า **“อปาทานะ ปญจมี”**, ด้วยอาทิสัพท์ ลงปัญจมีวิภัตติ แม้ในท่ามกลาง แห่งการก คือในท่ามกลางของอปาทาน และกรรม หรือว่า ของปุปพกาลกิริยา และ อปรกาลกิริยา ฯ

บทว่า **การกมชฺเฌ** ได้แก่ ท่ามกลางแห่งอปาทานการกทั้งหลาย หรือว่า ในท่ามกลางแห่งกิริยา ฯ ก็ในคัมภีร์อรรถพยาชยาน^{๔๐} ท่านกล่าวไว้ว่า ผักฝ้าย กล่าวคือ ท่ามกลางแห่งกัตตุ และความสามารถทั้งสอง คือท่ามกลางแห่งกัตตุและกรรม เพราะเหตุอะไรจึง เรียกว่าท่ามกลางของอปาทานการก คือเพราะอะไร ท่ามกลางของอภิกกรรม จึงเรียกว่า ท่ามกลาง ของ กิริยาทั้งสอง ฯ ส่วนในคัมภีร์รูปสัทธา^{๔๑} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวข้อความไว้เพียงเท่านั้นว่า ในท่ามกลางของกรรม การก และอปาทานการก ฯ

อนึ่ง ในคัมภีร์พาลาวตาร^{๔๒} และคัมภีร์สัททหนิทีสุตตมาลา^{๔๓} พระสัททหมมกิตติเถระ และพระอัครวังสเถระกล่าวว่า ท่ามกลางของอปาทานการก และกรรมการก หรือว่า ของปุปพกาล- กิริยา และอปรกาลกิริยา ฯ ด้วย อปิ ศัพท์ ท่านอาจารย์ให้นักศึกษารู้ว่า ลงปัญจมีวิภัตติแม้ใน ท่ามกลางของ อการก อย่างเดียวหาไม่ได้ ฯ

ด้วยบทว่า **ปัญจมีวิภัตติ**นี้ ท่านกล่าว ชื่อ อปาทาน ด้วยอำนาจแห่ง ผลุปรจารย์ ฯ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์อรรถพยาชยาน ท่านจึงเรียกชื่อ อปาทาน ว่า **ปัญจมีวิภัตติ**ไว้ในที่นี้ ด้วย อำนาจ ผลุปรจารย์ เหมือนกับเรียก เสมหะ ว่า **คุทธะ** ฯ

แม้ในคัมภีร์รูปสัทธา^{๔๔} พระพุทธปิยมหาเถระก็กล่าวไว้ว่า บัณฑิตพึงทราบว่ การแสดง วิสย ด้วย **ปัญจมีวิภัตติ** ท่านเรียกว่า **อปาทานสัญญา** ฯ

แม้ในคัมภีร์สัททหนิทีสุตตมาลา^{๔๕} พระอัครวังสเถระ ก็กล่าวสูตรและวุตติศัพท์ที่ แสดงกาลและระยะทางทั้งหลาย อันดำรงอยู่ ในท่ามกลางของอปาทานการก กับกรรมการก หรือของปุปพกาลกิริยา และอปรกาลกิริยาทั้งหลาย ชื่อว่า **อปาทาน** ฯ

^{๔๐} อรรถพยา. ยังปรากฏอยู่ในใบลาน

^{๔๑} ปทฐป. ฎีกา. ๑๒๘.

^{๔๒} พาลา. ๑๑๖.

^{๔๓} สทฐ. สุตต. ว. ๕๖๘/๑๖๐.

^{๔๔} ปทฐป. ฎีกา. ๑๑๑.

^{๔๕} สทฐ. สุตต. ว. ๕๖๘/๑๖๐.

การกที่เป็นคำบอกเวลา หรือระยะทาง ซึ่งมีปรากฏอยู่ท่ามกลางระหว่าง อปาทาน การก กับ กรรมกรก หรือระหว่างกิริยาบทหน้ากับกิริยาบทหลัง ชื่อว่า อปาทาน ๗

เพราะฉะนั้น ชื่อว่า อปาทาน ท่านจึงเรียก ปัญจมีวิภัตติ ด้วยสามารถแห่งผลูป-
จารณัย ๗

ส่วนในคัมภีร์นยาสะ^{๔๖} พระวชิรพุทธเถระผู้รจนากล่าวคำมีประมาณเท่านี้ไว้ว่า
ด้วย อาทิ ศัพท์ ลง ปัญจมีวิภัตติ ในท่ามกลางของการก เพื่อการปฏิเสธสูตรว่า **กาลภาเวสุ จ**^{๔๗}
ในคำว่า หลายบทว่า **ปกุขสฺมา วิชฺชติ มิคํ** ดังนี้ ความว่า นายพรานย่อมยิงเนื้อ ในเวลา
หนึ่งปักษ์จากวันนี้ มีลำดับแห่งการประกอบเนื้อความต่อไปนี้ ๗

ในคำว่า ก็นายพราน ย่อมยิงเนื้อในวันนี้ ด้วยอำนาจแห่งการก และอำนาจแห่ง
กิริยา ชื่อว่า ย่อมยิงจากเวลาหนึ่งปักษ์นี้ ผักฝ้ายอันเป็นท่ามกลางแห่งอปาทาน คือ อิติ
ศัพท์ แห่งกรรม คือ **มิกํ** ศัพท์, เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อปาทาน ๗

นักศึกษาตั้งบทเดิมไว้ว่า ปกุข แล้วปฏิเสธสูตรว่า **กาลภาเวสุ จ** ด้วยอาทิศัพท์
แล้ว ลง ปัญจมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “**อปาทานเ ปญฺจมี**” ๗

ในคำว่า นายพราน ย่อมยิงช้าง จากที่นี้ คือ จากระยะทางหนึ่งโกสะ, ได้แก่
นายพรานย่อมยิงช้างในวันนี้จากที่หนึ่งโกสะ ๗ ถ้าจะย่อมบริโภคโภชนะในวันนี้, คือจากหนึ่ง
เดือน จากวันนี้ แต่ในวันนี้ถ้าบริโภคโภชนะแล้วจากนั้นอีกหนึ่งเดือนจึงบริโภค(ใหม่) ๗ แม้ในการ
ประกอบ บทนิบาตทั้งหลาย คำว่า อปิคฺคฺชนน นิปาตปิโยเค หมายความว่า ในการประกอบ
นิบาต คือ **รหิตา ริเต นานา วินา** ดังนี้ ลงปัญจมีวิภัตติ ทุตติยาวิภัตติและ ตติยาวิภัตติได้ ๗

อปิ ศัพท์ ในสูตรนี้ ชื่อว่า อปาทานสัญญา ย่อมมีแม้หลังจากการประกอบกับนิบาต
ทั้งหลายเข้ากับมาตุชาศัพท์เป็นต้น เช่นในอุทาหรณ์ว่า “**รหิตา มาตุชา รหิตา มาตุชฺ รหิตา
มาตุเชน**” ดังนี้ ย่อมสำเร็จได้ ด้วยสูตรว่า “**อปาทานเ ปญฺจมี**” เพราะความที่สูตรว่า
“**อปาทานเ ปญฺจมี**” นี้ อันนักศึกษาสมาารถเพื่อจะรู้ ถึงประโยชน์ของวิธีใช้ได้มิใช่หรือ ?

ตอบว่า บทว่า **มาตุชฺ** นี้ ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ลงปัญจมีวิภัตติ แม้ในการประกอบ
นิบาต ด้วยอปิศัพท์ เพราะความที่ รหิตาศัพท์ มีอรรถให้เกิด ๗ และกล่าวว่า ด้วย อปิ ศัพท์นี้
ย่อมประกอบทุตติยาวิภัตติ ตติยาวิภัตติ ในการประกอบกับนิบาตได้ ด้วยคำว่า ลงทุตติยาวิภัตติ
และ ตติยาวิภัตติได้ หลังจาก มาตุ ศัพท์เป็นต้น เพราะเป็นวิธีแห่งบทโดยเฉพาะ ๗

^{๔๖} นยาส. อ. ๒๗๒/๒๒๓.

^{๔๗} กจจ. ๓๑๓., ปทฐป. ๓๒๗.

ถามว่า ถ้าว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่กล่าวไว้แล้วเทียว ฯ

พึงมีความสงสัยเกิดขึ้นว่า ไม่ต้องลงปัญจมีวิภัตติ แม้ในการประกอบบทนิบาตด้วย อปิ ศัพท์ ฯ

ตอบว่า เพื่อจะห้ามเนื้อความนั้น ท่านจึงประกอบอาทิสัพท ไว่เพื่อต้องการรวบรวมอาทิวรรณที่ท่ามกลางแห่งการก (และ) ประกอบอปิศัพท์ไว้ เพื่อต้องการรวบรวมอาทิวรรณด้วยการประกอบนิบาต ฯ และตั้งชื่อ อปาทาน ด้วยสูตรนี้ ในอุทาหรณ์ว่า มาตุชา และลงปัญจมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “อปาทาเน ปญจมี” ฯ

อนึ่ง ในบททั้งสอง ว่า “มาตุช มาตุเชน” ตั้งชื่อเป็น อปาทาน ด้วยสูตรที่แสดงอุทาหรณ์ ลงหุติยวิภัตติ หรือ ตติยวิภัตติ ด้วยอปิศัพท์ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ตั้งชื่อเป็น อปาทานในสูตรที่แสดงอุทาหรณ์ มาตุชา เป็นต้น, ลงปัญจมีวิภัตติ หุติยวิภัตติ หรือ ตติยวิภัตติ ในอปาทานการก ด้วย อปิ ศัพท์ ฯ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์สัททนต์ที่สุดตมาลา^{๔๘} พระอัครวงศเถระจึงกล่าวสูตรและวุตติไว้ว่า ปัญจมีวิภัตติด้วย หุติยวิภัตติด้วย ตติยวิภัตติด้วย ย่อมลงท้ายศัพท์ที่สัมพันธ์กับนิบาต บทว่า วิเต และวินา ในกรณีที่ศัพท์นั้นสัมพันธ์กับนิบาตบทว่า วิเต และวินา ลงได้ทั้ง ปัญจมีวิภัตติ หุติยวิภัตติ และตติยวิภัตติ ฯ

ส่วนในคัมภีร์รูปสิทธิ^{๔๙} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้แล้วว่า การถือเอาอาทิวรรณในการประกอบนิบาตบทนี้ ด้วยอาทิสัพท ลงปัญจมีวิภัตติ ในท่ามกลางของกรรมการก และอปาทานการก หลังจาก กาล ศัพท์ และ อหุธา ศัพท์ ด้วย อปิ ศัพท์ ในมติของคัมภีร์เหล่านั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้

ในสูตรท่านกระทำการประกอบบทนิบาต ด้วยอาทิสัพท เพราะความเชื่อมต่อกันแห่งการประกอบกับบทนิบาตของอาทิสัพท ฯ ท่านกล่าว อปาทานสัญญาไว้ด้วยการแสดงวิสัยนี้เทศว่า ลงปัญจมีวิภัตติ หลังจากอปิศัพท์ที่เป็นไปในกาลัทธานะ แม้ในท่ามกลางของกรรมการก และ อปาทานการก ด้วยอาทิสัพท ฯ เพราะฉะนั้น อปาทานสัญญาจึงมีหลังจากกาลัทธานะศัพท์ ในการประกอบกับนิบาตด้วยสูตรนี้ ฯ และท่านกระทำอปาทานสัญญาไว้ว่า ลงปัญจมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “อปาทาเน ปญจมี” ดังนี้ ฯ

มารดากระทำทานเป็นต้น อันวัน คือ เว้นขาดจากบุตรผู้เกิดจากมารดา ย่อมให้ซึ่งผลนั้นแก่บุตรนั้น, คือ มารดากระทำซึ่งทานเป็นต้นอันวันจากบุตร ผู้เกิดจากมารดา แล้วย่อม

^{๔๘} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๖๖/๑๕๙.

^{๔๙} ปทฺรป. ๑๒๗-๘.

ให้ผลนั้น แก่บุตรนั้น, มารดากระทำทานเป็นต้น อันเว้นจากบุตรผู้เกิดจากมารดา ย่อมให้ผลนั้น แก่บุตรนั้น ๙ บุตรได้ชื่อว่า มาตฺสฺส เพราะฉะนั้นตถะ ว่า เขาย่อมเกิดจากมารดา ๙

ท่านอาจารย์ตั้ง มาตฺสฺส ชื่อ อปาทาน แล้วลง สุมมา ปัญจมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “อปาทาเน **ปญจมี**”, อาเทศ สุมมา เป็น อา ด้วยสูตรว่า “**สุมาสมีนิ วา**”, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไป ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**

ตั้ง มาตฺสฺส ชื่อ อปาทาน แล้วลงหัตถิยาวิภัตติ ด้วย อปิศัพท์ แยกพยัญชนะออกจาก สระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไป ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ตั้ง มาตฺสฺส ชื่อ อปาทาน แล้วลงหัตถิยาวิภัตติ ๙ อาเทศ นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า **อโต เอน,**^{๕๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระ หน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙

นัยนี้นั้นเพียวแม้ในอุททาหรณ์อื่น บุคคลเว้น คือ เว้นขาดจากพระสัทธรรมย่อมได้ ความสุขจากธรรมอย่างไร ๙ หรือว่าบุคคลเว้นพระสัทธรรม คือ เว้นพระสัทธรรมแล้วจะได้ความสุข จากที่ไหน ๙ ปาฐะ ในคัมภีร์สัททนีติว่า^{๕๑} “**ริเต สทฺธมฺมา กุโธ สุขํ ภวเต**” ดังนี้ แปลว่า เว้นจากพระสัทธรรม ความสุขจักมีแต่ที่ไหน ๙

บทว่า **นานา** เป็นบทวิเสสณะ ของบทว่า **กุลา** ๙ บทว่า **กุลา** เป็นอปาทาน ในบท ว่า **ปพฺพชิตา** ๙ ในคัมภีร์อรรถพยายาน ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ภิขุละจากตระกูลของตน คือ ละตระกูลต่าง ๆ แล้วออกบวช ๙ ธรรมะอย่างอื่น คือ ธรรมะบางอย่าง เว้นจากพระสัทธรรม ย่อมไม่มี ๙ ธรรมะ เป็นที่พึงมีอยู่ในโลก ธรรมะนั้น อันบุคคลย่อมได้ ธรรมะนั้น ไม่มีที่พึงอื่น ๙ คือ ที่พึงอะไร ๆ เว้น ซึ่งพระสัทธรรมหรือ เว้นด้วยพระสัทธรรม ย่อมไม่มี ที่พึงมีอยู่ในโลก ที่พึงนั้น ย่อมไม่มี ๙ บุคคลอื่น คือ ใคร ๆ เว้นจากพระพุทธเจ้า เว้นซึ่งพระพุทธเจ้าหรือ เว้นด้วยพระพุทธเจ้า ย่อมไม่มี ๙

บุคคลเป็นที่พึงมีอยู่ในโลก บุคคลนั้น ย่อมไม่มี ท่านอาจารย์หมายอาเทศการโจทย์ ว่า **จสทฺทคฺคฺชนํ ปน กิमतฺถํ** ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า “**จสทฺทคฺคฺชนํ**” ดังนี้ ๙

อธิบายว่า ในการประกอบกับศัพท์ แม้อื่นจาก ท่ามกลางแห่งการกที่ประกอบกับ ธาตุพิเศษ นามบท อุปสัค และนิบาต ตั้งเป็นอปาทานสัญญา ด้วยการแสดงวิสัยแห่งปัญจมี

^{๕๐} กจฺจ. ๑๐๓., ปทฺรป. ๗๙.

^{๕๑} สทฺท. สุตฺต. อ. ๕๖๖/๑๕๙.

วิภัตติ ด้วย จ ศัพท์ ๙ ตัวอย่างเช่น ดูก่อนน้องหญิง เราเกิดแล้วโดยชาติ อริยะ คือ อันประเสริฐ แต่กาลใด รู้ยังไม่แก่งปลงสัตว์จากชีวิต, ขยายความว่า เราอย่ามละถึงถึงตนได้แต่กาลใด, คือ ถึงความเป็นผู้รู้ คือ เป็นบัณฑิต คือ คุณ หรือว่า คุณแห่งบัณฑิต แต่กาลใด ๙

อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัส ย่อมชานไป คือ ย่อมท่วมทับ คือ ติดตามซึ่งบุคคลนั้นผู้ไม่สำรวมจักขุนทรีย์อยู่, เพราะเหตุอะไร คือ เพราะเหตุใด ดังนี้ ๙

บททั้งสอง ย่อมไม่มีในพระบาลี, คำของพระอรรถกถาจารย์มีอยู่ ๙

๒๗๓., ๓๑๐. รุกขณตถานมิจจิตต์.

เมื่อมีการประกอบธาตุที่ใช้ในความหมายว่ารักษา, การกใด อันกัตตูปรรณแล้ว, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ๙ ตัวอย่างเช่น ชนทั้งหลายย่อมรักษา คือ ย่อมป้องกัน กาททั้งหลายจาก ข้าวเปลือก คือ จากกอง เมล็ดข้าวเปลือก ๙ ชนทั้งหลายย่อมป้องกันโคทั้งหลาย จากข้าวบาเลย์ คือ จากต้นข้าวบาเลย์ ๙

๒๗๔., ๓๑๑. เยน วาทสสน.

การมองไม่เห็นของตน อันการกใด คือ อันการกอันหายไปอยู่ปรารณแล้ว การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ๙

บทว่า เยน เป็นกัตตา ในบทว่า อทสสน บทว่า อทสสน เป็นกรรม ในบทว่า อิจจิตต์ ๙ บทว่า อนตรธายนเตน กัตตาในบทว่า อิจจิตต์ ๙ ศิษย์ย่อมอันตรธาน คือ ย่อมแอบ จากอุปัชฌาย์ ๙

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าว วาบทไว้ เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรากล่าว วาบทไว้ เพื่อประโยชน์แก่ สัตตมวิภัตติ คือ ประโยชน์แก่สัตตมวิภัตติ ๙ อธิบายว่า เรากล่าว วา ศัพท์ไว้ เพื่อให้ให้นักศึกษาให้รู้ว่า การมองไม่เห็นของตน อันการกใด ปรรณแล้ว, ลงสัตตมวิภัตติ ในการกนั้น, เพราะฉะนั้น ในอุทาหรณ์ว่า เขตวเน จึงตั้งเป็น อปาทาน ด้วยสูตรนี้ ห้ามความ เกี่ยวข้องกับปัญจมีวิภัตติ เพราะวาศัพท์จึงลงสัตตมวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “**ปญจมยตุเถ**”^{๕๒} ๙

แม้ในคัมภีร์รูปลัทธิ^{๕๓} พระพุทธปิยมหาเถระก็กล่าวไว้แล้วว่า ถามว่า วาศัพท์มี ประโยชน์อะไร ? ตอบว่า มีประโยชน์เช่น อุทาหรณ์ว่า เขตวเน อนตรหิตอ แปลว่า หายไปแล้ว ในพระเชตวัน ๙ ในอุทาหรณ์นี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าว วาบทไว้เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เราทำ วาบทไว้ เพื่อให้ให้นักศึกษาได้รู้ว่า ในอุทาหรณ์ว่า “**เขตวเน อนตรธายติ**” นักศึกษาลง สัตตมวิภัตติ

^{๕๒} กจุจ. ๓๑๒., ปทฐป. ๓๒๖.

^{๕๓} ปทฐป. ๑๒๙.

ในอุปาทาน ด้วยสูตรว่า “**ปญจมุยตเถ จ**” ก็เนื้อความว่า บุคคลดำรงอยู่ในพระเชตวัน อัน นักศึกษาพึงถืออาเทศ ๕

อนึ่ง ในคัมภีร์พัลลวตาร^{๕๔} พระสังฆทัมมกิตติเถระ กล่าวไว้ว่า และลงสัตตมวิวัฏติ ด้วย ว่า ศัพท ส่วนในคัมภีร์สังฆทัตติสูตรตมาลา^{๕๕} พระอัครวังสเถระ กล่าวไว้แล้วว่า บุคคลย่อม หายไปด้วยฤทธิ์ในที่ใด ที่นั่นชื่อว่า โอกาส ๕ บุคคลบางคน ย่อมหายตัวไปด้วยฤทธิ์ในที่ใด ในที่ นั้นชื่อว่า โอกาส ๕ อุทาหรณ์ เช่น เทวดาองค์นั้นหายไปก็ภูเขาคันธมาท,^{๕๖} พระผู้มีพระภาคเจ้า หายพระองค์ไป ณ พระเชตวัน^{๕๗} ๕ ลำดับนั้น ยักษนั้นเสียใจหายตัวไป ณ สถานที่นั้นนั้นเทียว^{๕๘} ๕ ผู้มีฤทธิ์บางพวกอภิวัตเรา แล้วหายตัวไป ณ สถานที่นั้นนั้นเทียว^{๕๙} ๕ ในอุทาหรณ์ว่า พระผู้มี พระภาคเจ้า หายไปในพระเชตวัน, คือ ที่พระเชตวัน พระผู้มีพระภาคเจ้า หายไปในพระเวฬุวัน, ตั้ง เชตวันศัพท เป็น อุปาทาน ด้วยสูตรว่า **เยน วาตสน**^{๖๐} ลง สุมิ สัตตมวิวัฏติ ด้วยสูตรว่า “**ปญจมุยตเถ จ**”, เพราะการห้าม ปญจมวิวัฏติด้วย ว่า ศัพท ๕ อาเทศ สุมิ เป็น เอ ด้วย สูตรว่า **สุมาสุมินิ วา**^{๖๑} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพพ...**^{๖๒} ลบสระหน้า ปกติ สระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๖๓} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๖๔} ๕

๒๗๕., ๓๑๒. **ทฺรณติกทฺธกาลนิมฺมาน ตฺวาลปทิสายค วิภตฺตารปฺปโยค สฺสทฺธปฺปโมจนเหตุวิวิตตปฺปมาณ ปุพฺพโยคพนฺธณคฺคณวจน ปณฺหกณณโกกาทตฺตสฺส จ.**

ที่ไกลด้วย ที่ใกล้ด้วย ชื่อว่า ทฺรณติก ๕ ระยะทางด้วย กาลเวลาด้วย ชื่อว่า อทฺธ- กาล ๕ การกำหนดระยะทาง และกาลเวลาชื่อว่า อทฺธกาลนิมฺมาน ๕ การลบ ตฺวา ปัจจัย ชื่อว่า ตฺวาลป การประกอบด้วยทิสทั้งหลายชื่อว่า ทิสายค ๕ การประกอบทิสด้วยทิสด้วย ชื่อว่า

^{๕๔} พาลา. ๑๑๘.

^{๕๕} สทฺท. สุตฺต. ๕๗๓/๑๗๐.

^{๕๖} พุ.ชา. ๒๘/๓๙๗/๑๖๓.

^{๕๗} อ.พฺก. ๒๐/๓๗/๖๓.

^{๕๘} พุ.สุ. ๒๕/๔๕๒/๔๑๘.

^{๕๙} ที.ปา. ๑๑/๒๕๔/๑๘๗.

^{๖๐} กจจ. ๒๗๔., ปทฺรป. ๓๑๑.

^{๖๑} กจจ. ๑๐๘., ปทฺรป. ๙๐.

^{๖๒} กจจ. ๑๐., ปทฺรป. ๑๒.

^{๖๓} กจจ. ๘๓., ปทฺรป. ๖๗.

^{๖๔} กจจ. ๑๑., ปทฺรป. ๑๔.

ทิสายโค, ทำเป็นเอกัสเสส ด้วยสูตรว่า “**สรูปานเมกเสสวสกี**”^{๖๕} ๕ การจำแนก ชื่อว่า วิภคิตี ๕ การประกอบกับ ความงดเว้นชื่อว่า อารตปิโยค ๕ การลบ ตี ศัพท์ ๕ การประกอบด้วย ปุพพศัพท์ ชื่อว่า ปุพพโยค ๕ การกล่าวคุณ ชื่อว่า คุณวจน ๕ ที่ไกลด้วยที่ไกลและที่ไกลด้วย การกำหนดระยะทางและกาลเวลา การลบ ตวาทะ ปัจจัย การประกอบด้วย ทิศและทิศ การจำแนกการประกอบกับการงดเว้น ความบริสุทธิ์ ความหลุดพ้น เหตุ ความสงัด ขนาด ความผูกพัน ประกอบ ด้วย ปุพพ ศัพท์ ความผูกพัน การกล่าวถึงคุณ การกล่าวคำถาม กล่าวคำตอบเล็กน้อยและมีใช้กัตตา ชื่อว่า “**ทูลนตีกทุช ๕เปฯ โถกาทตุตา**” ๕ การกใด เป็นการครอบงำคือและเป็นเหตุและกรรมเป็นต้น ย่อมเป็นไปในการประกอบ ในอรรถเหล่านี้ คือ **ทูลตเถ ๕เปฯ ออกตติ** และในการประกอบด้วย **ทูลนตีกทุช** ศัพท์เป็นต้น, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ๕

เนื้อความ คือ ความห่างไกล ชื่อว่า ทูลตเถ ๕ ๑ ศัพท์ อันบัณฑิตพึงประกอบว่า “**อตุเถสุ ๑ ปโยเคสุ ๑**” แปลว่า ในเนื้อความด้วยในการประกอบด้วย ๕ แต่ในคัมภีร์สัททนีติ^{๖๖} มีปาฐะว่า “**ปโยเคสุ ๑**” ดังนี้ ในการประกอบด้วย ทูลตเถ มีอธิบายดังต่อไปนี้ การกใด ย่อมเป็นไป, การกนั้น อันเราเรียกว่า อปาทาน ก่อน ๕ เนื้อความอันไกล ของศัพท์เหล่าใด ๕ มีอยู่ ศัพท์เหล่านั้น ชื่อว่า ทูลตเถ การประกอบกับทูลตเถ นั้น ชื่อว่า ทูลตเถปโยค ๕

ตัวอย่างเช่น **นพการคาโม อิโต กิวิ กิตตกัม ทูโร** แปลว่า หมู่บ้านข้างสาม อยู่ไกล ประมาณเท่าไร จากที่นี่ ๕ อธิบายว่า ชนมาแล้วจากที่ไกลเที่ยว ๕ โมฆบุรุษเหล่านั้น คือ บุรุษผู้มีประโยชน์ออกแล้ว อยู่ไกล คือ ดำรงอยู่ไกลจากพระธรรมวินัยนี้ ๕ หลายบทว่า **ทุตติยา ๑ ตติยา ๑** ได้แก่ ลงทุตติยาวิภคิตี และตติยาวิภคิตี ด้วย ๑ ศัพท์ ในสูตรนี้ ๕ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์นยาสะ^{๖๗} พระวชิรพุทธเถระ จึงกล่าวไว้ว่า ท่านอาจารย์ย่อมรวบรวมอาเทศปัญจมีวิภคิตินันตวิภคิตี ทุตติยาวิภคิตี และตติยาวิภคิตี ในอรรถอื่นด้วย ๑ ศัพท์ ๕

แม้ในนยาสะฎีกา^{๖๘} ท่านก็กล่าวไว้ว่า บัณฑิต ตั้งชื่อ อปาทาน ด้วยสูตร แล้วลงนันตวิภคิตี เป็นต้น ด้วย ๑ ศัพท์ เพราะการไม่กล่าวถึง ปัญจมีวิภคิตินั้น ในเมื่อความเกี่ยวข้อง กับปัญจมีวิภคิตี ในสูตรว่า “**อปาทานเน ปญจมี**”^{๖๙} นั้น มีอยู่ ๕ แม้ในคัมภีร์อรรถพยาชยาน

^{๖๕} กจจ. ๓๘๘., ปทฐป. ๖๘.

^{๖๖} สทท. สุตต. ว. ๕๗๑/๑๖๑.

^{๖๗} นยาส. อ. ๒๗๕/๒๒๕.

^{๖๘} สปั. ๑๓๔.

^{๖๙} กจจ. ๒๙๕., ปทฐป. ๘๙, ๓๐๗.

คัมภีร์รูปสัทธา^{๗๐} และคัมภีร์พาลาวตาร^{๗๑} พระพุทธปิยมหาเถระ และพระสัททมมกิตติเถระ ก็กล่าวไว้เป็นลำดับดังต่อไปนี้ ว่า พุติยาวิภัตติเป็นต้น ย่อมมีในที่สุดการกล่าว ในพุณฺณติกัตถะ, ด้วย จ ศัพท์ ลง พุติยาวิภัตติ ตติยาวิภัตติ จัณฐีวิภัตติ ได้ตามสมควร, ด้วย จ ศัพท์ ลง พุติยาวิภัตติ ตติยาวิภัตติ และจันฐีวิภัตติได้บ้าง ฯ แม้ในคัมภีร์รูปสัทธา^{๗๒} พระพุทธปิยมหาเถระ ก็กล่าวไว้แล้วว่า ลงพุติยาวิภัตติ และตติยาวิภัตติ ด้วย จ ศัพท์ ในอุทาหรณ์ว่า **หุริ คามิ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ

อุทาหรณ์ว่า “**ชโน หุริคามิ หุริโต คามา อาคโต, เต โมฆปริสา อิมิ ธมฺมวินยํ อารกา, เต โมฆปริสา อนเนน ธมฺมวินยเนน วา อารกา**” ดังนี้เป็นต้น ฯ ตั้งคาม ศัพท์ ชื่ออุปาทาน ด้วยสูตรนี้ ฯ ลงพุติยาวิภัตติ ด้วย จ ศัพท์ แยกพยัญชนะ ออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปพฺพมโธ...**^{๗๓} ลบสระหน้า และปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๗๔} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๗๕} ฯ

ตั้ง คาม ชื่ออุปาทาน ด้วยสูตรนี้ ฯ ลงตติยาวิภัตติ ด้วย จ ศัพท์ ฯ อาเทศ นา เป็นเอน ด้วยสูตรว่า **อโต เนน,**^{๗๖} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ฯ

ในอันติกัตถะ มีอธิบายดังต่อไปนี้ การกโดยย่อเป็นไป, การกนั้น ชื่อ อุปาทาน ฯ ตัวอย่างเช่น “**ชโน อนฺติกํ คามา อาคโต**” ฯ นัยนี้นั้นแหละ แม้ในอุทาหรณ์ที่เหลือ ฯ ในอรรถกถานิพพานะ มีอธิบายดังต่อไปนี้ การกโดยย่อเป็นไป, การกนั้น ชื่อว่า อุปาทาน อีกอย่างหนึ่ง เมื่อการกำหนดระยะทาง และกาลเวลาอันท่านรู้อยู่ ฯ

การกโดยย่อเป็นไป, การกนั้น ชื่อ อุปาทาน ฯ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์รูปสัทธา^{๗๗} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้ว่า เมื่อการกำหนดระยะทาง และกาลเวลานั้น อันบัณฑิตรู้อยู่ ฯ เมืองสังกัสสนครมีอยู่ ในที่ ๔ โยชน์ จากเมืองมธुरา, ชนเป็นจำนวนมาก ย่อมอยู่ในเมือง

^{๗๐} ปทฐป. ฎีกา. ๑๑๓.

^{๗๑} พาลา. ๑๑๘ .

^{๗๒} ปทฐป. ฎีกา. ๑๑๓.

^{๗๓} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๗๔} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๗๕} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๗๖} กจจ. ๑๐๓., ปทฐป. ๗๙.

^{๗๗} ปทฐป. ๑๓๐.

สังกัสสนครนั้น, ภิกษุทั้งหลายในกัปที่ ๙๑ จากภัทรกัปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า วิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ในที่สุดแห่งกัปที่ ๙๑ ฯ

โว ศัพท เป็นเพียงบทนิบาต ฯ ในคัมภีร์สังกัสนที^{๗๘} พระอัครวังสเถระกล่าวอุทาหรณ์ไว้ว่า “อิโต โข ภิกขเว เอกนวุตติกุปเป” แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ในกัปที่ ๙๑ จากกัปนี้แล ฯ แม้ปารุสะ ที่เว้นจากโศคัพท ว่า อิโต ภิกขเว ดังนี้ ฯ ก็มีใช้อยู่บ้าง โดยล่องไป ๓ เดือนจากเดือนนี้ เราจักปริณิพพาน ฯ ตั้ง อิม ศัพท ชื่ออุปาทาน ด้วยสูตรนี้ ฯ ลง โต ปัจจัย ด้วยสูตรว่า “กวจิ โต ปรณมยตเถ”,^{๗๙} อาเทศ อิม เป็น อิ ด้วยสูตรว่า “อิมสสิ ถทานิโตเธสุ จ”,^{๘๐} ตั้ง โต ปัจจัย ชื่อ วิภตติ ด้วยสูตรว่า “ตฺวาทโย วิภตติสญญา”^{๘๑} ฯ หลังจาก มจฺร ศัพท ลง อา ปัจจัย ด้วยสูตรว่า “อิติถิมโต อาปจโย”,^{๘๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ฯ ตั้ง มจฺรา ชื่อ อุปาทาน ลง สฺมา ปัญจมีวิภตติ ด้วยสูตรว่า “อุปาทาเน ปรณมิมิ” ตั้ง อา ชื่อ ฆ ด้วยสูตรว่า อา โฆ,^{๘๓} อาเทศ สฺมา เป็น อาย ด้วยสูตรว่า ฆโต นาทีน,^{๘๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... สำเร็จรูปเป็น มจฺราย ดังนี้ ฯ

ในการลบ ตฺวา ปัจจัย มีอธิบายดังต่อไปนี้ การกใด ย่อมเป็นไปในกรรม และ อธิกรณะ ในที่อันมิใช่วิสัยแห่งศัพทที่มี ตฺวา ปัจจัย เป็นที่สุด, การกนั้น ชื่อว่า อุปาทาน ฯ อุทาหรณ์ว่า “ปาสาทา สงกเมยฺย” ดังนี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ บุคคลขึ้นแล้วสู่ปราสาทออกจากปราสาทแล้วขึ้นสู่ปราสาทหลังอื่น ฯ แม้ในอุทาหรณ์ว่า “ปพฺพตา สงกเมยฺย, หตฺถิกฺขณฺธา สงกเมยฺย” ก็พึงทราบโดยนัยนี้แล ฯ ในอุทาหรณ์ว่า “อาสนา วฏฺฐเหยฺย” มีอธิบายดังต่อไปนี้ บุคคลนั่งแล้วบนอาสนะ พึงลุกขึ้น จากอาสนะนั้น ฯ

^{๗๘} สทฺท. สุตต. อุ. ๕๗๑/๑๖๒.

^{๗๙} กจฺจ. ๒๔๘., ปทฺรป. ๒๖๐.

^{๘๐} กจฺจ. ๒๓๔., ปทฺรป. ๒๖๕.

^{๘๑} กจฺจ. ๒๔๗., ปทฺรป. ๒๖๑.

^{๘๒} กจฺจ. ๒๓๗., ปทฺรป. ๑๗๖.

^{๘๓} กจฺจ. ๖๐., ปทฺรป. ๑๗๗.

^{๘๔} กจฺจ. ๑๑๑., ปทฺรป. ๑๗๙.

ในการประกอบกับทิส และอรรถที่มีความหมายว่าทิส มีอธิบายดังต่อไปนี้ การกได ย่อมเป็นไป, การกนั้น ชื่อ อปาทานสัญญา ๕ ปาฐะว่า “อวิจิต อุปริ ภาวคฺคมนฺตเร” ดังนี้ก็มี ๕ หมู่สัตว์เหล่าใดย่อมบังเกิด ในระหว่างแห่งภวัคคภูมิ ในเบื้องบนจากอเวจี ในท่ามกลางแห่ง ภวัคคภูมิ ๕ บทว่า **อวิจิต** เป็น อปาทาน ในบทว่า **อุปริ** ๕ บทว่า **อุปริ** เป็นวิเสสนะแห่งบทว่า **ภาวคฺคมนฺตเร** ในระหว่างแห่งภวัคคภูมิ ชื่อว่า **ภาวคฺคมนฺตร** ๕ ลง ม อาคม ๕ แดนเกษม มีอยู่จากที่ใด ๕ ชนทั้งหลายได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจากทิศภาคใด ๕ ภิกษุพิจารณาภายในนั้นแหละ อันมีหนึ่งหุ้มอยู่โดยรอบเบื้องบน ตั้งแต่ปลายเท้าขึ้นมา เบื้องล่างตั้งแต่ปลายผมลงมา ด้วยความไม่สะอาดอันมีประการต่าง ๆ ๕

การกได ย่อมเป็นไปในการจำแนก, การกนั้น ชื่อ อปาทาน ๕ ตัวอย่างเช่น แต่ธรรมใด, ลง จัญฐีวิภัตติ ด้วย ๑ ศัพท์ ในสูตรว่า **จญฺฐิ จ**^{๔๕} ๕ ๑ ศัพท์เป็น สมุจจยัตถะ การจำแนกจะมีอยู่ในวิสัยแห่งนิทธารณะใดอย่างเดียวกันนั้นก็หาได้ ชื่อ อปาทาน ย่อมมี แม้แก่นิทธารณะนั้น ๕ โดยที่แท้ แม้จัญฐีวิภัตติ ก็ย่อมลงในนิทธารณะนั้นได้ ๕ อุทาหรณ์ว่า **ยทิทํ สุตตวินยํ**, อธิบายว่า พระวินัยของพระสุตตนั้นอันใด, พระวินัยของพระสุตตอันนั้น คือ ประเสริฐกว่า คือ ประเสริฐที่สุด กว่าลัทธิปาสัณทธรรม ทั้ง ๙๖ อย่าง ๕ ก็ในคัมภีร์รูปลัทธิ เป็นต้น^{๔๖} มีปาฐะว่า “**ยทิทํ สุตตวินโย**” ดังนี้ ๕

การกได ย่อมเป็นไปในการประกอบกับการงดเว้น การกนั้น ชื่อ อปาทาน ๕ การเสพคบ คือ การปฏิบัติ ของชาวบ้านทั้งหลาย ชื่อว่า คามธรรม, ธรรมของคนเลวทั้งหลาย ชื่อว่า วสลธรรม, เมถุนธรรมชื่อว่า อสัทธิธรรม การงดเว้น ได้แก่ การงด การเว้น การเว้นขาด ที่ชื่อว่า **ปฏิวริติ** ได้แก่ การงดเว้นอย่าง เด็ดขาด ๕ การกได ย่อมเป็นไป ในสุทธัตถะ, การกนั้น ชื่อ อปาทาน ๕ สองบทว่า **โลกนิเยหิ ธมฺเมหิ** ได้แก่ เสมอกันกับเหตุแห่งความโลก ๕

บทว่า **อนุปฺกุกฺโข** แปลว่า ไม่น่ารังเกียจ ๕ การกได ย่อมเป็นไปในอรรถว่าหลุดพ้น, การกนั้น ชื่อ อปาทาน ๕ การกได ย่อมเป็นไปในอรรถแห่งเหตุ, การกได ย่อมเป็นไปในอรรถว่าสงบ, การกได ย่อมเป็นไปในอรรถว่าขนาด, การกนั้นชื่อว่า อปาทาน ๕

ภิกษุพึงเย็บผ้าสังฆาฏิของพระสุตตอันมีประมาณ ๙ คืบ โดยส่วนยาว ด้วยคืบของพระสุตต ๕ อธิบายว่า คืบครึ่งของบุรุษปานกลาง คือ บุรุษผู้เป็นช่างไม้, ภิกษุพึงเย็บผ้า สุตตสังฆาฏิ อันมีประมาณ ๑๓ คืบครึ่ง ๕ ในการประกอบกับ ปุพฺพ ศัพท์ มีอธิบายดังต่อไปนี้

^{๔๕} กจจ. ๓๐๘., ปทฐป. ๓๑๗.

^{๔๖} ปทฐป. ๑๓๑.

การกได ย่อมเป็นไปในการประกอบด้วย ศัพท์ที่มีอรรถว่าเบื้องต้น, การกนั้น ชื่อว่า
อปาทาน ฯ การกได ย่อมเป็นไป ในอรรถว่า ผูกมัด, การกนั้นชื่อว่า อปาทาน ฯ ลง ตติยา
วิภัติได้ ด้วย ๑ ศัพท์ ฯ ตัวอย่างเช่น นรชนถูกพระราชอาชงจำเพราะหนึ่งร้อย ฯ การกได
ย่อมเป็นไปในการกล่าวคุณ, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ฯ

บทว่า **อิสฺสรียา** ได้แก่ เพราะความมีอำนาจ ฯ เมื่อคำถามมีอยู่ การกได
ย่อมเป็นไปในกรรมและในอิทธิภวะ ในวิสัยแห่งการลบ **ตฺวา** บัจจัย, การกนั้นชื่อว่า อปาทาน ฯ

บทว่า **เอว** ความว่า นักศึกษาพึงประกอบอุทาหรณ์โดยนัยที่กล่าวไว้แล้ว
ด้วยประการฉะนี้ ฯ เมื่อการตอบปัญหามีอยู่ การกไดย่อมเป็นไปในกรรมและในอิทธิภวะ
ในเพราะการลบ **ตฺวา** บัจจัย, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ฯ

ถามว่า อปาทานการก ย่อมสำเร็จได้ ด้วยคำว่า **ตฺวา** โลเป เพราะความมีอยู่ในกรรม
และอิทธิภวะ ในเพราะการลบ **ตฺวา** บัจจัยแล้วมิใช่หรือ ฯ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านอาจารย์กล่าวคำ
ว่า ปญฺเห และ กถเน ไว้เพื่อประโยชน์อะไรอีก ฯ

ตอบว่า ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงความไม่แน่นอน ฯ จริงอยู่ เมื่อการถามปัญหาและ
การตอบปัญหามีอยู่ ลงปัญจมีวิภัติ ได้บ้าง ฯ เพราะฉะนั้น พระกัจจายนมหาเถระจึงกล่าวไว้
ว่า “**ทฺติยา ๑ ตติยา ๑, อภิธมฺม, อภิธมฺเมน วา**” ดังนี้ ฯ

ถามว่า ในอุทาหรณ์เหล่านั้นเพราะเหตุอะไรจึง ลงทฺติยาวิภัติ ได้บ้าง ตติยาวิภัติ
ได้บ้าง ฯ

ตอบว่า อนึ่ง ในที่นี้ การกไดย่อมเป็นไปในกรรมและอิทธิภวะ ในการถามปัญหา
ตอบ และการลบ **ตฺวา** บัจจัย, การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ฯ นักศึกษาพึงเห็นได้ว่า ลง ทฺติยา
วิภัติ และตติยาวิภัติ ได้ ในเหตุ นั้น โดยประการ ฯ

การกได ย่อมเป็นไปในการกระทำในความเป็นแห่งภวะ และในอรรถเล็กน้อย,
การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ฯ และลงตติยาวิภัติได้ด้วย ๑ ศัพท์ ฯ การกได ย่อมเป็นไป
ในยาปกเหตุ ที่ไม่ใช่การก การกนั้น ชื่อว่า อปาทาน ฯ ตัวอย่างเช่น จักขุวิญญาณเกิดขึ้นแล้ว
เพราะการกระทำ ฯลฯ เพราะความไพบูลย์ ฯ การประกอบเป็น อปาทานเหล่าใด ที่ข้าพเจ้ายัง
มิได้ยกขึ้นแสดง, คือ ยังมีได้ยกขึ้นแถลงไว้ ในอรรถทั้งหลาย แม้ที่เหลือจากทฺวณฺติกัถะเป็นต้น ฯ
การประกอบเป็น อปาทานเหล่านั้น อันบัณฑิตพึงประกอบเข้า ด้วยการพิจารณาถึงอุทาหรณ์ ฯ
ด้วย ๑ ศัพท์ อธิบายว่า บัณฑิตพึงตั้งอุทาหรณ์ที่เป็น อปาทาน ตามแนวแห่งอุทาหรณ์ที่มาแล้ว
ในสูตร ด้วย ๑ ศัพท์ ฯ

ความเอื้ออาทร คือ การกระทำให้นึกแทน ชื่อว่า อาหาร ที่ชื่อว่า อนุาทร ได้แก่
มีอยู่โดยรอบ ฯ สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นอยู่ คือ ย่อมดำรงอยู่ ด้วยกรรมชาตินั้น เพราะฉะนั้น

Page 191 of 352

ธรรมชาตินั้น ปาณะ ได้แก่ ชีวิตินทรีย์ ๔ ปาณะ มีอยู่ แก่สัตว์นั้น เพราะเหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ปาณี ๔ สัตว์ผู้มีปาณะ หามิได้ ชื่อว่า อปาณี ๔ สัตว์ผู้มีปาณะ หามิได้ ในความไม่เอื้อเพื่อ ชื่อว่า อนาทรปาณี ๔

บทว่า **อนาทร** อธิบายว่า ในวิสัยแห่งความไม่เอื้ออาหาร ๔ สัตว์ที่ไม่มีชีวิต ในความไม่เอื้อเพื่อด้วยการดูหมิ่นชื่อว่า มนุญานาทรปาณี ๔

สีลาฆ ธาตุ หนู ธาตุ ฐา ธาตุ สป ธาตุ ธาร ธาตุ ปิห ธาตุ กุห ธาตุ พุห ธาตุ อิสสา ธาตุ อุสุย ธาตุ ราช ธาตุ อิกข ธาตุ ปุพุกตดา แห่งสูง ที่มี ปติและอา เป็นบทหน้า คิน ธาตุ ที่มี อนุ และปติ เป็นบทหน้า อรรถว่าการกล่าวเนื้อความนั้น อรรถแห่ง **ตูปัจจย** อรรถแห่ง **อล** ศัพท์ สิ่งที่ไม่มีชีวิตในความไม่เอื้อเพื่อ ด้วยความดูหมิ่น ๔ ชื่อว่า สีลาฆหนู ฯลฯ ทรปาณี ใน สีลาฆ ฯลฯ ปาณินิ นั้น ๔

ความไปชื่อว่า คติ คติเป็นอรรถของธาตุทั้งหลายเหล่านี้ ธาตุทั้งหลายเหล่านั้นชื่อว่า คัตยัตตะ กรรมแห่งธาตุที่มีอรรถว่าไป ชื่อว่า คัตยัตตะ ๔ กรรมในคัตยัตตะกรรมนั้น ๔ อรรถ แห่งสัตตมวิภัตตินั้นชื่อ ว่า สัตตมยัตตะ อรรถว่าความปรารถนา การสมมติ ความไพบุลย์และ อรรถแห่งสัตตมวิภัตติชื่อว่า “**อาสีสตุถสมมุติภยิสตตมยตุโถ**” ๔

การกใด ย่อมเป็นไปในการประกอบด้วยธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ “**สีลาฆ ๔เปฯ อิสส**”, ธาตุ ในการประกอบด้วยอรรถแห่งอุสุยธาตุ ในการประกอบด้วย ราชธาตุ และอิกข ธาตุ ในปุพุกตดา แห่งสูงธาตุที่มีปติอาเป็นบทหน้า และคินธาตุที่มีอนุปติ เป็นบทหน้า, ในอาโรจนัตตะ, ในตัทตะ, ในอรรถ **ตูปัจจย**, ในอรรถแห่ง **อล** ศัพท์, ในการประกอบด้วยการดูหมิ่น, ในความไม่เอื้อเพื่อในการไป ในสัตว์ที่ไม่มีชีวิต, ในกรรมแห่ง ธาตุที่มีอรรถว่าไป, ในอรรถ แห่งความปรารถนา ในสมมติ ในความภิกขุ และอรรถแห่งสัตตมวิภัตติ, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๔

๑ ศัพท์ ในบทว่า **อุสุยตุถานญจ** อันบัณฑิตพึงประกอบเข้าว่า **ธาตุนิ ปโยเค ๑** และ **อุสุยตุถานิ ปโยเค ๑** แปลว่า ในการประกอบกับธาตุทั้งหลาย และในการประกอบกับ อุสุยธาตุทั้งหลาย ๔ ๑ ศัพท์ ในบทว่า **ปุพุกตตริ ๑** อันบัณฑิต ย่อมประกอบเข้าว่า “**ราธิ ๔เปฯ โยเค, ปจจา ๔เปฯ กตตริ ๑**” ดังนี้ ๔

การกใด ย่อมเป็นไปในการประกอบด้วย สีลาฆธาตุ, การกนั้น ชื่อว่า สัมปทาน ๔ ตัวอย่างเช่น ขนย่อมสรรเสริญ คือว่า ย่อมสดุดีพระผู้มีพระพุทธเจ้า ๔ บทว่า **สก** ความว่า ลงทุติ ยาววิภัตติ ในอรรถแห่งฉฐฐีอันเป็นของตน ๔

การกได ย่อมเป็นไปในการประกอบกับ หนู ธาตุ การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ฯ ตัวอย่างเช่น ขนยอมหลอกลวงเรานั้นเที่ยว, อธิบายว่า ไม่พูด, ไม่กล่าว, คือ ไม่ทำตามสนทนา, ปราศัย ฯ

การกได ย่อมเป็นไป ในการประกอบด้วยธาตุ, การกนั้น ชื่อว่า สมุปทาน ฯ ตัวอย่างเช่น ช่างไม้ ฟิงบำรุง, คือ ฟิงเข้าไปทำการบำรุงสมณศาิกยบุตรทั้งหลาย ฯ

การกได ย่อมเป็นไป ในการประกอบด้วย สปุปธาตุ, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ฯ ตัวอย่างเช่น ขนยอมดำ, คือ ย่อมกระทำการดำเรานั้นเที่ยว ฯ

ในการประกอบด้วยธรรธาตุ คือ เจ้าของหนี้ใด มีอยู่ในการประกอบด้วยธาตุ, คือ ธรร การกนั้น ชื่อว่า สัมปทาน ฯ ตัวอย่างเช่น ขนยอมเป็นหนี้ทองคำต่อท่าน อธิบายว่า ย่อมถืออาเทศด้วยอำนาจแห่งหนี้ ฯ คือ ย่อมยึดเอา เพราะกระทำให้เป็นหนี้ ฯ

ในการประกอบด้วย ปิห ธาตุ มีอธิบายดังต่อไปนี้ บุคคลใด เป็นผู้อันเขาปรารณา มีอยู่, การกนั้น ชื่อว่า สมุปทาน ฯ ตัวอย่างเช่น อัญญเดียรถียทั้งหลาย ย่อมชมเชย คือ ย่อมปรารณาต่อพระพุทเจ้า ฯ เราย่อมปรารณาต่อท่านผู้เจริญแต่กาลใด ฯ

ส่วนในคัมภีร์สัททนีติสูตรตมาลา^{๔๔} พระอัครวังสเถระกล่าวไว้แล้วว่า กับทว่า **ภททนต์ส** ในคำว่า “**อิโต อิจจามิ ภททนต์ส**” (แปลว่า) เหตุนี้เราจึงปรารณาท่าน เป็นบทที่ลงท้ายด้วยฉฐวิวัตติ ในอรรถแห่งกรรม ที่สัมพันธ์เข้ากับ สร ธาตุ และ อิศฐธาตุ ฯ

ในการประกอบ ด้วย กุธ ฯเปฯ นี้ ความโกรธย่อมมีเฉพาะการกได, การกนั้น ชื่อว่า สัมปทาน ฯ ตัวอย่างเช่น ขนยอมโกรธ คือ ย่อมโกรธอย่างยิ่งต่อพระเทวทัต ฯ ข้าแต่มหาวิระ พระองค์ จงโกรธต่อเขา ฯ อัญญเดียรถียทั้งหลายย่อมวิษยาพระสมณะทั้งหลาย, คือ ย่อมไม่อดทน ฯ อัญญเดียรถียทั้งหลาย ย่อมวิษยาต่อเหล่าสมณะ ด้วยความยึดติดในลาภ คือ ความผูกพันในลาภ ฯ ย่อมกระทำความโกรธให้ปรากฏ ฯ คนชั่วทั้งหลายย่อมใส่ร้าย ย่อมวิษยา ต่อเหล่าผู้มีคุณด้วยความถึงพร้อมแห่งคุณ, การกล่าวโทษต่อท่านผู้รู้ทั้งหลาย จะมีได้อย่างไรเล่า ฯ

ในการประกอบธาตุเหล่านี้ คือ ราช ธาตุ และ อิกข ธาตุ การกล่าวในลักษณะเป็นเชิงถาม อันพราหมณ์ ผู้ปรารณา เพื่อจะให้ผู้ถูกถามกล่าวถึงข้อบกพร่องแก่การกได ผู้มีความพอใจเป็นต้น ซึ่งไม่ประสงค์จะกล่าว, การกนั้น ชื่อว่า สมุปทาน ฯ

บทว่า **ยส** เป็นกรรมในบทว่า **วิปฺจุณ** ฯ การถามมีประการต่าง ๆ ชื่อว่า **วิปฺจุณ** ฯ การบอกแจ้ง แก่การงานชื่อว่า **กมฺมวิกฺขยาปน** ฯ ๑ ศัพท์ ย่อมเป็นไปในอรรถแห่ง

^{๔๔} สทท. สุตต. อ. ๕๕๔/๑๔๗.

เฮอร์ ศัพท ๙ อธิบายว่า ความปรารถนาที่จะกล่าวถึงกรรมที่ดีและไม่ดี ๙ บทว่า **ทุดิยา** ๑ ได้แก่ ลง ทุดิยาวิภัตติ ด้วย ๑ ศัพท ในสูตรว่า **สิลาฆ** เป็นต้น ๙ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์पालาวตาร^{๙๙} พระสังฆทัมมกิตติเถระ จึงกล่าวไว้ว่า ลงทุดิยาวิภัตติ ด้วย ๑ ศัพท ในสูตรนี้นั้นเทียว ๙

แต่ในคัมภีร์รูปสิทธิ^{๑๐๐} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้ว่า ลงทุดิยาวิภัตติ เพราะ ๙ ศัพท เป็น อธิการ ตามมา ๙ บทว่า **อาราโธ** ได้แก่ ความชอบใจของเรา คือ ความชอบใจอย่างอื่น ของ เราต่อพระราชา ๙ แต่ว่าในคัมภีร์อรรถพยายาน ท่านกล่าวไว้ว่า สองบทว่า **อาราโธ รณโย** ได้แก่ เราผู้เป็นโอรสถูกถามแล้วย่อมบอกแจ้งซึ่งกรรมอันดีและไม่ดีแก่พระราชา ๙ อนึ่ง ในคัมภีร์สัททนิติสูตรตมาลา^{๑๐๑} พระอัครวังสเถระกล่าวไว้ว่า อนึ่ง ในสัมปทานนั้น ลง ทุดิยาวิภัตติ ได้บ้าง ตัวอย่างเช่น ข้าพเจ้าเป็นที่พอพระทัยแก่พระราชา ใช้เป็นรูป ว่า **ราชาน** ได้บ้าง ๙ บทว่า **กุยาหิ** ได้แก่ เราผิดต่อท่านหรือ เหมือนกับดวงตาของชนมีไว้เพื่อดู ๙ บทว่า **อุปสมปทาเปกโข** ได้แก่ ย่อมมุ่งอุปสมบท ๙ อนึ่ง ในคัมภีร์รูปสิทธิฎีกา^{๑๐๒} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้ ด้วยสูตรว่า **กมฺมตเถ ทุดิยา** ในบทว่า **อายสมฺมุต** ดังนี้ ๙

บทว่า **ปจฺจาสฺสณ ๙ เปฯ ปุพฺพกตฺตริ ๑** นี้ พระกัจจายนมหาเถระตั้งไว้แล้ว คือ กล่าวขยาย ความว่า **สุณฺติ** ดังนี้ เป็นต้น ๙ เมื่อการประกอบกับ ปติอุปลัค และอาอุปลัค มีอยู่ แก่สุธาคูเป็นต้น กัตตาใดมีอยู่แก่ กรรมบท กล่าวคือ กิริยาบท ที่อันใด ที่เป็นอยู่เบื้องต้น กัตตานั้น ชื่อว่า สมฺปทาน ๙ บทว่า **กมฺมสทฺโท** ได้แก่ ชอบใจ กิริยาบทเหมือนในสูตรว่า **กมฺมปฺปวจฺนียุตฺเต**^{๑๐๓} ๙ อีกอย่างหนึ่ง กัตตาใด เป็นการก เกิดขึ้นแล้ว แก่กรรม กล่าวคือคำใด ที่อยู่เบื้องต้น, การกนั้น ชื่อว่า สมฺปทาน ๙ แม้ในคัมภีร์อรรถพยายาน^{๑๐๔} ท่านก็กล่าวไว้ว่า บทว่า **กมฺมโน** ได้แก่ การกล่าวถึงบทกรรมที่เป็นไวพจน์ของกิริยาบท ๙ ในคัมภีร์รูปสิทธิ^{๑๐๕} และ ปทรูปสิทธิฎีกา^{๑๐๖} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้โดยลำดับอย่างนี้ บทว่า **ภควา** เป็นกัตตาแห่ง กรรมที่กล่าวคือ คำพูด อันเป็นอยู่ข้างหน้า, แม้ว่าในบทว่า **เอตํ อโวจ** นี้ กัตตาที่เกิดขึ้นแล้วแก่

^{๙๙} พาลา. ๑๑๓.

^{๑๐๐} ปทรูป. ๑๒๔.

^{๑๐๑} สทฺท. สุตฺต. อุ. ๕๕๔/๑๔๘.

^{๑๐๒} กจุ. ๒๙๗., ปทรูป. ๗๖, ๒๘๔. ปทรูป. ฎีกา. ๑๐๗.

^{๑๐๓} กจุ. ๒๙๙., ปทรูป. ๒๘๘.

^{๑๐๔} อตฺตพยายาน ยังปรากฏอยู่ในใบลาน

^{๑๐๕} ปทรูป. ๑๒๔.

^{๑๐๖} ปทรูป. ฎีกา. ๑๐๗. ร. ๒, ๓., น. ๒, ๓., ข. ๒ นิพฺพตฺตา.

การกล่าวอันเป็นกรรมที่เกิดขึ้น แก่กัตตาที่อยู่ข้างหน้าต่อการฟังที่ต่อบุคคลผู้กำลังกล่าวอยู่ ๙
อนึ่ง ในคัมภีร์สัททนต์ สุตตมาลา^{๙๗} พระอัครวังสเถระก็กล่าวไว้ว่า ในกรณีที่มีสัมพันธ์เข้ากับสุทธ
กัตตาใดของกรรมนั้น อันอยู่ในประโยคหน้า, กัตตานี้ ชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น พระผู้มี
พระภาคตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ ทูลรับคำต่อพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ๙ ก็ในตัวอย่างนี้ พระผู้มีพระภาค เป็นกัตตาของภิกษุทั้งหลายซึ่ง
เป็นกรรมด้วยสามารถแห่งกิริยาการตรัสเรียกในประโยคหน้า ส่วนในประโยคหลัง ทำหน้าที่เป็น
สัมปทาน ด้วยสามารถแห่งกิริยาการรับฟัง ๙

ในกรณีที่มีสัมพันธ์เข้ากับสุทธ บรรดากรรมทั้งสอง กรรมใดที่เป็นประธานกรรม
เพราะเป็นกรรมที่ถูกกิริยาระบุโดยตรง, กัตตาใดของกรรมนั้น อันมีอยู่ในประโยคหน้า กัตตานี้
ชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น ภิกษุยังชนให้ฟังอยู่ซึ่งธรรม, ชนยอมส่งเสียงตามภิกษุนั้น ๙
หรือ ย่อมอนุโมทนาต่อพระภิกษุนั้น ๙ อธิบายว่า ให้ภิกษุนั้นเกิดความอุตสาหะด้วยการให้การ
สาธุการเป็นต้น ๙ ก็ในตัวอย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบว่ คำว่า **ชน** เป็น อกถิตกรรม ๙ คำว่า **ธมม**
เป็น กถิตกรรม ๙ ส่วนคำว่า **ภิกษุ** เป็นกัตตาของคำอันเป็นกรรมด้วยสามารถแห่งกิริยาการฟัง
และเป็นสัมปทาน ด้วยสามารถแห่ง กิริยาการส่งเสียงตาม หรือกิริยาการอนุโมทนา ๙ ส่วน
ในคัมภีร์พาลาวดาร^{๙๘} พระสัททนต์มกิตติเถระกล่าวไว้ว่า บทว่า **ปุพฺพกิริยา** ได้แก่ กิริยาคือการ
กล่าว ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นกัตตาแห่งกิริยานั้น ๙

คำใดว่า “**ภิกษุติ กมฺม อกถิตกมฺม เอตนฺติ กมฺม กถิตกมฺม อกถิต**” อัน
ท่านไม่ได้กล่าวไว้แล้ว ด้วยการกล่าวให้แตกต่าง จาก อปาทานการก เป็นต้น คำนั้นเป็นอกถิต
กรรม ๙ ประกอบความว่า นักศึกษาพึงทราบว่ กัตตาใด มีอยู่แก่กรรมอันใดที่เป็นวากยแรก,
กัตตานี้ชื่อว่า ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการกล่าวถึงสูตรว่า “**โย กโรติ ส กตฺตา**” ดังนี้
๙ ความเป็นไปแห่งบททั้งหลาย มี **เอวํ ยสฺส** ดังนี้เป็นต้น มีอยู่ ๙ อธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย
ย่อมรับ คือ ย่อมฟัง ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมปรารภนาการ
ประกอบด้วย ญัฏฐีวิภคิตติ ในประโยคว่า อนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ย่อมรับพระดำรัสของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า, คือภิกษุทั้งหลาย ย่อมฟัง คือ ย่อมปฏิบัติตามพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า ๙

เมื่อการประกอบด้วย คิน ธาตุ ที่มีอนุและปติ เป็นบทหน้า มีอยู่ กัตตาใดของ
กรรมบทในประโยคต้น, กัตตาของประโยคต้นนั้น ชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น ชนยอมทำ
เสียงตามภิกษุนั้น ๙ คือ ย่อมทำเสียงตาม ๙ ได้แก่ ชนส่งเสียงมุ่ง เฉพาะภิกษุนั้น ๙ บัดนี้เพื่อจะ

^{๙๗} สทฺ. สุตต. ๑. ๕๕๔/๑๔๘.

^{๙๘} พาลา. ๑๑๓.

แสดงความแตกต่างกันแห่งกัตตุการก กรรมการก และ สัมปทานการก ท่านจึงกล่าวคำว่า **โยวเทติ** ดังนี้ เป็นต้น ๙ การกมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นต้นใด ย่อมกล่าว ย่อมให้ฟัง, การกนั้น อันบัณฑิต เรียกว่า กัตตา ๙ การกมีคำพูด อันใดที่บุคคลจะต้องกล่าว, การกนั้น อันบัณฑิต เรียกว่า กัมมการก ๙ การกใด เป็นผู้รับเฉพาะ ต่อความรู้ของภิกษุ และความสรรเสริญของชน, คือ เป็นที่อาศัยของตน ๙ ได้แก่ รับอาเทศโดยชอบแก่การกนั้น อันบัณฑิตพึงทราบว่าเป็นบัณฑิตพึงรู้ว่า สัมปทาน ๙

การกใด ย่อมเป็นไปในอรรถแห่งการบอกกล่าว, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๙ บทว่า **อามนุตยามิ** ได้แก่ ย่อมร้องเรียก ๙

การกใด ย่อมเป็นไปในประโยชน์เพื่อสิ่งนั้น, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๙ ความต้องการอันนั้นมีอยู่ แก่ผู้ใด ผู้หนึ่ง ชื่อว่า ตทตฺถ ๙ อนึ่ง อตฺถ ศัพท์ ย่อมกล่าวถึง ประโยชน์และเหตุ เป็นต้น ๙ อีกอย่างหนึ่ง ความต้องการ คือ ประโยชน์ของสิ่งนั้น ชื่อว่า ตทตฺถ ๙ ความบริบูรณ์โดยรอบแห่งจิรว ที่พร้อมไป ชื่อว่า ปุรณตฺถ ๙

การกใด ย่อมเป็นไปในอรรถแห่ง **ตูปัจจย**, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน อรรถแห่ง **ตูปัจจย** ชื่อว่า ตุมัตถะ อีกอย่างหนึ่งความเป็นไปพร้อมแห่งกับด้วย **ตูปัจจย** นั้นชื่อว่า ตุมัตถะ ๙ ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก คือ เพื่อสงเคราะห์ชาวโลก ได้แก่ เพื่อประโยชน์และความสุขในโลก ๙ สอบบทว่า **อตฺถาย สุขาย** ชื่อว่า สัมปทาน ที่ลงในอรรถแห่ง **ตูปัจจย** เพื่อความรู้ เพื่อไม่ต้องนำมา คือ เพื่อนำมาด้วยอำนาจแห่งการเที่ยวไปร่วมกันกับการประกอบด้วย **ตูปัจจย** นั้น ๙ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์รูปสัทธิ คัมภีร์พาลาวตาร และคัมภีร์สัทท นิติ จึงไม่มีบททั้งสองนี้ ในอธิการที่ว่าด้วย อรรถแห่ง **ตูปัจจย** ๙ ภิกษุอยู่เป็นสุขเพื่อการอยู่ผาสุก ย่อมเสพบิณฑบาต ๙ อีกอย่างหนึ่ง เพื่อการอยู่เป็นสุข คือ เพื่ออยู่อย่างมีผาสุก ของภิกษุทั้งหลาย ๙ แต่ในคัมภีร์อรรถพยายาน ท่านกล่าวไว้แล้วว่า กรรมอันใด ย่อมเป็นไป ในตุมัตถะ คือ ในอรรถแห่งธาตุ ที่มี **ตูปัจจย** เป็นที่สุดและมีได้ประกอบ **ตูปัจจย** เป็นที่สุด, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ๙ ในตัวอย่างนั้น กร ธาตุ มี **ตูปัจจย** เป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้น เพื่อกะทำการอนุเคราะห์ชาวโลก ๙

ในการประกอบด้วย **อลิ** และอรรถแห่ง **อลิ** ศัพท์ ตั้งชื่อเป็นสัมปทาน ๙ ศัพท์ว่า **อลิ** นี้ย่อมเป็นไปในอรรถสองอย่าง คือ สมควร และปฏิเสธ ๙ ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าย่อมสมควรแก่เรา, ราชสมบัติย่อมสมควรแก่เรา, มวยปล้ำย่อมสมควรแก่มวยปล้ำนี้, ชื่อว่า สมัตถะ (มีอรรถเสมอกัน) ๙

ในอรรถว่า ปฏิเสธ คือ ในขอบเขตแห่งการปฏิเสธ ท่านเรียกว่า สัมปทาน ๙ มีพระบาลีในมหาสุทฺธสสูตร เป็นตัวอย่างว่า เราไม่ต้องการด้วยเงินและทอง ๙ อธิบายว่า พระเจ้าสุทฺธสนะตรัสว่า เราไม่ต้องการเงินและทอง ๙ อิติ ศัพท์ อันท่านพื้งนำมาประกอบ ด้วยสามารถแห่งการเป็นไปพร้อมกับการประกอบด้วย **อลิ ศัพท์** นั้น ๙

บทว่า **มณฺณนาทรปฺปาณิ** เป็นอันท่านตั้งไว้แล้ว ในการประกอบกับ **มณฺณดิศัพท์** (**มน ธาตุ**) เมื่อความไม่เชื้อเพื่ออันบังเกิดรู้อยู่ เมื่อความไม่มีชีวิตมีแล้ว ตั้งชื่อ เป็นสัมปทานด้วยสูตรนี้ ในอรรถแห่งกรรมนั้นเที่ยว ๙ ตัวอย่างเช่น เรากระทำท่าน ให้เป็นท่อนไม้ คือ สำคัญว่าเป็นท่อนไม้, เราสำคัญว่าเป็นเศษไม้ คือ เป็นท่อนฟืน ๙

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าวบทว่า อนาถเร ไว้เพื่อประโยชน์อะไร ?

ตอบว่า เรากล่าว อนาถเร บทไว้เพื่อให้นักศึกษาได้รู้เนื้อความนี้ว่า เมื่อความไม่มีชีวิต ในการประกอบกับการดูหมิ่น มีอยู่ในอุทาหรณ์ว่า **สฺวณฺณนฺตํ มณฺเณ** ดังนี้ ไม่ต้องตั้งเป็นสัมปทาน ด้วยสูตรนี้ ๙

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าวบทว่า **อปฺปาณิ** ไว้ เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรากล่าว บท **อปฺปาณิ** ไว้เพื่อให้นักศึกษา ได้รู้เนื้อความนี้ว่า เมื่อความไม่เชื้อเพื่อในกรรม และความมีชีวิต แม้มีอยู่ในอุทาหรณ์ ว่า เราเข้าใจว่า ท่านเป็นลา, อธิบายว่า สำคัญว่าเป็นเสียงลา ดังนี้ไม่ต้องตั้งเป็นสัมปทานด้วยสูตรนี้ ๙

ตั้งชื่อเป็นสัมปทาน ในกรรมแห่งอรรถของธาตุว่าไป คือในกรรมแห่งธาตุทั้งหลายที่มีอรรถว่าไป ๙ ส่วนในคัมภีร์อรรถพยายาน ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ตั้งเป็นสัมปทาน ในกรรมแห่งอรรถของที่มีอรรถว่า ไป คือในกรรมแห่งธาตุที่มีอรรถว่าไป ได้แก่ กิริยาที่สำเร็จโดยรอบ ได้แก่ กิริยาที่เป็นความพยายามของสรีระ ๙ ตัวอย่างเช่น สัตว์จำนวนน้อยยอมไปสู่สวรรค์ สงฆ์พื้งชักคือ พื้งดึงภิกษุเข้าหาอาบัติเดิม ๙ กุสฺสธาตุ ที่มี ปติ เป็นบทหน้า ย่อมเป็นไปในความไป บทว่า **ทฺหิตยา จ** ได้แก่ คัมภีร์พาลาวตาร^{๙๙} พระสัททนต์มกิตติเถระกล่าวไว้ว่า **จกาเรน ทฺหิตยา** ลง ทฺหิตยาวิภตติ ด้วย จ ศัพท์ ๙ ในคัมภีร์นยาสะ^{๑๐๐} คัมภีร์รูปสัทธิ^{๑๐๑} และ อรรถพยายาน^{๑๐๒} ท่านกล่าวไว้แล้วว่า สองบทว่า **กมฺมตฺเต ทฺหิตยา** ได้แก่ ลงทฺหิตยาวิภตติในอรรถแห่งกรรม ๙

^{๙๙} พาลา. ๑๑๔.

^{๑๐๐} นฺยาส. ๒๙๗/๒๕๖.

^{๑๐๑} ปทฺรูป. ๑๒๕.

^{๑๐๒} อรรถพยายาน ยังปรากฏอยู่ในใบลาน

อนึ่ง การกไต่ ย่อมเป็นไปในสี่สัตถะ, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๙ ความปรารถนาชื่อว่า อาสี, เนื้อความคือความปรารถนานั้นนั่นเอง ชื่อว่า อาสีสัตถะ อายุยืนนั้นแหละ ชื่อว่า ทัชชาเยกะ ๙ บทว่า **กุสล์** ได้แก่ ความไม่มีโรค ๙ บทว่า **อตุถิ** ได้แก่ ประโยชน์เกื้อกูล หรือว่า ประโยชน์ ๙

การกไต่ ย่อมเป็นไปในการประกอบด้วยสมมติ, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น การอยู่ปราศจาก คือ การอยู่โดยไม่มีไตรจีวร ย่อมไม่เป็นไป คือ ไม่สมควรแก่ภิกษุยกเว้นไว้แต่ได้รับสังฆสมมติ ๙ การแต่งตั้งข้าพเจ้าเพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นความดี ๙

การกไต่ ย่อมเป็นไปในการประกอบกับ **ภิกขุ** ศัพท์ (โดยยิ่งกว่าประมาณ), การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๙ บทว่า **ภิกขุโยโส มตตาย** แปลว่า โดยประมาณอันยิ่ง ๙

เมื่ออรรถแห่งสัตถะมี คือ โอกาสการก มีอยู่, การกนั้น ชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น ข้าพเจ้าย่อมเปิดเผยอาบัติในท่านั้น, ท้าวสักกปรากฏแล้ว คือปรากฏชัดแล้ว แก่เรานั้น ๙ สัมปทานการกย่อมปรากฏคือ ย่อมมีแก่การกทั้งหลาย ที่เป็นไป ในการประกอบกับอัคระเป็นจำนวนมาก คือ ในประโยคแห่งวากยของบทด้วย อตถศัพท์ ๙ หลายบทว่า **อตุถิ อสฺสติ พยาเปติ** ได้แก่ อัคระ คืออัครศัพท์ เป็นชื่อแห่งวากยแห่งบท ลง สัมปทาน ๙

ในสิ่งที่เป็นสาระคือ ประโยชน์อันสูงสุด และในอรรถว่าให้เกิดจินตามยปัญญา ชื่อว่า สัมปทาน ๙ ตัวอย่างเช่น ชนพึงสง, คือ พึงสงไป ซึ่งข่าวสารแก่ชนนั้น ๙ พระผู้มีพระภาค พึงพยากรณ์ธรรมแก่พวกข้าพระองค์ โดยประการใด, พวกข้าพระองค์จักพยากรณ์ซึ่งธรรมนั้น แก่ชนเหล่านั้น แม้โดยประการนั้น, ชนกล่าวว่า ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นพระพุทธเจ้าแก่เรา ๙ การประกอบแม้อื่นคือ การประกอบสัมปทานการก ในการประกอบกับอัคระทั้งหลาย คือ ในการประกอบกับประโยคแห่งบทอันบัณฑิตพึงประกอบใช้ด้วยการพิจารณาถึงประโยค ๙

๑ ศัพท์ มี การกำหนดเป็นเนื้อความ อันท่านอาจารย์กระทำไว้แล้ว ๙ ขยายความว่า ศัพท์ อันท่านกำหนดเนื้อความไว้ว่า ศัพท์เหล่าใดเหล่านั้น ที่ประกอบด้วยจตุตถีวิภัติ อันข้าพเจ้ายังมีได้ยกขึ้นแสดง, ๑ ศัพท์ อันข้าพเจ้าได้กระทำไว้แล้ว เพื่อจะรวบรวมถ้อยอาเทศ เนื้อความทั้งหลายเหล่านั้น ๙ การกำหนดของ ๑ ศัพท์ ไต่ ๑ ศัพท์นั้น ชื่อว่า วิกัปปนัตถะ ๙ เนื้อความว่า กำหนดนั้นด้วย เป็น วา ศัพท์ด้วย ชื่อว่า วิกัปปนตุถาวาคุคฺคณ ๙ การตั้ง วา ศัพท์ ที่มีเนื้อความ คือการกำหนดไว้ ชื่อว่า วิกัปปนตุถาวาคุคฺคณานุกุณฺณ ๙ การประกอบด้วยจตุตถีวิภัติ ชื่อว่า สมฺปทานประโยค ๙ เนื้อความที่ประกอบ ในการประกอบกับ จตุตถีวิภัติ ชื่อว่า สมฺปทาน-ปโยคิกา ๙ ปาฐะว่า **เตสํ คณณามิ** ดังนี้ เป็นปาฐะ ที่ถูกต้องกว่า ๙ เพราะฉะนั้น ใน

นัยอันมาในคัมภีร์อรรถพยาขยาน ท่านจึงกล่าวไว้ว่า วา ศัพท์ ย่อมกำหนดเนื้อความไว้ว่า ศัพท์บางเหล่าที่ประกอบด้วยจตุตถวิภัติ เราย่อมถืออาเทศซึ่งศัพท์ทั้งหลาย เหล่านั้น ๔

ถามว่า อุทาหรณ์เป็นอย่างไร ? หลายบทว่า **กวจิ ทุตติยา ตติยาณฐิสตมยตฺเถสุ จ** ได้แก่ การกใด ย่อมเป็นไปในเนื้อความทุตติยาวิภัติ ตติยาวิภัติ ณฐิวิภัติ และ สัตตมวิภัติ ที่มีอยู่ในการประกอบกับ สิลาษธาตุ เป็นต้น, การกนั้นชื่อว่า สัมปทาน ๔ ศัพท์มีการรวบรวมอาเทศเป็นเนื้อความ ขยายความว่า วา ศัพท์ ย่อมกำหนดเนื้อความไว้ว่า ศัพท์เหล่าใดเหล่าหนึ่งประกอบกับจตุตถวิภัติเท่านั้นหาไม่ได้ เราย่อมถืออาเทศแม้เนื้อความทั้งหลาย เหล่านั้น ๔ อธิบายว่า วา ศัพท์ ย่อมกำหนดเนื้อความไว้ว่า โดยที่แท้แล การกใด ย่อมเป็นไปในเนื้อความแห่งทุตติยาวิภัติ ตติยาวิภัติ ณฐิวิภัติ และ สัตตมวิภัติ ที่มีอยู่ในการประกอบด้วย สิลาษ ธาตุ เป็นต้น, การกนั้น ชื่อว่า สัมปทาน ได้บ้าง ๔

ลงจตุตถวิภัติ ในอรรถแห่งทุตติยาวิภัติ ๔ ตัวอย่างเช่น ความชอบใจพระราชาของเรา ๔ ลงจตุตถวิภัติในอรรถแห่งตติยา ๔ ตัวอย่างเช่น **อสกุกตา จสุมมา ธนญชาย** อธิบายว่าเราเป็นผู้ไม่ทำความเคารพ ด้วยพระราชาชื่อธัญชัย ๔

ลงจตุตถวิภัติในอรรถแห่งณฐิ ตัวอย่างเช่น **มหนโต คณาย สมตฺตา เม** ๔

ลงจตุตถวิภัติในอรรถแห่งสัตตมี ตัวอย่างเช่น **ตฺยฺหญฺจสฺส อาวิกโรมิ** ๔

๒๗๘., ๙๓. โยธาโร ตโมกาสิ.

การกใด ย่อมเป็นที่รองรับกิริยาแห่งกัตตุและกรรม เป็นต้น, การกนั้น ชื่อว่า โอกาส ๔ การก ชื่อว่า อาธาร วจนณะว่า เป็นที่รองรับ คือ เป็นที่ตั้งแห่งกิริยาทั้งหลาย ๔ ลง ณ ปัจจัยในอิกรณสาธนะ ๔ อีกอย่างหนึ่ง การกใด ย่อมทวงไว้ซึ่งกิริยาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุนั้น การกนั้น ชื่อว่า อาธาร ๔ อาธารนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า โอกาส เพราะเป็นสถานทีรองรับกิริยา เหล่านั้น ๔ ท่านอาจารย์เพื่อจะแสดงว่า อาธารนี้มี ๔ อย่าง โดยจำแนกออกเป็น พยาปิกาทาร อุปสิเลสิกาทาร เวสยิกาทาร และสามิปปิกาทาร ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สวาทาโร** ดังนี้ เป็นต้น ๔ อาธาร ได้ชื่อว่า พยาปิกะ เพราะวจนัตถะว่า มีการรองรับอาเรยยวัตถุ ที่ซึมทราบปะปนไปทุกซอกทุกมุม ๔ ลง อีก ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **ทณฺหาทิตฺ อิกอิ^{๑๐๓}** ความแนบชิดกัน คือ ความสนิทกันโดยอาเรยยวัตถุ ด้วย **วิสุ** ศัพท์ ชื่อ อุปสิเลส ๔ การกใด ย่อมสมควรความแนบชิดสนิทกัน เพราะฉะนั้น การกนั้นชื่อว่า อุปสิเลสิก ๔ ลง อีก ปัจจัย อาธารที่เป็นอารมณ์ คือ เป็นที่รองรับ

^{๑๐๓} กจจ. ๓๖๖., ปทฐป. ๔๐๐.

เพราะความที่แห่งอาชยัตถุ์นั้นเกิดขึ้น และเป็นไปกับทั้งตั้งอยู่ ฯ ลง ฦก ปัจจัย ในสกัถะ ฯ
อาหารที่ประกอบกับด้วย อาชยัตถุ์ ที่มีเจ้าของ ชื่อว่า สามีปิก ฯ ลง ฦก ปัจจัย ฯ

บรรดาอาหารทั้งสี่อย่างนั้น ข้าพเจ้าจะกล่าว พยาปีการธารก่อน ฯ ตัวอย่างเช่น
น้ำนมย่อมแผ่ซึ่มอยู่ในน้ำ ฯ

ข้าพเจ้า จะกล่าว อุปสิเลสิกการต่อไป ฯ ตัวอย่างเช่น พระราชา ย่อมบรรทม
บนเตียง คือ บนบัลลังก์ ฯ พระสงฆ์ย่อมเข้าไปอาศัยนั่งอยู่ที่อาสนะ ฯ

ข้าพเจ้า จะกล่าว เวสยิกการต่อไป ฯ ลมย่อมพัดไปมาบนท้องฟ้า, หมุ่นก ย่อมบิน
ไปในอากาศ ฯ

ข้าพเจ้า จะกล่าว สามีปิกการต่อไป ฯ ไชลงข้างย่อมเที่ยวไปในป่า, โสมคาม คือ
โตวโทโตคาม หรือว่า ปาลคาม ย่อมมีอยู่ใกล้แม่น้ำนั้น ฯ โคบาลทั้งหลาย ย่อมรีดนมจากโคใน
คอก ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน ในเมืองสาวัตถี ฯ เสียงอันก็ก้องมีอยู่ที่
หมู่บ้านนั้น เพราะเหตุนั้น หมู่บ้านนั้น ชื่อว่ามีเสียงก็ก้อง ฯ ลง ฦก ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **สทฐาทิ**
โต ฦก^{๑๐๔} ฯ บทว่า **โควโซ** ได้แก่ ที่อยู่แห่งฝูงโค ฯ

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า โอกาส ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์
ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า โอกาส ย่อมมีในสูตรว่า **โอกาเส สดตมิมิ^{๑๐๕}** ดังนี้ ฯ

๒๗๙., ๘๒. เยน วา กยิเรเต ตํ กรณิ.

กัตตาย่อมกระทำกริยาด้วยอุปกรณ์ใด ของผู้กระทำ, หรือว่า กัตตาย่อมเห็น
ด้วยการกใด หรือว่า กัตตาย่อมฟัง ด้วยการกใด, การกนั้นชื่อว่า กรณะ ฯ วา ศัพท์ ย่อม
รวบรวมอาเทศกริยาบทสองบทคือ **ปสฺสติ** และ **สุณาติ** ดังนี้ ฯ จริงอยู่ เมื่อวาศัพท์ ไม่มี, และ
เมื่อท่านอาจารย์กล่าวว่า กัตตา ย่อมกระทำด้วย อุปกรณ์ใด, อุปกรณ์นั้น ชื่อว่า กรณะ ฯ กรณะ
พึงมี แม้ในอุททาหรณ์ เป็นต้นว่า **หตุเถณ กมฺมํ กโรติ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ ตัวอย่างว่า บุคคลเห็นรูป
ด้วยจักขุ, ย่อมฟังเสียงด้วยโสตะ ดังนี้, เพราะฉะนั้น วา ศัพท์ จึงมีอรรถแห่ง วา ศัพท์นั่นเอง ฯ
เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์กัจจายนะ พระกัจจายนมหาเถระ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ย่อมกระทำ
ด้วยการกใด, หรือว่า ย่อมเห็นด้วยการกใด, หรือว่า ย่อมได้ยินด้วยการกใด ฯ จริงอยู่ บทว่า
กยิเรเต เป็นบทที่กล่าวถึงการกระทำด้วยอุปกรณ์ ฯ ในที่นี้ ท่านมิได้ประสงค์อาเทศการกล่าวถึง
กริยาแห่งการเกิดขึ้น ฯ กริยาที่ท่านประสงค์ อาเทศแล้วนั้น อันบัณฑิตย่อมรู้ได้ด้วย วา ศัพท์ ฯ

^{๑๐๔} กจ.จ. ๓๗๐., ปท.ป. ๔๐๕.

^{๑๐๕} กจ.จ. ๓๐๒., ปท.ป. ๙๔, ๓๑๙.

บัณฑิตไม่พึงกระทำ ว่า ศัพท์ แม้ในที่อื่น ๆ อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **กริยเต** ย่อมกล่าวถึงการเกิดขึ้นแห่งกริยานั้นเทียว ๆ และ ว่า ศัพท์ กล่าวอรรถไว้ ๕ อย่าง ขยายความว่า ว่า ศัพท์ มีเนื้อความ ๕ อย่างคือ ๑. จริงอยู่ ความเกิดขึ้นแห่งกริยามีสองอย่าง คือ ความเกิดขึ้นแห่งกริยาที่แผ่ซ่านไปในเนื้อความแห่งบทที่มาถึงและรู้ และแห่งกริยาที่แผ่ซ่านไปในเนื้อความแห่งบทว่า เห็นและได้ยิน เมื่อว่า ศัพท์ มีอยู่ ย่อมรวบรวมอาเทศ ความเกิดขึ้นแห่งกริยา ที่แผ่ซ่านไปใน การกระทำเนื้อความแห่งบทที่รู้ คือทราบ ๑. ความเกิดขึ้นแห่งกริยาบทย่อมมี ด้วยอำนาจแห่งการนำไปและการทดแทนเนื้อความแห่งบทนั้น ๆ

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า กรณะ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า กรณะ ดังนี้ ย่อมมี ในสูตรว่า **กรณ ตติยา**^{๑๐๖} ดังนี้

๒๘๐., ๗๕. ยัม กโรติ ตัม กมัม.

กัตตาย่อมทำการใด, หรือว่า กัตตาย่อมเห็นการใด, หรือว่า กัตตาย่อมฟังซึ่งการใด, การกนั้น ชื่อว่า กัมมการก ๑

การกที่ชื่อว่า กัมมการก เพราะวจนัตถะว่า สิ่งที่ถูกกัตตาคือ สิ่งที่ถูกกัตตาเข้าถึงด้วยกริยา ๑

บทว่า **รถิ จตุต** เป็น นิพพตติกรรม ๑ บทว่า **รูปิ สทฺท** เป็น ปัตติกรรม ๑

บทว่า **กณฺทกํ วิส** เป็น อนิจจติกรรม ๑

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า กรรมนี้ ย่อมมี ในสูตรไหน ?

ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า กรรมนี้ ย่อมมีในสูตรว่า **กมฺมตฺเต ทุตฺติยา**^{๑๐๗} ๑

๒๘๑., ๗๗. โย กโรติ ส กตฺตา.

การกใดมีตนเป็นประธาน ย่อมกระทำกริยามีการไป และการถึงเป็นต้น, คือ ย่อมให้สำเร็จ, การกนั้น ชื่อว่า กตฺตการก ๑

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า กัตตุ ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า กัตตุนี้ ย่อมมี ในสูตรว่า **กตฺตริ จ**^{๑๐๘} ๑

^{๑๐๖} กจฺจ. ๒๘๖., ปทฐป. ๘๓, ๒๙๑.

^{๑๐๗} กจฺจ. ๒๙๗., ปทฐป. ๗๖, ๒๘๔.

^{๑๐๘} กจฺจ. ๒๘๘., ปทฐป. ๗๘, ๒๙๓.

๒๘๒., ๒๘๕. โย กาเรติ ส เหตุ.

บุคคลย่อมไปคือ คือ ย่อมดำเนินไป ได้แก่ ย่อมเป็นไป โดยความเป็นเหตุ แห่งการกระทำของบุคคลอื่น เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า เหตุ ฯ ชื่อว่า เหตุของกิริยานั้นมีอยู่ เพราะเหตุนี้ กิริยานั้น ชื่อว่า เหตุสุญญา ฯ

บทว่า กตฺตา จ แปลว่า ชื่อว่า กัตตุ ฯ บัณฑิตพึงประกอบเนื้อความ ว่า **โส ปุริโส** ดังนี้ เป็นต้น โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วอย่างนี้ ฯ

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า เหตุนี้ ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า เหตุนี้ ย่อมมีในสูตรว่า **ธาดุหิ ฯเปฯ เหตุวตฺเถ**^{๑๐๙} ดังนี้ ฯ

๒๘๓., ๙๑. ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามิ.

การยึดครอง คือทรัพย์ของผู้ใด การยึดครอง คือทรัพย์ของผู้นั้นชื่อว่า สามิ ฯ บุคคลใดย่อมยึดครองโดยรอบ คือ โดยประการทั้งปวง ด้วยการยึดครองด้วยราคา เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ปริคคหะ, ได้แก่ ทรัพย์ ฯ

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า สามิ ดังนี้ ย่อมมี ในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า สามิ ดังนี้ ย่อมมี ในสูตรว่า **สามิสฺมิ ญฺญจि**^{๑๑๐} ดังนี้ ฯ อาจารย์เหล่าอื่น กล่าวปริกาสสูตรไว้ในภายหลังว่า^{๑๑๑} บรรดาการกเหล่านั้น การกอันอื่น ย่อมมีในการถึงแห่งการกทั้งสองอย่าง โดยลำดับแห่งความเป็นหมวดหมู่ ฯ ความถึงแห่งการกทั้งสองอย่างชื่อว่า **อุภยปฺปตฺติ** ฯ บทว่า **การกานิ** เป็นนิทานธนะ ฯ เมื่อการกทั้งสองถึงพร้อม, การกใด เป็นการกอันอื่นมีอยู่ ด้วยอำนาจแห่งลำดับของสูตร, การกนั้นนั้นเที่ยวเป็นการก ฯ บทว่า **กลาเป** ได้แก่ ชนเหล่านั้นถึง การกสองอย่าง อันอื่นคือ สมบัติ ที่เรากล่าวดีแล้ว คือ กล่าวไว้แล้ว ฯ

๒๘๔., ๖๕. ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา.

พระกัจจายนมหาเถระ ครั้นแสดงสูตร ตั้งชื่อ การก ด้วยประการฉะนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดง วิสูตรอันเป็นวิธีแห่งวิภัตติ ในเนื้อความแห่งลิงค์เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งการแสดงการจำแนกเนื้อความแห่งวิภัตติทั้งหลาย จึงกล่าว คำว่า **ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา**^{๑๑๒} ดังนี้ เป็นต้น ฯ เหตุเพียง การกล่าวคือการพรรณนาถึงอรรถแห่งลิงค์ คือ เนื้อความแห่งศัพท์มี ปุริส ศัพท์ เป็นต้น อันบัณฑิตพึงประกอบในเนื้อความที่กล่าวถึงอรรถแห่งลิงค์ ลงปฐมวิภัตติ ฯ เนื้อความแห่งลิงค์

^{๑๐๙} กจฺจ. ๔๓๘., ปทฐป. ๕๔๐.

^{๑๑๐} กจฺจ. ๓๐๑., ปทฐป. ๙๒, ๓๑๕.

^{๑๑๑} กลาป. ๑๑๐.

^{๑๑๒} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

ชื่อว่า ลิงคตฤ การกล่าวคือการพรรณานี้ความแห่งลึงค์ ชื่อว่า ลิงคตฤภาณ ๙ ลิงคตฤภาณนั้นแหละ เป็นประมาณ ชื่อว่า ลิงคตฤภาณมตฺต ๙ ในคัมภีร์รูปสิทธิฎีกา^{๑๑๓} พระพุทธปิยมหาระจะกล่าวไว้ว่า เหตุเพียงการกล่าว คือ เหตุเพียงการพรรณานี้แหละ อันบัณฑิตพึงประกอบ ๙ ถามว่า อภิธาน มิได้มีอยู่ในสูตร เพราะเหตุอะไร ท่านจึงกล่าวไว้แล้ว ? ตอบว่า อภิธาน ศัพท์ อันท่านอาจารย์ กล่าวไว้แล้วเพื่อให้นักศึกษาได้รู้เนื้อความแห่งสัตตมวิวัฏติในบทว่า **ลึงคตฤ** เป็นภาวสัตตมมีหาใช่อาธารสัตตมมีไม่ ๙ **มตฺต** ศัพท์ ย่อมห้าม การกล่าวให้แตกต่างออกไปแห่งเนื้อความมี ในกรรมเป็นต้น ๙ อีกอย่างหนึ่ง ในศัพท์สักว่าการกล่าวถึงเนื้อความแห่งลึงค์ ลงปฐมาวิวัฏติ ๙ เนื้อความแห่งลึงค์ ท่านย่อมกล่าว คือ ย่อมพรรณา ด้วยศัพท์ใด ศัพท์นั้น ชื่อว่า ลิงคตฤภาณ ๙ ปฐมาวิวัฏติ ย่อมลง ในอรรถแห่งลึงค์ เพราะเหตุอัน อภิธาน ศัพท์ ท่านจึงกล่าวไว้แล้ว เพราะความไม่มีแห่งเนื้อความ ที่ยังไม่มาถึง ๙ สัตตมวิวัฏติในบทว่า **ลึงคตฤ** เป็นวิสัยสัตตมมี ๙ แม้ในคัมภีร์นยาสะ พระวชิรพุทธเถระก็กล่าวไว้แล้วว่า อนึ่ง ศัพท์ ที่ท่านประกอบไว้แล้วว่า ในการกล่าวถึงเนื้อความแห่งลึงค์ เพราะความไม่มีแห่งความไม่ถึงความเป็นวิวัฏติ ในอรรถแห่งลึงค์ เพราะลง สี ย่อมถูกต้องว่า คำอันท่านกล่าวไว้แล้ว โดยความเป็น วิชยาธาร ย่อมถูกต้อง ๙ **๑** ศัพท์ เป็นนิบาต มีเนื้อความว่า รวบรวมเป็นต้น ๙ ว่า ศัพท์ มีเนื้อความว่า กำหนด เป็นต้น ๙ **อห** บท เป็นบทนิบาต ลง ในอรรถว่า ทำบทให้เต็ม ๙ **สอง** บทว่า **เร** และ **อเร** มีเนื้อความร้องเรียก ๙

๒๘๕., ๗๐. อาลปน ๑.

เมื่อเหตุสักว่าการกล่าวเนื้อความแห่งลึงค์ คือ เหตุเพียงการกล่าว คือได้แก่ การพรรณาเนื้อความแห่งลึงค์ อันยังด้วยอรรถแห่งอาลปนะ อันนักศึกษาพึงประกอบ ลงปฐมาวิวัฏติ ในอรรถคืออาลปนะนั้นเอง ชื่อว่า อาลปนตฤ เนื้อความอันเกินไป ด้วยอรรถคืออาลปนะ ชื่อว่า อาลปนตฤภาณ ๙ อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์สักว่าการกล่าวถึงอรรถแห่งลึงค์ อันมีเนื้อความเกินไปถึงอรรถแห่งอาลปนะ ลงปฐมาวิวัฏติ ๙ เนื้อความแห่งอาลปนะ เป็นส่วนเกิน ของศัพท์ใด ศัพท์นั้น ชื่อว่า อาลปนตฤภาณ ๙ อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเนื้อความแห่งลึงค์อันเกินไปถึงเนื้อความแห่ง อาลปนะ มีอยู่ ลงปฐมาวิวัฏติ ในศัพท์ สักว่าการกล่าวถึงเนื้อความแห่งลึงค์ ๙

๒๘๖., ๘๓. กรณ ตติยา.

เพราะฉะนั้น พระวชิรพุทธเถระจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์นยาสะว่า^{๑๑๔} พระกัจจายนมหาระจะ ครั้นแสดงสูตรทั้งหลายสองสูตร อันเป็นวิธีแห่งปฐมาวิวัฏติ ที่ลงในเนื้อความแห่งลึงค์ตฤ

^{๑๑๓} ปทฺรป. ฎีกา. ๘๘.

^{๑๑๔} นยาส. ๒๔๕.

และ อาลปนะ อย่างนี้ว่า อาลปนเ สติ ลิงคตเถ ปจมา^{๑๑๕} แล้วบัดนี้ เมื่อจะแสดงสูตรทั้งหลาย ๗ อันเป็นวิธีแห่งตติยาวิภัติ ที่ลงในภรณ์ และการประกอบกับสหคัพทเป็นต้น จึงกล่าวว่า **ภรณ์ ตติยา** ดังนี้ เป็นต้น ๔ ตัวอย่างเช่น ถ้าชนมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว ย่อมกล่าว หรือ ย่อมกระทำ ๔

๒๘๗., ๒๙๖. สหทธิโยเค จ.

สห คัพท เป็นเบื้องต้นการประกอบเหล่าใด การประกอบทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า สหทธิ ๔ การประกอบกับ สห คัพท เป็นต้น ชื่อว่า สหทธิโยคะ ๔ เมื่ออรรถ คือการประกอบกับ สห คัพท เป็นต้น และอรรถ คือการประกอบกับ สห คัพท เป็นต้น มีอยู่ ลงตติยาวิภัติ ๔ บทว่า **สหทธิโยคตเถ จ** ตัดบทเป็น **สหทธิโยเค อตเถ จ** ๔ ลบสระหน้า ด้วยสูตรว่า **สรา สเร โลป**^{๑๑๖} ๔ ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ในเนื้อความเพราะ จ คัพท ในสูตรมีอรรถว่ารวบรวมถึงสิ่งที่ยังไม่ได้กล่าวไว้แล้ว ๔ ขยายความว่า ในเนื้อความแห่งคัพททั้งหลาย มี สห คัพท เป็นต้น ๔ ตัวอย่างเช่น สงฆ์พึงกระทำอุโบสถ แม้พร้อมกันคัคคะภิกษุ, ทักขินาทาน อันบุคคล กำหนด นับเสมอ ด้วยพัน ๔

๒๘๘., ๗๘. กตตริ จ.^{๑๑๗}

๒๘๙., ๒๙๗. เหตุวตเถ จ.

เนื้อความคือ เหตุ นั้นเที่ยวชื่อว่า เหตุวตเถ ๔ ตัวอย่างเช่น ชนย่อมอยู่เพราะข้าวสุก คือ เพราะเหตุแห่งข้าวสุก ๔

๒๙๐., ๒๙๘. สดตมยตเถ จ.^{๑๑๘}

๒๙๑., ๒๙๙. เยนงควิกาโร.

ส่วนแห่งสรีระนั้นมีอยู่ เพราะเหตุ นั้น สรีระนั้นชื่อว่า องคุ ๔ ความวิการแห่งส่วนคือ อวัยวะ ชื่อว่า องควิการ ๔ ความวิการแห่ง อวัยวะ อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยอวัยวะใด เพราะเหตุ แห่งพยาธิ ๔ ลง ตติยาวิภัติในอวัยวะที่วิการนั้น ๔ พยาธมีอยู่ที่สรีระนั้น เพราะเหตุ นั้น สรีระนั้น ชื่อว่า พยาธิม ๔ ตัวอย่างเช่น ชนย่อมเห็น คนบอดด้วยดวงตา ๔

^{๑๑๕} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๑๑๖} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๑๑๗} ในสูตรนี้ ไม่ปรากฏ วุตติ และอุทาหรณ์

^{๑๑๘} ในสูตรนี้ ไม่ปรากฏ วุตติ และอุทาหรณ์

๒๔๒., ๓๐๐. วิเสสนะ จ.

ที่ชื่อว่า วิเสสนะ เพราะจะจนัดละว่า เป็นเหตุอันบังเกิดพึงกระทำให้แตกต่างกัน
ตัวอย่างเช่น โคตต เป็นต้น ฯ

๒๔๓., ๔๕. สมปทานะ จตุตถิ.

บัดนี้ ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงสูตรทั้งสอง อันเป็นวิธีแห่งจตุตถิวิภัติในการ
ประกอบกับ นโม ศัพท์ ด้วยจตุตถิวิภัติ จึงกล่าวว่า **สมปทานะ จตุตถิ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ
ตัวอย่างเช่น ชนเป็นผู้ให้แก่สมณหรือแก่พราหมณ์ ฯ อนึ่ง ท่านอาจารย์ย่อมรวบรวมอาเทศ
เนื้อความมี การให้ การยกขึ้น การรองรับ การสวดดี การฆ่า การดำรงอยู่ การสวด ความรองรับ
ความรัก ฯฯ และอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ ด้วย สมปทาน ศัพท์ ในสูตรนี้ ฯ เพราะฉะนั้น ท่านจึง
กล่าวสูตรว่า **นโมโยคาที่สวปี จ^{๑๑๙}** ไว้อีก ฯ

๒๔๔., ๓๐๕. นโมโยคาที่สวปี จ.

การประกอบด้วยการนอบน้อม ชื่อว่า นโมโยคะ ฯ นโมโยคะเป็นต้น ของศัพท์เหล่า
ใด มีอยู่ ศัพท์เหล่านั้น ชื่อว่า นโมโยคาธิ ฯ ในคัมภีร์รูปสิทธิฎีกา^{๑๒๐} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าว
ไว้แล้วว่า อปี ศัพท์ ย่อมลงใน สัมปิณฑนัตถะ ฯ จ ศัพท์ ย่อมมี เพื่อการตั้งจตุตถิศัพท์ไว้ ฯ อนึ่ง
แม้เมื่อการประกอบด้วย **นโม**ศัพท์เป็นต้น มีอยู่ ลงจตุตถิวิภัติ ฯ คัมภีร์รูปสิทธิฎีกา^{๑๒๑} พระ
พุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้ว่า ประกอบความว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้องอาจ ขอความนอบน้อมจงมี
แต่พระองค์ ฯ

บทว่า **เต** เป็นสัมปทานะ ในบทว่า **อตถ** ในอรรถกถาแห่งอุชชยเถรคาถา^{๑๒๒} ท่าน
พระอรรถกถาท่านกล่าวไว้แล้วว่า บทว่า **เต** เป็นการประกาศถึงการให้อย่างนอบน้อม ด้วยกิริยา
แห่งความนอบน้อม ฯ วมิกปาฬิ ท่านก็กล่าวว่า เธอจงกระทำความนอบน้อมต่อพระอรหันต์ผู้
ประเสริฐ ฯ ขยายความว่า เธอจงกระทำซึ่งความนอบน้อม แก่พระชินาสพ ผู้ประเสริฐ ฯ ข้าแต่
มหाराช พระองค์เสด็จมาดีแล้วคือ เสด็จมาแล้วด้วยดี ฯ

๒๔๕., ๘๙. อปาทานะ ปญจมี.

^{๑๑๙} กจจ. ๒๔๔., ปทฐป. ๓๐๕.

^{๑๒๐} ปทฐป. ฎีกา. ๑๐๙.

^{๑๒๑} ปทฐป. ฎีกา. ๑๐๙.

^{๑๒๒} เถร. อ. ๑/๔๗/๑๘๕.

พระกัจจายนมหาเถระ เมื่อจะแสดงสูตรทั้งหลายสองสูตร อันเป็นวิธีแห่ง ปัญจมี วัฏติในอรรถแห่งอปาทาน จึงกล่าวว่า **อปาทาน ปัญจมี** ดังนี้ เป็นต้น ฯ

๒๙๖., ๓๑๔. การณตุเถ จ.

ลง ปัญจมีวัฏติได้บ้าง ด้วยสูตรว่า **การณตุเถ จ** ฯ

ถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะเป็นวิธีแห่งตติยาวัฏติที่ลง ในอรรถแห่งเหตุ ฯ ตัวอย่างเช่น เพราะไม่ได้ตรัสรู้ตาม คือเพราะไม่ได้แทงตลอดอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง ฯ

๒๙๗., ๗๖. กมมตุเถ ทุตติยา.

เชื่อมความว่า ท่องเที่ยวไปแล้ว คือ เล่นไปแล้ว ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ด้วยอาการอย่างนี้ ฯ ท่านอาจารย์แสดงสูตรทั้งหลาย ๕ สูตร อันเป็นวิธีแห่งตติยาวัฏติ ที่ใช้ในอรรถแห่งกรรม เป็นต้น ฯ จึงกล่าวว่า **กมมตุเถ ทุตติยา** ดังนี้ เป็นต้น ฯ ชื่อว่า กมม เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งอันบุคคลย่อมกระทำ เนื้อความ คือ กรรมนั้นแหละ ชื่อว่า กมมตุเถ ฯ

๒๙๘., ๒๘๗. กาลทุธานมจจนตสียเค.

เมื่อการประกอบติดต่อกัน คือ การประกอบโดยไม่มีระหว่างคั่นกับด้วย ทัพพคุณ และกิริยา แห่งกาลเวลา และระยะทาง มีอยู่ ลง ทุตติยาวัฏติ หลังจากศัพท์ที่กล่าวถึงกาลเวลา และระยะทาง ฯ

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าว **อจจนตสียเค** บทไว้เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เราได้กล่าว **อจจนตสียเค** บทไว้เพื่อให้นักศึกษาได้รู้ถึงเนื้อความนี้ว่า เมื่อกาลเวลา และระยะทาง แม้มีอยู่ ในประโยคว่า **สวจุณเร กุพฺพติ** ดังนี้ ก็ไม่ต้อง ลง ทุตติยาวัฏติ ด้วยสูตรนี้ เพราะไม่มีความเป็นอัจฉินตสังโยคะ ฯ

๒๙๙., ๒๘๘. กมมปฺปวณียยุตเต.

อันท่านย่อมกล่าว ชื่อว่า **ปวณีย** ฯ ลง อนึ่งปัจจัย ในกัมมสาธนะ ฯ กรรมอันบุคคลพึงกล่าว มีอยู่ แก่อุปสัค และนิบาตเหล่าใด อุปสัค และนิบาตเหล่านั้น ชื่อว่า **กมมปฺปวณียา** กรรมใดย่อมควร กรรมนั้นชื่อว่า ยุตฺต, ได้แก่ ฐานะ (เหตุอันสมควร) ฯ ฐานะอันสมควรใน กัมมปวณียะ ชื่อว่า กมมปวณียยุตฺต ฯ ลงทุตติยาวัฏติ ในฐานะอันสมควรแก่กัมมปวณียะ ฯ อีกอย่างหนึ่ง การประกอบชื่อว่า ยุตฺต ฯ การประกอบด้วยกัมมปวณียะทั้งหลาย ชื่อว่า กมมปวณียยุตฺต ฯ เมื่อการประกอบกับกัมมปวณียะ มีอยู่ ลงทุตติยาวัฏติ หนีไปจากศัพท์ ฯ ก็แลกิตติศัพท์อันงามของพระโคตมุนีระบือนั้นไปแล้วอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ฯ ขยายความว่า ชื่อเสียงอันงามอย่างยิ่ง คือ เสียงประกาศคุณขจรไปแล้ว คือ ขจร ขยาย แม้ท่วมทับตลอดโลกทั้งสิ้น ด้วยอำนาจแห่งเขตแดน ฯ ชนทั้งหลายย่อมออกบวชตามพระโพธิสัตว์ผู้ชนะแล้ว ฯ

๓๐๐., ๒๘๖. **คติ พุทธิ ภูษ ปจ หร กร สยาทีนั การิตเต วา.**

เมื่อการิตปัจจัย ที่ประกอบกับธาตุทั้งหลาย มี คติ พุทธิ ภูษ ปจ หร กร และสียธาตุ เป็นต้น มีอยู่ ๔ ลงทุติยาวิภัติ ในอรรถแห่งกรรมได้บ้าง ๔ บัณฑิตพึงประกอบถ้อยคำว่า **ปริโส** ดังนี้ เป็นต้น ด้วยประการอย่างนี้ ๔ ลงทุติยาวิภัติใน การิต คือในวิสัยแห่งการิตปัจจัย คือ เณ ฌน ฌาเป ฌาปย ในที่ทั้งปวง คือ ในที่ทั้งหมด ด้วยอาการอย่างนี้ ๔

บทว่า **คตฺยตฺเถ** เป็นการแสดงถึงวิสัย ๔ จ ศัพท์เป็น อนุภทฺธนะ ๔ ตัวอย่างเช่น ชนไม่พึงถึงทัฬหซึ่งความสุข เราไม่พึงถึงทุกฺติ ๔ สูตรนี้ท่านอาจารย์เหล่าอื่นใส่ไว้แล้วข้างหลัง เพราะฉะนั้น สูตรนี้จึงไม่มีอยู่ในตอนต้นแห่งคัมภีร์รูปสิทธิและพาลาวดาร ๔ แต่ว่าในคัมภีร์ กัจจายนะ พระกัจจายนมหาเถระกล่าวสูตรที่มีคำว่า **คตฺยตฺเถ จ** นี้ อันเป็นการอาเทศไว้ก่อนแล้ว จึงกล่าวสูตรว่า **คติพุทธิภูษปจหกรสยาทีนั การิตเต วา** นี้ ไว้ในภายหลัง ๔

ส่วนในคัมภีร์นยาสะ พระวชิรพุทธิเถระกล่าวสูตรนี้ว่า **คติพุทธิ ๔เปฯ การิตเต วา**^{๑๒๓} ไว้ก่อนแล้ว จึงกล่าวสูตรที่มีคำว่า **คตฺยตฺเถ จ**^{๑๒๔} ไว้ในภายหลัง ๔

๓๐๑., ๙๒. **สามิสฺมี จญฺหิ.**

พระกัจจายนมหาเถระเมื่อแสดงสูตรทั้งหลายสามสูตร อันเป็นวิธีแห่งวิภัติทั้งสอง คือ จญฺหิวิภัติ และสตัดตฺตวิภัติ จึงกล่าวว่า **สามิสฺสรา** ดังนี้ เป็นต้น ๔ เจ้าของด้วย เป็นใหญ่ด้วย เป็นหัวหน้าด้วย เป็นทายาทด้วย เป็นพยานด้วย เป็นผู้ครอบครองด้วย เป็นผู้เชี่ยวชาญด้วย เป็นผู้ฉลาดด้วย ชื่อว่า **สามิ ๔เปฯ กุสลา** ๔ จ ศัพท์ มีการรวบรวมเป็นอรรถ ๔ เพราะฉะนั้น ความ เป็นผู้ฉลาดแห่งเนื้อความ, คือ ความเป็นผู้ฉลาดในเนื้อความทั้งหลาย, ท่านย่อมรวบรวมอาเทศ เนื้อความมี อัมภจะ นักปราชญ์ คือ ผู้เชี่ยวชาญ ๔ ในคัมภีร์บางเล่ม ไม่มี จ ศัพท์ ๔ เมื่อการ ประกอบกับด้วยศัพท์เหล่านี้ คือ **สามิอิสร ๔เปฯ กุสลา** มีอยู่ ลงจญฺหิวิภัติ และสตัดตฺตวิภัติ ได้บ้าง ๔ ชื่อว่า ทาย เพราะวจนัตถะว่า เป็นวัตถุอันบุคคลพึงให้ ๔ บุคคล ชื่อว่า ทายาท เพราะวจนัตถะว่า เขาย่อมรับอาเทศซึ่งวัตถุที่บุคคลพึงให้ ๔ บทว่า **ปติฏฺ** ได้แก่ บุรุษผู้ควร บริโภค ๔ บทว่า **กุสโล** ได้แก่ เณกะ แปลว่า ผู้ฉลาด ๔

๓๐๒., ๙๔ **โอภาเส สตฺตมฺ.**^{๑๒๕}

^{๑๒๓} นยาส. ว. ๒๕๙.

^{๑๒๔} นยาส. ว. ๒๖๐.

^{๑๒๕} ในสูตรนี้ ไม่ปรากฏ วุตติ และอุทาหรณ์.

๓๐๓., ๓๒๑. **สามิสสรธิปติ ทายาท สกชี ปติภูปสุต กุสเลหิ จ.**^{๑๒๖}

๓๐๔., ๓๒๒. **นิพธารณ จ.**

เมื่อนิทารณะ อันบัณฑิตรู้อยู่ ลง จัณฐิวิวัตติ และสัตตมวิวัตติได้บ้าง ฯ
ตัวอย่างเช่น ในระหว่างแห่งแม่โคทั้งหลาย แม่โคสีดำ คือ แม่โคที่ประกอบด้วยสีดำ เป็นโคที่มี
น้ำนมสมบูรณ์อย่างยิ่ง ฯ

๓๐๕., ๓๒๓. **อนาทร จ.**

เมื่อนาทร อันบัณฑิตรู้อยู่ ลงจันฐิวิวัตติ ฯล ฯ และ สัตตมวิวัตติ ฯ

๓๐๖., ๒๘๙. **กวจิ ทุตติยา จญจันมตเถ.**

บัดนี้ พระกัจจายนมหาเถระเมื่อจะแสดงสูตรทั้งหลายสองสูตร อันเป็นวิธีแห่งทุตติยา
วิวัตติในอรรถแห่งวิวัตติอันอื่น จึงกล่าวว่า **กวจิ ทุตติยา จญจันมตเถ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ บทว่า
อปิสุ เป็นเพียงนิบาต ฯ ก่อนอัคริเวสสนะผู้เจริญ อุปมาสามข้อปรากฏชัด คือ ปรากฏชัดเจน
กะเรา

๓๐๗., ๒๙๐. **ตติยาสตมณญ.**

ตติยวิวัตติด้วย สัตตมวิวัตติด้วย ชื่อว่า ตติยาสตมณี ฯ ตัวอย่างเช่น ถ้าว่า
พระสมณโคดม จักไม่ร้องเรียกคือ ถ้าว่าพระสมณโคดมจะไม่กล่าวกับด้วยเรา, ได้แก่ พระสมณโค
ดมจักไม่ร้องเรียกกับด้วยเรานั้น ฯ ลงทุตติยวิวัตติในอรรถแห่งตติยวิวัตติ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

บทว่า **ปุปฺพพณฺหสมยํ** ได้แก่ ในเวลาเช้า ฯ เชื่อมความว่า ในสมัยหนึ่ง
พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี ฯ

๓๐๘., ๓๑๗. **จญจิจ จ.**

พระกัจจายนมหาเถระ เมื่อจะแสดงสูตรทั้งสองอย่าง อันเป็นวิธีแห่งจันฐิวิวัตติ
ในอรรถแห่งวิวัตติอันอื่น จึงกล่าวว่า **จญจิจ จ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ จาริตอันงดงามอันเรากล่าวแล้ว ฯ
อิสฺสริ ๔ นางผู้ได้รับการฝึกปรือแล้วอย่างดี เป็นผู้เฉลียวฉลาดในการขับร้องและการฟ้อนรำ ฯ
ท่านเป็นผู้ฉลาดในเครื่องประกอบ คือ ในองค์ประกอบของรถ ฯ

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าว **กวจิ** บทไว้เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรากล่าว **กวจิ**
บทไว้ เพื่อให้ให้นักศึกษาได้รู้เนื้อความนี้ว่า เมื่ออรรถแห่ง ตติยวิวัตติ และสัตตมวิวัตติ แม้มีอยู่
ในอุทาหรณ์ทั้งหลายว่า ดูก่อนอาณนท ธรรมอันเราแสดงแล้ว, อาณนทเป็นผู้มีวิจารณ์ญาณใน
เนื้อความทั้งหลาย ก็ไม่ต้องลงจันฐิวิวัตติด้วยสูตรนี้ เพราะ **กวจิ** ศัพท์ ห้ามอาเทศไว้แล้ว ฯ

๓๐๙., ๓๑๘. **ทุตติยาปญจมินญ.**

^{๑๒๖} ในสูตรนี้ ไม่ปรากฏ วุตติ และอุทาหรณ์.

ชนทั้งหลาย เป็นผู้กล่าวกะชนนั้น ๆ สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเสื่อมรอบจากกรรมเพราะ
ความเป็นผู้ไม่ได้สดับฟัง ฯ

บทว่า **สุขุสฺส** ได้แก่ **สุขโต** แปลว่า จากความสุข ฯ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
ย่อมสะดุ้งต่ออาชญา ฯ บทว่า **มจฺจโน** ได้แก่ **มรณโต** แปลว่า จากความตาย ฯ พิชันแรงกล้า
ย่อมมี แก่สัตว์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า อาสวีสะ ฯ อาเทศ อุ เป็น อี ฯ

๓๑๐., ๓๒๔. กัมมกรณนิมิตตตฺเตสฺ สตฺตมฺมี.

พระกัจจายนมหาเถระเมื่อจะแสดงสูตรทั้งหลาย ๕ สูตร อันเป็นวิธีแห่งสัตตมมีวิภัตติ
ในอรรถทั้งหลายมีอรรถแห่งกรรมและกรรมเป็นต้น จึงกล่าวสูตรว่า **กัมมกรณนิมิตตตฺเตสฺ
สตฺตมฺมี** ดังนี้เป็นต้น ฯ กรรมด้วย กรรมด้วย นิมิตด้วย ชื่อว่า กัมมกรณนิมิตต เนื้อความ คือ
กัมมกรณนิมิตตนั้นเอง ชื่อว่า กัมมกรณ ฯลฯ นิมิตตตฺเตสฺ ฯ เพราะปริภาสาสูตรว่า **ตทฺท-**
ปโรเณ^{๑๒๗} ดังนี้ จึงลงสัตตมมีวิภัตติ ในกรรม และกรรมได้ ฯ บทว่า **ภิกฺขุสฺส** ได้แก่ ภิกษุทั้งหลาย ฯ
อธิบายความว่า ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเที่ยวไปเพื่อบิณฑะ คือ ประโยชน์แก่การถืออาเภตบิณฑบาต
ด้วยมือทั้งหลาย ฯ เสือเหลืองอันชนย่อมฆ่าเพราะหนังทั้งหลาย คือ เพราะหนังเป็นเหตุ ฯ

๓๑๑., ๓๒๕. สมฺปทานे จ.

วัตถุอันบุคคลย่อมให้โดยชอบแก่ สิ่งนั้น เพราะเหตุนี้ สิ่งนั้นจึงชื่อว่า สมฺปทาน ฯ
การลงสัตตมมีวิภัตตินี้ ได้เฉพาะในการประกอบกับ ททา ธาตุ เท่านั้น เพราะสูตรว่า **ตทฺท-**
ปโรเณ^{๑๒๘} ฯ ตัวอย่างเช่น ดูก่อนโคตมี ทานที่เธอถวายแล้วแก่สงฆ์ เป็นทานที่มีผลมาก, เธอจง
ถวายทานนั้นแก่สงฆ์, เมื่อผ้าอันเธอถวายแล้วแก่สงฆ์ เราตถาคตนั้นแหละจักเป็นผู้ชื่อว่าอันเธอ
บูชาแล้ว ฯ

๓๑๒., ๓๒๖. ปญฺจมยฺตเถ จ.

เนื้อความแห่งปัญจมีวิภัตติ ชื่อว่า ปญฺจมยฺตเถ ฯ การลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถแห่ง
ปัญจมีนี้ ย่อมมีได้ในเพราะการ ประกอบกับเนื้อความว่า รักษา ป้องกันเท่านั้น บทว่า **กทลิสฺส**
ได้แก่ จากต้นกล้วยทั้งหลาย ฯ

๓๑๓., ๓๒๗. กาลภาเวสฺส จ.

ความมีอยู่ ชื่อว่า ภาวะ ได้แก่ กิริยา ฯ กาลเวลาดด้วย ภาวะด้วย ชื่อว่า กาลภาว
เมื่อกัตตาแห่ง ลักขยกิริยาอันท่านประกอบอยู่ ลง สัตตมมีวิภัตติ ใน กาละ และ ภาวะ ฯ บทว่า
ปยุชฺชมาเน ได้แก่ กิริยแห่งลักษณะ ฯ ในบทว่า **โภชียมาเนสฺส** นี้มีอธิบายดังนี้ ลักษณะที่

^{๑๒๗} กจฺจ. ๕๖., ปทฺฐป. ๖๔.

^{๑๒๘} กจฺจ. ๕๖., ปทฺฐป. ๖๔.

เข้าถึงกิจว่าไป แห่งกิจอย่างใดหนึ่ง ของกิจ คือ การเคี้ยวกิน อิติ ศัพท์ เป็นอาพัตถะ ๔
อธิบายว่า เพราะฉะนั้น อุทาหรณ์จึงมีด้วยประการฉะนี้ เป็นต้น ๔

๓๑๔., ๓๒๘. อุปุทธาธิกิสฺสรวจเน.

สูตรว่า **อุปุทธาธิกิสฺสรวจเน** นี้ มีสามบท อุปด้วย อธิด้วย ชื่อว่าอุปาทิ ๔ เมื่อ
ท่านจะกล่าวว่า **อุปาทิน** ดังนี้ ท่านลบ จัณฐิวิภัตติแล้ว กล่าวว่า อุปาทิ ๔ หนึ่ง ในคัมภีร์รูปสัทธิ-
ฎีกา^{๑๒๙} พระพุทธปิยมหาเถระก็กล่าวไว้แล้วว่า หนึ่ง ในสูตรว่า **อุปุทธาธิกิสฺสรวจเน** นี้ หิ ศัพท์
อันบัณฑิตพึงทราบว่าเป็นลุตตนิททิฐฐะ การกล่าวถึงความเป็นใหญ่ ชื่อว่า อิสฺสรวจเน ๔ หรือว่า
การกล่าวถึงวัตถุใด วัตถุหนึ่ง ชื่อว่า อิสฺสรวจเน อธิกวจเน ด้วย อิสฺสรวจเน ด้วย ชื่อว่า
อธิกิสฺสรวจเน ๔ ศัพท์ ย่อมมีเพื่อให้การศึกษาได้รู้ว่าลงสัตตมวิภัตติในอรรถอื่นเท่านั้นหาได้ ๔
ส่วนในคัมภีร์นยาสะเป็นต้น ถ้อยคำอันมาแล้วที่เว้นจากศัพท์ทั้งสอง ในอรรถว่า อุปุทธาธิกิสฺสรวจเน ๔
เมื่อการประกอบศัพท์ทั้งสองเหล่านั้นว่า อุปและอธิ อันบัณฑิตรู้อยู่ ลง สัตตมวิภัตติ ในอรรถแห่ง
อธิกะและอิสฺสรวจเน ๔ อีกอย่างหนึ่ง อธิกะด้วย อิสฺสรวจเนด้วย ชื่อว่า อธิกิสฺสรวจเน ๔ คำแห่งอธิกิสฺสรวจเน ชื่อ
ว่า อธิกิสฺสรวจเน ๔ เมื่ออรรถแห่งอธิกะและอิสฺสรวจเน อันบัณฑิตรู้อยู่ ลง สัตตมวิภัตติ ในการ
ประกอบกับศัพท์ว่า อุป และ อธิ ๔ ตัวอย่างเช่น หนึ่งทะนานเป็นส่วนเกินของขาริ ๔ อาพิกะ
เป็น ๑ ทะนาน ๑๖ ทะนาน เป็นหนึ่งขาริ ๔ เกินจากนิกชะไปหนึ่งกหาปณะ ๔ ที่ชื่อว่า นิกษ
ได้แก่ ประมาณ ๕ สุวรรณะ ๔ หนึ่ง ในคัมภีร์สัททนิติ^{๑๓๐} และคัมภีร์พาลาวตาร^{๑๓๑} พระอัคร
วังสเถระและพระสัททมมกิตติเถระ กล่าวเนื้อความไว้ ด้วยอำนาจการประกอบความในอรรถ
แห่งจัณฐิวิภัตติว่า หนึ่งทะนาน เกินไปจากขาริ ๑ กหาปณะ เกินไปจากนิกชะ ๔
ชาวเมืองปัญจาละ อยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าพรหมทัตต์ ๔ นางโคตมีเป็นใหญ่เหนือ
นางพื่อนรำทั้งหลาย ๔ พระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่เหนือหมู่เทวดา ๔ ส่วนในคัมภีร์รูปสัทธิ^{๑๓๒} พระ
พุทธปิยมหาเถระก็กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่ยิ่ง กว่าเทวดาทั้งหลาย ๔ ในคัมภีร์พาลาว
ตาร^{๑๓๓} พระสัททมมกิตติเถระ ก็กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่ กว่าเทวดาทั้งหลาย ๔
นักศึกษาพึงถืออาเทศ บทแห่งวากยะว่า ชาวเมืองปัญจาละ อยู่ภายใต้การปกครองของ พระเจ้า
พรหมทัตต์ ดังนี้ เป็นต้น ๔

^{๑๒๙} ปทฐป. ฎีกา. ๑๒๖.

^{๑๓๐} สทฐ. สุตต. อ. ๖๔๕/๑๙๔.

^{๑๓๑} พาลา. ๑๒๕.

^{๑๓๒} ปทฐป. ๑๔๑.

^{๑๓๓} พาลา. ๑๒๕.

๓๑๕., ๓๒๙. มณฑิตุสสุกเกสฺส ตติยา จ.

ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความเพียร ชื่อว่า อุตฺตมกฺก ได้แก่ ความพยายามของตน ฯ
ผู้แผ่ใจด้วย ความเป็นผู้พยายามด้วย ชื่อว่า มณฑิตุสสุกเกสฺส ฯ ตถาคต หรือว่าพระพุทฺธเจ้า
ตถาคต หรือว่า สัตบุรุษ เป็นผู้แผ่ใจด้วยปัญญาญาณ ฯ เหล่ากของพระตถาคต มีอยู่ แก่ผู้ใด
ผู้นั้นชื่อว่า ตถาคตโคตฺต ฯ

จบ ปริเฉท ที่ ๖ ในการกรูปีปนี ฯ

๔.๒ โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๔ (สมาส) แปล

- ปริเฉทที่ ๗ ในนามรูปทีปนี (ในกัณฑ์ว่าด้วยเรื่องสมาส)

๓๑๖., ๓๓๑. นามานํ สมาโส ยุตตตฺโต.

พระกัจจายนมหาเถระกระทำไว้ในใจว่า เราควรกล่าวสูตรที่เป็นวิธีแห่งชื่อสามัญในบรรดาสูตรที่เป็นวิธีแห่งชื่อที่แตกต่างออกไปจากชื่อสามัญเสียก่อน จึงกล่าวสูตรว่า **นามานํ สมาโส ยุตตตฺโต** ดังนี้ ฯ ท่านอาจารย์เมื่อจะเปิดเผยเนื้อความแห่งสูตรว่า **นามานํ สมาโส ยุตตตฺโต** นั้น จึงกล่าวคำว่า **เตสํ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ เนื้อความที่ประกอบกันอันใดมีอยู่ แก่นามบททั้งหลายเหล่านั้น ที่มีอรรถแห่งบทที่ยังไม่ได้ประกอบกัน, เนื้อความที่ประกอบกันแล้วนั้นชื่อว่าสมาส ฯ บทว่า **เตสํ** ในสูตรมีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้ พระกัจจายนมหาเถระครั้งแสดง การกัมปะ อันประกาศถึงประเภทแห่งเนื้อความ ของนามวิภัติทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะแสดง สมาสกับปะ อันประกาศถึงการย่อ เพราะกระทำไว้ในใจถึงคำที่จะต้องกล่าวว่า การย่อเนื้อความอันมีในระหว่างแห่งนามบททั้งหลาย เพราะต้องอาศัยนามบท และเพราะทำการประกอบนามเอง ว่า การย่อบทแห่งสนธิทั้งหลาย ซึ่งกันและกัน แห่งนามบททั้งหลายนั้นแหละ จึงกล่าวสูตรเป็นต้นว่า **นามานํ สมาโส ยุตตตฺโต** ดังนี้ ฯ ถ้ามว่า บทว่า **เตสํ** มิได้มีอยู่ในสูตร (แต่) ท่านใส่เข้าไปในวุตติเพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า ท่านอาจารย์ใส่ **เตสํ** บทไว้ เพื่อให้ให้นักศึกษาถืออาเทศนามบท ตามที่กล่าวไว้แล้วในนามกัณฑ์ในหนหลังนั่นเอง ฯ ตศฺพํ ในบทว่า **เตสํ** นี้เป็น ปักกันตวิสยะ ฯ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์มหาฎีกาท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า นามบททั้งหลายเหล่าใด ที่ข้าพเจ้าได้แสดงอาเทศไว้แล้ว ในเบื้องต้น ฯ ท่านอาจารย์ใส่บทว่า **ปยุชฺชมานปทตฺตานํ** ไว้เพื่อการห้าม เนื้อความแห่งบทที่ยังไม่ได้เข้าประกอบกัน เนื้อความแห่งบททั้งหลายชื่อว่า ปทตฺเต, ปทตฺเตแห่งบททั้งหลาย ที่ยังมิได้เข้าประกอบกัน ชื่อว่า ปยุชฺชมานปทตฺต ฯ เนื้อความที่ประกอบกันแล้ว ชื่อว่า ยุตตตฺต ฯ

บทว่า **นามานํ** เป็นสัมพันธ์ ในบทว่า **ยุตตตฺโต** ฯ บทว่า **ปยุชฺช ๗เป ๗** นํ เป็นวิเศษณะของ **นามานํ** ฯ อีกอย่างหนึ่ง ยุตตตฺเตอันใด แห่งนามบททั้งหลายเหล่านั้นที่มีเนื้อความแตกต่างกัน ในวากยะเป็นต้นว่า ผ้าเพื่อกุฐินดังนี้ อันมี สิ วิภัติเป็นต้นเป็นที่สุด แห่งเนื้อความของบทที่ประกอบเข้ากัน คือเนื้อความแห่งบทที่ประกอบเข้ากันและกัน ด้วยอำนาจแห่งประการความเป็นวิเศษณะเป็นต้น เป็นบทที่มีเนื้อความประกอบเป็นอันเดียวกัน คือ ประชุมแห่งบท มีอาทิว่า **กถินทุสฺสํ** ดังนี้, การประชุมแห่งบทนั้น ชื่อว่า สมาส ฯ เนื้อความที่ประกอบกันคือ ที่สัมพันธ์กันของสมาสใด มีอยู่ เหตุฉะนั้น สมาสนั้น ชื่อว่า ยุตตตฺต ฯ ในนัยนี้ บทว่า **นามานํ** เป็นสัมพันธ์ ในบทว่า **สมุทฺทาโย** การประชุมกันแห่งบทที่มีเนื้อความประกอบกันแห่งนามบททั้งหลาย ชื่อว่า สมาส เพราะฉะนั้น นี่จึงเป็นเนื้อความแห่งสูตร ฯ เพราะเหตุนี้ ในคัมภีร์รูปสัทธิ-

ฎีกา^{๑๓๐} พระพุทธปิยมหาเถระ จึงกล่าวไว้ว่า บทว่า **ปยุชฺชมานปทตฺถานํ** มีเนื้อความว่า การประชุมแห่งบทมี **ราชปริโส** เป็นต้น อันเป็นบทที่มีเนื้อความประกอบกันอันใด แห่งนามบททั้งหลาย ที่มีเนื้อความแตกต่างกัน ในวากยะเป็นต้นว่า **รณฺโณ ปุริโส** ดังนี้ อันมี สติ วิภัตติ เป็นต้น เป็นที่สุดเหล่านั้น ซึ่งมีเนื้อความแห่งบทที่มีเนื้อความประกอบกันและกัน ด้วยอำนาจแห่งปการะมีความเป็นวิเสสนะเป็นต้น, การประชุมกันแห่งบทนั้น ชื่อว่า สมาส ฯ ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงอุทาหรณ์แห่งบทสมาสจึงได้กล่าว คำว่า **กณินฺสฺส ทุสฺสํ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ ในคัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา^{๑๓๑} พระอัครวังสเถระ กล่าวไว้แล้วว่า พระกัจจายนมหาเถระใส่อุทาหรณ์ อันเป็นประโยชน์แก่อกุล แก่บทวิคคหะ เป็นต้นว่า ผ้าเพื่อกฐิน ชื่อว่า กฐินทุสฺส ดังนี้ ฯ แม้ในคัมภีร์นยาสะ^{๑๓๒} พระวชิรพุทธิเถระก็กล่าวไว้ว่า จำเดิมแต่นี้ไป บทที่มี พุรหมฺสฺร เป็นที่สุด อันบัณฑิตไม่พึงรู้ได้โดยง่าย โดยในที่กล่าวไว้แล้วในอุตติ ฯ อุทาหรณ์ทั้งหลาย ที่เว้นจากการทำวิคคหะ มีอยู่ในอักษรสิงห์ ฯ เพราะฉะนั้น นักศึกษาควรทราบว่ บทวิคคหะทั้งหลาย อันท่านอาจารย์ในภายหลัง ยกขึ้นแล้ว จากคัมภีร์นยาสะแล้วใส่เข้าไปในคัมภีร์กัจจายนะ เพื่อจะให้กุลบุตรทั้งหลาย รู้ได้โดยง่าย ฯ จริงอยู่ ถ้าว่พระกัจจายนมหาเถระ ทำวิคคหะอาเทศไว้แล้ว วิคคหะ พึงเป็นวิคคหะอันพระวชิรพุทธิเถระผู้รจนาคัมภีร์นยาสะกระทำไว้ ฯ ผ้าอันบุคคลนำมาแล้ว เพื่อ กฐิน ชื่อว่า กฐินทุสฺสะ ฯ อธิบายว่า ผ้าอันบุคคลนำมาแล้วเพื่อประโยชน์ แก่กฐินจีวร ฯ หลังจาก กฐิน ศัพท์ ลง ส จตุตถีวิภัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**^{๑๓๓} ฯ หลังจาก ทุสฺส ศัพท์ ลง สติ วิภัตติ อาเทศ สติ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สํ**^{๑๓๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพฺพมโห จิ ๒ เป ๒ ๒ ๒**^{๑๓๕} ลบสระหน้าปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโปมาเทสปจฺจยาติมฺหิ สรโลเป ตฺ ปกฺติ**^{๑๓๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปรี ยุตฺเต**^{๑๓๗} ฯ ในอรรถว่ **กณินฺสฺส ทุสฺสํ** ดังนี้ ทำเป็นสมาสแล้ว ตั้งชื่อเป็นต้ปฐีสมาสด้วยสูตรว่า **อมาทโย**

^{๑๓๐} ปทฐป. ฎีกา. ๑๓๐.

^{๑๓๑} สทท. สุตต. อุ. ๖๗๕/๒๑๔.

^{๑๓๒} นยาส. อุ. ๒๗๕/๒๒๕.

^{๑๓๓} กจุจ. ๑๖., ปทฐป. ๘๖.

^{๑๓๔} กจุจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๓๕} กจุจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๓๖} กจุจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๓๗} กจุจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

ปรปเทภิ^{๑๓๘} ฯ ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ยุตฺตตฺโต ฯ ลปวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ^{๑๓๙} ทำสระที่สุดให้เป็นปกติ ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส^{๑๔๐} ตั้งสมาสเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิตสมาสกิตกานามวาทเวตฺนนาทิสฺ จ^{๑๔๑} ลงวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า ตโต จ วิภตฺติโย^{๑๔๒} ลง ลี วิภตฺติ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา^{๑๔๓} อาเทศ ลี เป็น อํ ด้วยสูตรว่า ลี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพมโ... ลปสระหน้าและปกติ สระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป ฯเปฯ ตฺ ปกติ นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... สำเร็จรูปเป็น กถินทฺสฺส ฯ ภัตรอันบุคคลนำมาแล้ว เพื่อประโยชน์แก่อาคันตุกะ ชื่อว่า อาคนฺตูกภตฺตํ ฯ หลังจาก อาคนฺตูก ศัพท์ ลง ส จตุตถีวิภตฺติ, ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส, หลังจาก ภตฺต ศัพท์ ลง ลี วิภตฺติ อาเทศ ลี เป็น อํ ด้วยสูตรว่า ลี, แยกพยัญชนะออกจาก สระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลปสระหน้า และปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ในอรรถว่า อาคนฺตูกสฺส ภตฺตํ ดังนี้ ทำเป็นสมาส และ ตั้งเป็น ตปฺปริส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาส ยุตฺตตฺโต, ลปวิภตฺติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า วิภตฺติโย โลปา จ ทำสระที่สุดให้เป็น ปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ ฯเปฯ ตสฺส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ ทิสฺ จ^{๑๔๔} ลง ลี ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ ลี เป็น อํ ด้วยสูตรว่า ลี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลปสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ...

ชีวิตนั้นด้วย เป็นอินทริยด้วย ฉะนั้น คือ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชีวิตินทฺริย ฯ ในอรรถว่า ชีวิตญฺจ ตํ อินทฺริยญฺจ นี้ ตั้งเป็นกัมมธารยสมาสด้วย ทฺวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารโย^{๑๔๕} ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาส ยุตฺตตฺโต, ศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้คือ จ และ ต ถึงการลบ ด้วยปริภาสาสูตรที่ท่านกล่าวไว้ ในคัมภีร์สันสกฤตว่า วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค,

^{๑๓๘} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

^{๑๓๙} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๑๔๐} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๑๔๑} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๑๔๒} กจฺจ. ๕๔., ปทฺฐป. ๖๒.

^{๑๔๓} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๑๔๔} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๑๔๕} กจฺจ. ๓๒๔., ปทฺฐป. ๓๓๙.

ในคัมภีร์กัจจายณะนี้ ลป จ ศัพท์ และ ต ศัพท์ ด้วย **เตส** ศัพท์ ลปวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺหิต ๒เปฯ สฺ จ**, ลง สิ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ สิ** เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...**

การประกอบ จ ศัพท์ และตศัพท์นี้ เพื่อประโยชน์แก่ความสำเร็จแห่งการเป็นตุลยาธิกรณ ๒ จ ศัพท์อันท่านใส่ไว้แล้ว แม้เพื่อจะให้ได้ถึงเหตุที่แตกต่างกัน และให้มีความเกี่ยวข้องกันเป็นตุลยาธิกรณ อิติ ศัพท์ท่านใส่ไว้แล้ว เพื่อจะให้ได้ถึงเหตุแห่งการได้, คือ อิติ ศัพท์ท่านใส่ไว้แล้วด้วยอำนาจแห่งความปรารถนาแห่งความเป็นไป, จริงอยู่ อิติ ศัพท์นั้นท่านจะใส่ไว้ก็ตาม ไม่ใส่ไว้ก็ตาม ในกัมมธรรยสมาส อันมีอย่างนี้เป็นรูปได้บ้าง ๒ จริงอย่างนั้น ในปฏิฐานอนุฎีกา ท่านธัมมปาลาจารย์ได้กล่าวไว้แล้วว่า คือ พระฤษีนั้น เป็นองค์ที่ ๗ ชื่อว่า **อิสิสฺสฺตโม** ดังนี้ ๒ แม้นในไตรสกอรกถา ท่านพระพุทโธสมาจารย์ ก็กล่าวถึงกัมมธรรยสมาสที่เว้นจากอิตติศัพท์ไว้, เพราะฉะนั้น อิตติศัพท์นี้ ท่านจะใส่ไว้ก็ตามไม่ใส่ไว้ก็ตาม ในเวลาทำวิคคะ ย่อมถูกต้องทั้งนั้น ๒

ในอรรถว่า **สมณ จ พุรหมณ จ** ดังนี้ นักศึกษากระทำเป็น ทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมฺมจฺโย ทฺวนฺโท**^{๑๒๖} ๒ ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺถโย**, ลป จ ศัพท์ ด้วยปริสาสาสูตรว่า **วฺตฺตตฺถานมปฺโยโค** หรือว่า ด้วย **เตส** ศัพท์ ลปวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺหิต ๒เปฯ สฺ จ**, ลงโยปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ โย** เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ**,^{๑๒๗} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า และปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป ๒เปฯ ตฺ** **ปกติ** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลังด้วย **นเย ...** ๒ อนึ่ง ในกัจจายณะนี้ มีปาฐะว่า **สมณ จ พุรหมณ จ** ดังนี้ รูปแห่งอุทาหรณ์นั้น อันบัณฑิตพึงกระทำ อย่างนี้นั้นเทียว ๒

หลังจาก สารีศัพท์ ลงฉฐฐีเอกวจนะ, ตั้ง อิตถิลิงค์ ชื่อ ป ด้วยสูตรว่า **เต อิตฺถิขฺยาโป**, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **อโห รสฺสเมกฺวจน ๒เปฯ สฺวปี จ**,^{๑๒๘} อาเทศ ส เป็น ยา

^{๑๒๖} กจจ. ๓๒๙., ปทฐป. ๓๕๗.

^{๑๒๗} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๑๒๘} กจจ. ๘๔., ปทฐป. ๑๔๔.

ด้วยสูตรว่า ปโต ยา^{๑๔๙} ๕ หลังจาก ปุตต ศัพทฺ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า
โส,^{๑๕๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตร
ว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ในวากยะ สาริยา ปุตโต
ดังนี้ ตั้งชื่อเป็น ตัปฐิสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย พรปเทภี ๕ ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตร
ว่า นามานํ สมาส ยุตตตถโก, รูปสำเร็จเหมือนในก่อน อันบัณฑิตพึงกระทำ, ลบวิภตติ
ทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส
สรนตสฺส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทุธิต ๕เปฯ ที่สุ จ, ลง สิ ปฐมาวิภตติ ด้วยสูตรว่า
ลึงคตฺเถ ปฐมา อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า
ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง
ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า สาริปุตตโมคคฺคฺลลนา ดังนี้ ๕ หนปลาย
จากบททั้งสอง ลง สิ ปฐมาวิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ
ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบ
สระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕ หลังจาก จ ศัพทฺ ลบ สิ ปฐมาวิภตติ, ในวากยะว่า สาริ-
ปุตโต จ โมคคฺคฺลลนา จ ตั้งชื่อเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมฺมจฺจโย ทวนฺโท, ตั้ง
เป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาส ยุตตตถโก, ลบ จ ศัพทฺ ด้วยปริภาสาสูตรว่า
วุตตตถานมปฺปโยโค, ลบวิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ตั้งสระที่สุด
เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส สรนตสฺส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทุธิต ๕เปฯ สุ จ,
ลง โย ปฐมาวิภตติ ด้วยสูตรว่า ลึงคตฺเถ ปฐมา อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า สพฺพ-
โยนินฺมาเอ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วย
สูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕

ในวากยะว่า พุราหฺมณ จ คหปติโก จ ตั้งชื่อเป็น วันทสมาส ด้วยสูตรว่า
นามานํ สมฺมจฺจโย ทวนฺโท ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาส ยุตตตถโก, ลบ
จ ศัพทฺ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตตตถานมปฺปโยโค, ลบวิภตติ ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม
ด้วยสูตรว่า ตทุธิต ๕เปฯ สุ จ ลง โย ปฐมาวิภตติ ด้วยสูตรว่า ลึงคตฺเถ ปฐมา อาเทศโย เป็น
อา, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า
สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕

^{๑๔๙} กจจ. ๑๑๒., ปทฐป. ๑๘๓.

^{๑๕๐} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าวบทว่า นามานํ ไว้เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรากล่าวบทว่า นามานํ ไว้ เพื่อจะแสดงว่า ในอุทาหรณ์ว่า เทวทูตโต ปจติ ดังนี้ ไม่ต้องทำเป็นสมาสกับด้วยอาขยาตบท ฯ

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าวบทว่า ยุตตตโต ไว้ เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรากล่าวว่า ยุตตตโต บทไว้เพื่อแสดงว่า ในอุทาหรณ์ที่มองหาความสัมพันธ์ของกันและกันว่า ภโฆรณโย ปุตโต เทวทูตตสฺส แปลว่า บุตรของเทวทูตเป็นผู้รับใช้ของพระราชา ดังนี้ ไม่ต้องทำเป็นสมาส เพราะแต่ละบทมีได้มีเนื้อความเป็นยุตตตตะกัน ฯ

ถามว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า สมาส ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ดูก่อนศิษย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า สมาส นี้ ย่อมมีในสูตรว่า กุวจิ ฯเปฯ รนโต^{๑๕๑} ดังนี้ ฯ

๓๑๗., ๓๓๒. **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.**

พระกัจจายนมหาเถระกล่าวสูตรว่า **เตสํ** ดังนี้ เป็นต้น อันเป็นวิธีแห่งการลบวิภตติของบทสมาสอันมีอยู่ในระหว่างแห่งวิธีของสมาสที่เป็นสามัญ ฯ วิภตติทั้งหลาย อันนักศึกษาพึงลบทิ้ง เพราะฉะนั้น วิภตติเหล่านั้นชื่อว่า โลปา, ลูปธาคู เจตเน ในความตัด ลง ญย ปัจจัย ในกัมมสาธนะ ด้วยสูตรว่า ญโย จ,^{๑๕๒} ตั้ง ญย เป็น การิต ด้วยสูตรว่า การิตํ วิยณานุพนฺโธ,^{๑๕๓} ลบ ญ อนุพันธะ ด้วยสูตรว่า การิตานํ โณ โลป,^{๑๕๔} ทำ วุทธิ ด้วยสูตรว่า อสฺโยคนตสฺส วุทธิ การิต,^{๑๕๕} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย...^{๑๕๖} อาเทศ ปยุ เป็น ป ด้วยการศัพท ในสูตรว่า ยวตํ ตลณ^{๑๕๗} เป็นต้น, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทุทิต ฯเปฯ สฺ จ,^{๑๕๘} ลง โย ปฐมาวิภตติ ด้วยสูตรว่า ลิงคตเถ ปจมา^{๑๕๙} อาเทศ

^{๑๕๑} กจจ. ๓๓๗., ปทฐป. ๓๕๐.

^{๑๕๒} กจจ. ๕๔๑., ปทฐป. ๕๕๒.

^{๑๕๓} กจจ. ๖๒๑., ปทฐป. ๕๕๓.

^{๑๕๔} กจจ. ๕๒๓., ปทฐป. ๕๒๖.

^{๑๕๕} กจจ. ๔๘๓., ปทฐป. ๕๒๗.

^{๑๕๖} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๕๗} กจจ. ๒๖๙., ปทฐป. ๔๑.

^{๑๕๘} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๑๕๙} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ**,^{๑๖๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๑๖๑} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๑๖๒} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๑๖๓} ลบวิภัติทั้งหลาย แห่งบทสมาสทั้งหลายเหล่านั้นที่มีเนื้อความ ประกอบกัน คือ พึงลบวิภัติ ฯ ยุตต์ตถ ศัพท์ จากสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถโย**,^{๑๖๔} เพ่งดู **เตส** ศัพท์ ตามมาในสูตรนี้ ด้วยอำนาจแห่งบทที่มีฉัฏฐีวิภัติเป็นที่สุด, เพราะฉะนั้น ท่าน จึงกล่าวไว้ในวृตติ ว่า **ยุตฺตตฺถานํ** ดังนี้ ฯ

ถามว่า สมาส ศัพท์ ก็ตามมาด้วยมิใช่หรือ, เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่าน อาจารย์ จึงใส่ใจที่จะใจทนายว่า สมาสศัพท์ อันท่านกระทำไว้แล้วในสูตร ดังนี้ จึงกล่าวว่า **เตส คณเณน** ดังนี้ เป็นต้น ฯ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์น्याสะ^{๑๖๕} พระวชิรพุทธเถระจึงกล่าวไว้ว่า เมื่อ สมาสศัพท์ แม้จะตามไปอยู่ก็มีการประกอบเพียงสมาสศัพท์ ฯ บทว่า **สมาส ฯเปฯ กิตกานํ** เป็น สัมพันธะในบทว่า **วิภตฺติ ฯเปฯ คมานํ** ฯ สมาสด้วย ตัทธิธด้วย อาชยาตด้วย กิตก ด้วย ชื่อว่า สมาสตัทธิธาชยาตกิตกา ท่านอาจารย์ย่อมรวบรวมอาเทศปัจจัยมี อายเป็นต้น ด้วยบทว่า **อาชยาโต** ดังนี้ ฯ แต่ว่าในคัมภีร์ไบลานบางฉบับมีปาฐะว่า **สมาสตฺถิตฺตาชยาต-กิตกปฺปานํ** ดังนี้ ฯ ปาฐะนั้น ไม่ถูกต้อง ฯ อนึ่ง ผิดว่า ชื่อว่า กิตกปปะ เพราะวจนฺตเถระว่า อัน ท่านย่อมแบ่ง คือ ย่อมกำหนดตัดว่า กิต ดังนี้ ฯ เมื่อเนื้อความอย่างนี้ว่า ปัจจัย อันท่านถือเอา แล้ว ย่อมเป็นเหมือนกับถูกต้อง ปาฐะแรกนั้นเที่ยวเป็นปาฐะที่ถูกต้องกว่า ฯ วิภตติด้วย ปัจจัย ด้วย บทด้วย อักษรด้วย อาคมด้วย ชื่อว่า **วิภตฺติ ฯเปฯ คมา** ฯ ท่านอาจารย์ยังบัณฑิตย่อม ให้ทราบวาท พึงลบวิภัติแห่งบทสมาสทั้งหลายอย่างเดียวกันเท่านั้น ด้วย จ ศัพท์ หามิได้ ฯ สองบท ว่า **โลโป โหติ** แปลว่า ย่อมมีการลบ ฯ คำว่า **โลโป จ** ดังนี้ มีอยู่บ้าง, คำนั้น ย่อมไม่ถูกต้อง ฯ ในอรรถว่า เหล่ากอแห่งวิภตฺติ ลง ณ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **วา ณปฺจเจ**,^{๑๖๖} ลบ ณปฺจ ศัพท์ ด้วย ปริภาสาสูตรว่า **วฺตฺตตฺถานมปฺโยโค**, ลบวิภตติด้วย **เตส** ศัพท์ ในสูตรว่า **เตส วิภตฺติโย**

^{๑๖๐} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๑๖๑} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๖๒} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๖๓} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๖๔} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๖๕} นฺยาส. ว. ๓๑๗/๒๙๒.

^{๑๖๖} กจจ. ๓๔๔., ปทฐป. ๓๖๑.

โลปา จ ลบ ณ อนุพันธ์ ด้วยสูตรว่า **เตส โณ โลป**^{๑๖๗} ฯ ทำ วุทธิ ด้วยสูตรว่า **วุทธาติสรส**
วา อสโยคนุตสส สณ จ^{๑๖๘} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า
และทำสระหลังให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **สรโลโป มา ฯ** ปกติ นำพยัญชนะไปประกอบ
สระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปรี ยุตเต** ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุติตสมาส ฯ** ปกติ **สฺ จ** ลง
สิ ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตเถ ปจมา**^{๑๖๙} อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**^{๑๗๐} แยก
พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**
นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** สำเร็จรูปเป็น **วาสิฏฺเฐ** ฯ

ในอรรถว่า **วินตาย อปจจ** ดังนี้ **ลง เณยฺย ปัจจัย** ด้วยสูตรว่า **เณยฺโย**
กตติกาที น^{๑๗๑} ลบ อปจจ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตถานมปโยโค**, ลบวิภัติด้วย **เตส**
ศัพท์ ลบ ณ อนุพันธ์ ด้วยสูตรว่า **เตส โณ โลป** ทำวุทธิ ด้วยสูตรว่า **วุทธาติ ฯ** ปกติ **สณ จ**,
แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า
สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า
ตทุติต ฯ ปกติ **สฺ จ**, ลง สิ ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตเถ ปจมา** อาเทศ สิ เป็น โอ
ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ

ท่านอาจารย์กล่าว จ ศัพท์ไว้ เพื่อประโยชน์แก่การห้าม คือ เพื่อประโยชน์แก่การ
ปฏิเสธการลบ ฯ **ปภังกร** ศัพท์เดิมเป็น กรธาตุ เป็นไปในกรการทำ มีปภังกรเป็นบทหน้า ตั้ง
กร ชื่อ ธาตุ ด้วยสูตรว่า **ภวาทโย ธาตโว**^{๑๗๒} ลบ อเนกสระ ด้วยสูตรว่า **ธาตฺสสนโต โลโป-เนก**
สรสส จ ฯ หลัง ปภ ศัพท์ ลง อ พุติยาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **กมฺมตเถ พุติยา**^{๑๗๓} แยก
พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**
นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ฯ หลัง กรธาตุ ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า

^{๑๖๗} กจจ. ๓๙๖., ปทฐป. ๓๖๓.

^{๑๖๘} กจจ. ๔๐๐., ปทฐป. ๓๖๔.

^{๑๖๙} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๑๗๐} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๑๗๑} กจจ. ๓๔๖., ปทฐป. ๓๖๗.

^{๑๗๒} กจจ. ๔๕๗., ปทฐป. ๔๒๔.

^{๑๗๓} กจจ. ๒๙๗., ปทฐป. ๗๖, ๒๘๔.

สพฺพโต ญวฺตวาวี วา,^{๑๗๔} นำพญฺญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปรี ญุตเต** ฯ
ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เป ๕ สฺ ๑, ลง สิ ปฐฺมาวิภตฺติ** ด้วยสูตรว่า **ลฺิงคฺตฺเถ ปจฺมา**
อาเทศ สิ เป็น **โอ** ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพญฺญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระ
หน้าปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพญฺญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...**
ฯ ตั้งเป็นตฺปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปฺรปฺเทภิ,**^{๑๗๕} ไม่ต้องลบวิภตฺติ ด้วยจศฺพท์ อาเทศ
นิคฺหิต เป็นวัคคฺนตะ ด้วยสูตรว่า **วคฺคฺนตฺ วา วคฺเค**^{๑๗๖} ฯ

อมตฺนทโท ศัพท์เดิมเป็น ททธาตุ เป็นไปในการให้ มี อมตศัพท์เป็นบทหน้า, ตั้ง
ทท ชื่อธาตุ ด้วยสูตรว่า **ภูวาทโย ธาตฺว,** ลบ อเนกสระ ด้วยสูตรว่า **ธาดฺสฺสนฺโต โลโป-**
เนกสรฺสฺส ๑,^{๑๗๗} หลังจาก อมตบท ลง อํ ทฺติยาวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **กมฺมตฺเถ ทฺติยา,** แยก
พญฺญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วย **สรโลโป...** นำ
พญฺญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก ทท ธาตุ ลง อปฺจจฺย ด้วยสูตรว่า
สพฺพโต ญวฺตวาวี วา, แยกพญฺญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติ
สระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพญฺญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ตั้ง
เป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เป ๕ สฺ ๑, ลง สิ ปฐฺมาวิภตฺติ** ด้วยสูตรว่า **ลฺิงคฺตฺเถ ปจฺมา**
อาเทศ สิ เป็น **โอ** ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพญฺญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระ
หน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพญฺญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า
นเย ... ตั้งเป็น ตฺปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปฺรปฺเทภิ,** ไม่ต้องลบวิภตฺติ ด้วย จ ศัพท์,
อาเทศ นิคฺหิต เป็น วัคคฺนตะ ด้วยสูตรว่า **วคฺคฺนตฺ วา วคฺเค** ฯ

ทฺธิปฺงฺกโร ศัพท์เดิมเป็น กรธาตุ เป็นไปในการกระทำ มี ทฺธิศัพท์เป็นบทหน้า, วิธีทำ
ตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น ฯ

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ทรงกระทำ คือ ย่อมยังเมธา คือ ปัญญาให้เกิดขึ้น
เพราะฉะนั้น คือ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระนามว่า เมธังฺกโร ฯ **เมธงฺกโร**
ศัพท์เดิม เป็นกรธาตุ เป็นไปในการกระทำ มี เมธา ศัพท์ เป็นบทหน้า, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ
เหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น ฯ

๓๑๘., ๓๓๓. **ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส.**

^{๑๗๔} กจฺจ. ๕๒๗., ปทฺฐป. ๕๖๘.

^{๑๗๕} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

^{๑๗๖} กจฺจ. ๓๑., ปทฺฐป. ๔๙.

^{๑๗๗} กจฺจ. ๕๒๑., ปทฺฐป. ๔๒๕.

พระกัจจายนมหาเถระ ปวารณาการกระทำปกติวิธีแห่งการลบกิตปัจจัย และวิภัตติทั้งหลาย จึงกล่าวว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส** ๙ อธิบายว่า เมื่อวิภัตติทั้งหลาย อันนักศึกษาลบแล้ว รูปปกติ คือ รูปที่เป็นปกติแห่งศัพท์นั้น อันมีสระเป็นที่สุดแห่งบทสมาส คือ เป็นบทสมาสย่อมมี ๙ ตัทธิธปัจจัย และอาขยาตปัจจัยมีอายศัพท์เป็นต้น ชื่อว่า ลิงค์ เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงใส่เนื้อความว่า แห่งบทสมาส เพื่อจะห้ามเนื้อความนั้น ๙ สระเป็นที่สุดของสมาสใดมีอยู่ สมาสนั้น ชื่อว่า สรณตตะ บทสมาสชื่อว่า ลิงค์ เพราะจะจนตตะว่า ย่อมยังบัณฑิตให้รู้เนื้อความได้ด้วยลิงค์ทั้งหลาย ๙ เมื่อท่านอาจารย์ฟังกล่าวว่า **ปกติรูปานิ** ดังนี้ ท่านก็ทำการอาเทศ นิ เป็น อา แล้วกล่าวว่า **ปกติรูปา** ดังนี้ ๙ รูปทั้งหลายที่เป็นปกติชื่อว่า **ปกติรูปา** ๙ รูปศัพท์ อันท่านใส่ไว้แล้วด้วยอำนาจแห่งการอธิบายเนื้อความ ๙ ชื่อว่า รูปปกติ อันบัณฑิตพึงทราบด้วยอำนาจแห่งการนำมาอีกครั้งหนึ่งซึ่งสระที่ลบไปแล้ว ๙ ในคัมภีร์รูปลัทธิ^{๑๗๔} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้แล้วว่า ความเป็นปกติแห่งลิงค์ แม้ทั้งสองอย่างด้วยอำนาจแห่งปัจจัยมีตัทธิธปัจจัย และอาขยาตปัจจัย มีอายปัจจัยเป็นต้น ๙ ในคัมภีร์นยาสะ และคัมภีร์พาลาวาตาร พระวชิรพุทธเถระมิได้กล่าวถึงผลเล็กน้อยหนึ่งแห่ง จ ศัพท์ ๙ ในคัมภีร์รูปลัทธิ^{๑๗๕} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้ว่า เป็นปกติ แม้แห่งบทที่มีนิคหิตเป็นที่สุด ในบรรดา ก็ศัพท์ในสมุทยศัพท์ อิหปปัจจยตา ศัพท์เป็นต้น ด้วย จ ศัพท์ ๙ ในคัมภีร์สังกัณฐิตสูตตมาลา^{๑๗๖} พระอัครวงษ์เถระก็กล่าวไว้แล้วว่า บทว่า **อิหปปัจจยตา** เป็นต้นนี้ มีสระเป็นที่สุด ๙ บทว่า **กิสมุตโย** ดังนี้ เป็นบทที่มีพยัญชนะเป็นที่สุด^{๑๗๗} ในคัมภีร์กัลปะ ท่านศรพพรมนมิได้กล่าวไว้ว่า จ ศัพท์ มองหาการลบ ๙

เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **จกฺขุ จ โสตญจ** ดังนี้, หลังจาก จกฺขุ ศัพท์ และหลังจาก โสต ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลิงคตฺเถ ปจมา**^{๑๗๘} ลบ สิ วิภัตติที่อยู่หนปลายจาก จกฺขุ ศัพท์ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปํ คสิปิ**^{๑๗๙} ๙ บทว่า **จกฺขุญจ** ดังนี้ก็มีอยู่บ้าง ๙ ลงนิคหิตอาคม ด้วยสูตรว่า **นิคคหิตญจ**,^{๑๘๐} ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลบ สิ วิภัตติที่อยู่หน

^{๑๗๔} ปทฐป. ๑๔๔.

^{๑๗๕} ปทฐป. ๑๔๕.

^{๑๗๖} สทท.สุตฺต. ญ. ๖๙๓/๒๒๐.

^{๑๗๗} สทท.สุตฺต. ฎ. ๖๙๔/๒๒๑.

^{๑๗๘} กจฺจ. ๒๔๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๔๓.

^{๑๗๙} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๑๘๐} กจฺจ. ๓๗., ปทฐป. ๕๗.

ปลาย ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโสปสฺสคฺคินิปาตาทีหิ จ**,^{๑๘๕} ๫ หลังจาก โสต ศัพท์ อาเทศ สิ ที่อยู่หนปลาย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี**,^{๑๘๖} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพฺพมโ**...^{๑๘๗} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป ๫เปฯ ตฺ ปกติ**,^{๑๘๘} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปรี ยุตฺเต**^{๑๘๙} ๫ เมื่อนักศึกษาดังรูปว่า **จกฺขุ จ โสตถฺย** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมฺจุจโย ทฺวนโท**,^{๑๙๐} ตั้งเป็น ยุตต์ถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สฺมาโส ยุตฺตตฺถโก**,^{๑๙๑} ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค**, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**^{๑๙๒} ตั้งสระที่เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปฺกติ จสฺส สฺรณฺตสฺส**, ตั้งให้เป็นนปฺงสกลิงค์ และเป็นเอกวจนะ ด้วยสูตรว่า **ตถา ทฺวนเท ปาณินฺตรียโยคฺคเสนงฺคฺขุทฺทกฺชนตฺกวิวิธวิรุทฺทวิสภาคตฺถาทินญจ**,^{๑๙๓} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฐิต ๫เปฯ สฺ จ**,^{๑๙๔} ลง สิ วิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺจคฺตฺเถ ปจฺมา อาเทศ สิ** เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพฺพ...** ลบสระหน้าปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๫

เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **มุข จ นาสิกา จ** ดังนี้, ลง สิ ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺจคฺตฺเถ ปจฺมา**, หลังจาก มุข ศัพท์ นาสิกา ศัพท์ และ จ ศัพท์ทั้งหลาย ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ วิภัติที่อยู่หนปลายจาก มุขศัพท์ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๫

^{๑๘๕} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๑๘๖} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๑๘๗} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๑๘๘} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๑๘๙} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๑๙๐} กจจ. ๓๒๙., ปทฐป. ๓๕๗.

^{๑๙๑} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๑๙๒} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๑๙๓} กจจ. ๓๒๒., ปทฐป. ๓๕๙.

^{๑๙๔} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

หลังจาก นาสิกาศัพท์ ลบ สิ วิภัติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปี คสิปี**, หลังจาก จ ศัพท์ ลบ สิ วิภัติ ด้วยสูตรว่า **สพพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ จ ฯ**

นักศึกษาตั้ง บทไว้ว่า **มุขี จ นาสิก** จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ทวันทมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมุจโย ทวนโท**, ตั้งเป็นยุดัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมาส ยุดตตโย**, ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริกาสาสูตรว่า **วุดตตถานมปโยโค**, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**, ตั้งเป็น นปฺงสกลิงค์ และเอกวจนะ ด้วยสูตรว่า **ตถา ทวนเท ฯเปฯ ทินญจ**, อาเทศสระที่สุดเป็น อ ด้วยสูตรว่า **กวจิ สมาสนุต ฯเปฯ การนโต**,^{๑๙๕} รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สโร รสฺโส นปฺสเก**,^{๑๙๖} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ** ลง สิ ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา** อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบ สระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ฯ**

เมื่อนักศึกษาดังบทว่า **ราชปุตฺต** ดังนี้, หลังจาก ราชศัพท์ ลง ัญญีเอกวจนะ ด้วยสูตรว่า **สามิสฺมี ญฺญี**,^{๑๙๗} อาเทศ ราช ศัพท์ พร้อมทั้ง ส วิภัติ เป็น **รณโย** ด้วยสูตรว่า **ราชสฺส รณโยราชิโน เส**,^{๑๙๘} หลังจาก **ปุตฺต** ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา** อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**,^{๑๙๙} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบ สระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ฯ** นักศึกษาดังบทว่า **รณโย ปุตฺโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปฺรปเทภิ**,^{๒๐๐} ตั้งเป็นยุดัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมาส ยุดตตโย**, ลบ โอ อักษร ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติโย โลปา จ**, เมื่อลบวิภัติแล้ว, เมื่อความสงสัยรูปว่า **รณโยปุตฺต** ดังนี้ มีอยู่, ความเป็นปกติ ด้วยศัพท์ว่า **ราชปุตฺต** ย่อมมี ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ** ลง สิ วิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา** อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติ

^{๑๙๕} กจฺจ. ๓๓๗., ปทฺฐป. ๓๕๐.

^{๑๙๖} กจฺจ. ๓๔๒., ปทฺฐป. ๓๓๗.

^{๑๙๗} กจฺจ. ๓๐๑., ปทฺฐป. ๙๒,๓๑๕.

^{๑๙๘} กจฺจ. ๑๓๕., ปทฺฐป. ๑๑๘.

^{๑๙๙} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

^{๒๐๐} กจฺจ. ๓๒๗., ปทฺฐป. ๓๕๑.

สระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕
นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ราชปรีส** ดังนี้แล้ว, หลังจาก ราชศัพท์ ลง ส ัญญีเอกวณะ อาเทศ
ราช กับ ส วิภัติ เป็น **รณโณ** ด้วยสูตรว่า **ราชสฺส รณโณราชโน เส,** หลังจาก ปรีสศัพท์ ลง ส
วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบ
สระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า
นเย ... ๕ นักศึกษาดังบทว่า **รณโณ ปรีส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นต้นปรีสสมาส ด้วยสูตรว่า
อมาทโย พรปเทภี, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ,** ลบวิภัติ
ทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,** ตั้งให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส**
สรนตสฺส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ,** ลง ส ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า
ลึงคตฺเถ ปจฺมา, อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า
ปฺพุพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕

๓๑๙., ๓๓๐. อุปสคฺคณิปาตปฺพุพโก อพฺยयीภาโว.

ท่านอาจารย์ปรารภสูตรที่ให้สำเร็จ ชื่อ อพยยีภาวสมาส เพราะความที่บรรดาสมาส
ทั้ง ๖ มีอพยยีภาวสมาส เป็นต้น อพยยีภาวสมาส มีเนื้อความแห่งบทเคียง เป็นประธาน จึงกล่าว
สูตรว่า **อุปสคฺคณิปาตปฺพุพโก อพฺยयीภาโว** ดังนี้ ๕ บทว่า **อุป ๕เปฯ โก** เป็นบทวิเศษน แห่ง
บทว่า **สมาส** ดังนี้ ๕

เรื่องเล่าอันใด ย่อมเป็นไปในที่ใกล้แห่งนคร เพราะฉะนั้น คือ เพราะเหตุนั้น เรื่องเล่า
นั้น ชื่อว่า **อุปนคร** ๕ นักศึกษาตั้ง ศัพท์เดิมว่า อุปนคร ดังนี้แล้ว, หลังจาก อุป ศัพท์ ลง ส
วิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา**^{๒๐๑} ลบ ส วิภัติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ๕เปฯ**
ทฺธิ จ,^{๒๐๒} หลังนคร ศัพท์ ลง ส ัญญีวิภัติ ด้วยสูตรว่า **สามิสฺมี ญฺจ,**^{๒๐๓} ลง ส อาคม ด้วยสูตร
ว่า **สาคโม เส,**^{๒๐๔} ตั้งเป็น อพยยีภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺคณิปาตปฺพุพโก อพฺยयीภาโว,**
ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ,**^{๒๐๕} ลบ วิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตร

^{๒๐๑} กจจ. ๒๔๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๔๓.

^{๒๐๒} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๔๒.

^{๒๐๓} กจจ. ๓๐๑., ปทฐป. ๙๒, ๓๑๕.

^{๒๐๔} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๒๐๕} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

ว่า **เตส วิภตติโย โลปา จ,**^{๒๐๖} ตั้งสระที่สุดเป็น ปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**,^{๒๐๗} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺถิตฺตํ ๗เป ๗ สฺ จ,**^{๒๐๘} ตั้ง อพยยิภาวสมาส เป็น นปฺสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโก,**^{๒๐๙} ลง สิ วิภตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทสฺ สิ** เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อ วิภตฺตินมการนฺตา อพยยิภาว,**^{๒๑๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๒๑๑} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๒๑๒} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๒๑๓} ๗ รูปสำเร็จอย่างนี้ นั่นเทียว อันท่านอาจารย์ทั้งหลายทำไว้แล้ว ในคัมภีร์น्याสะ คัมภีร์รูปสัทธิ คัมภีร์สัททนีติสุตตมาลา คัมภีร์พาลาวตาร และคัมภีร์กลาปะ ๗

อนึ่ง ในคัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา^{๒๑๔} พระอัครวังสเถระกล่าวไว้แล้วว่า ตามมติของอาจารย์บางท่าน พึงทราบขั้นตอนการทำตัวรูปดังนี้ ลำดับแรก ลง ส ัญฐานวิภตติ เอกวจะนํท่าย นคร ศัพท์ จากนั้นลง สิ ปฐมาวิภตติท่าย สมิป ศัพท์, เมื่อลบวิภตติแล้วจะได้รูปว่า นครสมิป, จากนั้นให้ใช้อุปอุปสัค ที่มีความหมายว่าไกล แทน สมิป ศัพท์ จะได้รูปว่า นครอุป, เมื่อได้รูปว่า นครอุปอย่างนี้แล้ว ให้ทำการสลับบทเคียงไว้บทหลังจะได้รูป อุปนคร ดังนี้ ๗ ในคัมภีร์น्याสะ^{๒๑๕} พระวชิรพุทธเถระ กล่าววิคคะไว้ด้วยอำนาจพหุวจนะว่า ความไม่มีแห่งความเดือดร้อน ชื่อว่า นิทรรณะ, ความไม่มีแห่งแมลงวัน ชื่อว่า นิมฺมสฺก ๗ พราหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด ๆ ย่อมนั่งโดยลำดับแห่งพราหมณ์ผู้เจริญกว่า ชื่อว่า ยถาธฺุม, ยถา ศัพท์ อันบัณฑิตพึงเห็นว่า กล่าวความปรารภด้วยวิคคะนี้ ๗ อนึ่ง ในคัมภีร์น्याสะ^{๒๑๖} วิคคะว่า ลำดับแห่งบุคคลผู้เจริญแล้วทั้งหลาย ชื่อว่า **ยถาธฺุม** ดังนี้ พระวชิรพุทธเถระ ถืออาเทศเนื้อความนั้นที่กล่าวถึงอรรถแห่งความปรารภโดยลำดับแห่ง ยถา ศัพท์ กล่าวไว้แล้ว ๗ ลำดับแห่งบุคคลผู้เจริญวัยทั้งหลาย

^{๒๐๖} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๒๐๗} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๒๐๘} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๒๐๙} กจจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

^{๒๑๐} กจจ. ๓๔๑., ปทฐป. ๓๓๖.

^{๒๑๑} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๒๑๒} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๒๑๓} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๒๑๔} สทท. สุตต. ๒. ๖๙๖/๒๒๓.

^{๒๑๕} นฺยาส. ๒. ๓๑๙/๓๐๑.

^{๒๑๖} นฺยาส. ๒. ๓๑๙/๓๐๑.

ชื่อว่า ยถาธุตม ๙ ในคัมภีร์รูปสิทธิ และคัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา^{๒๑๗} พระพุทธปิยมหาเถระ และ

พระอัครวังสเถระ ก็กล่าวไว้แล้วว่า ลำดับแห่งบุคคลผู้เจริญทั้งหลาย ชื่อว่า ยถาธุตม, หรือว่า ผู้เจริญตามลำดับทั้งหลายเหล่าใด ๆ ชื่อว่า ยถาธุตม ๙ อนึ่ง ในคัมภีร์พาลาวตาร^{๒๑๘} พระสัทธรรมมกิตติเถระ ผู้รจนาได้กล่าวคำไว้เพียงเท่านั้นว่า บุคคลผู้เจริญแล้วเหล่าใด ๆ ชื่อว่า ยถาธุตม, ๙ ธรรมทั้งหลาย อาศัยสมาธิย่อมเป็นไป ชื่อว่า อธิจิตตะ ๙ บัณฑิตพึงเห็นว่า บทที่ ท่านให้ประกอบเป็นพหุจนะว่า **ธมฺมา** กระทำไว้แล้วเพราะอาศัยสมาธิ ๙ บทว่า **ติโร** ได้แก่ ส่วนอื่น ๙ เรือเล่นทวนน้ำ คือ เล่นกลับไป ได้แก่ เป็นเรือมีหน้าเฉพาะเหนือน้ำ เล่นไป ชื่อว่า ปติโลต ๙ ปติศัพท์ ย่อมเป็นไปในอรรถว่ากลับ ๙ นักศึกษาตั้งบทเดิมไว้ว่า นิทรรธะ ดังนี้แล้ว ,หลังจาก นิ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ หลังจาก ทรตศัพท์ ลง ส ฌฐวิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส,**^{๒๑๙} วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับนัยก่อน ๙ พยัญชนะทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า **ปรเทวภาโว จาเน**^{๒๒๐} ๙

นักศึกษที่ตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า นิมสก ดังนี้, หลังจาก นิ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ, หลังจาก มสก ศัพท์ ลง ส ฌฐวิภัตติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับตอนต้น ๙ ทำ ม สทิสพยัญชนะทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า **ปรเทวภาโว จาเน** ๙ นักศึกษที่ตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า ยถาธุตม ดังนี้แล้ว, หลังจาก ยถา ศัพท์ และธุตม ศัพท์ ลง โย ปฐมาวิภัตติ, หลังจาก ยถาศัพท์ ลง โย วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโสปสฺสคฺคฺนิปาตาทีหิ จ,**^{๒๒๑} หลังจาก ธุตม ศัพท์ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ,**^{๒๒๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระ หลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ รูปสำเร็จว่า **ยถาธุตม** ดังนี้ ย่อมมี ๙ ตั้งเป็น อพยยิภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสฺสคฺคฺนิปาต-ปฺพุพโก อพยยิภาโว,** ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตตตถโก,** ลบ วิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,** ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ จ,** ตั้งเป็นนปฺงสกลึงค์

^{๒๑๗} ปทฺฐป. ๑๔๗, สทฺท. สุตฺต. ๑.๖๙๖/๒๒๖. นุยาส. ๑. ๓๑๙/๓๐๑.

^{๒๑๘} พาลา. ๕๔.

^{๒๑๙} กจฺจ. ๖๑., ปทฺฐป. ๘๖.

^{๒๒๐} กจฺจ. ๒๘., ปทฺฐป. ๔๐.

^{๒๒๑} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๒๒๒} กจฺจ. ๑๐๗., ปทฺฐป. ๖๙.

ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโก**,^{๒๒๓} ลง โย วิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ โย** เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **อัม วิภตฺติ ฯเปฯ ยีภาวา**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ฯ**

หลังจาก ยาว ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ, หลังจาก ชีว ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ ลง สฺ อาคม, ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เป็นเช่นกับในก่อน ฯ หลังจาก อธิ ศัพท์ ลง โย ปฐมา วิภตฺติ ลบ โย ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ จ**, หลังจาก จิตฺต ศัพท์ ลง อัม ทุตฺติยาวิภตฺติ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ฯ** รูปสำเร็จย่อมมีว่า **อิจฺจิตฺตํ** ดังนี้ ฯ ตั้งเป็น อัพยยีภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺคฺนิปาตปฺพุพโก อพฺยยีภาโว**, ตั้งเป็น ยุตฺตตฺตสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺตฺเถ**, ลบ วิภตฺติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกตฺติ ด้วยสูตรว่า **ปกตฺติ ฯเปฯ นตฺสส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ**, ตั้งเป็น นปฺสกลิงฺค ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโก**, ลง โย ปฐมาวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ โย** เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **อัม วิภตฺติ ฯเปฯ ยีภาวา**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ฯ** หลังจาก ทิโร ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ ลบ ส หลังจาก ปพุพต ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, หลังจาก ปติ ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ, หลังจาก โสต ศัพท์ ลง อัม ทุตฺติยาวิภตฺติ, หลังจาก อนฺโต ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ จ**, หลังจาก ปาสาทศัพท์ ลง ส วิภตฺติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, ตั้งเป็นอัพยยีภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺคฺนิปาตปฺพุพโก อพฺยยีภาโว**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในเบื้องต้น ฯ

ถามว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า **อพฺยยีภาโว** ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ดูก่อนศิษย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า **อพฺยยีภาโว** ย่อมมีในสูตรว่า **อัม วิภตฺติ ฯเปฯ ภาวา** ดังนี้ ฯ

๓๒๐., ๓๓๕. **โส นปฺสกลิงฺโก.**

เมื่อเนื้อความแห่งอิลคฺถึงพร้อมแล้ว ท่านอาจารย์กล่าวสูตรอันเป็นวิธีแห่ง การตั้งเป็นนปฺสกลิงฺค ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโก** ดังนี้ เพราะความที่อัพยยีภาวสมาสมิเนื้อความแห่งบทเคียงเป็นประธาน ฯ ปาฐะว่า **ส นปฺสกลิงฺโก** ก็มีอยู่บ้าง ฯ แยกพยัญชนะออกจากสระ

^{๒๒๓} กจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

ด้วยสูตรว่า **ปุปฺพม...**^{๒๒๔} **ลป โอ และลง อ อาคม** ด้วยสูตรว่า **โลปญจ ตตฺราราโร**^{๒๒๕} นำ
พยานะไปประกอบบรหฺมหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๒๒๖} ฯ ตัดบทเป็น **โส นปฺสกลิงฺโค** ฯ สของ
บทว่า **นปฺสกลิงฺโค ว ทฏฺฐพฺโพ** ได้แก่ บัณฑิตพึงทราบความเป็น นปฺสกลิงค์ อพยฺยภาว-
สมาส ชื่อว่า นปฺสกลิงค์ ฯ เพราะฉะนั้นว่า นปฺสกลิงค์ มีอยู่แก่สมาสนั้น ดังนี้ ฯ เรื่องเล่า
อาศัยเป็นไปในอิสตรี ฉะนั้น คือ เพราะเหตุนั้น เรื่องเล่านั้น ชื่อว่า อติตฺติ ฯ อุทาหรณ์ว่า อติตฺติ นี้
ย่อมไม่มีในคัมภีร์นยาสะ ฯ กถาที่อาศัยความเป็นไปในกุมารี เพราะเหตุนั้น คือ เพราะฉะนั้น
กถานั้น ชื่อว่า อติกุมารี ฯ อนึ่ง ในคัมภีร์นยาสะ^{๒๒๗} พระวชิรพฺพุติเถระ ก็ทำวิคคหะว่า อติ-
กุมารีสุ ดังนี้ ฯ บทว่า **มณิกาย** ได้แก่ ในถาดน้ำ ฯ นักศึกษา ตั้งศัพท์ว่า **อติ อติตฺติ** ดังนี้แล้ว
, หลังจาก อติ ศัพท์ลง สิ วิภตฺติ **ลป สิ** ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมา ฯเปฯ ทิหิ จ,**^{๒๒๘} หลังจาก อติ
ติ ศัพท์ลง สฺมี สัตตมีวิภตฺติ ตั้งอติตฺติลึงค์ ชื่อ **ป** ด้วยสูตรว่า **เต อติตฺติชยา โป,**^{๒๒๙} **รัสสะ ป**
ด้วยสูตรว่า **อโห รสฺสเมกวจนโยสฺวปิ จ,**^{๒๓๐} **อาเทศ สฺมี** เป็น ยํ ด้วยสูตรว่า **หฺมปโต สฺมี**
ยํ วา,^{๒๓๑} **รูปสำเร็จว่า อติอติตฺติ** ดังนี้ ย่อมมี ฯ ตั้งเป็นอพยฺยภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺค**
นิปาตปุปฺพโก อพยฺยภาโว,^{๒๓๒} ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ตตฺตโต**
^{๒๓๓} **ลปวิภตฺติทั้งหลาย** ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,**^{๒๓๔} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วย
สูตรว่า **ปกติ ฯเปฯ นุตสฺส,**^{๒๓๕} ตั้งเป็น นปฺสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโค,** ตั้งเป็นนาม
ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,**^{๒๓๖} **ลง สิ ปฐฺมาวิภตฺติ** ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปฐฺมา,**^{๒๓๗}
รัสสะ อี เป็น **อิ** ด้วยสูตรว่า **สโร รสฺโส นปฺสเก,**^{๒๓๘} **ลป สิ** ด้วยสูตรว่า **อณฺณสฺมา โลโป จ,**^{๒๓๙}

^{๒๒๔} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๒๒๕} กจจ. ๒๗., ปทฐป. ๓๙.

^{๒๒๖} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๒๒๗} นฺยาส. อ. ๓๒๐/๓๐๑.

^{๒๒๘} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๒๒๙} กจจ. ๕๙., ปทฐป. ๑๘๒.

^{๒๓๐} กจจ. ๘๔., ปทฐป. ๑๔๔.

^{๒๓๑} กจจ. ๒๑๖., ปทฐป. ๑๘๐.

^{๒๓๒} กจจ. ๓๑๙., ปทฐป. ๓๓๐.

^{๒๓๓} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๒๓๔} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๒๓๕} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๒๓๖} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๒๓๗} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **สโร รสโส นปุสเก**,^{๒๓๘} ลบ ลี ด้วยสูตรว่า **อญญสฺมา โลโป จ**,^{๒๓๙} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา สเร โลโป**,^{๒๔๐} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ

อนึ่ง ในคัมภีร์พาลาวตาร^{๒๔๑} พระสัททมมกิตติเถระ ก็กล่าวไว้ว่า หลังจาก อธิ ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ ลบ สฺมี ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ฯเปฯ หิ จ**, หลังจาก อิตฺถิ ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **อโฆ รสฺส เปฯ ปิ จ**, อาเทศ สฺมี เป็น ยํ ด้วยสูตรว่า **ฆปโต สฺมี ยํ วา**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา สเร โลโป**, นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ นักศึกษา ตั้งบทไว้ว่า **อิตฺถิยํ** ดังนี้แล้ว ตั้งเป็นอักษยียภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺคฺนิปาตปุพฺพโก อพฺยียภาโว**, ตั้งเป็น ยุตตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺโต**, เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็น นปฺงสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ**, ตั้งเป็นเอกวจนะ ด้วยสูตรว่า **ยท**^{๒๔๒} ดังนี้เป็นต้น, ลง ลี ปฐฺมา วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา**, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **สโร รสโส นปุสเก**, ท่านกล่าวว่า ลบ ลี ด้วยสูตรว่า **อญญสฺมา โลโป จ**, ฯ หลังจาก อธิ ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ, ลบ ลี วิภัตตินั้น, หลังจาก กุมาริ ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **อโฆ รสฺส ฯเปฯ สฺปิ จ**, อาเทศ สฺมี เป็น ยํ ด้วยสูตรว่า **ฆปโต สฺมี ยํ วา**, ตั้งเป็นอักษยียภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺคฺ ฯเปฯ ภาโว**, ตั้งเป็น ยุตตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสฺยยุตตฺตฺโต**, ลบ วิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้ง สระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็นนปฺงสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ**, ลง โย ปฐฺมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา**, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **สโร รสโส นปุสเก**, ลบ โย วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **อญญสฺมา โลโป จ** ฯ

อนึ่ง หลังจาก กุมาริ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ โดยนัยที่กล่าวมาแล้วในคัมภีร์นยาสะ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับที่กล่าวไว้ก่อนนั้นแหละ ฯ

^{๒๓๘} กจจ. ๓๔๒., ปทฐป. ๓๓๗.

^{๒๓๙} กจจ. ๓๔๓., ปทฐป. ๓๓๘.

^{๒๔๐} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๒๔๑} พาลา. ๕๓.

^{๒๔๒} กจจ. ๓๔๑., ปทฐป. ๔๒๓.

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า อูปวฐฺ ดังนี้ ๙ หลังจาก อูป ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ ลบ สฺมี วิภัตตินั้น, หลังจาก วฐฺ ศัพท์ ลง ส ัญญูวิภัตติ ๙๗ รัสสะ ฐ เป็น ฐ ด้วยสูตรว่า **อโฆ ๙เปฯ ปิ จ**, อาเทศ ส เป็น ยา ด้วยสูตรว่า **ปโต ยา**,^{๒๔๓} ได้รูปสำเร็จเป็น อูป วฐฺยา ดังนี้ ๙ ตั้งเป็น อพยยิภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺค ๙เปฯ ภาโว**, ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๙เปฯ ยุตตตฺถ**, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ ๙เปฯ ปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ ๙เปฯ นุตสส**, ตั้งเป็น นปฺงสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺงสกลิงฺโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ จ**, ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา รัสสะ ฐ** เป็น ฐ ด้วยสูตรว่า **สโร รัสโส นปฺสเก**, ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **อญฺญสฺมา โลโป จ** ๙ นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **อุปคฺงคา** ดังนี้แล้ว หลังจาก อูป ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมี วิภัตติ ลบ สฺมี วิภัตตินั้น, หลังจาก **คฺงคา** ศัพท์ ลง ส ัญญูวิภัตติ ตั้ง อา ซื่อ ฆ ด้วยสูตรว่า **อา โฆ**,^{๒๔๔} อาเทศ ส เป็น อาย ด้วยสูตรว่า **ฆโต นาทีน**,^{๒๔๕} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** สำเร็จรูปเป็น **อุปคฺงคาย** ๙ ตั้งเป็น อพยยิภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺค ๙เปฯ ภาโว**, ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สฺมาโส ยุตตตฺถ**, ลบ วิภัตติทั้งหลาย ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณุตสส**, ตั้งเป็น นปฺงสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺงสกลิงฺโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ จ**, ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา, รัสสะ อา** เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สโร รัสโส นปฺสเก**, อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อํ วิภตฺติณมการนฺตา อพยยิภาว**,^{๒๔๖} ๙ นักศึกษาตั้งบทเดิมไว้ว่า **อุปมณิกา** ดังนี้แล้ว, หลังจาก อูป ศัพท์ ลง สฺมี วิภัตติ, หลังจาก มณิกา ศัพท์ ส ัญญูวิภัตติ ๙๗ วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในตอนต้น ๙

๓๒๑., ๓๔๙. **ทิกฺขุเสกตฺตํ.**

ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า สูตรนี้อันเราพึงกล่าวไว้ในลำดับ เพราะความที่บทว่า **โส นปฺงสกลิงฺโค**,^{๒๔๗} นั้น ตามไปจึงกล่าวสูตรว่า **ทิกฺขุเสกตฺตํ** ดังนี้ ๙ บทว่า **ทิกฺขุสฺส** ได้แก่ สมหาหริทิกฺขุสมาส ๙

^{๒๔๓} กจฺจ. ๑๑๒., ปทฺฐป. ๑๘๓.

^{๒๔๔} กจฺจ. ๖๐., ปทฺฐป. ๑๗๗.

^{๒๔๕} กจฺจ. ๑๑๑., ปทฺฐป. ๑๗๙.

^{๒๔๖} กจฺจ. ๓๔๑., ปทฺฐป. ๓๓๖.

^{๒๔๗} กจฺจ. ๓๒๐., ปทฺฐป. ๓๓๕.

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ติโลก** ดังนี้แล้ว หลังจาก **ติ ศัพท์** และ **โลก ศัพท์** ลง โย
ปฐมาวิภัติ, อาเทศ **ติ ศัพท์** กับ **โย วิภัติ** เป็น **ตโย** ด้วยสูตรว่า **ติจตุณฺณํ ติสฺสํ จตฺสฺสํ**
ตโย จตฺตาริ ติณิ จตฺตาริ,^{๒๔๘} หลัง **โลก ศัพท์** อาเทศ **โย** เป็น **อา** ด้วยสูตรว่า **สพฺพ-**
โยนินฺมาเอ,^{๒๔๙} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๒๕๐} ลบสระหน้า ปกติสระ
หลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๒๕๑} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๒๕๒} ๕
นักศึกษาตั้ง บทว่า **ตโย โลก** ดังนี้, ตั้งเป็น กัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ตฺยยาธิกรณ**
กมฺมธารโย,^{๒๕๓} ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสํ ยุตฺตตฺถ**,^{๒๕๔} ลบวิภัติ
ทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**,^{๒๕๕} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส**
สรนตฺส,^{๒๕๖} ตั้งเป็น ทิคุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยาปฺพโพ ทิคุ**,^{๒๕๗} ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส
ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปริสา**,^{๒๕๘} ตั้งสมาหารทิคุ เป็นเอกวจนะ ด้วยสูตรว่า **ทิคุสฺสํ** ตั้งเป็น
นาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**,^{๒๕๙} ลง **สิ** ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺถ** **ปจฺมา**^{๒๖๐}
ลง **สิ** ปฐมาวิภัติ อาเทศ **สิ** เป็น **อ** ด้วยสูตรว่า **สิ**,^{๒๖๑} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า
ปฺพพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕

นักศึกษาตั้งบทว่า **ตโย ทณฺหา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า
ทวิปเท ๕เปฯ ธารโย, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสํ ยุตฺตตฺถ**, ลบ

^{๒๔๘} กจจ. ๑๓๓., ปทฐป. ๒๓๐.

^{๒๔๙} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๒๕๐} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๒๕๑} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๒๕๒} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๒๕๓} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๒๕๔} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๒๕๕} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๒๕๖} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๒๕๗} กจจ. ๓๒๕., ปทฐป. ๓๔๘.

^{๒๕๘} กจจ. ๓๒๖., ปทฐป. ๓๔๑.

^{๒๕๙} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๒๖๐} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๒๖๑} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

วิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภคตโย โลปา จ**, ตั้ง สรรพที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ ๔เปฯ ตสฺส**, ตั้งเป็น ทิคุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ**, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปริสา**, ตั้งเป็นทิคุสมาสเป็นสมาหาร ด้วยสูตรว่า **ทิคุสฺเสกตฺต**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทิต ๔เปฯ สฺ จ**, ลง สิ ปฐมาวิภคตติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔**

นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ติณิ นยนาณิ, ตโย ลิงคา** ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเป็นเช่นกับในตอนต้น ๔

นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **จตฺสโส ทิสา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น กัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทฺวิปเท ๔เปฯ โย**, ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ ๔เปฯ ยุตตตฺถ**, ลบวิภคตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส ๔เปฯ ปา จ**, ที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**, ตั้งเป็น ทิคุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ**, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปริสา**, สำเร็จรูปเป็น **จตุทิสา** ดังนี้แล้ว ๔ ตั้งเป็นสมาหารทิคุสมาส ด้วยสูตรว่า **ทิคุสฺเสกตฺต** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทิต ๔เปฯ สฺ จ**, ลง สิ ปฐมาวิภคตติ ด้วยสูตรว่า **ลิงคตฺเถ ปจฺมา, รัสสะ อา เป็น อ** ด้วยสูตรว่า **กฺวจิ สมาสนฺตคตฺตานมฺการนฺโต**,^{๒๒๒} หรือด้วยสูตรว่า **สโร รสฺโส นปฺสเก**,^{๒๒๓} อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔**

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมว่า **ปญจ อินฺทริย** ดังนี้แล้ว อาเทศสระที่สุดแห่ง ปญจ พร้อมทั้ง โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาทินมฺกาโร**,^{๒๒๔} อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจฺจ**,^{๒๒๕} ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ กตฺนิ การโลเปสฺ ทิฆ**,^{๒๒๖} สำเร็จรูปเป็น **ปญจ อินฺทริยานิ** ดังนี้แล้ว ๔ วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับในตอนต้น ๔

๓๒๒., ๓๕๙. ตถา ทฺวนฺเท ปาณิ ตฺรีย โยคฺค เสนงฺคฺขุทฺทชนฺตฺก วิวิธ วิรุทฺธ วิสภาคตฺถาทินญจ.

^{๒๒๒} กจฺจ. ๓๓๗., ปทฺฐป. ๓๕๐.

^{๒๒๓} กจฺจ. ๓๔๒., ปทฺฐป. ๓๓๗.

^{๒๒๔} กจฺจ. ๑๓๔., ปทฺฐป. ๒๕๑.

^{๒๒๕} กจฺจ. ๒๑๘., ปทฺฐป. ๑๙๖.

^{๒๒๖} กจฺจ. ๘๘., ปทฺฐป. ๑๔๗.

อนึ่ง ความที่เนื้อความทั้งหลาย มี ปาณิตูริย ฯเปฯ เป็นต้น ในวันทสมาส คือในสมาหารวันทสมาส และความเป็นนปฺงสกลิงค์ ย่อมมี ฯ ตถา ศัพท์ ทานใส่ไว้แล้วเพื่อประโยชน์แก่การถือเอาเทศสมาหารวันทสมาส ด้วยการเปรียบเทียบกับทิตุสมาส ฯ บทว่า **สมาเส** เป็นอาธาร ในบทว่า **โหติ** ดังนี้ ฯ

บทว่า **ตํ** ได้แก่ อุทาหรณ์ บทว่า **ยถา** ได้แก่ เป็นเช่นไร ? นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **จกฺขุ จ โสตถฺยจ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท,**^{๒๖๗} ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ยุตฺตตฺโต,**^{๒๖๘} ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,**^{๒๖๙} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,**^{๒๗๐} ตั้งเป็นสมาหารวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **ตถา ทฺวนฺเท ฯเปฯ ทินฺนฺจ,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,**^{๒๗๑} ลง สิ ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปฺรมา,**^{๒๗๒} อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ,**^{๒๗๓} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ

นักศึกษที่ตั้ง บทไว้ว่า **มุขญฺจ นาสิกํ จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท,** ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วฺุตตฺตถานมปฺโยโค,** ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ยุตฺตตฺโต,** ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,** ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,** ตั้งเป็นสมาหารวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **ตถา ฯเปฯ ทินฺนฺจ,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ,** ลง สิ ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปฺรมา,** รัสสระสระที่สุด ด้วยสูตรว่า **สโร รสฺโส นปฺสเก,**^{๒๗๔} อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วย **สิ** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ รูปที่นักศึกษที่ตั้งไว้ว่า **ฉวิ จ มํสญฺจ โลหิตญฺจ** ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ

^{๒๖๗} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๒๖๘} กจฺจ. ๓๑๖., ปทฺฐป. ๓๓๑.

^{๒๖๙} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๒๗๐} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๒๗๑} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๒๗๒} กจฺจ. ๒๘๔., ปทฺฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๒๗๓} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๒๗๔} กจฺจ. ๓๔๒., ปทฺฐป. ๓๓๗.

เหมือนกันกับในก่อน ๆ ความเป็นเอกวจนะและความเป็นนปฺงสกลิงค์ ย่อมมีในเนื้อความแห่งอวฺยวะชของสัตว์ที่มีลมปราณทั้งหลาย ในอรรถแห่งปาณยฺงคะ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **สงฺข จ ปณฺทว จ** ดังนี้แล้ว, หลังจาก **สงฺข ศัพท์** ลง **สิ** วิภตติ อาเทศ **สิ** เป็น **โอ** ด้วยสูตรว่า **โส**,^{๒๗๕} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** หลังจาก **จ ศัพท์** ลง **สิ** ปฐมวิภตติ **ลบ** **สิ** วิภตติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาส ฯเปฯ หิ จ**,^{๒๗๖} หลัง **ปณฺทวศัพท์** ลง **สิ** วิภตติ อาเทศ **สิ** เป็น **โอ** ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ หลังจาก **จ ศัพท์** ลง **สิ** วิภตติ **ลบ** **สิ** วิภตตินั้น ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สํโข จ ปณฺทโว จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวนทสมาสด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ทวนฺโท**, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ**, ลบวิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**, ลบ **จ ศัพท์** ที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็น สมหาทวนฺท ด้วยสูตรว่า **ตถา ฯเปฯ ทินฺนจ**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ**, ลง **สิ** ปฐมวิภตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ** ปฐมอาเทศ **สิ** เป็น **อํ** ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ รูปสำเร็จแห่ง **คิตฺวาทิตํ** ดังนี้เป็นต้น เป็นเช่นกับวิธีที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วนั่นเอง ฯ บทว่า **ททฺทริ** ได้แก่ กลองพิเศษ ฯ บทว่า **เทณฺทมิ** ได้แก่ กลองมวงคล ฯ ในคัมภีร์อื่นมี ปาฐะ ว่า **ทิณฺทมิ** ดังนี้ ฯ ความเป็นเอกวจนะและความเป็นนปฺงสกลิงค์ ย่อมมีในเนื้อความแห่งส่วนของเครื่องดนตรี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

บทว่า **ผาลํ** ได้แก่ ขาวนา ฯ บทว่า **ปาจณํ** ได้แก่ ปฏัก ฯ แยกด้วย **ไถ** ด้วย ชื่อว่า ยุคนฺจคฺล ฯ ความเป็นเอกวจนะและความเป็นนปฺงสกลิงค์ ย่อมมีในอรรถแห่งองค์ประกอบของเครื่องไถนา คือ ในเนื้อความอันเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบเครื่องไถนา ด้วยประการฉะนี้ ฯ แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนั้นแหละ ฯ

บทว่า **จมฺมํ** ได้แก่ โล่หนัง ฯ บทว่า **กลาโป** ได้แก่ แล่งศร บทว่า **ทโส** ได้แก่ มดตัวเล็ก ๆ ฯ อุทาหรณ์ที่เป็นตัวอย่างมี อยู่โดยความมีอยู่แห่งปัญญา ณ ศัพท์ ในพระบาลีว่า **สาธุ ปญฺญาวานโร** ดังนี้ ฯ

^{๒๗๕} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๒๗๖} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

ประโยชน์อะไรมีอยู่แก่อาทิสัพทไธ เพราะฉะนั้น อาทิสัพทไธนั้นชื่อว่า กิมตฺถ ๙ เชื่อมความว่า บัณฑิตพึงถืออาเทศอุทาหรณ์เป็นต้นว่า ทาสี ๑ ทาสี ๒ เปฯ ดังนี้ เป็นต้น ๙ นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า ทาสี ๑ ทาส ๑ ดังนี้แล้ว, หลังจาก ทาสี ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลป ค สิบ,^{๒๗๗} หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ ลบ สิ วิภัตตินั้น, หลังจาก ทาส ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๙ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ ลบ สิ วิภัติเสีย รูปสำเร็จ ทาสี ๑ ทาโส ๑ ดังนี้ ๙ ตั้งเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมุจฺจโย ทฺวณฺโท, ตั้งเป็นยุติตัดสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺโต, ลบ ๑ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตตตฺตานมปฺปโยโค, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา ๑, ที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติจสฺส สรณฺตสฺส, ตั้งเป็น สมาหารวันท ด้วยสูตรว่า ตถา ทฺวณฺเท ๒ เปฯ ทินญจ, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๒ เปฯ สฺ ๑, รัสสะ ด้วยสูตรว่า ยทฺนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิขฺมฺนฺติ,^{๒๗๘} หรือด้วยสูตรว่า กฺวจิธฺตฺตฺ เป็นต้น ลง สิ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๙ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า อิตฺถิ ๑ ปฺมา ๑ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมุจฺจโย ทฺวณฺโท, วิธิตำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในเบื้องต้น ๙ ความเป็นรัสสะ ด้วยสูตรว่า ยทฺนุปฺปนฺนา ดังนี้ เป็นต้น ๙

๒๒๓., ๒๖๐. วิชาสา รุกฺข ติน ปสฺส ธน ธณฺณ ชนปทาทีนญจ.

ต้นไม้ทั้งหลายด้วย หญ้าทั้งหลายด้วย ดินฝุ่นด้วย ัญญาชาติทั้งหลายด้วย ชนบททั้งหลาย ด้วยชื่อว่า รุกฺข ๒ เปฯ ปทา รุกฺขติน ๒ เปฯ ชนปทา เป็นต้น มีอยู่แก่ อสมารทวันทสมาสเหล่าใด อสมารทวันทสมาสเหล่านั้น ชื่อว่า รุกฺข ๒ เปฯ ปทาทย ๙ ในคัมภีร์นยาสะ^{๒๗๙} พระวชิรพุทธเถระกล่าวว่า ๑ ศัพท์ เป็น สมุจจยัตถะ ที่ชื่อว่า สมุจจยัตถะ ๙ ได้แก่ การรวบรวมความเป็นเอกวจนะ และความเป็นนปฺปสกลิงค์ ย่อมมี แก่สัตว์ทั้งหลาย ปาณิตูริย ๒ เปฯ ตตฺถ เป็นต้น อย่างเดียวเท่านั้น ด้วย ๑ ศัพท์หามิได้ ๙ โดยที่แท้แล ท่านอาจารย์ให้นักศึกษาได้รู้ว่า ความเป็นเอกวจนะ และนปฺปสกลิงค์ ย่อมมีแก่บททั้งหลาย คือมี รุกฺข ๒ เปฯ

^{๒๗๗} ๒๒๐., ปทฺรป. ๗๔.

^{๒๗๘} กจจ. ๓๙๑., ปทฺรป. ๔๒๓.

^{๒๗๙} นฺยาส. ว. ๓๒๓/๓๐๓.

ปท เป็นต้นด้วย ฯ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์พาลาวตาร^{๒๔๐} พระสังฆมัตถกิตติเถระ จึงกล่าวไว้แล้วว่า หรือแม้ในคัมภีร์เหล่าอื่น ย่อมรวบรวมอาเทศ ด้วย อาทิ ศัพท์ ขยายความว่า ความเป็นเอกวจนะ และความเป็นนปฺงสกลิงค์แห่งเนื้อความของบททั้งหลาย มี **รูกฺขติณ ๒เปฯ วม** เป็นต้น ย่อมมีได้ในทวันทสมาส ด้วยการกำหนดหรือการกล่าวอย่างพิเศษ ฯ

นักศึกษาตั้งบทว่า **อสุสตุโก จ กปิตโน จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท,**^{๒๔๑} ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสฺส ยุตฺตตุโก,**^{๒๔๒} ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺตตุถานมปฺปิโยโค,** ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,**^{๒๔๓} ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,**^{๒๔๔} ตั้งเป็น นปฺงสกลิงค์ และเอกวจนะ ด้วยสูตรว่า **วิภาสา ๒เปฯ ทินฺนญจ,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ สฺส จ,**^{๒๔๕} ลง สิ ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตุเถ ปจฺมา**^{๒๔๖} อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สิ,**^{๒๔๗} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...**^{๒๔๘} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๒๔๙} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๒๕๐} ฯ

นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **อสุสตุโก จ กปิตโน จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท ๒เปฯ,** ตั้งเป็น ปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,** ไม่ต้องทำเป็นเอกวจนะเป็นต้น ด้วยคำว่า **วิภาสา** ในสูตรนี้ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ ทิสฺส จ,** ลง โย ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตุเถ ปจฺมา** อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ,**^{๒๕๑} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ สำเร็จรูป

^{๒๔๐} พาลา. ๕๓.

^{๒๔๑} กจุ. ๓๒๙., ปทฐป. ๓๕๗.

^{๒๔๒} กจุ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๒๔๓} กจุ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๒๔๔} กจุ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๒๔๕} กจุ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๒๔๖} กจุ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๒๔๗} กจุ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๒๔๘} กจุ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๒๔๙} กจุ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๒๕๐} กจุ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๒๕๑} กจุ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

เป็น **อสุตตถกปิตนา** ดังนี้ ๔ สำหรับอุทาหรณ์ทั้งหลายที่เหลือ เป็นเช่นกับรูปที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว ๔

ถามว่า อาทิ ศัพท์ มีประโยชน์อะไร ? ตอบว่า อุทาหรณ์ทั้งหลาย คือ **สาวชานาวชชี ๔เป ๔** หรือว่า **กณฺหสุกฺกา** ดังนี้ อันบัณฑิตพึงถือเอาด้วย อาทิ ศัพท์ ๔

๓๒๔., ๓๓๔. ทวิปเท ตุลยาธิกรณ กัมมธารโย.

เมื่อบทสองบทที่กระทำจนจะและวิภัติให้เสมอกัน อันท่านย่อเข้ากันอยู่ สมานั้น เป็นยุดัตตถกปิตนา มีชื่อว่า กัมมธารยะ ๔ บทที่ข้าพเจ้าตั้งไว้ว่า **ทวิปเท ตุลยาธิกรณ** นี้ มีวิธีทำตัวรูปดังนี้ ลง โย ทุตติยาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **กมฺมตฺเถ ทุตติยา,**^{๒๙๒} อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจฺ,**^{๒๙๓} และ อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ,**^{๒๙๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...**^{๒๙๕} ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๒๙๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๒๙๗} ๔ บททั้งหลายสองที่กระทำให้มีวิภัติจนจะเสมอกันอันบัณฑิตย่อมย่อเข้า ในกาลใด ในกาลนั้น สมานั้นชื่อว่า กัมมธารยสมาส ๔ ลง โย ปฐมาวิภัติในบททั้งสองนี้ว่า **ทวิปทานิ** และ **ตุลยาธิกรณานิ** ดังนี้ ๔ อีกอย่างหนึ่งในการใด บัณฑิตย่อมย่อบททั้งสอง คือ นามบท ทั้งหลายที่กระทำให้จนจะและวิภัติเสมอกันในการนั้น สมานั้นชื่อว่า กัมมธารยะ ๔ ในบทว่า **สมสฺยนฺเต** นี้ ลง ย ปัจจัย ในกัตตุวากด้วย ภาว ศัพท์ ในสูตรว่า **ภาวกมฺเมสุ โย**^{๒๙๘} ๔ ในคัมภีร์รูปสัทธิตี^{๒๙๙} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้แล้วว่า เมื่อบททั้งสองอันท่านกระทำให้เสมอกันเป็นต้น มีอยู่ ๔ หนึ่งในคัมภีร์พาลาวตาร^{๓๐๐} พระสัทธรรมมกิตติเถระก็กล่าวไว้แล้วว่า ในการใด บททั้งสองที่ท่านกระทำให้มีวิภัติจนจะเสมอกันย่อมย่อเข้า ๔ ส่วนในคัมภีร์สัททนีติสุดตมาลา^{๓๐๑} พระอัครวังสเถระกล่าวสูตรนี้ว่า บททั้งหลาย

^{๒๙๒} กจจ. ๒๙๗., ปทฐป. ๗๖, ๒๔๔.

^{๒๙๓} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๒๙๔} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๒๙๕} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๒๙๖} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๒๙๗} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๒๙๘} กจจ. ๔๔๐., ปทฐป. ๔๔๕.

^{๒๙๙} ปทฐป. ๑๔๘.

^{๓๐๐} พาลา. ๔๕.

^{๓๐๑} สทฐ. สุตฺต. ๗๐/๒๒๒๙.

สองอันมีที่ตั้งเสมอกัน ย่อมถูกย่อในประโยคใด สมานั้น ชื่อว่า กัมมธารยะ ย่อมมีในประโยค
นั้น ฯ นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **มหนุต ปริส** ดังนี้แล้ว, ที่สุดทำยบททั้งสองลง สี ปฐมาวิภัติ
เอกวจนะ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**,^{๓๐๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า
ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ ประกอบ จ ศัพท์และ ต ศัพท์เข้า ทำวิคคหะว่า **มหนุต จ โส ปริส จ**
ดังนี้ ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมธารโย**, ตั้งเป็นยุตตถ
สมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ**,^{๓๐๓} ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ**
วิภตฺติโย โลปา จ,^{๓๐๔} ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**,^{๓๐๕}
ลบ จ ศัพท์ และ ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺตตฺถานมปฺปิโยโค**, อาเทศ มหนุต ศัพท์ ให้
เป็น มหา ด้วยสูตรว่า **มหนํ มหา ตฺลยาธิกรณ ปเท**,^{๓๐๖} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต**
ฯเปฯ สฺ จ,^{๓๐๗} ลง สี ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา**^{๓๐๘} อาเทศ สี เป็น โอ
ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ อุทาหรณ์
ทั้งหลายสาม คือ **กณฺหสฺสโป**, **นิจฺจปฺปลํ**, **โลหิตจฺนฺทํ** เป็นเช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ฯ
นักศึกษที่ตั้งบทไว้ว่า **พฺราหฺมณิ จ สว ทาริกา จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตร
ว่า **ทวิปเท ฯเปฯ กมฺมธารโย**, ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ**,
ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า
ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, ลบ จ ศัพท์ และ ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺตตฺถานมปฺปิโยโค**,
ทำยบทเคียงให้เป็นเหมือน ปุณฺณลึงค์ คือ กระทำ อี ปัจจัย ให้ อ อักษร ด้วยสูตรว่า **กมฺมธารย-**
สญฺญะ จ,^{๓๐๙} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ**, ลง สี ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า

^{๓๐๒} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๓๐๓} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๓๐๔} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๓๐๕} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๓๐๖} กจจ. ๓๓๐., ปทฐป. ๓๔๐.

^{๓๐๗} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๓๐๘} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๓๐๙} กจจ. ๓๓๒., ปทฐป. ๓๔๓.

ลึงคตเถ ปจมา ลบ ลี ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปี คสิปี**,^{๓๐๐} ๖ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ขตติยา จ**
สา กญญา จ ดังนี้แล้ว, ตั้งชื่อสมาส และลบวิภัติทำเป็นปกติ เหมือนในก่อน ลบ จ ศัพท์
และ ต ศัพท์ ด้วยปริกาสสูตรว่า **วุตตตถานมปปิโยโค**, ทำบทเฉียงให้เป็นปุงลิงค์ คือ ทำ อา
ปัจจัย ให้เป็น อ ด้วยสูตรว่า **กมมธารยสญเณ จ**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทหิต ๖เปฯ สฺ จ**,
ลง ลี วิภัติ ลบ ลี ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปี คสิปี** ๖

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า กัมมธารยะ ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า
ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า กัมมธารยะนี้ ย่อมมีในสูตรว่า **กมมธารยสญเณ จ** ๖

๒๒๕., ๓๔๘. **สงขยาปฺพุโพ ทิคุ.**

นักศึกษที่ตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ติมล** ดังนี้แล้ว, หลังจาก ติ ศัพท์และ มล ศัพท์ลง โย
วิภัติ อาเทศ ติ ศัพท์ กับ โย เป็น **ติณิ** ด้วยสูตรว่า **ติจตุณฺณํ ติสฺสเ จตฺสฺสเ ตโย จตฺตารโ**
ติณิ,^{๓๐๑} อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ**,^{๓๐๒} ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสฺ**
กตนิการโลเปสฺ **ทีฆ**,^{๓๐๓} นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ติณิ มลานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น กัมมธารย-
สมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๖เปฯ กมฺมธารโย**,^{๓๐๔} ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ**
๖เปฯ ตตตฺถเ, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ**,^{๓๐๕} ตั้งสระที่สุด ให้
เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**,^{๓๐๖} ตั้งเป็นทิกุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงขยาปฺพุโพ**
ทิคุ, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อฺเก ตปฺริสา**,^{๓๐๗} ตั้งเป็น สมอาหารทิคุ ด้วยสูตรว่า
ทิกุสฺเสกตฺ,^{๓๐๘} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทหิต ๖เปฯ สฺ จ**,^{๓๐๙} ลง ลี ปฐมวิภัติ อาเทศ ลี
เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ลี**,^{๓๑๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...**^{๓๑๑} ลบสระหน้า

^{๓๐๐} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๓๐๑} กจจ. ๑๓๓., ปทฐป. ๒๓๐.

^{๓๐๒} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๓๐๓} กจจ. ๘๘., ปทฐป. ๑๔๗.

^{๓๐๔} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๓๐๕} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๓๐๖} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๓๐๗} กจจ. ๓๒๖., ปทฐป. ๓๔๑.

^{๓๐๘} กจจ. ๓๒๑., ปทฐป. ๓๔๙.

^{๓๐๙} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๓๑๐} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๓๑๑} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

ปกติสละหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๓๒๒} นำพยัญชนะไปประกอบสละหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๓๒๓} ๔ รูปแห่งอุทธารณทั้งหลาย ๔ มี **ติโลกิ** เป็นต้น เป็นรูปอันเรากล่าวไว้แล้วนั้นแหละ ๔

หลังจากสละ และ โคทวาร ศัพท์ ลง โย วิภัติติ อาเทศ สละที่สุดแห่งสละกับ โย วิภัติติ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาทีนมกาโร,**^{๓๒๔} อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุ,** ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ กต ๒เปฯ ที่ฆ,** นักศึกษาดังศัพท์ไว้ว่า **สตุต โคทวารานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทุวิปเท ๒เปฯ กมฺมธารโย,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับ ในตอนต้น ๔

ถามว่า ข้าแต่อาจารย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า ทิคุ ดังนี้ย่อมมีในสูตรไหน ตอบว่า คุณอนศิษย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า ทิคุ ย่อมมี ในสูตรว่า **ทิกฺขุเสกตฺตํ** ดังนี้ ๔

๓๒๖., ๓๔๑. อฎเฏ ตปฺปรีสา.

หลังจาก น ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ ลป สิ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ๒เปฯ ที่หิ จ,**^{๓๒๕} หลังจาก พุราหฺมณ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,**^{๓๒๖} แยกพยัญชนะออกจากสละ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...**^{๓๒๗} ลปสละหน้า ปกติสละหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป..**^{๓๒๘} นำพยัญชนะไปประกอบสละหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๓๒๙} ๔ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **น พุรหฺมโณ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทุวิปเท ตฺลุยาธิกรณ กมฺมธารโย,**^{๓๓๐} ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาส ยุตฺตตฺโต,**^{๓๓๑} ลปวิภัติติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,**^{๓๓๒} ตั้งสละที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส,**^{๓๓๓} ตั้งเป็น ตปฺปรีสสมาส ด้วยสูตรว่า **อฎเฏ ตปฺปรีสา,** อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อตฺตํ นสฺส**

^{๓๒๒} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๓๒๓} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๓๒๔} กจจ. ๑๓๔., ปทฐป. ๒๕๑.

^{๓๒๕} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๓๒๖} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๓๒๗} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๓๒๘} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๓๒๙} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๓๓๐} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๓๓๑} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๓๓๒} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๓๓๓} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

ตปฺปริเส,^{๓๓๔} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฺทิตฺ ๗เปฯ สฺ จ,^{๓๓๕} ลง สี ปฐมาวิภตติ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา^{๓๓๖} อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตฺสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไป ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๗ นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า นวสโล ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในก่อน ๗

หลังจาก ปญจ ศัพท์ ลง โย วิภตติ หลังจาก ภิกฺขุ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศสระ ที่สุดแห่ง ปญจ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า ปญจาทินมกาโร,^{๓๓๗} ตั้ง อ ชือ ล ด้วยสูตรว่า อวิณฺณวณฺณา ฌลา,^{๓๓๘} อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรว่า ลโต โวกาโร จ,^{๓๓๙} อาเทศ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า เวโอสฺ โล จ^{๓๔๐} ๗ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า ปญจ ภิกฺขโว ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น กัมมถารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมถารโย, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถโย, ลบวิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกตฺ จสฺส สรณฺตสฺส, ตั้งเป็น สมาสทาคูสมาส ด้วยสูตรว่า สงฺขยาปฺพุโ ทฺจ,^{๓๔๑} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฺทิตฺ ๗เปฯ ทิสฺ จ, ลง โย ปฐมาวิภตติ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา ลบ โย วิภตติ ด้วยสูตรว่า ฌปโต จ โยนํ โลโป,^{๓๔๒} ทิฆะ อฺ เป็น อฺ ด้วยสูตรว่า โยสฺ กตนิการโลเปสฺ ทิฆํ,^{๓๔๓} ๗ หลัง น ศัพท์ ลง สี วิภตติ ลบ สี วิภตติ ด้วยสูตรว่า สพฺพาสมาวุโส ๗เปฯ หิ จ ๗ หลังจาก ปญจภิกฺขุ ศัพท์ ลง สี วิภตติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ ค สิปิ^{๓๔๔} ๗ รูปอันนักศึกษที่ตั้งไว้แล้วว่า น ปญจภิกฺขุ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น กัมมถารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ตฺลยาธิกรณ กมฺมถารโย, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส

^{๓๓๔} กจจ. ๓๓๓., ปทฐป. ๓๔๔.

^{๓๓๕} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๓๓๖} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๓๓๗} กจจ. ๑๓๔., ปทฐป. ๒๕๑.

^{๓๓๘} กจจ. ๕๘., ปทฐป. ๒๙.

^{๓๓๙} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๓๔๐} กจจ. ๙๗., ปทฐป. ๑๕๖.

^{๓๔๑} กจจ. ๓๒๕., ปทฐป. ๓๔๘.

^{๓๔๒} กจจ. ๑๑๘., ปทฐป. ๑๔๖.

^{๓๔๓} กจจ. ๘๘., ปทฐป. ๑๔๗.

^{๓๔๔} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ยุตตตฺถิ โลปวิภตฺติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตั้งเป็นตํปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อูเก ตปฺปฺริสา, อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ ทีสุ จ, ลง โย ปฐมาวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา ลง โย วิภตฺติ ด้วยสูตรว่า ฃปโต จ โยนํ โลโป, ทีฆะ อู เป็น อู ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทีฆํ, สำเร็จรูปเป็น ฃปญจ ภิกฺขุ ฯ แม้ปฐะที่เป็นรัสสะว่า ปญจภิกฺขุ ดังนี้ก็มีอยู่ ฯ เมื่อทิกฺขุมาส อันนักศึกษากะทำ แล้วทำให้เป็นสมาหาร ด้วยสูตรว่า ทิกฺขุเสกตฺตํ, ลง สิ วิภตฺติ ลง สิ เสีย แม้นบพว่า นปญจ-ภิกฺขุ เป็นต้นนี้ ก็ลง สิ วิภตฺติ ฯ

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า ปญจ วสฺส ดังนี้แล้ว, หลังจาก ปญจ ศัพท์และ หลังจาก วสฺส ศัพท์ ลง โย วิภตฺติ, หลังจาก ปญจ อาเทศ สระที่สุดแห่ง ปญจ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า ปญจาทินมกาโร, หลังจาก วสฺส อาเทศ โย วิภตฺติ เป็น นิ ด้วย อโต นิจุจ,^{๓๔๕} ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทีฆํ, สำเร็จรูปเป็น ปญจวสฺสานิ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ฯเปฯ ธาโรย, ตั้งเป็น ยุตตตฺถิสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาส ยุตตตฺถิ, ลงวิภตฺติ และ ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ตั้งเป็น ทิกฺขุมาส ด้วยสูตรว่า สงฺขยาปฺพุโพ ทิกฺ, ตั้งเป็นสมาหารทิกฺ ด้วยสูตรว่า ทิกฺขุเสกตฺตํ,^{๓๔๖} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สึ,^{๓๔๗} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปฺพุพ... ลงสระหน้า ปกฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สโรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วย ด้วยสูตรว่า นเย ... ฯ นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า น ปญจวสฺส ดังนี้แล้ว, หลังจาก น ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลง สิ วิภตฺติ ด้วยสูตรว่า สพฺพา ฯเปฯ หิ, หลังจาก ปญจวสฺส อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปฺพุพ... ลงสระหน้า ปกฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สโรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... สำเร็จรูปเป็น น ปญจวสฺส ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ฯเปฯ ธาโรย, ตั้งเป็น ยุตตตฺถิสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ยุตตตฺถิ, ลง วิภตฺติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติ ฯเปฯ ปา จ, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส, ตั้งเป็นตํปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อูเก ตปฺปฺริสา, อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า อตฺตํ นสฺส ตปฺปฺริเส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะ

^{๓๔๕} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๓๔๖} กจจ. ๓๒๑., ปทฐป. ๓๔๙.

^{๓๔๗} กจจ. ๑๒๙., ปทฐป. ๑๙๕.

ออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ นักศึกษาดั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ปญจ ภว**, หลังจากบททั้งสอง ลง โย วิภัตติ, หลัง ปญจ อาเทศ สระที่สุดแห่ง **ปญจ** กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาตินมกาโร**, หลังจาก ภว อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ**,^{๓๔๘} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** นักศึกษาดั้งรูปไว้ว่า **ปญจภว** ดังนี้แล้ว ๙ ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ รโย**, ตั้งเป็นทิกุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยา-ปฺพุโพ ทิคุ**, ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๔เปฯ ยุตตตถุ**, ลบวิภัตติทั้งหลายและ ตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็น สมานาหารทิกุ ด้วยสูตรว่า **ทิกุสเสกตต**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ ทิสฺส จ**, ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** สำเร็จรูปเป็น **ปญจภว** นักศึกษาดั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **นปญจ ภว** ดังนี้แล้ว ๙ หลังจากบททั้งสอง ลง สิ วิภัตติ วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในก่อน ๙ นักศึกษาดั้งรูปไว้ว่า **ปญจโค** หลังจากบททั้งสอง ลง โย วิภัตติ หลังจาก ปญจ ศัพท์ อาเทศ สระที่สุดแห่ง ปญจ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาตินมกาโร** อาเทศ โอ แห่ง โค ศัพท์ เป็น อว ด้วยสูตรว่า **โยสฺ จ**,^{๓๔๙} อาเทศ โย เป็น โอ ด้วย ศัพท์ ในสูตรว่า **ตโต โย นโม ต**,^{๓๕๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** สำเร็จรูปเป็น **ปญจคาโว** แล้ว, ตั้งเป็น ยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตตตถุ**, ตั้งเป็น กัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ ธาโร**, ตั้งเป็นทิกุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยาปฺพุโพ ทิคุ**, กระทำเป็นบุพพรูป ลบวิภัตติ และตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นสมานาหารทิกุ ด้วยสูตรว่า **ทิกุสเสกตต**, ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **กวจิสมาสนตคตานมการนโต**,^{๓๕๑} อาเทศ โอ แห่ง โค เป็น อว ด้วยสูตรว่า **โอ สเร จ**,^{๓๕๒} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ ทิสฺส จ**, ลง สิ วิภัตติ แม้ปารู้ว่า **ปญจคาโว** ดังนี้ก็มิอยู่บ้าง ๙ นักศึกษาดั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **นปญจคว** ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวเหมือนนัยก่อน ๙

^{๓๔๘} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๓๔๙} กจจ. ๗๔., ปทฐป. ๑๖๙.

^{๓๕๐} กจจ. ๒๐๕., ปทฐป. ๑๖๐.

^{๓๕๑} กจจ. ๓๓๗., ปทฐป. ๓๕๐.

^{๓๕๒} กจจ. ๗๘., ปทฐป. ๓๑.

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ทส ภว** ดังนี้แล้ว, หลังจากบททั้งสอง ลง โย วิภัตติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับในก่อนนั้นแล ฯ นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **น ทสภว** ดังนี้แล้ว, ลี วิภัตติ ลบ ลี เสีย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เช่นกับเบื้องต้น ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สตตโคธาวร** ดังนี้, หลังจากบททั้งสอง ลง โย วิภัตติ หลังจาก สัตต อาเทศสระที่สุดแห่ง สตต กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจฯเปฯ กาโร**, หลังจาก **โคธาวร** อาเทศ โย วิภัตติ เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุจ**, ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุฯเปฯ ทิฆ**, ตั้งเป็น กัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเทฯเปฯ ธาโรโย**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนเบื้องต้น ฯ นักศึกษาตั้ง ศัพท์เดิมไว้ว่า **นสตตโคธาวร**, หลังจากบททั้งสอง ลง ลี วิภัตติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในเบื้องต้น อนึ่งในคัมภีร์รูปสิทธิ^{๓๕๓} พระพุทธปิยะ-มหาเถระกล่าวไว้แล้วว่า **สตต โคธาวริโย** เป็น **สตตโคธาวร**, ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **กวจิ สมาสนุตตานมการนโต** ฯ อนึ่ง ในคัมภีร์สังคหะ^{๓๕๔} พระอัครวงษ์เถระก็กล่าวไว้ว่า แม่น้ำโคธาวรี ๗ สายที่ถูกนำมารวมกล่าวไว้ด้วยกันชื่อว่า สตตโคธาวร ฯ

นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ปญจ पुलิโย** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น สมหาหริคฺ, หลังจาก पुल ศัพท์ลง อี ปัจจัย, หลังจาก ปญจ ศัพท์และ पुलศัพท์ ลง โย วิภัตติ, หลังจาก ปญจ อาเทศสระที่สุดแห่ง ปญจ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาทินมกาโร**, หลังจาก **ปญจ पुलี** ลง โย วิภัตติ รัสสะ อี เป็น อิ ด้วยสูตรว่า **อโฆ รสสเมกวจนโยสวปิ จ**,^{๓๕๕} นักศึกษาตั้งรูปไว้ว่า **ปญจ पुलิโย** ดังนี้แล้ว ฯ ตั้งเป็นยุดัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํฯเปฯ ตตุโถ**, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเทฯเปฯ กมฺมธารโย**, ตั้งเป็นทิกฺสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยาปฺพุโพ ทิกฺ**, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็นสมหาหริคฺ ด้วยสูตรว่า **ทิกฺสเสกตฺต**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิตฯเปฯ ทิสฺ จ**, ลง โย ปฐมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺจคฺตเถ ปจฺมา**, ลบ โย วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **หฺมปโตฯเปฯ โลโป**, ทีฆะ อิ เป็น อี ด้วยสูตรว่า **โยสุฯเปฯ ทิฆ**, สำเร็จรูปเป็น **ปญจ पुलิ** ฯ นักศึกษาตั้งศัพท์ไว้ว่า **นปญจ पुलิ** ดังนี้แล้ว ฯ หลังจาก น ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี เสีย หลังจาก **ปญจ पुलิ** ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโตฯเปฯ สิปิ** ฯ นักศึกษาตั้งรูปไว้ว่า **นปญจ पुलิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเทฯเปฯ กมฺมธารโย**, ตั้งเป็นยุดัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํฯเปฯ ยุดตฺตโถ**, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อุเกตปฺปริสา**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในตอนต้น ฯ อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อตฺตํ นสฺส**

^{๓๕๓} ปทฺรป. ๑๕๔.

^{๓๕๔} สทฺท. สุตฺต อุ. ๗๓๕/๒๖๙.

^{๓๕๕} กจฺจ. ๘๔., ปทฺรป. ๑๔๔.

ตปฺปรีเส, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ ทีสุ จ**, ลง สี วิภตฺติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป ค สิปิ ๑**

ในอรรถว่า **ปญจ คาวิโย** ดังนี้ ตั้งเป็นสมาหารทิกุ, หลังจาก ปญจ ศัพท์ ลง โย วิภตฺติ อาเทศ อ ที่สุดแห่ง ปญจ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาทินมกาโร ๑** หลังจาก โค ศัพท์ ลง อี ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **นทาทีโต วา อี,^{๓๕๖}** อาเทศ โอ แห่ง โค เป็น อว ด้วย คาวโยค-วิภาคะ ในสูตรว่า **คาว เส,^{๓๕๗}** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** แยก พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๑** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ ทีสุ จ**, ลง โย ปฐมาวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา** หลังจาก ปญจคาวี ศัพท์ ลง โย วิภตฺติ ตั้ง อิตถิลิงค์ ชื่อ ป ด้วยสูตรว่า **เต อิตถิขยาโป,^{๓๕๘}** รัสส อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **อโฆ รัสส-เมกวจนโยสฺวปี จ,^{๓๕๙}** สำเร็จรูปเป็น **ปญจคาวิโย ๑** ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทฺวิปเท ๒เปฯ กมฺมธารโย,** ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺถ,** ลบ วิภตฺติ และ ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ตั้งเป็นทิกุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงฺขยาปฺพพ ทิกุ,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ ทีสุ จ**, ลง โย ปฐมาวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา** ลบ โย ด้วยสูตรว่า **ขปโต จ โยนํ โลโป,** ทีฆะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **โยสฺ ๒เปฯ ทีฆ,** สำเร็จรูปเป็น **ปญจคาวี** ดังนี้ ๑

ที่ชื่อว่า สมาหารทิกุสมาส ได้แก่ เมื่อนักศึกษที่ตั้งบทเดิมไว้ว่า **น ปญจคาวี** ดังนี้แล้ว, หลังจาก **น** ลง สี วิภตฺติ ลบ สี วิภตฺติเสีย, หลังจาก ปญจคาวี ศัพท์ ลง โย วิภตฺติ ลบ โย ด้วยสูตรว่า **ขปโต จ โยนํ โลโป,** ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทฺวิปเท ๒เปฯ กมฺมธารโย,** ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๒เปฯ ยุตตฺถ,** ตั้งเป็น ตปฺปรีสสมาส ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปรีสา,** อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อตฺตํ นสฺส ตปฺปรีเส,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ ทีสุ จ**, ลง โย ปฐมาวิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา**, ลบ โย ด้วยสูตรว่า **ขปโต จ โยนํ โลโป ๑**

^{๓๕๖} กจฺจ. ๒๓๘., ปทฺฐป. ๑๘๗.

^{๓๕๗} กจฺจ. ๗๓., ปทฺฐป. ๑๗๔.

^{๓๕๘} กจฺจ. ๕๙., ปทฺฐป. ๑๘๒.

^{๓๕๙} กจฺจ. ๘๔., ปทฺฐป. ๑๔๔.

ถามว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ ประโยชน์อะไรด้วยการตั้งชื่อว่า ตปปริส ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ดูก่อนศิษย์ผู้เจริญ ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ตปปริส ย่อมมี ในสูตรว่า **อตตํ นสฺส ตปปริสเส** ดังนี้ ฯ

๓๒๗., ๓๕๑. อมาทโย พรปเทภิ.

อํ เป็นต้น มีอยู่แก่วิภัตติทั้งหลายเหล่านี้ วิภัตติทั้งหลายเหล่านี้ ชื่อว่า อมาทโย, บททั้งหลายเหล่านั้นอยู่เบื้องหลัง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พรปทานิ ฯ แม้เมื่อท่านอาจารย์กล่าวคำโดยไม่แตกต่างกันว่า **พรปเทภิ** ดังนี้แล้ว กล่าวไว้ในวุตติว่า **นามเมหิ** ดังนี้ เพราะ นามเมหิ ศัพท์เป็นอธิการ ตามมาจากสูตรว่า **นามานํ สมาส**^{๓๖๐} ฯ

นักศึกษาตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ภูมิกต** ดังนี้แล้ว, หลังจาก ภูมิ ศัพท์ ลง อํ พุติยาวิภัตติด้วยสูตรว่า **กมฺมตฺเต พุติยา**,^{๓๖๑} ตั้งอิติถิลิงค์ ชื่อ ป ด้วยสูตรว่า **เต อิตฺติชยา โป**,^{๓๖๒} อาเทศอํ เป็น นิคหิต ด้วยสูตรว่า **อโณ นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ**,^{๓๖๓} หลังจาก คต ศัพท์ อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**,^{๓๖๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...**^{๓๖๕} ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๓๖๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๓๖๗} ฯ สำเร็จรูปเป็น **ภูมิกโต** แล้ว, ตั้งเป็นตปปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๗เปฯ ยุตฺตถโก** ฯ นักศึกษาพึงกระทำรูปเหมือนในก่อน ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**,^{๓๖๘} เมื่อนักศึกษาย่อบทเข้าด้วยกันแล้ว ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**,^{๓๖๙} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ ทิสฺ จ**, ลง ลี วิภัตติ อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไป

^{๓๖๐} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๓๖๑} กจจ. ๒๙๗., ปทฐป. ๗๖, ๒๘๔.

^{๓๖๒} กจจ. ๕๙., ปทฐป. ๑๘๒.

^{๓๖๓} กจจ. ๘๒., ปทฐป. ๑๔๙.

^{๓๖๔} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๓๖๕} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๓๖๖} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๓๖๗} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๓๖๘} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๓๖๙} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๔ นักศึกษาดั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **อปลายคต** ดังนี้แล้ว, หลังจาก **อปลาย ศัพท์** ลง พุติยาวิภัติติ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้าปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก **คต ศัพท์** ลง ลี วิภัติติ อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๔ นักศึกษาดั้งบทไว้ว่า **อปลาย คโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นต้นปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, ตั้งเป็นยุดัตตสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาส** ยุตตฺตฺโต, ลบวิภัติติทั้งหลายแล้ว ตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เป๔ ทัส จ**, ลง ลี วิภัติติ อาเทศ อ กับ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๔

หลังจาก **สพฺพฺรตฺติ ศัพท์** ลง อ พุติยาวิภัติติ ด้วยสูตรว่า **กาลทฺธานมจฺจนฺตสโยเค,**^{๓๗๐} ตั้งอิตถิลิงค์ ชื่อ ป ด้วยสูตรว่า **เต อิตฺถิยา** ไป, อาเทศ อ เป็น นิคหิต ด้วยสูตรว่า **อโม นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ**, หลังจาก **โสภน ศัพท์** ลง ลี วิภัติติ อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** นักศึกษาดั้งบทไว้ว่า **สพฺพฺรตฺติ โสภโน** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นต้นปริสสมาส **อมาทโย ปรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับในก่อน ๔

หลังจาก **อิสฺสร ศัพท์** ลง นา ตติยาวิภัติติ อาเทศ นา วิภัติติ เป็น เอน ด้วยสูตรว่า **อโต เนน,**^{๓๗๑} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๔ หลังจาก **กต ศัพท์** ลง ลี วิภัติติ อาเทศ ลี วิภัติติ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๔ นักศึกษาดั้งรูปไว้ว่า **อิสฺสเรน กต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ต้นปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, ตั้งเป็นยุดัตตสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๔เป๔ ตตฺตฺโต**, ลบวิภัติติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เป๔ ทัส จ**, ลง ลี วิภัติติ อาเทศ ลี เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก

^{๓๗๐} กจจ. ๒๔๘., ปทฺฐป. ๒๘๗.

^{๓๗๑} กจจ. ๑๐๓., ปทฺฐป. ๗๙.

สัลละ ศัพท์ ลง นา ตติยวิภัติ อาเทศ นา วิภัติ เป็น เอน ด้วยสูตรว่า **อโต เนน**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก วิทฺ ศัพท์ ลง สิวิภัติ อาเทศ สิวิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕ นักศึกษาตั้งบทว่า **สละเน วิทฺ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๕เปฯ ตตฺถ**, ลบวิภัติ และตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ ทิสฺ ๕**, ลง สิวิภัติปฐมา อาเทศ สิวิภัติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕

รูปแห่งอุทาหรณ์ทั้งหลายสอง คือ **กณินทฺส**, **อาคนตุกภตฺ** ดังนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล ๕

หลังจาก เมณฺ ศัพท์ ลง สุมา ปญฺจมีวิภัติ อาเทศ สุมา เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุมา** **สุมีนํ วา**,^{๓๗๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕ หลังจาก อเปต ศัพท์ ลง สิวิภัติ อาเทศ สิวิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ นักศึกษที่ตั้งบทไว้ว่า **เมณฺ อาเปโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๕เปฯ ตตฺถ**, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ ๕เปฯ ปา ๕**, ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ ทิสฺ ๕**, ลง สิวิภัติ อาเทศ สิวิ เป็น โอ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพมโร...** ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา** **สเร โลป**^{๓๗๓} ทีละ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **ทิม**^{๓๗๔} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ นักศึกษที่ตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **ราชภย** ดังนี้แล้ว, หลังจาก ราช ศัพท์ ลง สุมา ปญฺจมีวิภัติ อาเทศ สุมา เป็น นา ด้วยสูตรว่า **อมฺห ตุมฺหนตฺราช ๕เปฯ สฺมานา ว**,^{๓๗๕} อาเทศ ราช กับ

^{๓๗๒} กจฺจ. ๑๐๘., ปทฺฐป. ๙๐.

^{๓๗๓} กจฺจ. ๑๒., ปทฺฐป. ๑๓.

^{๓๗๔} กจฺจ. ๑๕., ปทฺฐป. ๑๗.

^{๓๗๕} กจฺจ. ๒๗๐., ปทฺฐป. ๑๒๐.

รณณา ด้วยสูตรว่า นามุหิ รณณา วา,^{๓๗๖} หลังจาก ภย ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **รณณา ภย** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ฯ หลังจาก โจร ศัพท์ ลง สุมา ปัญจมีวิภัตติ อาเทศ สุมา เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สมาสมินิ วา**, หลังจาก ภย ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ**, นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **โจรา ภย** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ฯ

รูปแห่งอุทาหรณ์สองรูป คือ **ราชปุตโต** และ **ราชปฺริโส** ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วนั้น เทียบ ฯ หลังจาก ธณฺณ ศัพท์ ลง ส จัณฐีวิภัตติ ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺนิสฺ จ**,^{๓๗๗} หลังจาก ราสิ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลโป คสิปิ** ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ธณฺณานิ ราสิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ฯ

สองบทว่า **รูปเป สณฺณา** ได้แก่ สัณฺญาที่เกิดขึ้นแล้วในรูปารมณฺ์ ดังนี้ ฯ หลังจาก รูป ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ อาเทศ สฺมี วิภัตติ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สมา สฺมินิ วา**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ หลังจาก สณฺณา ศัพท์ ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ลบ สิ นั้น ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **รูปเป สณฺณา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ ทีสุ จ**, ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๔เปฯ สิปิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในตอนต้น ฯ หลังจาก สงฺสรา ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภัตติ อาเทศ สฺมี เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สมาสมินิ วา**, หลังจาก ทุกฺข ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ**, นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สํสรา ทุกฺข** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ ทีสุ จ**, ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา**^{๓๗๘} อาเทศ อ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ** ฯ

๓๒๘., ๓๕๒. อณฺณปทตฺเตสุ พหุพฺพิหิ.

^{๓๗๖} กจจ. ๑๓๗., ปทฐป. ๑๑๖.

^{๓๗๗} กจจ. ๘๘., ปทฐป. ๘๗.

^{๓๗๘} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

พระกัจจายนมหาเถระ เพื่อจะแสดง พหุพพีหิสมาส โดยลำดับต่อจาก ตัปปริสสมาส ๖ อย่างมี ทูติยาตัปปริสสมาสเป็นต้น จึงกล่าวตัวอย่างว่า **อาคตสมโณ** ดังนี้เป็นต้น ฯ

นักศึกษา ตั้งบทว่า **อาคตสมโณ อิมํ สัมมารามํ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเถสุ พหุพพีหิ,** ตั้งเป็นยุตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๗เปฯ ตตฺตฺโถ,**^{๓๗๙} รูปอันเหมือนนัยก่อน อันนักศึกษาพึงกระทำ ฯ ลบวิภัติ ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,**^{๓๘๐} ลบศัพท์ทั้งหลาย คือ **อิมํ สัมมารามํ** ด้วยปริกาสสูตรว่า **วุตตตฺถานมปฺปิโยโค,** หรือ ด้วย **เตสํ ศัพท์** นักศึกษาย่อมบทย่อเข้าด้วยกันแล้ว ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตฺส,**^{๓๘๑} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ ทิสฺ จ,**^{๓๘๒} ลง สิ ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตฺเถ ปจฺมา**^{๓๘๓} อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,**^{๓๘๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...**^{๓๘๕} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๓๘๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๓๘๗} เพื่อจะให้นักศึกษาได้รู้เนื้อความที่ท่านถามแล้ว ด้วย **อาคตสมณ ศัพท์** จึงใส่คำว่า **สัมมาราโม** เข้าไปดังนี้ ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ชิตานิ อินฺทฺริยานิ อเนน สมณฺเณ** ดังนี้แล้ว ฯ ตั้งเป็น พหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเถสุ พหุพพีหิ,** ตั้งเป็นยุตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๗เปฯ ตตฺตฺโถ,** ลบวิภัติ และ ตั้งเป็นปกติ ลบบททั้งสอง คือ **อิมํ สมณ** ดังนี้ ด้วยปริกาสสูตรว่า **วุตตตฺถานมปฺปิโยโค,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ ทิสฺ จ,** ลง สิ ปฐมวิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สร ...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา สโร โลโป**^{๓๘๘} นำพยัญชนะไปประกอบ

^{๓๗๙} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๓๘๐} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๓๘๑} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๓๘๒} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๓๘๓} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๓๘๔} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๓๘๕} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๓๘๖} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๓๘๗} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๓๘๘} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

สระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย...^{๓๘๙} นักศึกษาพึงตั้งรูปทั้งหลายไว้ว่า **ทินโน สูงโก ยสฺส รมฺภา, นิคฺคตา ชนา อสฺมา คามา, จินฺนา หตฺตา ยสฺส ปุริสสฺส, สมฺปนฺนานิ สสฺซานิ ยสฺมี ชนปเท** ดังนี้แล้ว ฯ ตั้งเป็น พหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อณฺณปทฺตเถสุ พหุพฺพิหิ,** ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺโต,** รูปที่เหลือเหมือนในตอนต้นอันนักศึกษาพึงกระทำ ฯ ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,** ลบศัพท์ทั้งหลาย คือ ย ศัพท์ และ ราชศัพท์ เป็นต้น ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺตตฺตานมปฺปิโยโค,** นักศึกษาย่อบทเข้าด้วยกันแล้ว ฯ ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๒เปฯ ทิสฺ จ,** ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ

หลังจาก **นิโครธ ศัพท์** ลง สิ วิภัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส,**^{๓๙๐} หลังจาก ปริมณฑล ศัพท์ ลง สิ ปฐมาวิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ฯ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **นิโครธสฺส ปริมณฑโล** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปฺรปเทภิ,** ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๒เปฯ ตตฺตฺโต,** ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,** ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๒เปฯ ทิสฺ จ,** ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** พระกัจจายนมหาเถระ เมื่อจะแสดงพหุพพีหิสมาสที่มีบทอุปมาอยู่ข้างหน้า จึงกล่าวคำว่า **นิโครธสฺส** ดังนี้ เป็นต้น ฯ หลังจาก นิโครธปริมณฑล ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลัง อิว ศัพท์ ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ๒เปฯ ทิหิ จ,**^{๓๙๐} หลังจาก ปริมณฑล ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก ย ศัพท์ และ ราชกุมาร ศัพท์ ฯลฯ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส,** นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **นิโครธปริมณฑโล**

^{๓๘๙} กจจ. ๖๑., ปทฺรป. ๘๖.

^{๓๙๐} กจจ. ๒๒๑., ปทฺรป. ๒๘๒.

อิว ปริมณฑล โยสส ราชกุมารสส, ตั้งเป็นพหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญญปทตเถสฺส พหุพีหิ**, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๗เปฯ ตตตโต**, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วิภตติโย โลปา จ**, ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส** ลบศัพท์ทั้งหลายมี อิว ศัพท์ และปริมณฑล ศัพท์ เป็นต้น ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตถานมปปโยโค**, หรือ ด้วย เตสฺ ศัพท์ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุทิต ๗เปฯ ทิสฺ จ**, ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ

หลังจาก จกฺขุ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, หลังจาก ภูต ศัพท์ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **จกฺขุสฺส ภูโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ฯ สองบทว่า **จกฺขุสฺส ภูโต** แปลว่า ถึงซึ่งจักขุอันสำเร็จด้วยปัญญา ฯ หลายบทว่า **จกฺขุสฺส ภูโต อิว ภูโต** ดังนี้ ได้แก่ ความมีเหมือนความเข้าถึงจักขุ, หลังจาก จกฺขุ ภูต ศัพท์ ลง สิ ปฐมา วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลังจาก อิว ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย, หลังจาก ภูต ศัพท์ ลง สิ ปฐมา วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลัง ย ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, หลังจาก ภควนฺตุ ศัพท์ ลง ส ญฺฐวิภัตติ อาเทศ นฺตุ กับ ส วิภัตติ เป็น โต ด้วยสูตรว่า **โตติตา สสฺมินาสฺ**^{๓๙๑} ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **จกฺขุภูโต อิว ภูโต ยสฺส ภควโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญญปทตเถสฺส พหุพีหิ**, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๗เปฯ ตตตโต**, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วิภตติโย โลปา จ**, ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**, ลบศัพท์ทั้งหลาย คือ อิว ศัพท์ ภูต ศัพท์ และ ภควนฺตุ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตถานมปปโยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุทิต ๗เปฯ ทิสฺ จ**, ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก สฺวณฺณ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, หลังจาก สฺวณฺณ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ

นักศึกษาดังบทไว้ว่า **สฺวณฺณสฺส วณฺโณ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือกับในตอนต้น ฯ หลังจาก สฺวณฺณวณฺณ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ วิภัตติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก วีย ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส ๗เปฯ ทิหิ จ**, หลังจาก วณฺณ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ

^{๓๙๑} กจฺจ. ๑๒๗., ปทฺฐป. ๑๐๒.

ด้วยสูตรว่า **โส**, หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, หลังจาก ภควนุตุ ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส กับ นุตุ เป็น โต ด้วยสูตรว่า **โตติตา สสมีนาสุ** ๖ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สวณณวณโณ วีย วณโณ ยสฺส ภควโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อณฺณปทตฺเถสุ พหุพพีหิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ๖

หลังจาก พหุหม ศัพท์ ลง ส ัญญวิภัติ อาเทศ อ ที่สุดแห่ง พหุหม ศัพท์ เป็น อุ ด้วยสูตรว่า **อุตฺตํ สนาสุ**,^{๓๔๒} ตั้ง อุ ชื่อ ล ด้วยสูตรว่า **อุ อิวณณวณฺณา ณฺลา**,^{๓๔๓} อาเทศ ส เป็น โน ด้วยสูตรว่า **ณฺลโต สสฺสโน วา**,^{๓๔๔} หลังจาก สร ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๖ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **พหุมนุ สโร** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, ตั้งเป็นยุดตฺตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๖เปฯ ตตฺตโถ**, ลบวิภัติ และตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๖เปฯ ทิสฺ จ**, ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลัง พหุหมสร ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลังจาก อิว ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลบ ส วิภัติ, หลังจาก สร ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๖ หลังจาก ภควนุตุ ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ นุตุ กับ ส เป็น โต ด้วยสูตรว่า **โตติตา สสมีนาสุ** ๖ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **พหุมนุสโร อิว สโร ยสฺส ภควโต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อณฺณปทตฺเถสุ พหุพพีหิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ๖ หลังจาก กรวิก ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**, หลังจาก สร ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๖ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **กรวิกสฺส สโร** ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในตอนต้น ๖ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **กรวิกสโร อิว สโร ยสฺส ภควโต** ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ๖

พระกัจจายนมหาเถระ เมื่อจะแสดงพหุพพีหิสมาส ที่อาศัยเสมอกันในท้องมิตวันทสมาส และกัมมธารยสมาส เป็นต้น กับด้วยพหุพพีหิสมาส ที่มีที่อาศัยแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความฉลาดอย่างยิ่ง แก่วิญญชนทั้งหลายผู้มีอินทรีย์อันสำรวมแล้ว จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สยํ ปติ ๖เปฯ หารา** ดังนี้ ๖

^{๓๔๒} กจ. ๑๙๘., ปทฐ. ๑๒๓.

^{๓๔๓} กจ. ๕๘., ปทฐ. ๑๒๓.

^{๓๔๔} กจ. ๑๑๗., ปทฐ. ๑๒๔.

หลังจาก ปณณ ศัพท์ ๑ ศัพท์ ปุပ္ผ ศัพท์ ๑ ศัพท์ ผล ศัพท์ และ ๑ ศัพท์ ลง สิ
ปฐมาวิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ,**^{๓๙๕} หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย
นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ปณณ ๑ ปุပ္ผ ๑ ผล ๑** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า
นามานัม ๒เปฯ ทวนโท,^{๓๙๖} ตั้งเป็นยุดัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานัม ๒เปฯ ตุตตโต,** ลบ
วิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภัตติโย โลปา ๑,** ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ**
จสส สรณตสส, ลบ ๑ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตถานมปโยโค,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตร
ว่า **ตทุทธิต ๒เปฯ ส ๑,** ลง โย ปฐมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลิงคตเถ ปจมา อาเทศ โย** เป็น นิ
ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ,**^{๓๙๗} ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ๒เปฯ ที่ฆ,**^{๓๙๘} หลังจาก สยัม ศัพท์
และ เอว ศัพท์ ลง นา ตติยาวิภัตติ ลบ นา วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **สพพาสมาวุโส ๒เปฯ หิ ๑,**
หลังจาก ปตติ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ,** ที่มะ อ เป็น อา
ด้วยสูตรว่า **โยสุ ๒เปฯ ที่ฆ,** อาเทศ นิคหิต เป็น ม ด้วยสูตรว่า **มทา สเร,**^{๓๙๙} นำพยัญชนะไป
ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๑** นักศึกษา ตั้งบทไว้ว่า **สยเมว ปติตานิ** ดังนี้แล้ว,
ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภ,** ตั้งเป็นยุดัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานัม**
๒เปฯ ตุตตโต, ลบวิภัตติ และตั้งเป็นสระที่สุดเป็นปกติ ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า
วุตตตถานมปโยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุทธิต ๒เปฯ ส ๑,** ลง โย ปฐมาวิภัตติ
อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ,** ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ๒เปฯ ที่ฆ ๑**
หลังจาก สยัมปตติ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ,** ที่มะ อ เป็น อา
ด้วยสูตรว่า **โยสุ ๒เปฯ ที่ฆ,** หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **สพพาสมาวุโส**
๒เปฯ หิ ๑ ๑ หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ,** ที่มะ อ
เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ๒เปฯ ที่ฆ,** หลังจาก ปณณปุပ္ผผล ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น
นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ,** ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ๒เปฯ ที่ฆ ๑** หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง สิ
วิภัตติ ลบ สิ เสีย ๑ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สยัมปติตานิ ตานิ ปณณปุပ္ผผลานิ ๑** ดังนี้แล้ว,
ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ตุลยาทิกรณ กมฺมธารโย,**^{๔๐๐} ตั้งเป็นยุดัตตถ

^{๓๙๕} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๓๙๖} กจจ. ๓๒๙., ปทฐป. ๓๕๗.

^{๓๙๗} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๓๙๘} กจจ. ๘๘., ปทฐป. ๑๔๗.

^{๓๙๙} กจจ. ๓๔., ปทฐป. ๕๒.

^{๔๐๐} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

สมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺถิ, ลบวิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตติโย โลปา จ, ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, ลบศัพท์อื่นจาก ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตตตฺถานมปฺโยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง โย ปฐมวิภตติ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺเถ ปจฺมา อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก วายุ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คฺลปิ ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลงสิ วิภตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า สพฺพาสฺมา ฯเปฯ นิ จ, ฯ หลังจาก โดย ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สิ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย ฯ นักศึกษา ตั้งบทไว้ว่า วายุ จ โดยํ จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ทฺวนโท, ลบวิภตติทั้งหลายแล้ว ลบ จ ศัพท์ และตั้งเป็นปกติแล้ว ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ บทว่า เยสํ โยค ตาปฺसानํ คือตาบสเหล่าใด ฯ หลังจากศัพท์ว่า สยํ ฯเปฯ ผล ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า สพฺพ ฯเปฯ ทิฆิ จ ฯ หลังจาก วายุ โดย ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ, ลบ สิ วิภตติ ฯ เมื่อนักศึกษที่ตั้งบทว่า สยํ ปติตฺตปณฺณปฺปผฺลานิ จ วายฺโตยานิ จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ทฺวนโท ฯ ตั้งเป็นยุตตตฺถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ฯเปฯ ตตฺตฺถิ, ลบ วิภตติทั้งหลาย ลบ จ ศัพท์ ตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ บทว่า เยสํ ได้แก่ ตาบสเหล่าใด หลังจาก สยํปติต ฯเปฯ โดย ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก เหว ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย อาเทศ อิ เป็น ย ด้วยสูตรว่า อฺวณฺโณ ยํ นว^{๔๐๐} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สร... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ฯ หลังจาก อาหาร ศัพท์ ลง

^{๔๐๐} กจจ. ๒๑., ปทฐป. ๒๑.

โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ**,^{๔๐๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** พยัญชนะประกอบ สระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๔ หลังจาก ย ศัพท์ ลง น วิภัติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามานํ นมฺหิ จ**,^{๔๐๓} อาเทศ น เป็น ส ด้วยสูตรว่า **สพฺพโต นํ สฺสานิ**^{๔๐๔} ๔ หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามการเต ปจฺโม**,^{๔๐๕} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไป ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๔ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สยํปติต ๔เปฯ โดยานิเยว อาหารา ยสํ เต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๔เปฯ ตตฺตฺโต**, ตั้งเป็นพหูพหีสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเตสฺ พหุพฺพิหิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ๔ ลบ เอว ศัพท์ ย ศัพท์ และ ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วฺตตฺตฺตานมปฺปิโยโค** ๔ คำนี้อันท่านพึงกล่าวว่า คำใด อันเราพึงกล่าวแล้ว ในที่นี้ คำนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในหนังสือเล่มนี้แหละ ถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า พระกัจจายนมหาเถระ ยังบัณฑิตทั้งหลายให้รู้ซึ่ง คำนี้ว่า **ยเมตฺถ ๔เปฯ วฺตตฺตฺเมว** ดังนี้ เพราะความไม่มีแห่งสภาพที่มีอยู่ในหนังสือ และเพราะการ แสดงความมีอยู่ ในคัมภีร์นยาสะ ๔ วิคคหบททั้งหลาย พระกัจจายนมหาเถระไม่กระทำไว้แล้ว ๔ **ปน** ศัพท์ มีอรรถเป็นวิเสส ๔ ทวันทสมาสด้วย กัมมธรรยสมาสด้วย ชื่อว่า ทวันทกมฺมธรรย ๔ ท้องคือทวันทสมาส และกัมมธรรยสมาส มีอยู่ในภายในแห่งพหูพหีสมาสอันใด พหูพหิอันนั้น ชื่อว่า ทวันทกมฺมธรรยคพฺภ ๔ ที่อาศัยที่เสมอกัน มีอยู่ แก่สมาสใด สมานั้น ชื่อว่า ตฺลยฺยาธิกรณ ตฺลยฺยาธิกรณนั้นด้วย เป็นพหูพหีสมาสด้วย ชื่อว่า ตฺลยฺยา ๔เปฯ พุพิหิ ๔ หลังจาก บทว่า **สยํปติต ๔เปฯ โดย** ศัพท์ ลง หิ วิภัติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สฺหิสฺวกาโร เอ**^{๔๐๖} ๔ หลังจาก อาหาร ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลังจาก ย ศัพท์ ลง น วิภัติ หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ๔ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **สยํปติต ๔เปฯ โดเยหิ อาหารา ยสํ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาส...** ตั้งเป็น พหูพหีสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเตสฺ พหุพฺพิหิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ

^{๔๐๒} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๔๐๓} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๔๐๔} กจจ. ๑๖๘., ปทฐป. ๒๐๓.

^{๔๐๕} กจจ. ๑๖๔., ปทฐป. ๒๐๐.

^{๔๐๖} กจจ. ๑๐๑., ปทฐป. ๘๐.

เหมือนในตอนต้น ๆ ปณ ศัพท์ ในบทว่า **อัย ปณ** ดังนี้ เป็นวจนาลังการ ฯ ปาฐะว่า **ทวนทกมม ธารยคพโก** ดังนี้เป็นปาฐะที่ถูกต้องกว่า ฯ อิติ ศัพท์ มีอรรถว่า ตั้งไว้ ฯ

หลังจาก นานาปการ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพพ-โยนินมาเอ** ฯ หลังจาก ทุม ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **สมิ นานาปการา ทุม** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมาส...** ตั้งเป็น กัมมธารสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย, ลบวิภัตติทั้งหลาย** ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติโย ...** ลบ ปการ ศัพท์ ด้วย **เตส ศัพท์** ฯ วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทิต ฯเปฯ ส จ, ลง โย ปฐมาวิภัตติ อาเทศ โย วิภัตตินั้น** เป็น อา ฯ หลังจาก นานาทุมสททา ศัพท์ ลง หิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **อปาทาเน ปญจมิ,**^{๔๐๗} อาเทศ สระที่สุดเป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สุหิสวกาโร เอ, แยกพยัญชนะออกจากสระ** ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ หลังจาก ปติต ศัพท์ ลง โย ปฐมาวิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ, ทิมะ อ** เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ฯเปฯ ทิมิ** ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **นานา ทุมเมหิ จ ปติตานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฐิสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ** เหมือนในตอนต้น ฯ หลังจาก นานา ฯเปฯ ปติต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศโย เป็น นิ ทิมะ หลังจาก เอว ศัพท์ลบ สิ วิภัตติ หลังจาก **ปฺปฺม** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ แล้ว ทิมะ ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **นานาทุมปติตานิ เอว ปฺปฺมานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมาส...** ตั้งเป็นกัมมธาร-สมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ รโย, ลบ เอว ศัพท์** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในตอนต้น ฯ หลังจาก นานา ฯเปฯ **ปฺปฺม** ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สุหิสวกาโร เอ,** หลังจาก วาสิต ศัพท์ลง อา ปัจจัย แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** นักศึกษาดังบทไว้ว่า **นานาทุมปติตปฺปฺเมหิ วาสิตา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฐิสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ฯเปฯ ปเทภิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ** เหมือนในตอนต้น ฯ หลังจาก นานา ฯเปฯ วาสิต ศัพท์ ลง อา ปัจจัย ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป คสิปี** ฯ หลังจาก สานุ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต...** หลังจาก ย ศัพท์ และ ปพพตราชศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **นานา ฯเปฯ วาสิตา สานู**

^{๔๐๗} กจจ. ๒๙๕., ปทฐป. ๘๙, ๓๐๗.

ยสฺส ปพฺพตราชสฺส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทเถสฺส พหุพพีหิ,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๆ

หลังจาก วาสิต ศัพท์ ลง อา ปัจจัย ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย ๆ หลังจาก สานุ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย, นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **วาสิตา สานุ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นยุตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมาส...** ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ รโย,** ลบ วิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตติโย โลปา จ,** ตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส,** ทำบทเฉียงให้เป็นปุงลึงค์ ด้วยสูตรว่า **อิตฺถิมภา ฯเปฯ ปุมาว เจ,**^{๔๐๘} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺทิต ฯเปฯ สฺ จ,** ลง สิ วิภตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปี คสิปี ฯ** หลายนบทว่า **สาเปกฺขตฺเต สติปี คมกตฺตา สมาส** ความว่า เมื่อการมองหาศัพท์ที่มีความสัมพันธ์กัน แม้มีอยู่ สมาสย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะความรู้ คือ เพราะให้นักศึกษาได้รู้ถึงเนื้อความแห่งวากยะ ๆ หลังจาก นานา ฯเปฯ ปุพฺพ ศัพท์ ลง หิ วิภตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า

สุหิสฺสวการิ เอ ฯ หลังจาก วาสิตสานุ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย ๆ หลังจาก ย ศัพท์ ปพฺพตราช ศัพท์ ลง ส วิภตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส ฯ** นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **นานา ฯเปฯ ปุพฺพเหติ วาสิตสานุ ยสฺส ปพฺพตราชสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทเถสฺส พหุพพีหิ,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๆ **ปน** ศัพท์ ท่านอาจารย์ต้องกล่าวไว้อีก ๆ

เมฆโดยย่อทรงน้ำไว้แม้เพียงเล็กน้อย เพราะเหตุนี้ นั่นคือเพราะฉะนั้น เมฆนั้น ชื่อว่า อัมพุระ ฯ อัมพุระ นั้น ได้แก่อะไร ? ได้แก่เมฆฝน ฯ ธร ธาตุ เป็นไปในความทรงไว้ มี อมุพฺ ศัพท์ เป็นบทเฉียง ตั้ง ธร ชื่อ ธาตุ ด้วยสูตรว่า **ภูวาทโย ธาตโว,**^{๔๐๙} ลบ อเนกสรวาตุ ด้วยสูตรว่า **ธาตฺสสนฺโต โลโปเน...**^{๔๑๐} หลังจาก อมุพุธ ศัพท์ ลง อํ พุติยาวิภตติ อาเทศ อํ เป็นนิคหิต ด้วยสูตรว่า **อโโม นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ,**^{๔๑๑} ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **สพฺพโต ญฺวตุวาวีว,**^{๔๑๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สร...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺทิต ฯเปฯ สฺ,** ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...**

^{๔๐๘} กจจ. ๓๓๑., ปทฐป. ๓๕๓.

^{๔๐๙} กจจ. ๔๕๗., ปทฐป. ๔๒๔.

^{๔๑๐} กจจ. ๕๒๑., ปทฐป. ๔๒๕.

^{๔๑๑} กจจ. ๓๐., ปทฐป. ๕๘.

^{๔๑๒} กจจ. ๕๒๗., ปทฐป. ๕๖๘.

ลบนระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ ตั้งเป็นยัตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามาน สมาส...** ตั้งเป็นตปฐิสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ,** ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติโย โลปา จ,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ...** ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบนระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ตั้งเป็นยัตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามาน สมาส...** ตั้งเป็น ตปฐิสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ...** ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติ...** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ...** ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบนระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ หลังจาก วิ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย ๙ หลังจาก อาลมฺพ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ตุลยาธิกรณกมฺมธารโย,** ลบวิภตติ และตั้งเป็นสระที่สุดเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ๙เปฯ สุ จ,** ลง สิ วิภตติ อาเทศ อ กับ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** แยกพยัญชนะออกจากสระด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** อาเทศ อี เป็น ย ด้วยสูตรว่า **อิณฺณโย ยํ นวา,^{๔๑๓}** อาเทศ วุ เป็น พุ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า **โท ธสฺส จ,^{๔๑๔}** ลบ สิ วิภตติ นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ หลังจาก พยาลมฺพ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบนระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย ๙ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ ตฺ เป็น สฺ ด้วยสูตรว่า **เอตเตสฺ โด,** อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบนระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ หลังจาก อมฺพุธ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบนระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสีย, หลังจาก อิติ ศัพท์ลง สฺมา วิภตติ ลบ สฺมา เสีย ๙ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **พฺยาลมฺโพ จ โส อมฺพุธโร จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท**

^{๔๑๓} กจจ. ๒๑., ปทฺรป. ๒๑.

^{๔๑๔} กจจ. ๒๐., ปทฺรป. ๒๗.

๔เปฯ ธารโย, ลบวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสส สรณตสส**, ลบ จ ศัพท์ ต ศัพท์ และอิติ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตถาน-มปโยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุติ ๔เปฯ ส จ**, ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** แยกสระในท่ามกลาง ออก ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา สเร โลป**,^{๔๑๕} แล้ว ทำที่ชะ ด้วยสูตรว่า **ทิม**,^{๔๑๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก พุยาลมพามพุธ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส ๔** หลังจาก พินทุ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป คสิปี ๔** ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภตติโย โลปา จ**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุติ ๔เปฯ ส จ**, ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ๔ หลังจาก พุยาลมพา ๔เปฯ พินทุ ศัพท์ ลง หิ วิภัตติ ที่ชะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตรว่า **สุนฺนิส จ**^{๔๑๗} ๔ หลังจาก จุมฺพิต ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔** นักศึกษาดังบทไว้ว่า **พุยา ๔เปฯ พินทุหิ จุมฺพิต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, ลบวิภัตติทั้งหลาย และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุติ ๔เปฯ ส จ**, ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ วิภัตติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส ๔** หลังจาก พุยา ๔เปฯ จุมฺพิต ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔** หลังจาก ฎฺฐ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔** หลังจาก ย ศัพท์ ปพฺพตราช ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส ๔** นักศึกษาดังบทไว้ว่า **พุยาลมพา ๔เปฯ จุมฺพิต ฎฺฐ ยสส ปพฺพตราชสส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพิทสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเตสฺ พหุพพิท**, ลบวิภัตติทั้งหลาย, วิธีทำตัวทั้งปวง เหมือนนัยก่อน ๔ หลังจาก จุมฺพิต ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ๔ หลังจาก ฎฺฐ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ, อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส ๔**

^{๔๑๕} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๔๑๖} กจจ. ๑๕., ปทฐป. ๑๗.

^{๔๑๗} กจจ. ๘๙., ปทฐป. ๘๗.

นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **จุมพิต ภูฏ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรย**, วิธีทำตัวเหมือนในก่อน ๔ หลังจาก พยา ๔เปฯ พินทุ ศัพท์ ลง หิ วิภัตติ ที่มะ อู เป็น อู ด้วยสูตรว่า **สนฺนิสฺ จ ๔** หลังจาก จุมพิต ๔เปฯ ภูฏ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ อ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, หลังจาก ย ศัพท์ ปพฺพตราช ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส ๔** เมื่อนักศึกษที่ตั้งบทไว้ว่า **พฺยาลมพามพุธพินทุหิ จุมพิตภูฏ ยสฺส ปพฺพตราชสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพฺพหิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อนหลังจาก น ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสฺมาวุโส ๔เปฯ หิ จ ๔** หลังจาก ปิต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔**

นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **น มิตา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรย**, ดังนี้ ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ ๔เป โลปา จ**, ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**, ตั้งเป็นตปฺปริส ด้วยสูตรว่า **อุเก ตปฺปริสา,**^{๔๑๘} อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส,**^{๔๑๙} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔** หลังจาก พล ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔** หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย หลังจาก **ปรกฺกม** ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ วิภัตติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ... ๔** หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ๔ หลังจาก ชฺติ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปํ คสิปี ๔** นักศึกษที่ตั้งบทไว้ว่า **พลํ จ ปรกฺกโม จ ชฺติ จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๔เปฯ ทวนฺโท**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ มีการลบวิภัตติเป็นต้นเหมือนในก่อน ๔ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ** ลง โย วิภัตติ ๔ หลังจาก อมิต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติ

^{๔๑๘} กจจ. ๓๒๖., ปทฐป. ๓๑๔.

^{๔๑๙} กจจ. ๓๓๓., ปทฐป. ๓๔๔.

สระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙
หลังจาก พลปรกมชุตี ศัพท์ ลง โย ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตเถ ปจมา** ๙ หลังจาก ย
ศัพท์ และ ตถาคต ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๙ นักศึกษาดังบท
ไว้ว่า **อมิตา พลปรกมชุตีโย ยสฺส ตถาคตสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพีหิสมาส ด้วยสูตร
ว่า **อญฺญปทตฺเถสุ พหุพีหิ,** วิธีทำตัวรูปที่ เหลือมีการลบวิภัติเป็นต้นเหมือนในก่อน ๙ ตั้ง
เป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ,** ลง ส วิภัติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป ค สิปี** ๙

หลังจาก อฺร ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี,** แยกพยัญชนะออก
จากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก จ ศัพท์
ลง ส วิภัติ ลบ ส เสีย ๙ หลังจาก อกฺข ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ อ กับ ส เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สี** ๙
หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลบ ส เสีย ๙ หลังจาก อํส ศัพท์ ลง ส วิภัติ อาเทศ ส เป็น อ ด้วย
สูตรว่า **สี** ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลบ ส เสีย หลังจาก พานฺ ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลบ ส เสีย
หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลบ ส เสีย ๙ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **อฺร จ อกฺข จ อํส จ พานฺ จ**
ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๗เปฯ ทวนฺโท,** วิธีที่เหลือ มีการลบวิภัติ
เป็นต้นเหมือนกับในก่อน ๙ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ,** ลง โย วิภัติ อาเทศ
โย เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **ลโต โวกาโร จ,**^{๔๒๐} อาเทศ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า **เวโวสุ โล จ,**^{๔๒๑} แยก
พยัญชนะออกจากสระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า
สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก ปิณศัพท์ ลง โย
วิภัติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า
ปฺพพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง
ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๙ หลังจาก อฺรกฺขสพานฺ ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น โอ อาเทศ อ
เป็น อ, หลังจาก ย ศัพท์ และตถาคต ศัพท์ ลง ส วิภัติ และ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม**
เส ๙ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **ปิณฺรกฺขสฺสา พานโว ยสฺส ตถาคตสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพีหิ
สมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเถสุ พหุพีหิ,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ตั้งเป็นนาม
ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ,** ลง ส วิภัติ ลบ ส วิภัติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป ค สิปี** ๙
แยกพยัญชนะออกจากสระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า เพราะหลังด้วยสูตรว่า

^{๔๒๐} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๔๒๑} กจจ. ๙๗., ปทฐป. ๑๕๖.

สรา สเร... ถึงความเป็นอสังขณณะ ด้วยสูตรว่า กุจาสวณณํ ลุตเต,^{๔๒๒} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕

หลังจาก ชงฺฆนาติกฏิกณฺฐ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก วทน ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สี, หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก ชงฺฆน ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สี, หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก อรุ ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก ชงฺฆนา ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ๕ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **คณฺทํ จ วทนํ จ ธโน จ อรุ จ ชฆนํ จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวนทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๕เปฯ ทวนโท**, วิธีที่เหลือ มีการลบวิภตติเป็นต้นเหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภตฺติ ลบ โย ด้วยสูตรว่า **ฆปโต จ โยโน โลโป**,^{๔๒๓} หลังจาก ปิณ ศัพท์ ลง โย วิภตฺติ ลบ โย เสีย ๕ หลังจาก คณฺท ๕เปฯ ชฆนา ลง โย วิภตฺติ ลบ โย เสีย หลังจาก ยา ศัพท์ ลง ส วิภตฺติ ตั้งชื่อ ป อาเทศ ส เป็น สา ด้วยสูตรว่า **ฆปโต สมิสํ สํสา**,^{๔๒๔} ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า **สํสาเสวกวจเน สฺ จ**,^{๔๒๕} รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า **โฆ รสฺส**,^{๔๒๖} หลังจาก นาริ ศัพท์ ๕ลฯ ตั้งอิติถิลิงค์ชื่อ ป อาเทศ ส เป็น ยา ด้วยสูตรว่า **ปโต ยา**,^{๔๒๗} รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **อโฆ รสฺสเมกวจโนยสฺวปี จ**^{๔๒๘} ๕ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **ปิณา คณฺท ๕เปฯ ชฆนา ยสฺสา นาริยา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพีหสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพพีหิ**, ลบวิภตติ และตั้งเป็นปกติ ลบ ยสฺสา และ นาริยา ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตฺถานมปฺปโยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ วิภตฺติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปํ คสิปี** ๕

^{๔๒๒} กจฺจ. ๑๔., ปทฐป. ๑๖.

^{๔๒๓} กจฺจ. ๑๑๘., ปทฐป. ๑๔๖.

^{๔๒๔} กจฺจ. ๑๗๙., ปทฐป. ๒๐๔.

^{๔๒๕} กจฺจ. ๖๒., ปทฐป. ๒๐๖.

^{๔๒๖} กจฺจ. ๖๖., ปทฐป. ๒๐๕.

^{๔๒๗} กจฺจ. ๑๑๒., ปทฐป. ๑๘๓.

^{๔๒๘} กจฺจ. ๘๔., ปทฐป. ๑๔๔.

หลังจาก สุร ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโย ๒เปฯ เอ ๑** ๑
หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ลบ ลี เสีย ๑ หลังจาก อสุร ศัพท์ ลง โย วิภัติ ๑ หลังจาก ๑ ศัพท์
ลง ลี วิภัติ ๑ หลังจาก ครุฬ ศัพท์ ลง ลง โย วิภัติ ๑ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ๑
หลังจาก มนุช ลง ลง โย วิภัติ ๑ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ๑ หลังจาก ภูชค ลง โย วิภัติ
๑ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ๑ หลังจาก คนุฬพ ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วย
สูตรว่า **สพฺพโย ๒เปฯ เอ ๑** หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ลบ ลี วิภัติเสีย ๑ นักศึกษาตั้งบทไว้
ว่า **สุรา ๑ อสุรา ๑ ครุฬ ๑ มนุชา ๑ ภูชค ๑ คนุฬพา ๑** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นวันทสมาส
ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๒เปฯ ทฺวณฺโท**, ลบวิภัติแล้ว ตั้งเป็นปกติ ลบ ๑ ศัพท์ ตั้งเป็นนาม
ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ ๑**, ลง โย ปฐมวิภัติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโย**
๒เปฯ เอ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตร
ว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** แยกพยัญชนะออกจาก
สระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา สเร โลโป**,
และ ที่สระหลัง ด้วยสูตรว่า **ทฺธิ** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๑
หลังจาก ปวร ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ**, แยก
พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**
นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๑ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ลบ ลี ด้วย
สูตรว่า **สพฺพา ๒เปฯ ทฺธิ ๑** ๑ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพ**
พนาม-การนฺเต ปจโม,^{๒๔๙} หลังจาก สุรา ๒เปฯ คนุฬพ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น อา
หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัติ ลบ ลี เสีย ๑ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ปวรา ๑ เต สุรา ๒เปฯ**
คนุฬพา ๑ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทฺวิปเท ๒เปฯ รโย**, วิธีทำตัวรูปที่
เหลือ เหมือนในตอนต้น ๑ หลังจาก ปวร ๒เปฯ คนุฬพ ศัพท์ ลง นํ วิภัติ ที่สระ อ เป็น
อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺหิสฺ ๑** ๑ หลังจาก มกฺก ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า
อโต นิจํ, ที่สระ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสฺ ๒เปฯ ทฺธิ** ๑ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ปวร ๒เปฯ**
มกฺกานิ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ตปฺปฐสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือมี
การลบ วิภัติเป็นต้นเหมือนตอนต้น ๑ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ ๑**, ลง โย
วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วย ที่สระ อ เป็น อา ด้วย ๑ หลังจาก ปวร ๒เปฯ มกฺก ลง นํ วิภัติ ที่สระ
อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺหิสฺ ๑** ๑ หลังจาก ภูช ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า

^{๒๔๙} กจ. ๑๖๔., ปทฐป. ๒๐๐.

อโต นิจุจํ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ที่ฌ ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า ปวร ฯเปฯ มกุฏานํ ฏฏานํ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกับในตอนต้น ฯ หลังจาก ปวร ฯเปฯ มกุฏานํ ศัพท์ ลง สุ วิภตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวกาโร เอ ฯ หลังจาก จุมฺพิต ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า สพุพ ฯเปฯ เอ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า ปวร ฯเปฯ ญญสฺ จุมฺพิตา ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ, ลบวิภตติแล้วตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ฯ หลังจาก ปวร ฯเปฯ จุมฺพิต ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า สพุพ ฯเปฯ เอ ฯ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง ลี วิภตติ ลบ ลี เสีย ฯ หลังจาก เสล ศัพท์ ลง โย อาเทศ โย เป็น อา ฯ นักศึกษาดังศัพท์ไว้ว่า ปวร ฯเปฯ จุมฺพิตา เอว เสลา ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ฯเปฯ ธาโรย, ลบวิภตติและตั้งเป็นปกติ ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ฯเปฯ โยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สุ จ, ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา, หลังจาก ปวร ฯเปฯ เสล ศัพท์ ลง หิ วิภตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวกาโร เอ, หลังจาก สัมมฏฺฐิต ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา นักศึกษาดังบทไว้ว่า ปวร ฯเปฯ เสเลหิ สัมมฏฺฐิตา จรณํ ดังนี้, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับในตอนต้น ฯ หลังจาก ปวร ฯเปฯ สัมมฏฺฐิต ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า สพุพโย ฯเปฯ เอ ฯ หลังจาก จรณ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ฯ หลังจาก ย ศัพท์ และ ตถาคต ศัพท์ ลง ส วิภตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า ปวร ฯเปฯ เสเลหิ สัมมฏฺฐิตา จรณํ ยสฺส ตถาคตสฺส ดังนี้, ตั้งเป็นพหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า อญฺญปทฺตเถสุ พหุพพีหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ฯ หลังจาก สัมมฏฺฐิต ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ฯ หลังจาก จรณ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า สพุพโยนินมาเอ ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า สัมมฏฺฐิตา จรณํ ดังนี้, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ตฺลฺยา... ฯ หลังจาก ปวร ฯเปฯ เสล ศัพท์ ลง หิ วิภตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺว- กาโร เอ, หลังจาก สัมมฏฺฐิตจรณ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น อา ฯ หลังจาก ย ศัพท์และ ตถาคตสฺส ศัพท์ ลง ส วิภตติ ลง สุ อาคม ฯ นักศึกษา

ตั้งบทไว้ว่า ปวร ฯเปฯ เสดลหิ สัมภูฏิต-จรณา ยสฺส ตถาคตสฺส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพิหสฺมาส ด้วยสูตรว่า อญฺญปทตฺเถสฺ พหุพฺพิหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนกับในตอนต้น ฯ

หลังจาก จตุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย กับ จตุ เป็น จตฺสฺโส ด้วยสูตรว่า ติจจุนฺนํ ติสฺโส จตฺสฺโส ตโย จตฺตาริ ติณิ จตฺตาริ^{๔๓๐} ดังนี้ ฯ หลังจาก ทิสฯ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ตั้ง อา ชื่อ ฆ ลบ โย ด้วยสูตรว่า ฆปโต จ โยนํ โลโป ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ฯ หลังจาก ต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต^{๔๓๑} ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า จตฺสฺโส ทิสฯ ยสฺส โส ดังนี้แล้ว ตั้งเป็น พหุพพิหสฺมาส ด้วยสูตรว่า อญฺญปทตฺเถสฺ พหุพฺพิหิ, ตั้งเป็น ยุตตฺถสฺมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาสฺ ยุตตฺถโต, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า ยทนุปปนา^{๔๓๒} เป็นต้น ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, ทำ ทุ สทิสพ ยัญชนะ ทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า ปรทเวภาโว จานะ,^{๔๓๓} บทว่า จตฺททฺธิโส อธิบายว่า บุคคลผู้มีความสามารถไปในทิศทั้ง ๔ ฯ

หลังจาก ปญจ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศสระที่สูงสุดแห่ง ปญจ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า ปญจาทินมกาโร, ฯ หลังจาก จกฺขุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า โยนํ นิ ฯเปฯ หิ, ทีฆะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ฯ หลังจาก ต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า ปญจ จกฺขุณิ ยสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพิหสฺมาส ด้วยสูตรว่า อญฺญปทตฺเถสฺ พหุพฺพิหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อนตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง ส วิภัตติ ลบ ส ด้วย ลบ ส ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คสิปี ฯ

หลังจาก ทส ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย กับที่สุด ทส เป็น อ ด้วยสูตรว่า ปญจฯเปฯ กาโร ฯ หลังจาก พล ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจจํ, ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ฯ หลังจาก ต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต ฯ นักศึกษาดังบทไว้ว่า ทส พลานิ ยสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพิหสฺมาส ด้วยสูตรว่า

^{๔๓๐} กจฺจ. ๑๓๓., ปทฺฐป. ๒๓๐.

^{๔๓๑} กจฺจ. ๑๗๔., ปทฺฐป. ๒๑๑.

^{๔๓๒} กจฺจ. ๓๔๑., ปทฺฐป. ๔๒๓.

^{๔๓๓} กจฺจ. ๒๘., ปทฺฐป. ๔๐.

อณฺณปทตฺเถสุ พหุพฺพิทฺติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น โอิ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕

หลังจาก น ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๕เปฯ หิ จ** ๕
หลังจาก อนฺต ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๕ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **น อนฺต**

ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ ธาโรย**, ลบวิภัตติ และตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นตปฺปริส ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปริสา**, อาเทศ น เป็น อน ด้วยสูตรว่า **สเร อน**,^{๓๔} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สุ จ** ๕ หลังจาก อนฺต ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี**, หลังจาก ภาณ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๕ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕ หลังจาก ย ศัพท์ และ ตถาคต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๕ นักศึกษาดังบทไว้ว่า **อนฺต ภาณํ ยสฺส ตถาคตสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพฺพิทฺติสมาส ด้วยสูตรว่า **อณฺณปทตฺเถสุ พหุพฺพิทฺติ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น โอิ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕

นักศึกษาดังศัพท์เดิมไว้ว่า **น มิต** ดังนี้แล้ว, หลังจาก น ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี, หลังจาก มิต ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๕ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **น มิต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ ธาโรย**, ลบวิภัตติ และตั้งเป็นปกติ ตั้งเป็นตปฺปริส ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปริสา**, อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส**,^{๓๕} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สุ จ**, ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี วิภัตติ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๕ หลังจาก ฆณ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๕ หลังจาก เหว ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี วิภัตติ, หลังจาก สรีร ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **ฆณฺ เหว สรีร** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ ธาโรย**, ตั้งเป็นยุตตตฺถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาส ยุตตตฺถ**, ลบวิภัตติ และตั้งเป็นปกติ ลบ เหว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตฺถานมปฺปิโยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สุ จ**, ลง สี

^{๓๔} กจจ. ๓๓๔., ปทฺฐป. ๓๔๕.

^{๓๕} กจจ. ๓๓๓., ปทฺฐป. ๓๔๔.

วิภัตติ อาเทศ สิ วิภัตติ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๑ หลังจาก อมิต ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ วิภัตติ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** หลังจาก ฆณสรี ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า

ปฺพุพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๑ หลังจาก ย ศัพท์ และตถาคต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม เมื่อ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **อมิต ฆณสรี ยสฺส ตถาคตสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพิหสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเตสุ พหุพพิหิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๑

เมื่อนักศึกษาคำตั้งศัพท์เดิมไว้ว่า **น มิต** ดังนี้แล้ว หลังจาก น ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๑เปฯ หิ จ**, หลังจาก มิต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** เมื่อ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **น มิตฺตา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๑เปฯ ธารโย**, ลบวิภัตติ และตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **อุภ ตปฺปริสา**, อาเทศ น เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๑เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ๑ หลังจาก พล ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สี** ๑ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ๑ หลังจาก **ปรกฺกม** ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๑ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ๑ เมื่อนักศึกษาคำตั้งบทไว้ว่า **พล จ ปรกฺกโม จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวนธสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมฺมจฺโย ทวนฺโท**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๑ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๑เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย วิภัตติ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ** ๑ หลังจาก อมิต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโย ๑เปฯ เอ** ๑ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ๑ หลังจาก **พลปรกฺกม** ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ๑ เมื่อนักศึกษาคำตั้งบทไว้ว่า **อมิตา เอว พลปรกฺกมา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๑เปฯ ธารโย**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๑ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๑เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย วิภัตติ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ** ๑ หลังจาก อมิต ๑เปฯ กุม ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ** ๑ หลังจาก **ปตฺต** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพ-**

โยนินมาเอ ๕ หลังจาก ย ศัพท์ ลง นา วิภัตติ อาเทศ นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า **อโต เนน**,^{๔๓๖} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สร-โลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕ หลังจาก ตถาคต ศัพท์ ลง นา วิภัตติ อาเทศ นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า **อโต เนน**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ๕ หลังจาก ต ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า **เอตเตสฺ โต** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **อมิตพลปรกุกมา ปตฺตา เยน ตถาคเตน โส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหูพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเตสุ พหุพฺพิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง ลี วิภัตติ อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ ทำ ปฺ สทิสพยัญชนะ ทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า **ปรเทวภาโว จาเน** ๕

หลังจาก **มตฺต** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ** ๕ หลังจาก **เอว** ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี เสีย ๕ หลังจาก **ภมร** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **มตฺตา เอว ภมรา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทฺวิปเท ๕เปฯ ธาโร**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย วิภัตติ เป็น อา ๕ หลังจาก **มตฺตภมร** ศัพท์ ลง น วิภัตติ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺนิสฺ จ** ๕ หลังจาก **คณ** โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพ ๕เปฯ เอ** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **มตฺตภมรานํ คณา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺปวิสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปฺเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ๕ หลังจาก **มตฺต-ภมรคณ** ลง หิ วิภัตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สุหิสฺสวาทโร เอ** ๕ หลังจาก **จุมฺพิต** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจฺจํ** ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสฺ ๕เปฯ ทิฆํ** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **มตฺตภมรคณฺหิ จุมฺพิตานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺปวิสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปฺเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ๕ หลังจาก **วิกสิต** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจฺจํ**, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสฺ ๕เปฯ ทิฆํ** ๕ หลังจาก **เอว** ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี เสีย ๕ หลังจาก **ปฺปฺ** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจฺจํ**, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โยสฺ ๕เปฯ ทิฆํ** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้ง

^{๔๓๖} กจจ. ๑๐๓., ปทฺฐป. ๗๙.

บทที่ว่า **วิกสิตานิ เอว ปุပ္ผานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ฯเปฯ สฺ จ,** ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุจ,** ที่มะ อ เป็นอา โยสุ ฯเปฯ **ทีฆิ** ฯ หลังจาก มตฺต ฯเปฯ จุมฺพิต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุจ,** ที่มะ อ เป็นอา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ฯเปฯ ทีฆิ** ฯ หลังจาก วิกสิตปุပ္ผ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง น วิภัตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามานํ นฺมฺหิ จ**^{๔๓๗} อาเทศ น เป็น สํ ด้วยสูตรว่า **สพฺพโต นํ สํสาณ,**^{๔๓๘} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามการเต ปจฺโม,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติ สระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ...** ฯ เมื่อ นักศึกษาตั้งบทได้ว่า **มตฺตภมฺรคณฺจุมฺพิตานิ วิกสิตานิ ปุပ္ผานิ เยสํ เต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพพีทสมาส ด้วยสูตรว่า **อณฺณปทฺเถสุ พหุพพีท,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ฯเปฯ สฺ จ,** ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ** ฯ หลังจาก วลฺล ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปํ คสิปี** ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ฯ หลังจาก นาครุกฺข ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ฯ เมื่อนักศึกษาตั้งบทได้ว่า **वलฺล จ นาครุกฺโข จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมฺจุจโย ทวฺนโท,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ฯเปฯ สฺ จ,** ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ฯ หลังจาก มตฺตภมฺร ฯเปฯ ปุပ္ผ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุจ,** ที่มะ อ เป็นอา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ฯเปฯ ทีฆิ** ฯ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ ลบ สิ เสีย ฯ หลังจาก วลฺลินาครุกฺข ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ฯ เมื่อนักศึกษาตั้งบทได้ว่า **มตฺตภมฺร ฯเปฯ ปุပ္ผานิ เอว วลฺลินาครุกฺขา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารย-สมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทุธิต ฯเปฯ สฺ จ,** ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ฯ หลังจาก มตฺต ฯเปฯ รุกฺข ศัพท์ ลง หิ วิภัตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สุหิสฺวกาโร เอ** ฯ หลังจาก **อุปฺโสภิต** ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุจ,** ที่มะ อ เป็นอา ด้วยสูตรว่า **โยสุ ฯเปฯ ทีฆิ** , เมื่อนักศึกษาตั้งบทได้ว่า **มตฺต ฯเปฯ รุกฺเขหิ อุปฺโสภิตานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺ

^{๔๓๗} กจจ. ๑๐๒., ปทฐป. ๒๐๒.

^{๔๓๘} กจจ. ๑๖๘., ปทฐป. ๒๐๓.

วิธสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภี, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฤติต ๕เปฯ สุ จ, ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ, แยกพยัญชนะออกสระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า ปุพฺพมโธ... ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรา สเร โลป... อาเทศ อุ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า กฺวจาสนฺณํ ลุตเต,^{๔๓๙} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕ หลังจาก มตฺต ๕เปฯ ภิต ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจุจ, ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ ๕ หลังจาก กนฺท ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจุจ, ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ ๕ หลังจาก ย ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส, หลังจาก ต ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า มตฺต ๕เปฯ โสภิตานิ กนฺทรานิ ยสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพีหสมาส ด้วยสูตรว่า อณฺณปทฺตเถสุ พหุพีหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฤติต ๕เปฯ สุ จ, ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๕

หลังจาก อุปโสภิต ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจุจ, ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ ๕ หลังจาก กนฺท ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจุจ, ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ ๕ ตั้งเป็นกัมมธรรย-สมาสด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๕เปฯ ธาโรโย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฤติต ๕เปฯ สุ จ, ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ ๕ หลังจาก มตฺต ๕เปฯ รุกฺข ศัพท์ ลง หิ วิภตติ อาเทศ อ เป็น ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวกาโร เอ ๕ หลังจาก อุปโส ๕เปฯ รโย ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจุจ, ที่ฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๕เปฯ ที่ฆ ๕ หลังจาก ย ศัพท์ และ ปพฺพตฺราช ศัพท์ ลง ส วิภตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ๕ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า มตฺต ๕เปฯ รุกฺเขหิ อุปโสภิต-กนฺทรานิ ยสฺส ปพฺพตฺราชสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพีหสมาส ด้วยสูตรว่า อณฺณ-ปทฺตเถสุ พหุพีหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฤติต ๕เปฯ สุ จ, ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๕ แยกพยัญชนะออกจากสระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรา สเร โลป

^{๔๓๙} กจจ. ๑๔., ปทฺรป. ๑๖.

อาเทศ อุ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า กุจฉาสวณฺณํ ลุตฺเต, นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕

หลังจาก รุกฺข ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๕ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ... ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย, หลังจาก ติน ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ วิภัติเป็น อ ด้วยสูตรว่า สึ ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า รุกฺโข จ ตินํ จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมฺมจฺโย ทวฺนฺโท, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนที่กล่าวแล้วในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ, ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจฺจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โย สฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ หลังจาก นานา-ปการ ศัพท์ ลง โย วิภัติ ด้วยสูตรว่า อโต นิจฺจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โย สฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย หลัง จาก รุกฺขติน ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โย สฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า นานาปการานิ เอว รุกฺข ตินานิ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๕เปฯ ธาโร, ลบวิภัติและตั้งสระที่สุตเป็นปกติ ลบปการศัพท์ และเอวศัพท์ ด้วยปริสาสูตรว่า วุตต ๕เปฯ โยโค ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ, ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โย สฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ หลังจาก นานารุกฺขติน ศัพท์ ลง หิ วิภัติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สฺหิสฺวกาโร เอ ๕ หลังจาก ปติต ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสฺ กตนิการโลเปสฺ ทิฆํ ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า นานารุกฺขติเณหิ ปติตานิ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺปริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย พรปเทภิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ หลังจาก นานา ๕เปฯ ปติต ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย วิภัติเป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจฺจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก ปุพฺพ ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๕เปฯ ธาโร ดังนี้, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ, ลง โย วิภัติ อาเทศ โย เป็น นิ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โย สฺ ๕เปฯ ทิฆํ ๕ หลังจาก นานา ๕เปฯ ปุพฺพ ศัพท์ ลง หิ วิภัติ อาเทศสระที่สุตศัพท์ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สฺหิสฺวกาโร เอ ๕ หลังจาก อุปโลภิตกนฺท ศัพท์ ลง โย วิภัติ อาเทศ โย วิภัติเป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจฺจํ, ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า

โยสุ ๒เปฯ ทิฆิ, ตั้งเป็น ตัปฐริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๔ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทุติ ๒เปฯ สุ จ, ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ทิฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๒เปฯ ทิฆิ, แยกพยัญชนะออกจากสระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรา สเร โลป, ทำ อสวณฺณ ด้วยสูตรว่า กุจาสวณฺณ ลุตเต ๔ หลังจาก นานา ๒เปฯ ภิถ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจจ, ทิฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๒เปฯ ทิฆิ, หลังจาก กนฺทร ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ทิฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๒เปฯ ทิฆิ ๔ หลังจาก ย ศัพท์ และ เสลราช ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ๔ หลัง ต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสฺ โต ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า นานา ๒เปฯ ภิถานิ กนฺทรานิ ยสฺส เสลราชสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า อณฺณปทฺเถสุ พหุพีหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๔ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทุติ ๒เปฯ สุ จ, ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๔

เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า อุปโสภิถานิ กนฺทรานิ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๒เปฯ ธารโย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๔ หลังจาก นานา ๒เปฯ ปุพฺพ ศัพท์ ลง หิ วิภัตติ อาเทศสระที่สุตเป็น เอ ด้วยสูตรว่า สฺหิสฺวกาโร เอ หลังจาก อุป ๒เปฯ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ทิฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ๒เปฯ ทิฆิ ๔ หลังจาก ย ศัพท์ และ เสลราช ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโมเส ๔ หลังจาก ต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสฺ โต ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า นานา ๒เปฯ ภิถานิ กนฺทรานิ ยสฺส เสลราชสฺส โส ดังนี้, ตั้งเป็นพหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า อณฺณปทฺเถสุ พหุพีหิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๔ หลังจาก มุสล ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า สพฺพาสมาวุโส ๒เปฯ ทิฆิ จ, หลังจาก หล ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๔ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลบ ส เสีย ๔ หลังจาก ปพฺพต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๔ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลบ ส เสีย ๔ หลังจาก ตรุ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า เสสโต โลป คสิปิ ๔ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลบ ส เสีย ๔ หลังจาก กลิงฺคร ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยก

พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก สร ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก ญ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย หลังจาก จ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก ตทา ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก อสิ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก โตมร ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๙เปฯ ที่หิ จ** ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **มุสโล จ ๙เปฯ โตมโร จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น ทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท**, ตั้งเป็นยุดัตตสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สฺมาโส ยุดตฺตฺโต**, ลบวิภัติถิทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริกาสาสูตรว่า **วุดตฺตฺถานมปฺปิโยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๙เปฯ สฺจ**, ลง โย วิภัติถิ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมา เอ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ หลังจาก **นानาปการ** ศัพท์ ลง โย วิภัติถิ อาเทศ โย วิภัติถิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมา เอ** ๙ หลังจาก **เอว** ศัพท์ ลง สี วิภัติถิ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก **มุสฺล ๙เปฯ ปร** ศัพท์ ลง โย วิภัติถิ อาเทศ โย เป็น อา ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **นานาปการา เอว มุสฺล ๙เปฯ โตมรา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทฺวิปเท ๙เปฯ ธาโร**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๙ ลบปการ ศัพท์ และ **เอว** ศัพท์ ด้วยปริกาสาสูตรว่า **วุดตฺตฺถา ๙เปฯ โยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๙เปฯ สฺจ**, ลง โย วิภัติถิ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพ ๙เปฯ เอ** ๙ หลังจาก **นานา ๙เปฯ ปร** ศัพท์ ลง โย วิภัติถิ อาเทศ โย วิภัติถิ เป็น อา แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ หลังจาก **หตฺถ** ศัพท์ ลง สฺ วิภัติถิ อาเทศสระที่สุดเป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สฺหิสฺสกาโร เอ** ๙ หลังจาก **ย** ศัพท์ ลง นํ วิภัติถิ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามานํ นมฺหิ จ** ๙ อาเทศ นํ เป็น สํ ด้วยสูตรว่า **สพฺพโต นํ สฺसानํ** ๙ หลังจาก **ต** ศัพท์ ลง โย วิภัติถิ อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามการเต ปจฺโม**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง

ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **นานามุสส ๒เปฯ โตมรา หตฺเถสฺส เยสํ เต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเถสฺส พหุพพีหิ,** ลบวิภัติ และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ตั้งเป็นยุตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ,** ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา ๑,** ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,** ลบ ย ศัพท์ ต ศัพท์ ด้วยปริกาสสูตรว่า **วุตฺตตฺถานมปฺปิโยโค,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ, ลง โย** ปฐมวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลิจฺจคฺคเถ ปจฺมา อาเทศ โย เป็น อา** ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินฺมาเอ ๙** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙

ถามว่า ประโยชน์ของการตั้งชื่อนี้ว่า พหุพพีหิ ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า พหุพพีหิ ดังนี้ ย่อมมีในสูตรว่า **พหุพพีหิมฺหิ ๑ ๙**

๒๕๙., ๓๕๗. **นามานํ สมฺจุจโย ทฺวนฺโท.**

หลังจาก จนฺทิม ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,**^{๔๔๐} แยก

พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพ...**^{๔๔๑} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๔๔๒} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๔๔๓} หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย ๙ หลังจาก สฺรีย ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส ๙** หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ ลบ สิ เสีย ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมฺจุจโย ทฺวนฺโท,** ตั้งเป็นยุตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ,**^{๔๔๔} ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา ๑,**^{๔๔๕} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,**^{๔๔๖} ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริกาสสูตรว่า **วุตฺตตฺถานมปฺปิโยโค,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตร

^{๔๔๐} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๔๔๑} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๔๔๒} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๔๔๓} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๔๔๔} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๔๔๕} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๔๔๖} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

ว่า ตฤทิต ฯเปฯ สุจ,^{๔๔๗} ลง โย ปฐมาวิภัติ ด้วยสูตรว่า **ลึงคตเถ ปจมา,^{๔๔๘} อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมา เอ,^{๔๔๙} รูปแห่งอุทาหรณ์ทั้งหลาย ๓ คือ **สมณพราหมณา, สาริปุตตโมคคคาเลนา** และ **พราหมณคหปติกา** ดังนี้ อันข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วนั้นเทียว ฯ****

หลังจาก ยม ศัพท์ ลง สติ วิภัติ อาเทศ สติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สติ วิภัติ ลบ สติ เสีย ฯ หลังจาก วรุณ ศัพท์ ลง สติ วิภัติ อาเทศ สติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สติ วิภัติ ลบ สติ เสีย, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ ฯเปฯ ทวนฺโท,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ

หลังจาก กุเวร ศัพท์ ลง สติ วิภัติ อาเทศ สติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สติ วิภัติ ลบ สติ เสีย ฯ หลังจาก วาสว ศัพท์ ลง สติ วิภัติ อาเทศ สติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ฯ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สติ วิภัติ ลบ สติ เสีย ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ ฯเปฯ ทวนฺโท,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ

ถามว่า ประโยชน์ของการตั้งชื่อว่า ทวันท ดังนี้ ย่อมมีในสูตรไหน ? ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า ทวันท ย่อมมีในสูตรว่า **ทวนฺทฏฺฐา วา**^{๔๕๐} ดังนี้ ฯ

๓๓๐., ๓๔๐. มหติ มหา ตุลยาธิกรณ ปเท.

สองบทว่า **ตุลยาธิกรณ ปเท** ได้แก่ ที่อุตตรบท คือ บทเบื่องปลาย ซึ่งมีที่อาศัยเสมอกัน ฯ

หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สติ วิภัติ อาเทศ สติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**^{๔๕๑} ฯ

แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...**^{๔๕๒} ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๔๕๓} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๔๕๔} ฯ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สติ วิภัติ ลบ สติ ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ฯเปฯ หิ จ**^{๔๕๕} ฯ หลังจาก บุริส ศัพท์ ลง สติ วิภัติ

^{๔๔๗} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๔๔๘} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๔๙} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๔๕๐} กจจ. ๑๖๕., ปทฐป. ๒๐๘.

^{๔๕๑} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๔๕๒} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๔๕๓} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๔๕๔} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๔๕๕} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๖ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า มหนฺโต เอว ปุริโส ดังนี้ แล้ว, ตั้งเป็น กัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๖เปฯ ธาโร,^{๔๕๖} ตั้งเป็น ยุตต์ถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ สมาสโย ยุตฺตตฺถ,^{๔๕๗} ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,^{๔๕๘} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกฺติ จสฺส สรณฺตสฺส,^{๔๕๙} ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค, อาเทศ มหนฺต ศัพท์ เป็น มหา ด้วยสูตรว่า มหตํ มหา ตฺลยาธิกรณ ปเท, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฺทฺธิต ๖เปฯ สฺ จ,^{๔๖๐} ลง สี ปฐมวิภัตติ ด้วยสูตรว่า ลิงฺคตฺถ ปจฺมา^{๔๖๑} อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปฺพุพ... ลบสระหน้า ปกฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๖ หลังจาก มหนฺต ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลง อี ปัจจัย ด้วยสูตรว่า นทาธิโต วา อี,^{๔๖๒} ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คสิปิ ^{๔๖๓} ๖ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี เสีย ๖ หลังจาก เทว ศัพท์ ลง สี วิภัตติแล้ว ลง อี ปัจจัย ลบ สี วิภัตติ ด้วยสูตรว่า เสส ๖เปฯ สิปิ ๖ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า มหนฺติ เอว เทวี ดังนี้, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๖เปฯ ธาโร, ปฏิเสธ อีอักษรที่บทเบื้องหน้า ด้วยสูตรว่า กมฺมธารยสญฺญะ จ^{๔๖๔} ๖ อาเทศ มหนฺต ศัพท์เป็น มหา ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ๖เปฯ โยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตฺทฺธิต ๖เปฯ สฺ จ, ลง สี วิภัตติ ลบ สี วิภัตติ ด้วยสูตรว่า เสส ๖เปฯ สิปิ ๖ หลังจาก มหนฺต ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปฺพุพ... ลบสระหน้า ปกฺติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๖ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี เสีย หลังจาก พล ศัพท์ ลง สี วิภัตติ

^{๔๕๖} กจจ. ๑๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๔๕๗} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๔๕๘} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๔๕๙} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๔๖๐} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๔๖๑} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๔๖๒} กจจ. ๒๓๘., ปทฐป. ๑๘๗.

^{๔๖๓} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๔๖๔} กจจ. ๓๓๒., ปทฐป. ๓๔๓.

อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี^{๔๖๕} ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี, หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย หลังจาก พล ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี ๕ ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ รโย**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก นาค ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี วิภัติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก ยส ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก ปทุม ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี วิภัติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๕เปฯ สิปิ** ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก นที ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป...** ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **มหุตติ เอว นที** ดังนี้, ตั้งเป็น กัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ รโย**, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ समाโส ยุตต์ตถิ** ๕ ห้าม อี อักษรที่บทเคียง ด้วยสูตรว่า **กัมมธารยสญเญ จ** ๕ อาเทศ มหุต ศัพท์ เป็น มหา ด้วยสูตรว่า **มหติ ๕เปฯ ปเท**, ลบ เอว ศัพท์ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทิต ๕เปฯ สุ จ**, ลง สี วิภัติ ลบ สี วิภัติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๕เปฯ คสิปิ** ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก มุนิ ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๕เปฯ สิปิ** ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก คหปติก ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก ธน ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี, ตั้งเป็น กัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ รโย**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๕ หลังจาก **ปณฺญา** ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๕เปฯ สิปิ** ๕ ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๕เปฯ รโย**, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า

^{๔๖๕} กจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

นามานํ ฯเป ฯ ตตฺตโถ ฯ ปฏิเสธ อี อักษรที่บทเคียง ด้วยสูตรว่า กมฺมธารยสญฺเญ จ ฯ
อาเทศ มหุต ศัพท์ เป็น มหา ลบ เหว ศัพท์ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเป ฯ สฺ จ,
ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ วิภตฺติ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คสิปี ฯ

ในคัมภีร์ไบลานบางฉบับ ท่านวางอุทาหรณ์บางตัวไว้ผิดลำดับ ฯ อาเทศ มหุต
ศัพท์เป็น มห ได้บ้าง, เพราะท่านแสดงพระบาลีว่า อรณฺยสฺสโต นามเณ, จกฺกวตฺติ มหพฺพล
ดังนี้ ในคัมภีร์อุปาทาน ฯ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า
สี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า
สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ฯ หลังจาก เหว ศัพท์ ลง สิ
วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ฯ หลังจาก ผล ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี ฯ
เมื่อนักศึกษาตั้งบทว่า มหุตฺ เหว ผล ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า
ทวิปเท ฯเป ฯ รโย, ลบวิภตฺติทั้งหลาย และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ อาเทศ มหุต ศัพท์ เป็น
มห ด้วย พหฺวจน ศัพท์ ฯ ลบ เหว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ฯเป ฯ โยโค, ตั้งเป็นนาม
ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเป ฯ สฺ จ, ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี, แยก
พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป...
นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ทำอสทิสพยัญชนะทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า
วคฺเค โฆสาโฆสา ฯเป ฯ ปจฺมา^{๔๖๖} ฯ หลังจาก มหุต ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อํ
ด้วยสูตรว่า สี ฯ หลังจาก เหว ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ สิ เสีย ฯ หลังจาก ธน ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ
อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี ฯ ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ฯเป ฯ รโย,
วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเป ฯ สฺ จ, ลง สิ
วิภตฺติ อาเทศ สิ วิภตฺติ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ...
ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า
นเย... ทำ อสทิสพยัญชนะทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า วคฺเค ฯเป ฯ ปจฺมา ฯ หลังจาก มหุต
ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี ฯ หลังจาก เหว ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ ลบ
สิ เสีย ฯ หลังจาก ภย ศัพท์ ลง สิ วิภตฺติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สี ฯ ตั้งเป็น กัมม-
ธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ฯเป ฯ รโย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ฯ ทำ อส
ทิสพยัญชนะทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า วคฺเค ฯเป ฯ ปจฺมา ฯ

๓๓๑., ๓๕๓. อิตฺติยํ ภาสิตปุมิตฺติ ปุมาว เจ.

^{๔๖๖} กจจ. ๒๙., ปทฐป. ๔๒.

เมื่อบทที่มีที่อาศัยเสมอกันเป็นไปในอดีตถึงค์ บัณฑิตพึงเห็นอดีตถึงค์ที่เคยกล่าวเป็น
ปูลงถึงค์ซึ่งเป็นบทหลัง เป็นเพียงดังปูลงถึงค์ ๕ ในคัมภีร์สัททนีติสุดตมาลา^{๔๖๗} พระอัครวงศเถระ
กล่าวไว้ว่า เมื่อบทที่มีที่อาศัยเสมอกัน มีอยู่ ดังนี้ ๕

บทว่า **สเจ** เป็น ปริกัปป ในบทว่า **ภาสิตปุมมา** ๕ บทว่า **ภาสิตปุมมา** เป็นวิเสสนะ
ของบทว่า **อิตถิ** ๕ ปูลงถึงค์ศัพท์ที่เคยกล่าวไว้แล้วถูกนำมาใช้ โดยความเป็นอดีตถึงค์ ชื่อว่า
ภาสิตปุมมา ๕

หลังจาก **ทิมมา ศัพท** ลง **สิ วิภัตติ**, หลังจาก **ชงฺฆา ศัพท** ลง **สิ วิภัตติ** ลบ **สิ**
วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป คสิปิ**^{๔๖๘} ๕ หลังจาก **ย ศัพท** ลง **ส วิภัตติ** ลง **สุ อาคม**
ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**^{๔๖๙} ๕ หลังจาก **ต ศัพท** ลง **สิ วิภัตติ** อาเทศ **ต** เป็น **ส** ด้วยสูตรว่า
เอตเตสโต,^{๔๗๐} ลง **สิ วิภัตติ** อาเทศ **สิ** เป็น **โ** ด้วยสูตรว่า **โส**^{๔๗๑} ๕ เมื่อนักศึกษาดังบท
ไว้ว่า **ทิมมา ชงฺฆา ยสฺส โส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเถสุ**
พหุพีหิ,^{๔๗๒} ตั้งเป็นยุตัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ สมา ฯเปฯ ตตฺโถ**,^{๔๗๓} ลบวิภัตติ
ทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส ฯเปฯ โลปา จ**,^{๔๗๔} ลบ **ย ศัพท** **ต ศัพท** ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺต**
ฯเปฯ โยโค, แสดงความไม่มีแห่ง อา การันต์ ที่บทเบื้องต้นและความไม่มีอาการันต์ที่บทเบื้อง
ปลาย ด้วยสูตรว่า **อิตฺถิยมฺภา ฯเปฯ ปุมาว เจ**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ**
สุ จ^{๔๗๕} ๕ ลง **สิ วิภัตติ** อาเทศ **สิ** เป็น **โ** ด้วยสูตรว่า **โส** แยกพยัญชนะออกจากสระ
ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๔๗๖} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๔๗๗} นำพยัญชนะไป

^{๔๖๗} สทท. สุตต. ว. ๗๑๔/๒๕๖.

^{๔๖๘} กจจ.๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๔๖๙} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๔๗๐} กจจ. ๑๗๔., ปทฐป. ๒๑๑.

^{๔๗๑} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๔๗๒} กจจ. ๓๒๘., ปทฐป. ๓๕๒.

^{๔๗๓} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๔๗๔} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๔๗๕} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๔๗๖} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๔๗๗} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย...^{๔๗๘} ๙ หลังจาก กลุยาณา ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก ภริยา ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต โลป ค สิปี ๙ หลังจาก ย ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลง สี อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ๙ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสโต, อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า กลุยาณา ภริยา ยสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพีฬสมาส ด้วยสูตรว่า อณฺณปทฺตเสฏฺฐ พหุพพีฬิ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๙ หลังจาก พหุตา ลง สี วิภัติ ๙ หลังจาก ปณฺณวา ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก ย ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลง สี อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ๙ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสโต ๙ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า พหุตา ปณฺณวา ยสฺส โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นยุตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๙เปฯ ตตฺถิ, ลบ วิภัติและตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ลบ ย ศัพท์ ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ๙เปฯ โยโค, ห้าม อา อักษรที่บททั้งสอง ด้วยสูตรว่า อิตฺถิย ๙เปฯ ว เจ ๙ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๙เปฯ สฺจ, ลง สี วิภัติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... บทว่า พหุตา เป็นปริยาย แห่งบทว่า พหุตา ๙

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าวว่า ภาสิตาปุมา บทไว้เพื่อประโยชน์อะไร? ตอบว่า เรากล่าวว่า ภาสิตปุมา บทไว้เพื่อให้นักศึกษาได้รู้เนื้อความนี้ว่า เมื่อบทที่มีที่อาศัยเสมอกัน แม้มีอยู่ในอุทาหรณ์ทั้งหลาย มีว่า พุราหุณฺณพฺนฺธุ ดังนี้ เป็นต้น ก็ไม่ต้องเป็นภาระที่จะต้องลง อา ปัจจัย ด้วยสูตรว่า อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย,^{๔๗๙} ดังนี้ เพราะความไม่มีแห่งอิตถิลิงค์ที่เคยกล่าวเป็นปુંลิงค์ มาก่อน ๙ พุราหุณฺณพฺนฺธุ ศัพท์เดิมเป็น พุราหุณฺณพฺนฺธุ ลง สี วิภัติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต โลป ค สิปี ๙ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี เสีย ๙ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สี วิภัติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสโต, ลบ สี วิภัติเสีย ๙ หลังจาก ภริยา ศัพท์ ลง สี วิภัติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต โลป ค สิปี ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า พุราหุณฺณพฺนฺธุ จ सा ภริยา จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๙เปฯ ธาโร,^{๔๘๐} ตั้งเป็นยุตัตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๙เปฯ ตตฺถิ, ลบ จ ศัพท์

^{๔๗๘} กจ. ๑๑., ปท. ๑๔.

^{๔๗๙} กจ. ๒๓๗., ปท. ๑๗๖.

^{๔๘๐} กจ. ๓๒๔., ปท. ๓๓๙.

และ สก ศัพท์ ด้วยปริกาสาสุตตราว่า วุตตตถานมปโยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทิต ๒เปฯ สุ จ, ลง สิ วิภตติ ลบ สิ วิภตติ ด้วยสูตรว่า เสสโต ๒เปฯ คสิปี ๒

๓๓๒., ๓๔๓. กัมมธารยสญญะ จ.

หลังจาก ขตติยพณฺธุ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสย ๒ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสย ๒ หลังจาก ตา ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสโต,^{๔๘๑} ลบ สิ วิภตติเสย ๒ หลังจาก ภริยา ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสย ๒ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสย ๒ หลังจาก อิติ ศัพท์ ลง สุมา วิภตติ ลบ สุมา เสย ๒ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า ขตติยพณฺธุ จ สก ภริยา จ ดังนี้, ตั้งเป็นกัมมธารยสญญะ ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๒เปฯ ธาโร,^{๔๘๒} วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๒ หลังจาก สหฺธา ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า เสสโต ๒เปฯ สิปี^{๔๘๓} ๒ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สิ วิภตติ ลบ สิ เสย ๒ หลังจาก ธน ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สึ,^{๔๘๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ...^{๔๘๕} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป...^{๔๘๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย...^{๔๘๗} ๒ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า สหฺธา เอว ธนํ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสญญะ ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๒เปฯ ธาโร, ตั้งเป็นยุตตถนมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๒เปฯ ตตฺถิ,^{๔๘๘} ลบวิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตส วิภตติโย โลปา จ,^{๔๘๙} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส สรณตสฺส,^{๔๙๐} ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริกาสาสุตตราว่า วุตต ๒เปฯ โยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทิต ๒เปฯ สุ จ, ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง

^{๔๘๑} กจจ. ๑๗๔., ปทฐป. ๒๑๑.

^{๔๘๒} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๔๘๓} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

^{๔๘๔} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๔๘๕} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๔๘๖} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๔๘๗} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๔๘๘} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๔๘๙} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๗๐.

^{๔๙๐} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ หลังจาก ปญญา ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต ๔เปฯ สิปี ๔ หลังจาก ๔ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี เสีย ๔ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี ๔ หลังจาก ธน ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี , แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ หลังจาก ๔ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี เสีย ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า ปญญา ๔ ตัม ธนัม ๔ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๔ หลังจาก สหฺวา ลง สี วิภัตติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต ๔เปฯ สิปี ๔ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี เสีย ๔ หลังจาก ธน ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า สหฺวา เอว ธนัม ดังนี้แล้ว ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรย ตั้งเป็น ยุตตตสมาส ด้วยสูตรว่า นามานัม ๔เปฯ ตตฺถิโก, ลบวิภัตติและตั้งสระที่สุดให้เป็นปกติ ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ๔เปฯ โยโค, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ ๔, ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี ๔ หลังจาก ปญญา ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า เสสโต ๔เปฯ สิปี ๔ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี เสีย ๔ หลังจาก ธน ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า ปญญา เอว ธนัม ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๔

อุทาหรณ์ทั้งหลายคือ พุราหมณพณฺธุกริยา ดังนี้เป็นต้น อันท่านอาจารย์พึงกล่าวไว้ ด้วยอำนาจแห่งกัมมธรรยสมาสมิใช่หรือ เพราะสองบทว่า ตฺถฺยาธิกรณ ปเท, เป็นไปอยู่ในสูตร ๔ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้แล้วในคัมภีร์นยาสะ^{๔๙๑} พระวชิรพุทธเถระกล่าววิคฺคหะไว้แล้วเที่ยวว่า พุราหมณพณฺธุ ๑ สา ภริยา ๑ ดังนี้ ๔

บทว่า กมฺมธรรยสญฺญเ เป็นอาธารสัตตมัม ๔ ๔ ศัพท์เป็นอเปกษัตถะ เพราะฉะนั้น การแสดงเป็นปุมภาวะ ย่อมมิได้มีเฉพาะในพหุพพิหสมาสอย่างเดียวเท่านั้น ๔

^{๔๙๑} นุยาส. อ. ๓๓๑/๓๑๑.

โดยที่แท้แล พระกัจจายนมหาเถระต้องการให้นักศึกษาได้ทราบว่า แม้กัมมธรรยสมาสก็มีได้ ๔ ในคัมภีร์รูปสิทธิฎีกา^{๔๙๒} พระพุทธปิยมมหาเถระ ก็กล่าวไว้ว่า ชื่อว่า กัมมธรรยะ มีอยู่แก่สมานั้น เพราะเหตุนั้น กัมมธรรยสมานั้น ชื่อว่า กัมมธรรยะ ๔ ในบทนี้ว่า **สญญา ศัพท์** ท่านย่อมาใส่ไว้เพื่อต้องการให้นักศึกษาได้สดับ ๔ เมื่อชื่อว่า กัมมธรรยะ เป็นไปในอดีตถึงค์ หรือเมื่อบทหลังที่มีที่อาศัยเสมอกัน มีอยู่ ถ้าว่าอดีตถึงค์ที่เคยกล่าวเป็นบุคลิกลักษณะมา ก่อน บัดนี้ ศัพท์นั้นที่กล่าวอดีตถึงค์ บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นเพียงดังบุคลิกลักษณะ ๔ บทว่า **สมาเส** เป็น อารย ะ ในบทว่า **วตตมานะ** ๔

หลังจาก **พราหมณิ ศัพท์** ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๔เปฯ สิปี** ๔ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ๔ หลังจาก **ต ศัพท์** ลง **สิ วิภัตติ** อาเทศ **ต** เป็น **ส** ด้วยสูตรว่า **เอตเตสโต** ๔ หลังจาก **ทาริกา ศัพท์** ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๔เปฯ สิปี** ๔ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **พราหมณิ ๑** **สา ทาริกา ๑** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ ธารโย** ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานิ ๔เปฯ ตตฺถ**, ลง ๑ ศัพท์และ **ต ศัพท์** ด้วยปริภาสา สูตรว่า **วตฺต ๔เปฯ โยโค**, ปฏิเสธ อี อักษรที่บทข้างหน้า ด้วยสูตรว่า **กมฺมธรรยสญฺญ ๑**^{๔๙๓} ๔ ตั้งเป็นนาม **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ ๑**, ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๔เปฯ สิปี** ๔ หลังจาก **ขตฺติยา ศัพท์** ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๔เปฯ สิปี** ๔ หลังจาก **เอว ศัพท์** ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๔เปฯ ทิหิ ๑** ๔ หลังจาก **กณฺญา ศัพท์** ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๔เปฯ สิปี** ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **ขตฺติยา เอว กณฺญา** ๔ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ ธารโย**, ตั้งเป็น ยุตต์ตถสมาส

ด้วยสูตรว่า **นามานิ ๔เปฯ ตตฺถ**, ลง **เอว ศัพท์** ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วตฺต ๔เปฯ โยโค**, ปฏิเสธ อา อักษรที่เป็นบทเคียง ด้วยสูตรว่า **กมฺมธรรยสญฺญ ๑** ๔ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ ๑**, ลง **สิ วิภัตติ** ลง **สิ** เสีย ๔

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าว **ภาสิตปุเม** บทไว้เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรา กล่าวไว้ว่า **ภาสิตปุเม** บทไว้ เพื่อให้นักศึกษารู้เนื้อความนี้ว่า เมื่อความเป็นกัมมธรรยสมาส แม้มีอยู่ในอุทาหรณ์ว่า ขตฺติยพณฺณทาริกา ดังนี้ ก็ไม่ต้องทำตามวิธีที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในสูตรนี้ เพราะ ทาริกา ศัพท์ กล่าวความเป็นนิตยอดีตถึงค์ เพราะความไม่มีแห่งปุมภาวภาสิตศัพท์ที่

^{๔๙๒} ปทฺฐป. ฎีกา. ๑๓๙.

^{๔๙๓} กจุจ. ๓๓๒., ปทฺฐป. ๓๔๓.

แสดงความเป็นปึงลึงค์อย่างแน่นอน ๖ หลังจาก ขตติย ศัพท์ ลง ส ัญญวิวัตติ ตั้ง อา ชื่อ ฆ ด้วยสูตรว่า อา โฆ,^{๔๙๔} อาเทศ ส เป็น ยา ด้วยสูตรว่า ฆโต นาทีน,^{๔๙๕} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๖ หลังจาก พนฺธุ ศัพท์ ลง ส วิวัตติ ลบ ส เสีย ๖ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า ขตติยาย พนฺธุ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ,^{๔๙๖} ตั้งเป็นยุตตตตสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๖เปฯ ตตฺถิ, ลบวิวัตติ ด้วยสูตรว่า เตสํ ๖เปฯ โลปา จ, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, รัสสะ อา อักษร ด้วยสูตรว่า กฺวจาติมชฺฌตฺตฺตานํ^{๔๙๗} ดังนี้เป็นต้น, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๖เปฯ สฺ จ, ลง ส วิวัตติ ลบ ส วิวัตติ ด้วยสูตรว่า เสสโต ๖เปฯ สิปิ ๖ หลังจาก ขตติยพนฺธุ ลง ส วิวัตติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า เสสโต ๖เปฯ สิปิ ๖ หลังจาก จ ศัพท์ลง ส วิวัตติ ลบ ส เสีย ๖ หลังจาก ตา ศัพท์ ลง ส วิวัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต, แล้วลบ ส วิวัตติ ๖ หลังจาก ทาวิกา ลง ส วิวัตติ ลบ ส วิวัตติเสีย ๖ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิวัตติ ลบ ส เสีย ๖ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า ขตติยพนฺธุ จ สา ทาวิกา จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า ทฺวิปเท ๖เปฯ ธารโย, ตั้งเป็น ยุตตตตตสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๖เปฯ ตตฺถิ, ลบ จ ศัพท์ สา ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ๖เปฯ โยโค ๖ ไม่มีการห้าม อิตถิลิงค์ปัจจัยที่บเปื่องปลายด้วยสูตรนี้ ๖ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๖เปฯ สฺ จ, ลง ส วิวัตติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า เสสโต ๖เปฯ คสิปิ ๖ หลังจาก พฺราหฺมณ ศัพท์ ลง ส วิวัตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส ๖ หลังจาก พนฺธุ ศัพท์ ลง ส วิวัตติ ลบ ส วิวัตติ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปิ คสิปิ ๖ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า พฺราหฺมณสฺส พนฺธุ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย ปรปเทภิ, ตั้งเป็นยุตตตตสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๖เปฯ ตตฺถิ, ลบวิวัตติ ด้วยสูตรว่า เตสํ ๖เปฯ โลปา จ, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๖เปฯ สฺ จ, ลง ส วิวัตติ ลบ ส เสีย ๖ หลังจาก พฺราหฺมณพนฺธุ ศัพท์ ลง ส วิวัตติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า เสสโต ๖เปฯ สิปิ ๖ หลังจาก จ ศัพท์ ลง ส วิวัตติ ลบ ส เสีย ๖ หลังจาก ตา ศัพท์ ลง ส วิวัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสํ โต, ลบ ส วิวัตติ ๖ หลังจาก ทาวิกา ลง ส วิวัตติ ลบ ส ด้วยสูตรว่า เสสโต ๖เปฯ สิปิ ๖ หลังจาก จ ศัพท์ ลง

^{๔๙๔} กจจ. ๖๐., ปทฐป. ๑๗๗.

^{๔๙๕} กจจ. ๑๑๑., ปทฐป. ๑๗๙.

^{๔๙๖} กจจ. ๓๒๗., ปทฐป. ๓๕๑.

^{๔๙๗} กจจ. ๔๐๓., ปทฐป. ๓๕๔.

สิ วิภัติ ลบ สิ เสี่ย ฯ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **พราหมณพณฺธุ จ สา ทาริกา จ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ หลังจาก ปณฺเฑา ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ฯเปฯ สิปี ฯ** หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสี่ย ฯ หลังจาก รตน ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศสิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ^{๔๙๘} ฯ** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ฯ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ปณฺเฑา เอว รตนํ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ฯเปฯ ธารโย**, ตั้งเป็นยุดัตตธสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ฯเปฯ ตตฺถ**, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ ฯเปฯ โลปา จ**, ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**, ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺต ฯเปฯ โค ฯ** ไม่มีการห้าม อา อักษรที่บัพเพ่งหน้า ด้วยสูตรนี้ ฯ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺจ**, ลง สิ วิภัติ อาเทศสิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า **สิ ฯ** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ฯ ข้าพเจ้าจกกล่าววาทะของอาจารย์ต่าง ๆ ในสูตรทั้งสองดังต่อไปนี้ ฯ

ในคัมภีร์นยาสะ พระวชิรพุทธิเถระกล่าวว่า **ปุมภาวาติเทส** แห่งบทเบื่องต้นและบทเบื่องปลายในสูตรแรก เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์นยาสะ^{๔๙๙} พระวชิรพุทธิเถระ จึงกล่าวไว้แล้วว่า หลังจาก ปนฺต ศัพท์ ลง อา ปัจจัย เพราะ อ อักษรแห่ง อ ปัจจัย ที่ลงไว้แล้ว หลังจาก **ชงฺฆ** ศัพท์ ด้วยสูตรว่า **อิติยิมโต อาปจฺจโย**,^{๕๐๐} กระทำให้เป็นเหมือนปุงลิงค์ ด้วยสูตรว่า **อิติยิภาสิตปุมิตฺติ ปุมาว เจ**,^{๕๐๑} เมื่อ อ ปัจจัยเป็นไป ด้วยสูตรว่า **อิติยิมโต อาปจฺจโย**, กระทำให้ความไม่มีแห่ง อ ปัจจัยที่ลง ด้วยสูตรว่า **นทาติโต วา อี^{๕๐๒} ฯ**

ในคัมภีร์รูปลิตธิฎีกา^{๕๐๓} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้แล้วว่า ก็ถ้าว่า ปุมภาวาติเทสะ พึงมีแก่บทเบื่องปลาย โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์นยาสะ ดังนี้ ฯ ปุมภาวาติเทสะแห่งบทหน้า อันท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยสูตรว่า **กมฺมธรรยสญฺเญ จ ฯ** ปุมภาวาติเทส ย่อมปรากฏเหมือนเป็น

^{๔๙๘} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๔๙๙} นยาส. อ. ๓๓๒/๓๑๑.

^{๕๐๐} กจจ. ๒๓๗., ปทฐป. ๑๗๖.

^{๕๐๑} กจจ. ๓๓๑., ปทฐป. ๓๕๓.

^{๕๐๒} กจจ. ๒๓๘., ปทฐป. ๑๘๗.

^{๕๐๓} ปทฐป. ฎีกา. ๑๔๐.

ปุมภาวาติเทสะที่บทเบื้องปลาย เพราะความที่พระวชิรพุทธเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์นยาสะว่า^{๕๐๔} เมื่อความเป็นกัมมธารยะ แม้มืออยู่ ก็ไม่ต้องทำเป็นปุมภาวาติเทสะ เพราะความที่ ทาริกา ศัพท์ เป็นศัพท์ที่กล่าวความเป็น นียตอิตถิลิงค์ เพราะความที่ภาสิตศัพท์ เป็นศัพท์ที่กล่าวถึงความเป็น อิตถิลิงค์ที่ไม่แน่นอน และเพราะความไม่มีแห่งภาสิตศัพท์ที่เป็นปุงลิงค์ อย่างแน่นอน และ เพราะความที่พระพุทฺธิยมหาเถระกล่าวไว้ ในคัมภีร์รูปสิทธิฎีกาว่า^{๕๐๕} ก็ถ้าว่า **ปุมภาวาติเทส** พึงเป็นวิธีแม่แห่งบทหลัง ดังนี้ ๖ บทว่า **ปโยโค** แปลว่า ไม่ปรากฏ ๖ แม้นในคัมภีร์พาลาวตาร^{๕๐๖} พระสังฆมมกิตติเถระ ก็กล่าวไว้ว่า ความไม่มีแห่ง อา ปัจจัย และ อี ปัจจัยที่บททั้งสองคือที่บท หน้าและบทหลัง เพราะความเป็นปุมภาวาติเทสะ ด้วยสูตรว่า **ภาสิตปุมิตถิ ปุมาว เจ** ดังนี้, เมื่อบทหน้าอันท่านกระทำเป็น ปุมภาวาติเทสะแล้ว ด้วยสูตรว่า **กมฺมธารยสญฺญะ จ**, ย่อมห้าม อา ปัจจัย และ อี ปัจจัย เป็นต้น ๖

แม้นในคัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา^{๕๐๗} พระอัครวังสเถระ ก็กล่าวที่สุดแรกไว้ว่า ความไม่มี แห่งอิตถิลิงค์ปัจจัย อันท่านประสงค์อาเทศแล้วแม้ที่บทเบื้องปลาย ๖ กล่าวความเป็นอิตถิลิงค์ ปัจจัยที่บทเบื้องหน้าในสูตรหลัง เพราะบทหลังอันมีที่อาศัยเหมือนกัน เป็นไปในอิตถิลิงค์

อนึ่ง ในคัมภีร์รูปสิทธิ^{๕๐๘} พระพุทฺธิยมหาเถระ กล่าวไว้ว่า หากว่าศัพท์ที่กล่าวอิตถิลิงค์อันเคยกล่าวปุงลิงค์มาก่อนมีอยู่ อิตถิลิงค์ศัพท์นั้น นักศึกษาพึงทราบว่าเป็นเพียงดังปุงลิงค์ ความไม่มีแห่งอิตถิปัจจัย ย่อมมีในบทหน้าด้วยสูตรนี้ เพราะปัจจัยทั้งหลายด้วย เพราะศัพท์ อันมิใช่ปัจจัยทั้งหลายด้วยการทำที่ฆะและ รัสสะแห่งสระเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดย่อมมีได้ใน บางอุทาหรณ์ ฯลฯ ความเป็นรัสสะแห่งสระที่สุดของบทหลังในกัมมธารยสมาส เพราะบทหลังอัน เป็นตุลยาธิกรณะ อันเป็นเบื้องหลังเป็นไปอยู่ในอิตถิลิงค์ ถ้าว่าศัพท์ที่กล่าวอิตถิลิงค์ มีอยู่ ข้างหน้าแล้วเป็นศัพท์ที่เคยกล่าวปุงลิงค์มาก่อน อิตถิลิงค์ศัพท์ที่เคยกล่าวปุงลิงค์มาก่อนนั้น นักศึกษาพึงทราบว่าเป็นเหมือนปุงลิงค์ การห้ามอิตถิปัจจัยในบทข้างหน้าย่อมมิได้ด้วยสูตรนี้ ๖

ในคัมภีร์อรรถพยายาน ท่านก็กล่าวไว้แล้วว่า หากว่า อิตถิลิงค์ที่เคยกล่าวปุงลิงค์ มาก่อนมีอยู่ที่บทอันมีที่อาศัยเสมอกันในอิตถิลิงค์ นักศึกษาพึงทราบว่าเป็นเหมือนปุงลิงค์ ๖

^{๕๐๔} นฺยาส. อุ. ๓๓๒/๓๑๑.

^{๕๐๕} ปทฐป. ฎีกา. ๑๔๐.

^{๕๐๖} พาลา. ๔๖.

^{๕๐๗} สทท. อุ. ๗๑๔/๒๕๘.

^{๕๐๘} ปทฐป. ๑๖๓.

อนึ่งในนวุตติแห่งคัมภีร์โมคคัลลานะ^{๕๐๙} ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ศัพท์ที่กล่าวอิตถิลิงค์ที่เคยกล่าวเป็น ปุลงลิงค์ มาก่อน เป็นไปในสมาสในอิตถิลิงค์ อิตถิลิงค์ศัพท์ที่เคยกล่าวความเป็นปุลงลิงค์ มาก่อนที่อยู่บนปลายที่บทหลังซึ่งมีที่อาศัยคือเนื้อความเป็นอันเดียวกันเป็นไปในอิตถิลิงค์ เป็นเหมือนปุลงลิงค์ ๔ ตัวอย่างเช่น **กุมารภริโย, ทิมชงโฆ, ยวชาโย** ดังนี้ ๔

อนึ่ง ในคัมภีร์กลาปะ^{๕๑๐} ท่านก็กล่าวไว้แล้วว่า อิตถิลิงค์ที่เคยกล่าวปุลงลิงค์ ซึ่งเป็นไปในอิตถิลิงค์ ในบรรดาศัพท์ที่เคยเป็นปุลงลิงค์ และนปุลงลิงค์ อนุน ศัพท์และ ปุรณิ ศัพท์ เป็นต้น ซึ่งมีที่อาศัยเสมอกันกับเป็นปุลงลิงค์ ๔ ขยายความว่า หลังจากบทหลังที่บทอันเว้นจาก ปุรณิบทเป็นต้นที่มีที่อาศัยเสมอกัน ซึ่งเป็นไปอยู่ในอิตถิลิงค์ ๔ ตัวอย่างเช่น **โสภณภริโย ทิมชงโฆ** ดังนี้ ปุมาวาติเทสะแห่งบทหน้าและบทหลัง อันท่านกล่าวไว้แล้วในสูตรข้างต้นว่า **ปุพพสฺส ประสฺส จ ปุภาโว ภวติ** ดังนี้ ๔ ขยายความว่า ท่านกล่าว ปุมาวาติเทสะแห่งบท เบื้องหน้าเท่านั้นไว้ ในสูตรหลัง ๔

๓๓๓., ๓๔๔. อตฺตํ นสฺส ตปฺปรีเส.

เพราะอตุตรบท คือบทหลังแห่งบทที่เป็นไปในตปฺปรีสสมาส อาเทศ น เป็น อ ได้ ๔

๓๓๔., ๓๔๕. สเร อนฺ.

เพราะสระบนปลาย อาเทศ น บทที่เป็นไปในตปฺปรีสสมาส เป็น อนฺ ได้ ๔

บทว่า **อนสฺส** ได้แก่ ลา หลังจาก น ศัพท์ลง สิ วิภตติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๔เปฯ ทินิ จ**^{๕๑๑} หลังจาก **อสฺส** ศัพท์ ลง สิ วิภตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**^{๕๑๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...**^{๕๑๓} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๕๑๔} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๕๑๕} ๔ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **น อสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๔เปฯ ธาโร,**^{๕๑๖}

^{๕๐๙} โมคค. ๒๒๗.

^{๕๑๐} กลาป. ๑๒๙.

^{๕๑๑} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๕๑๒} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๕๑๓} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๕๑๔} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๕๑๕} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๕๑๖} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๆ ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสึ ๗เปฯ โลปา จ**,^{๕๑๗} ตั้งเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส**,^{๕๑๘} ตั้งเป็นตปฺปริส ด้วยสูตรว่า **อุเก ตปฺปริสา**,^{๕๑๙} อาเทศ น เป็น อนฺ ด้วยสูตรว่า **สเร อนฺ**, นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปริ ยุตเต**, เพราะ น ศัพท์ มิได้เป็นไปกับด้วยสระ ฯ หลังจาก น ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ฯ หลัง อิสฺส ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สร...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ฯ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **น อิสฺสโร** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๗เปฯ ธาโร**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ หลังจาก น ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ฯ หลังจาก อริย ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ฯ หลังจาก น ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย ฯ หลังจาก อิตฺถิ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๗เปฯ สิปิ**^{๕๒๐} ฯ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **น อิตฺถิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๗เปฯ ธาโร** ตั้งเป็นตปฺปริส ด้วยสูตรว่า **อุเก ตปฺปริสา**, อาเทศ น อักษร เป็น อนฺ ด้วยสูตรว่า **สเร อนฺ** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ**, ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสส ๗เปฯ สิปิ** ฯ

๓๓๕., ๓๔๖. กทฺ กุสฺส.

หลังจาก กุ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ, ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๗เปฯ สิปิ**,^{๕๒๑} หลังจาก

อนฺ น ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า **สิ**,^{๕๒๒} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๕๒๓} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๕๒๔} นำพยัญชนะไป

^{๕๑๗} กจฺจ. ๓๑๗., ปทฺฐป. ๓๓๒.

^{๕๑๘} กจฺจ. ๓๑๘., ปทฺฐป. ๓๓๓.

^{๕๑๙} กจฺจ. ๓๒๖., ปทฺฐป. ๓๔๑.

^{๕๒๐} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๕๒๑} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๕๒๒} กจฺจ. ๒๑๙., ปทฺฐป. ๑๙๕.

^{๕๒๓} กจฺจ. ๑๐., ปทฺฐป. ๑๒.

^{๕๒๔} กจฺจ. ๘๓., ปทฺฐป. ๖๗.

ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย...^{๕๒๕} ๔ เมื่อนักศึกษา ตั้งบทไว้ว่า กุ อนุณิ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรโย,^{๕๒๖} ลบวิภัติ และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ อาเทศ กุ เป็น กท ด้วยสูตรว่า กท กุสฺส ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทิต ๔เปฯ สฺ จ,^{๕๒๗} ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สฺ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ หลังจาก กุ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ๔ หลังจาก อสนุน ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สฺ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔ ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ๔เปฯ ธาโรโย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๔ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทิต ๔เปฯ สฺ จ, ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สฺ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๔

ปาฐะว่า กทสฺสนุนิ ดังนี้ก็มีอยู่บ้าง ๔ ทำ สทเวภาวะ ด้วยสูตรว่า ปฺรทฺเวภาโว จาเน^{๕๒๘} ๔ แม้นิพพุตพิสสมาสก็อาเทศ กุ เป็น กท ได้ ด้วยสูตรว่า กท กุสฺส โยควิภาค, เพราะเว้น ตปฺปริเส บทที่เป็นตัวตามมา ๔ ตัวอย่างเช่น กุจฺฉิต อนุณิ เอตสฺสาติ กทฺโน ดังนี้ แปลความว่า ข้าวที่บุคคลรังเกียจ มีอยู่ แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า กทฺโน ๔ อุทาหรณ์ว่า กทสฺสนุนิ ก็อย่างนั้น ตั้งเป็นนิพพุตพิสสมาส ด้วยสูตรว่า อณฺณ-ปทตฺเตสฺ พนฺพพิหิ,^{๕๒๙} วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๔ ถ้ามว่า ท่านอาจารย์กล่าวบทว่า สเร บทไว้เพื่อประโยชน์อะไร? ตอบว่า เรากล่าว สเร บทไว้เพื่อให้การศึกษาได้รู้ความนี้ว่า เมื่อ กุ ศัพท์ แม้นมีอยู่ในอุทาหรณ์ทั้งหลายว่า กุทารา เยสํ ดังนี้ เป็นต้น ก็ไม่ต้องอาเทศ กุ เป็น กท ด้วยสูตรนี้ เพราะความไม่มีสระอยู่หน้าปลาย ๔ หลังจาก กุ ศัพท์ ลง โย วิภัติ ลบ โย ด้วยสูตรว่า สพฺพาส ๔เปฯ หิ จ^{๕๓๐} หลังจาก ทารา ศัพท์ ลง โย วิภัติ ตั้งชื่อ ฃ ลบ โย

^{๕๒๕} กจ. ๑๑., ปทฐ. ๑๔.

^{๕๒๖} กจ. ๓๒๔., ปทฐ. ๓๓๙.

^{๕๒๗} กจ. ๖๐๑., ปทฐ. ๓๓๔.

^{๕๒๘} กจ. ๒๘., ปทฐ. ๔๐.

^{๕๒๙} กจ. ๓๒๘., ปทฐ. ๓๕๒.

^{๕๓๐} กจ. ๒๒๑., ปทฐ. ๒๘๒.

ด้วยสูตรว่า **ขปโต จ โยนิ โลโป**^{๕๓๑} ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง น วิภัตติ อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามานํ นมฺหิ จ**,^{๕๓๒} อาเทศ น เป็น ส ด้วยสูตรว่า **สพฺพโต นํ สํสาณ**,^{๕๓๓} หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สพฺพนามการเต ปจโม**^{๕๓๔} ฯ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **กฺวฑธา เยสฺ เต** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพพีหสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญ-ปทตฺเถสุ พหุพพีหิ**, ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสํ ยุตตตฺถ**,^{๕๓๕} ลบ วิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ ฯเปฯ โลปา จ**,^{๕๓๖} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรรตสฺส**,^{๕๓๗} ลบ ย ศัพท์และต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตฺถา ฯเปฯ โยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ**, ลง โย วิภัตติ อาเทศ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า **กฺวจิ สมาสนฺตคฺคตา**^{๕๓๘} ดังนี้เป็นต้น, อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ**^{๕๓๙} ฯ หลังจาก ก ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ลบ โย ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสมาวุโส...** ฯ หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมา เอ** ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง น วิภัตติ ฯ หลังจาก ต ศัพท์ ลง โย วิภัตติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อนเที่ยว ฯ หลังจาก ก ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ลบ โย ฯ หลังจาก เคห ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น อา

ด้วยสูตรว่า **สพฺพ ฯเปฯ เอ** ฯ เคห ศัพท์เป็นปุงลึงค์ได้บ้าง ฯ หลังจาก ก ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ลบ โย หลังจาก วตฺถ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจจ**^{๕๔๐} อาเทศ นิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สพฺพโยนินมาเอ** ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง น วิภัตติ ฯ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **กฺว วตฺถา เยสฺ เต** ดังนี้แล้ว ตั้งเป็นพหุพพีหสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเถสุ**

^{๕๓๑} กจจ. ๑๑๘., ปทฐป. ๑๔๖.

^{๕๓๒} กจจ. ๑๐๒., ปทฐป. ๒๐๒.

^{๕๓๓} กจจ. ๑๖๘., ปทฐป. ๒๐๓.

^{๕๓๔} กจจ. ๑๖๔., ปทฐป. ๒๐๐.

^{๕๓๕} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๕๓๖} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๕๓๗} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๕๓๘} กจจ. ๓๓๗., ปทฐป. ๓๕๐.

^{๕๓๙} กจจ. ๑๐๗., ปทฐป. ๖๙.

^{๕๔๐} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

พหุพพีหิ^{๕๔๑} วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๗ หลังจาก กุ ศัพท์ ลง โย วิภัติติ ลบ โย เสีย ๗

หลังจาก ทาสี ศัพท์ ลง โย วิภัติติ ตั้งอิตถีลิงค์ชื่อ ป ลบ โย ด้วยสูตรว่า **ขปโต จ โยนํ โลโป^{๕๔๒}** ๗ หลังจาก ย ศัพท์ ลง นํ วิภัติติ ๗ หลังจาก ต ศัพท์ ลง นํ วิภัติติ, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๗๗ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **กุ ทาสี เยส เต** ดังนี้แล้ว, วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๗

๓๓๖., ๓๔๗. กาปุตเตสุ จ.

อาเทศบทนี้ว่า กุ ที่เป็นไปในอรรถว่าน้อย เป็น กา ๗ ในคัมภีร์รูปสัทธิ^{๕๔๓} พระพุทธปิยมหาเถระกล่าวไว้แล้วว่า บทว่า **ตปฺปฺริเส** อันท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยอำนาจแห่งอุปลักษณะนัย ๗ ความจริง ในคัมภีร์กัลปา^{๕๔๔} ท่านกล่าวไว้แล้วว่า ในตปฺปฺริสสมาส อาเทศ กุ ศัพท์ที่เป็นไปในอรรถว่า เล็กน้อย เป็น กา ได้ ๗ หลังจาก กุ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๗เปฯ หิ จ^{๕๔๕}** ๗ หลังจาก ลวณ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า **สิ^{๕๔๖}** ๗ เมื่อนักศึกษาดังบทว่า **กุลวนํ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๗เปฯ ธารโย,^{๕๔๗}** ลบวิภัติติ และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ อาเทศ กุ เป็น กา ด้วยสูตรว่า **กาปุตเตสุ จ,** ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ,^{๕๔๘}** ลง สิ วิภัติติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า **สิ** ๗ ในรูปวิเคราะห์ว่า ดอกไม้จำนวนเล็กน้อย มีอยู่ แก่ป่าใด ป่านั้น ชื่อว่า กาปุตฺตํ ๗ หลังจาก กุ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ ลบ สิ เสีย ๗ หลังจาก ปุบุผ ศัพท์ ลง สิ วิภัติติ อาเทศ สิ วิภัติติ อํ ด้วยสูตรว่า **สิ** ๗ ตั้งเป็นพหุพพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญ-ปตฺเตสุ พหุพพีหิ,** ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๗เปฯ ธารโย,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๗

^{๕๔๑} กจจ. ๓๒๘, ปทฐป. ๓๕๒.

^{๕๔๒} กจจ. ๑๑๘, ปทฐป. ๑๔๖.

^{๕๔๓} ปทฐป. ๑๕๓.

^{๕๔๔} กลาป. ๑๓๐.

^{๕๔๕} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๕๔๖} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๕๔๗} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๕๔๘} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

ประโยชน์อะไร มีอยู่ แก่พหูวนะศัพท์ใด พหูวนะศัพท์นั้น ชื่อว่า กิมตถ ๙
อาเทศศัพท์ คือ กุ ที่เป็นไปแม้ในอรรถว่า มิใช่น้อย คือนำรังเกียจ เป็น กา ได้บ้าง ด้วยพหูวนะ
ศัพท์ หลังจาก กุ ลง สอิ วิภัติติ ลบ สอิ ๙ หลังจาก ปุริส ศัพท์ ลง สอิ วิภัติติ อาเทศ สอิ เป็น โอ
ด้วยสูตรว่า **โส**,^{๕๔๙} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๕๕๐} ลบสระหน้า ปกติ
สระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๕๕๑} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๕๕๒} ๙
เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **กุ ปุริโส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๙เปฯ**
ธารโย, ลบวิภัติติ และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ อาเทศ กุ เป็น กา ด้วยพหูวนะศัพท์ในสูตรนี้ ตั้ง
เป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ ๑**, ลง สอิ วิภัติติ อาเทศ สอิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**,
แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สร-**
โลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙ หลังจาก กุ ลง สอิ วิภัติติ ลบ
สอิ เสีย ๙ หลังจาก ปุริส ศัพท์ ลง สอิ วิภัติติ อาเทศ สอิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๙ เมื่อ
นักศึกษาดังบทไว้ว่า **กุ ปุริโส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเท ๙เปฯ**
ธารโย, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ไม่มีการอาเทศ กุ เป็น กา ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า
ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ ๑, ลง สอิ วิภัติติ อาเทศ สอิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจาก
สระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไป
ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๙

๓๓๗., ๓๕๐. กุจิ สมาสนุดคตานมการนโต.

สระทั้งหลายที่ถึงที่สุด คือตั้งอยู่ในที่สุดแห่งบทสมาส สระที่สุดแห่งนามบททั้งหลาย
ที่ถึงที่สุดแห่งบทสมาส คือดำรงอยู่ที่หนปลายแห่งสมาส เป็น อ ได้บ้าง ๙ หลังจาก เทว ศัพท์
ลง น วิภัติติ ที่ชะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สนฺหิสฺ ๑**^{๕๕๓} ๙ หลังจาก ราช ศัพท์ ลง สอิ วิภัติติ
อาเทศ สอิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สฺยา ๑**^{๕๕๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๕๕๕}

^{๕๔๙} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๕๕๐} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๕๕๑} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๕๕๒} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๕๕๓} กจจ. ๘๘., ปทฐป. ๘๗.

^{๕๕๔} กจจ. ๑๘๘., ปทฐป. ๑๑๓.

^{๕๕๕} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

ลบนระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๕๕๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๕๕๗} ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **เทวานํ ราชา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ,**^{๕๕๘} ตั้งเป็นยุดตตสสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๕เป๕ ตตฺโต**^{๕๕๙} ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ ๕เป๕ โลปา จ,**^{๕๖๐} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส,**^{๕๖๑} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เป๕ สฺ จ,**^{๕๖๒} ลง สิ วิภัติ อาเทศสระที่สุดเป็น อ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**^{๕๖๓} ๕ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบนระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ หลังจาก เทว ศัพท์ ลง นํ วิภัติ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺหิสฺ จ** ๕ หลังจาก ราช ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สฺยา จ,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ ไม่มีการอาเทศสระที่สุดเป็น อ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สฺยา จ,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบนระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ หลังจาก เทว ศัพท์ ลง นํ วิภัติ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺหิสฺ จ** ๕ หลังจาก สข ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สฺยา จ** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **เทวานํ สฺขา** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ,** วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนในก่อน ๕ อาเทศสระที่สุดเป็น อ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบนระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ หลังจาก เทว ศัพท์ ลง นํ วิภัติ ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สุนฺหิสฺ จ,** หลังจาก สข ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สฺยา จ** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพุพ...** ลบนระหน้า ปกตีสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ ตั้ง

^{๕๕๖} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๕๕๗} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๕๕๘} กจจ. ๓๒๗., ปทฐป. ๓๕๑.

^{๕๕๙} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๕๖๐} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๕๖๑} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๕๖๒} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๕๖๓} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

เป็นต้นปฐิสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย ปรปเทภิ**, วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนกล่าวแล้วใน
ก่อน ๗ ไม่มีการอาเทศสระที่สุดเป็น อ อาเทศ ลี เป็น อา ด้วยสูตรว่า **สยา จ**, แยก
พยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโล**
โป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๗ หลังจาก ปญจ ศัพท์ ลง โย
วิภัตติ อาเทศสระที่สุดกับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาทินมกาโร**^{๕๖๔} ๗ หลังจาก อห ศัพท์
ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจุจ**,^{๕๖๕} ที่มะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า **โย**
สุ ๗เปฯ ทิม^{๕๖๖} ๗ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **ปญจ อหานิ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส
ด้วยสูตรว่า **ทวิปเทศุ ตุลยาธิกรณ กมมธารโย**,^{๕๖๗} ตั้งเป็นทิกุสมาส ด้วยสูตรว่า **สงข**
ยาปฺพโพ ทิคุ,^{๕๖๘} ตั้งเป็นยุตัตตธสมาส ด้วยสูตรว่า **นามาน ๗เปฯ ตตฺถ**, ลบวิภัตติ
ทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส ๗เปฯ โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส**
สรนตสฺส, ตั้งเป็นสมาหารทิกุ
ด้วยสูตรว่า **ทิกุสเสกตฺ**,^{๕๖๙} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๗เปฯ สฺ จ**, ลง ลี วิภัตติ อาเทศ
อ อักษรที่สุดเป็น อ ด้วยสูตรนี้ ลง ลี วิภัตติ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**
ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตร
ว่า **นเย...** ๗ แยกพยัญชนะออกจากสระในท่ามกลาง ด้วยสูตรว่า **ปฺพพมโธ...** ลบสระหน้า
เพราะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรา สเร โลป**,^{๕๗๐} ที่มะสระหลัง ด้วยสูตรว่า **ทิม**^{๕๗๑} ๗ นำ
พยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๗ หลังจาก ปญจ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ
อาเทศสระที่สุดกับโย เป็น อ ด้วยสูตรว่า **ปญจาทินกาโร** ๗ หลังจาก โค ศัพท์ ลง โย
วิภัตติ อาเทศ โอ แห่ง โค เป็น อว ด้วยสูตรว่า **โยสุ จ**,^{๕๗๒} อาเทศ โย เป็น โอ ด้วย ศัพท์

^{๕๖๔} กจจ. ๑๓๔., ปทฐป. ๒๕๑.

^{๕๖๕} กจจ. ๒๑๘., ปทฐป. ๑๙๖.

^{๕๖๖} กจจ. ๘๘., ปทฐป. ๑๔๗.

^{๕๖๗} กจจ. ๓๒๔., ปทฐป. ๓๓๙.

^{๕๖๘} กจจ. ๓๒๕., ปทฐป. ๓๔๘.

^{๕๖๙} กจจ. ๓๒๑., ปทฐป. ๓๔๙.

^{๕๗๐} กจจ. ๑๒., ปทฐป. ๑๓.

^{๕๗๑} กจจ. ๑๕., ปทฐป. ๑๗.

^{๕๗๒} กจจ. ๗๔., ปทฐป. ๑๖๙.

ในสูตรว่า ตโต โย นโม ตู,^{๕๗๓} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ เมื่อนักศึกษา ตั้งบทไว้ว่า ปญจ คาโว ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธรรยสมาส ด้วยสูตรว่า ทวิปเท ตุลยา ๕เปฯ รโย, ตั้งเป็นทิกุสมาส ด้วยสูตรว่า สงฺขยาปุพฺโพ ทิกุ, ตั้งเป็นยุตตตตสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๕เปฯ ตตฺโถ, ลบวิภัติและตั้งสระที่สุดเป็นให้ปกติ ตั้งเป็นสมาหารทิกุ ด้วยสูตรว่า ทิกุสเสกตตฺ, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ ๕ ๕ หลังจาก ปญจโค ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลง อ ปัจจัยในที่สุด ด้วยสูตรนี้ อาเทศ โอ เป็น อว ด้วยสูตรว่า โอ สเร จ,^{๕๗๔} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สึ,^{๕๗๕} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ อีกอย่างหนึ่ง หลังจาก ปญจโค ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลง อ ปัจจัย ในที่สุดด้วยสูตรนี้ อาเทศ โอ เป็น อว ด้วยสูตรว่า โอ สเร จ, นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ อีกอย่างหนึ่ง หลังจาก ปญจโค ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ โอ แห่ โค ศัพท์เป็น อ ด้วยสูตรนี้แล้วทำวิการและลงอาคม ด้วยสูตรว่า เตสุ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปริตาเทสา จ,^{๕๗๖} อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ หลังจาก จตฺต ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า สึ, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย ๕ หลังจาก อุปาหนา ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คสิปิ^{๕๗๗} ๕ หลังจาก จ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ เสีย ๕ เมื่อนักศึกษที่ตั้งบทไว้ว่า จตฺตํ จ อุปาหนา จ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นทวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นา

^{๕๗๓} กจจ. ๒๐๕., ปทฐป. ๑๖๐.

^{๕๗๔} กจจ. ๗๘., ปทฐป. ๓๑.

^{๕๗๕} กจจ. ๒๑๙., ปทฐป. ๑๙๕.

^{๕๗๖} กจจ. ๔๐๔., ปทฐป. ๓๗๐.

^{๕๗๗} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๗๔.

มานิ สมุจโย ทวนโท,^{๕๗๘} ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานิ ฯเปฯ ตตฺถิ, ลบ วิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ ฯเปฯ ปา จ, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส, ลบ จ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ฯเปฯ โค, ตั้งเป็นนปฺงสกลิงค์ เอกวณะ ด้วยสูตรว่า ตถา ทวนเท ฯเปฯ ทินญจ,^{๕๗๙} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง ลี วิภตติ ความไม่เป็นนปฺงสกลิงค์ และความไม่มีแห่ง อา ปัจจัย อาเทศ อา อักษร เป็น อ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ ลี เป็น อ ด้วยสูตรว่า ลี, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ฯ หลังจาก อุป ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภตติ ลบ สฺมี ด้วยสูตรว่า สพฺพา ฯเปฯ ทิหิ จ^{๕๘๐} ฯ หลังจาก สรท ศัพท์ ลง ส วิภตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส^{๕๘๑} ฯ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า อุป สรทสฺส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นอพยฺยิภาวสมาส ด้วยสูตรว่า อุปสคฺค-นิปาตปุพฺพโก อพยฺยิภาโว,^{๕๘๒} ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานิ ฯเปฯ ตตฺถิ, ลบ วิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ, ตั้งอพยฺยิภาวสมาส เป็น นปฺงสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า โส นปฺงสกลิงฺโค,^{๕๘๓} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ฯเปฯ สฺ จ, ลง ลี วิภตติ อาเทศสระที่สุดเป็น อ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ ลี เป็น อ ด้วยสูตรว่า อวิภตฺตินมการนฺตา อพยฺยิภาโว,^{๕๘๔} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพ... ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า สรโลโป... นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ฯ หลังจาก วิสาล ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า อโต นิจํ, ทิฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก อกฺขิ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า โยนิ นิ นปฺสเกหิ,^{๕๘๕} ทิฆะ อิ เป็น อี้ ด้วยสูตรว่า โยสุ ฯเปฯ ทิฆํ ฯ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ลี วิภตติ ลง สฺ อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส, หลังจาก ต ศัพท์ ลง ลี วิภตติ

^{๕๗๘} กจจ. ๓๒๙., ปทฐป. ๓๕๗.

^{๕๗๙} กจจ. ๓๒๒., ปทฐป. ๓๕๙.

^{๕๘๐} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๕๘๑} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๕๘๒} กจจ. ๓๑๙., ปทฐป. ๓๓๐.

^{๕๘๓} กจจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

^{๕๘๔} กจจ. ๓๔๑., ปทฐป. ๓๓๖.

^{๕๘๕} กจจ. ๒๑๗., ปทฐป. ๑๙๙.

อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า **เอตเตสฺ โต**,^{๕๘๖} อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ เมื่อ นักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **วิสาลานิ อกฺขิณี ยสฺส โส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเถสุ พหุพหิณี**, ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสํ ยุตตตฺถโก**, ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วิภตฺติโย โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ ๕เปฯ ตสฺส**, ลบ ย ศัพท์ และต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺต ๕เปฯ โยโค**, ตั้งเป็น นาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง สิ วิภัติ อาเทศ อิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ หลังจาก วิ ศัพท์ ลง สิ วิภัติ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๕เปฯ หนี จ** ๕ หลังจาก มฺห ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า **สิ**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๕ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า **เอตเตสฺ โต**, อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **วิมุขํ ยสฺส โส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเถสุ พหุพหิณี**, ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสํ ยุตตตฺถโก**, ลบวิภัติและตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ลบ ย ศัพท์ และ ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺต ๕เปฯ โยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๕เปฯ สฺ จ**, ลง สิ วิภัติ อาเทศ อิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕

ประโยชน์อะไร มีอยู่ แก่การศัพท์ใด การศัพท์นั้น ชื่อว่า กิमतละ ไม่ต้องอาเทศ อ อักษร คือ อ อักษรที่อยู่ในที่สุดแห่งบทสมาส เป็น อา และเป็น อิ ด้วยการศัพท์ ๕ หลังจาก ปจฺจกฺข ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ หลังจาก ธมฺม ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๕ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สิ วิภัติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า **เอตเตสฺ โต**, อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **ปจฺจกฺโข ธมฺโม ยสฺส โส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็น พหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺเถสุ พหุพหิณี**, ลบวิภัติเป็นต้น วิธีทำตัวทั้งปวง

^{๕๘๖} กจฺจ. ๑๗๔., ปทฺฐป. ๒๑๑.

เหมือนในก่อน ๕ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฤติต ๕เปฯ สุจ**, ลง สี วิภัตติ ไม่ต้องอาเทศ อ เป็น อา ด้วยการศัพท์ ลบ สี วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป ค สิปี** ๕ หลังจาก สุริ ศัพท์ ลง ส ัญญวิภัตติ ตั้ง อี ชื่อ ณ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **ณลโต สสส ใน วา**^{๕๘๗} ๕ หลังจาก คนธ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น โอ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **สุริโน คนธ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นตปฺริสสมาส ด้วยสูตรว่า **อมาทโย พรปเทภิ**, ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๕เปฯ ยุตตตถิ**, ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส ๕เปฯ โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสส สรณตสส**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฤติต ๕เปฯ สุ จ**, ลง สี วิภัตติ ไม่ต้องอาเทศ อ อักษร เป็น อี ด้วยการศัพท์ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลป ค สิปี** ๕ หลังจาก ทู ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๕เปฯ ทิหิ จ** ๕ หลังจาก คนธ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **ทุกคนธ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเทสุ ๕เปฯ โย**, ลบวิภัตติและตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฤติต ๕เปฯ สุ จ**, ลง สี วิภัตติ อาเทศ อ เป็น อี ด้วยการศัพท์ ลบ สี วิภัตติ ๕ หลังจาก ปฺติ ลง สี วิภัตติ ลบ สี วิภัตติ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๕เปฯ สิปี** ๕ หลังจาก เอว ศัพท์ ลง สี วิภัตติ ลบ สี ด้วยสูตรว่า **สพฺพา ๕เปฯ หิ จ** ๕ หลังจาก คนธ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๕ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **ปฺติ เอว คนธ** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นกัมมธารยสมาส ด้วยสูตรว่า **ทวิปเทสุ ๕เปฯ โย**, ลบวิภัตติและตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ลบ เอว ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วฺตฺต ๕เปฯ โยโค**, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฤติต ๕เปฯ สุ จ**, ลง สี วิภัตติ อาเทศ อ เป็น อี ด้วยการศัพท์ ๕

อนึ่ง ในคัมภีร์นยาสะ^{๕๘๘} พระวชิรพุทธเถระกล่าวไว้แล้วว่า **ปฺติโน คนธ** ดังนี้ ๕ หลังจาก ปฺติ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส วิภัตติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **ณลโต สสส ใน วา** ๕ หลังจาก คนธ ศัพท์ ลง สี วิภัตติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**, แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไป

^{๕๘๗} กจจ. ๑๑๗., ปทฐป. ๑๒๔.

^{๕๘๘} นยาส. อ. ๓๓๗/๓๑๕.

ประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย... ๙ ตั้งเป็นตปฐิสมาส ด้วยสูตรว่า อมาทโย พรปเทภี , วิธีทำตัวรูปที่เหลือ เหมือนที่กล่าวแล้วในก่อน ๙

หลายบทว่า การคุณเณน เตเนว นพุนตา จ ดังนี้ ขยายความว่า หลังจาก ที่สุดแห่ง นทีศัพท์ และหลังจากที่สุดแห่ง กตตุ ศัพท์ ลง ก ปัจจัย ด้วยการศัพทน์นั้นนั่นแหละ ๙

หลังจาก พหุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรว่า ลโต โวกาโร จ^{๕๘๙} อาเทศ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า เวโวสุ โล จ^{๕๙๐} ๙ หลังจาก นที ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ๙ หลังจาก ย ศัพท์ ลง สุมิ สัตตมีวิภัตติ ๙ หลังจาก ต ศัพท์ ลง สิ วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสโต, อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า พหโว นทีโย ยสมิ โส ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า อณูปทตเณสุ พหุพหิ, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานิ ๙เปฯ ตตโต, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ปกติ ๙เปฯ สรณตสฺส, ลบ ย ศัพท์ และต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตต ๙เปฯ โยโค, ลง ก ปัจจัย ด้วยการศัพท์ กระทำความไม่มีแห่ง อี อักษร เพราะกระทำให้เหมือนบุลึงค์ ด้วยสูตร ว่า อิตฺติยํ ภาสิตปุมิตฺติ ปุมาว เจ^{๕๙๑} ๙ อาเทศ อ อักษร เป็น อิ ด้วยสูตรว่า เตสุ วุทธิ- โลปาคมวิการวิปริตาเทศา จ ๙ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตหุธิต ๙เปฯ สฺ จ, ลง สิ วิภัตติ อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ๙ ในคัมภีร์นยาสะ^{๕๙๒} พระวชิรพุทธเถระกล่าววรูปวิเคราะห์ ไว้ว่า พหุ นทีโย ยสมิ ชนปเท ดังนี้ ๙ หลังจาก พหุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ ลบ โย ด้วยสูตร ว่า ฌปโต จ โยโน โลโป,^{๕๙๓} ทีมะ ฤ เป็น ฌ ด้วยสูตรว่า โยสุ กต ๙เปฯ ทิฆ ๙ หลังจาก นที ศัพท์ ลง โย วิภัตติ วิธีทำตัวรูปที่เหลือเหมือนในก่อน ๙

ส่วนในคัมภีร์พาลาวตาร^{๕๙๔} พระสัททมมกิตติเถระกล่าวไว้แล้วว่า ในอุทธารณ์ว่า พหุนทีโก สมุทโย นี้ ทำรัสสะ ด้วยสูตรว่า ยท ดังนี้เป็นต้น ๙

หลังจาก พหุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรว่า ลโต โวกาโร จ สูตร อาเทศ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า เวโวสุ โล จ ๙ หลังจาก กตตุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ

^{๕๘๙} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๕๙๐} กจจ. ๙๗., ปทฐป. ๑๕๖.

^{๕๙๑} กจจ. ๓๓๑., ปทฐป. ๓๕๓.

^{๕๙๒} นยาส. ฤ. ๓๓๗/๓๑๕.

^{๕๙๓} กจจ. ๑๑๘., ปทฐป. ๑๔๖.

^{๕๙๔} พาลา. ๕๐.

อาเทศ อุ เป็น อาธ ด้วยสูตรว่า **อญญสวารตต**^{๕๙๕} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๔ อาเทศ โย เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **ตโต โย นโม ต,** แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...** ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...** นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...** ๔ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๔ หลังจาก ต ศัพท์ ลง ส วิภัตติ อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า **เอตเตส โต** อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๔ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **พหโว กตฺตาริ ยสฺส โส** ดังนี้แล้ว ตั้งเป็นพหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺตเถสฺ พหุพีหิ** ลบวิภัตติและตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ ๔เปฯ สรณฺตสฺส** ลบ ย ศัพท์ และ ต ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตฺต ๔เปฯ โยโค,** ลง ก ปัจจัย ด้วย การศัพท์ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ,** ลง ส วิภัตติ อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๔

๓๓๘., ๓๕๖. **นทิมหา จ.**

บทว่า **นทิ** ในบทว่า **นทิมหา จ** นี้ เป็นชื่อแห่งศัพท์ที่กล่าวถึงนทินั้นเป็นนามศัพท์ที่เป็น อิการันต์ และอูการันต์ซึ่งกล่าวถึงอิติลึงค์ เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์กลาปะ จึงกล่าวสูตรไว้ว่า **อิทฺตตฺตโย นทิ** ดังนี้ ๔

หลังจาก พหุ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ อาเทศ โย เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **ลโต โวการิ** **จ**^{๕๙๖} หลังจาก กนฺติ ศัพท์ ลง โย วิภัตติ รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า **อโฆ รสฺสเม ๔เปฯ จ**^{๕๙๗} ๔ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัตติ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**^{๕๙๘} ๔ เมื่อนักศึกษาตั้งบทไว้ว่า **พหโว กนฺติโย ยสฺส โส** ดังนี้แล้ว ตั้งเป็นพหุพีหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทฺตเถสฺ พหุพีหิ**^{๕๙๙} ตั้งเป็นยุตตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๔เปฯ ตตฺโถ,**^{๖๐๐} ลบวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสฺ ๔เปฯ โลปา จ,**^{๖๐๑} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ ๔เปฯ ตสฺส,**^{๖๐๒} ก ปัจจัย ด้วยการศัพท์ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๔เปฯ สฺ จ,**^{๖๐๓}

^{๕๙๕} กจจ. ๒๐๐., ปทฐป. ๑๕๙.

^{๕๙๖} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๕๙๗} กจจ. ๘๔., ปทฐป. ๑๔๔.

^{๕๙๘} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๕๙๙} กจจ. ๓๒๘., ปทฐป. ๓๕๒.

^{๖๐๐} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๖๐๑} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๖๐๒} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

ทำรัสสะ ด้วยสูตรว่า **กฺวจาติมฺขณฺตฺตรา**^{๖๐๔} ดังนี้เป็นต้น, ลง สี วิภตติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส**^{๖๐๕} ๫ หลังจาก พหุ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรว่า **ลโต โวกาโร จ**,^{๖๐๖} อาเทศ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า **เวโวสุ โล จ**^{๖๐๗} ๫ หลังจาก นาโร ศัพท์ ลง โย วิภตติ ๫ หลังจาก ย ศัพท์ ลง สี วิภตติ ลง สุ อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส** ๫ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **พหโว นาริโย ยสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญ-ปทตฺเตสฺ พหุพหิณี** ลบวิภตติทั้งหลาย และตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ลบ ย ลง ก ปัจจัย ด้วยสูตรนี้ อาเทศ อี เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อิติถิยํ ภาสิตปุมฺตฺติ ปุมาว เจ**,^{๖๐๘} อาเทศ อ อักษร เป็น อี อักษร ด้วยสูตรว่า **เตสฺ วุทฺธิโลปาคมฺวิการวิปริตาเทสา จ**,^{๖๐๙} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๫เปฯ สฺ จ**, ลง สี วิภตติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๫

อีกอย่างหนึ่ง หลังจาก พหุนาริ ศัพท์ ลง ก ปัจจัย รัสสะ ด้วยสูตรว่า **กฺวจาติมฺขณฺตฺตรานํ** ดังนี้เป็นต้น, ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๫เปฯ สฺ จ**, ลง สี วิภตติ อาเทศ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๫ หลังจาก พหุ ศัพท์ ลง โย วิภตติ อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรว่า **ลโต ๫เปฯ กาโร จ** ๫ อาเทศ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า **เวโวสุ โล จ** ๫ หลังจาก นที ศัพท์ ลง โย วิภตติ หลังจาก ย ศัพท์ ลง สฺมี สัตตมีวิภตติ ๫ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **พหโว นทีโย ยสฺมี** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อญฺญปทตฺเตสฺ พหุพหิณี**, ตั้งเป็นยุตัตตสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๫เปฯ ตตฺถิ**, ลบวิภตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ ๫เปฯ โลปา จ**, ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ ๫เปฯ ตสฺส**, ลบ ย ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วฺตฺต ๫เปฯ โค**, ลง ก ปัจจัย ด้วยสูตรนี้ อาเทศ อี เป็น อ ด้วยสูตรว่า **อิติถิยํ ๫เปฯ ว เจ**, อาเทศ อ เป็น อี ด้วยสูตรว่า **เตสฺ ๫เปฯ สา จ** ๫ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตฺทฺธิต ๫เปฯ สฺ จ**, ลง สี วิภตติ อาเทศ สี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **โส** ๫

^{๖๐๓} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๖๐๔} กจจ. ๔๐๓., ปทฐป. ๓๕๔.

^{๖๐๕} กจจ. ๑๐๔., ปทฐป. ๖๖.

^{๖๐๖} กจจ. ๑๑๙., ปทฐป. ๑๕๕.

^{๖๐๗} กจจ. ๙๗., ปทฐป. ๑๕๖.

^{๖๐๘} กจจ. ๓๓๑., ปทฐป. ๓๕๓.

^{๖๐๙} กจจ. ๔๐๔., ปทฐป. ๓๗๐.

ในคัมภีร์นยาสะ^{๒๑๐} พระวชิรพุทธเถระ กล่าวสรุปวิเคราะห์ไว้ว่า พหู กนฺติโย ยสฺส พหุกนฺติโก ดังนี้ เป็นต้น ๙ ในคัมภีร์อรรถกถาขยาน ท่านกล่าวอุทาหรณ์แรกไว้ว่า พหุนฺติโก ดังนี้ ๙ ในคัมภีร์กัจจายนะ พระกัจจายนมหาเถระ กล่าวอุทาหรณ์นี้เป็นอุทาหรณ์แรก ๙ ในคัมภีร์รูปสิทธิ^{๒๑๑} พระพุทธปิยมหาเถระ กล่าวไว้แล้วว่า หลังจาก พหุนฺติ ศัพท์ ลง ก ปัจจัย ความเป็นรัสสะย่อมมีได้ ด้วยสูตรว่า กฺวจาติมชฺฌตฺตรานํ ดังนี้ เป็นต้น ๙

๓๓๙., ๓๕๘. ขายาย ตฺกํ ชานิ ปติมฺหิ.

เมื่อปติศัพท์อยู่หนปลายซึ่งเป็นไปในที่สุดแห่งสมาส อาเทศ ขายา ศัพท์ เป็น ตฺกํ และชานิ ได้ ๙ หลังจาก ขายา ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี ด้วยสูตรว่า เสสโต ๙เปฯ ลีปิ,^{๒๑๒} หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี เสีย ๙ หลังจาก ปติ ศัพท์ ลง ลี ลบ ลี ด้วยสูตรว่า สพฺพส ๙เปฯ หิ ๑,^{๒๑๓} หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี ลบ ลี ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า ขายา ๑ ปติ ๑ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๙เปฯ ทฺวนฺโท,^{๒๑๔} ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๙เปฯ ตตฺถิโก, ลบ ๑ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ๙เปฯ โยโค, อาเทศ ขายา ศัพท์ เป็น ตฺกํ ด้วยสูตรนี้ ๙ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ ๑,^{๒๑๕} ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี ด้วยสูตรว่า เสสโต ๙เปฯ ลีปิ ๙ หลังจาก ขายา ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี เสีย ๙ หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี ลบ ลี ๙ หลังจาก ปติ ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี หลังจาก ๑ ศัพท์ ลง ลี ลบ ลี ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า ขายา ๑ ปติ ๑ ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นวันทสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๙เปฯ ทฺวนฺโท, ตั้งเป็นยุตต์ตถสมาส ด้วยสูตรว่า นามานํ ๙เปฯ ตตฺถิโก, ลบ ๑ ศัพท์ ด้วยปริภาสาสูตรว่า วุตฺต ๙เปฯ โยโค, อาเทศ ขายา ศัพท์ เป็น ชานิ ด้วยสูตรนี้ ๙ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ ๑, ลง ลี วิภัตติ ลบ ลี ๙

๓๔๐., ๓๕๕. ฌนฺมฺหา ๑.

นี้เป็นเขา ของเนื้อ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า คาณฺฐีว ๙ หลังจาก คาณฺฐีว ศัพท์ ลง ลี วิภัตติ อาเทศ ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส,^{๒๑๖} แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตร

^{๒๑๐} นยาส. ฎ. ๓๓๘/๓๑๕.

^{๒๑๑} ปทฺฐป. ๑๖๔.

^{๒๑๒} กจฺจ. ๒๒๐., ปทฺฐป. ๗๔.

^{๒๑๓} กจฺจ. ๒๒๑., ปทฺฐป. ๒๘๒.

^{๒๑๔} กจฺจ. ๓๒๙., ปทฺฐป. ๓๕๗.

^{๒๑๕} กจฺจ. ๖๐๑., ปทฺฐป. ๓๓๔.

^{๒๑๖} กจฺจ. ๑๐๔., ปทฺฐป. ๖๖.

ว่า ปุพฺพ...^{๖๑๗} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๖๑๘} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๖๑๙} ๙ หลังจาก ธนุ ศัพท์ ลง ส วิภัติถิ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต ๙เปฯ สิปิ,**^{๖๒๐} ๙ หลังจาก ย ศัพท์ ลง ส วิภัติถิ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**^{๖๒๑} ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **คณฺฑีโว ธนุ ยสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นพหุพฬิหิสมาส ด้วยสูตรว่า **อณฺณปทตฺเถสุ พหุพฬิ,**^{๖๒๒} ตั้งยุดัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ ๙เปฯ ตตฺถ,**^{๖๒๓} ลบวิภัติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ,**^{๖๒๔} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณตสฺส,**^{๖๒๕} ลบ ย ด้วยปริภาสาสูตรว่า **วุตตตฺถาน-มปฺปโยโค** ๙ ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรนี้ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปุพฺพ...** อาเทศ อุ เป็นว ด้วยสูตรว่า **วโมทฺทหนฺตานํ,**^{๖๒๖} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปริ ยุตเต** ๙ ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๙เปฯ สฺ จ,**^{๖๒๗} ลง สิ วิภัติถิ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **เสสโต โลปํ คสิปิ** ๙ แม้อุทาหรณ์ว่า **คณฺฑีวธนฺนจ** ดังนี้ ก็มีอยู่ ๙

๓๔๑., ๓๓๖. อํ วิภตฺตินมการนฺตา อพฺยयीภาว.

หลังจาก อุป ศัพท์ ลง ส วิภัติถิ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า **สพฺพาสฺมาวุโสปสคฺคณิปาตาทีหิ**^{๖๒๘} ๙ หลังจาก กุมภ ศัพท์ ลง ส วิภัติถิ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส**^{๖๒๙} ๙ เมื่อนักศึกษาดังบทไว้ว่า **อุป กุมภสฺส** ดังนี้แล้ว, ตั้งเป็นอพยยิภาวสมาส ด้วยสูตรว่า **อุปสคฺคณิปาต-ปุพฺพโก อพฺยयीภาว,**^{๖๓๐} ตั้งเป็นยุดัตตถสมาส ด้วยสูตรว่า **นามานํ สมาสโย ยุตตตฺถ,**^{๖๓๑}

^{๖๑๗} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๖๑๘} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๖๑๙} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๖๒๐} กจจ. ๒๒๐., ปทฐป. ๖๖.

^{๖๒๑} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๖๒๒} กจจ. ๓๒๘., ปทฐป. ๓๕๒.

^{๖๒๓} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๖๒๔} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๖๒๕} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๖๒๖} กจจ. ๑๘., ปทฐป. ๒๐.

^{๖๒๗} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๖๒๘} กจจ. ๒๒๑., ปทฐป. ๒๘๒.

^{๖๒๙} กจจ. ๖๑., ปทฐป. ๘๖.

^{๖๓๐} กจจ. ๓๑๙., ปทฐป. ๓๓๐.

ลปวิภัตติทั้งหลาย ด้วยสูตรว่า **เตส วิภัตติโย โลปา จ**,^{๖๓๒} ตั้งสระที่สุดเป็นปกติ ด้วยสูตรว่า **ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส**,^{๖๓๓} ตั้งเป็นนาม ด้วยสูตรว่า **ตทฺธิต ๒เปฯ สฺ จ**,^{๖๓๔} ตั้งอัพยยิภาวสมาส เป็นนปฺสกลิงค์ ด้วยสูตรว่า **โส นปฺสกลิงฺโค**,^{๖๓๕} ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ด้วยสูตรว่า **ลึงฺคตฺเถ ปจฺมา**,^{๖๓๖} อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรนี้ แยกพยัญชนะออกจากสระ ด้วยสูตรว่า **ปฺพพ...**^{๖๓๗} ลบสระหน้า ปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า **สรโลโป...**^{๖๓๘} นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย...**^{๖๓๙} ๔

ถามว่า ท่านอาจารย์กล่าวบทว่า **กฺวจิ** ไว้เพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า เรากล่าว **กฺวจิ** บทไว้ เพื่อให้ให้นักศึกษาได้รู้เนื้อความนี้ว่า เมื่ออัพยยิภาวสมาส แม้มีอยู่ ในอุทาหรณ์ว่า **อริจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน** ดังนี้ ก็ไม่ต้องอาเทศ ส เป็น อํ ด้วยสูตรนี้ เพราะ **กฺวจิ** ศัพท์ ห้าม อาเทศไว้แล้ว, ชื่อว่า อริจิต เพราะอรรถว่า สภาวธรรม อาศัยจิตเป็นไป แห่งอริจิตนั้น ๔

๓๔๒., ๓๓๗. **สโร รสฺโส นปฺสเก.**^{๖๔๐}

๓๔๓., ๓๓๘. **อญฺญสฺมา โลโป จ.**^{๖๔๑}

ปริเฉทที่ ๗ ในคัมภีร์รูปที่ปนี ที่ว่าด้วยเรื่องสมาส จบลงแล้ว ด้วยประการฉะนี้ ๔

^{๖๓๑} กจจ. ๓๑๖., ปทฐป. ๓๓๑.

^{๖๓๒} กจจ. ๓๑๗., ปทฐป. ๓๓๒.

^{๖๓๓} กจจ. ๓๑๘., ปทฐป. ๓๓๓.

^{๖๓๔} กจจ. ๖๐๑., ปทฐป. ๓๓๔.

^{๖๓๕} กจจ. ๓๒๐., ปทฐป. ๓๓๕.

^{๖๓๖} กจจ. ๒๘๔., ปทฐป. ๖๕, ๒๘๓.

^{๖๓๗} กจจ. ๑๐., ปทฐป. ๑๒.

^{๖๓๘} กจจ. ๘๓., ปทฐป. ๖๗.

^{๖๓๙} กจจ. ๑๑., ปทฐป. ๑๔.

^{๖๔๐} ในสูตรนี้ไม่ปรากฏวิภัตติและอุทาหรณ์

^{๖๔๑} ในสูตรนี้ไม่ปรากฏวิภัตติและอุทาหรณ์

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

วิทยานิพนธ์นี้ มุ่งศึกษาคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) ผลงานของพระญาณกิตติเถระ ชาวเชียงใหม่ แต่งขึ้นในสมัยล้านนา มี ๑๗ ผูก ในด้านความเป็นมา การจารต้นฉบับโบราณ วิธีการเขียนตำราไวยากรณ์ และวิธีการลงในใบลาน วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ ความผิดพลาดในการจาร เนื่องจากต้นฉบับคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ยังไม่มีการตรวจชำระและตีพิมพ์เป็นอักษรไทย ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมต้นฉบับที่จารลงในใบลานเป็นอักษรขอม ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ๓ ฉบับ ที่มีอยู่ในหอสมุดวัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม ๑ ฉบับ คือ ฉบับเทพขุมนุม ที่มีอยู่ในตู้เก็บคัมภีร์ใบลานวัดสังฆ์กระเจา วรวิหาร ๑ ฉบับ รวมเป็น ๕ ฉบับ นำมาตรวจชำระ ศึกษาตรวจสอบแล้วปริวรรตเป็นอักษรไทย ภาษาบาลี และแปลเป็นไทย การตรวจชำระโยชนามูลกัจจายนะผู้วิจัยใช้ฉบับรดน้ำดำไท่ ที่สมบูรณ์กว่าทุกฉบับเป็นต้นฉบับ หรือเป็นหลักในการตรวจสอบชำระ และใช้ฉบับทองน้อย ฉบับทองทึบ ฉบับเทพขุมนุม และฉบับวัดสังฆ์กระเจาทั้ง ๔ ฉบับ เป็นฉบับรองที่ใช้ตรวจทานฉบับรดน้ำดำไท่อีกชั้นหนึ่ง

ต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๓ ฉบับนี้ คือ ฉบับรดน้ำดำไท่ ฉบับทองน้อย ฉบับทองทึบ จารคล้ายคลึงกันมาก ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ฉบับทองน้อย และฉบับเทพขุมนุม น่าจะคัดลอกต่อ ๆ มาจากฉบับรดน้ำดำไท่ ส่วนฉบับทองทึบ และฉบับวัดสังฆ์กระเจาสันนิษฐานว่าคัดลอกมาจากฉบับทองน้อย เพราะส่วนมากจารเหมือนกัน คือ ผิดก็ผิดเหมือนกัน ถูกก็ถูกเหมือนกัน

จากการตรวจชำระ พบข้อผิดพลาดในการจารมาก อาจเป็นเพราะความไม่รอบคอบของผู้จาร ขาดความรู้ด้านอักษรวิธี เพราะพยัญชนะมีเสียงพ้องกัน หรือเพราะพยัญชนะมีรูปคล้ายกัน

ในด้านเนื้อหาและแนวการเขียนคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ (การก - สมาส) พระญาณกิตติได้นำเอาสูตร วุตติ อุทาหรณ์ และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับไวยากรณ์ในคัมภีร์มูลกัจจายนะ-ไวยากรณ์ มาจัดเป็นแนวอธิบายที่มีอยู่ในเนื้อหา ๘ หัวข้อ คือ สัมพันธะ ปทัชเฉทะ ปทัตตะ ปทวิคคหะ โจทนา ปริหาระ วินิจฉะ และรูปสาธนะ หัวข้อแรก สัมพันธะ หมายถึง การแสดงความสัมพันธ์ของบทที่มีในสูตร หรือการแสดงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างเหตุกับผล และการ

ประกอบบทในสูตรเป็นประโยคเดียว, ปทัชฌะ หมายถึง การตัดบทในสูตรซึ่งสูตรบางสูตรท่านมิได้แยกไว้, ปัตตะ หมายถึง แปลความหมายของบทในสูตร คือ วุตติ หรือการแปลเนื้อความของบทในบท, ปทวิคคหะ หมายถึง วิเคราะห์บทที่มีในสูตร, โจทนา หมายถึง การตั้งโจทย์ถามบทในสูตรซึ่งถามถึงบทในสูตรว่าจะทำหน้าที่อะไรต่อไป, ปริหาระ หมายถึง การตอบคำถามซึ่งได้ถามมาก่อนแล้ว, วินิจจยะ หมายถึง การวินิจฉัยบทในสูตรเพื่อให้ชัดเจนต่อไป, รูปสาธนะ หมายถึง การสร้างรูปคำของบทในสูตรตามลำดับขั้นตอนไวยากรณ์ นับเป็นจุดเด่นที่สุดของโยชนามูลกัจจายนะ และถือได้ว่าเป็นวิธีนำเสนอเนื้อหาที่ทันสมัย เมื่อเทียบกับวิธีการสร้างคำไวยากรณ์ วิธีสร้างรูปคำที่ถูกยกขึ้นเป็นอุทาหรณ์ ในคัมภีร์กัจจายนะ โดยเพิ่มเติมในส่วนที่คัมภีร์นยาสะมิได้กล่าวไว้ ทั้งยังนำเสนอมิติที่นิสิตควรทราบจากคัมภีร์อื่น ๆ มีคัมภีร์นยาสะ คัมภีร์อรรถพยายาน และคัมภีร์รูปลัทธิเป็นต้น อันเป็นการแนะนำการศึกษาไว้เหมือนจะบอกว่าแม้คัมภีร์นี้จะแสดงขั้นตอนการสร้างรูปคำไว้แล้ว แต่ก็ไม่ควรละเลยมิติของคัมภีร์สหศาสตร์อื่น ๆ จึงได้รวบรวมมาแสดงไว้

คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะเป็นคัมภีร์ประเภทโยชนา อธิบายคำศัพท์ในคัมภีร์มูลกัจจายนะ โดยพระญาณกิตติเถระได้อธิบายรูปศัพท์ โดยการอ้างสูตร วุตติ และอุทาหรณ์มาประกอบการอธิบายรูปศัพท์นั้น ๆ เพื่อให้มีความแม่นยำ และถูกต้องยิ่งขึ้น การอธิบายคำศัพท์อยู่ในหลักการเขียนไวยากรณ์ทั้ง ๔ ประการ มีสัมพันธะเป็นต้น ส่วนที่เป็นวุตติ ท่านพระญาณกิตติเถระแต่งเสริมเองบ้าง นำมาจากคัมภีร์สหทวิเสสอื่น ๆ บ้าง ส่วนที่เป็นอุทาหรณ์ท่านได้นำมาจากพระไตรปิฎกบ้าง คัมภีร์กัจจายนะบ้าง คัมภีร์สหทวินิติบ้าง คัมภีร์นยาสะบ้าง คัมภีร์อรรถพยายานบ้าง คัมภีร์โมคคัลลานะบ้าง และคัมภีร์ปทูลลัทธิบ้างเป็นส่วนมาก เพื่อประกอบการแต่งคัมภีร์ของท่านโดยใช้ภาษาสันสกฤตแต่เข้าใจง่าย มีความหมายกว้างขวาง มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษามหาวิทยาลัยอย่างยิ่ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ - ๔ (การก - สมาส) ผู้วิจัยพบว่า การสร้างรูปคำต่าง ๆ มีการยกตัวอย่างจากคัมภีร์ไวยากรณ์อีกหลายคัมภีร์ แต่การวิจัยนี้ได้ศึกษาเฉพาะในขอบเขตของโครงเรื่องเท่านั้น ควรจะมีการศึกษาเพิ่มเติมมากกว่านี้อีกคือ

๑. ศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ กับสหทวินิตินิเทศมาลา
๒. ศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์โยชนามูลกัจจายนะ กับปทูลลัทธิฎีกา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาตฤกถา, ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
วิญญูณ, ๒๕๓๙.

พระกัจจายนมหาเถร. **กัจจายนพยานุกรณ**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๓๐.

พระญาณกิตติเถร. **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๑๒๙๙๖/๑., ๑๗ ตู้น ๑ ชั้น ๒ มี ๑๗
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๘๓๘๒/๑., ๑๔ ตู้น ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๔
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๘๓๑๗/๑., ๑๐ ตู้น ๙๓ ชั้น ๕/๒ มี ๑๐
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๘๓๓๖/๑., ๑๖ ตู้น ๙๓ ชั้น ๖/๑ มี ๑๖
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๒๖๙๙/๑., ๑๒ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๕/๓ มี ๑๒
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๖๓๙๗/๑., ๑๓ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๔/๓ มี ๑๓
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๘๓๘๑/๑., ๑๓ ตู้น ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๓
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๘๓๘๙/๑., ๑๑ ตู้น ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๑
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๘๓๘๕/๑., ๑๖ ตู้น ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๖
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

_____ **“โยชนามูลกัจจายน”**. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๒๖๑๕/๑., ๑๐ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๔/๒ มี ๑๐
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เล่มจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

- พระญาณกิตติเถร. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับทองทิพย์ เจ้าคุณหวังหลวงสร้าง พ.ศ. ๒๓๗๗
เลขที่ ๖๔๖๙/๑.,๔/ก ตู๋ ๑๒๗ ขึ้น ๓.,๔/๗/๑ มี ๔ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี
เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับทองทิพย์ พระยาพิศาลสุภผลสร้าง พ.ศ. ๒๔๑๑ (ร. ๕)
เลขที่ ๕๐๗๓/๑.,๑๖ ตู๋ ๙๔ ขึ้น ๖/๓ น. มี ๑๖ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้น
จาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับทองทิพย์ เลขที่ ๒๖๑๕/๑.,๑๐ หึ่ง ๑๑ ขึ้น ๔/๒ มี ๑๐
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับทองน้อย ร. ๓ เลขที่ ๒๖๓๖/๑.,๑๑ หึ่ง ๑๑ ขึ้น ๔/
๓ มี ๑๑ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป.
(คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับทองใหญ่ ร. ๑ เลขที่ ๙๖๘/๑๖ ตู๋ ๙ ขึ้น ๒ มี ๑๖
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับรองทรง ร. ๑ เลขที่ ๒๖๓๐/๑.,๑๐ หึ่ง ๑๑ ขึ้น ๔/
๓ มี ๑๐ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป.
(คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับรองทรง ร.๑ เลขที่ ๒๖๓๔/๑.,๑๐ หึ่ง ๑๑ ขึ้น ๔/๓
มี ๑๐ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป.
(คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับรองทรง ร. ๑ เลขที่ ๒๖๔๑/๑.,๕ หึ่ง ๑๑ ขึ้น ๔/๓
มี ๕ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป.
(คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ เลขที่ ๒๗๐๐/๑.,๙ หึ่ง ๑๑ ขึ้น ๔/
๓ มี ๙ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป.
(คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจุจายน”. ฉบับรดน้ำดำไท ร. ๓ เลขที่ ๒๖๓๒/๑.,๘ หึ่ง ๑๑ ขึ้น
๔/๓ มี ๘ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป.
(คัมภีร์ใบลาน).

- พระญาณกิตติเถระ. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับรักที่บ เลขที่ ๘๓๘๓/๑.,๑๕ ตู้ ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๕ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๙๐/๑.,๑๘ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๕/๓ มี ๑๘ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๓๕/๑.,๑๔ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๔/๓ มี ๑๔ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๘๗/๑.,๘ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๕/๓ มี ๘ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๙๘/๑.,๑๕ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๕/๓ มี ๑๕ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๓๓๗/๑.,๑๕ ตู้ ๙๓ ชั้น ๖/๑ มี ๑๕ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๙๖/๑.,๑๓ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๔/๓ ๑๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๒๙/๑.,๑๔ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๔/๓ มี ๑๔ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๑๓๔/๑.,๑๐ หิ้ง ๙ ชั้น ๕/๒ มี ๑๐ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๔๓๗/๑.,๑๕ ตู้ ๙๔ ชั้น ๒/๑ มี ๑๕ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๗๓๗๘/๑.,๑๕ ตู้ ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๕ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๔๓๙/๑.,๖ ตู้ ๙๔ ชั้น ๒/๑ มี ๖ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- _____. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๓๘๘/๑.,๑๐ ตู้ ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๐ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).

- “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๔๔๗/๑.,๑๖ ตู้ ๙๔ ชั้น ๒/๑ มี ๑๖
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- พระญาณกิตติเถระ. “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๓๙๓/๑.,๑๒ ตู้ ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี
๑๒ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์
ใบลาน).
- “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๖๒๓๘/๗/๑.,๗ ตู้ ๑๒๖ ชั้น ๖/๒ มี ๗
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๓๘๒/๑.,๑๕ ตู้ ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๕
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๘๓๘๖/๑.,๑๔ ตู้ ๙๔ ชั้น ๑/๑ มี ๑๔
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด เลขที่ ๒๖๘๘/๑.,๑๐ หิ้ง ๑๑ ชั้น ๕/๓ มี ๑๐
ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- “โยชนามูลกจายน”. ฉบับล่องชาด มี ๑๗ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร
ตู้เก็บคัมภีร์ใบลาน วัดสังฆารามวรวิหาร, ม.ป.ส.,ม.ป.ป. (คัมภีร์ใบลาน).
- พระพุทธรูปมหาเถร. **รูปสิทธิปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๕๐๗.

ข. ข้อมูลวิทยุภูมิ :

- พระนิคมเถระ. **สททสารตถชาลินี**. ย่างกุ้ง : โรงพิมพ์สุธรรมวดี, 1928.
- พระโมคคัลลานมหาเถร. **โมคคัลลานวุดติวิกรมปญจิกา**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๑.
- พระวชิรพุทธิเถร. **นยาสปกรณ์**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๒.
- พระสัทธัมมกิตติเถระ. **พาลาวตาโร**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๔๑.
- พระสัทธัมมโชติपालเถร. รจนา, พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร, ปวีรบรรต. **กัจจายนสูตรตติยเทศ**.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส,
นครปฐม : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๕.
- พระอัครวงศ์เถร. **สัททนิติปกรณ์ ธาตุมาลา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ,
๒๕๒๓.
- **สัททนิติปกรณ์ ปทมาลา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ,
๒๕๒๑.

พระอัครวงษ์เสนา. **สัททนต์ปกรณ์ สุตตมालา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ,
๒๕๒๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมคฺคปกรณ์ (ปจโม – ตติโย ภาค)**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สมนุตปาสาทิกา นาม วินยฎจกถา (ปจโม – ตติโย ภาค)**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. **แบบเรียนอ่านและเขียน อักษรขอม อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรม
อีสาน อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล อักษรโรมัน**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๔.

๒. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา-
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระคันธสาราภิวงศ์. **กัจจายนสารมัญชรี สรรสาระแห่งกัจจายนไวยากรณ์**.
กรุงเทพมหานคร ฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๔.

พระมหาเวทย์ วรบุญ. **กัจจายนะเบื้องต้น**. นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการ
สาธารณสุขอาเขียน, ๒๕๓๙.

พระมหาสมใจ ปญญาทีโป. **กัจจายนสูตร และปทฐปสฺสธิ แปล**. กรุงเทพฯ : กองทุนการ
เผยแผ่พุทธธรรม, ๒๕๒๘.

พระราชปริยัติโมลี. (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙). **พระคัมภีร์บาลีกัจจายนมูล (แปล)**. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑.) หนังสือ

กลุ่มศึกษานิตติศาสตร์. **ปทฐปสฺสธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) เล่ม ๒ สมาส
กัณฑ์ - อุณาติกัณฑ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

.....ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) เล่ม ๑ สนธิกัณฑ์ – การก-
กัณฑ์. กรุงเทพมหานคร : อุษากาแฟพิมพ์, ๒๕๔๐.

คุณารักษ์ นพคุณ. การก วิกิตยัตถะ สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่บริษัท
ประยูรวงศ์ ปรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. พระประวัติและพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม-
ปรมานุชิตชินโรส. กรุงเทพมหานคร : อักษรบริการ, ๒๕๑๕.

ป. หลงสมบุญ, พันตรี. พจนานุกรม มคธ-ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักวัดปากน้ำจัดพิมพ์, ๒๕๔๐.

ปิ่น มุทุกันต์. ประมวลศัพท์ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

พระคันธสาราภิวงศ์. ปทรูปสิทธิบัญญัติ คัมภีร์อธิบายปทรูปสิทธิปกรณ์ เล่ม ๑ แปลและ
อธิบาย, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระเทพเมธาจารย์, (เจ้า จิตปัญโญ ป. ๙). คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ (PALI GRAMMAR).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาเวทย์ วรณฺฑ. ปทรูปสิทธิเบื้องต้น เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด,
๒๕๓๖.

พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระราชปริยัติโมลี, (สมศักดิ์ อูปสโม ป.ธ. ๙). ปทรูปสิทธิ แปลโดยพยัญชนะ. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระวิสุทธิสมโพธิ, (เจีย ป. ๙). ปทานุกรมกิริยาอาชยาต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อำนวยการ-
สาส์น, ๒๕๒๖.

พระอัครวงศ์เถร. รจนา, พระธรรมโมลี ตรวจชำระ แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร จำรูญ ธรรมดา.
สัททนีติสูตรมลา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

..... สัททนีติธาตุมลา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๖.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. พจนานุกรม บาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิขุ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **บาลีไวยากรณ์ สมาส และศัพท์**.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

_____. **บาลีไวยากรณ์ อาชยาด และกิตก์**. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๐๗.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. **ประวัติศาสตรศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บุญดีการพิมพ์, ๒๕๓๖.

สุภาพรณ ณ บางช้าง. **ไวยากรณ์บาลี ตามแนว กัจจายนไวยากรณ์ โมคคัลลน-
ไวยากรณ์ สัททนีติปกรณ์**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช ป. ๙). **ธาตุปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

(๒.) วิทยานิพนธ์ :

ทรัพย์ ประกอบสุข. “กิริยาอาชยาดในบาลีไวยากรณ์มูลกัจจายน์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

ทองพูล บุญยมาลิก. “สนธิและสมาสในคัมภีร์มูลกัจจายน์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

มานิตย์ ชาวโพธิ์เอน. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์สัมพันธจินตา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

๓. ภาษาอังกฤษ :

(1) Books :

Buddhadatta, Mahathera. A.P. **Concise Pali-English Dictionary**. Delhi : Motilal
Banarsidass, repr, 1997.

_____. **English-Pali Dictionary**. Delhi : Motilal Banarsidass, repr. 1989.

Bode, M.H. **The Pali Literature of Burma**. London : The Royal Asiatic Society,
1909.

- D'Alwis, J. An Introduction to Kachchayana's Grammar of the Pali Language. London : Williams and Norgate, 1863.
- Geiger, W. Pali Literature and Language. Translated by Ghosh, B. New Delhi : Munshiram Manogarlal, 3rd repr. 1978.
- Geiger, w. A Pali Grammar. Translated by Batakrishna Ghosh, revised and edited by K.R. Norman. London : Pali Text Society, 1994.
- Hinuber, O.V. A Handbook of Pali Literature. Berlin New York : Walter De gruyter, 1996.
- Jayawardnana, Somapala. Handbook of Pali Literature. Colombo : Karunaratne and Sons Ltd., repr. 1994.
- Law, B.C. A History of Pali Literature. Varanasi : Indica Books, 2000.
- Malalasekera, G.P. The Pali Literature of Ceylon. Kandy : Buddhist Publication Society, repr. 1994.
- Mason, F. Kachchayano's Pali Grammar. Delhi : Sri satguru Publications, 2nd repr. 1984.
- _____. The Pali Text of Kachchayano's Grammar. Toungoo : The Daren Institute Press, 1870.
- Norman, K.R. A History of Indian Literature, Vol. VII Fasc. 2, Pali literature. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1983.
- Rhys Davids, T.W. and Stede, W. The Pali-English Dictionary. London: Pali Text Society, repr. 1986.
- Satyapala, Bhikkshu. Kaccāyana Nyāso Vol. I. Delhi : Buddha Triratna Mission, 1991.
- Scharfe, H. A History of Indian Literature Vol. V Fasc. 2, Grammatical Literature. Wiesbaden : Harrassowitz, 1977.
- Tiway, L.N. and Sharma, b. Kaccayana-Vyakaraṇa. Varanasi : Tara Book Agency. Kammacca, 2nd revised edn. 1989.
- Vidyabhusana, S.C. Kaccāyana's Pali Grammar. Calcutta : The Mahabodhi Society, 1901.

(2) Articles :

- Pind, O.H. "Studies in the Pali Grammarians I". *Journal of Pali Text Society*.
Vol. XIII. (1989) : 33-81.
- Pind, O.H. "Studies in the Pali Grammarians II". *Journal of Pail Text Society*.
Vol. XIV. (1989) :175-218.

(3) Thesis :

- Malai, Thiab, Phramaha. "**Kaccāyaṇa-Vyākaraṇa**: A Critical Study Vols. I, II". **Ph.D. Thesis**. Department of Sanskrit and Prakrit Languages, University of Pune, Pune, 1997.
- Rachiwong,Sriporn, Phramaha. "**Rūpasiddhi** : A Study of Some Aspects".
Ph.D.Thesis.
Department of Sanskrit and Prakrit Languages, University of Pune,
Pune, 1995.

๑.๔ รจิตปกรณานิ

๑.๕.๑ กิจจานุสงมมหาเถรณ วิรจิตัง กิจจานุพฺยากรณั.

๑.๔.๓ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) อิติ ราชทินนามาเมน พุยากรณาธิ-
นุทธิเตน อูปาสถเนน มาครภาสโต พยุภาสส์ อาริเปตฺตฺวา กตํ กจฺจายนํ.

๑.๕ วิจัยสหุทธโถ

สทโท	สททตฺโต
สตุตฺ	= รูปสีขุณณวิธานปริทีปกวากุญฺ
วตุติ	= มาติกาปททธิปปาโย
อุทาหรณฺ	= อุปมากถา
วิกปโป	= นานาวิธสงกปโป
อนฺพฺนุโ	= อนุวาคตสทโท นิจุํ โลปารโ
โยชนา	= วิตุถารโต สททตฺถาธปปาโย
โลโป	= ลุปปติ วินาเสติ
อาเทโส	= อาเทสิฏฺฐาเน อาทิสุสฺติ
เทวภาโว	= เอกตฺร ทฺวินฺนํ พุยฺญชนานํ เทวภาโว
กิตนฺตํ	= กิตปฺจุยฺยนฺตสทฺทา
การกํ	= กตฺตฺกมฺมตฺถํ กิริยํ กโรติ อภินิปปฺผาเทติ
อการกํ	= กตฺตฺกมฺมตฺถํ กิริยํ น กโรติ น อภินิปปฺผาเทติ

๑.๖ วิจัยวิธี

๑.๖.๑ ปจมี มุลกจุจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถกุปานเวย
ยถาลาภ หอสุมุดแห่งชาติ พระเชตุพนวิมลมังคลาราม สังฆกระจายววิหาร จาติ ลทุณนามเกหิ จ
าเนหิ ปุราณโปตถถา โหนติ. ตตถ ปวิจิตฺวา พยุภาสวเสน ปวิตฺตณํ สาธุกํ กริตฺวา เวຍာกรณ
เสน มุลกจุจายนโยชนาย สงฺคหฬจ สํสนฺทนฬจ กริสฺสามิ.

๑.๖.๒ ตถุเบว สุโสธิตํ มุลกจุจายนโยชนํ กริตฺวา เตปิฏกฏจกถาทีสุ ปากฎาย
ตาย ลกฺขณรสปจฺจุปฏฺจานภาสาย โปตถเก ลิตฺติปณฺเณ พยากรณวเสน มุลกจุจายนโยชนาย
วิจยํ กริสฺสามิ.

๑.๖.๓ ตสฺเสว สุโสธิตมุลกจุจายนโยชนาย สโมธานํ กริตฺวา มุลกจุจายนโยชนาย (การก
- สมาส) ตติย - จตุตถกุปเปเวว วิจยํ กริสฺสามิ.

๑.๖.๔ พยุภาสาย ปวิจยํ กริสฺสามิ.

๑.๗ อธิปเตตฺตพฺพตฺโต

๑.๗.๑ กมฺโพชกฺขรเสน มาคฺธิภาสาฏตาย มุลกจุจายนโยชนาย (การก - สมาส)
ตติย - จตุตถกุปานเวย ปฏฺฐิลาโก โหติ. พยุภกฺขรเสน จ มาคฺธิภาสาฏตาย มุลกจุจายนโยชนาย
ปฏฺฐิลาโก โหติ.

๑.๗.๒ พยากรณวเสน ลกฺขณรสปจฺจุปฏฺจานภาสาย เจว ลิกฺขาย โปตถเก ลิตฺติ-
ปณฺเณ ลินฺนสฺส ปฏฺฐิลาโก โหติ.

๑.๗.๓ เวຍာกรณานุสาเรน สทฺทฐฺปโยคสฺส ปฏฺฐิลาโก โหติ. ตถา ปจฺจุปฺปนฺเน จ
อนาคเต จ สุสิกฺขิตพฺพาย มาคฺธิกตฺนฺติยา ปฏฺฐิลาโก โหติ.

มุลกจ่ายนโยชนาย (การก-สมาส) ตติย - จตุตถกุปานํ สารตถลิขนวิธิ

อิทิ มุลกัจฉายนโยชนาย ไสธนํ รตนโกสินุทสมเย ตติยรณฺเฏ ราชุกาเล
 รตนําดําทิ อิติ ทยฺยภาสาย ลทฺธนาํ กมุโพทฺททวเสน วจิตํ สพฺพปฺริยญฺญํ ปฺราณปิตฺตกํ
 อาภตํ. ตตฺถ ฌบฺบํทงนํอย ฌบฺบํทงทึบ ฌบฺบํล่งชาต ฌบฺบํเทพซุมฺนํ ฌบฺบํวัดสังขักระจาย
 วร-วิหาร จาติ ทยฺยภาสาย ลทฺธนาเม อญฺเฏ กมุโพทฺททวเสน วจิตเต ปฺราณปิตฺตเก อา
 หริตฺวา สํสนฺทิตํ ไสธิตํ โหติ. สโมธานโต จ สํสนฺทิตฺตญฺจ ไสธิตฺตญฺจ ฌบฺบํรตนําดําทิ ร. ๓
 ฌบฺบํทงนํอย ฌบฺบํทงทึบ ฌบฺบํเทพซุมฺนํ ฌบฺบํวัดสังขักระจายวรวิหาร จาติ ทยฺยภาสาย
 ลทฺธนา มา ปญจ ปฺราณปิตฺตกา โหนติ.

เอตถ รตนโกสินทสมเย ตติยราชกาเล รตนาดำโท อิติ ทฤษฎาสาย ลทฺธนามํ
 กมฺโพชกฺขวเสน รจิตํ สพฺพปรีญญํ เจว อติสํยํญจ ปฺรณโปกฺกํ อหริตฺวา สํสนฺทิสฺ
 สามี โสเธสุสํมิ. อิทมฺปน พฺหุํ อกฺขรํ วิณฺสุสนํ ปตฺตตฺตาย วิสุทฺธํ น ปาณฺนิ.
 ตสฺมา เอตํ อหริตฺวา สุตฺตวฺตฺติกาหรณํสยฺตตฺส วุยากรณํสฺส วิสุทฺธิยา จ ปฺรณตฺตาย จ
 ฌบฺบํทงนํอย ฌบฺบํทงทึบ ฌบฺบํทพชฺฌนํ ฌบฺบํวัดสังฆ์กระจายววิหาร จาติ ทฤษฎาสาย
 ลทฺธนาเมหิ จตฺตาเรหิ ปฺรณโปกฺกเกหิ สทฺธิํ สํสนทณฺญเจว โสธณญจ กริสุสํมิ.

อัย โปน มุลกจุจายนโยชนา พุทธราชสมเย เจว อนเนวสุสกาเล จ ปรมุปราย
 อากตา รจิตา จาติ ปณฺณายิ. ยทา รตนโกสินุทสมเย ตติโย ราชชา จกุกิวิสิโก สาสนุปตฺถมฺภิ
 โก ธมฺมิโก ธมฺมสุสฺวนนฺนุโท ปาลิอุจฺจกถาที่สุ อวิปฺลฺลาสิตุํ เจว สฺวสิกฺขิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 มาคธภาสายมุลกจุจายนโยชนํ ลีชาเปสิ. ตทา รตนํดำโท ร. ๓ อิติ ทญฺยภาสาย ลพฺพธนา
 มุลกจุจายนโยชนา ปาตุรโหสิ. เอตฺสุมปี สํสนฺทนญฺเจว โสธนญฺจ อาหริยมาเน สมกฺขรวโรธนํ
 สมกฺขรนิปาตณํ อติเรกกฺขรลีนํ ปจฺมเมวิทํ วา ลีขิตํ ปจฺจนา วาติ โภจฺจาสววิภาโค จาติ อฺนุก
 การณานิ ปณฺณายนติเยว. ตตฺถ เม สฺวสิกฺขมานสฺส ลีขนปวตฺตณํ เอวํ ปณฺณายติ :

๑. วิราเจตฺวา ลีขิตํ
๒. ฐนํ กตฺวา ลีขิตํ
๓. ปุณฺณํ อธิกํ กตฺวา ลีขิตํ
๔. จสฺส ปุราณมูลกจฺจายนโยชนาไปตฺถเกสฺส ปุพฺเพ วา ปจฺฉา วา ลีขิตํ

๒.๔ ลิขิตวิรชฺฌนํ

- ๒.๔.๑ ลิขิกานํ ปมาเทน วิราเจตฺวา ลีขิตํ
- ๒.๔.๒ ลิขิกานํ วิชานเนน วิราเจตฺวา ลีขิตํ
- ๒.๔.๓ พยญฺชนานํ สมรूपกฺภาเวน วิราเจตฺวา ลีขิตํ
- ๒.๔.๔ ปุพฺพอดฺดสฺส ปจฺฉิมตฺถเณน สมรूपกฺภาเวน วิราเจตฺวา ลีขิตํ

๒.๕ มูลกจฺจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติยจตุตถปริจฺเจทานํ เวยยากรณสฺส สารตฺโต ๑ เลขนตฺนติ ๑

เอตฺถ อฏฺฐ ลีชนตฺนติโย โหนฺติ :

- ๒.๕.๑ สมฺพนฺโธ
- ๒.๕.๒ ปทฺจเฉโธ
- ๒.๕.๓ ปทฺตโธ
- ๒.๕.๔ ปทฺวิคฺคโธ
- ๒.๕.๕ โจทฺนา
- ๒.๕.๖ ปริหาโร
- ๒.๕.๗ วินิจฺจโย
- ๒.๕.๘ รุปสํวณํ

๒.๖ มูลกจฺจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถปริจฺเจทานํ เลขนวิธิ

ปจฺมํ ภาณกิตฺติ อิติ เทยฺยภาสาย ลหฺวณามเกน วุยากรณปฺคฺเณน มหาเถเรน อนุกฺกเมเน นิคมกถาปจฺฉนิตฺตเตเสน ปณามกถาย สารตฺถเณน ปจฺฉิมนิคมกถานิตฺตเตเสน จาติ อิมฺหิ วิธึหิ สมากตฺตา มูลกจฺจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถปริจฺเจทา รจิตฺตา.

๒.๗ มูลกัจจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถปริจเฉทانی ภาสาลกษณ

ญาณกิตติ อิติ เพญยภาสาย ลพฺธนามเกน วุยากรณปฺคณน มหาเถเรน
รสฺสวากฺยตฺถเกน สุขคฺคาหตฺถเกน วิตุถารสวตฺถเกน จาติ อิมเหิ ภาสาลกฺษเนหิ สมาสตา
มุลกัจจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถปริจเฉทาเยว รจิตา.

๒.๘ มูลกัจจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถปริจเฉทانی อตฺถ

คณฺถการโก ปน พาลปฺปโพรสฺสเสหิ ยาจิตฺ สาสนสฺส อุปการาย มนุทพฺพุธิไน
หิตาย จ อิมํ มุลกัจจายนโยชนํ วิรจยณฺโต “สิฏฺฐกามา นฺยาสปรกฺษาที สวณฺณนํ กจ
จายน-พฺยากรณํ อุกฺคณหนฺตา อิมํ คณฺถํ อหริตฺวา อุกฺคณหาจกปฺยุชฺชนํ วลฺภุชิตฺวา นจ
รสฺส

พฺยากรณปฺคณํ ลภิสฺสติ”ติ มนสิการํ กตฺวา อิมํ คาถมาห

สาสนสฺสอุปการาย	มนุทพฺพุติหิตาย จ,
ยาจิตฺ อุกฺกธริตฺวา จ-	ปฺยิสฺสํ ตานิ นฺยาสโตติ.

๓.๑ มุลกจุจายนโยชนาย (การก) ตติยปริจุเฉโท

อิทธิเมตตฺถ การกรกปฺปสฺส มฺลกจฺจายนโยชนาปกรณํ อฏฺฐจวิธสุยาทฺยนฺตกรณํที่ปก
สทฺทโต สุยาทฺยนฺตปทจปนํ อกฺขรสงฺเขปนํ ฌนุโทปการํ วจฺนถาย สลฺเลขปาภญจ โหติ.
ตตฺถเถว “ยสฺสมาทเปติ ภยมาทตฺเตว ตทปาทาน” อิติ อาทิ กตฺวา “มณฺธิตฺตฺสฺกเกสฺส ตติยา จ”
อิติ สุตฺตปริโยสํนา ปณฺจจตฺตาลีส สุตฺตานิ กจฺจายนพฺยากรณปทฺรปสฺสิทฺธิคนฺธาทิสฺส อภตฺตานิ.
ตตฺถ จ การกรกปฺเป สุยาทฺยนฺตปทอเนกตฺถํ ที่เปติ อตฺถโต กตฺตา กมฺมํ กรณํ สมฺปทานํ อปาทานํ
สํมี โอกาสติ นามวเสน. ตตฺถ กตฺตา นาม ปณฺจวิธํ สฺกทฺกตฺตฺ สยกตฺตฺ เหตุกตฺตฺ กมฺมกตฺตฺ
อนนิหิต-กตฺตฺวเสน. กมฺมํ นาม สตฺตฺวิธํ นิพฺพตฺตฺนียํ วิกรณียํ ปาปณียํ อิจฺฉิตฺตํ อนิจฺฉิตฺตํ อกตฺตํ อวิ
หิตกถฺวาจติ. กรณํ นาม ทฺวิธํ อชฺชตฺตฺติกาหิรวเสน. สมฺปทานํ นาม ตฺวิธํ ทิฏฺฐมานสฺสฺสานิวารณชฺชเณ
สนาณฺมตฺตวเสน. อปาทานํ นาม ตฺวิธํ วิสยเณน นิทฺทิจฺจวิสยํ อฺปปาตฺตฺวิสยํ อนฺนเมยฺยวิสยญฺจาติ.
สํมี นาม ตฺวิธํ สมฺพฺนฺนวิเสสนอาคมีวเสน. โอกาส นาม จตฺตฺพทฺติ พฺยาปิโก โอบสฺสileสิโก สํมีปิโก
เวสฺสยโกติ.

อยเมสสา สมาสกปฺปสฺส มุลกจฺจายนโยชนา นาม, ตตฺถเอว สมาสโส นาม ฉพฺพิโ
 อพฺพยฺยิกาโว กมฺมธารโย ทิคฺค ตปฺปรีโส พหฺพพิหิ ทฺวณฺโห จาติ. สมาสกปฺเป จ สุตฺตโส “**นามานํ
 สมาสโย ยุตฺตตฺโต**” อิติ อาที กตฺวา ยาว “**อถฺยสฺมา โลโป จ**” อิติ สุตฺตปรียสํนา อฏฺฐวีสฺติ
 กจฺจายนญฺยาสพฺยากรณคฺคณฺหาทีสุ อาภตานิ. เอตฺถ จ อพฺพยฺยิกาธมาสโย ทฺวิโห อฺปสคฺคณิปาต-
 ปฺปพฺพทวเสน. กมฺมธารยสมาสโย นววิโห วิเสสนปฺปพฺพทโย วิเสสนตฺตรปฺทโย วิเสสนภยปฺทโย
 อฺปมานตฺตรปฺทโย สมฺภวานปฺปพฺพทโย อวธารณปฺปพฺพทโย นนฺิปาตปฺปพฺพทโย กฺปฺปพฺพทโย ปาทีปฺปพฺพ-
 ทโย จาติ. ทิคฺคสมาสโย ทฺวิโห สฺมาหารทิคฺค อสฺมาหารทิคฺค จาติ. ตปฺปรีสสมาสโย ทฺตฺติยาทีสุ ฉสฺสุ
 วิภตฺตีสฺสุ ภาวโต ฉพฺพิโห. พหฺพพิหิสมาสโย นววิโห ทฺวิปฺทโย ตฺลฺลยฺยาทิกรโณ ทฺวิปฺทโย ภินฺนฺยาทิกรโณ
 ติปฺทโย นนฺิปาตปฺปพฺพทโย สหปฺปพฺพทโย อฺปทานปฺปพฺพทโย สงฺฆยภยปฺทโย ทิสฺสนตฺตราพฺตฺโต
 พฺยตฺติหารลกฺขโณ จาติ. ทฺวณฺโหสมาสโย ทฺวิโห อิตฺธีตฺตรโยคสฺมาหารตฺถเกณ.

จตุตถโก ปริจเฉท ทฤษฎาสาย ปรีวตติตมูลกัจจายนโยชนา

เอโส เม มุลกัจจายนโยชนาย (การก - สมาส) ตติย - จตุตถกุปานํ สารตฺถโก
สพฺพสมํ ฺจตุตถปริจเฉท, ยตฺถ หิ ทฤษฎาสาย นครวาสีสารธารณปณฺณาการโต ลหฺวจํ ไหติ,
ตตฺถ ปวีจิติวาท ทฤษฎาสาย ปรีวตฺตํ สารกํ กตํ ไหติ.

ตตฺถ สงฺเขปโต

มุลกัจจายนโยชนาย การกกุปโป อฏฺฐวิธสุยาทฺยนฺตกรณทีปํ สทฺทโต สุยาทฺยนฺต-
ปทฺทปิโต อกฺขรสงฺเขปโก อกฺขรสงฺเขปโก จนฺโทปกาโร วจนกถาย สลฺเลขาปโก จ ไหติ. ตตฺถ
“ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ” อิติ อาที กตฺวา “มณฺธิตฺตฺสสุกฺเกสฺส ตติยา จ” อี-
ติ สุตฺตปริยสํนา ปญฺจจตฺตาสีสฺส สุตฺตานิ กัจจายนพฺยากรณปทฺฐปสิทฺธิคฺคณฺหาทีสุ อามฺตานิ.
ตตฺถ จ การกกุปเป สุยาทฺยนฺตปทฺธเนกตฺถํ ทีเปติ อตฺถโต กตฺตา กมฺมํ กรณํ สมฺปทานํ อปาทานํ
สามี โอภาสํติ นามวเสน.

โยชนามุลกัจจายนโยชนาย สมาสกุปโป ตตฺถเอว สมาส นาม จพฺพิโธ อพฺยयीภาโว กมฺม
ธารโย ทิคฺคฺ ตปฺปรีโส พหฺพพีหิ ทฺวณฺโท จาติ. สมาสกุปเป จ สุตฺตโส “นามานํ สมาส ยุตฺตตฺถโก”
อิติ อาที กตฺวา ยาว “อณฺณสฺมา โลโป จ” อิติ สุตฺตปริยสํนา อฏฺฐวิธิตี กัจจายนพฺยากร-
ณคฺคณฺหาทีสุ อามฺตานิ.

ภาคผนวก ข
กัจจายนสูตร

๑. โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ (การก)

ในโยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๓ (การก) พระญาณกิตติเถระ ได้นำสูตรจากคัมภีร์
กัจจายนะไวยากรณ์มาอธิบาย มีทั้งหมด ๔๕ สูตร มี ๑ ปริเฉท ดังนี้

ปริเฉท (กัณฑ์) ที่ ๖ ชื่อว่าการก (ในกัณฑ์ว่าด้วยเรื่องนาม) :

- ๒๗๑., ๘๘.^๑ ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.
๒๗๒., ๓๐๙. ธาตุณามานมุปสฺสคฺคโยคาทีสุวปี จ.
๒๗๓., ๓๑๐. รกฺขณตฺถานมิจฺจิตํ.
๒๗๔., ๓๑๑. เยเน วาทสฺสนํ.
๒๗๕., ๓๑๒. ทฺวณฺตีกทฺธกาสนิมฺมาน ตฺวาลิปทีสาโยค วิภตฺตารปฺปโยค
สุทฺธปฺปโมจนเหตุวิวิตฺตปฺปมาณ ปุพฺพโยคพฺพนฺธคุณวจน
ปณฺหกถนโถกาทตฺตฺส จ.
๒๗๖., ๘๔. ยสฺส ทาทฺฐกาโม โจรเต ธารยเต วา ตํ สมนฺปาทานํ.
๒๗๗., ๓๐๓. สิลาฆ หนฺ จา สป ธาร ปิห กุห ทฺหิสฺสสุย วาธิกฺข ปจฺจาสฺสณ อนุ-
ปติคฺคิน ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถ ตทตฺถตฺตมตฺถาลมตฺถมณฺเฒานาทรป-
ปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมณิ อาสิสฺสตฺถสมฺมุติ ภียฺยสฺสตฺถมยตฺถเกสฺส จ.
๒๗๘., ๙๓. โยธาโร ตโมกาสิ.
๒๗๙., ๘๒. เยเน วา กยิริเต ตํ กรณํ.
๒๘๐., ๗๕. ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.
๒๘๑., ๗๗. โย กโรติ ส กตฺตา.
๒๘๒., ๒๙๕. โย กาเรติ ส เหตุ.
๒๘๓., ๙๑. ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
๒๘๔., ๖๕. ลิงฺคตฺถ ปจฺมา.
๒๘๕., ๗๐. อาลปเน จ.
๒๘๖., ๘๓. กรเณ ตติยา.

^๑ ลำดับตัวเลขเบื้องต้น เป็นสูตรในกัจจายนไวยากรณ์., เบื้องหลังเป็นสูตรในปทูปลิตี.

- ๒๘๗., ๒๘๖. สหาทิโยเค จ.
 ๒๘๘., ๗๘. กตฺตริ จ.
 ๒๘๙., ๒๘๗. เหตุวตฺถุเถ จ.
 ๒๙๐., ๒๘๘. สตุตฺตมยตฺถุเถ จ.
 ๒๙๑., ๒๙๙. เยนงฺคฺวิกาโร.
 ๒๙๒., ๓๐๐. วิเสสเน จ.
 ๒๙๓., ๙๕. สมฺปทาเน จตฺตฺถิ.
 ๒๙๔., ๓๐๕. นโมโยคาทีสุวปี จ.
 ๒๙๕., ๘๙. อปาทาเน ปญฺจมี.
 ๒๙๖., ๓๑๔. การณตฺถุเถ จ.
 ๒๙๗., ๗๖. กมฺมตฺถุเถ พุติยา.
 ๒๙๘., ๒๘๗. กาลทฺธานมจฺจนฺตสํโยเค.
 ๒๙๙., ๒๘๘. กมฺมปฺปวจฺนียตฺตฺเต.
 ๓๐๐., ๒๘๖. คติ พุทฺธิ ภูช ปจฺ หร กร สุยาทีนํ การิตฺเต วา.
 ๓๐๑., ๙๒. สามิสฺสมี ฦจฺจี้.
 ๓๐๒., ๙๔. โอกาเส สตุตฺตมี.
 ๓๐๓., ๓๒๑. สามิสฺสวราธิปติ ทายาท สกฺขี ปติฏฺฐปฺสฺส กุสเลหิ จ.
 ๓๐๔., ๓๒๒. นิทฺวารเณ จ.
 ๓๐๕., ๓๒๓. อนาทเว จ.
 ๓๐๖., ๒๘๙. กฺวจิ พุติยา ฦจฺจฺนฺมตฺถุเถ.
 ๓๐๗., ๒๙๐. ตติยาสตุตฺตมีนญฺจ.
 ๓๐๘., ๓๑๗. ฦจฺจี้ จ.
 ๓๐๙., ๓๑๘. พุติยาปญฺจมีนญฺจ.
 ๓๑๐., ๓๒๔. กมฺมกรณนิมิตฺตตฺถุเถสุ สตุตฺตมี.
 ๓๑๑., ๓๒๕. สมฺปทาเน จ.
 ๓๑๒., ๓๒๖. ปญฺจมยตฺถุเถ จ.
 ๓๑๓., ๓๒๗. กาลภาเวสุ จ.
 ๓๑๔., ๓๒๘. อฺปฺปญฺยาริทธิสฺสรวาเน.
 ๓๑๕., ๓๒๙. มณฺฑิตุสสุกฺกเกสุ ตติยา จ.

อิตติ นามกปฺเป การกกปโป ญฺโฆ กณฺโฑ.

การกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๒. โยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๗ (สมาส)

ในโยชนามูลกัจจายนะ ปริเฉทที่ ๔ (สมาส) พระญาณกิตติเถระ ได้นำสูตรจากคัมภีร์ กัจจายนะไวยากรณ์มาอธิบาย มีทั้งหมด ๒๘ สูตร มี ๑ ปริเฉท ดังนี้

ปริเฉท (กัณฑ์) ที่ ๗ ชื่อว่า สมาส (ในกัณฑ์ว่าด้วยเรื่องนาม) :

๓๑๖., ๓๓๑. นามานํ สมาสํ ยุตฺตตฺโถ.

๓๑๗., ๓๓๒. เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

๓๑๘., ๓๓๓. ปกฺติ จสฺส สรรตฺสสฺ.

๓๑๙., ๓๓๐. อฺปสฺสคฺคฺนิปาตปฺพุทฺโถ อพฺยयीภาโว.

๓๒๐., ๓๓๕. โส นปฺสฺสกลิงฺโก.

๓๒๑., ๓๔๙. ทิคฺสุเสกตฺตํ.

๓๒๒., ๓๕๙. ตถา ทฺวณฺเฑ ปาณิ ตฺวริย โยคฺคฺ เสนงฺคฺชฺทฺทฺชนฺตฺก วิวิธ วิรุทฺธ
วิสภาคตฺถาทินฺนญ.

๓๒๓., ๓๖๐. วิภาสา รุกฺข ตินฺ ปสฺ ฐน ธนฺน ชนปฺทาที่นฺนญ.

๓๒๔., ๓๓๙. ทฺวิปเท ตฺลฺยาธิกรณ กมฺมธารโย.

๓๒๕., ๓๔๘. สงฺขยาปฺพุโ ทิคฺ.

๓๒๖., ๓๔๑. อฺภะ ตปฺปริสา.

๓๒๗., ๓๕๑. อมาทโย ปรปฺเทภิ.

๓๒๘., ๓๕๒. อณฺณปทฺตฺเถสฺ พหฺพพิหิ.

๓๒๙., ๓๕๗. นามานํ สมฺจุโย ทฺวณฺโฑ.

๓๓๐., ๓๔๐. มหตฺ มหา ตฺลฺยาธิกรณ ปเท.

๓๓๑., ๓๕๓. อิตฺถิยํ ภาสิตปฺมุติํ ปุมาว เจ.

๓๓๒., ๓๔๓. กมฺมธารยสณฺณะ จ.

๓๓๓., ๓๔๔. อตฺตํ นสฺส ตปฺปริเส.

๓๓๔., ๓๔๕. สเว อนฺ.

๓๓๕., ๓๔๖. กทฺ กุสฺส.

๓๓๖., ๓๔๗. กาปฺปตฺเถสฺ จ.

- ๓๓๗., ๓๕๐. กุวจี สมาสุนตคตตานมการนุโต.
๓๓๘., ๓๕๖. นทิมหา จ.
๓๓๙., ๓๕๘. ซายาย ตูท ซานี ปติมฺหิ.
๓๔๐., ๓๕๕. ธนุมหา จ.
๓๔๑., ๓๓๖. อัม วิภตฺตีนิมการนุตา อพฺยयीภาว.
๓๔๒., ๓๓๗. สโร รสุโส นปฺสเก.
๓๔๓., ๓๓๘. อญฺญสุมมา โลโป จ.
อิติ นามกปฺเป สมาสกปฺโป สตุตโม กณฺโฑ.
สมาสสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

นอกจากสูตรในการกัณฑ์และสมาสกัณฑ์ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ยังมีสูตรที่พระ
ญาณกิตติเถระได้นำมาเป็นส่วนประกอบในการสร้างรูปคำ เพื่อความสะดวกต่อการค้นหา
ผู้วิจัยจึงจัดไว้ตามลำดับสูตร ในคัมภีร์กัจจายนะ และคัมภีร์ปทฺฐปสฺสีติ ตั้งแต่สูตรในสนธิกัณฑ์
ถึง นามกัณฑ์ และ อาขยาดกัณฑ์ ถึง อุณาทิกัณฑ์ ดังนี้

- ๑., ๑. อตฺโถ อกฺขรสนฺญาโต.
๒., ๒. อกฺขรปาทโย เอกจตุตฺตาสีลํ.
๓., ๓. ตตฺถโกทฺทนฺตา สฺวา อฏฺฐ.
๔., ๔. ลหฺมตฺตา ตโย รสุสา.
๕., ๕. อญฺเฆ ทีฆา.
๖., ๘. เสสา พฺยญฺชนา.
๗., ๙. วคฺคา ปญฺจปญฺจโส มนฺตา.
๘., ๑๐. อัมอิติ นิคฺคหิตํ.
๙., ๑๑. ปฺรสมฺญา ปโยเค.
๑๐., ๑๒. ปุพฺพมโหจิตมฺสฺสํ สเรณ วิโยชเย.
๑๑., ๑๔. นเย ปรี ญฺตุเต.
อิติ สนฺธิกปฺเป ปจฺจโม กณฺโฑ.
๑๒., ๑๓. สฺวา สเร โลโป.

๑๓., ๑๕. วา ปโร อสรูปา.
๑๔., ๑๖. กวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.
๑๕., ๑๗. ทีฆํ.
๑๖., ๑๘. ปุพฺโพ จ.
๑๗., ๑๙. ยเมทนฺตสุสาเทโส.
๑๘., ๒๐. วโมทฺทนฺตานํ.
๑๙., ๒๒. สพฺโพ จํ ตี.
๒๐., ๒๗. โท ฐสฺส จ.
๒๑., ๒๑. ฉิวนฺโณ ยํ นวา.
๒๒., ๒๘. เอวาทิสฺส วิ ปุพฺโพ จ รสฺโส.
อิตฺติ สนฺธิกปฺเป ทฺติโย กณฺโฑ.

๒๓., ๓๖. สรา ปกฺติ พฺยณฺชน.
๒๔., ๓๕. สเว กฺวจิ.
๒๕., ๓๗. ทีฆํ.
๒๖., ๓๘. รสฺสํ.
๒๗., ๓๙. โลปฺพจ ตฺตฺรกาโร.
๒๘., ๔๐. ปรเทวภาโว จาเน.
๒๙., ๔๒. วคฺเค โสสาโสนํ ตติยปจฺมา.
อิตฺติ สนฺธิกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๓๐., ๕๘. อํ พฺยณฺชน นิคฺคหิตํ.
๓๑., ๔๙. วคฺคณฺตํ วา วคฺเค.
๓๒., ๕๐. เอเห ถํ.
๓๓., ๕๑. สฺ ยะ จ.
๓๔., ๕๒. มทา สเว.
๓๕., ๓๔. ยวมทนฺตรลา จาครมา.
๓๖., ๔๗. กฺวจิ โอ พฺยณฺชน.
๓๗., ๕๗. นิคฺคหิตญฺจ.

๓๘., ๕๓. กุวจิ โลป.
 ๓๙., ๕๔. พุยณฺชนเน จ.
 ๔๐., ๕๕. ปโร วา สโร.
 ๔๑., ๕๖. พุยณฺชนโน จ วิสณฺโณโค.
 อิติ สนฺธิกปฺเป จตุตฺถเณ กณฺโฑ.

๔๒., ๓๒. โค สเร ปุณฺณสฺสาคโม กุวจิ.
 ๔๓., ๓๓. ปาสฺส จนฺโต รสฺโส.
 ๔๔., ๒๔. อพฺโหม อภิ.
 ๔๕., ๒๕. อชฺโหม อภิ.
 ๔๖., ๒๖. เต น วา อิวณฺเณ.
 ๔๗., ๒๓. อติสฺส จนฺตสฺส.
 ๔๘., ๔๓. กุวจิ ปฏฺิ ปติสฺส.
 ๔๙., ๔๔. ปุณฺณสฺส พุยณฺชนเน.
 ๕๐., ๔๕. โอ อวสฺส.
 ๕๑., ๕๙. อณฺุปทฺิฏฺจํ วจฺจตโยคโต.
 อิติ สนฺธิกปฺเป ปญฺจเณ กณฺโฑ.
 สนฺธิสฺสตุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๕๒., ๖๐. ชินวณฺณยุตฺตํ หิ.
 ๕๓., ๖๑. ลิงฺคณฺจ นิปฺปจฺจเต.
 ๕๔., ๖๒. ตโต จ วิภตฺติโย.
 ๕๕., ๖๓. สฺสิ โย อํ โย นา หิ ส นํ สฺมา หิ ส นํ สฺมี สฺ.
 ๕๖., ๖๔. ตทณฺุปโรเรน.
 ๕๗., ๗๑. อาลปเน สฺสิ คสณฺโณ.
 ๕๘., ๒๙. อิวณฺณวณฺณนา ฌลา.
 ๕๙., ๑๘๒. เต อิตฺถิยา ปา.
 ๖๐., ๑๗๗. อา โส.
 ๖๑., ๘๖. สาคโม เส.

- ๖๒., ๒๐๖. สัมผัสเวทวจนเนส จ.
 ๖๓., ๒๑๗. เภติมาสมิ.
 ๖๔., ๒๑๖. ตสุสา วา.
 ๖๕., ๒๑๕. ตโต สสุส สสุาย.
 ๖๖., ๒๐๕. โสม รสุส.
 ๖๗., ๒๒๙. โน จ ทวาติโต นมฺหิ.
 ๖๘., ๑๘๔. อมา ปโต สุมีสุมานํ วา.
 ๖๙., ๑๘๖. อาติโต โอ จ.
 ๗๐., ๓๐. ฌลนมิยฺวา สเว วา.
 ๗๑., ๕๐๕. ยวการา จ.
 ๗๒., ๑๘๕. ปสญญสฺส จ.
 ๗๓., ๑๗๔. คาว เส.
 ๗๔., ๑๖๙. โยสุ จ.
 ๗๕., ๑๗๐. อวฺมฺหิ จ.
 ๗๖., ๑๗๑. อวสฺส วา.
 ๗๗., ๑๗๕. ตโต นมฺ ปติมหาตุเต จ สมาส.
 ๗๘., ๓๑. โอ สเว จ.
 ๗๙., ๔๖. ตพฺพิปริตฺตูปปเท พฺยญฺชเน จ.
 ๘๐., ๑๗๓. โคณ นมฺหิ วา.
 ๘๑., ๑๗๒. สฺหิณาสุ จ.
 ๘๒., ๑๔๙. อโม นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ.
 ๘๓., ๖๗. สรโลโปมาเทสปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตฺ ปกติ.
 ๘๔., ๑๔๔. อโสม รสุสมกฺวจนโยสฺวปี จ.
 ๘๕., ๑๕๐. น สิสุมินนฺปฺสกาณิ.
 ๘๖., ๒๒๗. อฺภาติโต นมฺินฺ.
 ๘๗., ๒๓๑. อธิณฺณมิณฺณนํ ตีหิ สงฺขยาหิ.
 ๘๘., ๑๔๗. โยสุ กตนิการโลเปสุ ทิมฺ.
 ๘๙., ๘๗. สฺนฺหิสุ จ.
 ๙๐., ๒๕๒. ปญฺจาทินมตฺตํ.

- ๙๑., ๑๙๔. ปติสฺสสินิมฺหิ.
 ๙๒., ๑๐๐. นุตฺตสฺสนโต โยสฺ จ.
 ๙๓., ๑๐๖. สพฺพสฺส วา อัสสฺ.
 ๙๔., ๑๐๕. สิมฺหิ วา.
 ๙๕., ๑๔๕. อคฺคิสฺสสินิ.
 ๙๖., ๑๔๘. โยสฺวทฺตสฺสโต โฉ.
 ๙๗., ๑๕๖. เวโวสฺ โล จ.
 ๙๘., ๑๘๙. มาตุลาทึนมานตฺตมิกาวะ.
 ๑๐๐., ๒๑๔. น ติเมหิ กตาคาเรหิ.
 ๑๐๑., ๘๐. สฺหิสฺสวกาโร เอ.
 ๑๐๒., ๒๐๒. สพฺพนามานํ นมฺหิ จ.
 ๑๐๓., ๗๘. อโต เนน.
 ๑๐๔., ๖๖. สฺ.
 ๑๐๕., ๐๐๐. สฺ วา.
 ๑๐๖., ๓๑๓. ทิโสมเรหิ.
 ๑๐๗., ๖๙. สพฺพโยนินฺมาเอ.
 ๑๐๘., ๙๐. สฺมาสมฺมึนํ วา.
 ๑๐๙., ๓๐๔. อาย จตฺตเถกฺวจฺนสฺส ตฺ.
 ๑๑๐., ๒๐๑. ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.
 ๑๑๑., ๑๗๙. สมฺโต นาทีนํ.
 ๑๑๒., ๑๘๓. ปโต ยา.
 ๑๑๓., ๑๓๒. สขโต คสฺสเส วา.
 ๑๑๔., ๑๗๘. สมฺเต จ.
 ๑๑๕., ๑๘๑. น อมฺมาทีโต.
 ๑๑๖., ๑๕๗. อกตฺตสฺสา ลโต ยฺวาลปนสฺส เวโว.
 ๑๑๗., ๑๒๔. ฉลโต สสฺส โน วา.
 ๑๑๘., ๑๔๖. สมฺปโต จ โยนํ โลโป.
 ๑๑๙., ๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.
 อิติ นามกฺปเป ปจฺจิม กณฺโฑ.

- ๑๒๐., ๒๔๓. อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เส.
- ๑๒๑., ๒๓๓. มยํ โยมฺหิ ปจฺเม.
- ๑๒๒., ๙๙. นฺตุสฺส นฺโต.
- ๑๒๓., ๑๐๓. นฺตุสฺส เส วา.
- ๑๒๔., ๙๘. อา สิมฺหิ.
- ๑๒๕., ๑๙๘. อํ นปฺสเก.
- ๑๒๖., ๑๐๑. อวณฺณนา จ เค.
- ๑๒๗., ๑๐๒. โตติตา สสฺมีนาสฺ.
- ๑๒๘., ๑๐๔. นมฺหิ ตํ วา.
- ๑๒๙., ๒๒๒. อิมสฺสลิทฺมสฺส นปฺสเก.
- ๑๓๐., ๒๒๕. อมฺสฺสาทํ.
- ๑๓๑., ๐๐๐. อิตฺติปฺมณฺสฺสกสงฺขยํ.
- ๑๓๒., ๒๒๘. โยสฺ ทุวินฺนํ เทว จ.
- ๑๓๓., ๒๓๐. ติ จตฺนํ ติสฺโส จตฺสฺโส ตโย จตฺตาริ ตีณิ จตฺตาริ.
- ๑๓๔., ๒๕๑. ปญฺจาทินมกาโร.
- ๑๓๕., ๑๑๘. ราชสฺส รณฺโเบ ราชินี เส.
- ๑๓๖., ๑๑๙. รณฺโเบ นมฺหิ วา.
- ๑๓๗., ๑๑๖. นามฺหิ รณฺเภา วา.
- ๑๓๘., ๑๒๑. สมฺมิมฺหิ รณฺเภา ราชินี.
- ๑๓๙., ๒๔๕. ตุมฺหะหํ ทยิ มยิ.
- ๑๔๐., ๒๓๒. ตวมํ สิมฺหิ จ.
- ๑๔๑., ๒๔๑. ตว มม เส.
- ๑๔๒., ๒๔๒. ตฺยํ มยฺหะ.
- ๑๔๓., ๒๓๕. ตํ มมฺมิมฺหิ.
- ๑๔๔., ๒๓๔. ตวํ มมฺพจ นวา.
- ๑๔๕., ๒๓๘. นามฺหิ ตยา มยา.
- ๑๔๖., ๒๓๖. ตุมฺหะหํ ตวํ ตวมมฺมิมฺหิ.
- ๑๔๗., ๒๔๖. ปทโต ทุตฺติยาจตฺตํ อจฺจสฺส โว โน.

๑๔๘., ๒๔๗. เตเมกวจเนสุ จ.
 ๑๔๙., ๒๔๘. น อัมมิ.
 ๑๕๐., ๒๔๙. วา ตติเย จ.
 ๑๕๑., ๒๕๐. พหุจเนสุ โว โน.
 ๑๕๒., ๑๓๖. ปุมนุตตสุสา สิมฺหิ.
 ๑๕๓., ๑๓๘. อมาลปเนกวจเน.
 ๑๕๔., ๐๐๐. สมาสเ จ วิภาสา.
 ๑๕๕., ๑๓๗. โยสุวาโน.
 ๑๕๖., ๑๔๒. อาเน สุมิมฺหิ วา.
 ๑๕๗., ๑๔๐. หิวิภตฺติมฺหิ จ.
 ๑๕๘., ๑๔๓. สุตฺตุมิมา วา.
 ๑๕๙., ๑๓๙. อู นามฺหิ จ.
 ๑๖๐., ๑๙๗. อกมฺมนุตตฺส จ.
 อิติ นามกปฺเป ทฺติโย กณฺโฑ.

๑๖๑., ๒๔๔. ตุมฺหมเหหิ นมากํ.
 ๑๖๒., ๒๓๗. วา ยฺวปฺปจฺโม.
 ๑๖๓., ๒๔๐. สสฺสํ.
 ๑๖๔., ๒๐๐. สพฺพนามการเต ปจฺโม.
 ๑๖๕., ๒๐๔. ทฺวนทฺฐา วา.
 ๑๖๖., ๒๐๙. นาณญํ สพฺพนามิกํ.
 ๑๖๗., ๒๑๐. พหุพฺพิหิมฺหิ จ.
 ๑๖๘., ๒๐๓. สพฺพโต นํ สํสํ.
 ๑๖๙., ๑๑๗. ราชสฺส ราชฺ สุนฺหิสฺส จ.
 ๑๗๐., ๒๒๐. สพฺพสฺสิมฺสฺสเ วา.
 ๑๗๑., ๒๑๙. อนิมิ นามฺหิ จ.
 ๑๗๒., ๒๑๘. อนปฺปฺสกสฺสํ สิมฺหิ.
 ๑๗๓., ๒๒๓. อมฺสฺส โม สํ.
 ๑๗๔., ๒๑๑. เอตเตสํ โต.

- ๑๗๕., ๒๑๒. ตสุส วา นตฺตํ สพุพตฺถ.
 ๑๗๖., ๒๑๓. สสุมาสฺมึสํสาสฺวตฺตํ.
 ๑๗๗., ๒๑๔. อิมสพุทฺธสฺส จ.
 ๑๗๘., ๒๑๕. สพุพโต โก.
 ๑๗๙., ๒๑๖. สมฺปโต สฺมึสํสา นํ สํสา.
 ๑๘๐., ๒๑๗. เนตาหิ สฺมึมายยา.
 ๑๘๑., ๙๕. มโนคณาทีโต สฺมึนํนํมิตฺตา.
 ๑๘๒., ๙๖. สสุสฺส จ.
 ๑๘๓., ๙๗. เอเตสโม โลเป.
 ๑๘๔., ๙๘. ส สเว วาคโม.
 ๑๘๕., ๑๑๒. สนฺตสพุทฺธสฺส โส เภา โฟ จนฺเต.
 ๑๘๖., ๑๑๓. สิมฺหิ คจฺจนฺตาทีนํ นตฺสพุทฺธํ อํ.
 ๑๘๗., ๑๑๔. เสเสสฺส นฺตฺวา.
 ๑๘๘., ๑๕๕. พุทฺธมตฺตสฺสราชาทีโต อมํ.
 ๑๘๙., ๑๑๕. สฺยา จ.
 ๑๙๐., ๑๑๖. โยณมาโน.
 ๑๙๑., ๑๑๗. สพุทฺธ จาโยโน.
 ๑๙๒., ๑๑๘. สฺมิเม.
 ๑๙๓., ๑๑๙. พุทฺธมโต คสุส จ.
 ๑๙๔., ๑๒๐. สนฺตสฺส โนณํนํเสสฺส.
 ๑๙๕., ๑๒๑. อาริ หิมฺหิ วา.
 ๑๙๖., ๑๒๒. สฺนํมํสฺส วา.
 ๑๙๗., ๑๒๓. พุทฺธมโต ตฺ สฺมิ น.
 ๑๙๘., ๑๒๔. อุตฺตํ สนาสฺส.
 ๑๙๙., ๑๕๖. สตฺถุปีตาทีนมา สฺมิ สฺมิ สฺมิ โลโป จ.
 ๒๐๐., ๑๕๗. อญฺเญสฺสวาทตฺตํ.
 ๒๐๑., ๑๖๓. วา นํมฺหิ.
 ๒๐๒., ๑๖๔. สตฺถุณตฺตตฺตจ.
 ๒๐๓., ๑๖๕. อํ สฺมิ สฺมิ สฺมิ โลโป จ.

๒๐๔., ๑๖๗. สกมฐาตาทีนญจ.
 ๒๐๕., ๑๖๐. ตโต โยนโม ตุ.
 ๒๐๖., ๑๖๕. ตโต สุมิมี.
 ๒๐๗., ๑๖๑. นา อา.
 ๒๐๘., ๑๖๖. อาโร รสุสมิกาเร.
 ๒๐๙., ๑๖๘. ปิตาที่นมสิมิหิ.
 ๒๑๐., ๒๓๙. ตยาตยีนํ ตกาโร ตวตตํ วา.
 อิติ นามกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๒๑๑., ๑๒๖. อตฺตนฺโต หิสุมิมนตฺติ.
 ๒๑๒., ๑๒๙. ตโต สุมิ นี.
 ๒๑๓., ๑๒๗. สสุส โน.
 ๒๑๔., ๑๒๘. สุมมา นา.
 ๒๑๕., ๑๔๑. ฌสโต จ.
 ๒๑๖., ๑๘๐. ฌปโต สุมิ ยํ วา.
 ๒๑๗., ๑๙๙. โยนํ นี นฺนฺสเกหิ.
 ๒๑๘., ๑๙๖. อโต นิจจํ.
 ๒๑๙., ๑๙๕. สึ.
 ๒๒๐., ๗๔. เสสโต โลปํ คสิปิ.
 ๒๒๑., ๒๘๒. สพฺพาสมาวุโสปสคฺคณิปาตาทีหิ จ.
 ๒๒๒., ๓๒๗. ปุมสฺส ลิงฺคาทีสุ สมาสสุ.
 ๒๒๓., ๑๘๘. อัยมีโต ปสญฺญโต.
 ๒๒๔., ๑๕๓. นํ ฌโต กตฺรสุสา.
 ๒๒๕., ๑๕๑. โยนํ นี.
 ๒๒๖., ๑๕๔. สุมิ นี.
 ๒๒๗., ๒๗๐. กิสุส ก เว จ.
 ๒๒๘., ๒๗๒. กุ หีหฺสุ จ.
 ๒๒๙., ๒๒๖. เสเสสุ จ.
 ๒๓๐., ๒๖๒. ตฺวโตเถสุ จ.

๒๓๑., ๒๖๓. สัพพทฺสเสตสฺสสากาโร วา.
๒๓๒., ๒๖๗. เตโร นิจุจํ.
๒๓๓., ๒๖๔. เอ โตเถสฺสุ จ.
๒๓๔., ๒๖๕. อิมสฺสสิ ถํทานิหโตเรสฺสุ จ.
๒๓๕., ๒๘๑. อ ภฺนนามฺหิ จ.
๒๓๖., ๒๘๐. เอต รหิมฺหิ.
๒๓๗., ๑๗๖. อิตฺถิมโต อาปจฺจเย.
๒๓๘., ๑๘๗. นทาทิโต วา อี.
๒๓๙., ๑๙๐. ฌวณิกฌนยุณนฺตฺตฺติ.
๒๔๐., ๑๙๓. ปตฺติภิกฺขุราชีการนฺตฺเตหิ อีนี.
๒๔๑., ๑๙๑. นฺตฺตฺสสฺส ตมฺมิกาเร.
๒๔๒., ๑๙๒. ภวาโต โภโต.
๒๔๓., ๑๑๐. โภ เค ตฺ.
๒๔๔., ๗๒. อการปิตาพฺยนฺตานมา.
๒๔๕., ๑๕๒. ฌลปา รสฺสํ.
๒๔๖., ๗๓. อากาโร วา.
อิตฺติ นามกปฺเป จตฺตฺตฺโต กณฺโฑ.
๒๔๗., ๒๖๑. ตฺวาทโย วิทตฺติสญฺญาโย.
๒๔๘., ๒๖๐. กฺวจิ โต ปญฺจมฺมยตฺเต.
๒๔๙., ๒๖๖. ตฺรท สตฺตมียา สพฺพนาเมหิ.
๒๕๐., ๒๖๘. สพฺพโต ธิ.
๒๕๑., ๒๖๙. กีสฺมา โว.
๒๕๒., ๒๗๑. หนีหิณฺจณฺ.
๒๕๓., ๒๗๓. ตมฺหา จ.
๒๕๔., ๒๗๔. อิมสฺสมา หธา จ.
๒๕๕., ๒๗๕. ยโต หนี.
๒๕๖., ๐๐๐. กาเล.
๒๕๗., ๒๗๖. กีสพฺพณฺณกยภฺนินิ ทาทาจณฺ.

๒๕๘., ๒๗๘. ตมฺหา ทานี จ.
 ๒๕๙., ๒๗๙. อิมสุมมา รหิณฺนาทานี จ.
 ๒๖๐., ๒๗๗. สพฺพสฺส สៃ ทามฺหิ วา.
 ๒๖๑., ๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปญฺจ.
 ๒๖๒., ๓๙๑. วุฑฺฒสฺส ไช อธิญฺเจสฺสุ.
 ๒๖๓., ๓๙๒. ปสฺสตุสฺส สៃ จ.
 ๒๖๔., ๓๙๓. อนฺตีกสฺส เนโท.
 ๒๖๕., ๓๙๔. พาฬฺหสฺส สาโร.
 ๒๖๖., ๓๙๕. อปฺปสฺส กณฺ.
 ๒๖๗., ๓๙๖. ยฺวานญฺจ.
 ๒๖๘., ๓๙๗. วณฺตุมณฺตฺวีนญฺจ โลโป.
 ๒๖๙., ๔๑. ยวตฺ ตลนทการานํ พุณฺชนานี จลนชการตฺ.
 ๒๗๐., ๑๒๐. อมฺห ตฺมฺห นตฺ ราช พุรฺหมตฺต สข สตฺถุปีตาทีหิ สฺมา นว.
 อิติ นามกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ.
 นามสฺสตุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๓๔๔., ๓๖๑. วา ญปฺจฺเจ.
 ๓๔๕., ๓๖๖. ฌายนณฺวาน วจฺจาทิโต.
 ๓๔๖., ๓๖๗. ฌเญโย กตฺตีกาทิหิ.
 ๓๔๗., ๓๖๘. อโต ณี วา.
 ๓๔๘., ๓๗๑. ฌโวปฺกฺวาทิหิ. (หรือ ฌโวปฺควาทิหิ)
 ๓๔๙., ๓๗๒. ฌเณร วิธวาทิโต.
 ๓๕๐., ๓๗๓. เยน วา สํสฺมจฺจํ ตฺรติ จรติ วหติ ณีโก.
 ๓๕๑., ๓๗๔. ตมฺหิเต เตนกตาทิสฺนนิธานนียคสิปฺปภณฺทชวีกตฺเถสฺสุ จ.
 ๓๕๒., ๓๗๖. ฌ วา คา ตสฺสเสทฺมญฺญตฺเถสฺสุ จ.
 ๓๕๓., ๓๗๘. ชาตาทีนมิมียา จ.
 ๓๕๔., ๓๗๙. สฺมฺหตฺเถ กณฺณนา.
 ๓๕๕., ๓๘๐. คามชนพฺนุสฺสหายาทิหิ ตา.
 ๓๕๖., ๓๘๑. ตทสฺส จานมิโย จ.

- Page 340 of 352

- ๓๘๖., ๔๑๐. ดิเเย พุตาปี จ.
 ๓๘๗., ๔๑๑. เตสฺมทฺธฺมฺปปเทน อทฺธฺมฺทฺมทิวทฺมทียทฺมทฺมตฺติยา.
 ๓๘๘., ๖๘. สฐฺปานเมกเสสฺวสกี.
 ๓๘๙., ๔๑๓. คณเน ทสฺสทฺส ทฺวิตฺติจตุปฺปญฺจสฺสตฺตอฏฺฐจฺจนวากนํ วิตฺติจตุตฺตาร-
 ปฺปญฺญาจสฺสตฺตสนฺวา โยสฺส โยนญฺจิสฺมาสํ จิริตฺตฺติ.
 ๓๙๐., ๒๕๖. จตุปฺปทสฺส โลโป ตฺตฺตฺตฺรปทาติ จสฺส จุจฺปิ นฺวา.
 ๓๙๑., ๔๒๓. ยทฺนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิทฺธณฺติ.
 ๓๙๒., ๔๑๘. ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถ จ.
 ๓๙๓., ๔๐๕. ทสฺทสํ สํ ทสฺกานํ สํ สทฺสฺสญฺจ โยมฺหิ.
 ๓๙๔., ๔๑๖. ยาว ตฺตฺตฺตฺตฺริ ทสฺคฺณิตฺตฺตฺจ.
 ๓๙๕., ๔๑๗. สกนาเมหิ.
 ๓๙๖., ๓๖๓. เตสํ โณ โลโป.
 ๓๙๗., ๔๒๐. วิภาเค ธา จ.
 ๓๙๘., ๔๒๑. สพฺพนาเมหิ ปการวฺจเน ตฺถ ธา.
 ๓๙๙., ๔๒๒. กิมีเมหิ ถํ.
 ๔๐๐., ๓๖๔. วุทฺธาทิสฺสทฺส วาสโยคนฺตฺสทฺส สเน จ.
 ๔๐๑., ๓๗๕. มา ญฺนมาคโม จาเน.
 ๔๐๒., ๓๗๗. อตฺตฺตฺตฺจ.
 ๔๐๓., ๓๕๔. กฺวจาทิมชฺชตฺตฺตฺรณํ ทิฆมฺสฺสา ปจฺจเยสฺส จ.
 ๔๐๔., ๓๗๐. เตสฺส วุทฺธิโลปาคมวิกฺการวปฺริตฺตาเทสสา จ.
 ๔๐๕., ๓๖๕. อญฺวณฺณานญฺจาโย วุทฺธิ.
 ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ นิฏฺฐิตํ

- ๔๐๖., ๔๒๙. อถ ปุพฺพพานิ วิภตฺตฺนํ จ ปฺรสุสฺสพทานิ.
 ๔๐๗., ๔๓๙. ปฺราณญตฺตโนปทานิ.
 ๔๐๘., ๔๓๑. เทว เทว ปจฺมมชฺชมิตฺตมปฺริสา.
 ๔๐๙., ๔๔๑. สพฺเพสเมกาภิธานํ ปโร ปฺริโส.
 ๔๑๐., ๔๓๒. นามมฺหิ ปญฺชฺชมาเนปิ ตฺตฺตฺตฺตฺกรณํ ปจฺโม.
 ๔๑๑., ๔๓๖. ตฺตฺตฺตฺตฺมเห มชฺชมิโม.

๔๓๒., ๓๖๒.	ธาตุลึงเคหิ ปรา ปรุจยา.
๔๓๓., ๕๒๘.	ติชคุปกิตมาเนหิ ขณสา วา.
๔๓๔., ๕๓๔.	ภุช ฆสฺส หรฺ สฺส ปาทิหิ ตฺมิจฺฉตฺตสฺส.
๔๓๕., ๕๓๖.	อาย นามโต กตตปมานาทาจาเร.

- ๔๓๖., ๕๓๗. อีฐุปมานา จ.
๔๓๗., ๕๓๘. นามมหาตติจุตตเถ.
๔๓๘., ๕๔๐. ธาตุหิ เณณยณาเปณปายา การิตานิ เหตุวตเถ.
๔๓๙., ๕๓๙. ธาตุรูปะ นามสุมา ฌโย จ.
๔๔๐., ๔๔๕. ภาวกมุเมสุ โย.
๔๔๑., ๔๔๗. ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตํ สธาตวนุตสฺส.
๔๔๒., ๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา.
๔๔๓., ๔๔๙. ปุพฺพรูปญจ.
๔๔๔., ๕๑๑. ยถา กตฺตริ จ.
๔๔๕., ๔๓๓. ภูวาทิตอ อ.
๔๔๖., ๕๐๙. รุทาทิตอ นิคฺคหิตปุพฺพญจ.
๔๔๗., ๕๑๐. ทิวาทิตอ โย.
๔๔๘., ๕๑๒. สุวาทิตอ ฌณฺณาอุณฺา จ.
๔๔๙., ๕๑๓. กิยาทิตอ นา.
๔๕๐., ๕๑๗. คหาทิตอ ปุปฺพญหา.
๔๕๑., ๕๒๐. ตนาทิตอ โอยิรา.
๔๕๒., ๕๒๕. จุราทิตอ เณณยา.
๔๕๓., ๔๔๔. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมุมนิ.
๔๕๔., ๔๔๐. กตฺตริ จ.
๔๕๕., ๕๓๐. ธาตุปปจฺเจยฺหิ วิมตฺติโย.
๔๕๖., ๔๓๐. กตฺตริ ปฺรสุสพฺทํ.
๔๕๗., ๔๒๔. ภูวาทโย ธาตโว.
อิตฺติ อาชฺยาตกปฺเป ทฺตฺติโย ปฺริจฺเจโท.

- ๔๕๘., ๔๖๑. กุจาทิวณฺณานเมกสฺสธานํ เทวภาโว.
๔๕๙., ๔๖๒. ปุพฺพโพพฺพภาโส.
๔๖๐., ๕๐๖. รสฺโส.
๔๖๑., ๔๖๔. ทฺตฺติยจตฺตฺถานํ ปจฺมตฺติยา.
๔๖๒., ๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค.

- ๔๖๓., ๕๓๒. มานกิตานัน วตตตัม วา.
 ๔๖๔., ๕๐๔. หสฺส ไช.
 ๔๖๕., ๔๖๓. อนุตฺตสิวิณฺณกาโร วา.
 ๔๖๖., ๔๘๙. นิคฺคหิตตฺตญ.
 ๔๖๗., ๕๓๓. ตโต ปามานานํ วามํ เสสฺ.
 ๔๖๘., ๔๙๒. จา ติฏฺฐโส.
 ๔๖๙., ๔๙๔. ปา ปิโว (ปิโพ).
 ๔๗๐., ๕๑๔. ภาสฺส ชาชนฺา.
 ๔๗๑., ๔๘๓. ทิสฺสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา.
 ๔๗๒., ๕๓๑. พุญฺญชนฺนตฺตฺส จ ฌปฺปจฺจเยสฺ จ.
 ๔๗๓., ๕๒๙. โก เข จ.
 ๔๗๔., ๕๓๕. หรฺสฺส คี เส.
 ๔๗๕., ๔๖๕. พุฏฺฐนฺมาหฺมฺวา ปโรกฺขายํ.
 ๔๗๖., ๔๔๒. คมิสฺสฺสนฺโต จฺโณ วา สพฺพาสฺ.
 ๔๗๗., ๔๗๙. วจฺสฺสชฺชตฺตนิมฺหิ มกาโร โอ.
 ๔๗๘., ๔๓๘. อกาโร ทีฆํ หิมีเมสฺ.
 ๔๗๙., ๔๕๒. หิ โลปํ วา.
 ๔๘๐., ๔๙๐. โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสฺสนฺตนิมฺหิ สฺสฺสฺส จ.
 ๔๘๑., ๕๒๔. กรสฺส สปฺปจฺจเยสฺส กาโห.
 อิติ อาชฺญาตกปฺเป ตติโย ปริจฺเจโท.
 ๔๘๒., ๕๐๘. ทาทนฺตสฺสํ มิเมสฺ.
 ๔๘๓., ๕๒๗. อสฺสโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิตฺเต.
 ๔๘๔., ๕๔๒. ฌมฺภาทีนํ วา.
 ๔๘๕., ๔๓๔. อญฺเญสฺ จ.
 ๔๘๖., ๕๔๓. คฺคฺหทฺฐานํ ทีฆํ.
 ๔๘๗., ๔๗๘. วจฺจสฺวหาทีนฺมฺกาโร วสฺสฺส เย.
 ๔๘๘., ๔๘๑. หวิปริยโย โล วา.
 ๔๘๙., ๕๑๙. คหฺสฺส ฌเ ปฺเป.

๔๙๐., ๕๑๘.	หฺโลโป ญฺหามฺหิ.
๔๙๑., ๕๒๓.	กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหิ.
๔๙๒., ๔๙๙.	อสฺสุมามิมานํ มุหิมนฺทานุตฺตโลโป จ.
๔๙๓., ๔๙๘.	ถสฺส ตฺถตฺตํ.
๔๙๔., ๔๙๕.	ติสฺส ตฺถิตฺตํ.
๔๙๕., ๕๐๐.	ตุสฺส ตฺถตฺตํ.
๔๙๖., ๔๙๗.	สิมฺหิ จ.
๔๙๗., ๔๙๗.	ลภสฺมา อีฉิํ ตฺถตฺตํ.
๔๙๘., ๔๘๐.	กุสฺสุมาทิ จฉิ.
๔๙๙., ๕๐๗.	ทาธาสฺส ทชฺชํ.
๕๐๐., ๔๘๖.	วทสฺส วชฺชํ.
๕๐๑., ๔๔๓.	คมิสฺส ชมมํ.
๕๐๒., ๔๙๓.	ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทินมํ.
๕๐๓., ๔๘๕.	ยชฺสสาทิสฺสิ.
๕๐๔., ๔๗๐.	สพฺพโต อุมํ อีสฺ.
๕๐๕., ๔๘๒.	ชรฺมรณํ ชีรชฺชียมฺมียยา วา.
๕๐๖., ๔๙๖.	สพฺพตฺถาสฺสสาทิลโป จ.
๕๐๗., ๕๐๑.	อสพฺพธาสฺสเก ภู.
๕๐๘., ๕๑๕.	เอยฺยสฺส ฌาโต อียาถา.
๕๐๙., ๕๑๖.	นาสฺส โลโป ยการตฺตํ.
๕๑๐., ๔๘๗.	โลปญฺเจตฺตมกาโร.
๕๑๑., ๕๒๑.	อฺตฺตโมกาโร.
๕๑๒., ๕๒๒.	กรสฺสากาโร จ.
๕๑๓., ๔๓๕.	โอ อว สเร.
๕๑๔., ๔๙๑.	เอ อย.
๕๑๕., ๕๔๑.	เต อวายา การิตะ.
๕๑๖., ๔๖๖.	อิการาคโม อสพฺพธาสฺสุมฺหิ.
๕๑๗., ๔๘๘.	กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปปจฺจยํ ทิมฺวิปริตาทสฺสโลปาคมา จ.
๕๑๘., ๔๔๖.	อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.

๕๑๙., ๔๕๗. อการาคโม หิยุตตนีอชชตนีกาลาติปตตีสุ.

๕๒๐., ๕๐๒. พฐโต อี ติมหิ.

๕๒๑., ๔๒๕. ธาตุสุสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส.

๕๒๒., ๔๗๖. อีสฺยมนฺนโต จฺโณ วา.

๕๒๓., ๕๒๖. การิตานํ โณ โลป.

อิตติ อาชฺยาดกปเป จตฺตโต ปริจฺเจโท.

อาชฺยาดสฺสตุตํ นิฏฺฐิตํ.

๕๒๔., ๕๖๑. ธาตุยา กมฺมาทิมหิ โณ.

๕๒๕., ๕๖๕. สญฺญายมนุ.

๕๒๖., ๕๖๗. ปุเร ททา จ อี.

๕๒๗., ๕๖๘. สพฺพโต ณฺนุ ตฺวาวี วา.

๕๒๘., ๕๗๗. วิสฺรุชฺชปาทิตโต ณ.

๕๒๙., ๕๘๐. ภาเว จ.

๕๓๐., ๕๘๔. กฺวิ จ.

๕๓๑., ๕๘๙. ธฺวาทิหิ รฺมโม.

๕๓๒., ๕๙๐. ตสฺสึลลาทิสฺสึ ณีตฺวาวี จ.

๕๓๓., ๕๙๑. สทฺท กุณฺ จล มณฺชตฺถ รุจาทิหิ ยฺย.

๕๓๔., ๕๙๒. ปาราทิคิมฺมหา ฐ.

๕๓๕., ๕๙๓. ภิกฺขาทิตโต จ.

๕๓๖., ๕๙๔. หนตฺยาทินํ ณฺนุโก.

๕๓๗., ๕๖๖. นุ นิคฺคหิตํ ปทฺนเต.

๕๓๘., ๕๙๕. สํหนญฺญาย วา โร โฆ.

๕๓๙., ๕๕๘. รฺมฺหิ รฺนฺโต ราทิน.

๕๔๐., ๕๔๕. ภาวกมฺเมสฺส ตพฺพานียา.

๕๔๑., ๕๕๒. โณฺย จ.

๕๔๒., ๕๕๗. กรมฺหา วิจฺจ.

๕๔๓., ๕๕๕. ภูโตพฺพ.

๕๔๔., ๕๕๖. วท มท คมฺ ยฺยชฺช ครหาการาทิหิ ชฺช มฺม คฺคฺ เยหฺยฺยาคาโร วา.

๕๔๕., ๕๔๘. เต กิจจา.
 ๕๔๖., ๕๖๒. อญเณ กิต.
 ๕๔๗., ๕๙๖. นนุทาทิหิ ญ.
 ๕๔๘., ๕๙๗. กตตุกรณปะเทเสสุ จ.
 ๕๔๙., ๕๕๐. รหาทิโต ณ.
 อิติ กิพพิธานกปะเป ปจโม ปริจฺเฉโท.

๕๕๐., ๕๕๖. ณาทโย เตกาลิกา.
 ๕๕๑., ๕๙๘. สญญายํ ทาธาโต อี.
 ๕๕๒., ๖๐๙. ตี กิจจาสิญฺเฐ.
 ๕๕๓., ๕๙๙. อิตฺถิมติโว วา.
 ๕๕๔., ๖๐๑. กรโต วิริย.
 ๕๕๕., ๖๑๒. อตีเต ต ตวนฺตุ ตาวี.
 ๕๕๖., ๖๒๒. ภาวกมฺเมสุ ต.
 ๕๕๗., ๖๐๖. พุทฺธ คมาทิตฺเถ กตฺตริ.
 ๕๕๘., ๖๐๒. ชีโต อีน สพุพฺตฺถ.
 ๕๕๙., ๖๐๓. สุปโต จ.
 ๕๖๐., ๖๐๔. อีสํทุสุหิ ข.
 ๕๖๑., ๖๓๖. อิจฺฉตฺเถสุ สมานกตฺตฺเถสุ ตเวตฺถุ วา.
 ๕๖๒., ๖๓๘. อรหสฺสกาทีสุ จ.
 ๕๖๓., ๖๓๙. ปตฺตวเจเน อลฺมตฺเถสุ จ.
 ๕๖๔., ๖๔๐. ปุพฺพกาเล กกตฺตฺกานํ ตุน ตฺวาน ตฺวา วา.
 ๕๖๕., ๖๔๖. วตฺตมาเน มานนฺตา.
 ๕๖๖., ๕๗๔. สาสาทิหิ รตฺถ.
 ๕๖๗., ๕๗๕. ปาติโต วิตุ.
 ๕๖๘., ๕๗๖. มานาทิหิ ราตุ.
 ๕๖๙., ๖๑๐. อาคมา ตฺโก.
 ๕๗๐., ๖๑๑. ภาพฺเพ อิก.
 อิติ กิพพิธานกปะเป ทฺติโย ปริจฺเฉโท.

๕๗๑., ๖๒๔. ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.
 ๕๗๒., ๖๒๕. สาสทิสโต ตสฺส วิฏฺฐโ จ.
 ๕๗๓., ๖๒๖. สาทิ สนฺต ปุจฺจ ฆนฺช หนฺสาทิหิ ฏฺฐโ จ.
 ๕๗๔., ๖๑๓. วสโต อุตฺถ.
 ๕๗๕., ๖๑๔. วสฺส วา วุ.
 ๕๗๖., ๖๐๗. ฐ ฒ ภา เหหิ ฐ ฒา จ.
 ๕๗๗., ๖๒๘. ฆนฺชโต คฺโค จ.
 ๕๗๘., ๕๖๐. ภูชาทินฺนฺโต โน ทฺวิ จ.
 ๕๗๙., ๖๒๙. วจ วา วุ.
 ๕๘๐., ๖๓๐. คุปาทินฺนฺจ.
 ๕๘๑., ๖๑๖. ตราทิตฺติ อธิญฺเณ.
 ๕๘๒., ๖๓๑. ภาทาติโต อธิญฺ อธิญฺ อธิญา วา.
 ๕๘๓., ๖๑๗. สฺส ปจฺ สกโต กฺช กฺกา จ.
 ๕๘๔., ๖๑๘. ปกฺกมาทิตฺติ นฺโต จ.
 ๕๘๕., ๖๑๙. ชนาทินฺมา ติมฺหิ จ.
 ๕๘๖., ๖๐๐. คม ชน หน รมาทินฺนฺโต.
 ๕๘๗., ๖๓๒. รกาโร จ.
 ๕๘๘., ๖๒๐. จาปานมิถิ จ.
 ๕๘๙., ๖๒๑. หนฺเตหิ โห หสฺส โพ วา อทหนฺนํ.
 อิติ กิพฺพิธานกฺปฺเป ตติโย ปริจฺเจโท.

๕๙๐., ๕๗๙. ฌมฺหิ รนฺชสฺส ไซ ภาวกรณฺสฺ.
 ๕๙๑., ๕๔๔. หนฺสฺส ฆาโต.
 ๕๙๒., ๕๐๓. วโร วา สพฺพตฺถ.
 ๕๙๓., ๕๖๔. อาการนฺตานมาโย.
 ๕๙๔., ๕๘๒. ปุรฺสฺมฺปรีหิ กโรตสฺส ข ขรา วา. ตปฺจเยสฺ จ.
 ๕๙๕., ๖๓๗. ตเวตฺตนาทิสฺส กา.
 ๕๙๖., ๕๕๑. คมชนฺนาทินฺ ตฺตพฺพาทิสฺส น.

๕๙๗., ๖๔๑. สพเพหิ ตูนาทึน โย.
๕๙๘., ๖๔๓. จนนเตหิ รุจจ.
๕๙๙., ๖๔๔. ทิสสา สุวานสุวานตโลโป จ.
๖๐๐., ๖๔๕. มหทเกหิ มุม ยห ชุช พุก ทูธา จ.
๖๐๑., ๓๓๔. ตทุติตสมาสกิตกา นามวาทเวตุนาทีสุ จ.
๖๐๒., ๖. ทุมุหิ ครุ.
๖๐๓., ๗. ทีโฆ จ.
๖๐๔., ๖๘๔. อกฺขเวหิ การ.
๖๐๕., ๕๔๗. ยถาคมมิกาโร.
๖๐๖., ๖๔๒. ทนฺตโต โย ภูวจิ.
อิตติ กิพฺพิธานกฺปเป จตุตฺโต ปริจฺเจโท.

๖๐๗., ๕๗๘. นิคฺคหิตสํโยคาทิ โน.
๖๐๘., ๖๒๓. สพฺพตฺถ เค คี.
๖๐๙., ๔๘๔. สทฺธสฺส สีสฺสทฺตํ.
๖๑๐., ๖๒๗. ยชฺชสฺส สีสฺสทฺตํ.
๖๑๑., ๖๐๘. หจตุตฺถานมนฺตานํ โท ธ.
๖๑๒., ๖๑๕. โท ฌกฺกาเร.
๖๑๓., ๕๘๓. คหสฺส ฆร เณ วา.
๖๑๔., ๕๘๑. คหสฺส โท พี.
๖๑๕., ๕๘๖. ธาตฺวานตฺสฺส โลโป ภูมิหิ.
๖๑๖., ๕๘๗. วิทฺถเต ฐ.
๖๑๗., ๖๓๓. น ม ก รานมนฺตานํ นิยฺยตฺตตฺตมฺหิ.
๖๑๘., ๕๗๑. น ก คตฺตํ จชา นวฺมุหิ.
๖๑๙., ๕๗๓. กรสฺส จ ตตฺตํ ตฺสฺมึ.
๖๒๐., ๕๔๙. ตฺตฺตฺตตฺตพฺเพสุ วา.
๖๒๑., ๕๕๓. การิตํ วิย ฌานฺนพฺนฺโธ.
๖๒๒., ๕๗๐. อนกา ย ญฺญนํ.
๖๒๓., ๕๕๔. กคา จชานํ.

อิตติ กิพพิธานกปเป ปณฺจโม ปริจฺเจโท.

กิพพธานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๖๒๔., ๕๖๓. กตตฺริ กิตฺ.

๖๒๕., ๖๐๕. ภาวกมฺเมสฺส กิจฺจ กุต กชฺตุถา.

๖๒๖., ๖๓๔. กมฺมฺนิ ทฺติยาโย กุโต.

๖๒๗., ๖๕๒. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ ไต วา.

๖๒๘., ๖๕๓. สฺมาทีหิ ธมา.

๖๒๙., ๕๖๙. คหสฺสฺสปฺสฺเส วา.

๖๓๐., ๖๕๔. มสฺสสฺส สฺสสฺส จฺจว จฺจเวรา

๖๓๑., ๖๕๕. อปาปฺพพจฺรสฺส จ.

๖๓๒., ๖๕๖. อล กล สเลหิ ลยา.

๖๓๓., ๖๕๗. ยาณ ลาณา.

๖๓๔., ๖๕๘. มถิสฺส ธสฺส โล จ.

๖๓๕., ๕๕๙. เปสฺสาคฺคปตฺตกาเลสฺส กิจฺจา.

๖๓๖., ๖๕๙. อวสฺสกาธมฺเณสฺส ณี จ.

๖๓๗., ๐๐๐. อรหสฺสกาทีหิ ตฺ.

๖๓๘., ๖๖๐. วรชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย นิปฺจจฺนเต.

๖๓๙., ๕๘๕. กฺวิ โลโป จ.

๖๔๐., ๐๐๐. สจฺจขานํ กคฺคา ฌานฺนพฺนฺธ.

๖๔๑., ๕๗๒. นฺุทาทีหิ ยฺญณฺณมฺนํนํนํกานนกา สกาวิตฺเทหิ จ.

๖๔๒., ๕๘๘. อฺยตมกิเณสํนมนตฺสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทฺสสฺส คฺคณํ ไทโร สกฺขี จ.

๖๔๓., ๖๓๕. ภาฺยาทีหิ มติ พฺุติ ปฺุชาทีหิ จ กโต.

๖๔๔., ๖๖๑. เวปฺ สฺสิ ทว วมฺ กุ ทา ภู หฺวาทีหิ ฤ ตฺติม ฌิมา นิพฺพตฺเต.

๖๔๕., ๖๖๒. อกฺโกเส นมฺหานิ.

๖๔๖., ๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺชตฺตํ.

๖๔๗., ๖๖๓. สฺนสฺสฺนสฺสฺโสณ วาณฺวณฺณนฺนชฺุณนา.

๖๔๘., ๖๖๔. ตฺรฺณสฺส สฺสฺส จ.

๖๔๙., ๖๖๕. ยฺวสฺสฺวสฺสฺวณฺณนา.

- ๖๕๐., ๖๕๑. กาละ วุตตมานาตีเต ญวาทโย.
 ๖๕๑., ๖๕๗. ภวิสฺสนฺติ คมาทีหิ ณี ฌินุ.
 ๖๕๒., ๖๕๘. กุริยายํ ญวุตโว.
 ๖๕๓., ๓๐๖. ภาววาจิมฺหิ จตุตถี.
 ๖๕๔., ๖๕๙. กมฺมนิ โณ.
 ๖๕๕., ๖๕๐. เสเส สฺสํ นฺตุ มานานา.
 ๖๕๖., ๖๖๖. จทาทีหิ ต ตฺรณ.
 ๖๕๗., ๖๖๗. วทาทีหิ ฌิตฺโต คณ.
 ๖๕๘., ๖๖๘. มิทาทีหิ ตฺติ ตโย.
 ๖๕๙., ๖๖๙. อฺสุรฺนฺชทํสํ ทํสฺส ททฺธม ฌ จา จ.
 ๖๖๐., ๖๗๐. สฺวสฺสานมฺวสฺสานมโต โธ จ.
 ๖๖๑., ๖๗๑. รนฺทฺทาทีหิ ธทฺททฺทิกฺรา กฺวจิ ชทโลโป.
 ๖๖๒., ๖๗๒. ปฏฺโต หิสฺส เหรณฺ หีรณ.
 ๖๖๓., ๖๗๓. กทฺยาทีหิ โโก.
 ๖๖๔., ๖๗๔. ขาทมคฺมานํ ขนฺธนฺธคฺนฺธา.
 ๖๖๕., ๖๗๕. ปฏฺาทีหฺยลํ.
 ๖๖๖., ๖๗๖. ปุถสฺส ปุถ ปถาโม วา.
 ๖๖๗., ๖๗๗. สสฺวาทีหิ ตฺ ทโว.
 ๖๖๘., ๖๗๘. จฺยาทีหิ อีวโร.
 ๖๖๙., ๖๗๙. มฺนาทีหิ จ.
 ๖๗๐., ๖๘๐. วิทาทีหฺญโร.
 ๖๗๑., ๖๘๑. หนาทีหิ นฺ ญฺ ตโว.
 ๖๗๒., ๖๘๒. กุฏฺาทีหิ โจ.
 ๖๗๓., ๖๘๓. มนฺปุรฺสฺสณาทีหิ อฺสฺสนฺสฺสา.
 อิติ กิพฺพิธานกปฺเป อฺณาทิกปโป ฌฺนฺโจ ปริจฺเจโท.
 อฺณาทิสฺสฺตํ นิฏฺจิตํ.
 กจฺจายนฺสฺสฺตํ นิฏฺจิตํ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อผู้วิจัย	พระมหาอดิศักดิ์ อภิปัญญา (คำตลบ)
วัน เดือน ปี เกิด	เกิดวันอาทิตย์ที่ ๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ บ้านเลขที่ ๘๔ หมู่ที่ ๖ ตำบลดงชน อำเภอเมือง จังหวัด สกลนคร
บรรพชา	วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๒ ณ วัดกุฎไผ่ ตำบลดงชน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
อุปสมบท	วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ ณ พัทธสีมาวัดดอน แขวงยานนาวา อำเภอสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	ปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ จบมัธยมศึกษาชั้นเอก ปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค ปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ จบปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (จริยศึกษา) รุ่นที่ ๔๖ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน	ปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ เป็นหัวหน้าโครงการบรรพชาสามเณรภาค ฤดูร้อน วัดโพธิ์ศรีวราราม ตำบลดงชน อำเภอเมือง จังหวัด สกลนคร ปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ ถึง ปัจจุบัน เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมบาลี สำนักเรียนวัดยานนาวา แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร
สังกัดปัจจุบัน	วัดบรมสถล (ดอน) ถนนเจริญกรุง แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๒๐ โทร. ๐-๒๖๗๕-๕๙๓๔, ๐-๕๑๖๐-๑๒๙๕.